ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԱՌ ԷԿԵՂԵՑՒՈՑ

ԳԱԳԱՐԻՆԻ

ԱԶԳԱՅԻՆ
Ա-56

ընդ մեծի ուսոյ Ընկերութեան Յիսուսեան.

Շարադրեալ ի խնդրոյս հաւատոյ. ի պատմական եւ վիճաբանական

ի երկուս բաժանեալ հատորս. ի պատմականն եւ վիճաբանականն

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ.

CONCILIATIONIS

ECCLESIAE ARMENAE CVM ROMANA

EX IPSIS ARMENORVM PATRVM, ET DOCTORVM TESTIMONIIS,

In duas Partes, Historialem & Controuersialem diuisæ,

PARS PRIMA:

AVTORE

CLEMENTE GALANO

SVRRENTINO

CLERICO REGVLARI THEOLOGO

Et S. Sedis Apostolicæ ad Armenos Missionario:

ROMAE
Typis Sacræ Congregationis de Propaganda Fide. Anno Iubilæi MDCL.

Superiorum permissu.

Նոյեմբ. 4 1958

ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՈՅՆ

ՔՆՆ. ՄԵԾԻ ՈՔ ԵՒԵՂԵՑՈՒՅՆ ՀԱՌՔՆԱՅ.

~~Ներսես Լամբրոնացւոյ Եպիսկոպոսի Տարսոնի~~

CONCILIATIONIS

ECCLESIAE ARMENAE CVM ROMANA

PRIMA PARS HISTORIALIS.

0807

In hoc libro a C. Galano scripto sunt multa vera atque nova. Sed vera non sunt nova, novaque non sunt vera. Hanc notam scripsi magister Seminarii Armeni Naxuanensis Isaacus Tandian. Anno Dni 1904 idus Martius. Naxuanae ad Tanain.

267
195
75680

75680
267

EMINENTISSIMO, AC REVERENDISSIMO

PRINCIPI

ALOYSIO CAPPONIO

S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO.

NVLLA propemodùm, hæreticæ ſuperſtitionis morbo laborans, Chriſtiano iam in Orbe ſupereſt Natio, PRINCEPS EMINENTISSIME, quæ ſuorum errorum commenta ab orthodoxis, ſapientiaque pollentibus Viris acriter oppugnata non legat, & ſuo quidem quælibet idiomate; ſentiatque ſuorummet ab axiomatum iaculis hæreſes ſuas ita penitùs profligatas; vt, ſi nec tali ipſa pharmaco conualeſcat, id illi & iurè, & meritò obijci poſſit: Perditio tua ex te. *Quocirca quàm ſatis pro dignitate religioni noſtræ conſultum, prouiſumque ſit, illa quoque Romanæ eloquentiæ Principis verba comprobare videntur; qui,* [a] Vt religio, *ait,* propaganda eſt; ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eijciendæ. *nec documentum hoc Romanus poſthabuit olim Senatus; cui quidem ſuæ religionis tuitio vſqueadeò cordi fuit, vt* [b] *primas etiam publicorum Conſiliorum partes ipſi dare decreuerit; nullaque quanquam grauior cauſa, vel quæ celeritatem requireret, Romanorum morem hunc anteuerterit. Quòd ſi, ne in eam, quæ Cacodæmonum cultus erat, recens alia hominis vllius obreperet ſuperſtitio, tantæ Gentilibus curæ fuit; quidni de ſacroſancta nos religione, cuius* [c] fides lumen eſt animæ, oſtium vitæ, fundamentum ſalutis æternæ, *meritò ſolicitiores fuerimus? Quamobrèm æquitatis rationi minimè conſentaneum eſt, inter tot vnam ſolummodò Armeniorum, totum ferè per Orientem, ac Septen-*

a Cic. lib. 1. de Diuinat.

b Bapt. Fulgoſ. lib. 1. ex Varr.

c Chryſoſt. ſup. Symbol.

ptentrionem diſiectam, varijſque contaminatam erroribus, Nationem eſſe; cuius viroſum hæreſis vlcus, duodecim ab hinc ſeculis, iam inde à Chalcedonenſi Quarto Concilio natum, ſine opportuno medicamine computreſcat: nec vllum hactenus reperiri Samaritanum, qui, miſericordia motus, oleo ſapientiæ, leniſque confutationis, Armenis characteribus cuſæ, illud liniat; extergat vino ſanæ doctrinæ; Conciliationis vinculo aliquo amabiliter alliget. Immo nec decet, hoc potiſſimùm tempore, quo ſplendidiſſimus PVRPVRATORVM Senatus vt per Miniſtros ſuos Euangelicos, ita pariter per crebras librorum exterarum linguarum editiones, ad Orbem vniuerſum luce veræ religionis illuſtrandum incumbit: ac pretioſam Catholicæ fidei gemmam, benignis radiorum eius illapſibus vbique Terrarum exortam, in Oriente iam colligit Indus, Americanus in Occidente, Aethiops in Meridie, Danus, Noruergianuſque in Aquilone; ſolum duntaxat Armenium, ignorationis ſuæ tenebris tantoperè offuſum, ad ſpecioſam hanc gemmam inueniendam ope, & lucerna ſimili non iuuari. At enim tanta idiomatis Armeni eſt vel aſperitas in prolatione, vel indita naturaliter in conſtructione diſcrepantia dictionum, vel etiam librorum, quibus ad ipſum apprehendendum Latini manuducantur, inopia; vt ſanè arduitati potiùs rei, quàm horum incuriæ tribuendum ſit; ſi in illorum codicibus euoluendis, refellendiſque erroribus ex eorummet ſcriptis, Patribus, atque Concilijs debitæ ſedulitatis opera minùs hucuſque adhibita fuerit. Quapropter miſeranda Gens hæc, huiuſmodi auxilio deſtituta, in ſuæ contumaciæ excuſationem illud fortaſſis apud Deum
Ioan 5. adducere poſſet: Hominem non habeo: me quoque præſertim teſtem adhibere qui maximam ipſius difficilitatem vbique ſemper expertus ſum: vix enim vllum offendi Armenium, qui ſacris ſcientijs inſtructus, vel ſuorum commonefactus errorum, ad Eccleſiæ Catholicæ gremium non ſe confeſtim receperit. Hac itaque de cauſa ego ipſe nouiſſimè, quamuis nec eloquentia huic rei ſatis accomoda nec doctrina præditus ſim; omnem tamen mei muneris partem aſſequi cupiens, inter orthodoxæ fidei Proceres, qui ſcriptis ſuis hæreſes oppugnarunt, memet immiſcere, & anſer tot inter Olores clangere nequaquàm erubui: eò vel maximè, quòd maius ſperaui emolumentum Armenijs ipſis enaſciturum; ſi, quæ verbo prolata eorum errores faciliùs, euidentiùſque conuincere, Hæreticorum ora obſtruere, & animos ad veram fidem, Sedisque Apoſtolicæ obſequium allicere, animaduerti; eadem ipſorum

quo-

quoque posteritati typis expressa demandarem. Quòd autem Armenicas lucubrationes hasce, HEROS AMPLISSIME, (qualescunque tandem sint) EMINENTIAE TVAE, Sacræ Congregationis de Prop. Fide Præfecto dignissimo, nuncupare debeam, ac sacrare; etsi multæ aliæ, nec sanè contemnendæ, rationes sunt; (immo vel vna hæc mihi satis foret; quòd illas vt ederem, & typis darem, tibi soli ascribendum est. tu enim à te ipso, ac tua sponte, cùm Opus incœptum ex insperato quondam omittere coactus eram, singulari in me beneficio promeritus es, vt illud nihilominùs prosequerer, perficeremque: quin mihi etiam, ob id adhuc nutanti, & hæsitanti, non semel animos addidisti): attamen alia me ratio, vt id facerem, propriè inuitauit, atque omnino impulit: quòd magnanimum istud, excelsumque pectus; ac sublimium, magnarumque rerum curis nunquam non solicitum, ingenti adhuc Catholicæ religionis propagandæ studio, ac zelo iugiter flagrare viderim, ac magis magisque incendi; teque vt maximè in omnium, quæ sub Cælo sunt, Nationum, à recto fidei tramite aberrantium, conuersionem ex animo & totis incumbere viribus; ita potissimùm in Armeniorum salutem; cui vt in præsentia quoque prospicias, noui Collegij extructionem accuratissimè meditaris. Et quidem innumeræ penè sint licet, EMINENTISSIME PRINCEPS, eximiæ dotes illæ, quas in te vel natura, vel ars, vel Numinis gratia miro quodam, ac speciali modo perfectissimè elaborauit; quæque stellarum instar EMINENTIAE TVAE cælum exornantes, eam Mundo spectabilem reddiderunt, quà prosapia generis, quà litteris, quà magnanimitate, prudentia, integritate morum, cumulo, & apice dignitatum, aliisque tum corporis, tum animi ornamentis, quæ & cunctis per se vulgatissima sunt, & in libris etiam, tametsi nunquam satis, celebratissima: vna tamen illa, Zelus inquam Catholicæ fidei, studium reductionis Ouium auiarum, (quæ potissimè meum in te rapuit cor) reliquas inter, ceu Sol inter sydera, mirandum in modum emicat, præfulgetque; & te clarissimo lucis splendore cùm in Terris, tum in Cælis longè glorioßiùs ornat, colluστrat, & complet. Annè puri ssimo isto religiosæ caritatis incendio non vbique splendidior, non vbique celebrior renides, prædicaris? qui orthodoxæ fidei sole amictus, & Zelotes alter Elias igneo curru vectus, Orbem lustras vniuersum fama, nomine, nutu; perlustras animo, mente, consilio; illustras lumine Romanæ religionis: quem & de Hæresum, Paganismi, & Gentilismi

tiliſmi tenebris triumphaturum, inſignia generis tui præclari, ac longa Heroum ſerie inclyti, in quibus pariter à candore nigredo, tenebræ à lumine ablegantur, omine præcedunt fauſto. Hinc fœcundo tuæ mentis in agro inter cæteras humanarum, diuinarumque rerum ſcientias haud floret modò, ſed matureſcit Geographica illa cognitio; qua ſingulas Orbis partes, climata, regiones, prouincias, vrbes; montium, fluminumque, & viarum ſitus; quorumlibet demum populorum mores, ritus, religiones, propenſioneſque ita in promptu habes, animique in conſpectu præſentia; vt de rebus ijſdem coram te loqui, niſi conſideratè, & cautè, nemo, ne peritiſſimus quidem audeat quiſque. Hinc tibi recta illa pro Apoſtolico munere perfectè obeundo agibilium ratio, ac prudentia planè admirabilis; qua quicquid gentium conuerſioni bonum, ac vtile; quicquid incongruens, incommodumque ſit, acutè diſpicis, atque diſcernis: quicquid pro eadem aſſequenda Euangelicis Viris deligendum, quicquid fugiendum, accuratè, & prouidè doces: ſingula quæque, onus iſtud grauiſſimum concernentia, prudentiſſimè ponderas, æquiſſimè iudicas, ſapientiſſimè ordinas, ac diſponis. Hinc tibi ſumma illa vigilantia, & indefeſſa ſolicitudo; qua Prædicatoribus fidei, vbique Terrarum longè latèque diſperſis, atque in Dominica excolenda Vinea pondus diei, & æſtus portantibus, præſto ſemper es, & paratus ad opem: eorum indigentijs, vbi ratio poſtulet, largus, & munificus: ab ijſdem poſtulata, ac propoſita, vbi ſpes futuri emolumenti affulgeat, pronis auribus excipis, alacri promoues animo: ipſorum incommoda, laboreſque epiſtolis periucundis, ac mira verborum ſuauitate, amoriſque notis refertis leuas: aduerſeatibus, inſectationibuſue hæreticorum afflictos, ac depreſſos paternæ caritatis affectu ſolaris; ad animos, ad fortitudinem, ad conſtantiam erigis: cunctis denique, quantumuis remotè diſtantibus, ades hortationibus, conſilijs, inſtructionibus, ope, opibus, opera; &

Fobanus in pſal. 118. Octonar. 14.

Vt lucerna pedes, ſic hos tua verba gubernant;
Lampas vt extentà quæ face monſtrat iter.

At verò, cùm tanta zelotypiæ vi vigeas, ac iugiter animeris; quid mirandum eſt; ſi, poſt tot, eaque grauiſſima, & laborioſa, egregiè obita munera; præſertim Bononienſem diuturnam Legationem, Apoſtolicæ Cameræ Theſauri Præfecturam, Rauennatis Archiepiſcopatus Inſulas; quibus te Eccleſiaſticæ reipublicæ & prudentiſſimi Moderatoris, & Adminiſtratoris integerrimi, & vigilantiſſimi,

ſtre-

ſtrenuiſſimique Paſtoris exemplar, & ideam Succeſſiuis exhibuiſti: ſi, poſt innumera præclariſſimè mox patrata facinora, quorum meritis immortalibus & tuæ amplitudinem purpuræ decoraſti, & Eccleſiam tibi in perpetuum deuinxiſti: ſi, cum tandem etiam num in maxima aliarum rerum mole operoſiſſimus ſis; vtpote ſummæ cuius ſagacitati, ac ſingulari agendi, cogitandique ſolertiæ noua ſemper, & grauiora Romanæ Sedis negotia, quò felices exeant in euentus, concreduntur; in orthodoxa inſuper totius Orbis religione procuranda vegetior iugiter perſtas, ac ſolicitior? ſi populorum vtilitatis ergò omnes aduerſitatis impetus in tanto exercendo munere æquanimiter portas? Nil profectò mirandum eſt: dum [a] Caritas in totum ſe extendit Orbem: *dum* [b] Religio fatigationem non ſentit: *dum in te* [c] Zelus pietatis & ſuauiter ardet, & efficaciter explet. *Accipe igitur pari caritatis affectu, BENIGNISSIME PRINCEPS, priorem hanc mei laboris Partem, quam EMINENTIAE TVAE AMPLISSIMAE maxima animi ſubmiſſione, & reuerentia offero. Tenue quidem, nec pro merito munuſculum eſt: cum tamen grato proficiſcatur ex animo, totque tibi nominibus debitum ſit; illud tuæ in me, meamque Sodalitatem beneuolentiæ, ac meæ erga EMINENTIAM TVAM obſeruantiæ, & deuotionis perpetuum monumentum eſſe, patieris. Interea, dum Partem poſteriorem molior, Deum Opt. Max. aſſiduè precari non deſinam; vt Catholicæ religionis incremento feliciter, diuque viuas. Romæ IV. Nonas Aprilis, MDCLI.*

a Auguſt. in Ioan.
b Chryſ. in Matth.
c Bern. in Cant.

EMINENTIAE TVAE

Humillimus ſeruus

Clemens Galanus Cler. Reg.

AVTOR LECTORI.

NOLIM mireris, OPTIME LECTOR, cur, ad Armeniorum errores coarguendos, ab hiſtorijs potiùs, traditionibuſque veterum ſui ipſorum Patrum, quàm à controuerſijs exordium ceperim. Ea enim & cæterorum Orientalium Schiſmaticorum, & Armenæ maximè gentis (quippe quorum omnium mens nullius ſcientiæ præſidio communitur) conditio eſt, vt, ſi Latinus ad Fidei veritatem demonſtrandam diſceptationem cum ipſis aggrediatur, ſtudeant ſeſe vel contentioni ſubtrahere; vel, cum falſitatis euincuntur, in illud ſubterducere: *Sic à Maioribus noſtris edocti ſumus: nefas eſt, terminos antiquos, quos illi poſuere, nos tranſgredi:* (germanum eiuſmodi deliramentum in Gentilium mentibus olim etiam inſediſſe, his Ciceroverbis refert: *Omnes religione mouentur; & Deos patrios, quos à Maioribus acceperunt, colendos ſibi diligenter, & retinendos arbitrantur*). Siquidem, cum perſuaſum, atque fixum in animo habeant, Latinos, vtpotè Logica facultate, & ingenij acumine gentibus alijs longè præſtantes, argumentorum, ac ſophiſmatum vi, fallacijſque rem quantumlibet falſam pro vera oſtendere poſſe, ſi velint; nullam idcirco eſſe exiſtimant ignominiæ notam, vbi impariбus, ac valentioribus armis ab illis prouocantur, aut ficto non ſolùm ſermone, ſed etiam vultu lite cedere ante pugnam; aut ſubterfugere ad Seniorum traditiones. Quamobrèm, ne egomet, in diſputationis arenam cum ijſdem Armenijs præmaturè deſcendens, in arena ipſa, vti adagium eſt, ſeminarem; operæ pretium, quin

Cic. 6. act. in Verr.

etiam

etiam neceſſarium duxi, Eccleſiaſticam eorum hiſtoriam, antequàm hæreſes controuerſijs improbarem, præmittere: vt ex ea manifeſtò inſpiciatur, & quaſi proprijs ipſorum manibus, nedum mentis oculis, contrectandum, palpandumque præbeatur, priſcos Armeniæ Patres (ſi de multis pauci, qui lupi potiùs, & ſeductores vocandi ſunt, demantur) haud aliam fidem, doctrinam, religionem genti ſuæ ſingulis quibuſque temporibus tradidiſſe, niſi quam Catholica Romana Eccleſia profitetur. Quæcunque igitur multorum annorum ſtudio, ac labore ex Armenis codicibus in Oriente excerpſeram, quæ tum hiſtorijs, tum probatorum apud eos Patrum, ac Doctorum teſtimonijs, tum denique Concilijs inter ipſos celebratis, errores eorum ad hominem conuincere poſſent, duas in Partes digeſta, atque diſpoſita ſegregaui. Et in Prima quidem continuata Patriarcharum, Regumque Armeniæ ſeries à principio recenſetur; cui aliorum quoque præcellentiorum Virorum, Antiſtitum, ac Principum, qui ibidem omni virtutum genere floruerunt, atque Catholicæ religionis, & Eccleſiæ Romanæ partes, authoritatemque admirabili animi conſtantia contra aduerſarios defendendam, tuendamque ſuſcepere, monumenta interſeruntur: Hæreticorum Conciliabula, errores, errorumque cauſæ, necnon & flagella, diuinitùs in Armeniam propter eos immiſſa, diſcutiuntur: nonnullorum denique Armenorum Conciliorum acta narrantur, in quibus Armena olim Eccleſia, erroribus ſuis ſpontè depoſitis, vnionem cum Catholica non ſemel compoſuiſſe deprehenditur; quamuis poſteà temporum varietate, rerumque viciſſitudine, ac præcipuè Armeni Principatus iacturà eandem vnionem iterùm, ac ſæpiùs aboleuerit. Quarum ſanè rerum ne veſtigium quidem in Latinorum libris, vel leuiter impreſſum, apparet; nec apud ipſos Armenios, niſi perpaucos, eoſque duntaxat, qui veteres manuſcriptos codices, ſepultos licet, & tinearum dentibus abrodendos, aſſeruant, memoria reperitur. Quædam inſuper alia in eadem prima Parte de Colchis, & Orientalibus Iberis adnotanda ipſe mihi Armenæ hiſtoriæ contextus exhibuit: ex quibus ſi occaſionem arripui breuiter enarrandi vel meum itinerarium, vel quæ ab alijs noſtræ Congregationis Miſſionarijs, pro conuerſione eorundem Populorum ad veram fidem, geſta ſunt; ſcito, vtramque me prouinciam non ſpontè, ſed ab ijs, quibus repugnare nefas erat, impoſitam ſuſce-

ad Armenorum hiſtorias, perpetuam dedùcit ſeriem Regum, & Antiſtitum, qui in illa gente ad poſteriora vſque ſecula floruerunt: vtilemque iudicaui Miſſionarijs, qui ad numeroſiſſimos illos populos inſtruendos proficiſcuntur. ex ea quippe addiſcere poterunt, qualiter primis imbuti ſunt Armeni præceptis Chriſtianis; à quibus primos hauſerunt errores; quibuſque modis corrigi poſſint, & eliminari. Nihil porrò in hoc Opere occurrit, Chriſtianæ fidei, aut bonis moribus aduerſum; neque quicquam obſtat, quin Sacræ Congregationis typis iuxta ſupradicti Decreti normam poſſit euulgari. Datum ad Aram Cæli die 9. Maij 1648.

Fr. Lucas Vuaddingus.

COdicem, cui titulus, *Conciliatio Eccleſiæ Armenæ cum Romana, Autore D. Clemente Galano Cler. Reg.*, ex commiſſione Sacræ Congregationis de Propaganda Fide mihi expendendum traditum, accuratè luſtraui. Opus profectò luce, ac laude dignum: quippe ex antiquitatis, & obliuionis tenebris tot Eccleſiæ Armenæ Hiſtorias, Concilia, & Vniones cum Romana, hucuſque vel latentes, vel etiam obliteratas, in lucem publicam inuexit: ita vt Armenis ipſis facem præferat, qua, ſuorum Seniorum exemplo ad Romani Paſtoris Caulam reduces, (ni prorſus cæcutiant) veram fidem inueniant, erroreſque abſtergant: Miſſionarijs animum addat, quo obduratos proprijs ipſorum armis emolliant, ac lucrentur. Eccleſiæ tandem Romanæ Primatum, magiſterium, & firmitatem mirum in modum ex ipſamet hoſtium pharetra euincat. Quare in publicam omnium vtilitatem typis illum donari poſſe, cenſeo. non enim aliquid, aut fidei, aut bonis moribus diſſonum, habet. In quorum fidem hæc, propria manu exarata, dedi XV. Kal. Iunij, 1648.

D. Auguſtinus de Bellis, Clericus Regularis.

EX commiſſione Sacræ Congregationis de Propaganda Fide, Ego Fr. Gregorius Zuorzorenſis Armenus Ordinis Prædicatorum vidi hanc Primam Partem hiſtorialem *Conciliationis Eccleſiæ Armenæ cum Romana*, ab Adm. R.P.D. Clemente Galano editam; in qua reperi, Partem Armenam, pereleganti ſtylo compoſitam, optimè correſpondere Latinæ; nihilque in ea eſſe, quod Catholicæ fidei, aut bonis moribus aduerſetur: immo opus adiudicaui vtiliſſimum, & Armenorum genti, quo ad orthodoxam fidem alliciantur, apprimè neceſſarium. in eo quippe Autor ex Armenis libris, & hiſtorijs, ac præcipuè Concilijs inter eos celebratis, fidei veritatem perſpicuè aperit, & oculis illorum exponit. Quare digniſſimum duco, quod iuxta eiuſdem Sacræ

Con-

Congregationis Decretum in lucem prodeat. In quorum fidem præsentes litteras propria manu, Latino, & Armeno idiomate, scripsi, ac subscripsi Romæ in Aedibus S.Clementis die 17.Maij, anno 1648.

Fr.Gregorius Zuorzorensis, Dominicanus Armenus.

Imprimatur, si videbitur Reuerendiss.P. Magistro Sacri Palatij Apostolici.

A. Rvaldus Vicesg.

Imprimatur.

Fr. Raymundus Capisuccus, Magister, & Socius Rꝫerendiss Patris Fr. Vincentij Candidi, Sac. Palatij Apost. Magistr Ord. Præd.

AV-

AVTORIS PROTESTATIO.

CVm Sanctiſſimus D.N.Vrbanus Papa VIII. die 13. Martij, anno 1625. decretum ediderit, idemque confirmauerit die 5. Iulij, anno 1634. quo inhibuit imprimi libros hominum, qui ſanctitate, ſeu martyrij fama celebres è vita migrauerunt, geſta, miracula, vel reuelationes, ſeu quæcunque beneficia, tanquàm eorum interceſſionibus à Deo accepta, continentes, ſine recognitione, atque approbatione Ordinarij; & quæ hactenus ſine ea impreſſa ſunt, nullo modo vult cenſeri approbata: Idem autem Sanctiſſimus die 5. Iunij, anno 1631. ita explicauerit; vt nimirùm non admittantur elogia Sancti, vel Beati abſolutè, & quæ cadunt ſuper perſonam; benè tamen ea, quæ cadunt ſupra mores, & opinionem, cum proteſtatione in principio, quòd ijs nulla adſit authoritas ab Eccleſia Romana, ſed fides tantùm ſit penes Autorem. Huic Decreto, eiuſque Confirmationi obſeruantia, & reuerentia, qua par eſt, inſiſtendo, profiteor, me haud alio ſenſu, quicquid in hoc libro refero, vel ab Armenis præſertim Autoribus de nonnullis priſcis ſuis Patribus, Catholicis tamen, relatum adduco, accipere, at accipi ab vllo velle, quàm quo ea ſolent, quæ humana duntaxat authoritate, non autem diuina Catholicæ Romanæ Eccleſiæ, aut Sanctæ Sedis Apoſtolicæ, nituntur; ijs tantummodò exceptis, quos eadem Sancta Sedes Sanctorum, Beatorum, aut Martyrum Catalogo adſcripſit.

INDEX

INDEX
RERVM NOTABILIVM

Quæ in hoc Opere continentur.

A

ABagarus, Armeniæ Rex, literas dat ad Redemptorem. quid in illis. cap. 1. num. 10. pictorem quoque destinat, vt ad se eius deferat effigiem. n. 14. Christus Abagaro quid rescribat. n. 12. mittit illi suam imaginem. n. 14. ac etiam Thaddæum Apostolum, qui eum à morbo curet. n. 15. Abagarus cum Edessено populo ad fidem conuertitur. ibid. post ipsum quinam fuerint Reges Armeniæ vsque ad Tiridatem. n. 16.

Acephalorum hæresis inficit Orientem. cap. 10. n. 6. à Iacobo Syro apud Armenos, & Syros euomitur. n. 8.

Antiocheni Patriarchæ de Armeniorum Archipræsule querela apud Sedem Apostolicam. cap. 25. n. 2.

Aquam vino miscendam in sacris Mysterijs, diserti ssimè probant Armeni Patres. cap. 28. n. 32. ipsorum tamen Ecclesia Sacrum in mero facit. cap. 30. num. 25.

Ararath, mons in Armenia celeberrimus. cap. 24. n. 13. super illum requieuit Arca Noëmi. ibid. ad eius radicem Laudumie, prima ciuitas, à Noëmo ædificata. n. 14. illum conscendere vni Monacho, qui ex Arca asserem secum detulit, permissum fuit. n. 15.

Ardasciras, Armeniæ Rex, à Suis calumniam patitur. cap. 7. n. 9. Regno priuatur. n. 10. fuit vltimus Arsacidarum. n. 19.

Aristarces, filius S. Gregorij, primi Armeniæ Patriarchæ, Romam adit cum patre. cap 2. n. 48. succedit illi in Armeno Patriarchatu. cap. 3. n. 1. sanctitate conspicuus. n. 2. Concilio Nicæno interest. n. 3. à nefario Principe innocenter occisus. n. 10. in Armena liturgia commemoratur. c. 7. n. 5.

Armenia, multis nominibus clara. cap. 1. n. 1. olim pijssima, & orthodoxa. c. 8. n. 5. dein Acephalorum hæresi conspurcata. c. 10. n. 8. ac insuper Manichæorum. c. 15. n. 2 vastatur primò à Persis. c. 6. n. 20. secundò ab Hunnis: c. 7. n. 21. tertiò à Scenitis. c. 10. n. 24. quartò iterum ab Hunnis. ibid. quintò à Sarracenis. c. 15. n. 2. Sextò à Turcis. c. 17. n. 25. septimò à Tartaris. c. 24. n. 13. octauò iterum, ac sæpius à Sarracenis. c. 25. n. 52. & 56. &, c. 26. n. 40. &, c. 27. n. 59.

Armenij, à Iaphet oriundi. cap. 1. n. 4. ab Apostolis, Bartholomæo, & Thaddæo

dæo ad Christianam fidem conuersi plerique. n. 5. & 15. omnes à S. Gregorio, Armeniæ Patriarcha, c. 2. n. 18. & 23. in finitimis Regionibus eandem fidem propagant. n. 26. & 28. Ecclesiam suam ab Apostolica Sede Patriarchali dignitate præfulgam fuisse, strenuè contra Græcos defendunt. n. 70. celebrant Nicopolitanum Concilium, cui interfuit S. Basilius. c. 6. n. 26.

Desciscentes ad Romanorum iura, experiuntur arma Persarum. c. 6. n. 4. & seq. damnant in Armeno quodam Conuentu hæresim Nestorianam. c. 8. n. 5. Chalcedonensem IV. Synodum Generalem reijciunt hortatu Dioscori. c. 9. n. 2. sectantur Acephalorum hæreses. c. 10. n. 8. eaidem confirmant Theuinensi Conciliabulo. n. 3. ob id diuina in eos animaduersio. n. 21. & seq. dum ad V. Synodum Generalem oppugnandam iterant Conuenticula, à Deo iterum flagellantur. c. 11. n. 2.

Subijciuntur Persicæ Ditioni. c. 11. n. 4. vt ad Romanos rursum desciscant, Principes suos interimunt. n. 5. in sua Charnensi Synodo conciliantur cum Ecclesia catholica. c. 13. n. 7. inficiuntur Manichæorum hæresi. c. 15. n. 2. in Sarracenorum potestatem redacti. ibid. iterum subduntur Romanis. n. 3. approbant Monophisitarum, & Monothelytarum hæreses in Conciliabulo Manaschiertensi. c. 17. n. 1. seruiunt denuò Sarracenis. ibid. & n. 6.

Vt cum Græcis vnionem componant, errores suos in Tarsensi Armeno Concilio detestantur. c. 22. n. 24. obedientiam Romano Pontifici solenniter exhibent. c. 24. n. 4. Ecclesiæ tamen Romanæ institutiones omnes suscipere nolunt. n. 12. dominantur in eos Tartari. ibid. suas iterum hæreses in Sisensi Synodo execrati, reconciliantur cum Romana Ecclesia. c. 28. n. 14. initam cum Latinis concordiam confirmant in Adanensi Concilio. c. 29. n. 11.

Excidium Regni, & Ecclesiæ Armeniorum, Maioribus suis diuinitus reuelatum. c. 6. n. 32. &, c. 7. n. 14. &, c. 14. n. 7. eos à Romanis iugo Infidelium liberandos, vaticinantur Armeni Patres. c. 6. n. 36. eorundem calamitates, Schismatis causa subortæ, recensentur, ac deplorantur à Suis. c. 10. n. 28. & 34. &, c. 17. n. 22. Armenarum literarum notæ à quonam primùm inuentæ. c. 7. n. 11. sacra Scriptura ex Græco in Armenum à quonam translata. n. 13.

Armeniorum errores circiter annum Christianum 500. quales. c. 10. n. 2. & 10. cuiusmodi fuerint anno 700. c. 17. n. 7. relati à S. Nicone Armeno sub annum 863. c. 18. n. 15. à Bellouacense circa annum 1230. c. 24. n. 18. à Magistro Ioanne Chernacensi Armeno post annum 1333. cap. 30. n. 23.

Arsacem, Armeniæ Minoris Regem, à tributo absoluit Constantinus Magnus Imper. c. 3. n. 13.

Arſaces, Rex Maioris Armeniæ, Nierſeſi, optimo ſuo Patriarchæ, infeſtus. cap. 6. n. 2. Romanis fideliſſimus. n. 5. fratriam Conſtantis Imperatoris vxorem ducit. n. 6. à Iuliano Apoſtata contumelijs afficitur. n. 7. à Sapore Perſarum Rege dolo captus. num. 9. ab eodem excruciatus perimitur. ibidem.

Aſciut Pacratides ab Armeno populo Rex Armeniæ ſalutatur. cap. 18. n. 3. Regnum iampridem collapſum redintegrat. ibid.

B

SS. BArtholomæus, & Thaddæus, Apoſtoli, in Armenis Regionibus Chriſtum annunciant. cap. 1. n. 5. eorum illic martyrium. n. 1. & 5. ſub quo Tyranno contigerit. n. 17.

B. Bartholomæus Bononienſis, ad Epiſcopatũ Maragacenſis Eccleſiæ in Armenia ex Ordine Fratrum Prædicatorum aſſumptus. cap. 30. n. 1. eius Apoſtolatus gratia in reducendis ad Catholicam fidem Armenis. n. 3. & ſeq. ipſius operà Armenorum Magiſtrorum Concilium celebratur. n. 8. initurque ab ijſdem cum Latinis concordia. n. 10. perplures libros ex Latino in Armenum conuertit. n. 14. ſanctè moritur: ibid. eius ſepulchrum in Armenia miraculis clarum. n. 15.

S. Baſilius viſitat Minorem Armeniam. cap. 6. n. 25. in Nicopolitano Armeniorum Concilio Euſtathium ab hæreſi reuocat. n. 26. ibidem calumnijs circumuentus, ſcriptis apologeticis ſe defendit. n. 27.

Bonifacius VIII. Rom. Pont. cum Armeno Principe Sembat diſpenſat in impedimento Matrimonij. cap. 26. n. 28. ipſius ad eundem epiſtola. n. 30. in qua Sedis Apoſtolicæ poteſtatem demonſtrat. ibid. irritam Stephani Arm. Patriarchæ diſpenſationem declarat. n. 39.

Præſtitum Eccleſiæ Romanæ à Sembat Armeniorum Rege per Legatos obſequium laudat. cap. 27. n. 7. eundem hortatur, vt in bello aduerſus Infideles ſtrenuè ſe gerat. n. 9. optatum illi ſubſidium pollicetur. n. 10.

Gregorio, Arm. Patriarchæ, Apoſtolicæ S. Sedi obedientiam exhibenti, reſcribit. cap. 27. n. 12. eidem committit, vt Armenum populum ad Romanæ fidei profeſſionem adducat. n. 16. Gallorum, & Anglorum Reges, ad ferendam laboranti Armeniæ opem, excitat. n. 17.

C

CAEleſtinus III. ad Leonem, Regem Armeniæ coronandum, mittit Archiepiſcopum Moguntinum. cap. 23. n. 2.

Caghicus, Minoris Armenię Rex, Græcorum Imperatori ſubiectus. c. 19. n. 7.

Cancellarius, Archiepiſcopus Armeniæ, Innocentij III. mandatis obſequitur. cap. 23. n. 28. eundem rogat, vt ſibi annulum, mitram, & pallium tranſmittat. ibid.

Chalcedonenſis S. Synodus œcum. ab Armeniorum calumnia vindicatur. cap. 8. n. 18. ab ijſdem reiecta, ſuaſione Dioſcori. c. 9. n. 2. illius decretum de duabus Chriſti naturis, à Conciliabulo Theuinenſi Armeno reſciſſum. c. 10. n. 3. ſed non impunè. n. 23. & ſeq. recipit illam Charnenſis Armeniorum Conuentus. c. 13. n. 4. Tarſenſiſque. c. 22. n. 50. Siſenſis etiam. c. 28. n. 17. & Adanenſis. c. 29. n. 102.

Chalcedonenſis Synodi Definitio. c. 21. n. 199. per ſingula inciſa ſcriptis S. Cyrilli Alex. conſona oſtenditur. n. 211. quibus Sectis ſeſe obijciat. n. 228. quomodò ad eam ſtultè calumniandam Armeni progreſſi ſint, miratur Nierſes Ghelaienſis, eorundem Doctor, & Patriarcha. n. 238.

Choſroës, Rex Arm. pugnat cum Rege Perſidis Artaſira. cap. 1. n. 21. illum vertit in fugam. ibid. occiditur dolo ab Anach, conſanguineo ſuo. n. 22.

Choſroës II. Rex Arm. ſuccedit Tiridati. c. 4. n. 2. citò moritur. ibid.

Choſroës, Perſarum Rex, Iuſtini Imperatoris exercitum profligat. cap. 11. n. 4. Armeniam rebellem domat. ibid. Iuſtini Legatos ſpernit. n. 7. à Tiberio Iuſtini ſucceſſore debellatur. n. 8.

S. Chriſtiana Ancilla, Orientalium Iberorum Apoſtola. cap. 2. n. 29. proprium eius nomen, ac genus, Occidentalibus ignotum. n. 30. cognitum ab Iberis, Armeniſque vtrumque. n. 31. & 35. vndè, & quomodò ad Iberos captiua peruenerit n. 36. eius monitu cur ab ijſdem miſſa legatio ad Conſtantinum Imperatorem, & Tiridatem Regem Armeniæ. n. 37.

Chriſtus Abagari, Armeniorum Regis, litteras accipit. cap. 1. n. 10. eidem reſcribit. n. 12. ſuamque mittit imaginem. n. 14. ac Thaddæum Apoſtolum, vt illum, morbo afflictatum, ſanet. n. 15.

Chriſtus apparet Diuo Gregorio, Armeniorum Patriarchæ. c. 14 n. 6. Templum ipſi ſacrum, ac ſumptuoſiſſimum, excitat Tiridates Rex in Armenia. n. 5. inibi hactenus Armeni Patriarchæ Sedes. ibid.

Chriſti Natiuitatem, Baptiſmum, & Epiphaniam vno ſimul die celebrant Armeni. c. 10. n. 44. huius erroris emendationem non ſemel aggreſſi, nunquàm ad exitum perduxere. n. 45. in Adanenſi Conuentu rem expendunt diligentiſſimè. c. 29. n. 50. & ſeq. comperiuntque eundem abuſum in Orientali olim Eccleſia. n. 51. à Hieroſolymitanis hac de re conſultum Iulium I. Papam. n. 58. & quàm exacto iudicio harum feſtiuitatum tempora examinanda curauerit ille Romæ. n. 61. laudat Armenus idem Conuentus vetuſtum Eccleſiæ Romanæ ritum in illarum celebratione. c. 29. n. 51. & 64. quem & fatetur in Orientales nonnullas Eccleſias ipſius Iulij tempore introductum. n. 66. magiſque dilatatum iuſſu Anaſtaſij Papæ. n. 73.

Chri-

Christo naturam vnam, ex duabus inconfusè compositam, ascribunt Armeni. insciticæ error. c.19. n.22. conuincitur eruditissimè à Theoriano, Græcorum Theologo. c.21. n.32. & seq. eiusdem cum Armenis hac de re disceptatio. n.12. duplex etiam Christi voluntas ijsdem ab eodem demonstratur. n.143. ac duplex operatio. n.154.

Clemens IV. Haytonem, Armeniæ Regem, per literas hortatur; vt Equitibus Hospitalarijs contra Sarracenos opem ferat in Syria. cap.25. n.47. eundem Regem, Sarracenorum armis oppressum, solatur. n.56. commendat eius obsequium erga Sedem Apostolicam. n.58. illi auxilium pollicetur. ibid. ad id ferendum excitat Christianos Principes, Orientales, & Occidentales. n.60.

Clerici Regulares, ad Iberos Orientales Missionarij. cap.12. n.3. col.2. incommoda, & pericula ipsorum in itinere, quanta. n.26. col.2. & n.162. col.2. quantique in termino labores. n.131. col.2. ad barbaras illas gentes qualem sibi aditum patefecerint. n.30. col.2. & n.59. col.2. fructus, ex Catholicæ fidei prædicatione ab ijsdem relatus, primùm in Iberorum Cardelienſi Prouincia. n.136. col.2. & n.159. col.2. deinde in Gurielenſi. n.147. col.2. Progrediuntur in Colchidem. cap.12. n.138. col.2. eius gentis beneuolentiam captant. n.139. col.2. ipsorum prædicationis primordia inibi qualia. n.141. col.2. Templum donatur eis à Rege. n.142. col.2. eorum ditioni nonnullæ subduntur Colchorum familiæ. ibid. Clerum, ac Populum ad verum baptisma suscipiendum inducunt. n.144. col.2. introducuntque in familias aliquas ritum Latinum. n.145. col.2.

Penetrant in Indias Orientales. cap.12. n.59. col.2. in Vrbe Goa domicilium constabiliunt. n.61. col.1. ibidem doctrina, & prædicatione præfulgent. n.65. col.1. extirpant ex Goensi Prouincia abusum non administrandi omnibus Fidelibus Eucharistiam, nec in Paschate, nec in mortis articulo. n.64. col.2. & infra. multos ibi Gentiles ad Christianam Religionem perducunt. n.73. col.2. ipsorum Ordinis Institutum quàm maximè Indis acceptum. n.75. col.2. Prouehuntur in Idololatrarum Regna Idalcàn, & Golcondà. cap.12. n.64. col.1. in illis Euangelium Christi disseminant. ibid. quanto animi ardore, quo zelo, quàm Apostolicæ vitæ instituto. n.78. col.2. & seq. apud Golcundæ Regem, ac Populum apprimè gratiosi. ibid. complures inibi Gentiles, Paganos, & Apostatas ad Christum conuertunt. ibid. Templum inter hos excitant titulo Sanctæ Crucis Teatinorum. n.79. col.2. profectus in illo vberrimi. n.84. col.1.

Addicuntur Constantinopoli Armeniorum conuersioni. cap.12. n.23. col.2. quænam ad hanc suscipiendam prouinciam data illis occasio. ibid. quomodò ad eam se insinuent. n.184. col.1. quali euentu. n.188. col.1. & seq.

Colchidis Regio describitur. cap.12. n.113. col.2. Incolarum mores. n.86. col.1.

col.1. & n.120. col. 2. erroresque, n.86. col.1. Colchorum Principis conditio. n.122. col.2. potentia. n.126. col. 1. vitæ ratio. n. 124. col. 2. occupatio quotidiana. n.127. col.1. quomodò ille se gerat in populi causis dijudicandis. ibid. in venatione syluestri. n.129. col.2. in bello. n 92. col.2.

Concilium Nicopolitanum Armenum, in quo S. Basilius adfuit. cap. 6. num.26.

Concilium, communiter dictum Armenum, celebratur anno salutis 435. cap 8. num.5. damnat Theodori Mopsuesteni, & Diodori Tarsensis, hæreticorum, scripta. ibid. quam ob causam coactum fuerit. n.6. Legatos mittit ad Proclum, Constantinopolitanum Episcopum. n.9. Procli ad eandem Synodum epistola. n.12.

Conciliabulum Theuinense Armenum, cogitur paulò post annum Domini 500. iussu Regis Persarum; & quare. cap.10. n.2. & 3. festiuitates Natiuitatis, & Epiphaniæ Domini vno die celebrandas decernit. n.2. & 44. confirmat in Trisagio appendicem, *qui crucifixus es pro nobis*. n. 2. & 47. definit in Christo vnam naturam. n.3. separat Armenam ab vniuersali Ecclesia. ibid.

Concilium Charnense Armenum indicitur ad Armenicum schisma tollendum ab Heracho Imperatore, & Iesere Armeniorum Patriarcha, circa annum Christianum 622. cap.13. n.6. interfunt illi omnes Episcopi, ac Primates Armeniæ. n.7. abrogat Conciliabuli Theuinensis decreta. n.9. suscipit aquæ commistionem in sacris Mysterijs, & Concilium Chalcedonense. ibid. in pristinum restituit concordiam inter Armenam, & Catholicam Ecclesiam. ibid. à subsequentibus Synodis, alijsque magni nominis Viris Armenis, laudibus commendatur. n.12.

Conciliabulum Manaschiertense Armenum cogitur iussu Homaris, Sarracenorum Ducis, circiter annum Christi 680. cap.17. n. 1. aduersatur Sextæ Synodo Generali. n. 8. confirmat Monophisitarum, & Monothelytarum hæreses. n.2. & 7. ab alijs Concilijs, & Patribus Armenis reiectum. c.22. n. 11. & c.18. n.4. & 8. &, c.27. n.60.

Concilium Tarsense Armenum, indicitur ab Armeniæ Rege Leone, & Gregorio Patriarcha, anno Redemptionis 1177. cap.22. n.24. aggreditur vnionem Ecclesiæ Armenæ cum Græca. n.1. damnat Eutychem, & Seuerum, hæreticos. n.25. effatum illud S. Cyrilli, *vna est natura Verbi incarnati*, explicat orthodoxè. n.29. approbat confessionem duarum naturarum in Christo. n.31. duplicis quoque voluntatis, & operationis. n.32.

Quid decernat de Trisagij Appendice. cap.22. n. 34. de festiuitatibus Natiuitatis, & Epiphaniæ Domini. n.40. de sacra Vnctione. n.44. de aqua vino miscenda in diuino sacrificio. n.46.

Tollit abusum psallendi extra fores Ecclesiæ. cap. 22. n.47. suscipit sacram Synodum Chalcedonensem. n.50. postulat à Græcis, vt in azimis sacrificent.

n.45.

n.45. & 62. vt alios quoſdam abuſus deponant. n.62. vt Armenus Patriarcha Eccleſiæ Antiochenæ præficiatur. n.51. & 64.

Concilium Siſenſe Armenum, à Leone III. Armeniæ Rege indictum anno Domini 1307. cap. 28. n. 1. celebratur in Cilicia, vt Armenam Eccleſiam cum Romana componat. n. 5. illius autor, ac ſuaſor, Gregorius Patriarcha, qui ante eius celebrationem moritur. c.27. n.96.

Acta eiuſdem Concilij. c.28. n. 14. catholica dogmata, à prædicto Gregorio ſuis Armenis ad finem vnionis propoſita. n. 16. Armeni Patres, qui Synodo interfuerunt. n.23. Armenique Principes, qui vnà cum ſuo Rege eidem aſtiterunt. n.28.

Approbat eadem Synodus confeſſionem duarum naturarum, voluntatum, & operationum in vna Chriſti perſona. c.28. n.30. recipit priores ſeptem Synodos Generales. n 17. ſtatuit, vt Armena Eccleſia in celebratione feſtorum, & ieiuniorum obſeruantia, cum Vniuerſali concordet. n.30. vt aquam vino miſceat in ſacris Myſterijs; cuius rei neceſſitatem ex Concilijs, SS. Patribus, & Scripturis ſacris demonſtrat. n. 32. & ſeq. profitetur Apoſtolicæ Romanæ Sedis Primatum. n.43. decernit concordiam cum Romana Eccleſia. n. 51. Patrum ſubſcriptiones. n.55.

Concilium Adanenſe Armenum, à Conſtantino Patriarcha, & Oſcino Armeniæ Rege conuocatur poſt annum ſalutis 1314. cap.29. n.3. illius hiſtoria. n.5. & acta. n.11. examinat denuò Concilij Siſenſis decretum de vnione cum Latinis coëunda. n.14. & ſeq. Armenos hæreticos, qui vnionem illam diſſoluere nitebantur, damnat. n. 94. idem decretum confirmat. n. 102. Armeni Patres, qui hanc Synodum celebrarunt. n.98. Cætera vide in verbo, *Chriſti Natiuitatem*.

Concilium Chernacenſe Armenum, cogitur induſtriâ B. Bartholomæi Dominicani anno Domini 1330. cap. 30. n.8. profitetur catholicam fidem. n.10. Romano Pontifici obedientiam præſtat. ibid. à quibus Patribus celebratum fuerit. n.35. Armenæ genti quàm proficuum. n.37. vnio cum Romana Eccleſia, ab hoc Concilio edita, in Naſciuanenſi Armeniorum Prouincia hactenus perdurat. n.48.

Conſtans, Princeps Armenus, filiam Regis Armeniæ rapit. cap. 25. n. 14. in vxorem Haytoni filio ſuo inuitam tradit. n.15. & cum ea etiam Regnum. ibid. Armenos Proceres ſexaginta duos dolo interficit. ibid.

Conſtantinus Magnus Imper. Sapori Perſarum Regi commendat Chriſtianos Armenos. cap. 2. n. 28. Epiſcopum deſtinat ad nouam Iberorum Eccleſiam confirmandam. n.37. S Gregorium Epiſcopum, ac Tiridatem Regem Armeniæ, ad Vrbem accedentes, humaniſſimè tractat. n. 40. & ſeq. cum ijſdem amicitiæ fœdus, ruptum anteà à Maximino, confirmat. n. 54. & 58. à Gregorio benedictionem flexis genibus petit. n. 55. eundem accerſit ad Ni-

cænam

cænam Synodum. c. 3. n. 10. Tiridati de felici eiuſdem Synodi ſucceſſu per literas gratulatur. c. 2. n. 40. Arſacem Minoris Armeniæ Regem à tributo abſoluit. c. 3. n. 13.

Conſtantinus, Cæſarienſis Epiſcopus, in Siſenſi Armeniorum Concilio interuenit. cap. 28. n. 32. ad Armenam Eccleſiam cum Romana conciliandam inibi conſpirat. n. 55. ab eodem Concilio inauguratur Armeniæ Patriarcha. n. 4. vt Armeni in Catholica fide ſuſcepta perſiſtant, celebrat Concilium Adanenſe. c. 29. n. 11.

Cyriacus, Armeniorum Patriarcha, orthodoxam fidem amplectitur. cap. 12. n. 185. col. 2. eiuſdem fidei profeſſionem mittit ad Vrbanum VIII. Rom. Pont. cui & obedientiam exhibet. n. 187. col. 2. pro ſua Eccleſia reformanda poſtulat ab eodem Clericorum Regularium opem. n. 23. col. 2. & n. 192. col. 1. ad vnionem cum Romana Eccleſia Suos, dum moritur, adhortatur. n. 196. col. 2.

D

DIoſcorus, Alexandriæ hæreticus Patriarcha, Armenios monet, vt S. Synodum Chalcedonenſem reijciant. cap. 9. n. 2. ab ijſdem Martyr acclamatur. c. 10. n. 10.

Diranus, Rex Armeniæ, Heſychium Patriarcham ſuum interficit. cap. 5. n. 3. cæcus effectus, ſibi mortem conſciſcit. n. 4.

Dominicanus Ordo quos progreſſus fecerit in Armenia. cap. 30. n. 1. & ſeq. pro prædicatione, & confeſſione fidei multum & ſudoris, & ſanguinis inibi profudit. n. 54. ex illo plurimi ad Eccleſias Armeniorum regendas aſſumpti Epiſcopi. n. 58. ſeries Dominicanorum Epiſcoporum Naſciuanenſis Eccleſiæ. n. 62.

E

EVgenius III. legationem accipit ab Armenō Patriarchā. cap. 20. n. 6. vt. Eccleſiaſticas controuerſias, quæ inter Armenos, & Græcos exortæ fuerant, dirimat, iudex ab eodem eligitur. n. 7. Armenos Legatos Miſſarum ſolennijs adhibet. n. 8. dum Sacrificium peragit, ſuper caput ipſius ſplendida lux, & duæ colūmbæ ab ijſdem prodigiosè videntur. n. 9.

F

FRatrum Vnitorum Congregatio inter Armenos inſtituitur. cap 30. n. 12. quali habitu, & Regula. quem ad finem. ibid. nixa olim in patrocinio,

ac disciplina Fratrum Prædicatorum. n. 43. in Oriente, ac Septentrione propagatur. n. 46. floruit egregijs viris. n. 47. posteà intra fines Nalciuanensis Prouinciæ coarctata. n. 48. aggregatur, transformaturque in Ordinem Dominicanum. n. 49.

G

GEorgiani. vide in verbo, *Iberi*.

S. Germanus, Constantinopolis Patriarcha, Armenios per epistolam monet, vt sacram Synodum Chalcedonensem suscipiant, & duas in Christo naturas confiteantur. c. 9. n. 10. laudatur eius epistola in Concilio Tarsensi Armeno. c. 22. n. 54. idem Germanus in Armeno Mænologio Sancti nomine celebratur. c. 9. n. 12.

Græci Armenis infensissimi. cap. 2. n. 7. &, c. 18. n. 25. illorum Patriarchæ electionem impediunt. c. 19. n. 2. & 7. eosdem reprehendunt, quòd in azimis Sacrum faciant. n. 23. &, c. 22. n. 45. conditiones, à Græcis Armenis propositæ ad finem vnionis. c. 22. n. 24.

S. Grægorius, primus Armeniæ Patriarcha, Parthorum Regum stirpe natus. cap. 1. n. 21. educatur in Christiana fide. n. 22. eius acta, à Metaphraste descripta. c. 2. n. 15. sub Tiridate Rege pro Christo discruciatus. n. 16. in puteo, quò iniectus fuit semimortuus, annos latuit quatuordecim. ibid. inde erutus, Tiridatem è porcina ad humanam figuram reuocat. n. 17. eundem cum Armeno populo ad Christum conuertit. n. 18.

Gregorius initiatur Armeniorum Episcopus. c. 2. n. 17. eosdem in Euphrate, diuersis visis prodigijs, baptizat. n. 24. Idolorum templa euertit. n. 6. & Sacerdotes, & Monachos, & Episcopos instituit. n. 73. Ecclesias, sacrarumque literarum gymnasia extruit. ibid. Christianam religionem per Orientem, ac Septentrionem propagat. ibid. apparet illi Christus Dominus. c. 14. n. 6. reuelaturque futurus Armeniorum defectus in Christiana fide. n. 7. & seq.

Gregorius Romam accedit ad S. Siluestrum Papam visendum. c. 2. n. 43. & seq. cum eodem perpetuæ vnionis fœdus init. n. 57. à Siluestro Patriarchali dignitate, aliisque priuilegijs locupletatur. n. 66.

Gregorius Aristarcem, filium suum, Episcopum consecrat. c. 3. n. 5. eundem in Patriarchali Sede coadiutorem adhibens, in Eremum secedit. ibid. à Constantino ad Nicænam Synodum accersitur. n. 10. mittit ad eandem Synodum vice sui Aristarcem. n. 3. & seq. vitâ fungitur in eremo. c. 2. n. 74. eius cadauer, à Pastoribus inuentũ, sepelitur. n. 75. vbi ipsius nunc colãtur reliquiæ. n. 76. & seq.

Grægorius, prædicti S. Gregorij nepos, destinatur Albanensium Ecclesiæ Patriarcha. c. 5. n. 1. martyrio coronatum illum fuisse, Armeni tradunt. ibid. in Armena liturgia iugis eius memoria. c. 7. n. 5.

S.Gregorius Magnus, Pont. Rom. ab ipſis colitur Armenis. cap. 11. n. 9. ritus conferendi Ordines, ab eo traditus, ab ijſdem recipitur. n. 11. eius tamen monitum de Chalcedonenſi Synodo veneranda poſthabetur. n. 12.

Gregorius Narechenſis, Armeniorum Epiſcopus, catholicus, cap. 18. n. 4. Suorum hæreſes, & Conciliabula verbis, ſcriptiſque oppugnat, ibid. Eccleſiæ Romanæ obediens. n. 5. edidit diuinarum precum Opuſculum. n. 7. in Armena liturgia commemoratur. ibid. ſummis quoque laudibus à Tarſenſi Concilio celebratur. c. 22. n. 14.

Gregorius Patriarcha, cognomento Vecaiaſer, Armenis Principibus ortus. cap. 19. n. 9. vitam ducit eremiticam. n. 11. ſuſcipit Patriarchalem adminiſtrationem inuitus, n. 3. & 12. proficiſcitur Conſtantinopolim ad Imperatorem Alexium, vt Armenam Eccleſiam cum Catholica conciliet. n. 8. ſacras hiſtorias ex Græco, & Syriaco in Armenum conuertit. n. 3. legationem mittit Gregorio VII. Rom. Pont. n. 12. eiuſdem Summi Pontificis ad illum epiſtola; in qua errores Armeniorum damnandi referuntur. n. 14.

Gregorius Papa VII. vide in verbo mox præcedente, *Gregorius Patriarcha.*

Gregorius, frater Nierſeſis Ghelaienſis, Arm. Patriarcha, Apoſtolicæ S. Sedi deuotus. cap. 20. n. 3. Legatos ad illam deſtinat, vt de controuerſijs inter Græcos, & Armenos iudicet. n. 6. ijdem Legati ex prodigio viſo ad obedientiam Romanæ Sedis magis accenduntur. n. 8.

Gregorius, Armenus Epiſcopus, Romanæ fidei ſe profeſſorem promulgat. cap. 21. n. 71. & 73.

Gregorius, Arm. Patriarcha, cognomento Degà, ad vniendam Eccleſiam ſuam cum Græca, Tarſenſe Concilium celebrat. cap. 22. n. 1.

Gregorius, Arm. Patriarcha, nepos Nierſeſis Ghelaienſis, ſcribit Innocentio III. cap. 23. n. 3. & 19. profitetur Eccleſiæ Romanæ Primatum. n. 3. & 22. illi tam pro ſe, quam pro ſua Eccleſia obedientiam pollicetur n. 7. & 24. eidem Innocentio gratias agit; quòd eius Prædeceſſor Cæleſtinus III. Archiepiſcopum Moguntinum ad Leonem Regem Armeniæ coronandum miſerit. n. 5. & 23.

Gregorius IX. Pont. Rom. Epiſcopis Apamienſi, & Manceſtano committit, vt Armeniorum Archipræſulem ad Antiocheni Patriarchæ obedientiam inducant. cap. 25. n. 3. ad petitionem Leonis Regis laudabiles quaſdam Armeniorum conſuetudines ratas facit. n. 6. peccatorum veniam Armenis, in bello contra Sarracenos morientibus, elargitur, n. 7.

Gregorius Siſenſis, Arm. Patriarcha, catholicus. cap. 27. n. 1. Apoſtolicæ S. Sedi per Legatos obedientiam præſtat. n. 11. fatetur, eandem Sedem diſpenſandi ſupra ius abſolutam poteſtatem habere. cap. 26. num. 34. vt Populum ſuum, & Clerum Romana fide imbuat, committitur illi à Bonifacio VIII. c. 27. n. 16.

Gre-

Gregorius Haytonem Regem ſuum hortatur, vt ad Armenam Eccleſiam cum Romana conciliandam incumbat. c.27. n.48. ipſius ad illum epiſtola, in qua errores Armeniorum referuntur, & confutantur. n. 50. dum de Synodo conuocanda deliberat, migrat è vita. c. 28. n. 21. orthodoxa eius epiſtola, ab Armeno Concilio Siſenſi ſuſcepta. n. 51. ab Adanenſi quoque Conuentu confirmata. c.29. n.103.

H

HAyton Rex quo iure Armenum Regnum aſſequatur. cap.25. n.14. pergit ad Mangonem, Tartarorum Imperatorem. n. 21. comitatum ei præbent Tartarorum Duces. n. 23. ſeptem eius petiones, à Mangone admiſſæ. n.26. eundem Imperatorem ad Chriſtianam fidem, & Baptiſma ſuſcipiendum inducit. n. 30. & 34. fœderatur cum illo contra Sarracenos ad Terram ſanctam liberandam. n.31.

Hayton, iunctus cum Haloono Mangonis fratre, Perſicum Regnum Tartaris ſubiugat. c.25. n.34. reuertitur in Regnum ſuum. n.35. Armeno inſtructus exercitu, adiungitur iterum Haloono. n.37. Syriæ Regnum inuadit. n.39. ad opem Hoſpitalarijs S. Ioannis ferendam, per literas excitatur à Clemente IV. n.47. cum Latinis concors in fidei profeſſione. n.50. ijſdem præſidio ſæpè fuit in Syria. n.57. mandatis Apoſtolicæ Sedis obediens. n.58.

Haytonis Regnum, populatum à Sarracenis. c.25. n.52. è duobus eius filijs alter in bello captus, alter ab ijſdem occiſus. n.54. illum, mœrore depreſſum, & Latinorum auxilia implorantem, ſolantur Clementis IV. literæ. n.56. ad ei ſuccurrendum parantur arma in Oriente, & Occidente. n.60. pro Leone filio redimendo inducias cum Sultano paciſcitur Hayton. n.65. cedens eidem filio Regnum, monaſticam vitam inſtituit. n.68.

Hayton II., Armeniæ Rex, legationem mittit ad Nicolaum IV. cap. 26. n.3. petitque in Eccleſiæ Romanæ communionem admitti. n.6. à Nicolao in vnionem perbenignè recipitur. n. 8. fideique articulis per literas informatur. n. 11. Sarracenorum armis oppreſſus, eiuſdem Summi Pontificis opem implorat. n.42.

Sectatur Inſtitutum Fratrum Minorum. c.27. n.3. ſororem ſuam, Andronici Imperatoris filio deſponſatam, Conſtantinopolim ducit. ibid. ſceptrum illi ſcelere ſurripitur à Sembat fratre. n.4. in Cyprum, Conſtantinopolim, & ad Tartaros pergit, vt de fratre querelam ponat. ibid. captus à Sembat, priuatur oculis. n.18. viſum diuinitus, & Regnum recuperat. n.19.

Caſſanum, Tartarorum Regem, ad Sarracenos excindendos ſolicitat. cap.27. n. 20. inſignis de ijſdem victoria, ab vtroque Rege relata. n. 22. Regnum ſuum Tartarorum præſidio munit. n. 30. filiam Caſſano matrimonio copu-

lat. n. 34. Sarracenorum exercitum, qui Armeniam deuaſtabat, ad internicionem cædit. n. 40. pacem cum ijſdem componit. n. 42.
Hayton, vt ſuſceptum regularis vitæ inſtitutum proſequatur, Leoni filio Regni gubernationem committit. c. 27. n. 47. ad vniendam Armenam Eccleſiam cum Romana, à Gregorio Arm. Patriarcha literis excitatur. n. 50. Armenorum Epiſcoporum Concilium à Leone hac de cauſa conuocandum curat. n. 56. vnà cum filio eidem Concilio præſidet. c. 28. n. 23. Synodi decretum de Armenis abiurandis erroribus, conſtitutionibuſque Eccleſiæ Romanæ ſuſcipiendis, ſubſcribit. n. 54. Hayton, & Leo dolo pacis interficiuntur à Tartaro. c. 29. n. 1. & 6.

Haytonus, Armenus hiſtoricus, Regia ſtirpe natus. cap. 25. n. 20. militiam contra Sarracenos exercet. c. 27. n. 43. aſcitus Ordini Præmonſtratenſium. n. 44. in Clementis Papæ V. gratiam componit hiſtoriam rerum Orientalium. n. 21.

Heraclius Imperator proficiſcitur in Armeniam. cap. 13. n. 5. comperit Armenos ſub ſchiſmate erroribus multis implicitos. n. 6. rogatus à Ieſere, illorum Patriarcha, Epiſcopos, ac Principes Armeniæ aduocat ad Concilium. n. 7. eoſdem ad concordiam cum Eccleſia catholica inducit. n. 10.

Heſychius, nepos S. Gregorij Armeniorum Epiſcopi, inauguratur Armeniæ Patriarcha. cap. 5. n. 3. à Dirano Rege pro Chriſti fide tuenda vitâ priuatur. ibid. in Armena liturgia eius commemoratio. c. 7. n. 5.

I

IBeri Orientales, vulgò Georgiani, à quônam conuerſi ad Chriſtum. cap. 2. n. 28. & 35. ab Armenis in ſuſcepta fide confirmantur. n. 37. Iberarum literarum quis autor. c. 7. n. 11. Iberi reſpuunt Armeniorum errores. c. 10. n. 2. ab ijſdem ſeparati, Græcis adhærent. c. 12. n. 1. ipſorum in Armenos odium. n. 3. col. 1. ad Iberos fide catholica inſtruendos, mittuntur Clerici Regulares. n. 3. col. 2.
Iberorum errores, ac ritus. cap. 12. n. 33. col. 2. ſtatuſque politicus. n. 45. col. 1. Regnum, ac bella in eo nouiſſimè geſta, n. 87. col. 2. & ſeq. ipſorum Regio à Tartaris deuaſtata. c. 24. n. 13.

Ieſer, Armeniæ Patriarcha, catholicus. cap. 13. n. 2. Heraclij Imperatoris ope Concilium celebrat, n. 7. vnit Armenam Eccleſiam cum Catholica. n. 8.

Innocentius II. Papa reſcribit Gregorio, Armeniorum Patriarchæ. cap. 20. n. 4.

Innocentius III. Archiepiſcopo Cancellario Armeniæ per literas iniungit, vt in Armenos ad Romanæ Sedis obſequium adducendos incumbat. cap. 23. num. 26. laudat piam eius voluntatem erga Sedem Apoſtolicam. num. 29.

eidem pallium, quod petierat, transmittit. num. 30.
Reſcribit Gregorio, Armeno Patriarchæ. c. 23. n. 9. eidem Primatum Apoſtolicæ Sedis ex Scripturis ſacris demonſtrat. n. 10. illi gratulatur, quòd in Catholica fide, & Romanæ Sedis obedientia perſeueret. n. 15. & 25.
Ad Innocentium Leonis Regis Armeniæ legationes frequentes. c. 23. n. 32. ipſius ad eundem Regem epiſtolæ. n. 39. 48. & ſeq.
Lætatur Innocentius, quòd Leo piè ſe gerat erga Romanam Eccleſiam. c. 23. n. 43. quòd Regni diadema de manibus Archiepiſcopi Moguntini in honorem eiuſdem Eccleſiæ religiosè receperit. n. 44. pollicetur illi ſubſidium contra Sarracenos. n. 46. tranſmittitque vexillum B. Petri, quo contra Crucis inimicos vratur. n. 49.
Innocentius concedit Leoni, ac Regno eius priuilegium. c. 23. n. 54. ſuſcipit appellationem ipſius. n. 55. præcipit illi, vt damna, Templarijs illata, reſarciat. n. 57. certior fit à Leone, & Ioanne Patriarcha, Armenam Eccleſiam ad Apoſtolicæ Sedis obedientiam iam eſſe inductam. c. 24. n. 3. & 7.
Ioannes, Armeniæ Patriarcha, ſcribit Innocentio Papæ III. cap. 24. n. 7. vnà cum Clero obedientiam illi exhibet per manus Domini Petri, Presbyteri Cardinalis. n. 9. pallium, ab eodem Innocentio ſibi miſſum, ſolenniter accipit. ibid. promittit, ſingulis quinque annis ſe Apoſtolicam Sedem per Nuncios viſitaturum. ibid. Concilijs etiam ciſmarinis adfuturum. ibid. inſtitutiones Romanæ Eccleſiæ ex parte recipit; omnes verò ſuorum Epiſcoporum ab aſſenſu ſe ſuſceprurum, pollicetur. n. 10.
Ioannes Syrus Epiſcopus Armenos redarguit, quòd in confeſſione duarum Chriſti naturarum Romanis aſſentiantur, cap. 21. n. 118. contendit, Quaternionem in Deo pro Trinitate aſtrui, ſi duplex in Chriſto natura credatur. n. 120. à Theoriano Græco præſentibus Armenis conuincitur. n. 126. pudore ſuffuſus abſcedit. n. 142.
Ioannes Oznienſis, Armeniæ Patriarcha, hæreticus, & hypocrita. cap. 17. n. 4. conuocat Armenorum Conciliabulum, Sarracenorum auxilio. n. 7. Monophiſitarum, & Monothelytarum hæreſes in ſua natione confirmat. ibid. tollit aquæ admiſtionem à diuino ſacrificio. n. 9. alios abuſus in Armenam Eccleſiam introducit. ibid.
Ioannes, Arm. Patriarcha, orthodoxus. cap. 9 n. 2. & ſeq.
Ioannes Chernacenſis, Magiſter Armenus, quàm cupidus ſalutis ſuæ gentis. cap. 30. n. 6. fidei veritate imbuitur à B. Bartholomæo Dominicano. n. 7. eius ſuaſione celebratur Catholica Synodus in Armenia. n. 8. nonnullæque Armeniorum Prouinciæ ad obedientiam Romanæ Eccleſiæ reducuntur. n. 10. & 36. fundat Ordinem Vnitorum ſub Conſtitutionibus Fratrum Prædicatorum. n. 12. ipſius ad Fratres Vnitos epiſtola. n. 17.
Ioſeph Patriarcha, Leontius, alijque Armeni penè innumerabiles, pro Chri-

Christianæ fidei confessione obtruncantur. cap. 8. num 2.

Isaac, septimus Armeniæ Patriarcha, celeber famâ sanctitatis. cap. 7. n. 1. & 5. concordiæ Ecclesiarum studiosissimus. n. 6. calumniam patitur apud Regem Persarum. n. 9. throno depellitur in exilium. n. 2. & 10. discipulos multos instituit. n. 12. prophetiæ spiritu clarus. n. 13. & 18. vaticinatur excidium Regni, & Ecclesiæ Armeniorum. n. 14. & seq. in Armena liturgia commemoratus. n. 5.

Isaac zoropporanus, Arm. Patriarcha, ducitur à Sarracenis captiuus. c. 15. n. 1. in Catholica fide constantissimus. n. 8. eius mortem fuisse miraculis illustratam, Armeniorum fama est. n. 9. veneratur ipsius reliquias Mahometes, Sarracenorum Dux. ibid.

Iustinianus Imperator pellit ex Armenia Sarracenos. cap. 15. n. 3. Manichæos inibi commorantes incendit. n. 4.

L

Leo, Princeps Armeniæ, petit Romanæ Curiæ legibus subijci. cap. 25. n. 12. ad eum, Regem Armeniæ coronandum, mittitur à Cælestino III. Archiepiscopus Moguntinus. n. 13. &, c. 23. n. 2. Rex inauguratus, dat Ecclesiæ Romanæ oppida nonnulla in dotem. c. 25. n. 13. ipsius ad Innocentium III. litteræ. c. 23. n. 33. & 50. &, c. 24 n. 3. egregium eius studium erga veram religionem, & Sedem Apostolicam. c. 23. n. 34. & 51.

Postulat ab Innocentio contra Sarracenos auxilium. c. 23. n. 37. vtque Regnum suum nulli Ecclesiæ Latinæ, præter Romanam Ecclesiam, subijci teneatur. n. 52. ad eundem pro Rupino nepote de sententia Concilij Antiocheni appellat. n. 56.

Leo significat Innocentio, Armenam Ecclesiam ad Apostolicæ Sedis obedientiam iam inductam. c. 24. n. 3. rogat Gregorium IX., vt laudabiles quasdam Armeniorum consuetudines ratas faciat. c. 25. n. 6. vt peccatorum veniam Armenis, qui in bello contra Sarracenos obirent, attribuat. n. 7. migrat è vita. n. 10.

Leo II., Armeniæ Rex, paternum sceptrum capessit. cap. 25. n. 68. Turciæ Regnum, à Tartaris sibi oblatum, renunciat. n. 70. Abagam, & Argonem, Tartarorum Reges, ad bellum contra Sarracenos instigat. n. 72. & 87. Leonis Regnum cladibus afflictum à Sarracenis. n. 76. Leo cum suo, & Tartarorum exercitu profligat Aegypti Sultanum. n. 79. magnamque exercitus sui iacturam in reditu patitur. n. 83.

Leo III., Armeniæ Rex, virtutibus ornatus. cap. 27. n. 45. patre adhuc superstite, suscipit Regni gubernacula. n. 47. vt reuocet Armenam Ecclesiam ad concordiam cum Romana, Concilium indicit. c. 28. n. 1. eidem Concilio

assistit vnà cum Armenis Proceribus. n. 23. illius decretum de vnione cum Latinis coëunda subscribit. n. 54. Leo per insidias interficitur. c. 29. n. 1.

M

MAcharius Armenus, sanctitate conspicuus. c. 18. n. 29. electione Cleri, & Populi inauguratur Antiochiæ Patriarcha. n. 30. multa edit miracula. ibid. abdicat se Patriarchatu. n. 31. peregrinatur Hierosolymam, vbi aliquot Infideles ad Christum conuertit. ibid. migrat in Occidentem. n. 32. piè moritur. ibid.

Magisterij dignitas apud Armenios qualis. cap. 28. n. 8. ab ijsdem antefertur Episcopatui. n. 9. quàm immeritò. n. 10.

Manichæorum hæresis in Armenia. cap. 15. n. 2. & seq.

Martyres, qui S. Gregorij Patriarchæ martyrium in Armenia præcesserunt. cap 2. n. 3. & seq.

Millesimus Armeniorum incipit ab anno Christi 551. cap. 11. n. 1.

Moniales Ordinis S. Benedicti, caput D. Gregorij Armeniorum Patriarchæ, & Martyris, in vrbe Neapolitana religiosissimè seruant. cap. 2. n. 78. ipsarum Templum peruetustum, eidem Martyri sacrum, quarè dictum, *Santo Liguoro*. ibid. Armenos peregrinos benignissimè tractant. n. 79. earum pietas, & humanitas, etiam in Armenia celebratæ. ibid.

Moyses, Magister Armenus, hæreses Suorum deplorat. cap. 17. n. 22.

N

NIcolaus IV. Pont. Rom. legationem accipit ab Argonè, Tartarico Rege. cap. 25. n. 88. in Ecclesiæ Romanæ communionem admittit Haytonem, Regem Armeniæ. c. 26. n. 3. ipsius ad eundem Regem epistola. n. 5. & professio Catholicæ fidei. n. 11. Mariam, Reginæ Armeniæ sororem, per literas hortatur, vt in confessione eiusdem fidei perseueret. n 25. hoc idem iniungit Torosio, Regis germano, alijsque Armenis Primatibus. n. 26. Haytonis Legatos, contra Sarracenos auxilia deposcentes, Philippo Galliarum Regi commendat. n. 42. Romanam Classem in Armeniæ subsidium destinat. n. 44. Fideles omnes ad succurrendum Armeno Regi literis excitat Apostolicis. n. 45.

S. Nicon Armenus Monasticam vitam colit. cap. 18. n. 11. gentem suam ab erroribus purgat. n. 13. multa miracula in Creta Insula, & per vniuersam Græciam operatur. n. 14. omnes Armeniorum sui temporis errores recenset. n. 15.

Nierses Magnus, Sextus Armeniæ Patriarcha, vir eximiæ virtutis. cap. 6. n. 1.

per-

perditiſſimos mores Arſacis, & Pabæ, Armenorum Regum, acriter reprehendit. n. 2. ab Arſace in exilium pulſus. ibid. Concilio Conſtantinopolitano primo interfuiſſe, traditur ab Armenis hiſtoricis. n. 30. prædicit excidium Regni, & Sacerdotij Armeniorum, propter defectionem à vera fide. n. 32. & ſeq. eoſdem ab Infidelium iugo liberandos opera Romanorum, prænunciat. n. 36. ſacræ ipſius preces, Armenis in bello periclitantibus proficuæ. n. 14. veneno interficitur à Paba Rege. n. 15. mortem illius vlciſcitur Theodoſius Imperator. n. 16. ab Armena Eccleſia colitur vt Propheta. n. 37.

Nierſes Aſcdarachenſis, Armeniæ Patriarcha, hæreticus. cap. 10. n. 3. ſeparat Armenam ab vniuerſali Eccleſia. ibid. Conciliabulo Theuinenſi hæreſes Monophiſitarum, & Theopaſcitarum confirmat. n. 4. eius tempeſtate Scenitæ barbari primùm, ac deinde Hunni Armeniam populantur. n. 23.

Nierſes Ghelaienſis, Eccleſiæ Armenæ Doctor, & Patriarcha; Catholicæ fidei, & Eccleſiarum concordiæ ſtudioſus. cap. 21. n. 1. multa edit opuſcula & carmine, & ſoluta oratione. n. 4. omnia, in Armenios cælitus immiſſa, flagella elegis verſibus enumerat, ac deplorat. c. 10. n. 28. eius commemoratio in liturgia, & mænologio Armeno celebrata. c. 21. n. 3.

Nierſes ex ſcriptis S. Cyrilli Alexandrini vnam in Chriſto naturam, ex duabus inconfusè compoſitam, inconſideratè deducit, c. 21. n. 4. & 158. hoc ipſum profitetur in epiſtola ad Manuelem Imperatorem, n. 5. de hoc, aliiſque Armenis erroribus monetur ab eodem Imperatore per Theorianum Theologum. n. 12. Theoriani cum Nierſeſe diſputatio de Chriſti naturis. ibid. cedit Nierſes Theoriano, vniuſque naturæ figmentum agnoſcit. n. 114. ſe anteà deceptum fatetur. n. 159.

Theoriani cum Nierſeſe colloquia de Chriſti duplici voluntate, & operatione. cap. 21. n. 157. de temporis ſpatio, quo Chriſtus in vtero Virginis habitauit. n. 161. de feſtiuitatibus Dominicis celebrandis. n. 166. de Theopaſcitarum Appendice, à Triſagio remouenda. n. 172. de Sacra Vnctione. n. 187. de Eccleſiaſtica Pſalmodia. n. 192.

Examinat Nierſes cum Theoriano definitionem Chalcedonenſis Concilij. c. 21. n. 199. illam ſcriptis Diui Cyrilli Alexandrini conſonam deprehendit. n. 212. eandem approbat; miraturque, quomodo ſui Maiores ad eam calumniandam progreſſi ſint. n. 238. detegit Theoriano alios Patriarchas, Prædeceſſores ſuos, Catholicos. n. 240. pollicetur, ſe quamprimùm, ad Armenicum ſchiſma, erroreſque tollendos, Epiſcopos ſuos ad Concilium vocaturum. num. 244.

Nierſes reſcribit ad Manuelem Imperatorem. c. 21. n. 250. eundem obſecrat, vt gentem Armenam, tandiù execrationi ſubiectam, abſolui iubeat, ac benedici. ibid. dum cogitat de Synodo cogenda, moritur. n. 2. & 254.

Nierſes Lampronenſis, Armenus Epiſcopus, genere, doctrina, & religione

ne clarus, cap. 22. n. 3. in Armeno Mænologio inter Sanctos relatus. n. 4. vt componat Armenam Ecclesiam cum Catholica, promouet celebrationem Tarsensis Concilij. num. 3. ipsius ad eandem Synodum Oratio. n. 6. in qua Patres Armenos ad detestandum schisma, & Catholicam fidem amplectendam hortatur. ibid. orthodoxos Armeniæ Præsules memorat, ac laudibus extollit. n. 13. in suæ Nationis hæreticos, & Conciliabula inuehitur, n. 9. & 16. Catholicam Ecclesiam ab illorum calumnijs vindicat. n. 11. celebrat eiusdem Ecclesiæ prærogatiuas. n. 18. Suorum miserias deplorat. ibid. quis exitus illius Concilij. Vide in verbo, *Concilium Tarsense*.

O

ORdinis Sacramentum quibus verbis, ac ritu ab Armenis Episcopis conferatur. cap. 11. n. 15. & seq.

Oscinus, Rex Armeniæ, Nepoti in Regno succedit. cap. 29. n. 1. egregium eius studium erga veram fidem, & Romanam Ecclesiam. n. 2. & 9. ne inita Armeniorum cum Latinis concordia dissoluatur, concilium indicit. n 3. eidem Conuentui cum Armenis Proceribus astat. n. 101. illius decretum, pro sui animi sententia editum, subscribit. n. 106.

P

PAba, Rex Armeniæ, ab insidijs Persarum ereptus, cap. 6. n. 19. fugit ad Valentem Imperatorem. ibid. per Terentium Ducem reducitur in Armeniam. ibid. delitescens, Persarum infectationes deuitat. n. 20. tutus redditur Imperatoris auxilio. n. 21. deficit à Romanis ad Persas. n. 22. Valentis iussu per insidias obtruncatur. n. 24.

Papchen, Arm. Patriarcha, conciliat Ecclesiam suam cum Græca. c. 9. n. 6.

Petrus, Presbyter Cardinalis, legatur in Syriam. cap. 24. n. 1. committitur illi reformatio pacis inter Comitem Tripolitanum, & Nepotem Leonis, Regis Armeniæ. ibid. à Leone honorificenter susceptus. n. 3. per manus ipsius Armenus Patriarcha obedientiam præstat Ecclesiæ Romanæ. n. 5. & 9.

Petrus, Sappirij Episcopus, propugnat vnam naturam in Christo. cap. 21. n. 72. à Theoriano Græco erroris conuincitur. ibid.

R

S. RIpsimes, Virgo Romana, Diocletiani Imperatoris nuptias respuit. cap. 2. n. 14. eiusdem persecutionem deuitans, fugit in Armeniam. ibid. eius amore capitur Rex Armeniæ Tiridates. n. 15. pro castitate, & fide Chri-

Christi tuenda, sub eodem Rege martyrio coronatur: ibid. Templum illi sacrum, ab ipso Tiridate constructum, inibi adhuc extat. c.14. n.4.

S

SApor, Persarum Rex, tentat Arsacem Armeniæ Regem, vt à Romanis ad Persas desciscat; sed frustrà. cap.6. n.5. Gentem Armenam exagitat. n.9. eundem Arsacem, dolo captum, interimit. n.10. innumerabiles Armenos pro fidei confessione obtruncat. n.12. Cylaci, & Artabani committit Armeniam. n.18. eandem prædatione deuastat. n.20. Arsacis vxorem, captiuam ducit. n.21. manus conserit cum Paba, Arsacis filio. n.14. eundem in sui amicitiam pellicit. n.22.

Sarraceni diripiunt Armeniam. cap.15. n.12. subijciuntque ditioni suæ n.3. ex eorum manibus illam eripit Iustinianus Imperator. ibid. in ea iterùm dominantur. cap.17. n.1. & 6. potiuntur Persico Regno. c.19. n.4. illorum Sultani potentia, ac superbia. c.25. n.17. in Romanum tamen Pontificem obseruantia. n.18.

Profligantur sæpè à Tartaris, & Armenis. c.25. n.20. 35. 38. 78. &, c.27. n.22. ipsorum de Tartaris victoria in Palæstina. c.25. n.45. subacta Syria, populantur Minorem Armeniam. n.52. & 76. &, c.26. n.40. illorum exercitus ab Armenijs trucidatus. c.27. n.41. cum Armeno Rege fœdus componunt. num.42.

Sedes Armeni Patriarchatus ex Vrbe Vagarsciabat Maioris Armeniæ transfertur primò Sebastiam Cappadociæ. c.19. n.4. deinde Sisidem Ciliciæ. ibid. postremò scissa, à duplici Patriarcha in Cilicia, & Armenia occupatur. n.5. &, c.30. n.26.

Sembat, Princeps Armenus, cum consanguinea matrimonium illicitum contrahit. cap.26. n.28. rogat Bonifacium Papam, vt prolem ex eo susceptam, ac susciendam, legitimam nuntiet. n.36. impetrat dispensationem. num.40.

Sembat Rex dolo surripit Haytoni germano Regnum Armenum. cap.27. n.3. Tartaram ducit vxorem. n.4. erga Sedem Apostolicam pius. n.5. perit à Bonifacio Papa contra Sarracenos auxilium. n.6. Bonifacij ad ipsum epistola. n.7. Sembat priuat oculis Haytonem. n.18. à Constante, tertio fratre, carceri mancipatur. ibid. Constantinopolim mittitur sub custodia. n.19.

Seuerus, Acephalorum princeps. cap.10. n.7. cur ab Armenis reijciatur. n.11. quæstio inter ipsum, & Iulianum de Christi corpore corruptibili, & incorruptibili. n.12. eadem apud Armenios adhuc irresoluta. n.14. quomodò soluatur à Damasceno. n.16.

S. Siluester Papa B. Gregorium, Armeniæ Episcopum, Romam ad se venien-

nientem, perhumaniter excipit. cap. 2. n. 43. & seq. cum eodem, vniuersàque Armena gente perpetuum vnionis fœdus ferit. n. 57. eundem benedicit, & Armeniæ Patriarcham instituit. n. 66. priuilegijsque locupletat. num. 67.

Simeon Armenus, vir sanctus. cap. 18. n. 33. anachoreticam vitam exercet in Palæstina. ibid. visitaturus Sanctorum reliquias, Romam contendit. ibid. illic hæresis ignominià infamatur. n. 35. detecta calumnia, honorificè tractatur à Romano Pontifice. n. 38. & seq. moritur clarus miraculis. n. 44.

Soffridus, & Petrus, Presbyteri Cardinales, in subsidium Terræ sanctæ ab Apostolica Sede legati. cap. 23. n. 31. Pallium Archiepiscopo Cancellario Armeniæ, à Summo Pontifice missum, deferunt. ibid.

Stephanus, Arm. Patriarcha, contumaciæ reus. cap. 26. n. 27. potestatem sibi arrogat dispensandi in impedimento Matrimonij. n. 35. eius dispensatio irrita declaratur à Romano Pontifice. n. 39. ducitur captiuus à Sarracenis. n. 41. moritur sub iugo seruitutis. ibid.

Stephanus, Armeniorum Episcopus, hæreticus. cap. 9. n. 18. erronea eius epistola ad confirmandum in Christo vnam naturam. ibid. in Tarsensi Armeno Concilio reprobata. n. 23. &, c. 22. n. 11.

T.

TArtari Georgiam, & Maiorem Armeniam occupant. cap. 24. n. 13. Regnum quoque Turciæ. c. 25. n. 23. cum Rege Minoris Armeniæ fœderantur contra Sarracenos. n. 29.

Mango, Tartarorum Imperator, suscipit Christianam Religionem hortatu Regis Armeniæ. c. 25. n. 30. cum sua familia ab Armeno Episcopo baptizatur. n. 34. mittit Haloonem fratrem suum ad Terram sanctam liberandam. ibid. Regnum Persarum in suam redigit potestatem. n 35.

Tartari cum Armenis Syriam inuadunt. c. 25. n. 37. in Palæstina superantur à Sarracenis. n. 45. amissum Turciæ Regnum recuperant. n. 69. donoque offerunt Regi Armeno. n. 70.

Abaghæ, Tartarorum Regis, ad Lugdunense Concilium literæ, de coniungendis cum Christianis Principibus aduersus Sarracenos armis. c. 25. n. 74. idem Rex, Armeniorum auxilio fultus, in Syria Sarracenos debellat. n. 78. veneno moritur. n. 85.

Argon, Tartarorum Rex, Christianorum studiosissimus. c. 25. n 86. Honorium IV., & Francorum, ac Siciliæ Reges ad bellum in Sarracenos hortatur. n. 88. Nicolao IV. erga Christianam religionem se benè affectum exhibet per Oratores. ibid.

Cassanus, Rex Tartarorum, iunctus cum Armeno Rege, exercitum Sarracenorum

norum profligat. c. 27. n. 22. Syriæ Regnum recuperat. n. 27. quàm egregiæ indolis vir, n. 32. vxorem ducit filiam Regis Armeniæ. n. 34. per eandem ad Christianam fidem perducitur. n 37.

Thaddæus Apostolus à morbo curat Abagarum, Regem Armenum. cap. 1. num. 15. eundem cum Edessено populo imbuit Christiana religione. ibid.

Theopascitarum appendix in Trisagio, cap. 10. n. 46. suscipitur ab Armenis. n. 47. quid statuerit de illa Tarsense Armeniorum Concilium. n. 49. rationes ad eam euertendam adductæ. n. 53. &, c. 21. n. 172.

Theoriani Græci cum Nierse Armeniorum Patriarcha disputatio. Vide in verbo, *Nierses Ghelaiensis*.

Tigris, & Euphrates, Armeniæ flumina, quonam modo ex Paradiso nasci dicantur. cap. 1. n. 3.

Tiridates, Rex Armeniæ, ab Artasira Persa in bello captus. cap. 1. n. 23. Regnum suum recuperat auxilio Romanorum. ibid. S. Gregorium pro Christi fide dirissimis tormentis excruciat. c. 2. n. 16. Sanctam Ripsimem, ac socias Martyrio interimit. n. 17. in pœnam sui sceleris afficitur forma porcina. ibid. humanæ figuræ restituitur intercessione Gregorij, n. 18. ab eodem conuertitur ad Christum. ibid.

Tiridates rogat Leontium, Cæsareæ Archiepiscopum, vt Gregorium, Armeniæ Episcopum instituat. cap. 2. n. 19. pro viribus incumbit ad veram propagandam religionem. num. 22. comparatur Constantino Magno. num. 39.

Tiridates, ieiunio, & orationi addictus. c. 2. n. 39. tres sacras Basilicas suis quidem manibus extruit. c. 14. n. 3. Romam adit, ad S. Siluestrum Papam, & Constantinum Imperatorem visendum. c. 2. n. 42. ipsius iter, & ingressus in Vrbem, n. 47. eiusdem cum Constantino colloquia. n. 51. & fœdera perpetuæ vnionis. n. 54. & 58.

Trullanæ Synodi Canones aduersus Armeniorum errores. cap. 17. n. 11. & seq.

V

VAhanus, Armeniæ Patriarcha, catholicus. cap. 18. n. 5 pro defensione Chalcedonensis Concilij à gente sua exagitatus. ibid. Ecclesiæ Romanæ obediens. ibid. ad conciliandos Armenios cum Catholicis nauiter incumbit. n. 8. collaudatur ob id à Concilio Tarsensi Armeno. c. 22. n. 54.

Vartanus Dux, sociique milites Armeni 1036. pro Christiana fide, Ecclesijsque tuendis in prælio ab Infidelibus trucidantur. c. 8. n. 4.

Vartanes, filius S. Gregorij, tertius Armeniæ Patriarcha. cap. 4. num. 1.

in Armena liturgia commemoratus. cap. 7. num. 5.

Vrbanus Papa VIII. ad fidem Catholicam Iberis Orientalibus prædicandam deſtinat Clericos Regulares. cap. 12. n. 3. col. 2. eius ad Principes Iberorum epiſtolæ. n. 6. & ſeq. ſummæ ipſi curæ Schiſmaticorum conuerſio. n. 19. col. 1. quàm tenerè reduces illos amplexaretur. n. 21. col. 2. quibus lætitiæ notis. n. 23. col. 2. quid ei reſcribat Theimuraz, Rex Iberorum. n. 49. col. 1 ad Euangelium Golcundenſibus Idololatris annunciandum eoſdem mittit Clericos Regulares. n. 59. col. 2. eoſdem Armenijs, ſacris litteris, & Romanæ fidei veritate imbuendis, addicit.

3424

ՅԱՀԿ

ԴՐՈՑԱ ԱՅՏՈՑԻԿ։

Ա

ՁԼՆ ա ԹԻՆ Յ Ա բգարու Թադաւորքն հայոց Թուղք առ աւրն մեր յա քն ։
Եւ Թուղք յի քն առ աբգար ։

ԹԻՆ Յդ աՌաքէ քս առ աբգար զդաստառակն իւր . և և զառա֊
քեալն Թադէոս . զի բժշկեացէ զհիւանդութեն Թես նորա ։

ՁԼ ա ԹԻՆ ՅԶ աԲգար ընդ եդեսացւոց ժողովրդեանն ընդունէն զհաւ֊
առն քի ։

ԹԻՆ Յզ Թե ոչ էղեն Թադաւորք հայոց ՚ի ժամանակէն աբգարու
մինչև առ աբբայն աղդատ ։

ՁԼ ՅԹ ԹԻՆ Դ աՂաչեաց հայրապետութե Քե հայոց ՚ի վաղարշապատ քա֊
զաքէն եղև փոխեալ ՚ի գահ առն կաթողիկոսց ՚ի քաղաքն
ոն բատոնի . և յանդ ՚ի գահ առն ԻՒղնկեցւոց ՚ի քաղաքն
աշտիշատ ։

ԹԻՆ Ե Իսկ այժմ ՚ի սես և ՚ի վաղարշապատ բաժանեալ՝ նաև ն եր
կու կաթողիկոսք ՚ի վերնոյս ։

ՁԼ ՆԻ ԹԻՆ Բ աՆդիոքայ պատմնապն գրէ զՔուղք մեղադրու Քե և գան
կառնոյ զկնի Քն հայոց առ սբ աԹոռն Հռոմայ ։

ՁԼ ՅԸ ԹԻՆ Գ աՀրոտ ՚ի յաղԷն բագրատունեաց լինի Թգր հայոց . և զի
նափանեալ ՚ի վաղինջուց զԹագաւորու Քին կրկին նորոգէ ։

ՁԼ ՅՈ ԹԻՆ ՅԻ աՍտիճանաց ՀԷռնադրու Քի՝ Թէ որով բանիւ և որպիսի
արարողու Քբ լինի առ հայս ։

ՁԼ ՆԳ ԹԻՆ ՅԳ աՀրաման՝ լեռն հայոց որոյ վը հանգեաւ տապանակն Նոյի ։
ԹԻՆ Յդ աՀս փառաւոր նորին շինուած Նոյ զառաջինն բաղաքն հոչէցեալ
լաւ դսիմ ։

ԹԻՆ ՅԻ Էլ ՚ի վը նորա ոճս աբեղայ . որ գիայուտ մի տապանակին Նոյի
՚ի վայր ։

ՁԼ Գ ԹԻՆ ՅԳ աՀրշակ Թգր փոխեցին հայոց . արձակեցաւ ՚ի մեծ հուստան
տիանոս կայսերէն ՚ի պատգամաւորու Քե տալոյ զհարկս հռոմա֊
կեցւոցն ։

ՁԼ Դ ԹԻՆ Բ աՀրշակ . Թգր մեծեցին հայոց . հալած ՚ի գմեծ նեռնէս կԹան ։
ԹԻՆ Ե Հռոմայեցւոցն լինի հաւատարիմ ։
ԹԻՆ Կ աՀմուտնամայ ընդ հարսին կոստանտեայ հայաբէ եղբօքն ։

Թիւ Է Աղնաբոյն եւ արհամարհի՛ ի յուլիանոս ուրացողէ.
Թիւ Ը ՝Ի շապհոյ պատմից արքայէն Շապհ արեւմտից.
ՂԵ Թիւ Թ Աղոտաշնը. Թագն հայոց. մերժեցաւ յաթոռոյն՝ ի յարբաց յէն պատմից մն ՇարախոսուԹէ նախարարացն հայոց.

Բ

ՂԲ Թիւ Ղ Բաբգէն կաթուղիկոս միաբանեցոյց ղեկեղեցին հայոց ընդ յունաց.
ԿԶ Թիւ ՂԸ Բասիլիոս. սէբ վրդ պան Եկեղեցւոյ. Հրկն ընդ աշխարհն փոքրին հայոց.
Թիւ ՂԹ ՝Ի ժողովն հայոց Եպիսկոպոս. որ եղեւ՝ ի Նիկոպօլիս. դաւձուցանէ զեպիկն զեւստաւոս՝ ի հերձուածողուԹենէ.
Թիւ ՃԸ Հ՚ղոյ եւ ղոյ ազգաւ զինքն՝ ի ՇարախոսուԹէ ոմանց:
ՂԱ ՃԱ Թիւ Ճ ԲարԹուղիմէոս եւ Թադէոս. սէբ առաքեալքն. քարոզեն զքն՝ ի յաշխարհս հայոց.
Թիւ ՃԲ եւ ՃԷ Շարշարին եւ մարտիրոսուԹէ պսակին՝ ի Ներսէս սանատրկոյ արքային հայոց.
ՂԼ Թիւ ՃԳ ԲարԹուղիմէոս. այր սէբ՝ ի հարսկէն եղբարց քարոզողաց. Հէռնատրն եպիս մարտիրոս գաւառին.
Թիւ ՃԴ Թ-է որպէս էած զյոլոմէ հայոց՝ ի յունգրւաստան հաՀատս.
Թիւ ՃԵ ՏարտարոսուԹէ սրբին բազում վարդապետք հայոց առնէն զմոդովս՝ ի դեռզաբաղաքն քռնայ.
Թիւ ՃՀ Էհ միաբանին ընդ հռոմայ սէբ եկեղեցւոյն.
Թիւ ՃԹ Օբազում գիրս Թարգմանեաց՝ ի լատին բարբառէ՝ ի հայս.
Թիւ ՄԸ Առաջ գերեզմանն՝ ի հայս սբանչելիօք է՝ փառաւորեալ.
ՂԶ ՂՂ Թիւ ՄԲ Բռնեցաչիոս պատն տայ զհրամանս սմբատայ հայոց հշ խանին Ճեալոյ՝ ի յարարուել առուանդուԹի ընդ կնոջ աղգակցին նորում:
Թիւ Ճ Թ-ուղթ պատասխանւոյ պատին առ նոյն Սմբատ.
ՂԶ ՂԷ Թիւ Մ Բռնեցաչիոս պատն գովաբանէ զհնազանդուԹի. զոր ցուցանէր արքայն հայոց սմբատ առ սէբ աԹոռն հռոմայ:
Թիւ ՄԱ Տարտարէ զնոյն արքայն առ՝ ի բաշտպես զինելոյ՝ ի դէմ ան հաՀատից.
Թիւ ՄԲ Հ՚ղոյատանայ առաքել նմա օգնուԹիւ զօրաց. զի՝ ի նմանէ էր խնդրեալ:
ՂԶ ՂԷ Թիւ ՄԳ Բռնեցաչիոս գրէ Թուղթ պատասխանատուԹեան առ տէր գրի գոր կՀաներ հայոց. որ գրեալէր զԹուղթ հնազանդուԹեան առ նմա:
Թիւ ՄԴ Հ՚ղոյանայէ նմին կԹսէն ած-ել զաղգն հայոց՝ ի ջաՀանուԹիւն ուղղափառ հաՀատոյ.

Թիւ Իէ Տօրտրէ զԵ՛գ ըս գրանցեսաց և ընկլէսաց . առ՝ ի բերել զօգնութիւն հայոց Թ՛ղին ։

Ը.

ՁԹ Թիւ Է Զ ադիկ աբբային հայոց՝ եդեալ ընդ առնու-Թ՛ կայսերն յունաց ։

Ձ Ը Թիւ Ժ Ը-երանոս սբ հայրապետն կոստանտնու-պօլսի . ՂՂոմ յորդորէ զհայս . առ՝ ի խոստովանել զերկու- բնու-Թի՛ն ի քս . և ընդունել զժողովն քաղկեդոնի ։

Ձ Ի Թիւ Ճդ Եւ ԹուղՆորին էղև գովաբանել՝ ի տարտնի ժողովոյն հայոց

Ձ Ք Թիւ Ժբ Հայք առնէն զնիշատակ նոյն սբ յին գերմանոսի՝ ի յայտմա՛ռութ իւ-բանից ։

Ձ Իդ Թիւ Իը Ը-լիսա՛որ եպիսկոպոսապետն հայոց մայրաքաղաքին սը սոյ՝ լինի հնազանդ հրամանաց իննօՋինՁեոս պատրին ։

Թիւ Իը Եւ խնդրէ՝ ի նմանէ զհայրապետական վերարկուն . զմատա՛ նին . և զմիԹ ։

Ձ Ա Թիւ Իա Ը-երդոր սբ լուսա՛որիչն հայոց-յեղնակ՝ ի պարԹև Թ՛ղոյ-

Թիւ Իբ .քրիստոնէական կրօնիւք մնու-ցեալ ։

Ձ Բ Թիւ Իգ Չարչարեալ՝ ի յարքային ապստամբ վա՛ անօրէնն քրի ։

Թիւ Իէ Ը-արձա-ցանէ զԼուղաց՛ի՛ն ապստամ՛ ՝ ի կերպարանս մարդոյ ։

Թիւ Իբ ՀՁնէ զնոյն ապստամ՛ և զամ Ժողովուրդն հայոց՝ ի հաւատս քրի՛ ։

Ձ Բ Թիւ Իէ Սբն գրիգոր Հեռնադրի Եպիս ։

Թիւ Իդ Սիրուէ զհայս՝ ի դէան եկեղեցւոյ ։

Թիւ Ը ՀՁնէ զԵ՛ներ զտաճարս կռոց ։

Թիւ Հգ Կացու-ցանէ՝ ի հայս զբահանայս . զեպիսկոպո՛ն և զկրօնաւո՛րս ։

Թիւ Հգ Շինէ զեկեղեցիս . և զդպրոցս ։

Թիւ Հգ Սերմանէ զհաւատս բրի՛ ՝ ի հողմանս յարեւելից և հիւսիսոյ ։

Ձ Իդ Թիւ Ը Ե՛սեի Ձոյ որդին մխաճ՛ին ։

Թիւ Է Յայտնեցաւ նմին Ը-երահա՛աստու-Ձին հայոց ոմանց ։

Ձ Բ Թիւ Հգ Սբն գրիգոր գնայ՝ ի ՄՁՆ հռոմ առ՝ ի տեսանել զսբ պատն սեղբեստրոս ։

Թիւ Ճէ Եդեալ զդաշինս միաբանու-Թ՛ ընդ նմին ։

Թիւ Իզ Ի՛ն նոյն սեղբեստրոսէ Հեռնադրի պատրիարգ ամ հայոց ։

Ձ Գ Թիւ Է Սբն գրիգոր ՀեռնադրԷ Եպիս զԸ-ղբայսակիս որդին իւ-ր ։

Թիւ Է Կացու-ցանէ զնա՝ ի յաԹոռն նո-ր . և ինքն գնայ յանապատ ։

Թիւ Ժ Կրօնի՛ ՝ ի սբ Ժողովն նիկիոյ՝ ի ՄՁՆ կոստանտնոսէ ։

Թիւ Գ ՀՁռաքէ՝ ի նոյն Ժողովն զԸ-ղբայսակիս փոխանակ ի-ր եան ։

Ձ Բ Թիւ Հդ Հ՛ալՁանի՝ ի միաբանին անապատի ։

Թիւ Հն Հովհ՛ք գտանէն և Թաղէն զմարմին նորա ։

Թիւ Հզ

Թիւ հղ Թ-է ոնր առեղի գոն այժմ մասունք սրբազան մարմնոյ Տառին ։
Թիւ հը ամանաւ անդ ամենասուրբ գլուխն ։
ղև է Թիւ ա Ղ-բնդոյս . Թոռն սէյ լուսաւորչին : առաքն կՔհս ՚ի յաշխարհն աղուանից ։
Թիւ ա Կրատարկեալ նահատակութիւ ։
ղև Յա Թիւ բ Ղ-բնդոյ . հռոմայ սէ հայրապետն . պատուն և ա ՚ի յեկէղեցին հայոց ։
Թիւ Յա Հայր ընդունէն զկարգ սաստիկասաց աւանդեալ ՚ի նմանէ ։
Թիւ Յբ Էռ ան առնուն զծնօրհան Տոնին յաղագս ընդունելոյ զմոդոնէ քաղկեդոնի ։
ղև Յբ Թիւ դ Ղ-բնդոյ Տարեդարձ . ու-ղղափառ եպիսկոպոս հայոց ։
Թիւ դ Ղ-բոյ և անգիր յանդիմանէ մոլորութիւնց և չարաժողովոյն ազգին ի-բնէն ։
Թիւ է Հնազանդ եղև եկեղեցոյն հռոմայ ։
Թիւ է Շարականդեաց զգիրս ինչ ասծ-ային աղօթից ։
Թիւ է Յիշատակէ ՚ի մէջ պատարագին հայոց ։
ղև ես Թիւ Յդ Ղ-ովաբանի ՚ի ժողովոյն տարսոնի ։
ղև Յթ Թիւ թ Ղ-բնդոյ վկայասէր . ՚ի հայոց եղևնատաց դարուն Ե հնեալ ։
Թիւ Յա Հետևի կրօնաւորութիւնէ յանապատի ։
Թիւ ժ և Յբ բռնադատեալ Տոտի յաթոռն հայրապետութիւնէ հայոց ։
Թիւ ը Ղ-նայ ՚ի կոստանդնուպօլիս զի արտացէ զմիաբանութիւնն ընդ ուղղափառ եկեղեցւոյ ։
Թիւ ը Թ-արձանէ զձառս սրբոյ ՚ի յունաց ՚ի հայս ։
Թիւ Յբ ազատէ զհրեշտակս և զԹուղթ հպատակութիւնէ առ սէր գրիգորեոս պապն ։
Թիւ Յդ Թ-ուղթ պատասխանատուութիւնէ գրիգորեոսի պապին առ նմա ։
ղև ի Թիւ ժ Ղ-բնդոյս կՔհս հայոց . և եղբայր սէ նեղսէսի կղայեցւոյն . եղև հնազանդ սէ աԹոռոյն հռոմայ ։
Թիւ ջ ազատէ առ այն զհրեշտակս նոր ։
Թիւ ը Նոյն հրեշտակքն՝ վս սպանչելագործութիւնէ ինչ , զոր տեսանէն ՚ի մէջն հռոմ , բոլորովին սիրով հնազանդութիւնէ առ սէ աԹոռն առաքելական ։
ղև նա Թիւ հա և հե Ղ-բնդոյ . հայոց եպիսկոպոս . խոստովանէ հաւատովք կաթողիկական ըստ ղուղափառ հաւատոյ հռոմայեցւոց ։
ղև ես Թիւ ա Ղ-բնդոյս . կՔհս հայոց . որ մականուանի տղայ . առնէ զմոդոնէն տարսոնի վս միաբանութիւնէ հայոց ընդ եկեղեցոյն յունաց ։
ղև նգ Թիւ ժ և Յբ Ղ-բնդոյ . հայոց կՔս . եղբօր որդի առն նեղսէսի կղայեցոյն . զոր զԹուղթ առ ենթօՔնեթոս պապն ։
Թիւ ժ և ես Խոստովանէ զեկեղեցին հռոմայ՝ հրամանաւհան լինել ՚ի վը

այլոց

այլոց նկէղեցեալ։

Թիւ Է և Եղ Ամաու-ցանէ նմա զհնազանդու-Թի՛ի կողմանէ բոլոր նկնդեցոյն ի-բենն։

զԼ Եա Թիւ Ը Հ-բնդոնոս պատկն հրամայէ նկիրացն ապաստիայ և ման ջնաւոյ, ած-եղ զկնԹան հայոց առ՛ի հնազանդու-Թի՛ն Պատրնաց դնն անտնողայ։

Թիւ Ը ՛Ի խնդրոյ արբայնն լնւոնի հաստատ առնէ զոմանս գովնլի առողջու-Թնս հայոց։

Թիւ Է Շնորհէ զԹողու-Թի մեզացն հայոց որք մեռանէին՛ի պատե-րազմ ընդ դէմ անհաւատից։

զԼ Եէ Թիւ Ա Հ-բնդոնոս՛ի սբոյ կնԹան հայոց և սնրօք ուղղափառու-Թե-

Թիւ Ժա ՛Ի ննոն հրեշտակաց ցուցանէ զհնազանդու-Թի՛ն առ սբ ա-Թոռն հռոմայ։

զԼ Եզ Թիւ Ժ Խոստովանէ զնշխանոս-Թի՛ն Տրդնն ամ-ոռոյն՛ի վե՛ս մարդկայինս օրինաց։

զԼ Եէ Թիւ Ժզ Բանի գ-աշխոս պատկն յինանձն առնէ նմա, ուսուցանել հայոց ղու-ղղափառ հաւ-ատս։

զԼ Եէ Թիւ Ի-ը Նոյն կնԹան գրնդոս յորդորէ զնԹադա՛ւ-րնն հնԹոմ, հոգալ վա՛ս միաբանու-Թե հայոց ընդ նկնղեցւոյն հռոմայ։

Թիւ Ծ Հ-բ զնԹու-զնԹ առ Տոյն Թադնն.որով՛ի ննոն վկայու-Թե՛ց ա՛բոց հայրցն յանդիմանէ մոլորու-Թե՛ցն հայոց ոմանց։

Թիւ Ծա Նոյն Թու-զնԹն նզրե ընդունելոյ՛ի ժողովոյն սբոյ։

զԼ ԵԹ Թիւ Ձգ Եռ, և-ս հաստատեցաւ՛ի յաստանոյ ժողովոյն։

ՂԼ

զԼ Թ Թիւ Բ Ղնոսկոյոս. հնբձու-ած-ող պատրնարգ աղնքսանդ-րու. ղդու-շացու-ցանէ զհայս, ՚ոչ ընդունել զբաղկնդոնն սբ ժողովնն։

Ե

զԼ Յգ Թիւ Ա Եղ. կնԹան հայոց. ուղղափառ։

Թիւ Բ Ա-հագու-ցանէ զհայս ընդ կաԹո-ղնկէ նկնղեցւոյ։

զԼ Ե Թիւ Գ Եէ՛կէնոս պատկն սնրով ընկալաւ՛ զհրեշտակս կնԹանն հայոց։

Թիւ Է Նոյն պատկն ընդ-ունելոյ եղև դաստա՛ս ո՛ր՛ի կնԹնէն. զի հատոյ զնձնոս ունանս՛ի մնջ հայոց և յոնոաց։

Թիւ Բ Եաս տեսանել հրեշտակացն հայոց զհանդնսն պատարագին նրբնան։

ԹԻՒ Ը Սինչդեռ պատարագէը . երէեցաւ աքանչելապէս ի վը գլխոյնորա լոյս . և երկու աղաւնիք ։

Բ

ՀԻ ԻԴ ԹԻՒ ԻԴ Բաթաթը ածէն ընդ իշխանութիւբ իւրեանց զաշխատն վրայ և մեծին հայոց ։

ՀԻ ԻԵ ԹԻՒ ԻԶ Նա և զաշխարհն Թուրքաց ։

ԹԻՒ ԻԹ Սինաբանին ընդ արքային փոքրին հայոց առ ի պատերազմիլ ի դէմ տաճկաց ։

ՀԻ ԻԸ ԹԻՒ Լ Բ-աթաթաց կայսր Մանգո խանն ընդունէ զհաւատս քէն յոր դորութիբ արքային հայոց ։

ԹԻՒ ԼԱ Սկզտի ի հայոց եպիսկ ումեմնէ ։

ԹԻՒ ԼԲ աղաւաչէ զհալաւն եղբայրն իւր հանդերձ արքայիբն հայոց և զօրօք բազմօք . առ ի փրկել զբբ երկիրն ի ձեռանէ տաճկաց ։

ԹԻՒ ԼԳ Ի դեալ ընդ աէրութիբ իւրով զԹագուորիբն պարսից ։

ՀԻ ԻԸ ԹԻՒ ԼԴ Բ-աթաթքն հանդերձ զօրօքն հայոց առնուն զաշխարհն ասորոց ։

ԹԻՒ ԻԸԱ Յաղթեցան ի տաճկաց ի պաղէստինա ։

ԹԻՒ Հ Բաշխեն արքային հայոց զԹագուորիբն Թուրքաց . զոր նա ոչ կամեցաւ ընդունել ։

ՀԻ ԻԹ ԹԻՒ ՀԱ Բ-աթաթաց արքայն աբաղայ առաքէ զհրեշտակս իւր յարևմուտս առ իշխանսն քրիստոնէից . և խնդրէ միաբանիլ ընդ նոսա ի դէմ տաճկաց ։

ԹԻՒ ՀԲ Նոյն արքայն ի ձեռն օգնութիբ զօրացն հայոց յաղթէ զտաճկիս ։

ՀԻ ԻԹ ԹԻՒ ՀԳ Բ-աթաթաց արքայն աշ րկոն յոյժ սիրէը զքրիստոնեայս ։

ԹԻՒ ՀԴ Տորդորէ զոնորիս պապն . և զԹագս գլուանձիայ և սիկիլիայ . առնել պատերազմ ընդ դէմ տաճկաց ։

ԹԻՒ ՀԵ աղաւաչէ զհրեշտակս իւր առ նիկողաէոս պապն . և յուցանէ զինքն յօժարութիւն առ հաւատն քէն ։

ՀԻ ԻԹ ԹԻՒ ՀԶ Բ-աթաթաց արքայն Լյատանոս հանդերձ Թագուհի հայոց առնէ զյաղթութիբ մեծ ի վը տաճկաց ։

ԹԻՒ ՀԷ աղաւնու վերստին զաշխարհն ասորոց ։

ԹԻՒ ՀԸ աղաւնու ի կին զդուստր արքային հայոց ։

ԹԻՒ ՀԹ ի նշանաւոյն կնոջ ընդունէ զկրօնս քրիստոնէից ։

ՀԻ ԼԱ ԹԻՒ ՀՌ Բ-ադէոս սբ առաքեալն շինէ զաբգաբ Թագն հայոց ի հիմնադրութենէն իւրեան ։

ԹԻՒ ՀԹ Ո-ասնուցանէ զնոյն աբգաբ և զժողովուրդն եդեսիոյ առ ձշմարիտ հաւատն քէն ։

ՃԼ Ժա ԹԻՆ ա Թ-վականու-ԹԻՆ հայոց սկսաւ՝ ի Թվին Ծնընդեանն քրի. շծա։

Ժ

ՃԼ Կ ԹԻՆ ԵՂ Ժողովն Նիկոպօլսի։ զոր տարաւին հայոց Եպիսկոպոսք ընդ սը բոյն բասիլիոսի՝ ի քաղաքն Նիկոպօլիս՝ ի յաշխարհն փո՛ քրին հայոց։

Ճ Ը ԹԻՆ Է Ժողովն հայոց. որ եղև՝ ի Թվականու-ԹԵ փրկչին. նը՛ե։

ԹԻՆ Ը Ո՛ատաւարտուե զչար աղանդն Նեստորի։

ԹԻՆ Ղ Ծու-ցանիլ պատճառն. վ՛ս որոյ նոյն Ժողովն եղև։

ԹԻՆ Ի Հաւաքէ զհրնշտակս առ Պետրոկ պատրիարքն կաստանտնու՛ պօլսի։

ԹԻՆ ԺԲ Թ-ուղԵն Պետրոկ առ նոյն Ժողովն։

ՃԼ Ժ ԹԻՆ ԲԵԳ Զարաժողովն դ՛ինայ արարեալ՝ ի հայս հրամանաւ՛ արքային պարսից. ՝ի կՃ-ամէն հայոց Նախսէս աշտարակեցոյն. յետ ասի՛ ծնընդեանն քրի. շ։

ԹԻՆ Բ ԵՒ ԵԽԴ Հաստատէ տօնել զտօնս ծնընդեան և մկրտու-ԹԵ առաւն՝ ի միասին։

ԹԻՆ Բ ԵՒ ԶԻԵ Հ՛լերաբերի Երէք սրբերդու-ԹԵ՛ն զնաւչեցաւն։

ԹԻՆ Գ Սահմանէ զմի բնու-Թի՝ ի քս։

ԹԻՆ Դ Բաժանէ զազգն հայոց՝ ի կաԹու-ղիկէ Նկեղեցոյն։

ՃԼ ԺԴ ԹԻՆ Ղ Ժողովն կարնոյ. որ եղև՝ ի հայս վ՛ս միաբանու-ԹԵ Նիկ՛ ղէոս-ոյ՝ ի տէր Երդոյ կՃ-ամէն հայոց. հրամանաւ՛ կայսէրն հռ՛ ոմակ՛նայ. մերձ Թվին քրի. ոՃբ։

ԹԻՆ Ի Է՛ն՝ ի նոյն Ժողովն ամ հայրապետաց և իշխանքն հայոց։

ԹԻՆ Ի Ընդ նոյն Ժողովն զամ սահմանս չարաժողովոյն դ՛ինայ։

ԹԻՆ Ի Ընդունէ զնաւռուզ ջրոց՝ ի սբ խորհուրդն. և զամՆասբ Ժողովն քաղկեդ-ոնի։

ԹԻՆ Ի Հաստատէ զմիաբանու-ԹԻՆ հայոց ընդ կաԹու-ղիկէ Նկեղե՛ ցոյն։

ԹԻՆ ԺԲ Տոյժ դովաբանեալ եղև՝ ի յայլոց հետեւեալ Ժողովոց և սը բազդն հայրապետացն հայոց։

ՃԼ ԺԷ ԹԻՆ ա Չարաժողովն մանաւանդ ի՛նայ. արարեալ՝ ի հայս՝ ի կՃ-ամէն առ՛ջ յոհան օձնեցոյն. հրամանաւ՛ ամիւրապետին առաջաց. մերձ Թվին քրի. ա՛Ն։

ԹԻՆ Ը Ընդդիմանայ վ՛եցերորդ. անեղբսական սբ Ժողովոյն։

ԹԻՆ Բ ԵՒ Է Հաստատէ զհ՛ինգ Ժողով-ԹԻՆ միաբանակաց և միակամաց։

ՃԼ ՆԲ ԹԻՆ ԺԱ Եղեւ՝ ի յայլոց հետեւեալ Ժողովոց և սրբազան հայ

և ՃԼ ԺԲ ԹԻՆ Ի և Ը բազդն հայոց։

և ՃԼ ՆԷ ԹԻՆ Կ

ՀԼ ՆԲ ԹԻՆ ՆԴ Ժողովն ասացանն. որ եղե՛ն հայս հրամանաւ սրբոյին լեւոնի. եւ կՁանեն գրեցողն՝ ի Թվին փկչին. ռ Ձ Հ Է։

ԹԻՆ ՆՁ Օբուռն եհաս՝ ի միաբանուԹիէ հայոց ընդ եկեղեցոյն յուՀնաց։

ԹԻՆ ՆԷ Նոյումէ զեւտիքէս և զսեբեոս զհերձուածողս։

ԹԻՆ ՆԸ Մինչև ըստ ուղիղ մատոյ զառաջնումն սրբոյն Կիւրղի. Թէ մի է՛ բնուԹիէ բանին մարմնացելոյ. Յե. մի է՛ աՃ-ային բնուԹիէ բանին որ մարմնացաւ. Յե. միացաւ ընդ միւսոյ մարդկայինն բնուԹիէն։ կամ Թէ մի է աՃ-ային մարմնացեալ բնուԹիէ բանին։

ԹԻՆ ՆԹ Ընդունէ զդաւանուԹիէ երկուց բնուԹիեցն։

ԹԻՆ Ճ Եւ և զերկուց կամացն և ներգործուԹեցն։

ՀԼ ՆԲ ԹԻՆ ՃԱ Թէ զինչ հաստատեալ նոյն ժողովն յարեգս խաչելեալին։

ԹԻՆ ՃԲ Եւ յղեգս ածսն ծնընդեանն և միրուռնէն քի։

ԹԻՆ ՃԳ Եւ յղեգս մեռանելն։

ԹԻՆ ՃԴ Եւ յղեգս Ջրոյ խառնմանն՝ ի սբ խորհուրդս։

ՀԼ ՆԲ ԹԻՆ ՃԵ ՝ի մեջ բառնալոյն ժողովն զչար սովորուԹիէն առնելոյ արեամբ դիան եկեղեցւոյ։

ԹԻՆ Ճ Ընդունէ զսբ բազան ժողովն բազկեփոնի։

ԹԻՆ ՃԶ և ՃԷ Հաստատէ՝ ի յոանաց. զի բազում հայցիւ պատարագեցին ըստ հնոյն աւանդուԹիէ սբ եկեղեցւոյն հռոմայ։

ԹԻՆ ՃԸ Եւ զի Թողուն զայլ չար սովորուԹիս ոմանս։

ԹԻՆ ՃՀ և ՃԹ Եւ զի կՁան հայոց նոտոցն՝ ի յոՀաննէ անաւետարայ։

ՀԼ ՆԲ ԹԻՆ Ճ Ժողովն սրբոց. որ եղե՛ն հայս հրամանաւ սրբոյին լեւոնի երկրորդի և առաջարկուԹեամբ կՁանեն գրեցողն՝ ի Թվին ՅՆընդ դնանն քի. ռ.յ. Է։

ՅԻՆ Ա Ըղունամարեցան՝ ի կիրակիս մի միաբանուԹիէ հայոց ընդ կաԹուղիկէ եկեղեցւոյն հռոմայ։

ԹԻՆ ՅԲ ՀՀնաբերն սահմանադրուԹիւն սուրբ ժողովոյս։

ԹԻՆ ՅԳ ՀՀնուանք հայրապետացն հայոց. որք արարին զժողովս զայս։

ԹԻՆ ՅԴ ՀՀնուանք եշխանացն հայոց. որք անդ եղեն ներկայ։

ՀԼ ՆԲ ԹԻՆ Յ ՀՀյս ժողովս առնէ հաստատուն զդաւանուԹիէ երկուց բնուԹեցն. կամաց. և ներգործուԹեց՝ ի մի անձն քի։

ԹԻՆ ՅԶ Ընդունէ զառաքելադրյն ՅՀԹն աՃենդոտական սբ ժողովոյն։

ԹԻՆ Յ Հրամայէ հայոց հաստատել ընդ այլոց ուղղափառաց՝ ի պահս. և՝ ի ծնանելոցն ուՀնուՀականաց։

ԹԻՆ ՅԸ Ծուլանէ վկայուԹիէ աՃ-ային գրոց և սրբոց հարցն. լինել հաց հանուր՝ խառնուածն ջրոյ՝ ի սբ խորհուրդս։

ԹԻՆ ՅՀ Խոստովանէ զնախապատուՀուԹիւն հռոմէական սբ աԹոռոյն։

ԹԻՆ Ճա

Յ Ա Ն Կ։

Թիւ Ճ ա Սահմանել զհիւսբանու-Թիւն հայոց ընդ սբբոյ Եկեղեցւոյն հռոմայ։

Գլ ԻԹ Թիւ Գ Ժողովն առաջնոյ, որ եղեւ ի հայս հրաւանաւք օշնոյ ար քային հայոց. և առ կոստանդին կիպացին կեա ասի Ծնբնդեանն էին. ՌՅ Ի Դ.

Թիւ Է Նորին պատմութիւն։

Թիւ Ժա Էր սահմանադրու-Թիւ։

Գլ ԼՈ Թիւ Ժդ Այս ժողովս գարձեալ էնն զսահմանն ժողովոյն սբսոյ, որ վն հիւսբանու-Թէ հայոց և լատինացւոց։

Թիւ ՃԴ Ղ-աստատարտ գիրեցուածողս զայնոսիկ, որք Ջանային լու ծանել զնոյն արտաքսել հիւսբանու-Թինն։

Թիւ ՃԲ Ղ-աստատուէ միւս անդամ զաստացեալ սահմանն սբսոյ ժողո վոյն։

Թիւ ՃԸ Հայրապետացն հայոց, որք արարին զայս ժո ղովս։

Գլ Լ Թիւ Ը Ժողովն բռնայ, արարեալ ի բաղում վարդապետաց հա յոց ի Թվականու-Թէն բի. ՌՅ Լ։

Թիւ Ժ Ղ-ահ անկ զու-ղղափառ հաւատն և գհնազանդու-Թիւն առ բա հանայատակեան հռոմայ։

Թիւ ԺԸ Հնոյն վարդապետացն որք արարին գնոյ։

Թիւ ԺԹ Հայս ժողովս եղեւ յոյժ օգտակար ազգին հայոց։

Թիւ ԽԸ Միհաբանու-Թինն, զոր արար այս ժողովս. ճշդ հաստատ մնաց և ցայս օր ի գործառն նախնիցն ի մեզ։

Ի

Գլ Ի Թիւ Գ Ի նոնօլինեանոս էրկրորդ. պատն հռոմայ. գրէ Թուղթ առ ուէր գրեցոյց կիպացւոց հայոց։

Գլ ԻԳ Թիւ ԻԶ Ի նոնօլինեանոս էրկրորդ. պատն հռոմայ. հրամայէ Հնոյն հնազանդել սբսոյ, ածել գհայս ի միհաբանու-Թիւն հռոմէական եկեղեցւոյ։

Թիւ ԻԸ Ղ-ողջ գհնազանդու-Թիւն նորին առ սբ աթոռն հռոմայ։

Թիւ Լ Հաւաքէ նմա գհայրապետական վիճակուն, խնդրեալ ի նմանէ։

Գլ ԻԳ Թիւ Թ Նոյն Ի նոնօլինեանոս պատն գրէ գԹուղթս առ ուէր գրեցոյ կիպացւոց հայոց։

Թիւ Ժ Ցուցանէ նմին ի Հնոն սբ գործ գնչխանու-Թիւն հռոմէական աթոռոյն ի վր այլոց եկեղեցեացն։

Թիւ ԺԵ և ԻՆ Ղ-ուբտան լինի վն ու-ղղափառու-Թէ նորին. և վն մատուցեալ ի նմանէ հպատակու-Թէն առ սբ աթոռն առաքելական։

Յ Ա Ղ Ե Կ :

գԼ Եգ Թիւ ԼԲ Ա.Ղ.Ե.Կ. Ինքնօքինքնեան պատկն՝ լուծանի արքայնն հայոց առաքմունք Թղթոց և հրէշտակաց բազումք էին :

Թիւ ԼԹ.Եբ.և այլ Յ-ուղիք պատասխանատուն-Ե. Ինքնօքինքնեան առ Նոյն արքայն :

գԼ Եգ Թիւ ՀԵգ Ինքնօքինքնեան պատկն ցուցանէ զուրբսխու-Թիւ. զի արքայն լուծանի սիրով և պատուով ընդունէր զհրամանս առաքելական սբ աթոռոյն :

Թիւ ՀԵզ Յառաջանայ առաքելնման զօդնու-Թիւ ընդ դէմ տառապից :

Թիւ ՀԹ Ա.Ղ.Ե.Կ. առնու զիշխան սրբոյն պետրոսի. զի նովքին ընթացցէ ի պատերազմ ի դէմ անհաւատից :

գԼ Եգ Թիւ Ճգ Ինքնօքինքնեան պատկն չնորհէ զիշխանու-Թիւ ինչ արքայնն լուծանի :

Թիւ ՃԱ Լսէ աղաչանաց և խնդրուածոց նորա :

Թիւ ՃԲ Հրամայէ լուծանի . վճարել Թէմալարնուացն ըստ ապրժանի մա արարեալ վնասուց :

գԼ Եգ Թիւ Գ և Է Ճանուցեալ էղև Ինքեանն ի լուծանի և ի յոհաննէս կԹ.օ. ԼՔէ հայոց ԷկեղեցինՀ ած-եալ էր ընդ հնազանդու-Թէ առա քելական սբ աթոռոյն :

Լ

գԼ ԶԱ Թիւ ՃԲ Լուծ . իշխանն հայոց . խնդրէ դնել զինքն ի նէրքոյ առաջնոյն հռոմէականց :

գԼ ԶԱ Թիւ ՃԳ. Ա.Ղ.Ե.Կ. ի մեծ էն հռոմայ Ա.Ղ.Ե.Կ. առ ի և գԼ Եգ Թիւ ԲՔ պատկել զնա Թգբ հայոց :

գԼ ԶԱ Թիւ ՃԳ Յորժամ պատկեցաւ Թգբ . ընծայեաց Էկեղեցոյն հռոմայ զբազաբս ոսկանս :

գԼ Եգ Թիւ ԼԳ և Ճ և գԼ Եգ Թիւ Գ Ել զԹուղԹս յոլովս առ Ինքնօքինքնեան պատկն :

գԼ Եգ Թիւ ԼԴ և Ճա Ա.Ղ.Ե.Կ. և Ջնորհնուանդու-Թիւ նորա առ սբ աթոռն հռոմայ :

գԼ Եգ Թիւ ԼԵ Լուծ արքայն հայոց խնդրէ յինքնօքինքնեան զօդնու-Թիւ ընդ դէմ տառապից :

Թիւ ՃԲ Էառ խնդրէ . զի Թգբու-Թիւն նոր չլիցի պարտական հնազանդել այլ ուրեք լատինական Էկեղեցւոյ . բայց յԷկեղեցոյն հռոմայ :

Թիւ ՃԶ Ա.Ղ.Ե.Կ. առ դատաստանն Ինքնօքինքնեան զա ընդ Թուրքոսան Թուին նորոյ :

գԼ Եգ Թիւ Գ Լուծ արքայն հայոց ճանուցանէ պատկն Ինքնօքինքնեան . Թէ Էկեղեցին հայոց ած-եալ էր առ հնազանդու-Թիւ առա

էէ

քելական սբ աԹոռոյն։

ՂԼ ԼԸ ԹԻՆ Ը ՀԱՂՈՐԴԵՑՈՒՑ պատգն, զի հաստատաբար արատոյէ զոմանս զոր վիճի սովորու-ԹԻՆ հայոց։

ԹԻՆ Ը ԵԹԷ զի չնորհեսցէ զԹողու-ԹԻ մեղացն հայոց այնոցիկ, որք մի առանէին ի պատեհարար ընդ դէմ տաճկաց։

ԹԻՆ Ժ ԼՈՒԱՆ արբայն փոխի ի կենացս։

ՂԼ ԼԸ ԹԻՆ ԿԸ ԼՈՒԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ, արբայն հայոց, առնու ի հօրէն նուիրանս ղինչանաս-ԹԻ ԹԳՈՒ-ԹԷՆ։

ԹԻՆ Ի ՈՉ կամի ընդունել ի ԹաԹարաց զԹԳՈՒ-ԹԻՆ Թուրքաստանայ։

ԹԻՆ ԻԲ ԼԸ ՅՈՐԴՈՐԷ զԹԳՐս ԹաԹարաց զԼԲարայ և զԼՔոն աս ի պատեհարար ընդ դէմ տաճկաց։

ԹԻՆ ԻԶ ԼՈՒԱՆ ԹԳՈՒ-ԹԻՆ ասպատակի ի տաճկաց։

ԹԻՆ ԻԹ ԼՈՒԱՆ ընդ զօրօքն հայոց և ԹաԹարաց յաղԹէ զսուլԹանն եգիպտոսի։

ԹԻՆ ԼԳ ՕՁՐՆ հայոց ի դառնալն ի յեթս զմեծ վնաս կրէն։

ՂԼ ԼԷ ԹԻՆ ԼԱԸ ԼՈՒԱՆ ԵՐՐՈՐԴ, արբայն հայոց, բազում չնորհօք զարդարեալ։

ԹԻՆ ԼԱԸ ԲԱզում ոսկւոյ դեռ և աս հայրն իւր կենդանւոյն էր։

ՂԼ ԼԲ ԹԻՆ Ա ԼՈՒԱՆ զԺողովն հայոց եկեղեցւոյ վճ միաբանու-ԹԵ ընդ եկեղեցւոյն հռոմայ։

ԹԻՆ ԼԴ ԼՍԱՒ ի նոյն ԺողովՈՒ հանդերձ աւմ եպիսկոպոսն հայոց։

ԹԻՆ ԾԴ ԶԼՈՒՍԱՓԵՍ և կնքէ զսահմանս նոցին ԺողովոյՆ, որ յղէս արքեպս միաբանու-ԹԵՆ։

ԽԱ

ՂԼ Ա ԹԻՆ ԼԱԱ ԽՈՍՈՎ արբայն հայոց պատերազմ առնէ ընդ արտաշիսի պարսից արբայնն, և յաղԹէ զնմա։

ԹԻՆ ԼԲ ԼՍԱՒԱՆԵ ի ԼՈՒՍՆ հնարից ի յԱՂՈՒնակ ազգակցէն իւրմէ։

ՂԼ Բ ԹԻՆ Բ ԽՈՍՈՎ ԵՐԿՐՈՐԴ, հայոց արբայն, ԹԳՐէ յետ սրտի-առաւ, և շուտով վարձանի։

ՂԼ ԳԱ ԹԻՆ Գ ԽՈՍՈՎ ԹԳՐն պարսից յաղԹէ զզօրս կայսերն յունաստանայ։

ԹԻՆ Դ ՕԱՂՆ հայոց ասպատամբեալ ի պարսից՝ կրկին էդնալ ընդ ինչանաս-ԹԵ իւրով։

ԹԻՆ Ե ԱՂՀատարհէ զԳրիգորեական նոյն յունաստանայ։

ԹԻՆ Զ ՅաղԹեալ եղև ի տիբերիոս կայսերէն, որ հետեւեցաւ աս յունաստանս։

Յ ա ն կ.

Կ

Գլ Յէ Թիւ Յա Ա անունք վիճեցողաց առիւգրական ժողովոյն, որք կարգեցան
ի ս բառնալոյ ի հայոց զմոլորութիւնս ոմանս։

Գլ Լ Թիւ ա Կարգն եղբարց քարոզողաց սերմանէ ի միջ հայոց զուղղա-
փառ հաւատսն։

Թիւ ճդ Օբազում չարչարանս կրէ համբերութիւ ս ի քարոզութեն տո-
քին հաւատոյն։

Թիւ ճը Բազում ի յեղբարցն այնոցիկ եղեն նահատակ ընկեղեցեացն հա-
յոց։

Թիւ կբ Շարադրութիւ սամ նախկին անուց գաւառին։

Գլ Լ Թիւ Յբ Կարգն եղբարց միաբանողաց, ի միջ հայոց հիմնեալ։

Թիւ կգ Հնձանեցաւ նահատակութե, և աշակերտութե եղբարց քա-
րոզողացն։

Թիւ կզ Աշճի և տարածի ընդ արևելեան և հիւսուսայինս կողմանս։

Թիւ կը Ցետոյ նուաղեալ պահեցաւ ի գաւառն նախկին անուց։

Թիւ կթ Եւ մնաւ որեցաւ կարգի սրբոյն դօմինիկոսի։

Գլ Նգ Թիւ ք Կիւլէսաքենոս պապն առաքէ ի հայս զԱրհեպիսկոպոսն մօռուն
Թիոյ առ ի պահել զկնի Թադեայ հայոց։

Գլ Նե Թիւ կե Կղեմէս չորրորդ, պապն հռոմայ, աղաչէ զհէթում Թագն
հայոց, զի օգնական լինի լատինացւոցն, որք պատերազմէին ի
յաշխարհն ասորոց ընդ դէմ տաճկաց։

Թիւ ճզ Մինթարէ զնոյն Թագն նեղացուցեալ ի զօրացն տաճկաց։

Թիւ ճը Ղ ողէ զհպատակութե նորին առ սբ աթոռն հռոմայ։

Թիւ կ Ազատելական Թղթով յորդորէ զինչխանս արևելից և արևմ
տից առ ի տալ օգնութե ազգային հայոց։

Գլ Նե Թիւ Յդ Կրօսանա, եղիանն հայոց, ամիշտակէ զդուռսորը լեռնին սբ
քայինն հայոց, որ էր ժառանգ Թագրութե։

Թիւ Յե Լոյայ գնա հէթմոյ որդւոյ նորում ի կին։ և ընդ նմին տայ
և զս ղթագրութե։

Թիւ Յե Սպանանէ ի ձեռն հնարիցդ ղ. կբ. նախարարս հա-
յոց։

Գլ Ե Թիւ Նբ Կրօսանոփանոս կայսր անձնէ շապհոյ սրբոյն պաթոխ
գնոր քրիստոնեայն աշխարհին հայոց։

Թիւ կե Աղաւաչէ զոմն եպիսկոպոս առ ի հաստատել գնոր էկեղեցին
վրաց։

Թիւ կս Սիրով և պատուով ընկալաւ ի մեծն հռոմէ զսբ գրիգոր
լուսաւորիչն, և զսրբոյն հայոց տրդատ։

Թիւ ճդ և ճը Հաստատէ ընդ նոսին զդաշինս սիրոյ և միաբանութե։

ՂԼ Ջ ԹԻՆ ՃԴ Կրօտաւանտիանոս կայսր ծուռնկ անկնեալ առաջին սրբոյն գրկովն լուսաւորչին. խնդրէ՛ի նմանէ զօրհնութիւն։

ՂԼ Ռ ԹԻՆ Յ ՀՈՂՔ զնոյն գրկոտր դալ՛ի նիկիոյ սբ ժողովն։

ՂԼ Բ ԹԻՆ ԶԽ Կրօտաւանտիանոս և արդուտ ծբեալ զԹուղԹս առ միմեանս, և ուրախ լինին վս հաստատեալ ուղղափառութեն՛ի ժողովոյն նիկիոյ։

ՂԼ Ռ ԹԻՆ ՅԴ Կրօտաւանտիանոս կայսր ապատե զՀՀՇակ արքայն վոքրին Հայոց՝ և տալոյ զհնդկս հաւատմայեցուցն։

ՂԼ ՆԸ ԹԻՆ ՀԿ Կրօտաւանտին. Նպիան կնսաբոս. մտանէ՛ի սբսոյ ժողովն հայոց։

ԹԻՆ ՃԷ ՀՀՇակ վս միաբանութ՝Ք հայոց ընդ նկեղեցոյն հաւատմայ։

ԹԻՆ Ռ Ընտրութ՝Ք նորին ժողովոյն լինին ՆԹա հայոց։

ՂԼ ՆԹ ԹԻՆ ՅՈ ՀՀՇակ զժողովն առանոյ վս հաստատելոյ զնոյն միաբանութ՝ին։

Ե

ՂԼ ՈՈ ԹԻՆ ՈՈ Ե այսուհանէտ աշխարհն՝ բազում հնոցհօք զարդարեալ։

ՂԼ Ը ԹԻՆ Է՛ի կանուխ ժամանակին լինել ուղղափառութ՝Ք։

ՂԼ Յ ԹԻՆ Ը Ելոկ յհաւոյ ըստ մասին ինչ էղև աղԹացեալ միաբնակաց և

և ՂԼ ՅԷ ԹԻՆ Բ մանիկեցոցն մոլորութ՝Ք։

ՂԼ Ղ ԹԻՆ Ի ՀՀՇակ նահ՛ի պարսից։

ՂԼ Է ԹԻՆ ԻԱ Ե րկրորդ՛ի հռնաց։

ՂԼ Յ ԹԻՆ ԻԴ Երրորդ՛ի բարբարոսաց հինհնոցոց։

ՂԼ Յ ԹԻՆ ԻԹ Զորրորդ. միւս անգամ՛ի հռնաց։

ՂԼ ՅԷ ԹԻՆ Ք Հինգերորդ. ՛ի տաճկաց։

ՂԼ ՅԷ ԹԻՆ ԼԵ ՀՀՇակ երորդ. ՛ի Թուրքաց։

ՂԼ ՆԹ ԹԻՆ ՅԳ Եւ Զն երորդ. ՛ի ԹաԹարաց։

ՂԼ ՆԵ ԹԻՆ ՃԲ և Ճղ ՌՈ Ե երորդ. դարձեալ և բազում անգամ՛ի տաճկաց։

և ՂԼ ՆՂ ԹԻՆ ՀՆ

և ՂԼ ՆԵ ԹԻՆ ՃԹ

ՂԼ ՈՈ ԹԻՆ Դ Հայր՛ի յաբեԹայ ծննեալք։

ԹԻՆ Ե և ՅԵ ՛ի ՈՐԲՈՑ առաքելոցն բարԹուղիմէոսէ և Թադէոսէ լուսաւորչ՛ն եղեան բազումք՛ի նոցանէ քրիստոնէական հաւատոյ։

ՂԼ Բ ԹԻՆ ՅԸ և ՆԹ Լոկ ամենեքեանն՛ի սբսոյն գրկոտրէ լուսաւորչէն։

ԹԻՆ ՆՂ և ՆԸ ՍԱարաճէն զնոյն հաւատն՛ի մերձաւորս գահառան։

ԹԻՆ Կ Ի ՈՐԲՈՑ նկեղեցին է պատրիարգական. հրամանաւ սբոյն ՍՆեղբեստրոսի պապին։

ՂԼ Ղ ԹԻՆ ԻՂ ՀՀՇակ ժողով՛ի Նիկիոպոլիս քաղաքն յորում՝ մեր և ա՛նքն վաճիոս

ՔԼ Ղ ԹԻՆ Դ Հայք եդեալ զինքեանս ընդ տէրու-Թէ հռովմայեցւոց. բռնալ
զ առին ի պարսկական զօրաց :

ՔԼ Ը ԹԻՆ Ե Ի ժողով ինչ դասապարտեն զնեստորական մոլորու-Թիս :

ՔԼ Թ ԹԻՆ Բ Ոմանք ի նոցանէ յորդորու-Թէ մոլորեցու-ցիչ դէսկորոսի մեր
ժեղին զաղեղբոական սէ ժողովէ քաշկեդոնի :

ՔԼ Ժ ԹԻՆ Ը Ընդունելին զմոլորու-Թիս միաբնակաց :

ԹԻՆ Ի Հաստատեցին զնոյն մոլորու-Թիս ի չարաժողովէն դմնայ :

ԹԻՆ ՆԱ Եմ այսորիկ հաւասար ի մէ նեբեանց պատուհաս այ :

ՔԼ ԺԱ ԹԻՆ Բ Եմինչ հանապատականին հինգերորդ ունեզերական սէ ժողովոյն
դարձեալ պատուհասեցան :

ՔԼ ԺԱ ԹԻՆ Ի Հայք անկանին ի նենգոյ աէրու-Թէ պարսից :

ԹԻՆ Ե Եպանանեն զնախաւրօրս նեբեանց զի կարասցեն անցանել առ
աէրու-Թէն հռովմայեցւոց :

ՔԼ ԺԴ ԹԻՆ Է Եղեն զկարնոյ ժողովէն . յորում միաբանին ընդ կաԹուղիկէ
սէ եկեղեցոյն :

ՔԼ ԺԵ ԹԻՆ Բ Ի ժէջ ոմանց նեբեանց մնանէ մոլորու-Թէն մանիկեցւոց :

ՔԼ ԺԶ ԹԻՆ Բ Եղեկանեն ընդ լուծ ոմ ազկայ :

ԹԻՆ Պ Դարձեալ հնազանդեն հռովմայեցւոց աէրու-Թէն :

ՔԼ ԺԷ ԹԻՆ ՈՒ Ոմանք հայոց հաստատեն զհերձուած ոզո-Թիս միաբնակաց
եւ միականաց ի չարաժողովէն մանազկեցւոց :

ԹԻՆ ՈՒ ԵՒ Զ Ծառայեն միւս անգամ տէրու-Թէն տազկաց :

ՔԼ ԺԲ ԹԻՆ ՆԳ Հայք դաշնանելով զօրղզրախառ հաճատս ի ժողովէն տարան-
նի . միաբանին ընդ յոյնաց :

ՔԼ ԺԳ ԹԻՆ ՊՀ Եմատուցանեն հանդ խառակս զհնազանդու-Թէն սէ քահանա-
յապետին հռովմայ :

ԹԻՆ ՅԲ Ոչ կամելով ընդունել զայմ կացու-ցմունս հռովմէական սէ
եկեղեցւոջ . անկանին ընդ ծառայու-Թէ ԹաԹարաց :

ՔԼ ԺԸ ԹԻՆ ՅԴ Ը-ոզոն զմոլորու-Թիս ի արտոյ ժողովէ . եւ միաբանին ընդ
եկեղեցոյն հռոմայ :

ՔԼ ԺԹ ԹԻՆ ՅԱ Եմիւս անգամ հաստատեն զնոյն միաբանու-Թիս ի ժողովէն
առանոյ :

ՔԼ Ի ԹԻՆ ԼԵ Էր ևս կրկին հաստատ առնեն զնոյն ի քռնայ ժողովէն :

ՔԼ ԻԱ ԹԻՆ ԼՔ Հայոց նահանգին սէ հարքն մարգարէանան զհանդերձեալ ան
եւ ՔԼ Կ ԹԻՆ ՅԴ կու-ցին Թղու-Թէ եւ քահանայու-Թէ ազգին նեբեանց :
ե. ՔԼ ՅԴ ԹԻՆ Կ

ՔԼ ԻԲ ԹԻՆ ԼԶ Էր դուշանէն . Թէ փրկու-Թիւ նոյն ազգիս լինելոց է՝ օգնակա-
նու-Թէ հռովմայեցւոցն :

ՔԼ Կ ԹԻՆ ՆԸ ԵՒ ԼԹ Էր դարձեալ՝ ողբալով Թվադրէն զայմ Թշու-առու-Թիս հան
եւ ՔԼ ՅԿ ԹԻՆ ՆԲ դնպեալս հայոց վ՚ս պատճառէ բաժանման ի կաԹուղիկէ
եկեղեցոյն :

գլ. Է. Թիւ Ա. Յուդան. Թէ յոյժ հնարեցաւ առնել գործն հայոց։
Թիւ Դ. Եւ յոյժ Թարգմանեցաւ ած աշուն ի գիրըն Ասորեստանց։
գլ. Ը. Թիւ Բ. եւ Ա. Եւ Թէ որպիսի ինչ էին մարգարէքն հայոց ոմանց՝ ի յաւմի ծնըն դեան փրկչին. Ը։
գլ. Ժէ. Թիւ Է. Եւ Թէ որպիսիք էին՝ ի յաւմին. Ը։
գլ. Ժը. Թիւ Ին. Եւ որպիսի՝ ի յաւմին. ա կ գ։
գլ. Ի. Թիւ Ժը. Եւ որպիսի՝ ի յաւմին. ա մ լ։
գլ. Լ. Թիւ Ի. Եւ որպիսի՝ ի յաւմին. ա յ լ գ։
գլ. Լին. Թիւ Ժդ. Հիմն Թագաւորն՝ Թէ զինչ գիր եղեւ Ժառանգ Թագաւորութեն հայոց։
Թիւ Իա. Զգնայ առ կայսրն ԹաԹարաց մանգու խան կոչեցեալ։
Թիւ Իգ. Ճանապարհորդէն զնա գործակերն ԹաԹարաց։
Թիւ Իդ. Հզծէ զնացն Համգու առ յընդունել զնեԹն խնդիրս ի բնեան։
Թիւ Լ. եւ Լա. Հայրաւէր արքային ՀիԹումոյ խանն Համգու լինի ընկառնայ եւ մկրտի։
գլ. Լին. Թիւ Լբ. ՀիԹում արքայն հայոց. եւ Համգու կայսրն ԹաԹարաց միաբանին ընդ միմեանս. եւ խորհին զաւ երուսաղեմ առնկայ։
Թիւ Լգ. ՀիԹում. եւ հալաւոնի եղբայրն կայսերն ած ին ընդ իշխանութիւ ԹաԹարաց զԹագաւորութիւն պարսից։
Թիւ Լե. ՀիԹում չվէ. եւ դառնայ ի Թագաւորութիւն իւր։
գլ. Լին. Թիւ Լէ. ՀիԹում արքայն հայոց. եւ հալաւոնի արքայն ԹաԹարաց. միաբանին զգօրս իւրեանց ի միասին։
Թիւ Լը. Ելանէն ի պատերազմ ընդ դէմ առաքայ. եւ առնուն զամն աշխարհս ասորոց։
Թիւ Ծ. ՀիԹում միաբանի ընդ նկեղեցոյն հռոմոյ։
Թիւ Ծէ. Լինին օրհնական լատինացւոցն. որք էին ի յասորեստան։
Թիւ Ծը. Հնազանդի հրամանաց առաքելական աթոռոյն։
գլ. Լին. Թիւ Ծբ. ՀիԹումոյ Թագաւորութիւն ի տաճկական գօրաց։
Թիւ Ծգ. Հիմն Թագաւորն նորին մինն ազանաւ. եւ մուտն գերեվարեցաւ։
Թիւ Ծդ. ՀիԹում մնաԹարեալ եղեւ ԹղԹոյ ի կղեմէս պապէն։
Թիւ կե. Հզնէ զդաշինս միաբանութեանն ընդ Մուլտանին տաճկաց. վասն ազատելոյ զվանորդին իւր ի գերեվարութենէ նոցին։
Թիւ կը. Հզնձնէ նմին լինել զաւագնորդութիւն Թագաւորութեանն եւ ինքն լինի կրօնաւորութ։
գլ. Լին. Թիւ Գ. ՀիԹում երկրորդ. արքայն հայոց. առաքէ զհրնշտակս իւր առ Նիկողայոս պապն։
Թիւ Գա. Եւ խնդրէ ի նմանէ ընդունել ի հաղորդութիւն հռոմէական նկեղեցոյն։

Յ ա ղ ն կ.

Թիւ ը Նինկաղայոս ընկալաւ հայրական սկզբով զհնգետասն ի նոյն հա-
ղուդուածին ։

Թիւ ժա Եւ առաքէ առ նա զդաւանութիւն ուղղափառ հաւա-
տոյ ։

Թիւ ԺԲ Հնգետասն վշտացուցեալ ի տաճկական զօրացն , խնդրէ զօգ
նութիւն ի Նինկողայոսէ պաշէն ։

գլ ԻԷ Թիւ ԻԲ Հնգետասն հայոց արբայն լինին կռնաւորք ի կարգէն եղբարց
գրատնորաց սրբոյն գեռանչեսկոսի ։

Թիւ ԻԳ Ջանասարհոդէ զբոյրն նոր մինչև ի կոստանդնուպոլիս .
յաղագս հարկանացեալ գոլոյ ընդ որդոյն աշնդրոնիկեայ հայսերն
յուշաց ։

Թիւ ԻԴ Սինչդեռ հնգետասն զջանասարհն . Սրմբատ եղբայր
նորին աւիշատակէ զԹագ և զԹգրութիւնսորա ։

Թիւ ԻԵ Հնգետասն գնայ ի կեսարիս . և միւս անգամ ի կոստանդնու-
պոլիս . և առ Թաթարս . զի գանկատ արասցէ զնեղբօրէն
իւրմէ ։

Թիւ ԻԶ Սրմբատ ըմբռնէ և կու-տայու-ցանէ յաշտաց զհնգետասն ։

Թիւ ԻԹ Աշճ սբանչելապէս ընտրէ զերասին զաշտաց առնուն հնգե-
տասն , և զԹագահարուածին ։

գլ ԼԷ Թիւ Լ Հնգետասն արբայն հայոց յանձն առնէ լուծանի որդոյ նո-րում զա-
ռաքնորդութիւն Թգրութեան , զի անհոգս կարասցէ հետևել կրօ
նաւորութեան իւրեանց ։

Թիւ ՃԱ Ի-ուղթ գրիգորն կնքանին հայոց առ հնգետասն , որով աղաչէ զնա
դառնալ զժողովն զոր սկսաբանուածէ հայոց ընդ եկեղեցոյն
հռոմայ ։

Թիւ ՃԶ Հնգետասն և լուծն առնուն զժողովն զոր ասացեալ սկսաբանուածէն ։

գլ ԼԲ Թիւ ՃԹ Երկորքին արբայքն լինինանեղկայ ի ժողովն ։

Թիւ ՃԴ Աստուածպրկն և հնգետն զսահմանն ժողովոյն յիշեալ արարեալ
սկսաբանուածէն ։

գլ ԼԵ Թիւ Լ Հնգետասն , պատուիրէն հայոց - ցեղեալ ի Թգրական զաւանէ ։

գլ ԼԶ Թիւ ՀԱ Նաև լինին զինաւորք , և զինեալ ընդ գեմ տաճկաց ։

Թիւ ՀԲ Ցնոյց լինին կռնաւորքն ի կարգէ սրբեմատրաստաւեցւոց ։

Թիւ ՀԳ Հզ-ին զպատմուածէ կողմանն արեւելեան ի խնդրոյ Հրզնկա
պաշէն հինգերորդի ։

գլ ԼԹ Թիւ Հ Հեռանէ հայոց դնայ ի յաշխատութիւն հայոց ։

Թիւ Հ Հզ-տանէ զհայս բաժանեալս ի հաւատոզինէ եկեղեցոյն ։

Թիւ ՀԲ Ի խնդրոյ կԹանին եղբն կոչ ի ժողով զնա Եաիկուս և զին
խաճա հայոց ։

Թիւ ՀԳ Ի նոյն ժողովն հաստատուն ուղղափառ հաւատոյն , և սկսաբա-
նուածէն աղգին հայոց ։

ՁԼ Ե ԹԻՆ ԺԴ Հաւիտեանից . սէր կոյսն . փախեալ ՚ի քաղաքէն հռոմայ ՚ի հալածմանէ դիոկղետիանոսի . գնայ առ հայս .

ԹԻՆ ԺԷ Աղերսեմեան մարգարէութեամբ ՚ի նէրքոյ արքային Մրդատայ .

ՁԼ ԺԴ ԹԻՆ Ը Հրոյ ՚ի հայս առաքեալ Նոյին . շինեալ ՚ինոյն Մրդատայ .

Մ

ՁԼ ԺԸ ԹԻՆ ՀԹ Ա ահաւոր. աղաչէ հայ լցեալ սրբութեամբ .

ԹԻՆ Ղ Ընտրութեամբ արմենիոյն Ներսիսի պատրիարքին ան տեղեայ .

ԹԻՆ Ճ Հաղորդի զբաղումս սքանչելիս ;

ԹԻՆ ՃԱ Հրաժարի ՚ի պատրիարքութենէն ;

ԹԻՆ ՃԲ Հայոց ուխտաւորք նախ ՚ի յերուսաղէմ. և յետոյ ՚ի Ք. կոստանդնուպոլիս .

ԹԻՆ ՃԳ փոխի առ ամե ՚ի յաշխարհն Գլունդրնայ .

ՁԼ Բ ԹԻՆ Դ Մարտիրոսացեալ բազմութենէն Թիւդրի . որք նահատակեցան ՚ի յաշխարհն հայոց նախ քան զժամանակս սրբոյն գրիգորի լուսաւորչին .

ՁԼ ԺԷ ԹԻՆ ՀԲ Մովսէս . քերթողն հայոց ոդեալ դառնայէս զմոլորութենէ և վիշտս հայաստանեայց աշխարհին .

Տ

ՁԼ Ժ ԹԻՆ Ը Ձ ակոբ առնի սերմանէ զմոլորութենէս միաբնակացն ՚ի մէջ ասորոց և հայոց ;

ՁԼ ՆԴ ԹԻՆ Է Յոհաննէս . կենդան հայոց . գրէ Թուղթ հպատակութենէ և սիրոյ առ ինքնօչինեթիոս պապն .

ԹԻՆ Թ Համառօտանէ նոյն հանդիսասացէս զհնադարմանդութենէ ՚ի ձեռս սմն պետրոսի կարդինալին և հրեշտաւին նոյն ոգւոյն .

ԹԻՆ Ժ Յերմեռանդութենէ և պատուով առնու զհայրապետականն վերարկուն , զոր առաքեալ էր նմա ինքնօչինեթիոս .

ԹԻՆ ԺԱ Խոստանայ առաքել զհրեշտակս երբ առ սէ աթոռն հռոմայ յիւրաքանչիւր հինգ ամի .

ՁԼ Էա ԹԻՆ ՁԺԸ Յոհաննէս եպիսկոպոս ասորոց . կշտամբէ զկենդան հայոց Նեսր սէս կրօնեցին . զի հաճ անեալքը հռոմայեցւոցն . խոստովանելով ՚ի քս զերկուս բնութենէ .

ԹԻՆ ՁԹ Յիմարաբար առէ . լինել չորրորդութենէ վտանգանաւ երրորդութեան . եթէ քս ունիցի զերկու բնութենէ ;

ԹԻՆ ՁՀ Յաղթեալ եղեւ ՚ի Մրմանէ իմաստասիրէն յունաց ;

ԹԻՆ ՁՀԲ Յամօթ արարեալ՝ կանգնի . և գնայ ՚ի Մրամաբանութենէն

ՁԼ ՅԷ ԹԻՆ Դ Յոհան օձնեցի. հերձուած-ող, և կեղծ-ա՛ռ:
ԹԻՆ Ե աՂՈՒՆ Ի հայս չարամ-ողով ձեռնադրուԹԵ առաքեայ:
ԹԻՆ Է Հաստատե՛ զմոլորուԹիս միաբնակաց և միակամաց:
ԹԻՆ Ը Լ՚անունի՛ սահմանե՛ զՂ-ը՝ Ի սբ խորհուրդն.
ԹԻՆ Թ ւՀուծանե՛ յԵկեղեցին հայոց զայլ բազում չար սովորուԹիս:
ՁԼ Ժ ԹԻՆ Ժ Յոհաննէս մանդակունի. հայոց կԹ. ուղղափառ:
ՁԼ ԺԱ ԹԻՆ ԺԱ Յոհաննէս ըռնտացի. վրդ-պետ հայոց. ցանկացօղ փրկու-ԹԵ ապրին ներքին:
ԹԻՆ ԺԲ ՈՒսա՛ զսուղտախառուԹիւն հա՛ւատոյ աշակերտու-ԹեամԲ ելանելոյն բարԹու-ղիմէոսի, որ՚Ի կարգէն եղբարց քարոզ-ղաց:
ԹԻՆ ԺԳ Յորդորու-ԹԵ նորին լինի ժողով՚Ի հայս բազում ուղղափառ վրդ-պետաց:
ԹԻՆ ԺԴ և ԼԱ Հրամանատե՛ նոյն ժողովոյն ունանը գա՛ւառ՚Ք հայոց միաբանե-ցան ընդ Եկեղեցոյն հռոմայ:
ԹԻՆ ԺԵ Յոհաննէս վրդ-պետ հաստատե՛ Ի հայս զկարգ ենՀ եղբարց միաբանողաց:
ԹԻՆ ԺԶ աՂՈՒԲՆի ԹուղՄԱՆՆատի առ նոյն եղբարս:
ՁԼ Ե ԹԻՆ Է Տոյնք են Թշնամիք հայոց:
և ՁԼ ԺԲ ԹԻՆ ՃԸ
ՁԼ ԺԹ ԹԻՆ Ը Լ՚աստիանէս զՀՈՌոմ-ադրու-ԹԵ կԹ-ոնն հայոց:
ՁԼ ԺԹ ԹԻՆ ՃԹ Հիշատակէն զհայս զի պատարագելոյ բազարձ հացի՛:
և ՁԼ ՆԲ ԹԻՆ ՃԽԸ
ՁԼ ՆԲ ԹԻՆ ՃԾ Լ՚անդերձ յուՆաց Ի հայոց առ Ի պէտս միաբանու-ԹԵ:
ՁԼ Ը ԹԻՆ Ը Տովսէփ կԹ. ղևոնդ. և բազում հայք անհամարձ չար չարեցան յանհաւա՛տից զի խոստովանու-ԹԵՆ ըլն:
ՁԼ Ե ԹԻՆ Գ Տու-սիկ. Թուս սբ-ոյն Հ-ր-իպոյն լուսաւո՛ր-ոչին. լինի կԹ-ս հայոց:
ԹԻՆ Գ Հաստատե՛ Ի ՀՈՌոմ-ադրու-ԹԵՆ ազգին հայոց:
ՁԼ ՅԵ ԹԻՆ Գ Տու-սեանոս կայսր վարեաց զտաճիկս Ի յաշխարհէն հայոց:
ԹԻՆ Դ Էա՛ եաս այրել զնո՛ւ մանիկեցիան. որք էին անդ:

Ղ

ՁԼ Ղ ԹԻՆ ՁԱ Ներսէս. վեցերորդ կԹ-ոն հայոց. այր առաքինի. յաղ դե սբ-ոյն Հ-ր-իպոյն լուսաւո՛ր-ոչին:
ԹԻՆ Բ Հիշատակէ սաստիապէս զՀաւատարմու-ԹիՆ աՂ-ս քոյնին հայոց. աՂՋակայ և Պատգայ:
ԹԻՆ Գ աՂՔսորեցաւ՚Ի նոյն աՂՋակէ:

Թիւ լբ Նախատուշակէ զանդուին Յովհաննու Թ. և հայրապե-
տութեան հայոց վն Թուղթ Թ ոմանց յուղարկաւ հաճատոյ :

Թիւ Ժդ Ջօրու Թ աղօթից նորին՝ հայէ յաղթօղէ լինին՝ ի պատե-
րազմ :

Թիւ Ժե Ասմանաւ՝ ի Պապայ արբայէն :

Թիւ Ժզ Ւիրեժ խնդիր եղեւ արեան նորա մեծն Թ-էոդոս կայսր :

Ձև Ժ Թիւ է Նեբոսէս աշտարակեցի . հերձուածող կՅնա . բաժանէ զիւ-
կեղեցին հայոց՝ ի յայլոց ուղղափառաց :

Թիւ ը Հաստատեաւ՝ ի դմնայ Ժողովն զմոլորութիւնս միաբնակաց , և
նած-աչարչարաց :

Թիւ ին Ի ժամանակս նորին՝ աշխարհն հայոց երկիցս ապստամբե-
ցաւ յանհաւատից :

Ձև ինա Թիւ ա Նեբոսէս կայսեցի , վրդպտ հայոց , և կՅնա . ուղղափառու-
թիւ և միաբանութիւ սիրօղ :

Թիւ է Օբազուս շարաչրութիւնս և երգս շարաւարդեաց :

Ձև Ժ Թիւ իը Պատմէ ողբալով զայս պատուհասս . որք անկան՝ ի վր աղգին
հռոմեան :

Ձև ինա Թիւ ը Նեբոսէս կարծ-էր յառաջ . Թէ ոչ միասս էր ասել զքս մի բնու-
և Թիւ ձծ-ը Թիւ :

Թիւ Ը Էր սոյնպէս դրեաց՝ ի դաւանութիւնն առ կայսր Մանուէլ :

Թիւ Ժբ Բայց յետոյ՝ ի վր այսր նրի և այլոց մոլորութեց զգուշացու-
ցեալ եղեւ՝ ի Հայաբէն՝ ի Հռոմ Մրիանէ եպսկոպոսսն յունաց :

Թիւ Ժբ Մրիանէն և Նեբոսէսի տրամաբանութիւ յշխս բնութեցն
քրիստոսի :

Թիւ ձմդ Միաբանի Նեբոսէս ընդ Մրիանէի . և ճանաչէ զմոլորութիւն
միոյ բնութեն :

Թիւ ձծ-Թ Էր գինքն յառաջ խաբեալ խոստովանէ :

Ձև ինա Թիւ ձծ-է Նեբոսէս և Մրիանէ միաբանին ևս՝ ի դաւանութիւ երկուց
կամաց և ներգործութեցն քր :

Թիւ ձկա Ճանաչէն , Թէ քն եկաց՝ ի յորովայնի սբ կուսին ոչ առաւել
քան գինն ասիս :

Թիւ ձկզ Թէ ոչ պարտ էր ոծնել զՅնունդ և զմկրտութիւն քր՝ ի մուս
սուրբ :

Թիւ ձկբ Թէ երեք որբաստգութիւնն ասելն է առանց խաչելցարկն :

Թիւ ձճէ Թէ սբ մեռանն հարկաւորապէս՝ ի ձիոյ ձեռնեռեաց լինին :

Թիւ ձղբ Թէ անպատշաճ էր սաղմոսաբերն քահանայից աթոռոյդ դրանն
նկեղեցւոյ :

Ձև ինա Թիւ ձղէ Նեբոսէս ընկալ զսահմանն քաղկեդոնի Ժողովոյն :

Թիւ ձմբ Էր դաւանէ զայս գոլ հաւատոյն բանիցն սրբոյն Կիւրղի :

Թիւ ձլը

ԹԻՒ ՃԼԵ Ընդունէ զնոյն սահմանն. և զարմանայ, Թէ զինչ հայբ ումանք մերժէին զնա։

ԹԻՒ ՃԼԶ Յայտառնէ ՄՐիտանէի զայլ առաջադրեալ ումանս հայոց կնաս ու-ղղափառս։

ԹԻՒ ՃԼԷ Չաստատէ առնել ժողով մի միաբանու-Թէ հայոց ընդ կաթողիկէ Եկեղեցւոյն։

ՃԼԸ ՆԱԵ ԹԻՒ ՃԹ Նէներսէս դրէ Թուղթ պատասխանւոյ առ Կիւրիոն Մանուէլ։

ԹԻՒ ՃԺ Աղաչէ զնոյն մանուէլ. զի հրամայեսցէ և տացէ օրհնել և առ ձակել ի բանադրանաց գնամ աղքն հայոց։

ԹԻՒ Ը ԵՒ ՃԺԱ Սինչդեռ խորհէր առնել զժողովն, փոխի ի կենացս։

ՃԼ ՃԲ ԹԻՒ Ի Նէներսէս լամբրոնացի, Եպիսկոպոս հայոց, գերապայծառ էր եմաստու-Թէ, աղգաւ, և կրօնիւ։

ԹԻՒ Ռ Նորայ սրբու-Թիւն յիշատակի՝ ի յայսմաւու-րքն հայոց։

ԹԻՒ Ռ Աղաւաղիկու-Թէ նորին եղև՝ ի հայս ժողովն ՄՐտարսոնի վա միաբանու-Թէ հայոց ընդ այլ ուղղափառսն։

ԹԻՒ Ո Աղաւենաիան խօսք Նէներսէսի առ նոյն ժողովն։

ՃԼ ՃԲ ԹԻՒ Ո Նէներսէս յորդորէ զժողովն ՄՐտարսոնի առ յընդունել զուղղափառս հաւատս կաթուղիկէ Եկեղեցւոյն։

ԹԻՒ ՃԳ Յիշատակէ և գովէ զուղղափառ նախկին հարսն հայոց. զոր սիրելին և ցանկացան առնել զաստացեալ միաբանու-Թիւն։

ԹԻՒ ՃԹ Ե ՃԺ Ի՞շատակէ և սաստէ՝ ի յայլ ումանս հերձուածողս հայոց և պարսաւէ զչարաժողովս նո-ցեանց։

ԹԻՒ ՃԻ Աղաչանիր ցուցանէ զկաթուղիկէ Եկեղեցին՝ ի չարաճօսու-Թէց և սուտ ամբաստանաց նոցին։

ԹԻՒ ՃԼ Հ-ովաբանէ և մեծ ացուցանէ զչնորհս և զվայելչու-Թիւն նո-ցին Եկեղեցւոյն։

ԹԻՒ ՃԼ Ողբայ զԹշուառու-Թիս և զանհաւգամ-ոսու-Թիս Եկեղեցւոյն հայոց։

ՃԼ ՃԵ ԹԻՒ ՃԼ Նէնիղայոս պատն սիրով ընկալաւ զհրեշտակս արքային ԹաԹարաց։

ՃԼ ՃԶ ԹԻՒ Ռ Ընդունէ՝ ի հաղորդու-Թիւն հռոմէական Եկեղեցւոյ զԹագն հայոց հեԹամ։

ԹԻՒ ՃԽ Աղաւաչէ առ նա զԹուղԹ և զդաւանու-Թիւն ուղղափառ հա-ւատոյ։

ԹԻՒ ՃԾ Յորդորէ զբոյս Թագու-հոյն հայոց զմարիամ առ՝ ի հաստատ ձեալ՝ ի խաստովանու-Թէ նոյն հաւատոյն։

ԹԻՒ ՃԿ Օսոյն այս գրէ առ Թորոս արքայեղբայր, և առ այլ իշխանս հայոց։

Թիւ Եբ Յանկն առնէ Թ-ի բին գրանցնայ գերեզմանական արբայնին հայոց . որ խնդ-բէին զօգնու-Թի զօրաց :

Թիւ Եդ ա ռաքէ նահ-ուղէ գերեզմանական զօրաց ՝ ի օգնու-Թի նոյն ար քային :

Թիւ Եե ա ռաքելական ԹղԹով ազատէ զայմ հաւ-ատացեալս. զի օժան դակու-Թի լինիցին հայոց ընդ-դէմ տունկաց :

ՁԼ Ժբ Թիւ Ժա Ն ինկոն . ազգաւ-ի հայ . սբ ծընդնաւ-որ :

Թիւ Ժգ Քարոզու-Թբ նւբով ազատէ զազգն հայոց ՝ ի բաղում մոլո րու-Թեց :

Թիւ Ժդ ա ռնէ զաբքանչելիս յոլով ՝ ի Լբնտէս կղզին . և ընդ այմ ա յ խարհս յուներաց :

Թիւ Ժե Ը-վագբէ զայմ մոլորու-Թիս . զոր առնէին հայբ ոմանք ՝ ի ժա մանակս նւբեան :

ՁԼ Բ Թիւ ԺԹ Ն ուռնէ . սբ կոյսն վիրաց լու-սաւ-որիչ :

Թիւ Ի ա ղջ և անուն նորա՝ անձ-անօԹ է արևմտեան կողմանն :

Թիւ լա և լԲ Իսի հայոց և վրաց ծ-անօԹեալ :

Թիւ լգ Ը-է ու-սան և գնաբդ հասեալ առ վիրս :

Թիւ լէ Յորդորու-Թբ նորին վիրբ առաքէն զերեզմանական առ մեծն Լբոս տանմեհանաս կայսբ . և առ Մերսէս ազբայն հայոց :

Շ

ՁԼ Շ Թիւ Է Շ ապուհ . արբայն պարսից . ննդրէ ՝ ի Թ-ի բին հայոց ա ղբակայ : զի լնցի ապըստամբ ՝ ի հռոմայեցւոց . և հնազանդ պարսից :

Թիւ Թ Յոյժ հալածէ զազգն հայոց :

Թիւ Ժ Ըմբռնէ և սպանէ զնոյն ա ղբակ :

Թիւ Ժբ Մուսեր սրի մաշէ զհայս անհամարս զի անու-անն չի :

Թիւ Ի ա ղախտակէ զաշխարհս հայաստանեայց :

Թիւ Իա Ել-էնիվարէ զամու-սինն արբայնի ա ղբակայ :

Թիւ Ժդ ա ռնէ պատե-բազմ ընդ Պապայ որդւոյն ա ղբակայ :

Թիւ Իբ Քաշէ հնարիւ զնոյն Պապ ՝ ի բաբելիամու-Թինն նւբ :

Պ

ՁԼ Շ Թիւ ԺԹ Պ ապ . արբայն հայոց . ազատի ՝ ի հալած-մանէ պարսից . և փախչէ առ կայսրն վաղենտ :

Թիւ ԺԹ Ել-առնայ ՝ ի հայս. ձանապարհորդեալ ՝ ի ՄոէբոնԹիու-սէ զօրաբարբն :

Թիւ Ի Ծ ած-կէ զինքն ՝ ի մէջ անտառուց վ ու Ձաբշելոյ ՝ ի պարսկաս-

հան զօրացն։

Թիւ ԻԱ Ընկալաւ զօգնութիւն ՚ի նոյն Հայտնէն։

Թիւ ԻԲ աղաչեաստանէ ՚ի հոգւովմայեցւոց, և անցանէ առ տեսութիւն պատմից։

Թիւ ԻԳ Ապանեալ եղև հրամանաւ վաղէնտեայ։

ՁԼ ԻԴ Թիւ ԻԲ Պետրոս, եպէս սաւիերիայ, խոստովանէ զմի բնութիւն ՚ի քր-

Թիւ ԻԲ մարդութենէն նոր յաղթեալ եղև ՚ի Մոլթանէ եմասատասներէն յոյնաց։

ՅՀ

ՁԼ ԻԵ Թիւ ԼԲ Չոյ խառնուածն ՚ի սէր խորհուրդն գալ հարկաւորց, ցու-ցանէն կայրսակեսքն հայոց ՚ի ձեռն պատճառաց և սէր գրոց։

ՅԸ

ՁԼ Ե Թիւ ԵՀԸ Ո ընտանէս, որդի սրբոյն Հոգւոյն, գնայ ՚ի մեծն հռոմ հանդերձ հարբն ի բնան։

ՁԼ Զ Թիւ ՁԱ Լինին կենդանի զինի սրբոյն Հոգւոյն։

Թիւ ՁԲ Սրբութիւն մեծաւ բարեհաչակեալ։

Թիւ ՁԳ Եղև ներկայ ՚ի սէր ժողովն նիկիոյ։

Թիւ ՁԴ Ապանաւ ՚ի չարտիրոմ եղխանէ։

ՅԹ

ՁԼ Է Թիւ ՁԱ Սահակ, կենդան հայոց, այր ՚ի յաղգէ սրբոյն գրիգորի։ և

և Թիւ ՁԵ սրբութիւն լցեալ։

Թիւ ՁԶ Յանկացող միաբանութիւն եկեղեցեացն էին։

Թիւ ՁԷ Եղև ամբաստանեալ առ թագն պարսից։

Թիւ ՁԸ և ՁԹ Չանեալ յաթոռոյն աբասեցւոյ։

Թիւ ՂԲ Ուսոյց զբազում աշակերտս։

Թիւ ՂԳ և ՂԴ Մարգարէական հոգւով լցեալ։

Թիւ ՂԴ Նահատուչակէ զանկուածն թագուհի և եկեղեցոյն հայոց։

ՁԼ ՂԵ Թիւ ՁԱ Սահակ ՚ի ձորոփորոյ, հայոց կենդան, գերեվարեալ ՚ի տաճկաց։

Թիւ ՂԶ Հաստատ մեռաւ ՚ի դահանութիւն ուղղափառ հաւատոյ։

Թիւ ՂԷ Մահ նորա պայծառացաւ սրբանչելիօք։

Թիւ ՂԸ Օմարին նորա պատուեաց մահմետ զօրապետն տաճկաց։

ՁԼ Ը Թիւ ՂԹ Աւելբեատոս, սէր հայրապետն հռոմայ, սերով և պա-

տուռ ընկալաւ՝ ի մեծն հռոմի գնէն Հ. բնդոց լուսաւորիչ։

Թիւ Ճէ Հ. Ղևոնդ գրաշխնս միաբանութեն ընդ նմին։

Թիւ Կզ Օրհնի գնոյն գրիգոր և կացուցանէ պատրիարգ հայաստանեաց։

գլ Ժ Թիւ Է Սեւերոս՝ հերձուած ող. և գլխաւոր միաբնակաց։

Թիւ Իա Յուդանի պատճառ. գնա որոյ մերժեցաւ՝ ի հայոց։

Թիւ Իբ Հակառակութեն՝ ի մէջ սեւերոսի և յուլիանոսի յիշգս ապա կանացու ասելոյ գմարմինն քի։

Թիւ Իգ Նոյն հակառակութեն լուծանի՝ ի որբոյ Յոհաննէս դամաս կացոյն։

գլ Իգ Թիւ Իը Սմբատ. իշխանն հայոց. ամուսնացաւ ընդ աղձակից կնոջ։

Թիւ Լզ Խնդրէ՝ ի բծնի գաչէոսէ պապէն գհրաման ճեալոյ՝ ի սոյնպիսի ամուսնութեն։

գլ Իե Թիւ Կ Սմբատ. արբայն հայոց. և եղբայրք հեթմոյ. ափշտակէ զթագուհին եղբօր իւրեան։

Թիւ Կ Հ. Ղևոնդ կնոջ՝ ի յաղդէ Թաթարաց։

Թիւ Կբ Յուդանի սէր և հպատակութեն առ սբ աթոռն հռոմայ։

Թիւ Կղ Խնդրէ՝ ի բծնի գաչէոսէ պապէն զօգնութեն ընդ դէմ առաքից։

Թիւ Կէ Թուղթ բծնի գաչէոսի պապին առ նա։

Թիւ Իբ Սմբատ կուրացուցանէ յաչաց զեղբայրն հեթում.

Թիւ Իբ Կալեաց՝ ի Կոստանդնուպոլիս եղբօրն՝ ի բանդ արկանի։

Թիւ ԻԹ Եւ բերն ընդ պահպանութեն՝ ի կոստանդնուպոլիս։

գլ Իբ Թիւ Լէ Սիմէոնէ. սբ ճգնաւոր աղգաւ հայ։

Թիւ Լի Գ. նայ ոսկեբեր՝ ի մեծն հռոմի.

Թիւ Լը Գ. տեսիլ ուղղափառ. յոյժ պատուեցաւ՝ ի պապէն։

Թիւ Խդ Վաղճանի սբանչելիօք պայծառացեալ։

գլ Թ Թիւ Իբ Սահմանոս. նախկին սիւնեաց. հերձուածօղ։

Թիւ Իբ Գ. ընայ զմոլորական Թուղթ. գոր հաստատելոյ՝ ի քա գրի բնութեն։

Թիւ Իգ Նոյն Թուղթն մերժեցաւ՝ ի ժողովէ Մաղսոնի հայոց։

և գլ Իբ Թիւ Իա

գլ Իզ Թիւ Լե Սահմանոս. կաթան հայոց. ամուսնացուցանէ զազգականիցս հրամանաւ խուրձ ընդ դէմ կանոնաց։

Թիւ Լզ Ընդդիմի իշխանութեն պատկանի միայն առ քահանայապետն հռոմայ. որ է փոխանորդ քի և գլուխ ընդհանուր եկեղեցւոյ։

Թիւ Խա Նոյն սահմանոս գնծիմարեցաւ՝ ի տաճկաց. և մեռաւ ընդ լուծով ծառայութե։

Ւվ

գլ Իբ Թիւ Է Ւվ ահան. ուղղափառ կաթ հայոց. փախստական որս ընաւ գա դառնութե քաղկեդոնի ժողովոյն։

Թիւ Է

Թիւ Ե Հնազանդ եղև սբ աթոռոյն հռոմայ։
Թիւ Ը Չանայ միաբանել զհայս ընդ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ։
ԻԲ Թիւ Ծդ Ղովաբանեալ եղև ի տաբանի ժողովոյն հայոց։
ԻԸ Թիւ Դ Վարդան զօրապետն հայոց - ընդ այլ. ՚Ր ղ. զինաւորս. պատերազմելով քաջապէս վասն հաւատոյն քրիստոնէից, և մնա պահպանու- Թէ եկեղեցեացն իւրեանց. տպանեցան յանհաւատից։
ԻԵ ԼԸ Թիւ Ը Վարդապետու Թէ առ հայս պատուականագոյն համարի, քան զեպիսկոպոսու Թէ։
ԻԵ Բ Թիւ ԼԸ և ԼԹ Վիրք՝ Թէ յոմանք եղեն դարձուցեալ ի հաւատն քրիստոնէից։
Թիւ Լ Ի հայոց հաստատեցան ի նոյն հաւատն։
ԻԶ Թիւ Բ Սկերժէցին զմոլորու Թիս միաբանակաց։
ԻԶ Բ Թիւ ՈՒ Բաժանին ի հայոց, և միաբանին ընդ յունաց։
ԻԶ Դ Թիւ ՈՒ Վրդանէս, որդի սրբոյն գրիգորի, և երջորդ կին հայոց։

ԱՐ

ԻԷ ԼԵ Թիւ ՉԲ Տաճիկք ասպատակեն զաշխարհն հայոց։
Թիւ Ի Եւ դնեն զնա ընդ իշխանաս Թ բ իւրեանց։
Թիւ Կ Վարեցան յարտաքոյ նոյն աշխարհին ի Յունաստան կայսրէ։
ԻԷ ԼԷ Թիւ ՈՒ և ՂԱ Դարձեալ տիրեն ի վերայ հայոց։
ԻԷ ՉԹ Թիւ Կ Աղանուն զԹագրու Թին պարսից։
ԻԷ ԼԵ Թիւ ՉԷ Պատմի զօրու Թին և հպարտու Թէ Մուլտանին տաճկաց։
Թիւ ՉԸ Եւ պատիճ մատուցեալ Ինմանէ առ սբ հայրապետն հռոմայ։
ԻԷ ԼԵ Թիւ ԼԷ.ԼԸ. Տաճիկք՝ բազում անգամ յաղԹեցան ի ԹաԹարաց և ի հնդ և ԻԷ ԼԵ Թիւ ԼԲ հայոց։
ԻԷ ԼԵ Թիւ ԼՀ ՅաղԹու Թի տաճկաց ի վերայ ԹաԹարաց։
Թիւ ՃԲ և Հդ Տաճիկք՝ առեալ զաշխարհն սարդոց, ասպատակեն զիմքր և ԻԷ ԼԶ Թիւ ԼՀ հայաստուն։
ԻԷ ԼԵ Թիւ ԼՀ Չօրքն իւրեանց մաշեցան ի հայոց։
Թիւ ԼԲ Օգաշինա խաղաղու Թէ առնեն ընդ հայոց աշխարհին։
ԻԷ Ե Թիւ Դ Տիրան Թագրն հայոց՝ սպանէ զառէր յուսիկ. երջորդ կին հայաստանեաց։
Թիւ Դ Եւ հոյր եղեալ՝ ինքն զինքն սպանէ։
ԻԷ Ա Թիւ ԼԶ Տիրտատ, արբայն հայոց. գոլով փոքր տղայ. դէրեվարն ի յաշխատաշիրայ Թագրէն պարսից։
Թիւ ԼԶ Վիրտոին գառնայ ի տաւագութիւն Թագրու Թէն իւրեան օգնա- կանու Թէ հռոմայեցւոց։
ԻԷ Բ Թիւ ԶՂ Տիրտատ չարչարէ զնբն գրիգորը լուսաւորիչ մն խոստովա- նու Թէ անուանն քի։
Թիւ ՉԷ Տայ սպանանել զսբ բուհն կուսանս հռոմիսիմեանս։

Ց Ա Ն Կ.

ԹԻՆ ՅԷ Աղոնոյ գիկերպարանս խորոյ։

ԹԻՆ ՅԸ Օծրա-ԹԷ աղօԹից սրբոյն գրիգորի դաւանայ Ի մարդկայինս պատիկը. և ընդունէ գհաւատան բին։

ՀԼ Է ԹԻՆ ՅԹ Ստրգատ աղաչէ զղևանդիոս սրհնալկան կնասրոս. զի ձեռ նադրեսցէ զնբն գրիգոր եպիկս հայոց։

ԹԻՆ ՆԲ Հրամայէ ամ հայոց դաւանալ Ի հաւատան բին։

ՀԼ Է ԹԻՆ ԼԹ Ստրգատ՝ սկրօղ ձգնու-ԹԷ պահոց և աղօԹից։

ՀԼ ՅԴ ԹԻՆ Կ Շինէ գերկիս մեծ-ամեծ տաձարս ձեռօք Ի-բոլք։

ՀԼ Է ԹԻՆ ՆԲ Ղ-նայ Ի մեծն հռոմ տեսանել զնբ պատկն սեղբեսարոս. և զմեծն Կրոստանտինոս կայսր։

ԹԻՆ ՃԴ ԼՃԸ Հաստատէ ընդ նոսին զդաշինս միաբանու-ԹԷ։

Ք

ՀԼ Ը ԹԻՆ ՅԸ Ֆ աղկեդոնի տիեզերական սբ ժողովն անմեղադիր ցու-ցանի Ի չարախօսու-ԹԷն և ամբաստանից հերձուա-ծողաց։

ՀԼ Ը ԹԻՆ Բ Սիրմեալ եղեւ Ի հայոց ոմանց վն չարախօսու-ԹԷն դէս կորոսի։

ՀԼ ՅԳ ԹԻՆ Դ Բայց ընդունելին զնա ամ հայրապետաբ հայոց Ի ժողովն կար նոյ։

ՀԼ ՆԲ ԹԻՆ Ճ Եւ Ի ժողովն Ստարանի։

ՀԼ ՆԸ ԹԻՆ ՅԷ Եւ Ի ժողովն սրսոյ։

ՀԼ ՆԹ ԹԻՆ ՃԲ Եւ Ի ժողովն առանոյ։

ՀԼ Ւ ԹԻՆ Յ Եւ ևս Ի ժողովն բռնայ։

ՀԼ ՆԱ ԹԻՆ ՃՂԹ Ստհմանն բաղկեդոնի ժողովոյն առ բէրի հայ գրով։

ԹԻՆ ՄՀՅ Եւ գրոց սրբոյն կիւրղի համաձայն ցու-ցանի։

ՀԼ ՆԹ ԹԻՆ Ջ Քի ծնունդ և մկրտու-ԹիւնՔէ ոչ Ի միասին. այլ բաժա նաբար պարտիմք ասնել. հաւատոյ առնէ հայոց ժողովն առանոյ Ի ձեռն բազում վկայու-ԹԷց։

Օ

ՀԼ ՆԹ ԹԻՆ Ա Օ շին. արքայն հայոց. ժառանգէ զԹագաւորու-ԹիւնԹո ռին Ի-բոյ։

ԹԻՆ Բ և Գ Սիրէ զու-ղղափառու-ԹիւնՔ. և զնկեղեցին հռոմայ։

ԹԻՆ Գ ևղնէ ժողով վն հաստատելոյ զմիաբանու-ԹիւնՔին հայոց և լա տինացւոց։

ԹԻՆ ՃՂ Ստորագրէ և ինքէ զսահմանն նորին ժողովոյն։

ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Հայոց սբ եկեղեցւոյն ընդ մեծն սբ եկեղեցւոյն Հռոմայ. ըստ վկայութեց սբ հարցն, և վարդապետացն հայոց:

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ.

ՈՐ Է՝ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Յորում յայտնապէս ցուցանի՝ ի հէնէ պատմութեց, եթէ եկեղեցին հայոց՝ մինչ և՝ ի սկզբանէ լինելութէն իւրոյ, եղև միաբանեալ ընդ մեծի սուրբ եկեղեցւոյն Հռոմայ:

CONCILIATIO

ECCLESIAE ARMENAE CVM ROMANA

Ex ipſis Armenorum Patrum, & Doctorum
TESTIMONIIS.

PRIMA PARS HISTORIALIS.

In qua totus Eccleſiæ Armenæ Status à primæua vſque eius Inſtitutione exponitur,

Et cum Romana Concors Eccleſiâ deprehenditur.

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻՆ ԲԱՆԻՆ.

PRAEFATIO.

Եւ զինարդ գրիչս իմ անյապաղեալս՝ կատարել լինելոյ երբեք պատմագրել ըստ պատշաճի զմեծ-ամեծ յիշել լինան. որք՝ ի վայր ժամանակէն անտի պատահեցան յեկեղեցին հայոց: Եւ զինարդ մեք անհնարէաս յանձն առցուք ձառել զանցեալ ծած-կագոյն խորհուրդս այլասեռ աղգի. երբ մինչ և ցայժմ ոչ կարացաք գտանել պատմիչ ոք ըզ բան հարել՝ ի սոյնպիսի օտար պատմագրութիւնս բայց սակաւ յոլովանալ՝ ի յօդնականութիւն սրբոյ աշճած-

 նին

VÆnam, peregrinorum vetuſtiſſimam hanc ſecretorum Memoriam, adeò nobis abſtruſam, vt Latinis à nemine ad hæc vſque tempora reuelari potuerit, quæ mox detexerit, Narratio detexetur? aut cuinam memetipſum inferam labyrintho, vbi à tanto audaciæ monſtro penè deuoratus, apud omnes etiam fama deturpandus ſim? Audebo porrò libenter; dum Armenus quidam

dam Hiſtoricus, porrigens, quod ipſe neuit, Seriei filum omnium ſibi præcedentium Armenorũ Patriarcharum, haud aliter ac Ariadna fabuloſa Theſeo, ad inextricabilem illam Armeniorum vetuſtatem impuniùs explorandã, plurimum mihi præſtabit auxilij. Hoc itaque filo duce; meiſque inſuper, ex alijs Armeniorũ, & Latinorum hiſtorijs depromptis, Annotationibus intertextis; & propoſitam texere Narrationẽ, & memet à tricis explicare ſtudebo. Sed ecquis ille fuerit Hiſtoricus; qualis liber ipſius; quonam modo ad manus venerit; vbi tandem alias Armeniorum hiſtorias potuerim perluſtrare? vt noſtra ſolùm ſcriptura indubitatam apud omnes fidem aſtruat, paucis expediam. Inter Armenios ſiquidem, propemodùm vbique Terrarum in Oriente, & Septentrione diſperſos, duodecim iugiter annos diuerſatus ſum, eorumque libros euolui: in Syria apud Arabes; in Minori & Maiori Armenia; in Iberia apud Georgianos; in Ponto apud Colchos; tum nigro bis traiecto Gurgite, in Scythia apud Getas; in Ionia apud Smyrnenſes; in Thracia Conſtantinopoli; atque demum hìc Romæ, vbi, Sacra Congregatione de Fide Propaganda mandante, in ſacram Theologiã Armenis diſcipulis proprio ipſorum idiomate explicãdam incumbo. Byzãtia igitur in Vrbe, antiquiſſimi Codicis miſcellanei, in quo præfata Patriarcharũ Series annotabatur, dono potitus fui, quodã noſtro Diſcipulo, nomi-

նին. յօժարապէս ախորժեցու՛ց հա-
մարձակիլ և՛ ի յայս անհուն ծովս մտա
նել. մանաւանդ զի զմեզ առաքնորդէ
ձեռն հայ պատմիչ. որ գրեալ էր՛ ի վա-
ղուց զշաթաղրու-Թին ամ հայրապե-
տացն հայոց ուստի մեք՛ ի ձեռն պատ
մագրու-Թեն սորա՛. և եւս՛ ի ձեռն առ
ընԹեր եղեալ լուսանց և մեկնու-
Թեց մերոց, զոր ծ-այրագաղ արարած
յայլոց պատմու-Թեցն հայոց և գրեան
կաց-ւորձնեցու՛ք զգործ-ս զայս հաստա-
տանել՛ ի կատարու-Ճո՛ւ-Ընդ վաղն հա-
ւաստարմացու-ցանել ընԹերցողաց զնշ
մարտու-Թին ձառից մերոց. և Ըե՛ ի
մինչ ա՛ղ գրեալ եղե՛ սրատու-Թի ինչ՛ ի
գիրքս. սակս այսորիկ պարտիմք ծա-
նու-ցանել նոցա՛. եԹե յորժամ առա-
քեցաք՛ ի սրբազան հռոմայ պապէն
Պրբանոսէ ուԹերորդէ քարոզել ա-
ւետ աղգաց զու-ղղափառ հաւատն քրի-
շՐնեացք պանտըխտաբար զարեւելեան
աշխարհին. քարոզելով զու-ղղափառու-
Թին, ու-սու-ցանելով զաշակերտաս կար
դալով զձառս այլազգ բրնատանէից և
որպէս ասէ Պօղոս, ընդ ամենայնի
ամենայն լինելով վա՛ ապրեցու-ցանել
զոմանս: եւ՛ս առաւ՛ել քանակեցաք՛ ի
մէջ հայոց աղգի ամս յոլով՛ ի բազում
առեղս, ի յաշխարհն հայաստանեայց.
և ասորոց. և վրաց. և պոնտացւոց.
և ԹաԹարաց. և խաչի-ռնացւոց. և
եւս՛ ի յարբայանեսաց քաղաքն կոստան
դնու-պօլսի: և եբրև ընԹերցաք
զգիրքն նոցա՛. ասէաք, եԹե ամ՛ե-
նահարքն հայոց, մանաւանդ որ սրբա
գոյնք և նմանատոհմք, եղեն միա
բանեալք ընդ կաԹո՛ղիկէ և առաքե
լական եկեղեցւոյն. և դաւ՛անեցին
զու-ղղափառ հաւատն սրբոյ եկեղեցւ
ոյն հռոմայ. բաց՛ ի սակաւ՛ոց ոմանց

որ մնափառք և հեղձամուղք դոլով, առաքէլաբար սիրեցին զիւրաւս նուիրանց. և զնուռզու-Թի.և զբամ անուն-ին. քան զանէր և զմու-Թի նկէղէցու-ցն քի: և զանացին չար ազանդովք նուռվք առնել զնիղղէցին նուրանց. և գրով և անդիր սերմանել զորոմն մոլորու-Թեց ի մէջ քրաստէր և դերապանձ ազգն հայոց. որք պարզամիտ դոլով, ոչ հարացին ի միջոյ որոմոյն չարահաւանացն այնոցիկ՝ ընդրել զբարի ցորենն, սերմանեալ ի մէջ նուրանց յոյնքան սբ հայրապետաց, և առաքելաշնորհ վարդապետաց. որք ծաղկեցան յաշխարհս հայոց յուրաքանչիւր ժամանակին: վասն որոյ մեք հարկաւորս համարեցաք ար առհանել ի պատմագրու-Թեցն հայոց զորինչ հանդիպեցաք յեղեղեցին նուրանց ի սիզբանէ անտի, Թէ չար, կամ Թէ բարի. և առաջաբերել զայն ի գերբս առաջի աչաց նուրոց. զի գիտասցին մեր ձեռ զչարն, և ընդրել զբարն: այլ և զրեցաք զշարադրու-Թին հայրապետացն նոցին.զոր և ընԹերցաք ի գերբս նուրանց հայ գրով. և փոխեցաք ասա այնպէս նոքա, որպէս և էին ի քաղաքն օրինակին: որ է այս:

nomine Khacciatur, qui poſt meam annuam diſciplinã pro Armena Natione eiuſdẽ Vrbis Patriarcha creatus fuerat, largiẽte. Nomen Auctoris ibi ſilentio præteritur; Scriptoris, eſt Domnus Marucha Sacerdos Armenus, qui in Scythiæ Cherſoneſo in Ecclefia S. Michaelis Archangeli Theodoſiæ Ciuitatis, quæ nunc appellatur Caffà, illũ trãſcripſerat anno Domini 1366. De huius quidem hiſtoriæ veritate nemini prorſus dubitandum eſt: ab ea Armeniorum diſſentit nullus; eandem ipſemet in cæteris eorũ Codicibus non ſemel periculo comprobaui. de vno illo duntaxat nonnihil ambigẽdi locus relinquitur penes me, fateor: Papchen Patriarcha, qui in Menologio Armeno Sancti Germani Conſtantinopolis Patriarchæ contẽporaneus aſſeritur, in hac Serie cum ſuo non congruit anno. Sed fieri potuit, vt conijcimus, quòd alter fuerit, præter eum in Serie explicitè poſitũ, Papchen Patriarcha; qui ſub alio forſan nomine, circa tempora ipſi Germano reſpondentia, in eadem collocatus ſit. In eo igitur libro ſubſequẽs Patriarcharum Ordo, Armenicè tantùm, & ſummatim conſcriptus, ſed hìc præterea in Latinũ fideliſſimè tranſlatus, ac inſuper copioſis Annotationibus noſtris amplificatus, recenſetur.

SERIES PATRIARCHARVM ARMENIAE

Auctoris Annotationibus illustrata.

Incipit Armena Historia.

Caput I.

POst gloriosã D.N. Iesu Christi in Cælũ Ascensionẽ, beatissimi Apostoli, accepto Spiritu sancto, vniuersas Mundi plagas inter se, ductis sortibus, partiuntur. Sancti verò Apostoli Bartholomæus, & Thaddæus in Armenas Regiones, quæ illis sortitione obtigerant, proficiscuntur; ibique à Sanatrugho Armeniorum Rege necati, martyrium compleuerunt. ա 1

Apostoli Bartholom. & Thad. fidem prædicant Armenijs.

ANNOTATIO.

INter illustres totius Asiæ Regiones clarissima multis nominibus existimata iurè fuit Armenia: Montium sublimitate, ac speciali prærogatiua; quippè post Diluuiũ super illos Arcã Noe quieuisse, diuina testatur Scriptura, dicens; *Requieuitque Arca mense septimo, vigesimo septimo die mẽsis, super Montes Armeniæ*; hoc est, vt ipsi Armenij traditione accipiunt, super montẽ Ararath, aliorum omniũ famosissimum, quem illi vocant alio nomine Masis: Eruptione fluminũ, quibus copiosè alluitur, & fœcundadatur; eorum præsertim, iuxta Bedã, & Dionysium Carthusianum, quæ sacræ litteræ, ex Paradiso primò nasci, confirmant, Tigri videlicet, Euphra- բ 2

Gen. c. 8.

Beda, & Dion. in Gen. c. 2.

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑՆ ՀԱՅՈՑ.

Ընդ մեկնութիւն վերադիտող վրդպետին.

Սկիզբն առնու բնաբան պատմութեանն Հայոց.

Գլուխ. ա.

ԱՌ զինեալ հաստատութեան առեալն սերոյն քրիստոնէից. և զնոսունելոյ զհոգին սուրբ էառնելն զառաքելոցն. վիճակաւ բաժանեցին զոր խարհս ամենայն: Եւ Եհաս վիճակ սուրբ առաքելոցն Բարթուղիմէոսն և Թադէոսն երթալ յաշխարհն Հայոց: Եւ կատարեցան անդ ի Սանատրկոյ արքայէն Հայոց.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ.

ԶՇխարհն Հայաստանեաց վասն յատուկ շնորհաց նուիրեան հաստատեցաւ արժանապոյն լինել և պատուական, քան զայլ աշխարհս ասելական կողմանն: Նախ՝ վասն բարձրութեան և պատուականութեան լերանցն նուիրեանցն ասէ արժանապէս ընդ ամենայն երկիր. զոր և հայր կոչէն Մասիս: Երկրորդ՝ վասն առատաբուխ լինելոյ գետոցն մեծ ամեծ գետոց. մանաւանդ որք ելանեն ի դրախտէն անտի. և կոչին Տիգրիս, և Եփրատէս. զոր որում և գրեցին պետք քահանայքն, և ուղղախոհքս չերթոսացիքն ի մեկնութեան սուրբ գրոց: Եւ մի զարմանայի ոք զնդ այնմ զոր ասեն վերադիտողքս այսք

գեկ.

ընկ. եթե գնաչն բղխեալք ի դրախ
տէն. բղխեն միւս անդամ յաշխարհին
հայոց. ըմ ըն ուրն Օգոստինոս յոր-
բորդ գիրսն մեկնու-ԹԵ արարած-ոյ այս
պէս ասէ. եթե ոչ հանդուկն էրբեմն
այլոց գնաց. որք ի մի տեղւոջ մտա-
նեն ի նոքունց էրկրն. և այլուս միւս
անգամ ելանեն յարտաքս. նոյնպէս և
հանգրեմք հանդուկել գնացին դրախ
տին.] Երբորդ ըմ հատու-ԹԵ բնակու-ԹԵ.
զի աշխարհն հայոց եւս զառաջադոյն
օթևանս որդւոցն Նոյի, և այլոց կէն
դանէից, յորժամ ելին ի տապանա-
կէն. Չորրորդ ըմ արժանաւորու-ԹԵ
բնակչաց. քանզի հայք ի ԼԻնամայ ծնանի
մք. որպէս ասէ վերոյգրեալ Մ-ոն
նէոս ի մեկնու-ԹԵ արարած-ոց. և
կամ ծնեալք յաբէթայ, որպէս ձառէ
Հերոդէս կլայեցին ի վիպասանու-ԹԻն
սակս հայկազանց սեռի. ուստի զի
արդ և եղէ, ի յօրհնեալ զաւակն ևն
հայք ցեղեալք. Չինգերորդ ըմ մեծ-
ի յաշխու-ԹԵ նորա. քանզի բաժանի ի մեծ,
և ի փոքր հայաստան. Վեցերորդ ըմ
անհատաւ Ըզվոյ մարտիրոսաց, որք ի
նմա նահատակեցան. ոչ և ձառնացու-ք
յետոյ Եւ ասի եւ Թնեցորդ պայծառա-
նայ աշխարհն հայոց, բազմու-ԹԵ ժո
ղովրդոց. ցեղեցկու-ԹԵ տեղւոջ. պատար
ուս-ԹԵ երկրի. առողջու-ԹԵ յօդոց. և
առատու-ԹԵ ամ այլոց բարեաց.

Աշդ գրանկայ Պատմիչն բարո
նեոս ի ձառն յաղագս սմի սո. Խոր.ին.
հաստատեալն հայոց պատմու-ԹԵէն ի
ձառել. Եթե վիճակն Նհաս որբոյ առ
աքելոյն Բարթուղիմէոսի երթալ ի
մեծ հայաստանն քարոզել զաւետա
րանն քի. Նմով և ի հռոմայեցւոց
ժամագիրքն ընծեռնու-մբ զսրբոյն
Թադէոսի գալն ի Միջագետս. որ ի

phrateque, quos, ſicut & montes prædictos, ego ipſe, à Syria in Iberiam, & Colchidē ad noſtrarum loca Miſſionum iter faciens, nō ſine magno trāſmiſi periculo; nec ſanè, quòd Doctores, aliqua Paradiſi flumina caput in Armenia iterū attollere, dicāt, mirabitur ille, qui D. Auguſt. lib. 8. in Gen. legerit, hæc de ijs ſcribentē: *Sicut in alijs contingit fluminibus, vt alicubi intrent in terram, & alibi exeāt; ita de fluuijs iſtis credendum eſt*: Incolatus antiquitate; ſiquidem filijs Noe, cunctiſque ex Arca foras egreſſis animalibus, prima prębuit domicilia: Incolarum dignitate, cum Armenij aut à Sem, vt eidem placuit Dionyſio, aut à Iaphet, vt refert Nierſes Ghelaiēſis Armenus, oriundi, ſuā quomodocunque à ſemine benedicto trahant originem: Immēſitate tractus; diuiditur enim in Maiorem, & Minorē: Effluuio ſanguinis martyrū penè innumerorum, ſicut infrà ſuis dicetur locis. Atque, vt ad communiora deueniā, multitudine populorum, loci amænitate, fertilitate terræ, ſalubritate aëris, cæteriſque perfectionibus, nulli cedit Armenia Orientali Prouinciæ.

Auguſt. in Gen. lib 8.

Dion. in c. 10. Gen. art. 42.

Nierſes Armen. in Carmine de Armen. genealogia, in lib. qui dicitur Iuſuorti.

Talem igitur Regionem, maiorem nimirùm Armeniā, poſt glorioſam Chriſti Domini aſcenſionem in Cęlum, Bartholomæo ad Euangelium Chriſti prædicandum obtigiſſe, affirmat etiam Baronius: Thaddæo autem Meſopotamiam, quæ eſt Ora meridionalis maioris Armeniæ, legimus in Romano Breuiario. Immò ſi Thaddæus, iuxta S. Antoninum, in Ponto, & Meſopotamia

Bar. an. 44.

S. Ant. p. 1. tit. 6. c. 19.

prædicauit; facilè à Ponto in Meſopotamiam, Armeniam ipſam, quæ in medio ſita eſt, eum traiecisſe, (quod Armenij contendunt) credi poteſt. Prætereà liquidò conſtat, vtrumque Apoſtolum circa Regiones illas martyrium ſubijſſe; ſed poſtquàm Bartholomæus Polymium quendam Armeniæ Regulum ad fidem conuertit; vt communiter omnes: & Thaddæus Regem Babilonis; vt Diuus Antoninus, & alij. Quomodò autem ſub Sanatrugho, qui Armeniorum Rex nominetur, iſta potuerint contingere, in dubium vocari poſſe videtur; cum nos, Bartholomæum iuſſu potiùs Aſtyagis, fratris Polymij Regis, capite mulctatum legamus.

S. Anton. ibidem.

Ը 6 Հարա գային կողմն մեծ ին հայաստան
նեաց: Եւ ԼՔԵ ձկմարիան է այն զոր
պատմէ Եւսեբեին ՀՆդ-ոնինոս ի հա
առոն. ա. ի Հառն. գ. ի գլուխ. ԻՔ. Եէ
աբ առաքեալն Թադէոս քարոզեաց ոչ
միայն ի ՀինՋագեա, այլ եւս ի Պոնտոս.
Եւ ելեւս դիւրին էր Հաճաւատալ որ ի Պո
տոսէ ԵրԹալով Հաւաքեալն ի ՀինՋա
գեա, անցեալ եկէ եւս ընդ բոլոր հայաս
տանն, որ կայ ի միջու Եւ դէմ յայտ է
առ ամենեսեան. Եէ Եղկոքին Հաւա
քեալքն շուրջ զհայոց աշխարհօքն կա
տարեցան մարտիրոսուԹէ: Եւ ասյս
եղեւ յետ որոյ ԲարԹուղիմէոս դարձեալ
ի Հաճաւատ էին զհայոց Իշխանն գլխոյն
միասն և Թադէոս զԱպգաճ որն բաբե
լացւոց: եակ տարակուսուԹիւն լինի.
Եէ զինչդ նահատակուԹիւն ելբեանց
հանդիպեցաւ ի նեղբոյ Լանատոկոյ,
որ հայոց Թագաւորք կոչեցան: զո ի գրանկաց պատմուԹիւնն ձառէն. Եէ Բար
Թուղիմէոս չարչարեցաւ յԱստիակէ յեղբօրէ արբային Պօղիմոսի. և ոչ ասէն,
ի Լանատոկոյ:

7

At verò, tum vt hoc fiat perſpicuum, tum quia in eiuſdem hiſtoriæ proceſſu nonnulli Armeniæ Reges memorantur: haud equidem dubito, me latinis Lectoribus gratum non minùs facturum, ſi vnà cum Armenorum Patriarcharum Serie, & Regum etiam ſucceſſionem, ex tempore Domini Noſtri IESV Chriſti inchoandam, quæ adhuc illis ignota eſt, breuiter expoſuero. Quod profectò facilè mihi promitto ex ijs, quæ in alijs Armenorum Scriptorum Codicibus, ac præcipuè in hiſtorico Carmine Nierſeſis Ghelaienſis, ſexageſimi tertij Patriarchæ, legi. Antequàm igitur deueniamus ad Regem Tiridatem,

Nierſes Ghel. Ar. in hiſtorico Carmine de Regibus Armeniæ.

8

Բայց ես լուծանելոյ զայդ պիսի տա
րակուսուԹինս ես ի յայսմհետէ հան
դիպելոց է մեզ յիշատակել ելբեանց
զայլ Թագաւորսն հայաստանեայց,
սակս այսորիկ պատշաճաւորս հատա
ռեմք. ծանուցանել սոսա լատինացւոցն ոչ միայն զհայրապետաւանն հայոց
զարարադրուԹիւնն այլ եւս զհետևուԹիւնն սմա ի ԱԲրայէ հայաստա
նեաց. որք սկիզբն ակնեալ ի քի
Յովհաննակէն անտի մինչ և ի սպառ.
ըստ որում գրէն եւս զսոյն այս պատ
միչքն հայոց, և մանաւանդ ՄՈՒԿ
Նէրսէս կլայեցին ի նահանգեայ վի
պասանուԹիւնն իւր: Եակ ասյս
առաջ քան զհասանիլ առ ԱԲրայն
ՄՐԻԱՄ, որ Յովհաննակակէն էր
սբբոյն Գրիգորի լուսաւորչին նահ

պատա

պետրս ի մեզ պատմել զՊատրիարքսն Ը
առաջադոյնս։ 9

Diui Gregorij, primi Armeniorum Patriarchæ contemporaneum, de quibus plura in Annotatione ſequenti: mox recẽſendi ſunt hìc Reges Anteceſſores.

Եւ արդ՝ ի հաւատացելոց ի քն հայոց Թագաւորացն առաջինն եղև Աբգար։ Սա ունելով զիւր աթոռն ի քաղաքին եդեսիոյ, զոր ինքն շինեալ էր ի միջագետս. և զիրկիչական պատկէլագործութեանն լուրն լսելով. գրեաց ղղՅիսուս նամակ առ սէրն մեր յն քն. յորմէ և զայլ նամակ պատասխանատուութիւն ինքն հառ։ զոր եղկու նամակս Եւսեբիոս յունաց պատմիչն ի գիրքն. ա. ի գլուխ. Ժգ. Թարգմանեալ ի յատորոց բարբառէ ի յն յն։ Եւ այժմ ի հայս Թարգմանեալ ամբ՝ են այսպիսի։ Ժ 10

Euſeb. hiſt. lib. 1. c. 13.

Primus itaque Armeniorũ Rex, qui in Ieſum Chriſtũ crediderit, fuit Abagarus. is etenim reſidens in Ciuitate, quam ipſemet conſtruxerat, Edeſſæ ſuperioris Syriæ, ſeu Meſopotamiæ, quæ tunc ad Armeniam pertinebat; eorumque, quæ facta erant à Ieſu, famà permotus, ad illum fertur ſcripſiſſe epiſtolam; quam Euſebius Pamphili è Syriaca lingua in Græcam tranſtulit, ſimul cũ altera, quam ad eundẽ Dñs Ieſus Chriſtus eidẽ Tabellario dedit: vtraque verò, latino idiomati donata, ſic ſe habet.

Աբգար արքայ եդեսիոյ աշխարհին, առ յն փրկիչ և բարերար որ երև եղեալ յերուսաղէմ յերեսս մարդոյ. ողջոյն։

Abagarus Princeps Edeſſæ Saluatori propitio, qui in Confiniis Hieruſalem in carne apparuit, Salutem.

Abagarus Rex Armeniorũ ſcribit ad Ieſũ Chriſtum.

Լուեալ եմ վասն քո. և վասն բժշկութեանդ, որ լինին ի ձեռս քոյ առանց դեղոց և արմատոց։ զի որպէս ասեն, առս դու կուրս տեսանել. և կաղս գնալ. և զբորոտս սրբել. և դեւս պնդե հանես։ և որք միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութիւբ, բժշկես դու. և զմեռեալս յարուցանես։ և եբեև լուայ զն քո զայս ամ. եդ ի ի մտի իմում մի յերկուց ասեմ. կամ թէ դու աս. եղես, և ինքեալ յերկինս գործես զայդ. կամ որպէս ասի, և զայդ առնես։ Հաղորդ զն այնորիկ գրել ցես զայս առ քեզ. աղաչել զքեզ, զի աշխատս լինիցես. և նկուցես առ ես. և բժշկեացես զհիւանդութիւն զոր ունիմ ես։ Նաև և լուայ. զի հրէայքն Ե տրտնջեն

Inſignes illas virtutes, & curationes, quæ abs te ſine medicamentis, & ſine herbis factæ ſunt, auditione accepi. Cæcos enim, vt fama eſt, videre efficis; Claudos ambulare; & Leproſos mundas: Spiritus iracundos, & Demones eijcis; eos etiam, qui diutiùs morbis preſſi sũt, ſanas; Mortuos denique ad vitã reuocas. Quæ quidem cum de te audiuiſsẽ, de duobus hiſce alterũ verum eſſe cogitabã; te aut Deũ eſſe, & è Cœli faſtigio delapſum; aut Dei filiũ ſaltem, qui iſta tã ſtupenda edas miracula. Quapropter hęc ad te ſcripſi, magnoperè precatus, vt laborem ad me accedẽdi ſuſcipere, hunc q; quo crucior, morbũ

curare,

curare, non graueris. Etenim audio, Iudæos tibi obſtrepere maleuolè, & velle libenter aliquo magno malo afficere. Eſt mihi Ciuitas, perexigua quidem, ſed ornata ſanè, & illuſtris; quæ vtriſque noſtrum rerum neceſſariarum ſuppeditabit ſatis. 12

ասրանջին զքէն. և կամին չարչարել զքեզ. բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ. և բաւական է մեզ եր կոցունցս.]

Ieſus Chriſtus reſcribit Abagaro Regi Arm.

Reſcripta Ieſu ad Abagarum Principem, per Ananiam curſorem miſſa.

Պատասխանի Քրիստոսի առքեայ նմա յն՝ի ձեռն առնանիայ.

Abagare, beatus es, qui cum non videris me, in me tamen credidiſti; de me enim ſcriptis proditū eſt; eos, qui me viderunt, in me nō credere; vt hi, qui me nō viderunt, credant, & vitā conſequantur. Quod ſcribis ad me, te velle, vt ad te veniā: eas res, cuius gratia ſum miſſus, debeo hìc neceſſariò obire; quas cum plenè perfecero, ad eum recipi, qui me miſit; quò ſimul ac aſſumptus fuero, aliquē ex diſcipulis meis mittam ad te, qui morbo, quo tantoperè torqueris, faciat medicinam; & vitam tibi, tuiſque impertiat.] Hactenus epiſtolæ. 13

Եղբանկ է քեզ առքեայ. որ հաւատացեր չես. երբեմն ոչ ես առեալ զես. զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք առանձին, ոչ հաւատացեալն չես. և որք ոչն առանձին, նոքա հաւատացեն, և կեցցեն. Իսկ վասն այնր. զի գրեցեր դու առ ես. գալ ինձ առ քեզ. արժան է ինձ, կատարել առաքելութիւնս վասն որոյ առաքեցայ ես. և երբեմն կատարեցից զայս. ապա հասանեցայց առ այն որ առաքեացն զես. և յորժամ հասանեցայց. առաքեցից զմի աշակերտաց ուր առող անուն իմոց. զի գրասցէ քոյ բժշկեսցէ. և կեանս քեզ, և որոց ընդ քեզ են, շնորհեսցէ] Ամէն և յաստնաւակէն.

Fuit inſuper ab ipſo Chriſto, poſt prædictam epiſtolam, ſui ipſius imago ad Abagarum miſſa; vt grauiſſimi teſtantur Auctores: ac præ alijs Ioannes Damaſcenus, his verbis: *Hiſtoriæ quoque proditum eſt, cum Abagarus Edeſſæ Rex eo nomine Pictorem miſiſſet, vt Domini imaginem exprimeret; neque id Pictor ob ſplendorem ex ipſius vultu manantem conſequi potuiſſet: Dominum ipſum diuinæ ſuæ, ac viuificæ faciei pallium admouiſſe; imaginemque ſuam ei impreſſiſſe: ſicque illud ad Abagarū, vt ipſius cupiditati ſatisfaceret, miſiſſe.* 14

Damaſcenus, de fide ortho. lib. 4. c. 17.

Chriſtus mittit ad Abagarū imaginem ſuam.

Եւ դարձեալ յետ վերոյ գրեալ Քրիստոս ԼՄէջն մեր յն՝ի քո առաքեայ առքեայ զկենդանագրականսն Քո փրկչական պատկերին եւրոյ. որպէս գրէ սքա Յովհաննէս դամասկացին՝ի գիրքն՝ի յերկս հաւատոյ. և գլուխ. Ի. ասելով այսպէս. Ընաւեն պատմեալ Քնէն. Եթէ Թագաւորն եդեսիոյ առքեայ զպատկերահանն առքն. մի գծագրելոյ գտնելական պատկերն նորին: նոկ անհնարին գոլով այն պնան գործն վասն պայծառութե մեծե. զոր փայլատակէր երեսքն քե. ինքն առեն մեր եղ՝ի մէջ ամ-այնն և կնքեալ եր երեսացն նուր գիտաւն. որոյ վերայ

ասպաւ՝ որեայց զպատակեցին նմա. և յոր-
ղարկեաց ինձ առ աղբարս մի ըղուցա-
նելոյ զցանկութիւն սրտի նորա։] զայս
ասէ ՌԼ-ամասկացին. և զիսոյն գրի և ա-
ռնիկիփորոս պատմիչն՝ ի գիրսն. Բ. ի
գլուխ. Է։

աղագաւ յետ քարոզուն ասացեալ՝ ի քէ
ծնընդենէ. որպէս աւետանդէ եւսեբիոս
՝ի վէցդպրեալ տեղի. դնաց՝ ի քաղաքն
եդեսիոյ առ աղբարս մի ոմն յաշակէր
ատեան քէ Թ-ադէոս անուն. զոր Թէ-
պեոդորոն Եւսեբիոս ասէ գոլ գմի. Հբ.
աշակերտացն. սակայն Պեռան քահա-
նայն՝ ի մեկնութէ գործոց առաքելոց.
և՝ զնա ջկրօնեսնա՝ ի մեկնութէ մաղէա
սի աւետարանին. ՝ի գլուխ. Ժ. հատ-
ատոն առնէն, զնա գոլ աղռաքեալն 16
Թ-ադէոս ։ նակ՝ զնարդ և նոքէ. այս
Թ-ադէոս բժշկեաց զԹագաւորն աղբ
գար՝ ի հիւանդութենէն. զոր և գար
ձոյց՝ ի հատ-ատոն քէ ընդ ամ էդեսացի
ժողովրդեանն ։ որպէս և խոստացեալ
էր նմա քս, ասելով՝ ի Թուղթն. Թէ յետ
հաստատմանն խոյ առաքելոցն առ քէզ
գայ ոմն յաշակերտացս նոյն, որ բժշ
կեսցէ զհիւանդութիւն քոյ։

աղբ՝ նկրտող Թագաւորն հայոց
յետ աղբարու՝ եղև ոմն որդի նորա
անանուն. որ յանդգնեալ զկրօնս բա
գի հօրն նորին, հալածեաց անողոր ԺԷ
մաբար զհատ-ատուցեալսն քէ. ուստի և 17
սատակեցաւ ըստ արժանի՝ ի բարկու
թենէն ամ։ Երկրորդն եղև ջանա
տուրկ, որդի քեռն աղբարու ։ արդ
պատմեն հայքն, եթէ հրամանաւ սո
րա չարչարեցան սբ առաքեալքն բար
թուղիմէոս և Թ-ադէոս և մեր պատ
միչքն ոչ բացայայտեն՝ ի նոցանէ Թէ
պէտ ասեն. Թէ բարթուղիմէոս սպա
նաւ՝ ի կռապաշտ քահանայից հրա-

Ը մանաւ

ſiſſe. Hæc Damaſcenus; & ſimilia quoque Nicephorus. Nicepho. hiſt. lib. 2. cap. 7.

Anno autem quadrageſimo à Chriſti Natali, vt idem Euſebius auctor eſt, Thaddæus, vnus ex Ieſu Chriſti diſcipulis (quem Beda, & D. Hieronymus, non ex ſeptuaginta duorum diſcipulorum, vt innuere videtur Euſebius, ſed ex duodenario Apoſtolorum numero fuiſſe, tradunt) Edeſſam Syriæ profectus, Abagarum Regem Armeniæ, morbo afflictatum, curauit; eumque ſimul cum toto Edeſſeno populo ad fidem perduxit; id quod eidem Regi Dominus Ieſus per epiſtolam promiſerat, dicens: *Poſtquam receptus fuero ad eum, qui miſit me, aliquem ex diſcipulis meis mittam ad te, &c.* Hæc autem ſingula, quæ de Abagaro diximus, eodem modo refert præfatus Nierſes Armenus in Carmine ſupra citato. Euſeb. loc. cit. in fine. Beda, in retractio. in acta Apoſtol. Hieron. in Matth. cap. 10.

Secundus Armeniæ Rex poſt Abagarum fuit filius quidam eius anonimus, qui Chriſtianam Patris Religionem aſpernatus, fideles atrociter infectatus eſt, ac miſerè vitam compleuit. Tertius fuit Sanatrughus, filius ſororis Abagari; cuius imperio ſanctos Apoſtolos Bartholomæum, & Thaddæum in Regionibus illis interfectos fuiſſe, narrant Armenij: à quibus tamen minimè diſcrepant hiſtorici noſtri, quamuis Bartholomæum, iubente Aſtyage, Regis Polymij fratre, ab idolatris ſacerdotibus neci traditum, aſſerant. nam Polymius, & Aſtyages quarundam Armenarum Prouinciarum

B eſſe

eſſe Reguli potuerunt ſub imperio Sanatrughi, totius Armeniæ Regis. & quidem, quòd Aſtyages, frater Polymij Regis, Rex quoque fuerit, affirmat Martyrologiũ Romanum: ac vltrò, ſingularium tantùm Prouinciarum Regulos eos fuiſſe, colligimus ex Abdia Babylonio, alijſque grauibus Auctoribus.

Martyrol. Rom. 25. Aug.

Abdias Babyl. & alij Auctores apud Ribadin. in vita Barth.

Quartus fuit Ieruant, ex Arſacis Parthorum Regis ſtirpe progenitus, ſicut & cæteri ſucceſſores Reges Armeniæ, qui propterea Arſacidæ ab Armenijs vocati ſunt. Quintus Ardaſces, fortis ac bellicoſus, qui ipſum Ieruant interficiens, vi Regnum Armenum occuparat. Sextus Ardauaſtes. Septimus Diranus, frater Ardauaſtis. Octauus Tigranes, frater eiuſdem. Nonus Valarſus, filius Tigranis, qui victor obijt in bello contra Paſlaënſes. Decimus tandem fuit Choſroës *, filius Valarſi, pater autem illius Tiridatis, qui primum Armeniæ Patriarcham, Diuum, Admirandumque Gregorium ob Chriſti fidem tormentis ſubiecit penè innumeris, quamuis poſteà eiuſdem Martyris prædicatione, & miraculis eandem amplexatus ſit fidem: ac denique frater Artabanis, qui Perſarum tunc imperium, quod iampridem ad Parthos tranſierat, obtinebat.

* Alio nomine dicitur Cuſaro à Metaphraſte.

Hic itaque potentiſſimus Armeniæ Rex Choſroës (vt referunt Armenij, & diffusè narrat Metaphraſtes in actibus eiuſdem S. Gregorij) cum intellexiſſet, quòd Artaſiras Perſa,

Metaphr. apud Surium tom. 5. 30. Septemb.

մանաւանդ Հաւատակեան, եղբօր Պօղիմոսի Թագաւորին Հայոց. քանզի էր կարծեալ, որ Պօղիմոս և Հաւատակեան եղեն միայն ի հնամանդ ումանց գահակալաց Հայաստանեայց ի ներքոյ տէրութեան Սանատրկոյ, որ էր Թագաւոր ընդհանուր Հայաստանեայց: մի՛ ոք նոյն Հաւատակեան, որ ի հռոմէականս յայտնաբար ի յօգուտսն. եթէ անուանի Թագաւոր. ի յայլ մեր պատմութեան կոչի միայն իշխան մերոց գահակալին Հայոց:

Չորրորդն ի Երուանդ, յարշակունոյ զարմէ ծնեալ. որպիսիք էին և այլ հետեւեալ Հաւատով Հայաստանեայց, որք այսր աղագաւ կոչեցան արշակունիք: Հինգերորդն Հաւատաչէս. որ զերուանդն սպանեալով յետ նորա Թագաւորեաց. նմա յոյժ կարօղ և հիւսուածաղէտ ի պատերազմի: Վեցերորդն էր Հաւատաղդ: Եւթներորդն Տիրան, եղբայր Հաւատաղդայ: Ութերորդն Տիգրան, եղբայր նորին: Իններորդն Վաղարշապատն Տիգրանայ. որ պատերազմեալ ընդ դէմ բազմայնին զօրացն, և յաղթօղ եղեալ անդ քաջապէս վաղճանեցաւ: Հայսմ Տրդատ ի նմանէ որդին եղեւ Խոսրով ի պարթև և աղջկէ, որ որդի էր Վաղարշայ. և եղբայր Հաւատաւանայ արքային պարսից. նմա և հայր մեծին Տրդատայ: զոյն Տրդատ ասեմ, որ նախ կռապաշտ Թագաւորեալ զոլով, ետ չարչարել զսքանչելագործ խոստովանօղն քրիստոսի և առաքիչն պատուհասին հայոց զնորն Գրիգորիոս լուսաւորիչն. Թեպետ յետոյ լուսաւորեալ ի ձեռն աղօթից և սքանչելեացն սորին եղեւ քրիստոսէր և բարեպաշտ Թագաւոր

Եւ արդ այս մեծ-ահագօր արքայս հայոց Խոսրով. զսա որուհետ ձառէ մեք

interfecto fratre eius Artabane, Perſarum ſibi imperium vſurpauerat, valido coacto exercitu ex Armenis, Albanis, Ibe ris, ac prætereà ex Hunnis, ipſum aggreſſus eſt Artaſiram; ac tanto quidem impetu, vt, exercitu Perſico profligato, illum verterit in fugam. Poſt hæc autem Anac quidam Parthus, & Choſroæ genere propinquus, qui pater erat diui Gregorij, tunc infantis, propter iusiurandum, quod dederat Artaſiræ, & donorum ab eo ſibi promiſſorum cupiditate incenſus, conſanguineum ſuum Choſroën Regem, dum hic ſecundò aciem ſtruit, & educit aduerſus Perſas, proditione occìdit. Verùm cupiditatem eius fortuna irritam fecit: nam ſtatim fugitiuus in medio quodam ponte à Satrapis Armeniorum interceptus, ſubmergitur in fluuium, ac tota eius generatio trucidatur præter duos filios, quorum alter erat infantulus Gregorius; qui diuinitùs clam ſeruatus, atque Cæſaream aſportatus, à pia quadam Muliere in Chriſtiana fide educatus fuit. Dum hæc interim agebantur, irruit Artaſiras Perſa cum ſuo exercitu in conturbatos Armenos; & magna acta præda, inuentum inter Captiuos Tiridatem, Choſroæ Regis interfecti filium, propter teneram adhuc ætatem perimere noluit, miſit tamen in exilium in Græcorum Regionem quandam, Romano ſubiectam Imperio: tempore verò poſteriori idem Tiridates, ſtrenuiſſimus Romanorum Mi-

Anac, Pater Diui Gregorij, Primi Armeniorum Epiſcopi.

Choſroës, Pater Tiridatis, Regis Armeniæ.

les effectus, Armenum iterum Regnum illorum auxilio acquiſiuit. Et hæc quidem ſatis de Regibus Armenis vſque ad Tiridatem: reliqua ſuis examinabimus locis.

ի՛ր 24

մոգեսակ՛ յետ ասացեալ ինչ նոյն ԱՀրիպսա յոյժ հզօրացեալ, բազմ և ուժիկ մարդ էղե. վ՚ն որոյ հռոմայեցիքն ապաքին ինչ զօրագլուխ զօրացն ի բնանց և ապա յետ դրժելոյ արքայական զգալ Թագին յոյժ. օգնու Թ՚ նոցին նստու ցաւ Թ՚ ամ հայոց յաՀոռն հօրն իւրեանց Եւ այս բան է յղիս Թագաւորացն հայոց մինչ և՚ ի ԱՀրիպսա.

PROSEQVITVR

Armena Hiſtoria.

Caput II.

I. *DVcentis ſexaginta ſex annis elapſis, in ſanctorum Apoſtolorum Bartholomæi, & Thaddæi cathedram ſucceſſit ſtrenuiſſimus & glorioſiſſimus martyr ſanctus Gregorius, qui rexit Armenam Eccleſiam ab anno quintodecimo vſque ad quadrageſimum ſextum Regni Tiridatis; quando in Viuentium Regionem demigrauit: vixitque in Sede Patriarchali annos triginta.*

S. Gregorius ſedet Primus Patriarcha in Armena Cathedra.

ՀԱՅՈՑ

Հայոց Պատմութիւն.

ԳԼՈՒԽ. Բ.

I. Ի սկ՚ յետ եղեալ հարիւր և վաթսուն և վեց ամի անցանելոյ ՚ի վերայ. փոխանորդէ գաՀոռ ՚ր առաքելոցն Բարթողիմէոսի և Թադէոսի քաջանաղան նահատակու Թ՚ սքն ԳՀրիգոր Լուսաւորչեան ահաւասիկ ազգ Հայոց Արշակունեաց Թագաւորու Թ՚ն ԱՀրդատայ Նաստ՚, մինչ և ՚ի քառասունն և վեց ամն նորին. յորժամ փոխեցաւ յաշխարհն կենդանեաց. եղեալ յաՀոռն Հայրապետու Թ՚ ամս. Լ.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՌ ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍԻ.

Ո՛Վ նՀնարիցէ ՚ի մարդկանէ, զառնել բան անհնարաբար. Թէ որչափ հեղմամբ արեան մատաղեալ առաքելոցն էղե և արտարտացեալ երկիրն հայոց. առաջ քան զարտասրել նորա անէծքեալ և առաքել զա՚ ի տանեաւտունն էր հայոցն զամենայօրհնեալ զլուսաւորչն Ի՛ր զմեծ խոստովանօղն քրի՛ և վասն որ նախահայրն ազ՚ քրիստոնեա՚ և հաստատեալ նովաւ զայն հաւատ ազգն հայոց ՚ի կաստատուածն քրիստոնէական հաւատոյ. Մանկ այսպիսի պատրաստ էր ընԹանալ զՔաւսս յոյնաց, լատինացւոց, և հայոց. և առնուլ անդ Թէ որպէս անհատակ

ANNOTATIO.

QVis vnquam pro dignitate narrare poſſet, quanto Tellus Armenica Sanctorum martyrum ſanguine irrigata fuerit, ſemine fœcundata, floribus purpurata, priuſquam fructum ſuum benedictiſſimum, magnum inquam Gregorium, martyrem inclytum, & glorioſiſſimum Patriarcham Mundo procrearet, ad cæleſte mitteret promptuarium, ac per eum vniuerſam etiam Armeniorum gentem ad fidei Chriſtianæ maturitatem perduceret. Legantur Hiſtoriæ, Annales,

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՌ ԲԱՐԹՈՂԻՄԷՈՍԻ.

Ո՛Վ նՀնարիցէ ՚ի մարդկանէ, զառնել բան անհնարաբար. Թէ որչափ հեղմամբ արեան մատաղեալ առաքելոցն էղե և արտարտացեալ երկիրն հայոց. առաջ քան զարտասրել նորա անէծքեալ և առաքել զա՚ ի տանեաւտունն էր հայոցն զամենայօրհնեալ զլուսաւորչն Ի՛ր զմեծ խոստովանօղն քրի՛ և վասն որ նախահայրն ազ՚ քրիստոնեա՚ և հաստատեալ նովաւ զայն հաւատ ազգն հայոց ՚ի կաստատուածն քրիստոնէական հաւատոյ. Մանկ այսպիսի պատրաստ էր ընԹանալ զՔաւսս յոյնաց, լատինացւոց, և հայոց. և առնուլ անդ Թէ որպէս անհատակ

nales, Martyrologia apud Græcos, Latinos, Armenos; & Martyres occurrent innumeri, qui Gregorij dormitionem in Armenia præcesserunt. Sed sufficiat modò, ex ijs tantùm, qui Ecclesiæ Latinæ * probantur, præcipuos hìc recensere.

In primis, in monte Ararath maioris Armeniæ, illustris sanctorum Martyrum decem millium Crucifixorum passio celebratur, qui aduersus Euphratenses pro Romano Imperio viriliter decertantes, victoriaque poriti, cum noluissent Idolis immolare, nec ab eis adeptionem victoriæ recognoscere, sed à vero Deo Christianorum; sub Hadriano Imperatore crucibus omnes affixi, martyrij palmam, glorioſiori expleto certamine, meruerunt.

Prætereà in persecutione Diócletiani, & Maximiani, aliarum omnium atrociſſima, insignior quoque reddita est minor Armenia sanguine martyrum: Sebaste enim Acacius præsbiter, septemque mulieres diriſſimè pro Christo excruciati sunt sub Præside Hierenarcho; qui Martyrum constantiam admiratus, & ipse credens, vnà cum Acacio securi percussus est. quo etiam tempore ibidem Athenogenes Episcopus Sebastenus, vnà cũ decem eius Discipulis, idem fidei certamen obiuit: de cuius quidem reliquijs hæc refert ex Metaphraste Baronius: *Cum autem S. Gregorius* (de quo suprà dictum est, & mox

* Martyr. Rom. mentionem facit omniũ infrascriptorũ martyrum. videatur illius Index.

Baronius tom. 3. an. 311.

& mox infra locuturi ſumus) *iam ingreſſus eſſet fines Armeniæ, nunciatur ei, relictum eſſe quoddam Templum Herculis, ſitum ſuper flumen Euphratem; & in eo eſſe Aram, in qua Dæmonibus, & Herculi fiebant ſacra: cum ergo ad hoc Templum veniſſet, ſola oratione, (neque enim ei quiſquam humanas admouit manus) qui in eo erant, dæmonibus, machinis omnibus & ſpectris depugnantibus aduerſus euerſionem, ab ipſis euertit fundamentis; & alterum excitat Domino, quod ei ex aduerſo reſponderet; in eoque deponit reliquias præcurſoris Baptiſtæ, & Martyris Athenogenis.* Hæ autem reliquiæ in hodiernum vſque diem maxima ibi cum reuerentia aſſeruãtur, frequentique Armenorum Peregrinorum concurſu, & deuotione coluntur.

Sebaſte quoque paſſi ſunt Carterius, Styriacus, Tobia, Eudoxius, Agapius, alijque martyres ſocij, ſub Licinio Imperatore. Ibidem Euſtratius, Auxentius, Eugenius, Mardarius, & Oreſtes ſub Agricolao Præſide pro fide Chriſti necati ſunt: quorum reliquias colligens S. Blaſius, eiuſdem Ciuitatis Epiſcopus, honorificè ſepeliuit. verùm non multò poſt, idem Blaſius, iubente eodem Præſide, poſt diutinam cæſionem, atque in ligno ſuſpenſionem, vbi ferreis pectinibus carnes eius diruptæ ſunt; poſt teterrimum carcerem, & in lacum demerſionem, vnde ſaluus exiuit; vna cum duobus pueris, capite truncatus eſt. ipſo autem adhuc animã agẽte, ſeptem mulieres,

ղ 6

է 7

ը 8

ցեին և ընկէցին ինձ՝ ի խորս չհինոյտին
և՝ աբեն նլ առողջ . վն որոյ և հաստին
զպատուականն դլուխն նորա . և և ա
ղդլուխս էրկուց մանկանց ընդ նմին .
Էր նաև քան զայս նահատակեցին և ա
ղէքն կանայս . որք առնոյին զչեթա
ուրեանն որ հոսէր ի մարմնոյ սրբոյն
Հլասայ և այս էղև յաւուրս Լինի
անոսի Թագաւորին . յորմէ դատաւորն
Հաղրիկոզաւոս եառ չարչարել վն ա
նուանն քի զբազում հաւատացեալս
ի ինջ այնը գտաւոնն . և մանաւանդ
զբառասուն մեծահռչակ զինուորսն
զոյհոսնիկ . որք վն խոստովանու
թեն քի
էդեալք ի մէջ սառուցեալ լճին կատա
րեցան ի մայրաքաղաքին Լիբաստոյ
Էր դարձեալ ի նոյն աշխարհն փո
քրին Հայոց՝ էղև նահատակութի սրբոց
վկային Դիոնիսի . Եմիլիանո
սի . և Լեբաստեանոսի : Էր ի քա
ղաքն Նիկոպոլիս . որ ի մէջ նոյն աշ
խարհին . Տանվարիոս և Պիլագիա
յէտ բազում տանջանաց հրոյ առին
զպսակն վարուց : Էր ի նմանին քաղաքի
Ղևոնտիոս . Մաւրիկ . և Դանիէլ
յորմ չարչարեցան վն անուանն քի , ի
նէրքոյ Լիկինիոսի կայսեր , և Լիսի
ասի դատաւորի : և ապա եղեալք ի
ինջ հրոյ՝ կատարեցան նահատակու
թիւն էտ և քաղաքն Մատալիայ վայ
լատակեաց արեամբ և վկայութի ԺՀ
էր ի նոյնց սբ վկային քի . Օվրկն ԺԱ
ոսի . Հերոսիոսի . փարնակիոսի փիլ
ոսի . փերմոսի . Լիբերատոսի . և
Դուռնգինոսի՝ զինուորացն : որք վն
դատանուելն քի ի Մասխիանոսէ
կայսէ մերկացան ի զինուորական
պատուոյ . և տարեալք ի զնդապան տե
ղին՝ ցաւօք և վշտօք տառապեալք ,
հանգեան ի տէր : Էր դարձեալ ի

ԺԲ lieres , quæ guttas ſanguinis eius de-
9 fluentes colligebant , deprehenſæ
quòd eſſent Chriſtianæ , poſt diuer-
ſa tormentorum genera gladio per-
cuſſæ ſunt tempore Licinij ; quo
idem Præſes Agricolaus , eidem
præfectus Prouinciæ , complures ſan-
ctos Martyres necauit ; & inter alios ,
quadraginta illos inſignes milites Se-
baſtenos : qui poſt vincula , & car-
ceres , in ſtagno rigenti ſub dio
pernoctare iuſſi ſunt , ac demùm
crurifragio martyrium conſumma-
runt .

In eadem quoque minòri Arme-
nia contigit natalis ſanctorum mar-
tyrum Dionyſij , Aemiliani , & Se-
baſtiani . Item Nicopoli , ciuitate
eiuſdem Prouinciæ , Ianuarius , &
Pelagia , in equuleo vngulis , & te-
ſtarum fragmentis diebus quatuor
cruciati , præmia meruerunt æter-
na . Ibidem Leontius , Mauritius ,
Daniel , alijque ſocij ſub Licinio
Imperatore , & Lyſia Præſide variè
pro Chriſto excruciati , tandem in
ignem coniecti , curſum martyrij
confecerunt . Satalis etiam Ciuitas
illuſtrata eſt confeſſione , & ſanguine
ſanctorum Martyrum ſeptem fra-
trum , Orentij , Heròis , Pharnacij ,
Firmini , Firmi , Cyriaci , & Lon-
gini militum ; qui à Maximiano Im-
peratore , eo quòd Chriſtiani eſſent ,
cingulo militari priuati ſunt , atque
diuerſis in locis doloribus , & ærum-
nis afflicti , quieuerunt in Domino .
Militinæ itidem , Armeniæ minoris
Vrbe , coronati ſunt ſub Lyſia Præ-
ſide Hiero , Nicander , Heſychius ,

alij-

alijque triginta. Ibidem Eudoxius, Zeno, & Macharius, vna cum alijs mille, centum, & quatuor militibus, abijcientes militiæ cingulum, pro Chriſti fide necati ſunt. Melitinæ quoque nobiles milites Polyeuctus, Victor, & Donatus hac eadem perſecutione martyrium impleuerunt. Ibidem ſimiliter Hermogenes, Caius, Expeditus, Ariſtonicus, Rufus, & Galata, vna eademque die martyrij palmam adepti ſunt. Ecquis tandem recenſere ſingulos poſſet?

ԺԲ 12 բաղաքն Մելիտինայ նոյն աշխարհին, չարչարեցան ի նմին ժամ Լիսիայն դա- տաւորն Հէրմոս, Հերինադէս, Յուսիկ, և եղեսուն այլք ևս զկայսերէն անդ և՝ Եւդոքսիոս, Օքսոն, և Մահարէ. Հան դերձ հազար հարիւր և չորս ղինեա՛ւորք որք մերժեալ ղղինեա՛ւորական պատ- ուանեցան վա՛ն անուանն քրիստոսի: և դար ձեալ՝ ի նմին քաղաքին Մելիտինայ պսակեցան մարտիրոսութեամբ Պօղինէ- ոն, Լիքինոս, և ՌՀ-ծնաւորս այլ և ս՛ ի միում այլ աւուր զնոյն պսակն առին անդ Հերմոգինէս, Կայոս, Եւ պերճոս, Աղրիատնիկոս, ՌՀ-ուֆինոս, և ՀՂ- աղաւոս: Աղբ՝ ոմք ոք կարօղ լի- նէր Թուել զամենեսեանն:

ԺԴ 13 Բայց մինչ դեռ վտրին հայոց աշ խարհն որ ենայր ընդ տէրու-Թ՛ հռոմ մայեցւոց, կրէր զայդպիսի բռնաւո՛ր հալած-ուն՛ս, մեծ-ահագոյ Աղբեայն ՄՀրդատայ տիրէր՛ ի վերին աշխարհն հայոց մեծ-ազգ-չարժեալ և ինքն՛ ի ՌՀ- ոկղբտեսանոսէ կայսրէ, յոյժ բորբոքէր բարկու-Թ՛ ի չարչարել զհաւատացեալսն քն: քանզի դեռ ոչ զոլով յայ- դեալ ապահու-Թ՛ին եւրեան՛ ի ձեռն առանձանձն սրբոյն ՀՂ-բիգորի լուսա- ւորչին, զոր չարչարեալ էր յառաջ անդ զորմաբար, հանապազ զմտաւ՛ ած-էր զնոր հալած-ուն՛ս՛ ի վ՛ր այլոց մարտի- րոսաց: ՊԵւսան ինախչէրով՛ ի մեծ-էն հռոմայ՛ ի բարկու-Թենէն ՀՂ-էոկղբ- տեսանոսի ոմն Կայս հաւատացեալ, յոյժ զեղեցիկ, և յարմարական ազգի, որոյ անունն ՌՀ-խիսիմէ. հանդերձ ի- բեսուն և երկք ընկերակից կուսամբք գնացեալ էր յաշխարհն հայոց: վասն որոյ տեսեալ զնա Թագաւո՛րն ՄՀրդատ յոյժ բորբոքեցաւ՛ ի սէր զեղեցկու-Թ՛ ՌՀ-խիսիմէի: և քանզի ոչ կարէր՛ ի

Metaphr. apud Surium, loc. cit. c. 17.

ԺԵ 14 mio

ՀՂ ձեռն

ձեռն աղջկանայց ած-եալ զնոսա՛ ի կուա-
ռակուածս. և՛ ի կատարումն վամա-
շուտ առիւծանն եւթով. եւս չարչարել
զնոսա բազում տանջանօք. և ապա
եւս սպանանել զամենեսեանն. Եւ մա-
նաւանդ սնոտեացն չարչարեցին զԵր
նոյն ԺԲ-իսկոսիկն և այլոց սուրբ կու-
սանացն. և հատուցանէր զնոսա՛ ի հար
բնել զսանձանս քաղու-ածեամբ մինչ
և՛ ի մահ։

ԺԲ

15

Mio amore ad infaniam quoque deueniret. Cumque nec illa, nec fociæ, aut blanditijs, aut minis ad eius vota, atque ad Idolis immolandum adduci vnquam potuiſſent; poſt diriſſimos cruciatus, pro caſtitate, & Chriſti fide tuenda, omnes eo iubente necatæ ſunt. inter quas Caiana, aliarum Monitrix, celebrior prædicatur, quæ duabus ſibi ſocijs Virginibus adiunctis, ſupplicia ſubiens acerbiora, mirificum Chriſtianæ fidei ſpecimen edidit.

Ադ՛ եկեսցուք այժմ՛ ի Հասն սրբոյ
Լուսաւորչին ԺԲ-վեցորդին ինչ սրոյ դէ
ասէին է. ԱԹԷ յուշագ պատմիչն ամենա
գրատուէն յանհատական և մանրամասն
նաբար պրէ զվարքն բովանդակ սրբոյն
ԺԲ-վեցորդեացդ մեք առաքելոկ զնոր ինչ
տեսցո՛ ի չարչարանացն նորին Հա
մառօտաւոր անցցուք բանիւ։ Եւ՛ ապ՛
յետ երկոտասան ամաց տանջանաց.
զորս հրամանաւ սրբոյն ԼՄրդա
տայ կրեալ էր բազում-ք ամ-ամբ սպան
չելագործ վկայն քրիս ԺԲ-վեցոր-
ապա կենդանւոյ ածելոյ՝ արկին զնա
՛ի խոր վիհսայն, որ լցեալ էր օձով և ՁԻ-
նամբ սրօրէն անդ-նեղու-ք պաշարելոյ
և Ճողելոյ յանմխիթարեցուն երբն զմեռ
ալ. կենդանին ճարց սրանչելագործ ամս
չորեքտասան. զի մի ոմն այլն կին՝ առն
ալ զաղդուսին՛ ի հոգւոյն սրբոյ, յանմնար
գնայր՛ ի ձաձուկ, և կուռ մի հայց ար
կանէր նմա՛ ի գուբն։ Իսկ՛ յետ այն
քան ամացն. բանդի Թագն ԼՄրդատա
տեսողութեամբ ետ չարչարել զվկայու
հն սբ կուսանս հռիփսիմեանս, զնախ
քան յայ զպատեհ առաքելոյ ԱԹԷն ե
կեան. և փոխեցաւ՛ ի կենդանսն խոս
գնոյ ԼՄրդ ազգատոհ ԼՄրդատայ քոյր
Խոսրովիդուխտ ձանձ յերկինից էր
ազգաւոխելեամբ. զսատա-կերպ հանել

16

Metaphr. apud Sur. tom. 5. die 30. Sept.

At verò, vt ad magnum redeamus Gregorium, omnia quidē illius acta diffusè deſcribuntur à Metaphraſte: quod autem ad Martyrium, eiuſque Pontificatum ſpectat, hìc breuiter percurremus. Poſt multa tandem, & diuerſa tormentorum genera, pro Chriſti fide iuſſu Tiridatis Regis ſtrenuè tolerata, in putrefactū puteum, ſerpentibuſque, & vermibus ſcatentem, Gregorius ſemiuiuus inijcitur. ibi quatuordecim iugiter annos afflictatione obſeſſus atq; vt mortuus derelictus, quadam modò vidua, diuinitus inſpirata, quotidiè fructum panis in eum immittēte, viuus ſuperna ſeruatur virtute: quouſque, cum Rex Tiridates, eo quòd Beatam Ripſimem Virginem, eiuſque Socias crudeli affeciſſet martyrio, formam porcinam in pœnam ſui ſceleris induiſſet, Cuſaroducta Tiridatis Soror, in ſomnis admonita, Gregorium, qui iamdiu mortuus credebatur, de lacu educi iubet, vt Fratris incolumitati proſpiceret. quod vbi factum eſt, Rex ſub porcina figura ad Gregorij ſacroſan-

Tiridates Rex Arm. formâ porcinam recipit.

cti pedes prouolutus, ſuæ priori formæ precibus Martyris reſtituitur; Chriſtianam fidem cum omni Armeno Populo recipit, aſſumque Gregorium, in Regia maioris Armeniæ Vrbe Vagarſciabat, Armeniorum præficiendum Eccleſiæ curat. Fuit autem Gregorius initiatus Epiſcopus Armeniæ à Leõtio Cæſareæ Archiepiſcopo: quamobrem adducitur in iiſdem actibus epiſtola, qua Rex Tiridates Leontium rogauit, vt Gregorium, quem ad ipſum honorifico præſtantiſſimorum, magnorum-que Virorum comitatu Cæſaream vſque miſerat, Epiſcopum conſecraret. ea igitur eſt huiuſmodi.

Ibidem cap. 33.

Profundæ tenebræ, cùm aliorum peccatorum, tùm impietatis maximè nos diù operuerunt. Hinc factum eſt, vt nec ad veritatem adſpicere, nec communem omnium Opificem potuerimus olim intelligere. Cum enim & alium nobis Solem in terram, magnum miſiſſet Gregorium, & ſanctas oſtendiſſet virgines, vt per ipſas nos quoque agnoſceremus illius bonitatem, & humanitatem; eos immaniſſimè præ furore puniuimus; & ipſæ quidem miſerabiliter (proh dolor) à nobis interfectæ fuerunt: hic autem, Dei inuicta confirmatus virtute, ſæuitiæ noſtræ, & inſidijs ſemper ſupertuit. Verùm ne ſic quidem abyſſus illius miſerationum, & infinitum pelagus clementiæ nos deſpexit pereuntes: ſed huius diuini Gregorij doctrina, & precibus, & gloriоſarum illarum Virginum, & martyrum

Epiſt. Tiridatis Regis ad Leõtiũ Epiſc.

ի խոր վիրապին զՀԳ-բիծոխոս վե ա-
ղեալսն եղբօրն նուագ : նա երթև զայս
ասացին, արքայն ՄՐդատ եկեալ. և
ծառայ անկեալ կայր առաջի սրբոյն
խոյանալով մարմնովն : յայնժամ նա
ՀԳ-բնդոծ աղօթս ասաց ի վեր նորա,
և բարեխօսս ՔԶն եւ զարձոյց զնա ի
կերպարանս մարդոյ : զերծ եալ Թագ-
ւորն ընդունելոց զհամբառն քրի հանդերձ
զամ Ժողովրդեամբն նորով. և նստոյց
զնՀԳ-բիծոխոս ի հայրապետական
աԹոռն հայոց ի վաղարշապատ քա-
ղաքն : Ետես արքն ձեռնադրեալ զՀԳ-
բիծոխոսն եպիսկոպոս հայոցառա-
նեաց ի սրբոյն Էջմիածին եպիսկոպո-
սէն կեսարիոյ : Ուստի վերստին
պատուիրէ առաքաբերել զԹուրքն, զոր
գրեալ էր ՄՐդատ Թագաւ առ ՏՐդատ
բռնաւոր Հայոց : զի ձեռնադրեցին
զՔԶն-բիծոխոս. զոր և առաքեալ
էր առ նոսա մեծահարուածս հանդերձօք
ասելոյ և զնոցա պատուհասի պարծանաց,
և այն Թուրքն Թարգմանեալ ի մէնջ
ի յոմանայ բարբառէ գոյր այսպէս :

Ետեսին նոքա զորք ամբարշտութեան
և այլ անհամար մեզաց՝ կարի յոյժ
կուրացուցեալ էին զանձն մեր բազում
յամառութեամբ : ոստան եղև, Թե ոչ
կարացաք առաքին հայել ի ճշմարտու-
Թիւն. և ոչ ձանաչէլ զարարիչն ամենայ-
նի : և Թէպետ ամենագութն ՔՏն ան-
առաքեալ էր առ մեզ զայլ աւետարանին զՀԳ-
բիծոխոս. և ցուցեալ էր մեզ զսքբա-
հիս կուսանսն, որպէս զի նոքօք ձանա-
չեալ զանչափ բարու Թիւնսդ և զմար-
դասիրու Թիւնս սակայն մեք սրտմտու-
Թեամբ չարչարեցաք զնոսա : և մանաւ-
անդ զկուսանսս սրբազանս. վախ վախ.
Ջնո ասացեալս սպանանելոցդ : բայց
այդ ՀԳ-բիծոխոսն՝ ասդ սինն անյաղթ

ղօրու-

rum interceſſionibus craſſam illam caliginem abſtulit à noſtris animæ oculis, & ad lucem veritatis adduxit, illiuſque agnitionem, & fidem. Eum ergo, qui fuit nobis Author tot bonorum, noſtræque ſalutis Dux certus, & diſpenſator, doctorem, & paſtorem reliquæ vitæ, & virtutis non nos ſolùm elegimus, ſed diuina quoque viſio talem ſententiam è ſuperis obſignauit: per quam ipſum quoque annuentem ad veſtram miſimus Sanctitatem, vt ab eius manu & lingua ipſe conſecretur in Pontificatu, & citò nobis, qui grex eius ſumus, reddatur. Hæc Tiridates Leontio.

S. Ripſimes, aliæque 33. Virgines, iuſſu Tiridatis martyrio traditæ.

Et quidem tantus erat in pectore Tiridatis Regis feruor pietatis, vt ſubiectum ſibi populum ad Chriſtianam amplexandam Religionem, non ſolùm exemplo ſui allicere, verùm & edicto quoque non deſtiterit efficaciter trahere. *Fertur*, ait Sozomenus, *Tiridatem, qui tum huic Genti præerat, admirabili quadam viſione, quæ circa illius ædes fortè apparuerat, non modò ad Chriſtianam Religionem vocatum eſſe, verùm etiam edicto omnibus ſubiectis imperaſſe, vt fidei Chriſtianæ ſe addicerent.* Vnde turmatim ad Euphratem confluebant Armenij, vbi Gregorius, poſtquam, Cæſarea reuerſus, ingreſſuſque fines Armeniæ, pluſquam centum & decem millia hominum ibi baptizauerat, aliam quoque innumerabilem penè multitudi-

Sozomen. lib. 2. c. 7.

neim, diuerſis viſis prodigijs, baptiſmo regenerauit, filioſque lucis effecit. quoniam, vt ſcribit Metaphraſtes, *Illi quidem baptizabantur in Euphrate, eius autem retinebatur fluentum, & videbatur columna lucis, tanquam ſuper baſim, poſita ſuper aquas, ipſos ſolis radios, quod ad ſplendoris attinet rationem, longo interuallo ſuperans: ſimul autem cum ea, Crux quoque oriebatur in capite; & erat id quidem viſu mirabile; toto autem illo die cernebatur oculis eorum, qui fuerant baptizati: ipſius autem multitudinis plenus, & perfectus numerus erat quindecim myriades* *. *Cum ſeptem verò dies Pontifex eſſet ſimul cum eis verſatus, & aliam multitudinem baptizaſſet innumerabilem, ſi autem credendum eſt fame, quæ in vulgus manauit, quadringentas myriades* *; *octauo die illinc recedens, & Eccleſias ædificauit per vniuerſam Armeniam, & Sacerdotes in eis conſtituit.*

Meraph. ibidē. c. 35

* Hoc eſt: centū quin quaginta millia.

* Hoc eſt: quatuor millia millium.

Quapropter breuiſſimo temporis interuallo Armenia vniuerſa ex Idolorum cultu ad Chriſti fidem conuerſa, Catholicam veritatem non tantùm diſcipula, Gregorio doctore, didicerat; ſed & magiſtra Perſidem, aliaſque finitimas Regiones edocebat: *Poſtea verò*, ſubdit Sozomenus, *ad vicinas Gentes eadem peruaſit Religio, & ad multos vagata eſt. quoad Perſas ſpectat, ex illis initio Chriſtianos factos arbitror nonnullos, qui propter conſuetudinem, quam habebant cum*

Sozomen. lib. 2. c. 7.

Oſdro-

ել:] հաստատեաց եղև. Եւ անհատից
եր Քրիստոս հայոց. որք նովաւքեն սկսան՝ ի
գետն Եփրատայ. զանգիւն նորին յոյժ ա-
բեր զի՝ բեզոյս դարձաւ՝ ի կեսուրեսոյ.
և նմանօրէն ի սահմանս հայոց. սկսան
ցան անդ՝ ի նմանել սեաւ երկին զսիւն ջ. Ճ. Ճ. ն.
մարդեղիք. Եւ յետոյ հաստեալ՝ ի հայոց
աստեղն սկսաւեաց՝ ի մէջ գետոյն եփրա-
տայ զանձիւ բազմա-Ճի հայոց ընդ-
յոյսով զարմանալի հրաշիւք. ասելով
զհետս գրաստուէս՝ ի գերդն վարսոց
աբեղն զի՝ բեզոյսն՝ ի գլուխն. ըն. ա-
յսոյ. էրակ՝ ի սկսանելն նորայ՝ ի մէջ
եփրատայ. ճառագ հոսու-Ճն գետոյն. և՝ ի
մէջ ջուրցն երևէր սիւն ինչ սրտիճ աս-
ղուսոյ. որ և պայծառութիւն իւրով զի
բազանգեր զշառաւղայիս արեգական.
և նման նմա՝ ի վեր ծագէր: և այնպիսի
հրաշալիքն երևեցան աշխարհ սկսանելոյն
՝ ի բոլոր աստուածն այնմիկ: և Քրիս-
նոյն ոչ սկսանցան յայնմ աստուր, եղև.
Ճ. ը. և. և՝ ի յայլ եւԹն աստուրս հինա
և նորն նոյն սբ հայրապետն զբեզոյ
սկսաւեաց զանհաւատս բազմա-Ճի. և
հաստատեն զոլ զՔրիստոնոյն չորեցա ան
զամ հազար հազարաց. Եւ ապա՝ ելեալ
Քեղոյզ աստուրն գնացեալ յանտառ, շի-
նեաց զբազում եկեղեցիս ընդ ամ աշ
խարհն հայոց. և կազմեալ՝ ի նոսա զքա-
հանայս:]

ել: Եւ որպ յետ սակաւ ինչ աստուրց
եպիսկոպոսական աշխատարհն հայոց եղև կա-
տարեալ. ապա սկսաւ ուղղափառ
աշխատաւ-Ճն: Եւ այնու հետև հա-
յոցն բարեպաշտ եղեալ սբ հաստատ.
սկսան տեղանել զնոյն հաստատն՝ ի մէջ
ազգ սերձանաւ զաստուած. և մանա-
նալ՝ ի մէջ պատանց: զսա որում ճառէ
Նոյն Լեո-ոնիանոս. ասելով այսպէս.
Էրակ ապա մտեալ էր նոյն հաստատն՝ ի

յայլ

Oſdroënis, & Armenijs, in colloquium, vt veriſimile eſt, cum diuinis viris, qui ibi erant, venerant, & virtutis eorum periculum fecerant. De hoc autem fidei progreſſu in Perſide, Armeniorum operâ facto, illuſtre quoque teſtimonium extat in epiſtola, relata ab Euſebio, in qua Conſtantinus Magnus ad Saporem Regem Perſarum hæc inter alia ſcripſit. *Hunc præclarum hominum cœtum, Chriſtianorum inquam, de quibus omnis à me ſuſcepta eſt oratio, cum audierim, etiam Perſidis potiſſimam partem (quod mihi ſanè eſt gratiſſimum) exornaſſe; quanta me putas perfundi voluptate? igitur quoniam hac dignitate es, tuæ fidei commendo; hos eoſdem propter inſignem tuam pietatem in manus trado; hos, vt decet humanitatem tuam, complectere; & ama.*

Euſeb. in vita Conſtantini, lib. 4. c. 9.

Iberorum prætereà Populos, vulgò dictos Georgianos, vltra maiorem Armeniam ad Arcton habitantes, etiam ab Armenijs in Chriſtiana fuiſſe Religione confirmatos, accipimus ex Armena quadam hiſtoria, mox infrà referenda. Interim verò ſciendum id eſt, quod Rufinus, Socrates, Theodoretus, Sozomenus, & ex ipſis alijs Recentiores diſertiſſimè narrant: hanc nimirùm Iberorum Gentem primò ad Chriſtianiſmum perductam fuiſſe operâ chriſtianæ, & captiuæ cuiuſdam ſanctæ mulieris, quæ in Iberia miraculis, & vitæ ſanctimoniâ floruit hoc eodem tempore Conſtan-

Rufinus, lib. 1. c. 10. Socrat. lib. 1. c. 20. Theodor. lib. 1. c. 23. Sozomen. lib. 2. c. 6.

ſtantini. quamuis à nemine prorſus prædictorum Auctorum, nec huius nomen mulieris, nec genus, nec vnde, aut quomodò ad Iberos peruenisſet captiua, traditum reperiatur. quare Baronius in Annotationibus ad Martyrologium Romanum die 15. Decembris, quo eius ibi commemoratio celebratur ſub nomine Chriſtianæ Ancillæ; *Eo quòd nomen*, inquit, *eius incognitum haberetur; non proprio, ſed appellatiuo potiùs nomine Chriſtiana Ancilla dicta videtur.*

Baron. in Annot. ad Martyrol. die 15. Decemb.

Nos ergò memoriæ nunc prodamus, quæ de ſancta iſta fœmina, & Græcos, & Latinos hactenus latuere. In primis nomen iſtius apud Iberos, & Colchos, qui eam tanquam ſuarum Regionum Apoſtolam recognoſcunt, ſummoque reuerentur honore, eſt ſancta Nino. cui rei teſtimonio ſumus, tum egometipſe, qui apud illos quadriennio degi, tum reliqui Clerici Regulares, qui ſoli ex Apoſtolicæ ſanctæ Sedis mandato iamdiu in Regionibus illis munus Euãgelicæ prædicationis exercent, & cum vberrima quidem fructuum perceptione: nam præter alia Animarum lucra, innumera, de quibus haud huius eſt loci diſſerere; iam populos illos, qui antehàc ſuperſtitioſa quadam ablutione, abſque debita Sacramenti forma ſuper Pueros adhibita, pro baptiſmate vtebantur, ad verum baptiſmi ritum, & formam ſuſcipiendum, Dei beneficio, induxerunt. in quo præclaro facinore maxi-

Clerici Regulares à ſuperſtitioſa ablutione ad verũ baptiſma reuocant Populos Iberorum.

ա՛լ
30
ա՛լա
31
ա՛լբ
32

ընդունեցին զնոսա սիրով. և ուսան՛ի նոցանէ, տալ էրէխայից դիպուածքն հատուցեալ ըստ պատշաճաւորն նոցա Ծոյ և սէրսակի. զորով յառաջ նուաճեալ այս սքանչելագործ՛ի մէջ նոցա ճշմարտութիւն եւ զնանց։ Ուստի ամաչ այսորիկ վրայ Թագն Ղազարեան անուն վն ցուցանել սէր և պատիւ առաքելական սքանչելագործի հոգւովն, առաքեալ էր՛ի մեծն հոգւով զսիրելին գործակիցս և զինուորակիցն մեր՛ի աէր, զպատուն յովհաննէս, զոր ծերունեն առաքելոյն, և աւետարանական. որ էր յոյժ ընդունելի Թագաւորին և ժողովրդեանն այնմիկնեւ մինչ դեռ սա գտնայր՛ի քաղաքին հռոմիայ. և չքէր առնոյն Թագն Ղազարեան. եղև կալ ելեալ յանհնազանդից՛ի կռապաշտս ոմանց՝ և պատճառեալն հաճոյանալ։ Եւ յետ բազում չարչարանաց կրկնոց՛ի նմանէ համբերութեամբ մեծաւ, կապեալ եղև շղթայիւք, և արկեալ՛ի բանտ։ Եւ մինչ կայր՛ի բանտին պաշարեալ վշտօք և տառապանօք. աւ անդէնայ զամէն նամագրութիւն հոգին իւր առ ած։

Եւսկ պատճառով մեք յառաջագոյն ելեալ բանս յարդարութեան հոյն մանկայ. առնգրեք, Թէ զինչ պատճառն հայր զնա և Ասի եղև, ասէն նորա կոյս ոմն յազգէն գունկաց. և մի՛ի սրբոց Ղազարեան սիմեոնոց կռապաշտն. զորոց առաջագոյն՛ի վերոյ Ճառիս պատմեալք՛ի հոգւովն էաղղէն վն մեծ՛ի հալած մանն Ղազարեան. գնացեալ էին յաշխարհն հայոց։ նա՛ յոյժ ամ եղէն կալեալ և նահատակեալ՛ի ԼՈրդատոյ արքայէն հայոց. աքն Ղազարեան առեալ ընդ իւր զայլ ընկերսակից կոյս, մանուկ կոչեցեալ ալ. փախեաւ գաղտագրեալ՛ի Հռոմայն ԼՈրդատոյ. և գնաց հանդերձ զմեծ

maximè omnium, & ſummo poſito ſtudio elaborauit Reu. Pater fœlicis record. D. Ioſeph Iudices Mediolanenſis, (ſi licet pro amantiſſimo in Chriſto Commilitone meo, & iugi, dulcique ſodalitio mihi coniunctiſſimo, digreſſionem producere longiuſculè) vir planè Apoſtolicus, vitâ innocentiſſimus, & in proximorum ſalute procuranda, quamuis ſexagenarius, nunquam non indefeſſus; qui tandem, expleta Colchorum Regis ad Innocentiũ PP. X. legatione quadam, in reditu ad eundem Regem, & ſuæ Miſſionis officia, Conſtantinopoli accuſatus apud Turcas à Iudæis, quòd Sedis Apoſtolicæ Miſſionarius eſſet, qualis & poſteà, litteris Pontificijs interceptis, palàm iam innotuerat; atque calumniâ, quòd pueros aliquot Turcicos olim baptizaſſet, obiecta, contruſus fuit in carcerem: vbi inter moleſtiſſima catenarum vincula, & varias afflictationes, inuicta patientia toleratas, meruit ab hinc triennio emeritus Chriſti miles extremum effundere ſpiritum.

D. Ioſeph Iudices Cler. Reg. quòd Apoſtolicũ obiret munꝰ, in vinculis animam efflauit apud Turcas.

Sed, vt ad id redeamus, vnde digreſſi ſumus: de proprio ſanctæ illius Fœminæ nomine, quod erat Nino, ab Iberis iam eruditi, accipiamus cætera ab Armenijs, qui eandem, Nune, ſuo idiomate vocant. Fuit hæc, inquiunt illi *, Romana Virgo, Deo ſacra, quæ vnà cum ſancta Ripſime, alijſque Virginibus ſocijs (de quibus ſupra loquuti ſumus) Romà, fugiens Diocletiani perſecutionem, in Armenas appulerat Regio-

* In Actibus S. Chriſtianæ Ancillæ, apud Armen. in Codice dicto Barmuthiun.

giones. ibi à Rege Tiridate reliquis Virginibus comprehensis, atque martyrio traditis; Nunc, adiuncta sibi socia Virgine altera, Mane nomine, clam è manibus Regis sese præripuit, & ad Iberos, Armenis conterminos, inde confugit. Hìc facta vltro captiua, atque in captiuitate, ieiunio admirabili, orationi, studio pudicitiæ, alijsque dedita virtutibus, Iberorum gentem, ijs editis miraculis, quæ supracitati referunt Auctores, ad Christianam fidem conuertit. Quibus præclarissimè gestis; auditoque nouo tum Imperatoris Romanorum Constantini, tum Tiridatis Armeniorum Regis, ac totius eius Populi ad eandem fidem accessu; missa est ab Iberis, submonente captiua, ad vtrumque Regem legatio, qua & confœderationem cum eis, & Episcopum vnà cum sancto Clero sibi dari popolcerunt. Hinc ergo factum est, vt ad instruendam, & confirmandam Ecclesiam Iberorum, non modò Constantinus virum miserit (vt loquitur Theodoretus) *fide, intelligentia, & moribus ornatissimum cum dignitate Pontificali*; verùm etiam ex Armenia (vt ipsi testantur Armenij) Episcopus Gregorius, annuente sibi Rege Tiridate, Sacerdotes quosdam Armenos destinarit.

Theodor. histor. lib. 1. cap. 23.

Præfulsit itaquè in Oriente eximia Regis Tiridatis pietas, & Religio Christiana operà Diui Gregorij, ijsdem omnino temporibus, quibus in Occidente industriâ sancti Siluestri pijssimus Imperator Constanti-

nus

ՀԱ 36 հնեաւ՝ ի յաշխարհն Հայոց: բայց եղ
եալ անդ պետն. և ի գիտուԹենէ կալով
հանապազ ի պահս, և յաղօԹս. մա
նաւանդ առաքեց սրահելով զոգևառա
տուԹիւնս նոր. և առնելով զբազում
սրանչելիս. դարձոյց ի հաւատն քրի
ստոսն, և զամ ժողովուրդն գոյց
և զինն այսոցիկ՝ երբև լուան եպիսկ
ոպոս գաւառիս ի նոյն սբ հաւատն
ՀՁ ետն Հրատարակեալ, և արբայնն հայոց
Տրդատայ. հաւանեալով նորատուչ
աբոյն Հռիփսիմեայ առաքեցին դիտելուակ
ոմանս առ Երկոքինս ԱՀրբայս: որովք
մատուցանելով նոցա գիր-բանից սէր և
դիտաբանուԹի. ևնդ-երկոքին ի նոցանէ
ՀԷ զեպիսկոպոսս և զքահանայս առ ի
37 հաստատուԹիւն եկեղեցոյն նուիրանց
Ռուսաց եղև. սոյն գրեաց Թէ-էոդորի
տոս ի գիտէն. ա՛ ի գլուխն. նգ. Թէ
կայսրն Հրատարակիտոս յղեաց ի յա
խարհն վրաց զհայրապետս մի յոյժ ի
մաստուն և առաքինի: նա և ս. ոյ
սմանն հայոց. սբն ՀՂ-երկոր լուսաւո
րիչ, և արբայն Տրդատ առաքե
ցին ի նոյն աշխարհն զքահանայս և
սմանս առ ի հաստատել զեկեղեցի
վրաց:

Ռուբեմն սպան պայծառացաւ յա
ՀԼ ետս առաքելաշնորհ բարեպաշտու
Թիւնն քրիստոսի Թագաւորին Տրդա
38 տայ՝ միկնոդուԹեբ եղբանելոյն ՀՂ-երկ
որի, ի նմին ժամանակի. յորում
ամ-ապրակ կայսրն Հրատարակիտոս
ի ձեռն առնաւոր հայրապետին Ան
բևատոսի հոգևոյր հանգուցանակ ըս
նեաւ աձեցու-ցանել յարևմուտս զիր
ծնան քրիստոնէական. և ամենէն զկա
պաշտուԹիս: ըստ որում և նոյն ան
դա գրատուէս պատմէ ի գլուխն. ՀՃ

այս

ալեալեօք բանիւ : ամբոխ՝ էին կիսա
տան դիանոս . և Մրթատ նըրբե- լը
դերիս լուսափայլ աստեղս . որոց 39
միմն զարեւ մուտս , և միւսն զար
ևելս լուսաւորէին հոգեհաղորդ
հաւատոյ Քրիստոս աստուածեան : և
եղեալ էր Մրթատ յոյժ բարբր
քեալ ընդ ընկերսն անդուլն այլ . և
վանատուր աբեղայն նման . զի ան
խոնձ էր ի պահս . և հանապազորդ
ապրած ի յաղօթս : ապա յայնմ
ամ սինհոդոսն Նիկիոյ՝ եղիտ ամ
քայքս պատուեցին զիմիանս նաստա
կօք . և յորդորեցին օգնութիւն .
և ուրախանիցէ եղէն միմեանց վա
ստաբանութեան ի հաւատն ձշմա
րիտ :]

Ձառէ և Նիկեփորոս պատմիչն
ի գիրսն . ը . ի գլուխն . կէ. եթէ նբն
Գրիգորիոս ընդ արքայն հայոց
Մրթատայ դնացին առ մեծն Կիսա
տանդիանոս թագաւոր : և ոչ ծանուցանէ
մեզ զբաղարն . յորում եղիցեն հե
դինակքն այնոքիկ հանդիպեցան ի
մեռանել : Գրիգոր ոմանք . ասէ . որք
ասեն . եթէ Գրիգորիոս ընդ
Մրթատայ եղեալ էին առ մեծն
Կիսատանդիանոս կայսր : և նմա
ընկալ ի նոցանէ զայն չափ անկար
ծակին հրաշս և սքանչելագործու- խա
թեանն . յոյժ ուրախ եղև . և 41
առաքեաց զնոսին Գրիգորիոս , հեռ
նադրեալ եպիսկոպոս ամ հայաստա
նեաց , ի յաշխարհն հայոց :] ձգդ՝
ի բանիցս յայսցանէ նմանեալք . և
եթէ միմեանց հանդիպումն մեծ ար
անցն այնոցիկ պատահեցաւ ի մեր
ձաւորս ժամանակս հրաշագործիս դար
ձին Մրթատայ . և ընդունելու
թէն հաւատոյ յաշխարհն հայոց : զի

nus pari quidem ſtudio ad eandem propagandam Religionem, & Idolatriam deſtruendam incumbebat. quod ibidē proſequitur Metaphraſtes his verbis: *Erant autem Conſtantinus, & Tiridates tanquam lucidæ ſtellæ, alter quidem Occidentem, Conſtantinus ſcilicet, alter autem Orientem luſtrantes, honeſtèque & ſuauiter reſplendentes, euaſeratque Tiridates iam in pietate ferueni ſſimus, & nulli iciunijs cædens, & oratione, ne Monachis quidem, qui ſe his exercent in Monaſterijs. in hac ergo ſacra ſynodo,* nempe Nicæna, *& alter alterum iuuerunt Reges; & cùm alio honore ſe inuicem affecerunt, tum etiam per litteras collætati ſunt ſententiæ communione in vera pietate.* Metaphr. loc. cit. cap. 39.

Refert Nicephorus, quod S. Gregorius vnà cum Tiridate eundē Imperatorem Conſtantinum Magnum adierit; nec explicat locum, vbi tantorum Heroum occurſus euenerit. *Sunt,* inquit, *qui Gregorium vnà cum Tiridate ad Imperatorem Magnum Conſtantinum venisſe tradunt; eumque, tam miranda, & inopinata audientem, magnoperè lætatum eſſe, & Gregorium ipſum, totius eius Regionis Epiſcopum ordinatum, eò miſiſſe.* Ex his quidem verbis colligi aliqua ex parte videtur, talem congreſſum contigiſſe ſub primis annis Conuerſionis mirabiliſſimæ Tiridatis, & fidei propagationis in Armenia per S. Gregorium: quippe ea miranda, & inopinata vbi primùm ab ipſis acceperat Conſtantinus, magnoperè gauiſus erat, vtpote de re noua; Nicephor. lib. 8. c. 35. in fine.

Gregoriumque recèns Epiſcopum ordinatum in eius denuò Regionem remiſerat. Occurrerant autem illa, iuxta Baronium, anno Domini 311. quando Conſtantinus adhuc Romæ vſque ad annum 324. Sedem obtinebat. Quare Vener-Pater Grauina Dominicanus in libello, italico ſermone compoſito, cuius inſcriptio eſt, *Breuis Relatio de ſtatu Religionis S. Dominici in Prouincia Armeniæ*, congreſſum illum Romæ accidiſſe narrat verbis hiſce: *Cum Tiridates, hunc videndi inuictiſſimum Cæſarem, cupiditate flagraret, ac de cœleſtibus beneficijs inuicem gratulandi, nec non Vrbis ſacra loca viſendi: congregans Principes ſuos, alioſque Magnates Orientis, vnà cum Gregorio, eiuſque filio Aroſtane, Romam aduènit. Vbi, poſtquàm à S. Silueſtro, & Magno Conſtantino ſuſcepti fuere honoribus ampliſſimis, inſolita quidem iucunditate ſimul omnes cumulati ſunt. Hi namque de Conſtantini mutatione lætabantur; illi verò de Tiridatis conuerſione. tum gratias, ſauoreſque diuinos inter ſe mutuò communicantes, ſummam Dei Maieſtatem collaudabant, quæ tot diuerſa Nationum genera in vnum ouile, & ſub vnicum Paſtorem, Chriſti Vicarium in terris, coegiſſet.*

Baron. tom. 3. an. 311.

Grau. in Relat. &c. par. 1. c. 8.

ղի Լրոսանդեանոս կոչէր ի քանչ զնոր
հաւքան սրանչելագործ ու Քէին ու-
րախ եղև. և առաքեաց դարձեալ ի
հայաստանն հանդերձ զՍրբուհեաւ
արքայիճ զՀռիփսիմեսն տղուայն և զե-
նադրեալ եպիսկոպոս։ Իսկ այնպիսի
հրաշալի երեսոյ Քէին. ըստ ուրուք
պրի Բարոնիոս. հանդիպեցան յայ
խարհն հայոց յամի ՅԻա. յորժամ
Լրոսանդեանոս Քէր նստէր ի մեծն
հռոմի ընդ սրբոյն Սիղբեստրոսի մինչ
և յամն ՅԻդ. յետ որոյ ամին գնաց
յարևելս։ Եղև որոյ պատուական հա
յրն Լրոսիկնան ի պատմագիրքն յիշ հա
յոց աշխարհին. ի յառաջին մասն.
ի գլուխն. Ը. գրէ. ԵՒԷ հայոց արքայն
Սրբուհ. և լուսաւորչէն Հռիփսիմեայ
հայոյ մինչ և ի հռոմի։ և ասէ այ
Քէրն հայոց Սրբուհ զանկանալով
պատանեաւոք առնանել զանչափ մեծ
հայոյն Լրոսանդեանոսէ. ու-րախ լի-
նել ընդ նմա յիղձ բարեբարու Քէին այլ
և առնանել զնոր առիթն հռոմայ. ժող
ովեաց զամ եղեալս եւ զնախարարս
արև-էլից. և ինն ի մեծն հռոմի ընդ
սրբոյն Հռիփսիմեայ. և Հռ-ուսակէ
սն որդւոյն նորին. և աբն Սիղբեստրոս
և մեծն Լրոսանդեանոս ընկալան զնո
սա մեծ-աբ պատուով և ու-րախու-Քէ
ան ղի Սրբուհ ու-րախ եղև զի դարձ
մանն Լրոսանդեանոսի ի սբ հաւ-ատն.
և Լրոսանդեանոս ու-րախացաւ զի
դարձանն Սրբուհայ։ և պատուեցին միմեանց զամ ընդհուպ և զհրաշագործ ու-
Քեան սուրբ-այնոս։ և փառաւ-որեցին զբարեբարն սուրբ, որ ժողովեալ էր զայնքան զա
նազան ազգս ի մի հօտ. և ի նմանէ մեծ հռոմ. որ ի փոխանորդն քն ի վր նր
կրնս։] զայս գրէ Լրոսիկնան։

Hæc tradit Grauina, quamuis inferiùs probabilem quoque aſſerat opinionem Baronij; qui de fæſtiuo

Baron. ibidem.

Ասեն սակս հաւանութեանն զկարծիս
նոցայ. որք ոչ գիտէին զամենի, յորմէ
հանդիպեցան միմեանց Թագաւ-որք

co-

նիշ այսո-

այսոքիկ. զիսամբ անձն ևՈՒ այս եղև խէ
յառնելոյ. յինեալք ի բանն Եւսեբիոս 45
սէ. որ ի դէպքն. դ. վարուց Կոստանդիանոսի գրեալ. ՈՒ յորժամ նոյն Կոստանդիանոս գնաց յարևելս. նկին առնամ առաքեալ հրեշտակք յամենայն երկիր]
բանալն ի վեր ՄՀրդատայ և զդէպսն
բնոսն ոչ լաւ յարմարիլ անուն այս
առաքեալ հրեշտակն զի դէպք սինն զի
լալ Թագաւորս. և սիւնն պատրարգ,
ոչ առաքեալ էին յայլմէ. Եւս առաւել
ել հաւանական լինի այս մեր ասացեալ
ի հայոց աշխարհ. զի սրբոյ և
քնՈՒհանուն ի պատմագրու-ՈՒիս իւրն
անց. ևՈՒ սրբոյն ՄՀրդատ և սբն խզ
զդէպսդ լուսաւորչի գնացին ի սինն 46
հռոմի առ սանկ զբարեպաշտ Թագաւորն զԿոստանդիանոս. և զսրբազան հայրապետն Սիլվեստրոս. ընդ որս և զՈՒղՈՒն դաշանդ հաստատեցինն մի սնանդ սակ միաբանու-ՈՒԵ եկեղեց ազգացս. և՚ սրոյ ի ձառընտիրն հայոց. ի ձեռ ձառն. որ յղիս Կոստանդիանոս Թագաւորն յետ սրոյ պատմեալ եղև անդ զրոյ ինչ գործ սրբոյն և Կոստանդիանոս ի հռոմ սրբոյ սանկ քաղաքին վանն հաստատու-ՈՒԵ ձգմա
նու հաւանոյն էր. ապա հետևեմն
բանս այսոքիկ.

Յայնմ ժամանակի լուր եղև այս չէր խէ
ի կրկին հայոց ի դուռն Թագաւորու-ՈՒԵ 47
աշխարհակալեալ առ ՄՀրդատ սրբոյ հայոց մեծ. որ ի բերև լուսաւ զայս բազում գործս ասպնջականս վասն զոր ընդ սմա երկիր զնաց անուն փառաւորս սրոյ: Զորդի ի բերև լուսաւ զայս մեծ սրբոյն հայոց ՄՀրդատ. խորհուրդ առնոյր վասն ձա նապարհայն սոյսոքիկ. հանդերձ նոքաւ

եորումդեմ congreſſu diſſerens,& aliquantulùm dubius de loco, ſic tandē coniectans ait: *Sed hæc puto accidiſſe, cū Conſtantinus abijt in Orientem, quādo ad eū è remotiſsimis Orbis partibus, vt tradit Euſebius, legationes venerūt.* Ex aduentu ſcilicet plurimorū Legatorū ab extremis Mundi partibus ad Conſtantinū, dum hic erat in Oriente, acceſſum etiam conijcit eorum, qui profectò non legati fuiſſent, ſed potiùs legantes. Verùm enimverò mihi ſolùm videtur,(nolo namque in hanc ferendā ſententiam me inferre) hac de re,adeò nobis dubia, ſtandum eſſe Armeniorū hiſtorijs, & traditioni. Porrò autē eò pro certo,& explorato vbiq; diuulgat Armena traditio, Regē Tiridatē vnà cum S. Gregorio Romā vſque proceſſiſſe ad Imperatorem Conſtātinum, & S.Silueſtrum Papam visēdum, & cū ipſis perpetua vnionis fœdera ferienda; vt qui hoc apud Armenios negaret, penè hæreticus haberetur. Et hoc ipſum mihi ſanè magis confirmatur ex ijs, quæ legi in antiquiſſimo, & immenſo volumine Armeno manuſcripto, Romæ in Eccleſia S.Mariæ Aegyptiacæ, Armeniorū xenodochio, reſeruato, cuius titulus eſt, Giarrentir, hoc eſt, liber narrationū: vbi poſtquā Conſtātini magnalia, in fidei Chriſtianæ propagationē ab ipſo Romæ perpetrata, narrantur; hæc prætereà ſequuntur:

Horum autem omnium fama it. Armenas peruaſit Regiones, immò ad Regalem vſque Arſacidarū aulā, atque ad ipſum Armeniorum Regē Tiridatem peruenit; qui res vbi tales

Euſeb.lib. 4. in vita Conſtant.

Giarrentir Armenum narratione 140.

Arſacidæ cognominati ſunt Reges Armeniæ, ab Arſace Parthorū Rege fuerint oriū

auditione accepit, vehementer lætatus, maximas primùm omnipotenti Deo, quòd sanctissimum nomen suũ per omnes Mundi plagas reddidisset glorioſum, & obtulit laudes, & gratias retulit. tum certo intra se Romã proficiscendi capto consilio, deliberauit, itineris sibi comites adiungere Magnum Archiepiscopum Gregorium, eius filium Aristarcem, Alpianum Episcopum, alioſque quatuor sui Templi Archipresbiteros, Primates nuncupatos; quorum Primus pro Scirachensi Prouincia præsidebat, Secundus pro Syriaca, Tertius pro Albanensi, & Quartus pro Maschutensi. Præterea suæ quoque viæ socios adhibere voluit Principem Anchieghdan, Principem Mochorum, Principem Reſcduniorum, Principẽ Siunienſiũ, Principẽ Domus Maghſutensis, nec non Sciahabum Sciahabiuanensem, & Præfectum Prætorium, eumque qui Regiæ Maiestati imponendæ, deponendæue coronæ gratiâ assistebat, atque electos alios Proceres, & gentem penè dixerim innumeram. Cum his ergo Rex Tiridates ex hac perillustri Prouincia, & Vrbe Vagarsciabat Romã versus discessit: cumque fœliciter Græcorũ fines, aliasque plures pertranſiret Regiones, multũ per singulas sibi præstitum Ciuitates honorem, & obsequium aucuparus fuit: quippe diuersi Principes, obuiam illi venientes, terrà, marique eum comitabantur; quousque tandem viâ omnes in Italiam peruenientes, Latinorum oras, ipsamque Regiam Romanorum Vrbem

Tiridates Rex Armeniæ, vnà cũ S. Gregorio, & suis Principibus, Romam proficiscitur.

ՀԸ 48

ՀԹ 49

Ն 50

ՀԸ

ծ-ա

51

ծ-բ

52

ծ-գ

53

bem ingreſſi ſunt. Quorũ quidẽ aduentum vbi primùm audiuere pijſſimus Imperator Conſtantinus, & Põtifex Maximus, ianuæ totius Mundi Archiepiſcopus, cui nomẽ erat Siluester; obuiã citò progreſſi, magnũ illis honorem impertiuerũt; ac poſtquam eos in eadẽ vniuerſali Vrbe dies aliquot quieſcere, & ab itinerũ incõmodis recreari, permiſerunt, pijſſimus Imperator Conſtãtinus, Regis Tiridatis factũ demiratus, ſic ipsũ interrogauit: Quænã fuere quælo, aut qualia planè, quæcunq; apud te miracula facta ſunt? cui ille omnia à Deo ſibi collata beneficia ex ordine enarrauit; nec cęlitus immiſsũ flagellũ porcinę, ab ipſomet acceptæ, figuræ proferre palã erubuit; nec ſtrenuam ſanctarũ Martyrum tacuit patientiã, neq; beatæ Ripſimis, quam ex immani ipſius violentia, & feritate victoriã illa reportauerat: ſed omnia, quæcũque acciderãt, retulit adamuſſim. ac ſacroſanctum præcipuè conſtituens corã Imperatore Gregoriũ, iſthic, ait, vir ille eſt, per quẽ diuina nobis clementia innotuit; & poſteà diſtinctè narrare cæpit, quãta ille patiẽtia cruciatus, ac diutinã quindecim annorũ macerationẽ in puteo ſuſtinuerat, & omnia, quæ per eum ediderat Deus, miracula. Quamobrẽ magna obſtupefactus admiratione Cõſtantinus, flexis ante Gregorium genibus, benedictionẽ ab ipſo humiliter expetebat; illũque exinde pro ea, qua tãtus Chriſti Martyr commendabatur, dignitate, & merito, honorificè, liberaliſſimèque tractauit. Similia quoque erga Regem Tiridatem, non ſecus ac in fratrem ſuum chariſſimum, illa maximè de cauſa, quòd veri Dei cognitionem accepe-

Occurri
ſibi Co
ſtantinu
& Turid
tes, S. Sil
ſter, &
Gregor.

Cõſtãtin
Imper. b
nedictio
nem peti
à S. Greg
Armeniæ
Epiſcopo

rat, beneuolentiæ, & amoris indicia declarauit. Fœdus etiam inter se mutuum; Iesu Christi fide media, firmauere, inuicem promittentes, vnionem illam, inter vtramque initam Nationem, perpetuò stabilem à seipsis fore in posterum conseruandam, &c.] Hucusque volumen Armenum.

Proferunt etiá Armenij ex historijs suis * vetustissimum quoddã Diploma, in quo memoria extat fœderis huiusce, Romæ icti à Constantino, & Tiridate, Siluestro, & Gregorio, de concordia inter Romanos, & Armenios renouanda. Nam paulò ante Romanorũ Imperator Maximinus, bello aduersus Armenios in Oriente commisso, pristinã, qua olim iuncti fuerant, amicitiam dissoluerat; vt notauit Eusebius, dicẽs: *Bellum à Maximino contra Armenios cõcitatur, viros iam vsque ab antiquis seculis cũ Romanis amicitia, & societate coniũctos; quos quidem, quoniam Christiani erant, & veram in Deum pietatẽ magno studio, & diligentia colebant, iste Deo infestus Tyrannus ad hostias Idolis, & Dæmonijs immolandas cogere conatus, inimicos pro amicis, & hostes pro socijs effecit.* Eius autem Diplomatis Pater Grauina in libro suprà citato mentionem faciens, ait: *Omnes scriptores concordissimè narrant, inter Constantinum, Siluestrum, & Tiridatem, magnum amicitiæ, & familiaritatis vsũ intercessisse. quod insuper perspici potest ex veteri quodam Armeno exemplari, cuius inscriptio est: Epistola amoris, & concordiæ inter magnum Cæsarem Constantinum, sanctum Pontificẽ Siluestrum, Armeniorum Regem Tiridatem, & sanctum Gregorium illuminatorem; quod Romæ, ad petitionem Reuerendiss. Domini Leonardi Abel, Sidoniæ*

* Histor. Arm. in epist. Vnionis, quæ dicitur ab Armenijs Tughtaicians.

Eusebius hist. lib. 9. cap. 6.

Grau. in lib. cit. p. 1. cap. 8.

Եւ դարձեալ՝ պահին հայր սինք
և ցայս օր զՊատուհան դաշանց . զոր
հաստատեալ էին միմեանց ՚ի մեծ
հռոմի Լրսաւանդեանոս և Սիլուեստր,
սբն Սեղբեստրոս և սբն Գ֊բնիր
բնոս . սակս նորոգելոյ զմիաբանու֊
թին ՚ի մէջ երկուց ազգացս գրան
կաց և հայոց . քանզի առաջի՝ հռոմ
մայեցւոց կայսրն Մաքսիմինոս առ
նէր կռիւ յաթևէլս ընդ դէմ հա֊ Ե֊դ
յոց . քանիսիլ էր զբարեկամու֊թիւնն 54
առաջադոյն . որպէս և պրն Եւսե֊
բիոս ՚ի գիրքն . Ը . ՚ի գլուխն . ՂԵ . ա֊
նելով այսպէս : ՚ի նմին ժամանակի
Մաքսիմինոս կայսր կռիւ առնէր ՚ի
դէմ հայոց . որք ՚ի կանխաւ ժա֊
մանակաց բարեկամք էին ընդ հռոմ
մայեցիսն : եւ վա՛ն զի հայք էին քրիս
տոնեայք . և բաղում զգաստու֊թիւ
և ջանիւ հոգային մատուցանել պատ
ուոյ աստուածոյն ասյ. այս կռապաշտ
և անիծեա՛լ Մաքսիմոս բռնադա֊
տելով զնոսան զհին կրօնց և զիւ֊րց
արարեալ էր Գ֊ջնաւոր ուսոյմանակ բա֊ Ե֊Ե
րեկամաց :] Հաղորդ պատուակիան հա֊ 55
յոն Լրսաւինա՝ ՚ի վերոյգրեալ գիրքն
եւս . ՚ի գլուխն . Ը . յիշուածն առնէ
զատաղաւսացեալ Թղթոյն դաշանց .
և ասէ . Հաստատեալ պատուիրէք հա֊
մաձայն են ՚ի ձառնել . ԵՒԵ ՚ի մէջ
Լրսաւանդեանոսի , և Սիլեբեստրոսի ,
և Սրդատայ՝ եղև բարեկամու֊թի
և սէր մեծ . որ և յայտնի լինի ՚ի
հետն հին օրինակին ուրուք , գտեալ
՚ի մէջ հայոց . որ ասի Թուղթն սի֊
ղոյ և միաբանու֊թէ մեծ ՚ի կայսեր

նիւ Vrbis Episcopi, translatum fuit anno salutis 1596. die 29. Maij. Cuiusmodi autem illud exemplar fuerit, Grauina non refert, quia fortassis eius offendere translationem nequiuit. At quoniam prolixum admodum est, eius duntaxat initium, & partes aliquas, quæ ad rem nostram facere magis videntur, & in quibus nimium elucet contra ipsos Armenæ Nationis Hæreticos Pontificis Romani Primatus, ita prorsus nos hìc, sicut ex historijs Armenis extraximus, altera emissa denuò translatione, mox exponamus. ԺԶ 56 ԺԷ 57

Cõcordiæ fœdus Romæ initũ inter Latinos, & Armenios.

Authographum amoris, & concordiæ Fœdus inter Magnum Imperatorem Constantinum, sanctumque Siluestrum Papam, & Tiridatem Regem Armeniæ, diuumque Gregorium, Armeniorum illuminatorem.

VOluntate, atque Potentiâ consubstantialis sanctæ Trinitatis, Patris incomprehensibilis, & vnigeniti Filij eius, Domini, ac Redemptoris Nostri Iesu Christi, & viuificatoris, ac liberatoris Spiritus sancti, nostrum hoc Cæsareum, in Deo firmum, atque immutabile Testamentum litterarum monumentis relictum est potenti, ac independenti mandato nostro semper Victoris, & gloria Augusti, Constantini Magni, Regis Regum, atque Romanorum œcumenici, quòcunque terrarum ԺԸ 58

rarum Orbis extenti, & insuperabilis Principatus Imperatoris; qui potentia veri Dei, & gloriosæ Crucis Christi virtute, à finibus vasti Oceani vsque ad Solis ortũ Victores, vniuerso dominamur in Orbe: nec non iussu nostro Maximi Romanorum Põtificis Siluestri, Petri, & Pauli Principum Apostolorum Successoris; qui clauibus Regni Cælorum super omnes Christianorum Nationes ab Occasu ad Ortum ligandi, atque soluẽdi in Cælo, & in Terra potestatem habemus, vniuersæque Christi Ecclesiæ præsidemus. His igitur rabulis testatũ apud omnes relinquimus, quòd à Spiritu sãcto vocati, magnus Armeniorum Rex Ioannes, qui & Tiridates, atque viuus Christi martyr, ac strenuus Confessor, Domnus Gregorius, Orientalium, & Septẽtrionalium illuminator, nostri in Christo Fratres dilectissimi, præcipuique sublimis huius nostri Principatus Amici, & fidelissimi Duces, consiliorum nostrorum participes, ad nos huc peruenerunt, visendi studio Vrbem hanc Occidentis, & Oriẽtis Dominatricem, sanctorumque Principum Apostolorum Hæredem, illorum præterea Successorem, venerabilem Papam, atq; glorioſum Christianæ recèns fidei dicatum Imperatorem, Magnamque potentissimam Imperatricem Helenã. Qua de causa toto hoc nostro in Deo confirmato Imperio exultante, summaque perfuso lætitia, obuiam tantis Viris nobilissimo processimus comitatu: atque vltro citroque consalutati, & debito

Pontifex Romanus præsidere dicitur vniuersæ Ecclesiæ Christianæ.

S. Gregorius, & Tiridates Romã adeũt, ad Papam visendum.

ԴԲ 59

ԷԱ 60

ԷԹ 61

ԼԲ

ղաց Ռոմկեանոսի ահագին ծովու
մինչ և յելս յարեւու, յաղթօղ ղօ
րութիւ պարծանաց խաչիս քո: Եւ
և այսպէս սաղարթիցաւ հրոմայ
տարբ հրամանաւ մեծի Պետրոս
հովիւմայէցւոց Լիզբեանոսին, ա
Թոռականի գլխաւորաց Հաւաքելոցս
Պետրոսի և Պօղոսի. որ երկնաւոր
բանալիօք ունիմք զիշխանուԹիւն ի
յարեւմանից մինչ և յելս յարեւու ի վե
ամ աղգաց և ազանց քրիստոնէից.
կապօղ և արձակօղ ի յերկինս և յե
կրի. և հրամանահան հզօր յԱնդհա
նուր Եկեղեցիս քո: Ոտաւ ի հրամ
երմանէ հոգոյն սրբոյ հասին առ մեզ
հզօրք հայոց՝ մեծն Յոհաննէս, որ
և Մրդատաասն, Հաղբաց հայոց. և
կինդանի վկայն քո և մեծ խոստո
վանօղն առ ք-ինդոր լուսաւորչի
ամ յարեւելից և հիւսուսոյ. սիրելի
Եղբարք մեր ի քո. և բուն բարեկամք
բարձրագահ իշխանուԹեա մերոյ. և
հաճաւտարեամ հզօրապէսք խորին խոր
հրդոց մերոց, ժամանեցին ի առաւ
Թի տեղւոյս, տէրունական տանս որ
և համեան և արևելեան, ժառանգ
սրբոյ և գլխաւորացս Հաւաքելոցս.
և փոխանորդն սուրբ պետուենալ Պա
պիս. և պերձապատակ Հայսերանոր
ընձայ ի հաճաւս քո. և մեծ ի ղ-շխո
յիս Հեղինէի հզօր Թագուհուս: Հա
որոյ հրճակեալ բերկրեցաք մեծ-ահաս
տատ ԹագաւորուԹիս մեր. և մե
ծահանդէս հանդերձօք նշաք քրիս
առաջ այսպարատեան Թագաւորու
ԹեաՆ և ազգանազան գնաին: Եւ պա
ատեալք ի միմեանց՝ երկրպագուԹիւ
մատուցաք անմահ Հաղբայնն մերոյ
յիս քո. Եւ ողջունեալք զիմեանս
դարձաք ի վհայարան սբ Հաւաքե
ղեցի.

bito nos ipſos honore inuicem proſequuti, adorationem obtulimus noſtro immortali Regi Ieſu Chriſto. mox verò Eccleſiam ſanctorũ Apoſtolorum ingreſſi, ſacras ipſorum reliquias venerati ſumus, Chriſtum ſanctorum ſuorum glorificatorem benedicentes. *Tum poſt alia perplura, hæc ſequuntur:* Voluntate autem diuina, mediantibus Deigenitrice, ſanctis Apoſtolis, & omnibus Sanctis, Nos ſtrenuiſſimi Latini, & inſuperabiles Turcomanni, videlicet vterque Rex, vterque Pontifex, & vtraque Romanorum, & Armeniorũ Natio, in fraternam vnionem, concordiamque vnanimiter coniurauimus: hoc amicitiæ votum, ac fœdus inter nos ſempiternum corã gloriolo crucis Chriſti vexillo firmauimus; atque in fidẽ eiuſdem fœderis noſtri firmi, & indelebilis, hanc vtriuſque occidentalis, & orientalis Nationis Fraternitatem tremendo, ac pretioſiſſimo Ieſu Chriſti ſanguine conſcripſimus; quatenus fidem, amorem, & concordiã ita nobis ipſis inuicem debeamus, quemadmodum, & illi, qui frater noſter effectus eſt, Chriſto Deo; alterutros defendentes vſque ad mortem, & ſuper alterutros libentiſſimè morientes; alterutrorum amicorum exiſtentes amici, & inimicorum inimici: nullique ex duabus hiſce Nationibus audeant enſem aduerſus alterutrum ſtringere: quique hoc violabunt, gladius eorum intret in corda ipſorum, & arcus eorum confringatur. Hoc autem fœdus, inter has duas initum Nationes, firmum vſque

Vnio inita ſtabilitur Religione.

Execratio-ni subijcitur quicũque ictum Cõcordiæ fœdus violauerit.

ad seculi consummationem permaneat. quicunque verò ab illo se subtraxerit, à Christiana sit sancta fide discissus, Cainique, Iudæ, & Christicidarum Sacerdotum maledictionem incurrat; dicant Angeli, & Homines, fiat, fiat. *Deinde hæc iterum habet*: Nos autem Siluester, supremus Romæ, & totius Mundi Pontifex, postquam vidimus, quòd ornatissimus filius noster Cõstantinus Imperator coronatum Armeniæ Regem Tiridatem, totamque Armeniorum Gentem, & Regionem pro viribus suis magnificauit, summisque affecit honoribus; & ipsi pariter animo lubentissimo inclinauimus ad honorem strenui Confessoris Iesu Christi, & Coëpiscopi nostri Gregorij amplificandum. *Et post alia subdit*: Vnde ipsum in nomine sanctissimæ Trinitatis benediximus, imponentes capiti eius venerando dexteram Diui Petri Apostoli, & sacrum linteum Iesu Christi; atque constituimus eũ, vnàque cum illo suos etiam Successores, summum Armeniorum omniũ Patriarcham. volumusque, vt in posterum Pontifex Armeniæ ordinet Patriarcham Georgianorum; & potestatem habeat alios instituẽdi Episcopos super illos Armenios, qui inter alias Christianorũ Nationes vbique dispersi reperiuntur: Tum quòd Albanensium Regio sub peculiaris Patriarchæ obedientiam redigatur, qui ex Albanensi Rege promotus, ab eodem Armeniorum Pontifice consecretur. Prætereà quãdo tres Patriarchæ, nimirùm Alexandrinus, Antio-

Papa, totius Mundi Põtifex vocatur,

Siluester Papa benedicit Gregorium Episcopũ, quem & Armeniæ consecrat Patriarcham,

Facultates, Patriarchis Armeniæ à Siluestro Papa concessæ.

63

66

67

ցին : առաջին հրեշտակը և մատեանը
եղեցի, եղեցի :] Եւ առա՛ւ ի միջի
Աղաւոյն դարձեալ ասէ. Ելո՛ւք ի հան
դէպ հրամանաց հզօրի մերոյ. Եւ ինք
նագլուխ պատասխան հատուսցեմ Մեղ
բեսատոս, և ամենայն աշխարհին. յորժամ
առնէն զարդու զա՛նակս նոր զկոստան
դեանոս կայսր. որ յա՛մ զօրու Թենէ
իւրմէ զօրացոյց և պատուեաց զպսա
կա՛ւորն հայոց մեծաց զարդաւ. և
փառա՛որեաց զաղգն հայոց և զա
խարհն. ոմն նման և նոյն հանդու
նակ ըստ այսմ սուրբն և էս յօժա
րեցայ ի պատուել զմեծ խոստովա
նօղն քի, զպահանջեցս նոր զէ՛ութ
րեոս :] Եւ յետ սակա՛ւ ասէ : Վ
րոյ օրհնեցաք զա՛ս սահա՛ղ անու
ամբ սբ երրորդու Թեն. դնելով ի վե
րայ արժանա՛ւոր գլխոյ զաթոռ սբոյն
Պետրոսի, և զվարշամակս քի : և ա
րարաք զա՛ս Պատրիարք հայոց մեծ ա
ղինէն, և զնա՛մ աԹոռաժառանգն սբ
բոյ Եկեղեցւոյն Եղեցին, առնելով ձեռ
նադրու Թի : Եւ հայոց հայրապետան
ձեռնադրեսցէ կաԹուղիկոսն զրաց ա
խարհին : Եւ ուր լինիցին հայ ազգ սիակ
ալք ի յընդհանուր ուխտարհս ի մէ
այլալեզու քրիստոնէից. իշխանու Թի
ունիցին հայոց Պատրիարքն ձեռնա
դրել նոցա կաԹուղիկոս : Եւ եւս ա
խարհս աղուանից եղիցին ընդ իշխա
նու Թ հայրապետին. և առաջնորդու
Թ աղուանից Թագա՛որին հայոց
պետն հայոց ձեռնադրեսցէ նոցա կա
Թուղիկոս : Է՛ւ պատրիարգունք ի
րէ՛ էրուսաղէմայ. անտիոքայ. և ա
ղէքսանդրեայ. յորժամ պատրիարգ
ձեռնադրեն. կամօք և ընտրու Թ հա
յոց հայրապետին լինիցին : Եւ որք նո
նացունք յաԹոռ պատրիարգու Թ

tiochenus, & Hieroſolymitanus nouum Patriarcham initiabunt, id fiat voluntate, & concurſu Pontificis Armeniæ; fideique profeſſionem, quã nouiter electus Patriarcha nobis ſignificare deberet, Pontifici Armeniorum ſignificet; illum etenim in Aſiæ media Regione illa noſtrũ Vicarium inſtituimus. *Poſt alia tandem his concludit idẽ S.Silueſter*: Quamobrem ex hoc ſublimi noſtro mandato poteſtas Pontifici Armeniorum tribuitur ligandi, atque ſoluendi in Cælo, & in Terra quemcunque iuxta Canones Apoſtolicos ipſe voluerit. ab eodem igitur Armeniorum Pontifice benedicti, ſint etiam à Chriſto Domino, à ſanctis Apoſtolis, cæteriſque Sanctis, & à Nobis ipſis benedicti: atque ab illo excommunicati, in eadem retineãtur excommunicatione, quouſque ad pœnitentiam cõuertantur.] Hactenus Armenicum diploma.

Idempapa vicem ſuã delegat Armeno Patriarchæ.

Virtute cuius ſæpè contra Græcos acriter contenderunt Armenij, quòd Eccleſiæ ſuæ Cathedra, & ſi ab Apoſtolis non immediatè fundata, omni tamen iure exiſtimanda fuerit Patriarchalis: eo quòd S. Gregorius primus fundator illius, qui à Leõtio ordinatus fuerat Epiſcopus, à Diuo poſteà Papa Silueſtro cõſecratus ſit Patriarcha, atque priuilegijs ampliſſimis locupletatus. quibus ſanè priuilegijs vti nõ omiſerunt Armenij adhuc poſt ſchiſma: nam ſummus eorũ Patriarcha plures ſub ſe Armenos Epiſcopos in alijs paſſim Regionibus frequenter inſtituit, tũ adhæc vſque

Armeni Patriarchæ adhuc poſt ſchiſma vtũtur facultatibus, à Papa ſibi cõceſſis.

tempora Albanenſium Patriarcham initiare ſolitus eſt; ac olim Patriarchã Giorgianorum, quo tempore hi cum Armenijs vniti fuerant, etiam ordinabat.

Nec prætereà mirum videatur, (ſuppoſita totius prædicti Armeni diplomatis veritate) quòd S. Silueſter vicariã Sedis Apoſtolicæ Præfecturam in Aſiatica Regione Armeno Patriarchæ committere voluerit; dũ Gregorius Papa I. Ioannem Epiſcopum, ſuum quoque Vicarium conſtituit in Illyrico; & Hormiſda * Papa Epiphanio Epiſcopo Cõſtantinopolitano vicem ſuam delegauit; ſimiliter & alij Romani Pontifices ſuũ Vicarium in Oriẽte habere conſueuerunt. (Quis ergo Armeniorum negare vnquam poterit Pontificis Romani Primatum, ac ſupremam eius Authoritatem in vniuerſam Eccleſiam? vtpote quæ ſibimetipſis vel in ſuis codicibus adeò manifeſtè innoteſcit, & à qua proprij ipſorum Patriarchæ authoritatem emanaſſe, ſponte ſua fatentur.)

Epiſt Gregor. Pap. I. lib. 4. Epiſt. 8.

* Tom. 1. Epiſt. decret. 77.

Tandem ſtrenuiſſimus Martyr, & ſeruus Dei Gregorius, poſtquam, tot perſecutionibus, & cruciatibus, pro fide Chriſti conſtantiſſimè toleratis, Armenios vniuerſos, & Albanenſes prædicatione, & prodigijs ab Idolatria ad verã amplexandam Religionem adduxerat; quibus & Epiſcopos dederat, & Sacerdotes, & Monachos: poſtquam, apertis vbique ſacrarum litterarum gymnaſijs, multiſque extructis Eccleſijs, ac Monaſterijs, Perſis, Aſſyrijs, Hunnis, & Medis

S. Gregorius Epiſc. Arm. migrat è vita in eremo.

Medis ad Christianam fidem adi-
74 tum patefecerat: postquam denique Armenam, ab ipsomet institutam, Ecclesiam annos 30. sanctissimè gubernauerat: vt spiritum suum silentio, & cælestis contemplationis dulcedine opportuniùs in solitudine recrearet, in secretiores Armeniæ montes secessit; vbi arctioris vitæ instituto, assiduo ieiunio, senioque confectus, obdormiuit in Domino supra montem Siepuh.

Eius obitus in Armeniorum Fratrum Ordinis Prædicatorum Breuiario his describitur verbis: *Beatus illuminator noster Gregorius, ab humanis oculis occultatus, asperam Eremitarum vitam per multos iam duxerat annos in recessu cuiusdam montis Daghanensis Prouinciæ; cuius transitus ad Christum sciri à Nemine potuit: nisi quòd Pastores nonnulli post aliquod tempus casu Corpus eius inuenientes, ibidem sepelierunt. Verùm tempore Zenonis Imperatoris apparuit Sanctus in somnis cuidam Eremitæ, eumque monuit, vt inde corpus ipsius abducens, in propinqua Ciuitate Tuordan sepeliret; quemadmodùm & ille continuò fecit. Sed posteà, cum Græcorum resciuisset hoc Imperator, iussit illud transferri ex eo loco Constantinopolim, quadam solummodò parte ibidem relicta.* Hæc in Armeno Breuiario. In hac verò sacrarum Reliquiarum apud Armenios relicta parte puto vtrumque fuisse lacertum, qui nunc auro, gemmisque pretiosis ornatus, pluris est apud eos, quàm omnes omnium

S. Gregorij cadauer casu inuenitur, & sepelitur à Pastoribus.

75

76

diui-

diuitiarum thelauri; & alter in Maioris Armeniæ Ciuitate Vagarſciabat, in Eccleſia Patriarchali, olim ſede eiuſdem Gregorij; alter verò Siſide in Cilicia, in Templo item Patriarchali ſanctæ Sophiæ, magna colitur Armeniorum frequentia, & deuotione.

77

Sed ex Reliquijs, primò delatis Conſtantinopolim, indeque poſteà in Italiam, Brachium, in Eccleſia Cathedrali Neritonenſi depoſitum, multis claret miraculis, præſertim in impetrandis à Domino pluuijs Ciuibus, qui propterea eundem Martyrem ſibi patronum elegerunt: Caput verò ſacroſanctum cum catenis, & fragmentis virgarum, quibus vir Dei pro Chriſto ligatus, & cæſus fuerat, religioſiſſimè aſſeruatur Neapoli in illuſtri quodam Cœnobio Monialium S. Benedicti, in quo Templum eſt antiquitate conſpicuum, ſacro eiuſdem beatiſſimi Patriarchæ nomini conſecratum, vulgo dictum, *ſanto Lighuor*, nomen corruptum ex Armeno vocabulo, Crichuor, quod interpretatur Gregorius. Huc ſolent interdum ad ſui Patriarchæ Caput venerandum, ex magna vſque Armenia accurrere Peregrini; quos & benignè ſuſcipere, & votis eorum plenè ſatisfacere, nunquam omiſerunt magnanimæ, ac pijſſimæ Moniales illæ: quarum profectò ſicuti præclari generis, animique nobilitas ſatis in ea eſt celebris Ciuitate; ita & per vniuerſam pariter Armeniam maximoperè celebratur ipſarum accurata in pretioſi illis Reliquijs excolendis, honorificèque tractandis, diligentia, pietas, religio immò & humanitas quoque in dictos Peregrinos Armenos.

78

79

Ciuſdē ſacræ reliquiæ primò Conſtantinopolim, deinde in Italiā trāſferuntur.

Caput S. Gregorij aſſeruatur Neapoli in Cœnobio Monialium S. Bened. quarū Pietas per vniuerſam Armeniā celebratur.

Meminit huius Diui Gregorij, Magnæ Armeniæ Epiſcopi, præter alia, Martyrologiū Romanū die 30.

աւուրն ի վերոյ յառաջեալ վանաւորս
կոյսանքն առնսախմբեն հանդիսապես
զուռնն նոր յատուկ երգիւք և աղօ-
թիւք: որպէս և ասեն և բովանդակ
քաղաքն Նեապօլիս. և քաղաքն Նէրն
տունացւոց: նակ հայք ասեն զինչուն
նորա երկոց անգամ յիւրաքանչիւր
ամի. նախ զնորա մուտն ի խորն վի-
ճակի. յորոյ միջն էիայ ամս. Ժդ: եր
կրորդ զելն ի վիճակէն: ի Հեռն որոյ
և նորա ելին ի խորին խաւարէն կա-
պաշտու-ԹԵ. և հասին ի լոյսն ուղղ-
դատաւ հաւատոյ: և երրորդ ասեն
հանդիսապէս, և ապահօք մերոյ Հայաս-
ԹԻ դիւա նշխարաց Սբոյն:

Հաստատք զայս ամ. վերոյիշ արարս
ցին հայոց սուտ ամբաստանանն հերձուա
ծողոց ոմանց. որք սիրելով զբաժա-
նու-մն նոցա ի հռոմայ սբ եկեղեցի-
ոյն. ոչ ամաչեն չար ամբաստանութ
հաւանեցու-ցանել հայոց ԹԻ գրանիք
ոչ ընդունին զՅԷ-րիգոր լուսաւո-
րիչ: վս որոյ բազում ի ժողովրդ-ն
նէ. մանաւանդ որք տգէտք և պար
զամիտք. հաւատալով բանից սրատա-
ԹԵց նոցա. զոյԹաղկին և հրաժարին
ի սիրոյն գրանիկաց: մինչ զի և մեք
բազում անգամ հարկաւորեցաք առ
նել վկայու-ԹԻ ի հայս. ԹԻ սբն Է- րի
գոր այնչափ պատու-ասիրեալ է և օր
հնաբանեալ ի գրանիկաց. որչափ և ի
հայոց խոկ. և ոչ պակաս:

Septembris: quo etiam die celebratur festum illius à prædictis sanctimonialibus, & ab Ecclesia Neritonensi solemniter duplex primæ Classis cum octaua, & Officio proprio; sed à Clero Neapolitano, die prima Octobris ad libitum duplex minus: ab Armenis autem singulis annis illius ter agitur Commemoratio; primùm eius Martyrij, & iniectionis in puteum, vbi quatuordecim delituerat annos: Secundò egressionis à puteo, cuius occasione & ipsi è profundis Idolatriæ tenebris egressi, ad fidei lumen peruenerant; Tertiò denique inuentionis Corporis eius, quam illi solemniùs, & præmisso quinque dierum ieiunio, celebrare solent.

Hæc vltima præcipuè dixerim, vt cunctis notum fiat Armenis, falsam omnino esse suorum Hæreticorum calumniam; qui vt eos ab obedientia Apostolicæ Sedis auertant, non cessant in vulgus iactare, nos Latinos sacrosanctum ipsorum Patriarcham Gregorium non recipere. quamobrem opus habui sæpissimè, plerosque ex incauta plebe, qui mecũ hac de re grauiter querebãtur, de calumniæ falsitate reddere certiores. Sed prosequamur seriẽ Patriarcharũ.

Calumnia Hæreticorum Arm. in Ecclesiã Latinam.

EX ARMENA

Historia:

Caput III.

II. Aristarces succedit Gregorio in Patriarchatu Ar.

DOmnus Aristarces, filius eiusdem sancti Gregorij, Sedit annos 7. Hic à nefario quodam Principe, quem diuino zelo redarguerat, interfectus est.

ANNOTATIO.

ARistarcem *, sub nomine Arostanis, fuisse D. Gregorij filium, eique in Armena Cathedra immediatè successisse, legimus etiã, in vita eiusdem S. Gregorij apud Surium; vbi hæc insuper de illo habentur: *Arostanes autem vitam solitariam, & cui cum nullo intercedit congressio, ab ipso lacte, & adhuc planè infans elegit. nam & vnica indutus tunica dicebatur versari in solitudine, cum algore, & calore decertans, & solis vesci oleribus: nocturnas autem stationes, & vigilias, & diurnas precationes, & cum diuinis scripturis familiaritatem ab ineunte ætate ei coaluisse.*

* Nomen huius corruptum in Latinis libris reperitur Arostanes, vel Aristæus.

Sur. tom. 5. die 30. sept. c. 38.

Eundem Baronius Magnum appellat, & Nicæno Concilio interfuisse tradit, & gloriantur quidem Armenij. Porrò si Gregorius obijt, vt omnes Historici Armeni fatentur, multò post Nicænum Concilium: quì potuit eius Successor Arostanes ad Synodum illam accedere? Hac fortasse difficultate victus Nicephorus,

Baron. t. 3. an. 325.

Niceph. lib 8. c. 14.

Տէր ՌՀ-ըսաւակէս. որդի սբբոյն ՀՂ-ինդորի լուսաւորչին. ասս. Է: Լաւ ոգւոյնաւ յիշխանէ ուսեցեալ զսանդխմանելոցն ի նմանէ:

ՍԵՒԿԻՈՒՍԻՆ

Վասդ ասելոյն.

Ի պատմագրութիւն Մովսիսի. որ է գրաւանկայց պատմիչ. ի հինգ գեսդից հաւաստի գտանի եւ աստուածալ ՀԲՒ ՌՀ-ըսաւակէսն որդի էր սբբոյն ՀՂ-ինդորի. եւ յետ սորա անմիջապէս նստաւել յաթոռն հայոց: զի անդի գրուխանութիւն ՌՀ-ըսաւակէսին այս պէս գրեալ եղեւ. ՄՈՒԽ ՌՀ-ըսաւակէսինն է. ի մանկութենէն իւրմէ ընտրեաց կենաց զՔրիստոս Յիսուս. ընդ որ զի միով սրտիւ զգեցեալ, ընակէր յաննպատոյ, ընդ պաղուցն եւ տաքութիւն պատեպատմելով. եւ միայն բան ձարս ուսեալով. նոյն հանապազ ի տուէ եւ ի գիշերի կայր յաղօթս, եւ ի պահս եւ յաշխատութիւնս զրոյց ընթերցուածս:]

Զայլ եւ Բարսղիոս պատմիչն ի կեսդրոյ հաւատոյն պատմագրութիւն իւրոյ յոյժ գովէ զնոյն ՌՀ-ըսաւակէս. եւ ան ուանէ զնա՝ զմիմն ՌՀ-ըսաւակէս ա սելով. Թէ Լաւ ասի եղեւ յետոյ հարսնութեան եւ ուր սբ հարցն նիկիոյ ժողովոյն:] Իսկ ՆԵՒ սբն ՀՂ-ինդորի լուսաւորչէն պոռնկացաւ յաստուն կինսացս յետ նիկիոյ ժողովոյն, որպէս եւ ասեն հայք. զինադր կարէր նորա հետեւօղն

rus, asserit, Gregorium ipsum, & non eius filium Arostanem, sacro illi Cœtui præsto fuisse. Sed falsum omnino est, & iurè ægrefertur à Baronio; qui tamen eam affert rationem, quæ quidem Armenijs arridere nequaquam potest; inquit enim: *Manifesti erroris arguitur Nicephorus, cum ait, interfuisse Nicenæ Synodo huius*, hoc est Arostanis, *Prædecessorem Gregorium, quem longè ante constat esse defunctum*. Nam si idem Gregorius in Armeno vixit Patriarchatu annos 30. vt legimus in omnibus Armenis scripturis; sed esto, solùm 20. vel etiam 15. saltem annos in eo vixerit; sique, vt ipse refert Baronius, initiatus fuit Episcopus Armeniæ anno Domini 311. certè defunctus esse non poterat ante Nicænum, quod anno *Salutis* 325. celebratum est.

Baron. in Annotat. Martyrol. die 30. Septemb. & in Annal. an. 325.

Idem. t. 3. an. 311.

Cessat verò omnis difficultatis occasio, si Armenæ traditionis ratio habeatur. aiunt enim, S. Gregorium, diuinæ contemplationis, & silentij amore illectum, ad altissimos Armeniæ montes secessisse; vtque ibi optata potiretur solitudine, Arostanem Episcopum consecrasse, & in sede Patriarchatus Coadiutorem adhibuisse, quem posteà ad Nicænam synodum opportuno misisse tempore. Id quod & Metaphrastes hisce verbis insinuat: *Rex Tiridates sacrosanctum per Nuncios obsecrat Gregorium, simul cum Populo, vt sui veluti quandam imaginem, & exemplar archetypum, Arostanem eis relinqueret, & eum in Sedem proueheret,*

Metaphr. apud Sur. loc. cit. cap. 38.

& ei Pontificalem traderet rectionem. ille autem non leuiter, & temerè hoc facit; sed quoniam sciebat, omnem virtutem plantaiam in anima illius, citò sacras illi manus imponit: cumque eum consecrasset, & vniuersam circumcirca Regionem cum eo obiuisset; in eam, quam iam olim parturierat, reuertitur solitudinem. Et inferiùs addit: *Accessit etiam*, ad Nicænum nempe Concilium, *Armeniæ Episcopus Aroslanes; cum Imperator Constantinus eum accersisset; qui ipse quoque fuit pars sacri Cœtus; & cum, quæ communi sententia fuerant scripta, dogmata accepisset, reuersus est in suam Ciuitatem, iucundissimè, & lubentissimè visus à suis post peregrinationem; religiosumque Regem Tiridatem, & omnem Armeniorum Regionem gaudio impleuit propter dogmatum consensionem.*

Ibidem, cap. 39.

Aristarces Arm. Patriarcha, interfuit Nicæno Concilio.

Quibus in verbis diligenter aduertendum est, quòd, & si referat Metaphrastes, Aroslanem, qui ad Nicænam iam venerat synodum, ab Imperatore accersitum venisse; (quod ansam fortè præbuit Aliquibus inferendi, viuum tunc non fuisse Gregorium; alioquin ipse, & non eius fuisset filius accersitus:) id tamen non est intelligendum personaliter, ac nominatim; sed illo loquendi modo vius est Metaphrastes, eo quòd ex accersitu Constantini, quo Armeniæ Patriarcham ad Synodum aduocabat, Aroslanes, qui tunc vicem illius gerebat, de facto accesserit. quòd autem nominatim non Aroslanes quidem, sed Gregorius ipse

ipſe fuerit à Cõſtantino vocatus, tra-
ditur communiter ab Armenis ſcri-
ptoribus, & præcipuè ab eorum Pa-
triarcha Ghelaienſi, cuius verba ſunt
hæc: *Ad Nicænum Concilium Grego-*
rius vocatus fuit, ad quod tamen ipſe,
ne amplius afficeretur honoribus, acce-
dere recuſauit; miſit autem loco ſui
filium ſuum Ariſtarcem.

Nierſes Ghelaien. Arm. Patr. in hiſtorico Carmine de Regibus Ar.

Cæterùm, quod attinet ad obitum Aroſtanis, aliàs Ariſtarcis, à nefario quodam Principe, quem diuino ille zelo redarguerat, interfecti, vt ſuprà in Armena hiſtoria dictum eſt; ſic eum memorat Pater Grauina: *Dein-*
de Aroſtanes, S. Gregorij filius, *gloria-*
ſo etiam fine curſum peregrinationis
huius vitæ confecit. nam, vt narrat
Sozomenus, ſub Iuliano Apoſtata mul-
ta paſſus pro Chriſto, & à Sapore Re-
ge Perſarum per inſidias captus, inclyta
morte interijt. Sed non video, quomodò hæc verè dici poſſint de Aroſtane Armeniæ Epiſcopo, (de quo fatur ibi Grauina) cuius obitus annos circiter triginta Imperium Iuliani præceſſit: nec Sozomenum inuenio, niſi talia ſolùm de Arſatio Armeniæ Rege, locutum eſſe. quare indubitanter puto, R. Patrẽ Grauinam (pace dixerim tanti Doctoris) per æquiuocationem nominis ea de Epiſcopo Aroſtane, ſeu Ariſtarce dixiſſe, quæ dicenda erant de Arſace, ſeu Arſatio, Armeniæ maioris Rege, qui vixit tempore Iuliani: præſertim cum ipſe de obitu Aroſtanis eadem vſurpauerit verba, quæ Baronius in hiſtoria Tiridatis, & Gregorij protulit de obitu eiuſdem Arſacis, in-

Grau. in lib. ſuprà cit. par. 1 cap. 8.

Sozom. lib. 6. c. 1.

Baron. t. 3. an. 311.

Baron. t. 3. an. 311.

quiens: *Sic igitur Eccleſia in maiori Armenia, facto iam Rege Chriſtiano, magnoperè eſt illuſtrata, propagataque Religio Chriſtiana ad eiuſdem, ſcilicet Regis, ſucceſſorem Arſacem; qui à Iuliano Apoſtata Chriſtianitatis cauſa (quod narrat Sozomenus) dirè exagitatus, demum à Sapore Rege Perſarum per inſidias captus, multa paſſus interiit.* Sed de hoc Arſace Rege infrà dicturi ſumus. Præſenti verò tempore Conſtantini, Rex erat minoris Armeniæ alter Arſaces, qui tributũ eidem Conſtantino Imperatori pendebat, à quo tamen eum abſoluit, ſic reſcribẽs ad Probianum *: *Præter priuatas res noſtras, & Eccleſias catholicas, & domum clari ſſimæ memoriæ Euſebii ex Conſule, & ex Magiſtro Equitum, & Peditum, & Arſacis Regis Armeniorum, nemo ex noſtra iuſſione præcipuis emolumentis familiaris iuuetur ſubſtantiæ. &c*

Sozomen. loc. cit & etiam Ammian°, lib. 27. & lib. 30.

*L. 1. de annon. & tribut. Cod. Theodoſ.

Ի 13

կրօնքին արար բազմաչխատութիւն ա-
նուանին. շինելով ընդ անուանն
Ռ-ըսաւակէսի զանուն հաշակայ
զորմէ սկզբանէն և մինչ ցառելոյ եմք
յեաղ՝ և աւելի ևս. Իսկ ասէ՝ ի յա-
ռաջնոյ ժամանակս մեծ-ին Լրուսան
դեհանոսն, և նիկիոյ ժողովոյն՝ տեսեալ
՝ի վերայ փոքրին հայոց միւս հաշակ
Թագաւոր. որ հարկս տայր Լրուսան
դեհանոսի կայսեր: Թեպետ և յեաղ
նոյն Լրուսանդեհանոս արձակեաց զնա
՝ի տալոյ. և դրեաց զԹուղթ առ Պրո-
բեհանոս որ հոգայր՝ ի հայս յաղագս այ-
սպեսի սրինն. հրամայելով նմա. մի
պահանջել այնու հետև զհարս զոյն
՝ի յարքայէն հայոց հաշակայ:

EX ARMENA

Hiſtoria.

Caput IV.

III. DOmnus Verthanes, annos 15.

ANNOTATIO.

Հետեւեալ

Հայոց Պատմութենէն.

Գլուխ. դ.

Տէր Վրթանէս. ամս հնգետասան

Մեկնութիւն

Վարդապետին:

VErthanes fuit alter Diui Gregorij filius, natuque maior; cuius meminit etiam Metaphraſtes, dicens: *Duo filij ex Gregorio, & legitima Coniuge in flore illius iuuentutis nati fuere; quorum vni quidem nomen erat Verthanes, Secundo autem Aroſianes, amboamici, & cuſtodes pietatis.* Is ergo ducta vxore, atque

Ա

Մետաֆր. apud Sur. loc. cit. cap. 38.

Ղնդ առաջ Վրթանէս՝ ամենաքաջն
եղբայրք Ռ-ըստակէսի. որպէս
ճառէ գնոմանէ Մետաֆրաստես ասե-
լով: Երկու որդիք ծնան՝ ի Գ-րիգո-
րէ՝ ի ժամանակին մանկութեան նոցին
և՝ ի հարազատ կնոջէ նորին. որոց մին
ամենաքաջն՝ Վրթանէս անուն ունէր
և միւսն Ռ-ըստակէս. երկոքեանն բա-
րեկամք և պահապանք առաքինու-

[Ի֊ Ը֊]

ԶԵ.] աշխ՝ վիճանէս գոլով ամուս նացեալ. ծնաւ զերիս որդիս. զՅու սեփն, և զԳրիգորիս. զորոյն առաս յաւքս յետոյ: և ձեռնադրեցաւն քա հանայ սինչ դեռ կենդանի էր սբն Գրիգոր հայր նորա: ապա յետ փոխ ման նորա Գրիգորի և եղբօրն Գր ոս առաքէսի՝ նստաւ յաթոռն նոցին և եղև յոյժ խոհեմ, սուրբ, և առաքինի հո վիւ: Ի նմին ամսս վաղճանեցաւ բարեպաշտ արքայն Մեծաց. զկնի որոյ Խոսրով որդին նո բայ՝ամբարիշտ Թգբ, և անխնայն բա րի հօրն իւրեանց, որ և յետ սակաւ ինչ մեռեալ՝ էթող ի յաթոռն իւր Ժառանգ զՄիհրդատ որդի:

F 2

atque duobus ex ea liberis procreatis, videlicet Heſychio, & Gregorio, de quibus infrà, Presbiter ordinatus fuit, viuentibus eius Patre Gregorio, & Fratre Aroſtane: poſt quorum mortem Patriarchatũ obtinuit, atque in eo regendo maximum prudentiæ, ſanctitatis, & innocentiæ ſpecimem dedit. Hoc tempore, defuncto Rege Tiridate, præficitur Armeno Regno filius eius Choſroës II. improbus ſanè Rex, qui, relicto Regni, ac ſuæ iniquitatis hærede Dirano filio, citò vitam finiuit.

Choſroës II. Rex Armeniæ.

ԹԳ. ՈՒ-ԶԵ և ամբաշխաւ-ՔԷն ևս-ոյ

ՀԱՅՈՑ

Հայոց Պատմութիւն:

Գ-լուխ. Է.

Տէր Յուսիկ, և Մոկս Գ-բնդ բնս. Թոռունք սբոյն Գ-բնդ բն. ամս. ջ: Զսամ բռանձն ածաբեալ արքայն Մեծաց՝ յաղագս ոչ Թողլոյ մուծանել զպատկերս կռոց յեկեղեցի. և վախճանի՝ ի ձեռաց նորա: նախ՝ սուրբն Գ-բնդրիս՝ առաքեալ կաթուղիկոս աղուանից. անդ կատարեցաւ նահատակութիւն:

F 1

EX ARMENA

Hiſtoria.

Caput V.

DOmnus Heſychius, & Domnus Gregorius, nepotes S. Gregorij, annos 6.. Heſychius cum Idolorum ſimulacra in Eccleſia permittere noluiſſet, fuit à Dirano Rege in exilium pulſus, ac demum iuſſu eiuſdem interemptus. Beatus verò Gregorius, miſſus Patriarcha in Albanenſem Prouinciam, ibi martyrio pariter coronatus eſt.

IV.

Diranus Rex Armeniæ.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին:

Ղուանենցիքն՝ են ազգ մի հայոց. որ բնակէ ի հիւսիսային կողմն մեծ ին հայաստանեաց, մօտ կասբից ծովուն: Սոցա, ըստ պատմու

F 2

ANNOTATIO.

ALbanenſes, Populi ſunt in ea parte maioris Armeniæ, quæ ad Caſpium vergit. His Bartholomæus Apoſtolus, teſte Baronio, antea

Baron. an. 44.

prædicauerat; ad quos iam Domnus Gregorius, peculiaris Patriarcha, ex Armenia prin ò deſtinatur: (id quod Armenijs traditur præcepiſſe S. Silueſter Papa, cuius verba in fœdere vnionis ſupra relato extant) qui quidem Patriarcha in Albania vſque ad huc in Succeſſoribus durat, ac etiam Armenus eſt. Heſychius autem ſupremus totius Armeniæ Patriarcha conſtitutus, poſtquam ſedit annos ſex in Cathedra S. Gregorij, cuius ſucceſſio hìc ſolùm deſcribitur, ab impio Rege Dirano, eo quòd Idola quædam confregiſſet, in exilio vitâ priuatur. ipſe porrò Diranus non multò poſt debita ſuæ impietati animaduerſione plexus eſt: nam cæcus effectus, impatiẽter, ac miſerabiliter ſibi mortem conſciuit; eique ſucceſſit Arſaces eius filius, de quo iam ſuprà fecimus mentionem.

Heſychius Patriarcha iuſſu Diranì Regis occiſus.

Arſaces Rex Armeniæ.

ՔԲ բարձեալ , նախ քարոզեաց
գոհ եւ աւրհնեալն ՈՔ աշխարհին Բա-
Թուղիմեաց . եւ ապա ելիր գրել
զ-ընդորինն առաքեալ եղեւ անդ յա-
ռուկ պատուիրեալ . ըստ որում հայ
բաւ են Թէ հրամայեաց հայոյն սրբա-
զան պապն Սեղբեստրոս ՚ի Թուղին
դաշանց . եւ նոյն պատուիրեալքն հայ
անդ ՚ի յաԹոռաժառանգն եւ մինչ
եւ ՚ի ժամանակս այս . Բայց առ
Յուսիկն՝ եղեալ կԹա ամ հայոց .
յետ նստելոյ սմա վեց յաԹոռն սրբոյ
Լուսաւորչին . նախ աքսորեալ , և
յետոյ սպանեալ եղեւ յանօրէնս սրբա-
յէն Մերուժայ, վն խորտակելոյ զկուռ
պատկերս ոմանս . Ժառանգն նորին չար-
չար ազգայն՝ պահանջեալ յոչ զվրէժ
անօրէնութէն եւրոյ . և եղեալ յա-
չգին կոյր. յուսահատութ Ք ինքն զինքն
ըսպան . և յաԹոռն նորա նստաւ ազ-
գակ որդի եւրեան .

ՀԱՅՈՑ

Պատմութիւն.

Գլուխ. ՃԻ.

Տէր վիճակեցաւ, ոչ սահմանեալ. այլ այլոց ոմն՝ ի գահ՝ առնէր Մուշեղունոյ՝ ի գեղջէ աշտիշատայ. առն. Ե- ՃԻ
ւոիէր Նշխոյս, որդի Հաթանակինէ, Թոռն Յուսիկան, Թոռին սրբոյն Գրիգորի դրբ. առն. ՃԲ. Սա վախճանի՝ ի ձեռն անէծ սրբոյն Պատուոյ յաղագս յանդգնանեալոյ՝ ի նմանէ. դեղ մահու սրբոյ ցեալնման.

ANNOTATIO

Historia.

Caput VI.

DOmnus Parnierſeh, non quidem Bahlau, ſed alius quidam ex Oppido Aſcdiſciad Prouinciæ Darunenſis, annos 5. V.

Dominus Nierſes, filius Athenogenis, & nepos Heſychij, nepotis S. Gregorij, annos 34. Hic Pabæ Regis iniquitati aduerſatus, ab eodem veneno interfectus, oppetijt. VI.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին.

Սա էր մեծն Նշխոյս. ցեղէ ալ՝ ի զաւմէ սրբոյ Լուսաւորչին. և մեծն իրաւ՝ արար կոչիլ. վասն զի լրումբ՝ ամ՝ ընդհատ մեծ-արքայ եղև ի յոյն. և ծաղկեցաւ՝ ի մէջ աշխարհին հայոց առաքինութիւբ մեծաւ՝ ։ Սա սպառնալիօք և սաստիւբ յանդիմանեաց չարապարծութեան՝ արքային՝ և Պատուոյ հայոց սրբոյն ։ առանձնացաւ ի վանսն՝ զորով եբբեմն սաստող բա նեի՝ կշտամբեալ՝ ի նմանէ վասն հնդմանն անպատուս արեանն՝ զոր ինքն սպանեալ էր. ապաթեաց զհայրապետեան Նշխոյս՝ ի կղզին ու-յորում հանգուցեալ էին, Թէ ծովեայ ինչ ինչ անգնահատ սպանելապարտ բերեալ էր նմա Աստուած՝ ի կերակուր. և ի ծագաւոտ կղզոյն բղխեալ էր նոր հասակ ջուրն առ՝ ի չհոգուցանել զծարաւն՝ նոցա ։ Ետուն ժամ՝ կեցոյ վասն այսր սրբոյ՝ սպասաւորասեալ էզև յոյն ըստ սրբոյն. զի կալցի՝ ի

Ca-

Nierſes Magnus, ſanctiſſimus Patriarcha.

Idé ab Arſace proijcitur in exilium.

captus à Sapore Persarum Rege, & multa passus, miserrimam mortem obiuit. & hæc dixerim ex Armenis historijs. 4

Verùm enimuerò, etsi de Arsace Rege suo improba, quantum ad mores attinet, referunt Armenij: illum tamen Latini scriptores maximoperè laudant, tum quòd Christianæ Religionis gratia sub Iuliano Apostata, & Sapore Rege Persarum diriſſima passus sit; tum etiam quòd Romanis semper fidelissimus fuerit, adeòque societate coniunctus, vt Constantius Imperator coniugem ei copulare voluerit Olympiada, sponsam fratris sui Constantis; quod Ammianus, sic loquutus, enarrat: *Constantius in Cappadocia degens, accitum Arsacem Armeniæ Regem, summaque liberalitate susceptum, præmonebat, & hortabatur, vt nobis amicus esse perseueraret, & fidus; (audiebat enim, sæpius eum tentatum à Rege Persarum fallacijs, & minis, & dolis, vt, Romanorum societate posthabita, suis rationibus iungeretur) qui crebrò adiurans, animam priùs posse amittere, quàm sententiam, muneratus cum Comitibus, quos duxerat, redijt ad Regnum, nihil ausus temerare posteà promissorum, obligatus gratiarum multiplici nexu Constantio; inter quas illud potiùs excellebat, quòd Olympiada Ablabij filiam, præfecti quondam Prætorio, ei copulauerat coniugem, sponsam fratris sui Constantis.* 5 6

Arsaces x Arme , Ro- norum cus fi- lissimus

mmia- , lib.

Rex niæ, iam tatij r. ac- con- .

Ասպհոյ արքայն պարսից. և յոյժ չարչարեալ. մեռաւ Թշուառականն մահուամբ. եսկ զայս ասեմք ըստ պատմուԹեան հայոց.

Բայց Թեպէտ հայոց պատմիչքն պարսաւանօք չարախօսեն զարբայէն նենգանց ազգակոյ՝ յաղագս անեղութեան գործոցն նորին. սակայն պատմիչքն գրանկոց յոյժ գովաբանեն զնոյն ազգ շահն վս պատճառեն հաւատոյ. քանզի զյաղագս անուանն քրիստոնէից էր զհալածումն ունէր, և զչարչարանս յոլովս՝ ի նմանէ Յուլիանոսի ուրացող Թգրի. և չասկոյ անհաւատ արքայն պարսից. և առաքել զնմա յոյժ էղեւ հաւատարիմ և սիրելի բարեկամ հռովմայեցւոց. մինչ զի Լիոստանդեոս կայսր առաքեաց զնմա զԱլիմպիադա դուստր Աբլաբեայ՝ որ յառաջ հարսնացեալ էր ընդ Լիոստանդեոսի եղբօրն նոյն Լիոստանդեոսի և պատուի ազգի ի գերդն. ի. այսպիսի բանիւք Լիոստանդեոս կայսր առաքեաց և կոչեաց առ ինքն ի՛ Կապադովկեա զարբայն հայոց ազգակ. և ընկալեալ զնմա մեծաւ պատուով. յորդորեաց ճար հաստատ ի բարեկամուԹիւն հռովմայեցւոց. քանզի լուեալ էր. Թէ պարսից Թգրն բազում անգամ փորձեալ էր ի ձեռն խաբէուԹեաց և ոսոխանալեաց քարշել զնմա առ նա՛ ի հրաժարիլ ի բարեկամուԹենէն հռովմայեցւոց. եսկ ազգակ պատասխանեալ երդմամբ. Թէ առաքել կամեր առնել զկորուստ անձինն իւրոյ. քան Թէ փոփոխել զառաքինադոյն դիտաւորուԹիւն. վս սոյն պարգեւս առեալ ի կայսերէն, դարձաւ հայրենեացն իւրում ի ԹագաւորուԹիւն. ոչ յանդգնեալ այնուհետև պակաս լինել ի խոստմանցն. զի բազում կապս ազգակցուԹեան կապեալ էր ընդ Լիոստանդեոսի. մանաւանդ զի Լիա ամուսնացոյց

At խը ցնալ

ցնալ էր ինձ ընդ Օրինակատայ, որ էր դուստր մեծի սպարապետին Աբլաբեայ, և եղեալ էր հարսն Կրաստանդեայ եղբօրն նորա։]

Իսկ արդ արդեւս արբայն Աղշակ ընկալեալ էր զբազում պարգեւս և բազում պատուոյ ի Կրաստանդեայէ կայսրէ. այսպէս և յետոյ անպակաս եղեւ և հաւատեալ ի Յուլիանոսէ ուրացողէն, որ հետեւեցաւ Թագրու Թէն Կրաստանդեայն։ զոր ասեմ ի վերոյ գրեալ Սօզոմենոս, ասելով ի գիրքն. Զ. ի գլուխն. ԻԲ. այսպէս։ Յուլիանոս գրեաց ինքն ինքեան առ Աղշակ հայոց Թագր, և բազում հռոմայեցւոց. զի հանդերձ զօրօք նորովք եկեսցէ տալ օգնութիւն ինքեան։ և ի Թուղթն այնմիկ ոչ սակաւ ցնծայր հպարտութեամբ փառաւորել և բարձրացուցանել զանձն նորա. ասելով. զոլ զինքն յոյժ յարմար ի կառավարութիւն Թագրու Թէ և բարեկամ ածոցն նորոցնայ և բազում սպառնալիօք և պարսաւանօք չարախօսէր ի վերայ նոյն Աղշակ հայոց։ և քանզի լուեալ էր զնմա զոլ զբաւ տառնեայ. վճռ ածեցուցանել զպարսաւանս ի վերայ նորին. քանզի ինքն ամբարտաւանութեամբ ուրացեալ ի հաւատոյ քրիստոնէից յոյժ ի դէմ էին։ և գրեաց առ Աղշակն. զի եթէ ոչ կատարէր զհրամանս նորա. ածցէ պատերազմ ի յինքեանէ՝ ոչ լինելոց էր օգնական նմա։] Մինչ և գայր Սօզոմենոս։

Աղշակ յաղագս մահուան նորին Աղշակայ. որ եղեւ խաբէութեամբ կալեալ և չարչարեալ ի պարսից Շապհոյ. այս պէս ասէ Ամմիանոս ի գիրքն. Ի. Աղշն ծերացեալ Շապուհ արբայն պարսից. որ ի սկզբանէ Մաքսիմոսէ Թագրու Թէն նենգեան զինքն ի յափշտակութիւնս ախտաժեալ էր. յետ սատակմանն ուրացօղ Յուլիանոսի. և յետ արարողութեան Թէն ամենայնի խաղաղութեան, երկ

խն. էրայ

ԶԷ At verò quantum honoris, & beneficij apud Conſtantium Imperatorem aſſecutus Arſaces fuerat, tantundem poſteà deſpectus, & vexationis illatum ei fuit à Iuliano Apoſtata, ſucceſſore Conſtantij; ſi Sozomeno credimus: *Porrò*, ait ille, *litteras ad Arſacem Regem Armeniæ, & Romanorum ſocium ſcripſit* Iulianus, *vt in hac expeditione ſubſidio ſibi veniret; quibus quidem in litteris de ſe extra modum gloriosè prædicare, ſe vt valde ad imperium gerendum idoneum inſolenter extollere, & vt amicum illis, quos ipſe pro Dijs habuit, arroganter efferre, ipſi denique Arſaci verbis admodùm contumelioſis minitari, non veritus eſt; & quoniam eum Chriſtianum eſſe acceperat; quò ſuam in eum augeret contumeliam, etiam nefandas in Chriſtum blaſphemias loqui, cum ſuperba quadam iactatione contendit: cui etiam ſignificauit, Deum, quem coleret, nequaquam eum defenſurum, ſi imperata negligeret.* Hæc Sozomenus. Sozom. lib. 6. c. 1.

ԸԸ De miſerando autem eiuſdem Arſacis obitu, qui dolo pacis captus à Sapore, extrema pati coactus fuit, hæc alia proſequitur Ammianus: *Rex vero Perſidis longæuus ille Sapor, & ab ipſis imperitandi exordijs dulcedini rapinarum addictus, poſt Imperatoris Iuliani exceſſum, & pudendæ pacis icta fœdera, cum ſuis paulìſper nobis viſus amicus, calcata fide ſub Iouiniano pactorum, iniectabat Armeniæ manum, vt eam, velut* Idem Rex Arſaces Chriſtianitatis causâ vexatur à Iuliano Apoſtata. Ammianus, lib. 27.

placitorum abolita firmitate, ditioni iungeret ſuæ. Et primò per artes fallendo diuerſas, Nationem omnem renitentem diſpendijs leuibus afflictabat, ſolicitans quoſdam Optimatum, & Satrapas; alios excurſibus occupans improuiſis. Deinde per exquiſitas, periurijſque mixtas illecebras captum Regem ipſum Arſacem, adhibitumque in conuiuium, iuſſit ad latentem trahi poſticam; cum, effoſſis oculis, vinctum catenis argenteis (quod apud eos honoratis vanum ſuppliciorum æſtimatur eſſe ſolatium) exterminauit ad Caſtellum Agabana nomine, vbi diſcruciatus cecidit ferro pœnali.

Sed quis non inſuper admiretur firmiſſimam Armeniorum conſtantiam in cruciatibus ſtrenuè toleratis pro Chriſto ſub hoc Rege Perſarum? haud enim Regem Arſacem ſolùm, ſed & innumerabiles ex Armenia Chriſtianos pro fide Chriſti diriſſimè excruciauit, & neci tradidit Sapor diuerſis temporibus. Legatur Armenicum Giarrentir, quod pluribus hoc teſtatur in locis, & præcipuè in Narratione 46. vbi ſic habetur: *Anno trigeſimo ſecundo Regni Saporis, exijt aduerſus Chriſtianos crudele eiuſdem Perſarum Regis Edictum; quo iam gladius diſtrictus erat, vt quemlibet, qui ſe Chriſtianum diceret, obtruncaret; iam Acuentes mucrones defatigati fuerant, delaſſataque brachia Trucidantium; nec propterea à veritatis vnquam defecit confeſſio; neque, vti in animum ſibi Tyrannus induxerat, ita factum eſt. pro certo planè exiſtimabat, centum dun-*

Sapor Rex Perſarũ, catum Arſac em Re gem Arm. diriſſimè cruciat, & perimit.

Giarrentir Arm. hoc eſt, liber Narrationũ, in Narrat. 46.

Եւ ընդ ամենայն ազգս Հայոց ի ներքս ի Վրաստան, եւ ի Կողբս, եւ ի Սամսոնս, եւ ի Տարաւն, եւ ի Մոկս, եւ ի Վասպուրական, եւ ի Գողթն, եւ ի Տուրուբերան, եւ ի Կորդուք, եւ ի Մոկաց գաւառս, եւ ի Վանանդ, եւ ի Բասենս, եւ ի Տայս, եւ ի Կոգովիտ, եւ ի Տարոն, եւ ի Մանազկերտ, եւ ի Խոյթ, եւ ի Սպերկունի

ան ձրագ սպանանիցէ, առնիցէ կա-
տարումն սրեանն. մեռանն հազարք
հազարաց. և դեռ սկիզբն էր։] Եւ
բանիցս այսոցիկ համաձայնին եւ ա-
ռաքելոյն Կրասիոդորի. որ՝ ի պատմու-
ձին նորա՝ ի գիրքն. Գ. այս
պէս ասէ. Հաղորդ՝ ի հետեւեալ ամի. ՚ի
յաւուրն յորում լինէր յիշատակ ըն-
ծայման քո, և սպասեաց ամէն յա-
րուԹէ, եկ ընդ ամ երկիր պարսից ա-
նողորմ հրամանն շատոհոյ սրբոյն. որ
ի-աստուածարուէր՝ ի մահ զամենայնսն որ դաւ-
անէր զհաւատն քո։ յորում ժամանա-
կի անԹիւ բազմուԹիւն քրիստոնէից
սրով սպանանէին։]

Ետուն յետ Հաղորդ սրբոյն հա-
յոց՝ հետեւեցաւ Պասք որդի նորա. որ
և ինքն ըստ նմանուԹեան հօրն եղև
հալածող Քրիստ. եւ ըստ որում գրէ
Նէորէս կրօնէին՝ ի նահանջեաց վիճա-
կաւորն նոր. մինչ դեռ այս Պասք
սրբոյ՝ պահանջեալ զվրէժ հօրն նորա
ան, խառնի առնէր ընդ շապուհ
սերձ՝ ի Նպատ լերինն. մեծ և նոր հայ
բանակաւ Նէորսէս ել՝ ի վէմ նոյն լերինն,
որպէս մուսէ Հօրմէս, աղաչէր զնա մ-
յաղթուԹիւ հայոց. և մինչ՝ ի վերկոյս
առաւօտ եալ ուներ զձեռն. զօրէն հա-
յոց յաղթօղ լինէին. և յորժամ խոնարհ
հնէր գլուխ՝ ի վարկոյս. զօրանային
զօրէն պարսից. խոկ՝ ապա մ ի նոյն
Պասքն օր ըստ օրէ յահ էլանայր՝ ի չո-
րուԹենն. և ոչ կարէր հաւէրել զհայ
բանակն խրատուն հոգեւորականին նորոյ.
խորհեցաւ սպանել զնա. ուստի և
մահու դէմն արբուցեալ նմին. էհան
՚ի կենացս առանց զօրբազան կամու-
ղինկոսն Նէորսէս. ոչ դարձեալ յայնքան
սրբասիրեղծ հայրապետանալ Թնդէն.
զորոյ մահն յորժամ լուաւ մեծն Թէ-

dunt axat homines occidendo, ſe finem vltro ſanguinem effundendi facturum; verumtamen millium millibus iam mortem attulerat, & adhuc in principio erat. Quibus etiam verbis concordant illa, quæ Caſſiodorus ex Sozomeno refert in hiſtoria tripartita, dicens: *Sequenti verò anno, die quo paſſionis Chriſti memoria celebrabatur, & expectabatur Reſurrectionis feſtiuitas, crudeliſſima Saporis præceptio per omnem Perſarum cucurrit terram; morte condemnans eos, qui ſe profiterentur eſſe Chriſtianos. quo tempore fertur vltra numerum multitudinem Chriſtianorum gladio cecidiſſe.* Caſſiod. in Trip. lib. 3. c. 2.

Succeſſit autem Arſaci Regi Paba filius eius, Rex itidem flagitioſus; qui (vt ea hìc memorem, quæ Armenis hiſtorijs * prodita ſunt) cum, ſtructo agmine ad mortem Patris vlciſcendam, manus conſereret cum eodem Sapore Rege Perſarum, obuiam illi veniente cum exercitu prope Nebath montem Armeniæ; dilectus Dei famulus, Nierſes Patriarcha, eundem tunc dicitur conſcendiſſe montem, Deum pro Armeniorum victoria precaturus: vbi dum Moyſis inſtar manus ſuas modò in altum eleuaret, modò deorſum inflecteret; ſic & varius erat euentus belli, modò felicet pro Armenijs, modò pro Perſis. Porrò denique cum idem Rex Paba prauior in dies efficeretur, nec poſſet crebras ſacri Præſulis Nierſeſis obiurgationes æquo animo ferre, ipſum Paſtorem ſuum, vita innocentiſſimum, vene-

Paba, Rex Armeniæ.

* Nierſes Ghelaienſis, in Carmine de Regibus Armeniæ.

Nierſes Magnus, Arm. Patriarcha, interficitur veneno.

no necauit, nequaquam horrens, nefando fœdari scelere parricidam. Cuius deinde necem molestè accipiens Imperator Theodosius, illam crudeliter eiusdem sacrilegi Regis internicione vindicauit: tradiditque Regnum Armenum Ardauasti, viro ex illustri quoque Arsacidarum genere strenuissimo; qui tamen, cum nec Theodosij voluntati responderet, adhuc interficitur; ac duo filij Pabæ, nimirùm Arsaces, et Vaghàrsaces, alter quidem Græcorum, alter verò Persarum patrocinio fulti, Reges constituuntur Armeniæ. His vltro successit Chosroës III. quem comprehendentes Persæ Regno priuant, inque locum eius sufficiunt Verramum; et post hunc, Saporem quendam Persam; cui tandem succeſſit Ardasciras, qui vltimus fuit Arsacidarum, vt infrà dicetur.

Ardauasfes, Rex Armeniæ.

Arsaces, & Vagarsaces, Armeniæ Reges.

Chsroës III. Verramus, & Sapor, Armeniæ Reges.

Ardasciras, Rex Arm. vltimus ex Arsacidarum progenie.

At verò Ammianus de Paba filio Arsacis, quem ipse Param, corrupto vocabulo, nuncupat, verba faciens, in eo discrepat ab Armenis Historicis, quòd cum isti Pabæ necem ex mandato Theodosij senioris accidisse dicant; ipse tamen iussu Valentis, qui Theodosium in Orientis Imperio immediatè præcesserat, eam illi asserit fuisse allatam; et hoc sanè modo. Sapor Rex Persarum, Arsace Armeniæ Rege capto, sublatoque de medio, Cylaci spadoni, et Artabani, quos olim susceperat perfugas, committit Armeniam; ijsdemque mandarat, vt Artogerassam, arcem validissimam, quæ thesauros, et vxorem cum filio Arsacis tuebatur,

Ammian. lib. 27.

ՃԶ 16 ոդոս կայսր, յոյժ տրտմեցաւ. և խնդրեալ վրէժ առնուն ծառային նորա. եւ սպանեալ զանիրաւն Պապաւն, և նստոյց յաթոռն նորա զԱրշակ որդի. որ էր այր ղօրեղ, և յոյժ դովաբանեալ ի քաջութենէ. ցեղեալ և ինքն ի զօրս մեծ հաշտակռնեայց: Բայց՝ ի նմանէ տեսեալ վարելոյ, նմա և ի վերջն պատահեցաւ մահուամբ ի Թ-էոդոսէ. և էրկու որդիքն Պապայ՝ Արշակ, և Վաղարշակ նստան յաթոռ Թագուհեն հօրեղբարց. որոց սիրեն հնազանդեղեալ յունացն. և միւսն պարսիցն: Եւ զինեն առցայ եղեալ Պապաւ որ հայոց Խոսրով. որ և զնա պարսիկք ըմբռնեալ ընկենին յաթոռն, և ի տեղի նորա կացուցին զԱրշակ: նմա և յետ սորա Պապաւորեաց ի վեր հայոց պարսիկ Շապուհ: և ապա ի վերջն նստաւ ի նոյն աթոռն Արշակ. որ եղև յետին Թագաւոր հայոց ի ցեղէ Արշակունեաց. զորմէ և յետոյ ճառեսցուք.

ՃԷ 17

Բայց՝ Արմիանոս պատմիչն ի գերբն·եբ. խօսելով յղէս Պապայ որ քայլ, զորդոյն Արշակայ, բացառայր ի պատմութենէն հայոց ըստ այնմ, զոր հայքն ասեն, Թէ նոյն Պապն սպանանել եղև հրամանաւ մեծին Թ-էոդոսի: քանզի ասէ ինքն. Եթէ սպանանել եղև հրամանաւ կայսերն Վաղէնտեայ, որ նստաւ անմիջապէս առաջ քան զԹ-էոդոսն: Եւ պատմէ զոպանութիւն նորին գոլ այսպէս: Շապուհ արքայն պարսից՝ կալեալ զԹագն հայոց Արշակ. և բարձեալ զնայ ի միջոյ. անձն նեայց զաշխարհն հայոց Քիղակեայ Նեբդինոյ, և Արտաւանայ. զորս և ինքն ընկալեալ էր երբեմն բարեկեցութեամբ մեծաւ, յորժամ կային առնմ փախստականք: Նա և զհրամայ-

ՃԸ

նաց

նայ նոցայ գնալ և առնել զամուր քաղաքն զԱրթոգերաս . որ պահէր զդանձն , և զամուսինն ընդ որդւոյն ազգականայ · Եւ սատն գնացեալ Օրթայ պետէն այնորինի . և պաշարելով զքաղաքն . Թոյլ եառնուն զնովսիկ կալնել զիաւն զաղտաբար · որով եղեալ յամուր քաղաքէն անտի . և հասեալ առ կայսրն Վաղէնս . ընկալեալ եղև ի նմանէ սիրով . և հրամանաւ նորին ճոյց ի Նէոկեսարիա . գտեալ անդ բազում հպատակութիւն և պատիւ · Արդ՝ երբև լուան Արիոգակես և Արտաւանն զայնպիսի մեծ բարեսիրութիւն կայսերն Վաղէնսեայ . առաքեցին առ նա զհրեշտակս . և խնդրէ ցին ի նմանէ օգնութիւն զօրաց , և ընդ նմին հատուցանել ինքեանց զիւաւն երբև Թագաւոր · վասն որոյ բերեալ եղև նոյն Պարն ի հայս ի Մոկբինեաւոսէ զօրաւ արշ , եակ առանց Թագաւորա հան նշանն , և առանց օգնութիւն զօրաց . զի մի կարծ եցէն պարսիկք , Թե կայսրն՝ ուխտադրուժ լինէր առաջա գոյն դաշանց և միաբանութիւն : Բայց յորժամ լուր եղև այս առ պարսից ար քայն Շապուհ . առ յոյժ բորբոքեալ բարկութիւն . եկեալ հանդերձ զօրօք բազմօք . առպառակէր զամ աշխարհն հայոց · որով գալստեամբն ահաբեկեալ Պարն ընդ Արիոգակեայ և ազգա նայ . և ոչ առնեալ ինքեանց զօգնութիւն յումեքէ . փախեան յոմանս բարձ րադոյն լերինս . ուր և ծածկելով զին քեանս ի մէջ խորոց անտառից աւիւա հինկ , աղաւնեցան ի ձեռաց արքային Շապհոյ · եակ՝ սա պաշարելով ամ զօրութիւն զօրացն զբաղաքն ազգը գերաս . յետ զանազան պատերազմի՝ էառ զնա և այրեաց . և տարեալ յան

tur , inuaderent, excinderentque. Hinc Para , ſeu Paba , conſcijs Ducibus illis , ac diſſimulantibus, clam è Munimento digreſſus , ad Valentem fugit Imperatorem . illum Valens benignè ſuſceptum apud Neocæſaream morari præcepit,liberali victu curandum , & cultu; qua quidem humanitate Cylaces , & Artabanes illecti , miſſis Oratoribus , à Valente auxilium , eundemque Param Regem ſibi tribui popoſcerunt . Sed pro tempore adiumentis negatis , per Terentium Ducem Para reducitur in Armeniam , interim Gentem illam recturus ſine vllis inſignibus , ne Imperator à Perſis fracti fœderis argueretur , & pacis . Hoc comperto textu geſtorum , Sapor , vltra hominem efferatus , Armenias aperta prædatione vaſtabat ; cuius aduentu territus Para , itidemque Cylaces , & Artabanes , nulla circumſpectantes auxilia , celſorum montium petiuere ſeceſſus ; vbi per ſyluarum profunda , & flexuoſos colles menſibus quinque deliteſcentes , Regis multiformes luſere conatus . qui cum omni pondere multitudinis Artogeraſſam circumſeptam , & poſt varios certaminum caſus , laſſatis defenſoribus , patefactam , incendit : Arſacis vxorem eruta inde cum theſauris abduxit . Quam obrem ad eas Regiones Arintheus cum exercitu mittitur Comes ab Imperatore , ſuppetias laturus Armenijs , ſi eos exagitare procinctu gemino tentauerint Perſæ . inter quæ Sapor immenſum quantum aſtutus ,

Sapor, Perſarũ Rex , depopulatur Armenias .

& cum

& cum ſibi conduceret, humilis, aut elatus, ſocietatis futuræ ſpecie Param, vt incurioſum ſui, per latentes Nuncios increpat, quòd Maieſtatis Regiæ velamento Cylaci ſeruiret, & Artabani; quos ille præceps blanditiarum illecebris interfecit; capitaque cæſorum ad Saporem, vt ei morigerus, miſit.

Ex codē Ammiano, lib. 30.

Has igitur ob cauſas diuerſis Para criminibus apud Valentem exoneratur à multis; inter quos & Terentius Dux per aſſiduas litteras Cylacis necem replicabat, & Artabanis. addens, eundem Param, ad ſuperbos actus elatum, nimis eſſe in ſubiectos immanem: vnde propediem alterum Armeniæ Regem ſuadebat eſſe mittendum, ne odio Paræ Natio illa, Romanis opportuna, deficeret ad iura Perſarum, eam rapere vi, vel metu, vel adulatione flagrantium. Hinc in illum inexplicabile auctum Cæſaris odium; & doli ſtruebantur in dies, vt per vim ei vel clam vita adimeretur; agentique tunc in Armenia Traiano, & rem militarem curanti, id ſecretis committitur ſcriptis; qui illecebroſis Regem inſidijs ambiens, & modò ſerenæ mentis Valentis indices litteras tradens, modò ipſe ſeſe eius conuiuijs ingerens, ad vltimum compoſita fraude ad prandium verecundiùs inuitauit: qui nihil aduerſum metuens, venit, conceſſoque honoratione diſcubuit loco. cumque apponerentur exquiſitæ cupediæ, & ædes pulſu neruorum, & articulato, flatiliquè

ան զդանձն ամ, և զամուսինն հՀՁ
Հակայ-զարձամ՝ Ի յաշխարհն Ի բեանու-
22 Ռասան վա այսոքիկ առաքեալ եղե-
անդ՝ Ի կայանէն զօրագլուխն հՀՁ-
ան՝ ոս ընդ զօրաց բազմու-ՁԷ, տալ հա-
յոց զօդնու-Ձն, յորժամ պատանիկն վոս
Ձեցն մե ան զամ առպատանիլ զա-
Հաարհս նոցին Իսկ՝ Շապու-հն խա-
բեբայ, ոս եբբեան հպատա եղե-ե-
և եբբեան խոնարհ, քան ոսու-ի ընել
ընբեան օգու-ա կեղծ-աՀոս-ՁԷ բազ-
կանու-ՁԷ առաքեալ խրատել զՊատն
Ի պաղանես. առելով. Ձէ յոյժ անպա-
ան՝ն ես արբանեան մեծ-ու-ՁԷ նորին,
հնազանդել Ի կիզակեայ և հՀրաման-
նայ՝ զորոյ խրատան նա ընդունելով.
23 վաղվաղակի նա սպանանել զերկոսեան.
և յղեալ զդլուխն Ի բեանց առ Շա-
պու-հն։

Եւ ասդ՝ սակս այդպիսի պատճառ-
անաց ՍՊերճ՝ատես, և այլք բազում
դրճին զՁու-ղՁս մեղադրանաց և զան-
կատու զաբքայէն Պատայ առ կայսրն
ՀՀաղեսա. ասելով. Ձէ սա յոյժ հպարտ
տացեալ եղե. և անողորմա-ՁԷ մե-
ծա՝ վասն ընդ հնազանդելոյն նո-ա.
մի որոյ պատա Ի կացու-ցանել՝ Ի վէ հա-
յոց զայլ ոք Ձազա՝ա. զի մի դու-ցէ
վատ առելու-ՁԷ Պատայ՝ հպարտա-
բեացին հայս Ի հու-ովմայեցւոց. և
դնասցեն Ի միաբանու-Ձէ պատերազմ։
Օոր երբն Կիսոյն լու՝ա զայս. զի
եղե բարկու-Ձէ և ծա-ա-ոկ դրոյ հրա
մայեաց ՍՊերճ՝ատեսն սպարապետին
սպանանել զՀՀայոց։ Ռասան
նա զմտա՝ ած-եալ զկորճու-ւդն, և
հանապազորդ հնարիւք խնդրէր զան
զի սպանմանն այնորիկ. ապա՝ Ի միտ-ս
ա՝ու-ս հղա՝ Իրեաց զոմն Պատն գոլ
Ի պատե՝ եւ ։ նա նա ոչ զկամելով

զնեն

ջնջնգրուածի մասանց ընդունէր. Եկին առանց
եղկելոյն. և բազմեցուա՛ւ ի պատուա-
կանադոյն առաջոջ: և մինչ դեռ ու-
մեքինն և ըմպելին ուրախութիւն մեծաւ.
և առնէին զուարճանալով ցեծութիւն ևր
գոյ. մատեալ ոմն բարբարոս. և հա-
րեալ սուսերաւ՛ ի վէր ուղղեալն Պա-
պայ. խոցեաց զկուրծս նորա. և Հանն
ինա՛ ի կենացս ասեն:] Ապա ամ
պատառէ վերոյգրեալ ազմիանոսն:

Եւ դարձեալ՝ ի ժամանակս այսո-
ցիկ սբն Ա՛ մատենոս Եպիսկոպոսն կե-
սարիոյ գնաց տեսանել զԵկեղեցիսն
փոքրին Հայոց. յորում զի, զոլով ունայք
Եկեղեցիք առանց հովուաց, կացու-
ցէ՛ ի նոսա զԵպիսկոպոսունս, և ձեռ
նադրեսցէ զքահանայս. և հաստա-
տեսցէ զուղղափառսն ի հաւատսն
ճշմարիտ. դա՛ և զա ածցէ զհերձուա-
ծօղսն ի նոյն հաւատսն, և ի միաբա-
նու[թ]իւն ընդ կաթուղիկէ սբ Եկեղեց-
ոյն քի: Յորոյ աղագա՛ մատեալ և ինքն
ի ժողովն. զոր առնէին յայնժամ եպիս
կոպոսունքն Հայոց ի քաղաքն Նիկո-
պօլիս. դարձոյց ի հերձուածողու-
[թ]ենէ զԵ՛ւսեւսեոս եպիսկոպոսն Սե
բաստիոյ. որ արար զդա՛ւանս[թ]իւնն
ուղղափառ հաւատոյ առաջի սրբոյն:
Եւ քանզի սբն Ա՛ մասկ առնոյր զնա՛ ի
հաղորդու[թ]իւն նո. յոյժ գայթակղե-
ցան ոմանք յեպիսկոպոսացն, և մանա՛
ւանդ [թ]էոդոսիոս եպիսկոպոսն Ան
կիւրացոյ, [թ]ե և սբն միաբանհաւ[թ]իւ
ևր ընդ հերձուածողսդ: սակս այ
սորիկ հարկաւ[թ]իւնս նոյն Ա՛ մասկ
լնոյս գրել զ[թ]ուղթ առ հազարապետն
Մ[ա]էրէնտիոս, որ յայնժամ կայր ի հա
յս ընդ Ա՛ րշաւիրոսի վս յանդիմանելոյ
պարսկաստան զօրացն յորում[թ]ուին
սբքազան վարդապետն զերծ է զինքն

que ſonitu reſultarent, iam vino in-
caleſcente, Barbarus quidam gla-
dium diſtrictum intentãs accedit, Pa
ram confoſſurus, ne exilire poſſet,
etiam tum præpeditum. quo viſo
Regulus, expedito dolo adſurgens,
vt vitam omni ratione defenderet,
perforato pectore deformis procu-
buit victima, ictibus multiplicatis
fœdè conciſa. Et hæc de Rege Para,
ſeu Paba, filio Arſacis, dicta ſuffi-
ciant; quæ nos ex prolixo Ammiani
contextu ſummatim extraximus.

Hoc eodem tempore S. Baſilius
Cæſarienſis Epiſcopus minorem vi-
ſitauit Armeniam, vt in Eccleſijs il-
lis, Paſtoribus deſtitutis, crearet Epi-
ſcopos, Sacerdotes conſecraret, con-
firmaret in orthodoxa fide Catholi-
cos; Hæreticos tandem, ad rectum
eiuſdem fidei tramitẽ adductos, Apo
ſtolicæ conciliaret Eccleſiæ. quocir-
ca in Nicopolitano, ab Armenis Epi-
ſcopis celebrato, Concilio Euſtathiũ
Epiſcopum Sebaſtenum ab hæreſi
reuocauit: cumque illum, fidem
Catholicam profitentem, ac ſubſcri-
bentem, in communionem recepiſ-
ſet, apud Theodotum Nicopolitanæ
Ciuitatis Epiſcopum, atque apud
alios etiam grauiter offendit, in ſu-
ſpicionem adductus, quòd cum hæ-
retico conſenſiſſet. quamobrem idẽ
poſteà Baſilius opus habuit, apolo-
geticam, in qua totam hanc narrat
hiſtoriam, pro ſe epiſtolam ſcribere
ad Terentium Comitem, qui ijſdem
temporibus, vt ſuprà diximus, vnà
cum Arintheo in Armenia ad Per-
ſas cohibendos in aſſiduo ſtabat pro-
cinctu.

S. Baſilius viſitat minorem Armeniam.

S. Baſil. epiſt. 6. ad Terent. in addit.

cinctu. Posthæc verò videns idem Eustathius, quòd ex ea à se subscripta fidei professione nullam fuerat gloriam assecutus, sed æquè ac priùs à Theodoto, Cæterisque reijciebatur; quòd sua fuisset spe frustratus, impudenter in priorem recidit peruicaciam; atque in ipsum quoquè Basilium, tũ verbis iactare cõuicia, tum scriptis etiam disseminare calumnias, quasi de fide haud rectè Diuus ille sentiret, aggressus est. à quibus sanè calumnijs statim ipsemet Basilius suam parauit defensionem in epistola ad eundem Eustathium, & in altera ad Theodotum. Quomodò autem præfati Duces Terentius, & Arintheus fuerint adiumento Catholicis, in minori Armenia persecutione Arianorum vexatis, qui scire desiderat, adeat Cardinalem Baronium.

S. Basil. epist. 97. ad Eustat. & epist. 15. ad Theod. in addit.

Baron. t. 4. an 470.

Verùm vt ad Patriarcham Nierlesem nostram rursus conuertamus historiam: paulò ante quàm hac ille excessisset vitâ, traditur ab Armenijs, quòd accersitus ab Imperatore Theodosio, qui nuncium de illius fama sanctitatis à multis acceperat, profectus esset Constantinopolim, vbi &, ab eodem Theodosio benignè susceptus, Concilio Constantinopolitano primo interfuisset. quòd si res ita se habet, vt illi* satis sibi esse compertam, & veteri scripturarum suarum traditione acceptam, ostendunt; personam huius Patriarchæ sub alio certè nomine inter centum quinquaginta Patres illos recensitam putamus; cum nullus in ea sacra Synodo,

* Nerses Ghel. Ar. Patriar. in Carmine de Reg. Arm. Alijque complures.

ԻԲ 28

ԻԳ 29

Լ 30

աշխարհին յոյժ նախատնչեալ մեղօք և
անհրաւիրօք ըստ օրինակի Ցարու-
թեան Թագաւորին Իւրեանց: Ուստի
հուսկ ետուղի տյնն ալ՝ ի վաղձանն իւր.
մարդապետական հոգւով նախատեսչու-
թեամբ զբազում խորհուրդս ապագայ
ից ժամանակաց յաղագս անցմանն
Թագաւորութեանն յաշակերտեանս ազ
գին. և յաղագս աւերմանն հայոց.
մի Թուլորէ՛ ի Հյմաստիս հասու-
ցանն ոմանց միաւորմամբ և սուտ վար
դապետաց: նոքա՛ ամ բանքն մար
գարէութեանն նոյն հայրապետին Ներ
սէսի՝ ևս գրեալք՝ ի ճառ ընտրեցն հայոց.
յորմէ և մեք փոխեցաք ոստ գհետա-
նալ բանս զայսոսիկ: մի որոյ ասէ
մեծն Ներսէս այսպէս:

ՀԱՐՑ՝ ձեղնացն Թագաւորութիւնդ
ձեր խորտակեսցի. և ցրուեսցին սահ
մանք ձեր՝ ի ձեռս օտար Թշնամեաց.
և սանեսցիք՝ ի գերս Թե՝, ի սուր և
՝ի սուր. և մի պահասեսցին լուծ ծա
ռայութեանդ՝ ի պարանոցէ ձերմէ: զպաշ
խարհն ձեր, և զվաստակ ձեր առ
ջի ձեր օտարք կերիցեն. և՝ ի խարխա
փիլ սերեալ Թափիսջիք դուք. և ա
նապրեսջիք իբրև զջուր հեղեալ. և՝ ի
լալել աղէտից սփարատջիք:] Եւ
դարձեալ ասէ: Բարձցի Թագաւորու
թիւն ձեր. ընդնմին և բահանայութիւն.
և անտէրունջք շրջեսջիք յաշխարհի, որ
պէս հօտ յորում մ՚ն ի՛ հովիւ: Եւ
փոխանակ զի մ՚ն լուար դու ինձ. մի
լուիցէ քեզ ած յաւուր նեղութեան
քոյ: որպէս ոչ ողորմեցար աստուածա
ւոր և անաւանդաւորդ աշխարհիս հա
յոց՝ ի հեռանալն իմմէ՝ ի յունս. և
որպէս բարձեր զիրաւունս յաշխար
հէս հայոց. բարձցի Թագաւորու
թիւն յաղգէդ ձերմէ. և լինիցի ըստ

ձէ բան-

nodo, qui Nierſes nominetur, interueniſſe legatur. Inde reuerſus iterum in Armeniam, Regionem illam ſummoperè morjbus deprauatam inuenit, facinoroſi eius Regis exemplo. quapropter nimio dolore correptus, plurima fertur de Regiæ Arſacidarum ſtirpis extinctione, ac de excidio Regni, Eccleſiæque Armeniorum, ob ſuperuenturas hæreſes futura, tunc ille prænunciaſſe. quæ quidem omnia in actibus ipſius leguntur; & ex quibus nonnulla noratu digniſſima hic iam exponentur. Hæc ſunt igitur verba ipſa Nierſeſis:

Armeniorũ Reges ab Arſace Parthorũ Rege ſunt oriundi.

Deſtruetur Regnum veſtrum quemadmodum Iſraelis, & diſſipabuntur confinia veſtra per manus exterorum inimicorum; trademini in captiuitatem, in famem, in gladium, nec deficiet iugum ſeruitutis à collo veſtro. Regionem veſtram, & labores veſtros, deuorabunt coram vobis Alienigenæ, & ſicut diſperguntur frondes, diſpergemini: negleeti eritis ſicut aqua effuſa, & ab intenſione arcus infirmabimini.] *Et iterum poſteà:* Auferetur Regnum veſtrum, & Sacerdotium; atque ſine Domino veſtro circuibitis ſuper Terram, ſicut Grex abſque Paſtore. Pro eo quòd tu non audiſti me; nec te exaudiet Deus in die tribulationis tuæ; ſicut tu non miſertus fuiſti afflictæ Regionis Armeniæ, ſine Duce relictæ in diſceſſione mea ad Græcos; & ſicut abſtuliſti iuſtificationes à Regione Armeniorum; ſic auferetur Regnum à tua Arſaci-

Vaticiniũ Nierſeſis Magni, Arm. Patriarchæ, apud Armenicum Giarrentir, vbi de actibus ipſius.

Armenios Regno, & Sacerdotio ſoie priuãdos, longè ante prædicitur.

darum progenie, Armeniæque humiliabuntur Primates; à vobis fraudati, vos defraudabunt; & auertet Creator vultum ſuum à vobis vſque ad appropinquationē Immundi * in deſerto; ac ſpecioſum Regionis veſtræ extranei comedent coram vobis.] *Et rurſus infrà*: Poſtquam impleti fuerint anni quinquaginta, auferetur à Gente noſtra Sacerdotium, quale fuerat Sancti Gregorij mei Prædeceſſoris, nec non vnà cum illo Regnum à tua Arſacidarū progenie, vſque ad appropinquationem Immundi. (*hoc eſt, Antichriſti.*) *In Suormach ſceleſtiſſimo Patriarcha, & falſo ſacerdote, atque in Rege Ardaſcira hæc adimpleta ſunt, vt conſtabit inferiùs. Tum poſt alia ſequitur*: Poſt hæc egredientur omnes de patria ſua, & cadent ſub Græcorum dominiū in humiliationem, & ſeruitutem. deficient à fide *; quare & deficiet Principatus ipſorum: ſilebitque Armeniorum Patriarchatus annos multos. extirpabuntur Armeni à fundamentis; euellentur muri inſuperabiles à gente Tartarorum: & comedet generatio illa carnes brachiorum ipſorum, & loca ſancta Armenorum Pontificum euadent habitationes generationum infidelium.] *Mirum ſanè multum eſt, quomodò quæcunque hucuſque prædixerat, omninò acciderint. tanàdem ſubdit*: Poſt hæc fiet Redemptio omnium Regionum, & Chriſtianorum à Potenti Romanorum Gente, qui Franchi nominantur. & poſteà in greſſibus bonis requieſcet terra quam-

* Hoc eſt: Antichriſti.

* Armeniorū Principatū propter hæreſes defecturū, prophetauit Magnus Nierſes Armenus.

Hæc prædictio, de Armenijs libertati reſtituendis ope Romanorū, citatur etiā, & confirmatur à Nierſete Ghel. Armen. Patriarcha, in Carm. de Reg. arm. n. 460.

ՀԴ 34

ՀԵ 35

ՀԶ 36

ռու-կք նախաթաթրքն հայոց եւ գրկեալքն ի ձէնջ գրկեսցին զձեզ. եւ դարձուսցէ զերեսս իւր ի ձէնջ, մինչ եւ ի մերձենալ պղծոյն անապատի. եւ զվայելուչ աշխարհ ձեր առաջի ձեր օտարք կերիցեն.] Եւ յետոյ դարձեալ ասէ. Բայց յետ կատարման ամաց հնից բարձցի քահանայութիւն յազգէս մերմէ, որպէս սկզբոյ նախնոյն իմոյ Գրիգորի. ընդ նմին եւ թագաւորութիւն յազգէդ Հրշակունեաց, մինչ եւ ի մերձենալ պղծոյն.] Հայոցին կատարիցին ի վեր Սորմակայ, իսառասէր կաթուղիկոսին, եւ սուտ անուն քահանային. եւ ի վեր հայոց թագին հրաժարեսցի. որպէս գինն ցուցուաք. Եւ դարձեալ յետ այսոցիկ ասէ. Յետ այսորիկ ելցեն խուժադանձք ի հայրենեացդ. եւ անկցին ընդ իշխանութիւն յունաց ի սորիկս եւ ի ծառայութիւն. Թուլասցին ի հասարակաց. եւ այն պէս պահասցի իշխանութիւն նոցա. եւ լռեսցէ քահանայապետութիւն հայոց զամս բազումս. տապալեսցին հայք ի հիմանէ. առցին եւ պարիսպք անմատոյցք յազգէ նեռազաց. եւ կիրեսցեն ազգն այն զմարմինս բազկաց իւրեանց. եւ սուրբ տեղիք քահանայապետացն հայոց եղիցին օթեւանք ազնաստուածոց ազգացն.] Այլ զգուշանալ նախ բան է. Եւ զոր ինչ մարգարէացան մինչ եւ յայս. մի զսա միաբէ հանդիպեսցի հայոց. հաստ ի վերջն ասէ. Յետ այսորիկ փրկութիւն ամ աշխարհս եւ քրիստոնէից ի յարեւելեան ազգէն հռոմայեցւոց եղիցի. որ էն գրանիկ. եւ առաւ խաղաղանայ երկիր ի բարւոք դնացս ժամանակս յոլով. եւ հեբրէին հաստ. եւ անկանին ընդ լուծով ծառայութեան հռոմայեցւոց.

ՆԸ որ և

որ և ասիցին. Թէ ահաւադ զանցեալս. որ ոչ հասցէ՛ի ժամանակս այս բարւոյ. և՛ի հանդիստ այս մեծ։] մինչ և յայսմ մեծն Ներսէս։

քաղ՝ զի այսօրիկ հայք հանապազաղ խնդրեն ապահանջէն՛ի գոանկացն. ասելով. Թէ երբ գայցեն հռովմայեցիքն առ՛ի վրկել Թէ ազգիս և աշխարհ հիս մերոյ։ Եւ սրդ՝ նիկղիկեն հայոց առնելով զնեքատակ զմեծ-ին Ներսէսէ. այսպէս երդէ։ ՈՂ զծ-ած-իեալ խորհուրդ ապագայիդ ժամանակաց յայտնեցեր սրբոյն Ներսէսի. սոքին աղաչանօք խնամեա՛ի մեզ քո. և այլ։

quampluribus annis : & expellentur Infideles,& cadēt ſub iugum ſeruitutis Romanorum. & dicetur illa die: Væ mortuis, qui ad hæc fœlicia tempora, & requiem hanc magnam non peruenere.] Hactenus Nierſes Patriarcha.

Hinc quotidiè ſolent Armenij, duro infidelium iugo depreſſi, à nobis Italis preces expetere, dicentes : *Ecquando venient Romani, ad redimendum noſtrum locum, & Gentem* ? Huius autem Patriarchæ diem commemorationis Armena celebrans Eccleſia, ſic inter alia canit: * *Protege nos Chriſte, precibus ſancti Nierſeſis, cui occulta temporis futuri ſecreta reuelaſti. &c.*

* In Armeniorum Breuiario.

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput VII.

VII. Domnus Iſaac, ex progenie Alpiani, Harchenſis Epiſcopi; annos 4.

VIII. Domnus Zauen, frater ipſius; annos 4.

IX. Domnus Asburaches, frater eorundem; annos 5.

X. Domnus ſanctus Iſaac, filius magni Nierſeſis, nepotis Heſychij, nepotis ſancti Gregorij; annos 51. Petierunt ab iſto Armeniorum Primates, vt in maleuolentiſſimis obtrectationibus, quibus ſuo Regi Ardaſciræ apud Regem Perſarum officere volebant, ſecum ipſis conſpiraret; cumque ille renuiſſet, ex eorum throno, & Patriarcham, & Regem ipſum deturbarunt, inque Ardauaſenſem Prouinciam propulere. tum in ſede Patriarchali Suormach virum ambitioſum, falſumque Sacerdotem conſtituunt, Regiſque Perſarum patrocinio firmant. Hiſce temporibus, dum non nulli in Aſia feſtiuitates dominicæ Natiuitatis, atque Baptiſmatis vnico ſimul die, nempe ſexto Ianuarij celebrare ſolerent; omnes aliæ Regiones, iuxta magnæ Eccleſiæ Romanæ ritum, feſtum Natiuitatis 25. Decembris, & Baptiſmatis 6. Ianuarij peragere, concordiſſimè ſtatuerunt. idque, Ioanne Chryſoſtomo adhuc ſuperſtite, per omnes Eccleſias diuulgarunt. Scriptum deinde fuit etiam diuo Iſaac, vt

Iſaac Armeniorum ſanctiſsimus Patriarcha.

Eccleſiæ Romanæ ritus in celebratione feſtorum, proponitur exemplũ, quod imitari debeant omnes Eccleſiæ.

Հատուած

Հայոց Պատմութենէն.

Գլուխ. Է.

Տէր Սահակ, զոմանք Հայրենասէր Նահապետ հարցայ եպիսկոպոսն։ ամս. Դ.

Տէր Օհան, եղբայր նորին. ամս. Դ։

Տէր Հաղբատակեցի, եղբայր նոցունց. ամս. Է։

Տէր սբ Սահակ, սորինեան սրբազան հայր. որդի մեծին Նեբրսէսի, թոռն յուսկանն, թոռն սբոյն Գրիգորի. ամս. Ճա; Զոր ընդ այն եկեալ Հայաստարքն հայոց, խնդրէին մատնել ի չարախօսութիւն թագին եւ ընկեցին յաթոռն զկաթուղիկոսն և զթագն. արքունիւք ինոսա յարուցանել զոմանս եւ զոճն Սորմակ փառասէր, և սուտ անուն քահանայ կացուցին ի տեղի նոր, ի նոյն սրբոյն հաստատեալ։ եւ յայնմ ժամանակի ի կողմն Հաշոց, զոր անանք սովորեալ ծնունդն զոճն Ջնջնդեան և զմկրտութիւն ի մուտ աւուր ի յունուարի ի վեցն. մատանելոյ ընդ միմեանս ազգային տեղեաց, ըստ հնումն մեծ եկեղեցւոյն, սահմանեցին ծնունդ զոճն Ջնջնդեանն դեկտեմբերի ամսոյ ի. ին։ և զոճն մկրտութիւն ի յունուարի վեցն։ եւ ի ժամանակս Յոհաննու ոսկէբերանին գրեն առ նմա եկեղեցիս այսպէս. և առ սբն Սահակ այսպէս կատարել. և գալ ի

հաստատեալ կաթողիկէ եկե-
ղեցւոյն : եւ նա ազատեալ զա-
մուսինն յարատեւապէս զաւետն . անկա-
րանայր ղնեքն : դ 4

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՐՁԱԿԵՑԻՆ ԱՂԱՐԴԱՍԱՆԻՆ։

Սահակ եղեւ որդի մեծին Նեղ
սէսի . որ սկսանեալ բարի վարուց-
եւ գիեւտ նըմանեալ վարուց սրբակրօն
հօրն իւրոյ . եղեւ առ ամենեսեան յոյժ
ընդունելի մանաւանդ վասն ազգին
սրբութեան եւ նմանատութեանն ի-
րեան : վասն որոյ ընտրեաւ յաթո-
ռապարհապրութեամբ . եւ առաջնորդ ե 5
եղեւ հոգեւորապետական հայ-
յոց եկեղեցւոյն յերկար ժամանակ : ո-
ւս ոչ ծերացեալ ի սրբութեանէ . եւ մար
դարեկան հոգով լցեալ ի մեջ չար
չարչարանաց ազգարոյն վիճակեաւ առ
աջ . եւ ի նոյն աւուրս յորում ծնեալ
էր յաշխարս առաւելս մահու ի նմին
ծնաւ անմահ ի վերին աշխարհն կեն
դանեաց : յիշեաւ սէ հայրապետին
Սահակայ այնչափ պատուական եղե-
ւյազգէն հայոց . վասն զի հանապազ ի
մեջ սէյ պատարագին ի բերանս յիշո-
ւսանկեն ընտ , որպէս եւ գմեծն Նեղսէս , եւ
զայլ ջուրս նախնիսպատոյն հայրապետսն
որ են ի ցեղէ սրբոյն Լուսա ը 7
ւաւորչին : 6

Տիշատակի եւս սրբոյդան կաթո-
ղիկոսն Սահակ ի պատմութեան
Աղուանոյ սէ ժողովոյն , որ ագատեալ
եղե ի հայոց հատոյն հրամանաւ Օշոյ
ագբային խուժանց , վի միաբանութե
եկեղեցւոյն հայոց ընդ առաքելական
սէ աթոռոյն հռոմայեցւոյ . յամի ՈՒՆ . ՀԲ .
որպէս ցուցաք ի վերջն հատորիս այ

կա սոյնիք

ut & ipſe ſimiliter faciens , cum catholica Eccleſia conformaretur ; cumque hic in Ardauaſenſi tunc Prouincia exularet , exitum res habere non potuit.

ANNOTATIO.

ISaac Patriarcha , huius nominis ſecundus , ex magno Nierſeſe , ac eius legitima coniuge , quam hic habuit antequam Sacerdos , & Armeniæ Patriarcha initiaretur , progenitus fuit . vir poſteà fere quinquagenarius effectus , & eximiæ virtutis laude coſpicuus , Armenæ præficitur Eccleſiæ , quam diu ſanctiſſimè gubernauit . tandem ſenio confectus , odore ſanctitatis , & ſpiritu prophetiæ clarus , inter afflictationes exilij , eodem quo natus erat die , ab hominibus demigrauit . vſque adeò apud Armenos in honore habitus fuit ; vt ipſius , ſicuti etiam magni Nierſeſis , & aliorum quatuor priorum Patriarcharum , à ſanguine diui Gregorij deſcendentium , in ſua ſemper liturgia memoriam celebrent .

In actibus Concilij Adanenſis ; quod ad vniendum Armenam Eccleſiam cum Romana , ab Armenis Epiſcopis in Cilicia celebratum fuit anno Domini , 1309. vt in calce huius primæ Partis latè videbitur ; ſimiliter legimus , quòd idem Iſaac Patriarcha , & ſi vellet , Armenam Eccleſiam conformari cum alijs Chriſtianorum Eccleſijs , celebrando Natiuitatem Domini die 25. Decembris ; & non , vti illa

Conciliũ Adanenſe Armenũ.

ſo-

ſolebat, 6. Ianuarij, ſimul cum Baptiſmo eiuſdem: nequiuit tamen ſui causà exilij ad exitum rem perducere. propria illius Concilij verba damus:

Vide, quãtum in alias Orbis Eccleſias imperium olim etiam habuit Eccleſia Romana.

Poſtquam, ait, dominicæ tempus Natiuitatis cunctis iſto examine innotuerat; dirigitur hac de re vniuerſale mandatum ex alma Vrbe Roma in Eccleſiam Conſtantinopolitanam, & ad Ioannem Patriarcham Hieroſolymorum, & ad Flauianum Antiochiæ Patriarcham. omneſque, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ adhærentes, vnanimiter decreuerunt, vt eiuſdem Natiuitatis feſtiuitas 25. Decembris ſolemniter in vniuerſa celebraretur Eccleſia, feſtumque Baptiſmatis 6. Ianuarij; eratque tunc temporis Eccleſiæ Romanorum Patriarcha, Anaſtaſius. Scripſerunt autem, ex Vrbe Byzantia, ſicut ad alias Eccleſias, ſic & ad magnum Iſaac epiſtolam, vt vel ipſe cum tota Eccleſia conueniret. Hic interim, cum noluiſſet in perniciem Armeni Regis Ardaſciræ vnà cum Armeniorum Primatibus conſpirare, eumque apud Regem Perſarum falſis impetere calumnijs, fuerat ab ijſdem Magnatibus, ac præſertim ab ambitioſo quodam calumniatore, falloque ſacerdote, Suormach nuncupato apud ipſum Perſarum Regem de falſo hoc crimine accuſatus: Rex noſter Ardaſciras, inquiunt, & Iſaac Patriarcha, cum Græcorum Imperatore fœderati, rebellionem à tuo cœptare Dominio machinantur.

Anaſtaſius PF. I.

Satrapæ Armeniorum Regẽ ſuum, & Patrjarchã calumniatur apud Regẽ Perſarum.

ա. 7

ոսկի։ Եւ ասի անդ-նմանապէս. Թէ կամիցաւ այս սէ հայրապետս ոմանք զոծն Տնբնդեան և զիկոսոս ՕՀ ան բամբանաբար ի յայլ և յայլ աշխարս, քան որում հանդիպին նոքա, և նշ ի մի չմոռանալ։ և գնալ ի համաձայնութեն այլ եկեղեցեացն քն. բայց նշ կարացաք վն զոլոյն աջսորհալ։ Բանքն հայոցս ժողովոյն էն այսոքիկ։

Ի բերն այսոցիսի քննու-Թէ ուսանել Տանեան զի ամանակ Տնբնդեան ան։ յայնժամ հրաման արձակեալ ի մեծ էն հռոմէայ ի կոստանդնու-պօլիս և ատ յոհան պատրիարգն նմ. և ատ միաբեռ նոյն պատրիարգն անդիոքայ։ և ամ նեքեան հաւ անեցան եկեղեցոյն հռոմ մայ։ և բոլորիդ համաձայնու-Թէն հաս տատեցին յընդհանուր եկեղեցի այսոյ ի դեկեմբեր. ին. կատարել զոծն Տնբնդեանն։ և զիկոսոս ՕԷն յոանն. ա։ և էր ի ժամանակին այնմիկ պատրիարգն եկեղեցոյն հռոմայեցոց ՀՀատատասիոս։ զ-բերեն և ատ մեծն Մահակ Թուղթ, որպէս և ատ այլ եկեղեցիս. գալ ի համաձայնու-Թի ընդ հանրսկան եկեղեցոյն։ նոքա նոյն ևս ոչ միաբանեցաւ ընդ նախատ բարան հայոց. և ոչ չարախօսեաց յան դու-մն Թագաւորին ՀՀատատ։ Թագաւորն պատրիարգ. մանաւանդ ի չարամբասանէ ումեմն փառատոյ և սուտ անուն քահանայի Մորմակ կոչեցելոյ՝ պնատպոյն ամբաստանեալ էր ատ արբայն պարսից։ և ասէին. Թէ Թագաւորն ՀՀատատ, և հայ Թուղիկոսն Մահակ դաշինս ուխտից առնեալ ատ Հայոսն յունաց՝ որպէս տատեցաք Թէ խորհին ի տէրու-Թենէդ քումմէ։ որոյ համաստատել արբայն պարսից՝ ընկենու յանդուտյն զՀՀատ

գաւ՛ոյն , և զոր կամ՛ուրկոմն ։ և
զկոչեցեալն Մորմակ կացուցանէ յա-
Թոռն , որպ պարգև մատուցեալ ։
էլ՛ն որոյ՛ն հատանել հրովարտակին՝
նորա արտօնեալ զոլով յարտաքս
դաւառին , ոչ դարձեալ պատասխա-
նի տրջոյն առ Թագաւո՛ն էձրկա-
դէս , և առ պատրիարքն Յոհան
նէս ։ և այսպիսի պատճառաւ մեաց
համառձեալ՛ն Հայաստանեայց է-
կեղեցւոյ ընդ մեծ Եկեղեցւոյն հռով
մայ , և այլ ևս քրիստոնէից , ՛ի
ծննդեան տէրունական ծննդոց
այսպիսի կարգաւո՛րութ ։] մինչ
և ցայսմ՝ հայոց էձատանա- տէ ժո
ղովն ։

Եւ սոյն՝ ՛ի նոյն ա՛ուրս մահկա-
նայ , բնակէր և յաշխարհին հայոց
անուն Մեհրուժ՛ն և հռչակաւո՛ր վար
դապետ՝ էմնորոյ անուն , այր նիւս
տուն , խելամուտ , և հմտագիտ ,
որ գեղեցկայարմար հնարեալ էստեղծ
զրոյն հայոց և վրաց ։ և առաջինն ևԹող հեաեղողոյն նուրոյ
գբարեբարուԹի՛ւն զայս ունի , որ յա-
յնչափ անցեալ ժամանակս ոչ գոյր
շնորհեալ նախնեացն ։ Սա՛ , և Սա-
հակ կաԹուղիկոսն՝ ուսուցին զո-
շանէրսս ոմանս , զոր և առաքեցին
յաԹենացւոց քաղաքն ուսանել գյու-
նաց բարբառ , և զայլ մանկացու-
Թի՛ւս . զորոց վարժուԹի՛ւն ընդալան
մանաւանդ երիք՝ Մովսէս բէրԹող,
Դաւի՛Թ փիլիսոփայ , և Մամ
բրէ ։ Մովսէ յեռոյ Թարգմանեցին
զրուսաց գիրս յոլով՛ն ի հայս . և
մանաւանդ զնա՛ծաշունչսն հին և նոր
կաւակարանացն ։ և սբանչելագոյն
փոխԹամացու՛ցին հռեաորտկան ծաղ
կոց և զարդուն՛ էլեղուն հայոց . առ

կգ նելով

tur · quibus fidem adhibens Perſa, & Regem, & Patriarcham ex eorum throno dereuerat : ipſumque Suormach, tanquam in mercedem proditionis, Patriarchali remunerauerat dignitate. Ea propter, dum in aduentu generalis illius mandati Rex Ardaſciras, & Iſaac Patriarcha in Ardauaſenſi Prouincia exularent, nullum ex eodem beato Iſaac reſponſum ad Archadium Imperatorem, ac diuum Ioannem Chryſoſtomum, Conſtantinopolis Patriarcham, redire potuit. vnde & illa conſequenter Eccleſiæ Armenicæ cum Magna Romanorum, alijſque Chriſtianorum Eccleſijs conformatio in feſtis Dominicis celebrandis ad exitum tunc perduci nequiuit.] Hucuſque acta Concilij Adanenſis Armeni.

Hac eadem tempeſtate floruit etiam in Armenia celeber quidam Heremita, dictus Mieſrobus, vir planè eruditiſſimus, & ingenio perſpicax; qui cùm Armenarum, tum Iberarum quoque literarum characteres accuratiſſimè Primus expreſſit; ac Poſteris ſingulare hoc beneficium, quo tot tranſactis ſæculis eorum Maiores expertes fuerant, dereliquit. Is igitur, & Iſaac Patriarcha, plures in Armenia erudierunt Diſcipulos; quos & Athenas ad Græcam linguam, aliaſque facultates adipiſcendas miſerũt. inter eos autem maximè omnium profecerunt tres, videlicet Moyſes, cognominatus Grammaticus, Dauid Philoſophus, & Mampræus:

Ex hiſtorico Carmine Nierſeſis Ghel de Regibus Armeniæ. nu. 490.

Armenarũ, & Iberarum literarum Inuentor.

qui

Interpretes Armeni ſacram Scripturã, aliosque libros ex Græco in ſuum conuertunt idioma.

qui poſteà plerosque libros, ac præſertim Bibliorum veteris, & noui Teſtamenti, ex Græco idiomate in Armenum transferendo, ſuam ipſorum linguam mirum in modum locupletarunt, atque inſtar Græcæ, vocibus compoſitis affluentem, efflorescentemque reddiderunt: adeò vt, quas noſtra adhuc latina deſiderans, ex Græca lingua voces vſurpat, & ijs quoque omnibus de proprio ſumptis Armena nunc ſcateat.

ձեռով զնա յոյժ դեղեցկաշար և առատաբուխ բարդեալ բառից ըստ նմին

ՃԻԳ 13 նուիրէ յուսոյ լիզուին։

In lib. Reuel. Iſaac Patriarc. Arm.

Extat pretereà eiuſdem Iſaac Patriarchæ liber quidam reuelationũ, in Armenæ hiſtoriæ codice inſertus: in quo præcipuè legitur, quòd dum hic Dei Famulus exularet, pœnitentia ducti Primates Armeniæ, venerunt ad ipſum, vt erroris ſui veniam peterent: quibus ille viſionem quandam, diuinitùs ſibi reuelatam, aperuit; quam & Angelus explanans, ſimile quid, quod antea de Regni, & Eccleſiæ Armeniorum ruinis Nierſes Magnus prædixerat, his ei verbis vaticinatus fuerat:

Եւ դարձեալ կայ ի մէջ ճառին տրուն հայոց գերջն տեսլեան, որում հայրապետին լայտնակայ. յորում դրեալ է. Եւ մինչ կայր արտորեալ այս ծառայս քն. Նահապարքն հայոց գղջացեալք եկին առ նա. և ա

ՃԻԴ յաղերական հանիւք խնդրեցին ի նմանէ զթողուած մեղաց, և չարախոսութեցն խրնամց։ և յայնժամ ետես պատուհաս նոցա գհրաշալն տե

14 սին, յուրեալ նմա ի հրեշտակէն. և մարգարէացաւ. Եւ նոցանէրոց էին յաղտս սրբոյն էդ-բնդոյն մոլորեալ քահանայապետք ոմանք, որ ոչ ըստ կանոնի աբ ժողովին. յիջ. հարցն առաքելոցդ էին գիւղեղեցին հայոց. որոյ և առաջն նախագուշակեալ էր սնձն Նէրսէս. խոկ առաց հրեշտակին լայտնակայ ասէ.

Եւ զի երևեցաւ քեզ ծովափին սառնամանեաց տեսիլ աղտոյն. նշանակեալ յուցանէ գծփուածս ալեկոծութիւն հայոց։ քանզի գթխադոյն Թանձր կատարն ծածկուածս զօրինակ բերէ գթանձրամած ծադոյն որ ունելոց է զաշխարհս այնոցիկ. վա՛ գի տեսլիւ վաղճան է։

ՃԼ 15 Եւ նահապետն բնհեղեալ. և զգուշդն, զոր տեսանէիր ի վեր սկըսանելին. նշանակէ մինն զքահանայութիւնն, խոկ միւսն զթագաւորութիւն։ Եւ զի ոչըզ ունէր արկնալ գնշանակն գնաւիտեան. և ոչըզ այն էր, որ զգուշդն ունէր ի ձեռին. լուր առաւդապէս. զի լինելոցն մերձ ընդ մերձ Թագաւորութիւն յազգէն արշակունեաց. և քահանայապետութիւն ի ցեխէ արժանաւորդ

ՃԼԱ 16 քա-

Regni, & Eccleſiæ Armeniorũ, Euerſio futura. Iſaac Patriarchæ diuinitus reuelatur.

Throni viſio, quæ tibi apparuit, ſimilis fluctui maris glaciati, ſignificat fluctus agitationum Regionis Armenicæ. Nam abſconditum illud ſub nigro, & denſo velo, oſtendit flagellum, quod ſubitura eſt Regio tota. Veſtis autem Pontificia ex purpura, & globus, quæ poſita ſupra diſcum vidiſti, altera Sacerdotium, alter verò indicat Regnum. At quia nemo erat, qui veſtem indueretur; nec qui globum manu geſtaret; audi rectè: ſilebit iam iam Regnum à progenie Arſacidarum, & Patriarchatus

քահանայապետի սրբոյն Հ-բնծորի. ԺԶ
եւ մագաղաթն հաստուածանէւ, որ 16
ցուցաւ քեզ. դրեալ ի սկզբանն կարգա
ոսկեղէն գրով զձեռն արդարութեան
արանց սրբոց. եղոյց քեզ Հոգի Տեառն
գոյն սրբոց, որ ի զաւակէ ցանկալի
սրբոյն Հ-բնծորի յաջորդեցին արժա
նաւք զաթոռ քահանայապետութե.
նորա որդիք ընտիրք, և դրեալ ոսկէ
տեսիլ գրով ի դալոց կենաց. եւ
զի երեւեցաւ ի միջի կողմն մագաղա
թին, հետեւ յոսկեգիր կարգացն, կարգ
ինչ խանդարեալ, և ընդարձիք. զի
առեալ, զի նստելոց են քահանայա
պետք ոմանք յաթոռ սրբոյն Հ-բնի
գորի. որ ոչ ըստ կանոնի սբ ԺողովոյնԺԷ
յԺբ. եղեն լինելն ձեռնադրեալք յեր 17
կնաւորս պատիւ. այլ ըստ փառաց
աշխարհիս ձկտին ի պատիւ յանդգ
նութե. որք են արծաթասէրք, քան
զԱստուած սիրասէրք: և վասն զի սուտ է քա
հանայութին, և խոտան ըստ հաճո
յից բարձրելոյն, ընդդեալք նորա ի
դալոց Աստուածային երկնից բարու
թեցն. և առալոց են զհատարք ի դատաստան զե
հենին այսման յղդս անձանցն հուր
անց. և զԺողովրդոցն կորստեան.]
Օայսպիսի Ջրուառական անգու-ին
հայոց եկեղեցոյն, արտասուաց և ող
բոց արժանի, յայսմնեայ հրեշտակին ԺԸ
սրբոյ հօրն Մահակայ: յորոյ յիշատա 18
կին հայք այսպէս աղօթեն ի շարա
կանն. Որ զհանդերձեալ խորհուրդ
քոյ առեր տեսլեամբ սրբոյն Մահա
կայ ծանուցեր. յիշատակին տօնից
ընկալ զոճողացս աղաչանս.]
Էոսկ ասպն յետ փոխմանն Մահա
կայ. վաղվաղակի սկսան լնուլ վէրոյ
գրեալ մարգարէութիւնքն. վասն զի ինքն
Մահակ էղև յետին կաթուղիկոս ի

chatus à genere digni Patriarchæ, Sancti Gregorij; per membranam verò quadrilateram, quæ tibi oſtenſa eſt, habentem in primo ordine ſcriptam literis aureis manum iuſtitiæ virorum ſanctorum, ſignificat tibi Spiritus ſancti gratia, eos, qui orti ex genere dilecti ſancti Gregorij, dignè Patriarchatus Sedem rexerunt, filios electos eſſe, aureiſque literis ſcriptos in libro vitæ. quoniam verò tibi apparuit in medio membranæ, longè ab aurearum literarum ordine, confuſa quædam, & deleta ſcriptura: ſcito, in Cathedra ſancti Gregorij nonnullos ſeſſuros eſſe Patriarchas, qui haudquaquàm iuxta canones ſacroſancti Concilij Trecentorum decem & octo initiati ſunt honore cœleſti; ſed ob Mundi huius gloriam ad illam ſeſe audacter euexerunt dignitatem, argenti amatores, & non Dei; & quia falſum eſt ipſorum Sacardotium, & Dei placito odibile, deleti ſunt à libro bonorum cœleſtium, rationem reddituri Gehennæ incendijs de ſeipſis, & Populorum perditione.] Hæc ab Angelo acceperat perilluſtris Iſaac; in cuius commemorationem Armena quotannis ſic decantat Eccleſia: *Domine, qui tua futura myſteria ſancto Iſaac reuelatione ſignificaſti, ſuſcipe noſtras commemorationem eius celebrantium preces, &c.*

Pſeudopatriarchæ in Armena Cathedra prædicuntur ſeſſuri, vna cũ ſectatoribus populis Gehennæ incendijs puniendi.

Hoc itaque ſanctiſſimo Patriarcha defuncto, cœperunt ſtatim præfata impleri vaticinia; nam idem Iſaac, poſtremus ex genere diui Gregorij Patriarcha fuit, cui mox

Suormach falſus Sacerdos, alijq; de-
inceps, interrupta licet ſerie, ſchi-
matici Patriarchæ ſucceſſerunt: quo-
rum primus fuit Nierſes Aſcdara-
chenſis, ſecundus Ioannes Oznien-
ſis, & alij; quibus vltrò adhæſerunt
Armeni Pſeudodoctores nonnulli, fi-
dei veritatẽ ſcriptis, ac totis ſuis viri-
bus oppugnantes: de quibus infrà
ſuis locis, ac præſertim in ſecunda
Parte, vbi eos ex alijs Armeniæ ſan-
ctis Patribus, Doctoribus, & Con-
cilijs confutabimus. Vltimus ſimi-
liter ex Arſacidis Armeniæ Regibus
fuit iple Ardaſciras: cum exinde
Armenij, ſuis orbati Regibus, pri-
mò fuerint Perſarum, tum modò
Græcorum, modò Sarracenorum,
modò Tartarorum duriſſimo ſub
dominio mancipati; iam verò huc
illucque diſperſi, partim Perſis, par-
tim Turcis miſerrimè, penituſque
ſubijciuntur: atque ſi qui in poſte-
rum Armeniæ Reges à nobis inter-
dum memorabuntur, potiùs Re-
guli, Prouincięque alicuius Principes
tributarij habendi ſunt. Hoc ipſo
Archadij tempore, teſtatur Sozome-
nus, Hunnos in Armeniam irruiſ-
ſe, ac nonnullas alias Orientalis Im-
perij Regiones deuaſtaſſe.

Sozom. lib. 8. c. 1.

ՃԾ 19 ի՛ղէ սղոյն էՀ-բիդոսն. զկնի որոյ նաւաւէ Մոռմակ առաւ անուն քահա-
նայ: և ապա յետ բազում անցեալ
ամաց՝ նաւան եւս ի նոյն աԹոռ արաս
բնաբնջունք սակաւ առաջ ունանք, որք
դնեմամարտեցան ընդ դէմ կանանաց
առեղէծական սբ Ժողովոյն: ու սոքա և
ընդ եւբենդ հաւանեցան անկան ի
նզով կանանացն այնոցիկ: այսոքիկք
էղեն Հերեսէս աշտարակեցին. Յոհան
օձնեցին. և ունանք վճռ պատճառ, որ ըղ-
ատգով էղէն դոցա. և զինեցան ընդ
դէմ ՃշմարտաւԹ, և ընդ դէմ բա-
ղում այլոց սբ հարց և վճռ պատուոյն
հայոց, որք սեպէին զՃշմարտաւԹ-
և զմիաբանաւԹ քրիստոնէից: որ-
մէք յոլովանգամ էին և յեռոյ ուՃախա-
պէս, և մանաւանդ ի յեկեղեցւոջ հա-
ւատքին մերոյ. Հոյնպէս և յետին Թա-
գաւորքն ի զարմէ արշակունեանցն էղեւ
ինքն հաւատացեալ: քանզի այնու հետեւ
հայք չունէլով զԹագն ինըց, անկան
ընդ լուծով ծառայուԹեաւ Թ. պարս
կաց, Թ. յունաց, Թ. Մահակայ, Թ.
ԹաԹարաց: և այժմ ցրուեալ գոլով
Թշուառապէս ապա և անդ. ու մանաւ
նոցին ծառայ է Թուրքաց տէրու-
ԹեՆն, և այս ու պատճառ: ուստի և Թ.
պետութեաք յայսմհետէ ուրուրակ չկա-
տակեալք, գոլ էրբեմն հայոց հա-
գեալ ունանս, զոր և Ճագաւ ոսա անու-
անեալք, ոչ սակայն էին նոքա այդպիսի
խանք գոՃ ասէն ուրուք, որք և հնազանդեալք էին ամենայն պետութեանց Թրքաց:
հաւտ է յաղբիւրոսէ աւուրս այսոսիկ, ասէ Մովսէսէս է. ը. հատոր պատմ. և է
գլուխ· ա. Թ. Հոնքն էին զօրօք բազմօք. և ասպատակեցին զաշխարհս հայոց.
և այլոց ազգաց ազեւելից:

ՀԵՏՈՒԱԾ

Հայոց Պատմութենէն։

Գ լուխ. Ը.

EX ARMENA

Hiſtoria.

Caput VIII.

ա Սոռմակ, յաւուրս մնծին Սահակայ. ամ մի եկեաց նորա հայ
1 տարմանն այլ եւս ամս վեց։

XI. SVormach, qui ſedit, adhuc vi-
uente magno Iſaac, annum unũ,
& ſex alios poſt obitum illius.

ե Տէր սբ Յովսէփ, յաշակերտու-
թենէ սրբոյն Մեսրոպայ. ամս. Ե։
Սա չարչարեցաւ յաղագս քն յաշխ
ղերտէ ընդ սրբոց Ղևոնդեանցն։

XII Domnus ſanctus Ioſeph, diſcipulus
Beati Mieſrobi, annos 2. Hic ſub
Iſdegerde Perſarum Rege, unà cum
ſanctis Leontio, & ſociis eius, pro
Chriſti fide paſſus eſt.

Martyres in Armenia paſsi.

է Տէր Հ-եւս, ի Վանանդայ.
յոմիուղ գեղջէ. յաշակերտու-թենէ
սրբոյն Սահակայ. ամս. ԺԵ։ Սա
ընդ հալածմինն կացեալ՝ հաստատե-
ալ զաթոռ հայրապետու-թեան՝ ի
դմին զկնի կատարման սրբոց Վաղ
դանանցն։

XIII. Domnus Chyut Vanantanus ex Op-
pido Iotmuds, diſcipulus ſancti Iſaac,
annos 15. qui ſtabiliuit Sedem
Patriarchatus in Ciuitate Theuin
poſt martyrium ſanctorum Vartani,
& ſociorum.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին։

ը 2

ANNOTATIO.

Յովսէփ կաթուղիկոս և Ղևոնդ. և Բազում այլ սբ վկայք էին. զորոց յիշատակն առնէ եկեղեցին հա-
յոց յամին տալուրջ. չարչարեցան՝ ի
ներբոյ Վաղկերտի Թագաւորին պար
սից՝ ի հալած-ումն, որ նախ սկսաւ էր
յաշխարհն հայոց և պարսից ընդ դէմ
քրիստոնէից՝ ի նոյն Վաղկերտէ. և յե-
տոյ հաստատեալ եղև նոյն հալա-
ծումն՝ ի Պարսպանէ որդւոյն Վաղկեր
տին. և եւս ի հետևողէն սորա. որպէս
զրէ Պարսնեոս, և Կիւրեղ աբեղայն.
Թէպէտ սորա ոչ դիտացին զյաւուրս
անուանն վերոյգրեալ մարտիրո-
սացն։ Եւ զնոյն եւս զրէ Թէոդորիտոսն

Ioſeph Patriarcha cum Leontio, alijſque penè innumeris Martyribus, quorum Eccleſia Armena annuum commemorationis diem feſtum agit, paſſus eſt ſub Iſdegerde Perſarum rege, in perſecutione cœpta in Perſide, & Armenia contra Chriſtianos ab eodem Iſdegerde, continuata verò à Bararane, eiuſque Succeſſore. lege Baronium, & Cyrillum monachum; licet peculiaria horum Martyrum nomina ab ipſis non memorentur: ac denique Theodoretum, cuius verba ſunt hæc: *Mortuo quidem Iſdegerde, poſt Patrem*

Baron. t. 5. an. 420. Cyril. monac. in vita S. Eutym. apud Metaphr. die 20 Ianu. Theodor. lib. 5. c. 39.

defunctum Bararanes filius vnà cum Regno & tam bellum ſuſcepit aduerſus pietatem ; atque ipſe moriens ambo quoque filio ſuo reliquit. genera autem ſupplicio rum, & exquiſitiones pœnarum, quibus pios excruciauerunt, non facilè poterunt oratione exponi.

Prætereà Vartanus, alijque milites Armeni 1036. durante eadem perſecutione, in qua exercitus Perſicus omnes Chriſtianorum Eccleſias in Armenia deuaſtabat, cum ſeiplos pro Chriſtiana religione tuẽda aduerſus exercitus totius furorem fortiter, conſtanterque obieciſſent, meliùs exiſtimantes mori in bello, quàm videre mala Gentis ſuæ, & Sanctorum, crudeliſſimè omnes ſimul cum ipſo Vartano, eorum duce, trucidati fuere : qui ab Armena Eccleſia quotannis ſpeciali quoque memoria recoluntur.

Sub hæc tempora, anno nimirùm Salutis 435. vt notat Cardinalis Baronius, quatuor annis poſt ſacram Synodum Epheſinam, celebratum fuit in Armenia Concilium, communiter dictum Armenum ; in quo Epiſcopi illi, orthodoxæ fidei tunc zelo flagrantes, damnauerunt ſcripta Theodori Mopſueſteni, & Diodori Tarſenſis, à quibus hæreſis ſuæ venenum Neſtorius hauſerat. Cauſa verò, cur Armeni Epiſcopi talem Synodum celebraſſent, vt ſcribit Liberatus diaconus, ea eſt : Poſtquàm ex publico Theodoſij Imperatoris edicto, omnia ſacrilegi Neſtorij ſcripta, à Synodo Epheſina damnata, igne fuerant abſumpta ;

Baron. to. 5. an. 435.

Conciliũ Orthodoxum in Armenia celebratum.

Lib. diac. Breuiar. cap. 10.

Neſto-

դ 4

ե 5

զ 6

որոյ հրամանաւ փոքրին Թ-էոդոսի
կայսերէն այրեցին զամ գիրս պղծոյն
Նեստորի. որք դատապարտեալ էին
յԵփեսոսի սբ ժողովոյն: տեսեալ զայս
Նեստորականացն, հանին յարտաքս զմի
ըստ կաթոլիկոսն գրեանսն Թ-էոդորի մօպսու
ստացոյն, և Ռ-ոմոդորի տարսոնացոյն.
յորոյն ուսեալ էր Նեստոր: և Թարգ
մանեցին զնոսա ի բարբառն ասորոց.
հայոց և պարսից և որպէս զի ընդու
նելի լինին առ ամենեսեան. գրեցին
խաբէու-Թ ի մի նոցա այսպէս. դո
քա ես գիրք երկուց բնու-Թեցն ի մի
անձն քի. ընդ դէմ Եւնոմիոսի, և
Ապողինարի:] Ոմանք եթէ և Ակա
կիոս եպիսն մելիտինայ, և Ռ-աբու
ղա եպիսն եդեսիոյ՝ ճանաչէցին զայդ
պիսի խաբէու-Թի Նեստորականացն.
մուԹով ծ-ածեցին նամակս առ եպիսո
սս հայոց. ծանու-ցանէլով նոցա. զի
մի ընդու-նէսցեն զայն գիրսն Թ-էո
դորի մօպսուստացոյն. մի զի ի նոքոյ
ուղղափառ առաջնորդանէն՝ նոքա էին
անդ մոլորու-Թիէն Նեստորի. որ բա
ժանէր զմի անձն քի ի երկուս անձինս
Թէսիա և եպիսքն կիլիկեցւոց մեղա
դրէին նոյն Ակակիոսի, և Ռ-աբու
ղայ. ասելով Թէ դոքա գրեցին առ հա
յս այդպէս. ոչ Թէ ի սերոյ, այլ մի նա
խանձոյ և հակառակու-Թէ. Ռեսան՝
յղէս այդպիսի պաճառանաց ժողովե
ցան ի հայս ամ եպիսքն. և յետ
բազմօրեայ քննու-Թէ՝ գոյն գրեր
անսն Թ-էոդորի, լի մոլորու-Թէ. վա
րոյ դատապարտեցին զնոսա:

Եւ գինի այսորիկ՝ նոյն եպիսքն
հայոց յղեցին հրշտակս ի կոստանդ
նու-պօլիս առ Պրոկղն պատրիարքն յու
նաց. ըստ որում ճառէ նոյն Լիբերա
տոս այսպէս: Առաքեցին գերկու քա

կՀ. հա

Neſtoriani fontem ipſum aperuerunt, vndè illa primitus deriuarunt: ſcilicet hæreticos Theodori Mopſueſteni, & Diodori Tarſenſis libros vbique legendos expoſuere: & quò latiùs ſparſi, ſine vlla ſuſpicione ſuſciperentur, eorundem volumina in Syrorum, Armenorum, atque etiam Perſarum linguam transferenda curarunt ſub hoc catholico titulo, *Liber duarum naturarum in vna Chriſti Perſona aduerſus Eunomium, & Apollinarem:* Sed vbi callidam hanc Neſtorianorum fraudem perſpicaci animo præſenſere Acacius Melitenus in Armenia Epiſcopus, & Rabula Epiſcopus Edeſſenus, illico per litteras cæteros Armenos Epiſcopos monuerunt, ne Theodori Mopſueſteni librum, tanquam hæreticum, & auctorem dogmatis Neſtoriani, ſuſciperent; quamuis ab Epiſcopis Ciliciæ ipſe Rabula, & Acacius accuſarentur, quòd hoc non ex charitate, ſed ex contentione, & æmulatione feciſſent. Hac igitur ex caula conuenientes ſimul Epiſcopi in Armenia, cum poſt accuratum examen Mopſueſteni ſcripta, à tramite orthodoxæ fidei aberrantia inueniſſent, eadem damnauerunt.

Neſtorianorũ affluentia.

Verùm, ne ipſi ſoli ea damnaſſe viderentur, ſed vniuerſa quoque Eccleſia Orientalis id ageret, legationem dirigunt ad Proclum Conſtantinopolitanum Epiſcopum; de qua hæc proſequitur idem Liberatus: Miſerunt duos Presbiteros,

Leon-

Epiſcopi Armeni Legatos mittũt ad Proclum, Epiſcop. Cõſtant.

Leontium, & Aberium ad Proclum Conſtantinopolitanum Epiſcopum, ſecundum morem, cum libellis ſuis, & vno volumine Theodori Mopſueſteni; ſcire volentes, vtrùm doctrina Theodori, an Rabulæ, & Acacij, vera eſſe probaretur? itaque Proclus, accipiens Armeniæ Epiſcoporum libellos, & illud Theodori volumen, diligentiùs vtraque examinans, tomum Armenijs ſcripſit, & deſtinauit; in quo poſuit, ad interimendum Neſtorianorum verſutias, qui duas in Chriſto inducunt Perſonas, vnum de Trinitate incarnatum; quem & direxit Ioanni Antiocheno per Theodotum diaconum, continentem ſubter capitula ab hæreticis prolata; expetens ab eo pro communi fide ſeruanda, vt cum ſuo Concilio eundem tomum ſuſciperent, & ſubſcriberent. Ioannes autem, & qui cum eo erant congregati Epiſcopi, legentes tomum, & eiuſdem laudantes compoſitionem, ſubſcripſerunt in eo, & Proclo tranſmiſerunt.] Hoc totum Liberatus.

S. Procli Epiſt. ad Armenios, in tom. 1. Cõcil. in fine.

Extat ipſa Procli Epiſtola ad Armenios, quæ incipit: *Non mediocriter, fratres, confundit animum noſtrum, & mœrore validiſſimo ſauciauit rumor nouellorum erroris zizaniorum, &c.* Vbi poſtquam duas Chriſti naturas in vna ſolummodò Verbi diuini Perſona, atque in vno filio vnitas, diſertiſſimè demonſtrauit ex Armeniorum eius temporis ſententia, illam hoc fine claudit: Hæc veſtræ Charitati direximus, veſtris

Յ

10

ԻԱ

11

ԻԲ

12

հանապա. յղ. պղՂոնաեոս, և պաՀբևրեոս, առ Պրոկղ եպիկոն կոստանտնուպօլսի. որոմ և յղղեցես պԹոպղԹս նուենանց. և պմի գեղս Թ-էոդորի մօպսուստացւոյն. խնդրելով գետել ի նմանէ. մի Թէ ՀչմարեուտԹիւն էր Թ-էոդորի վարդապետուԹիւն, կամ Թէ վարդապետուԹիւն ՀԱկակիոսի և Ռաբուղայ. Յոմ Պրոկղ առեալ զԹուղԹն հայոց եպիսկոպոսն. և զդերան Թ-էոդորի. և քննեալ զերկոսեանն. գրեաց գիրք մի առ հայս. որով վասն ամենայնոյ նեղոյ գնաբեուԹիւն Նեստորականացն. եցոյց, Եթէ մի անձն երկոքին մարմնացեալ էր և և առաքեաց առ Յովաննէս եպիսկոպոսն անտիոքայ ի ձեռն Թ-էոդոտայ սարկաւագի գնոյն գերդանութ. որ ընդունէր եղեալ ի վերջն գմոլորուԹիւս հերձուածողացն այնոցիկ. և խնդրեաց ի նմանէ. զի ընդ ժողովոյն եւթեան ընդունելոցէ և առ բարեացէ գայն գերդան գՀաստատուԹէ ուղղափառ հաւատոյն. Ապա ո՞ր էր Յովաննէս. և որք ընդ նմա էին ժողովեալ եպիսկոպոսն. ընԹերցեալ զդերդն Պրոկղեայ, յոյժ գովեցին զշարադրուԹիւնն նորա. և առարկելով գնա, դարձեալ առաքեցին առ Պրոկղն.] Չայս ամենայն գրէ Լիբերատոս.

Հաղորդ մինչ և գայս օր գառանն գերդս այս. զոր առաքեաց Պրոկղ առ հայսն որոց սկիզբն է այսպէս. Մեչ սաստիկ. եղբարք. խռովեաց զանձն մեր, և արտուսուԹիւն մեծ աւ՛ հասուցանէ լուրն նորոգուածոյ մոլորուԹեց. և այլ.] Եւ այսպէս ցուցանէ ամենայնիւ և նոյնս առաքէ. Թէ որպէս երկու բնուԹիւնքն էին միասին անշփոԹապէս ի մի անձն բանին նոյ. և ի մի որդեխնդ ի վերջ գասցին խօսել այսպիսի բանիւք. Հաւատացուաք

ջինեալք զայս առ եղբայրսն Քրիստոսի հներ. ԺԳ
չարժեալք ի Քղտոյն հնոց, զոր գրէ 13
ալ էք առ մեզ. վա՛ ձանուցանելոյ մեզ
եթէ մտանալ էին ի մէջ աշխարհիդ հե
րոյ չարաչար մարդիկք ոմանք. աղան
դա՛ր որ բանիւ առաքելաբոյլ. որք զա
նային մոլորական գրովք, և առաք
նութիւբ առաքելոցն Քրիստոսի, ապականել
զսպարդ և զմարդուբ գեղեցկութիւն ոչ
զանիւտ հաւատոյն Քրիստոսի. սակ և ես միւս
անգամ խրատեմ զձեզ բանիւ սրբոյն
Պօղոսի. Թէ զգոյշ լերուբ. մի ոք եղէ.
որ զձեզ կողոպտիցէ հաւատարմութեբ,
և մտանի խաբէութեբ, որ ըստ աղան
դա՛ր մարդկան առ անդուրեբ. և ոչ ԺԴ
ըստ յն քն: քանզի զայլ հիմն ուրեք 14
հաւատոյ ոչ ոք կարէ դնել, քան զիւ
դեալն. որ է յն քս: և արդ հաստա
տուն կացէք ի սմի հոգւի. և միով հոգւով
հաւատովիմիբ ի հաւ՛ատս ա՛ւետ խոս
տանին. և մի՛ ինչ զարհուրիբիբ ի հա
կառակորդ այնմանէ. այլ պահեցէք զա՛
նդուրեիս. զոր առիք ի սրբոյ հոգւոյն.
որք ի ժողովն նիկիոյ յայտ ապացոյց զմ
եզաստուրեն ուղղափառ հաւ՛ատոյն.
և ի սրբոյ վարդապետացն Ա՛թանասի,
և Հ՚ղեպեսի, և յայլոցն, որք միաձայն
հուպ էին ընդ հոգւոյ. և որոց անուն
անքն էն գրեալ ի գպրուրեանն կեն
դանւոյ:]

Հաղի այսպիսի Ծուղա մեծ-ին ԺԵ
Պրոկղն առ հայս, Թեպէտ գտեալ 15
եղև ուղղափառ մի՛ յանդիմանելոյ մե
լորուրէ՛ն Թ-էոդորի մոպսուեստացոյն,
և Նեստորի: սակայն յոյժ խռովեաց
զոմանս բազմութիւն, մանա՛ւանդ վանա՛
րականն հայոց, վասն զի առնելոյ Պրոկղ ի
ձեռս զիշերումբ նոյն Թ-էոդորի. էսայ
ինքն Լիբերատոս պատմէ. Թէ զինչ
արարեն վանա՛ականքն այնոքիկ ընդ զմ

հաս գրոցն

veſtris permoti libellis, quos ad nos miſiſtis; ſignificantes, peſtiferos quoſdam homines, ac verborum portenta proferentes, in veſtram Regionem irruiſſe, ſtudentes peruerſis ſcriptis, & oppoſitionibus falſi nominis ſcientiæ, ſimplicem ac puram rectæ fidei ſpeciem peruertere. Sed ego vos iterum beati Pauli verbis admoneo * : videte, ne quis vos decipiat per philoſophiam, & inanem fallaciam ſecundum traditionem nugacium hominum, & non ſecundum Chriſtum *. fundamentum enim aliud piæ fidei nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus IESVS. * ſtate igitur in vno ſpiritu, vnanimes collaborantes fidei Euangelij, & in nullo terreamini ab Aduerſarijs; ſed cuſtodite traditiones, quas accepiſtis à ſanctis, ac beatis Patribus, qui apud Nicæam rectam fidem ediderunt; & à ſanctis, ac beatis viris, Baſilio, & Gregorio, & reliquis, qui cum illis eadem ſenſerunt, quorum nomina ſunt in libro vitæ.]

*Coloſſ. 2.

* 1. Cor. 3.

*Philip. 1.

Quæ quidem Procli epiſtola ad Armenios, quamuis catholica comperta eſſet, quòd Theodori Mopſueſteni, atque Neſtorij errores damnaret; multorum tamen commouit animos, præſertim Monachorum Armeniæ; eo quòd nulla in ea de ipſo Theodoro à Proclo mentio facta eſſet. quid autem ijdem Monachi aduerſus Theodori ſcripta egerint, Liberatus vbi ſupra narrat; quem tamen cautè legendum

Lib. Breu. cap. 10.

eſſe,

Baron. t. 5. An. 435.

eſſe, Baronius admonet: vtpote qui ex aliquo Neſtoriano eam videtur, mutuatus hiſtoriam; quod in pluribus demonſtratur. Et primò, dum refert, eoſdem Armenos Monachos, inſectantes Theodori Mopſueſteni ſcripta, fuiſſe Apollinariſtas. Secundò, quòd eiuſdem Theodori ſcripta edicto Theodoſij Imperatoris probata fuerint. Tertiò, quòd ſcriptis Cyrilli Alexandrini ipſe Theodorus laudatus ſit. Quartò denique, quòd eadem ſcripta epiſtolis Ioannis Antiocheni fuerint quoque laudibus celebrata: quin etiam (quod eſt omnium peſſimum) ait, Concilium Chalcedonenſe, in relatione Synodica ad Marcianum, ſuſcepiſſe, & confirmaſſe prædictas Ioannis Antiocheni epiſtolas, quibus Theodorum laudabat.

Hæretici Concilij Chalcedonenſe calumniatur.

Verùm ſicuti, in detegendo, ac refellendo tres priores calumnias, haudquaquàm immorari debemus; cum & ipſis adhuc Armenijs earum falſitas ſatis perſpicua ſit: ita planè, quartam mendacij manifeſti conuincere, operæ pretium ducimus; eà quippe validè nunc armantur eorundem Armeniorum hæretici, vt ſacram Synodum Chalcedonenſem ad illud crimen adducant, quo vel Neſtorianæ impietatis argui poſſit: dum ſacroſanctos eiuſdem Synodi Patres non alio ipſi nomine, quàm Neſtorianos, appellant. Videamus ergo, quomodo epiſtolas à Ioanne datas, &, vt Liberatus ait, laudibus Theodori refertas, Concilium Chalcedonenſe

16 17 18

մեղադրանաց արժանի հատարկն . ԺԹ
բացադրել զբանն հաւատոյ սբ եկե- 19
ղեցւոյն ի ձեռն նաւմախոց . ապա ասմ
ոչ կարէր մեղադրել նախ և առաջին
զամենասքն Կիւրեղ . որ նաւմախոց
նւբովք յայտնի արար արևելցոցն
զհաւատառն նւբ : այլ և կարէր ի
նոյն պարտաւանս արկանել զՒենծն
Պրոկղ . որ գրեաց զԹուղթ առ հայս
ձն յատմարու ԹԵ հաւատոյ : և ս
դամ լծորակիկ լինէր մեղադրանաց
առնեմասան Յովաննէս եպիսն ան
տեղեաց . որ մերժելով զաղանդս հէր
ձոռաձորցին . և յայտնելով զոր-ղղա-
փառ հաւատառ առաքելական վարդա-
պետու ԹԵ . առաքեաց զկոռոսովանու- Ե
ԹԻն նւբ , որ էր համաձայն ասմ սղջին 20
արևելից առ Եռանելիս Պրոկղ . և առ
այն , որ ի նմին ժամանակի կառավա-
րէր զաթոռ կոստանդնու ԹԻս տիեղերաց :]
ԱՐԵս ԹԵ որպէս ի բանս այդոսիկ քաղ
ձեռանն Ժողովոյն՝ ոչինչ յիշուա լինի
զԹ-էոդորէ մոպսուստացւոյն . այլ մի-
այն բերին օրինակ զերիս եպիսկոպոս-
նս զայնոսիկ որպէս մեծ-վարդապետս
Եւ ոչ կարեն ասել հերձուած-օրէն.
ԹԵ երբ այն ժողովն ընդունեաց զԹո-
ւղթս Յովաննու . ապա այնու էր
և ի , ԹԵ հաւանեալ էր գովասանու-
ԹԵն Թ-էոդորի : քանզի յայտնի եղև
ամենեցուն . եԹԵ Յովաննէս անտիո- ԺԱ
քացին ի Թուղթն իւրեան գրեալ էր 21
ամենայնիւ զհաւատս ուղղափառ . և
զոչինչ մոլորու ԹԻ ի վարդապետու-
ԹԵն Թ-էոդորի խառնեալ էր ի մէջն
ցա : մինչդեռ և ինքն Պրոկղ . և սբն
Կիւրեղ աղէքսանդրացին . և և բա-
րեպաշտ կայսրն Թ-էոդոս ընդունէալ
էին զայնպիսի Թուղթն : Իսկ՝ առ
այն զոր ասեն . յԺԳս գովասանու ԹԵն

ԺԴ ԹԵո

receperit , & confirmauerit ? Hæc
ſunt verba ipſa Concilij , in relatio-
ne ad Marcianum, à Liberato citata : Tom 2. Concil. in principio 3. partis Concilij Chalc.
*Si enim per epiſtolas Eccleſiæ dogma-
ta declarari pro vnaquaque quæſtio-
ne , dignum culpa iudicant : ipſum in
primis beatiſſimum Cyrillum quilibet
poterit denotare , qui litteris ſuis
Orientalibus , quod ſentiebat, expreſ-
ſit . nec non & magnum Proclum
huic vituperationi ſubiiciet , qui eiſ-
dem Orientalibus volumen ad Arme-
nios pro fidei congruentia deſtinauit.
huic autem conſociabitur ad culpam
& ſapientiſſimus Ioannes Antioche-
nus Epiſcopus , qui Hæreticorum ma-
ledicta repellens , & Apoſtolica doctri-
nâ religioſiſſimum dogma declarans ,
totius Orientis confeſſionem , velut
ex vno ore , ſanctiſſimo Proclo, & ei ,* Conciliũ Chalc. à calumnia vindicatur.
*qui per idem tempus Mundi regebat
gubernacula , deſtinauit .* Quibus qui-
dem in verbis nulla Theodori Mo-
plueſteni fit mentio , ſed iſti tantum,
tanquam magni nominis Epiſcopi
in exemplum adducuntur .

Nec eſt, quòd dicere poſſint ,
cum probauerit Synodus Ioannis
Antiocheni epiſtolas , quaſi idem
hoc eſſe , ac ſi conſenſiſſet laudibus
Theodori , eiuſque ſcripta probaſ-
ſet . nam liquidò conſtat , rectam
in omnibus fidem dictis epiſtolis
exhibuiſſe Ioannem , nec repudio-
ſum quid ex falſa Theodori doctri-
na illis admiſcuiſſe : adeò vt non
potuerint eædem epiſtolæ à Proclo ,
atque à Cyrillo , & ipſo Theodoſio
Imperatore non recipi . Quod verò
ad laudem attinet Theodori ; non

eum laudauit Ioannes, præsertim vt erroris auctorem; sed putans, illum calumniam passum, dum sub eius nomine errores circumferrentur, tantummodò excusauit, non esse Theodori, quæ nomine Theodori diuulgabantur: vt ex ipsis Liberati verbis manifestè colligitur. ait enim: *Nihilominus & Proclus per Mennam diaconum suum ipsi Ioanni rescribens, cuius essent illa, quæ Theodori dicebantur, quæsiuit; qui, pro eius excusatione, ignorare se dixit.* Nec sanè mirum, quòd Ioannes Antiochenus, ea scripta non esse Theodori, putaret; dum defensores ipsius Theodori ita hoc ipsum seriò suadere contendebant, vt prudenter Proclus in epistola ad Armenios eadem scripta refellens, nullam penitus de Theodoro habuerit mentionem, vt suprà dictum est. cum verò detectum posteà fuit, ea esse Theodori scripta, vnà cum ipso auctore damnata prorsus fuerunt ab omnibus Catholicis.

Lib. ibidem.

ԹԷոդորն. պատասխանէմք, Թէ Յովաննէս ոչ գոլիցաց զնա, և ոչ յիշատակաց սրպէս զպատճառս մոլորուԹեցն: այլ միայն լսելով, Թէ գրեանսն մոլորուԹեցն այնոցիկ ոչ էին Թէոդորն, որպէս հաւքաւ էին, և կարծելով, Թէ նմա ամբաստանեալ էր ի Թշնամեացն նորոց. միայն պատճառեաց զնա սակաւիկ մի: Եթէ այս յայտ լինի և այլ բանիցն նոյն էր բերասասէն. որ յետոյ այսպէս ասէ: Մակայն Պրոկլ՝ ի ձեռն սարկաւագին նեբեան Մէնասայի՝ դարձեալ գրեաց առ Յովաննէս, և ետրոց զնա. Թէորոյ մարգոյ էին գրեանքն այնոքիկ. զոր ասէին գոլ Թէոդորէ: եակն՝ պատճառելով զնոյն Թէոդորն. Եւ պատասխանի. ասելով Թէ ոչ գիտեմ սորա ինչ:] ՀՀրդ՝ մի զարմանայլ ոք. ԵԹէ Յովաննէս կարծէր, զգիրքն այն ոչ գոլ Թէոդորինմէ՝ զի բարեկամքն նո՛ն Թէոդորին՝ այնչափ հաստատուԹ ասէին նոյնպէս, մինչ զի և ինքն պրոկլ գրելով առ հայս, և յանդիմանելով մոլորուԹեց գրոցն այնոցիկ. ոչ կասկածեաւ յիշատակել զԹէոդորն: եակ՝

յորժամ յետոյ յայտնի եղև ամենեւին, Թէ գիրքն այնոքիկ էին Թէոդորեան: յայնժամ դատապարտեալ եղև հերձուած-ոչն յամ ուղղափառաց:

ՀԵՏԵՒԵՍ

Հայոց Պատմութենէն.

Գ.լուխ.Թ.

ՌԱ Տէր Յոհան մանդակունի յա-
զգաւ ասնէ. ամս. Ժբ. Սա նախ
1 դիւտ արար հայաստանեայց ժամա-
կարգութեան. սքանչելապէս յարդա-
րեալ քարոզս, և աղօթս, և երգս
հոգեւորս՝ ի փառս այ. և զակբ ած-
ծոյ-Թէանցն պատարագամատոյց։

ՌԲ Սոկբ քաբգէն ի վանանդայ, որ
է կարս. յոթմոր-զ գեղջէ. ամս.է։

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին.

ՌԱ Յոհան մանդակունի նզև քաջ
հռչակ, և խնամուր-Թբ մեծ-աբ
2 զարդարեալ. ուստի և կոչեցեալ էր
յառաջնեցուն խնամուտսէր։ Սա վկա-
յու-Թբ հարցն սրբոց հաստատեաց
զաստուածային երկուց բնու-Թեցն քի.
որպէս սակաւ մի յառաջագոյն ասհմա-
նեալ էր ի քաղկեդոնին սբ ժողովոյն.
որու-մ սկզբանէն հակառակիլ հայք
ոմանք մոլորեցու-ցեալք ի յայլասեռ
հերձուած-ողաց. և մնասա-նդ ի
Ղ-եսկորոսէ պատրիարքէն աղեքսան
դրեայ. որ գոլով նզովեալ ի նոյն սբ
ժողովոյն՝ այսպէս Թու-ղԹ գրեաց առ
հայս. Երանի ձ՛ ձեզ հայք, որ ոչ ելիք
ի յայսպիսի ժողով. Թէ զոր-բան հեր
ՌԳ ձուած-ողու-Թիս հաստատեցին առա-
3 Բայց սբ հայրն Յոհան լսե՛ գիտէ
լով զնաբերու-Թի դորա. և Թէ ոչնչա
չիտ էր ասհմանն այնր սբբազան ժո-

հէ ղովոյն

EX ARMENA

Hiſtoria:

Caput IX.

Domnus Ioannes Mantacunenſis, nobilis genere; annos 12. Hic primus ſacras Eccleſiæ Armenæ preces, & liturgiam miro ordine diſpoſuit, ac ampliauit; ediditque ad Dei gloriam Conciones, Orationes, Cantica ſpiritualia, & præcipuè illud, quod incipit, Domine Deus omnipotens. XIV.

Dommus Papchen Vanantanus, ex Oppido Iotmuds; annos 5. XV.

ANNOTATIO.

IOannes Mantacunenſis fuit vir in ſua Natione ſapientia præditus ſingulari, propter quam & Philoſophi cognomen acceperat. Sacræ Synodi Chalcedonenſis decretum de duabus Chriſti naturis, ſub id ferè temporis editum (cui Aliqui ex Armenia aduerſari incipiebant, hortatu quorundam hæreticorum, ac præſertim Dioſcori Alexandriæ Patriarchæ, quem in eadem Synodo damnatum, hæc verba ad Armenios ſcripſiſſe, mihi relatum fuit Conſtantinopoli à Cyriaco, Armeniorum Patriarcha catholico, alijſque grauibus viris, qui eadem in Armenis libris legerunt: *O vos fælices, & beati, dum Chalcedonenſi Concilio, vbi plures hæreſes ſtabilitæ ſunt, minimè interfuiſtis*) Armenus

Ioannes Mantac. Arm. Patriarcha, duarum Chriſti naturarum propugnator acerrimus.

nus hic Patriarcha ſanctorũ teſtimonijs comprobauit, ſuæque Eccleſiæ amplexandum propoſuit: vt teſtatur Nierſes Lampronenſis, Armeniorum Epiſcopus, in oratione, habita ad Patres Concilij Tarſenſis Armeni, de quo plura inferiùs ſuo loco. in ea namque ſic legitur: *In hoc quænam nobis eſt materia contradictionis? idem enim eſt, Deum & hominem aſſerere Chriſtum, ac dicere duas naturas.* Et paulò poſt ſequitur: *Sed quare dicunt; nemo ad hodiernum vſque diem hoc nobis manifeſtauit? cum præcipuè multi ex noſtris antiquis Patribus, ſanctorum imitatores facti, id ipſum dixerint; ſed cum mores hominũ ad oppugnandum totũ id, quod veritatẽ præ ſe ferebat, tunc proni fuiſſent; declinantes à pace, verba ad inimicitiam prouocantia dilexerunt. verùm ſi non ſic: vbi relinquemus verba Ioannis Philoſophi, & Patriarchæ, qui hoc ad nos, ſanctorum Patrum teſtimonijs traditum, admandauit? vbi Ieſeris Patriarchæ, ſuique Concilij aſſenſum? vbi concordiam Papchenis cum Eccleſia magna Græcorum?* Sic ille; qui poſtquam de Ioanne Mantacunenſi Patriarcha habuit mentionem, plures alios illuſtres Armeniæ viros ſubijcit, cum Eccleſia Catholica adhuc poſt ſchiſma concordes, de quibus ſingulis, vt ordinatim procedamus, alibi ſuſcipietur à nobis oratio.

Nierſes Lampr. in orat. ad Patres Con. Tarſ.

Papchen Arm. Patriarcha conciliatur Eccleſiæ græcæ, tunc cum Latina concordi.

Sed quiſnã iſte fuerit Papchen Patriarcha, qui cum Græcorũ Eccleſia concordiam compoſuiſſe dicitur, nequaquam inuenire potuimus. enim verò

դ 4

ե 5

զ 6

զովյն վս եկեղեց միաբ՛ոնել բնու-Թէց
՛ի մի անձնաբ՛որու-Թիս բի. վ՛յլկ զայն
ձշմարտու-Թիս վկայու-Թէ սբ հարցն
աբ՛անդնաց եկեղեցոյն Իւրեան : որպ
վկայ է մեզ Հնարհալի Ներսէս լամ
բրոնացին . որ ՛ի յաստնական խօսքն
առաջի տարօնոյ ժողովոյն այսպէս
ասաց : ԶՈր այս ևն՛ մեզ նիւ-Թ հա-
կառակու-Թէ : զի նոյն է , ասե և մարդ
ասել զբն . և եկեղ բնու-Թի :] Եւ
դարձեալ յետ սակաբ՛ոց ասէ : ԶՀ
ընդ էր ասէն . ոչ ոք զայս մինչ և ցայս
օր յայտնեաց : այլ մանաբ՛անդ Թէ
բազում աստցին ՛ի մերոց առաջնոյն ,
սրբոց հղեալ հետեւօղք : սակայն բարբ
մարդկան հակառակասէր գոլով այնմիկ
որ ձշմարտու-ԹէՆ էր ջատագով և հա-
կառակ անկունեցին , և զառ-Թիւնա-
մու-Թի մարզիչ զբանս սիրէցին : ԶԱյս
Թէ ոչ. ուր դնեցուք զբանս Յոհաննու
իմաստասիրին և հայրապետին , որ
զայս առ մեզ վկայու-ԹէՆ հարցն սրբոց
առաքեաց : զԷզրի հայրապետին և
զնա ժողովոյն զհաբ՛անու-Թի : զբաբ
դնեն հայրապետին զհամաձայնու-Թի
առ մեծ եկեղեցին հռոմոց : և այլ :]
Զայս ասէ Ներսէս լամբրոնացին . որ
յետ յիշմանն Յոհաննու մանդակունւոյ ,
բնիկ զբազում այլ նախահարցն հա-
յոց . որք միաբանեալ էին ընդ կա-
դուղիկէ սբ եկեղեցւոյն . զորոց և մեք
կարգով առնեցեմք զիշատակն ՛ի տե-
ղիս Իւրեանց :

ԶԱրդ՛ ոչ կարացաք առնել . Թե
ոմն էր այսպիսի բաբդէն հայրապ-
պետ , որ ունէր զհամաձայնու-Թի առ
մեծ եկեղեցին հռոմոց : քանզի ՛ի յայս
շարադրու-ԹիՆ հայրապետացն հա-
յոց ոչ ընԹեռնու-մք , զոլ զայլ միա-
բաբդէն անուն կաԹողիկոս . բայ

մեայն ի մոլէ, որ յեշատակեալ եղև ի վերոյ հետևողն յոհաննու։ եսկ այն առ բաբգէնն ոչ է այս, զորմէ այժմ յեշեաց Լամբրոնացին։ նախ՝ մի ոմն կաթուղիկոս հայոց, ի սբբոյն էֆրեմէ մինչ և ցՆերսէս աշտարակեցին, եղև բացաձայն ի մէջ Քհանուբ եկեղեցւոյն. որպէս զի սկ՝ սոյ լինէր գալ ի համաձայնութիւն ընդ նմա։ երկրորդ զի նոյն Լամբրո՝ նացին դնէ զհամաձայնութիւն բաբ գէնին զկնի միաբանութէն Եղրէ, և ոչ առաջ։ Եւ երրորդ՝ զի ասէ այս մահ՝ ուրբն հայոց ի յունիսի. ի.և.դ. ԷՈՒ կնիա բաբգէն, որ ունէր զհա՝ մաձայնութիւն ընդ եկեղեցւոյն յունաց, ղև ժամանակակից ընդ սբբոյն էֆ՝ րեմ մանոսի, որ նստաւ յաթոռն Լիոս տանանութ-պօլսի յամի տն. ՀԺ.դ. յետ երկու հարիւր ամաց ի ժամանակէն առաքելոյ բաբգէնին։ զի որոյ յաղագս լուծ-ման տարակուսութէս այսորիկ. ասելի է ասէնևին, զմի յերկու՝ցս առ առ գոլ ՃշմարիտԹ. ՅԺ. կամ Թէ պատա միչն շարադրութէս այսորիկ ոչ եղե ալ է սոյգ զվերոգրեալ բաբգէնն ի առեղի ենթեան. կամ Թէ բաց ի յառ աջնոյ բաբգէնէն եղև այլ միւս կնիա բաբգէն անուն, որ ի՝ննէրբոյ այլ ա՝ նուանն եդեալ եցէ ի շարադրութէս ի ժամանակս էֆրեմանոսին։ Բայց՝ զի արդ և եցէ. տեսցուք այժմ. Թէ զինչ պատմէ այսմահ՝ ուրբն հայոց յաղագս հաւանձայնութէ բաբգէնոյն ընդ եկե՝ ղեցւոյն յունաց։ սոբա՛ ե՛ն բանքն նորա։

Ստեփանոս սիւնեաց եպիսկոպոսն գնաց ի յոյնս. և երբ անդ ի գիտ. գ. վն Ճշմարիտ հաւատոյ։ և պատրի՝ արգն կոստանդնուպօլսի սբն էֆ՝ րեմ

ղէ մանոս

verò non niſi vnum tantummodò in præſenti Patriarcharũ Serie legimus extitiſſe Papchenem, iam nuper re-cenſitum poſt antedictum Ioannem: ſed hunc, illum non eſſe, ſatis explo-ratum habemus; primò, quia nullum Armeniorum Patriarcham, vſque ad Nierſeſem Aſcdarachẽſem, Patri-archam hæreticum, ab Eccleſia Græ-ca, vel Latina diſcordem fuiſſe, vt concordiam cum iiſdem inire opus haberet, ex ipſius Armenæ hiſtoriæ contextu infrà conſtabit. ſecundò, quia iſta Papchenis concordia poſt, & non ante concordiam Ieſeris Pa-triarchæ ſuprà memorata eſt ab Epi-ſcopo Lampronenſi. tertiò tandem (quæ quidem eſt omnium potiſſima ratio) Mænologium Armenum, Pap-chenis Patriarchæ, qui cum Græcis vnionẽ coiuit, mentionẽ faciens, con-temporaneum eum fuiſſe affirmat S. Germani Patriarchæ Græcorũ, qui creatus fuit Epiſcopus Conſtantino-polis anno ſalutis 714. * poſt duo ferè ſæcula à tẽpore, in quo hæc contigiſ-ſe narramus. Aut ergo Papchen, qui ab hiſtorico noſtro poſt Ioannẽ in ſe-rie collocatur, procul à ſuo loco aber rat: aut (quod fortaſſe probabilius) al-terũ extitiſſe Papchenẽ, aſſerendũ eſt, qui cũ Græcis concordiã cõſtituerit, & ſub alio nomine hac in ſerie poſi-tus, temporibus Germani reſpon-deat. Sed quiſquis ille fuerit; quæ in Armeno Mænologio de eius con-cordia referantur, audiamus:

Mænol. arm. die 24. Iulij.

* Baron. tom. 8. an. 714.

Stephanus Siunienſis Epiſcopus (Sic ibi habetur) *ad Græcos profe-ctus, attulit inde ſecum tres libros,*

qui

S. Germanus Epiſc. Conſtant. Armenios ad Concilium Chalced. ſuſcipiendũ adhortatur.

qui fidei ϖeritatem explicabant. porrò ſanctus Germanus, Conſtantinopolis Patriarcha, epiſtolam Armenijs deſtinauit, per quam ita eos monebat: quare ϖos non aſſeritis duas naturas in Chriſto, nec recipitis Concilium Chalcedonenſe? hæc quidem ſcripſit, & per Stephanum miſit ad Armenios. ϖt ϖerò peruenit Stephanus ad Papchenem Armeniorũ Patriarcham, oſtendit ei Germani litteras; quibus lectis, præcepit ipſi Stephano Dominus Papchen, ϖt reſponderet litteris Germani; & ſcripſit ϖir eruditiſſimus, Stephanus, compoſitione, ac ordine quidem peregregio, plurimas ſacrarum ſcripturarum, & ſanctorum Patrum ſententias in confirmationem adducens. quæ omnia ϖbi legerunt Græcorum ſapientes, conſentientes ſcriptis, nimiùm laudauerunt ϖeram, ac rectam Armeniorum fidem, hereſiſque immunem. Hæc in Mænologio.

In quibus tria præcipuè notanda ſunt, ſed duo pro certo habenda: vnum eſt, Germanum Conſtantinopolis Patriarcham ab ipſis adhuc Armenijs, quos ille, vt Chalcedonenſe Concilium ſuſciperẽt, duaſque in Chriſto crederent naturas, hortabatur, ſanctum appellari; (qualem re vera fuiſſe, Eccleſiæ Latinæ, & Græcæ teſtimonio confirmatur.) quin etiam illi memoriam eius, quam in eodem agunt Mænologio die 12. Maij, hiſce præconijs illuſtrant: *Cum fuiſſet*, inquiunt, *ſanctus Doctor Germanus ϖitæ ſanctimonia celebris, omnique ſapientia decoratus, nec non humi-*

Idẽ S. Germanus ab Eccleſia Armena ſuſcipitur.

Mænolog. Ar. die 12. Maij.

մանաս գրեաց Թուղթ ՚ի հայս. Եւ ընդ նմին ասէք զնա յաստուածաբան եւ կոչեն զնոսա. եւ ոչ ընդունիք զժողովն քաղկեդոնի: զայս գրեաց, եւ ՚ի ձեռն Ստեփանոսի առաքեաց ՚ի հայս: եւ ելեալ Ստեփանոս առ կաթուղիկոսն բաբգէն, ետոյց նմա զթուղթն էր եղիազարեան: եւ նմա հրամայեաց առնել բաբգէն, գրել պատասխանի ղղիմոյն էր եղիազարեան: եւ գրեաց հանճարեղն Ստեփանոս յոյժ գեղեցիկ շարիւ, եւ կարգաւ. եւ վկայութիւն ամենայնի գրոց, եւ սբ հարցն գումարեաց: զոր ընթերցան իմաստունքն յունաց. եւ յոյժ գովեցին հաւանեալ նոցա զիրս սուրբ հարցն հայոց ճշմարիտ եւ ուղիղ առանձն հնչեալ:] սիմէոն եւ յայտ այսմանէ ուրբն:

Եւ ՚ի բանս այդոսիկ նախ է՛ մեզ զգուշանալի. թէ յունաց պատրիարքին էր եղիազարոս, որ անձնեաց հայոց ճանչել ՚ի քս զերկու բնութիւն եւ ընդունել զժողովն քաղկեդոնի. ոչ թէ միայն պատուեալ եղեւ որպէս սուրբ ՚ի յունաց եւ ՚ի լատինացւոց. այլ եւս յինքեանց հայոց. սուրբ եւ ուղղափառ վարդապետ ՚ի մայիսի. Զբ. ասելով անդ այսպէս Սուրբ վարդապետն էր եղիազարոս զիւր յոյժ եւ ուժ ասէր ճգնաւորական վարուքն. որ էր աստիճանաւոր, եւ հանն ճարտար խոնարհ հոգւով եւ սբ սրտիւ. խաղաղարար, եւ հանդարտ. ազդեցուած, եւ ուժ ասէր. հնչբնական, եւ աղբեւսասիրաբար: վասն որոյ եւ ուժ այնմ ընդ բարեբէն, եւ կամօք ամենայնի պատայ, եւ վկայութիւն ամ հայոց պետացն, չորից ուժ ուսուցչացն, եղիշէ զէղիազարոս յաստուն պատրիարքութիւն կոստանդնուպոլսի: եւ եղեւ քաղ

հը հս

հոմիւ , և քանանան վարդապետ
ջնորհաւոր Թևան ուղղափառ հաւա-
տոյ :] ևայսպէս այսմահուրքն : ՌԻ-
սաւն և մեք յոյժ զարմանամք . Թե
մի էր հայք ՝ ի կարդալ զբանս զայ-
դոսիկ ՝ ի յայսմահուրքն եւթեանց ,
ևչ յանձն առնուն խոցել զբերանն
ոսանց հերձուածողաց , որք ինչեն
յորդորել զիսոսս առ ՝ ի մերժել զիո-
գևսիս քաղկեդոնի , և զդաւանութիւն
երկուց բնութեանցն քի , ընդ դեմ բա-
նի խրատուց երանելոյն Հ֊երմա-
նոսի :

Երկբօրդ՝ զգուշանալի է . զի հայք
նախնեաքն Յոանանակին , և մա-
նաւանդ բարբարն կիւան , յօժարա-
պէս հաւանեցան Թղթոյն Հ֊երմա-
նոսի . որ գրեալ էր նոցա . Թե ընդ
էր ոչ առաք քի գոլ յատկաբար երկու
բնութիւն , և ոչ ընդունիք զժողովն
քաղկեդոնի : վա զի պատուէին զնո
երբև սբ և քաջ հոմիւ , և երբև
վարդապետ ջնորհաւորն Թևան ուղղա
փառ հաւատոյ : Նա և զի մեծ վար
դապետն Ներսէս լամբրոնացին , որ
է այր մեմ հաւատարմութեան արժա
նի , ասէ . Թե մի այսորիկ եղև հա
մաձայնութի բարբարն հայրապե
տին առ մեծ էկեղեցին յունաց : և
և մանաւանդ , զի յոյնք յոյժ զո
վէին զԹուղթն պատասխանոյ բար
գէնոյն առ Հ֊երմանոս . և ընդու
նէին զդաւանութիւն հաւատոյ , որ
գրեալ էր ՝ ի նմա . զի ուղիղ էր , և
համաձայն ընդ կաթուղիկէ սբ եկե
ղեցւոյն : մի որոյ յոյնք ոչ կարէին ա
դէօք առնել այսպէս . եթէ ՝ ի մէջ
Թղթոյն այնորիկ գտեալ էին զմոլո
րութիւնն ևոչ գրեալ ՝ ի դեմ քաղկե
դոնի սբ ժողովոյն , կամ Թե ՝ ի

ՀՁ դեմ

humilis ſpiritu, purus corde, pacificus, 13
manſuetus, miſericors, pius, hoſpitalis, & amator pauperum; diuina electione, communique Epiſcoporum, & Patriarcharum conſenſu, creatus fuit Conſtantinopolis Patriarcha; euaſitque ſtrenuus paſtor, ac veritatis fidei orthodoxæ magiſter, Chriſto ipſi conſimilis. Quamobrem magnoperè mirari non deſino, quòd, hæc omnia in ſuo Mænologio legẽtes Armenij, illorum hæreticorum, qui ipſos ad ſacram Synodũ Chalcedonenſem reijciendam, & duas Chriſti naturas demoliendas, cõtra tanti Doctoris monita, impijſſimè hactenus incitare præſumunt, non retũdant audaciam, peſtilentia ora non obſtruant.

Alterum eſt: eius ;emporis Armenios, ac præ alijs Papchenẽ ipsũ Patriarchã, proculdubio à conſilio non receſſiſſe Germani, ſcribentis; *Quare vos nõ aſſeritis duas naturas in Chriſto, nec recipitis Concilium Chalcedonenſe?* Tum quia illum vti ſanctum, & fidei orthodoxæ præceptorem reuerebantur; tum quia præfatus Nierſes Armenus, Epiſcopus Lampronẽſis, auctor grauiſſimus, & omni fide dignus, *Concordiã Papchenis Patriarchæ cum Eccleſia magna Græcorum* inde fuiſſe conſequutam, affirmat; tum denique, quia Græci quammaximè laudauerũt epiſtolam, ipſi Germano à Papchene reſcriptam; & fidei Armenæ profeſſionem, quæ ibi declarabatur, rectam, fideique Catholicæ cõſentaneam tunc fuiſſe, aſſeruerunt. quod planè haudquaquã facere potuiſſent, ſi aliquid virulentum, præſertim

Armenios epiſtolæ orthodoxæ Germani aſſenſiſſe, offenditur.

tim aduerſus Chalcedonenſe Concilium, aut duas Chriſti naturas, in illa pronunciatum epiſtola reperiſſent.

Armenorum hæreticorum fraus aperitur.

Ex veritate autem horum duorũ, falſitatem illius tertij, quod fraudulẽta hæreticorum calliditas finxit, & Armeno inſeruit Mænologio, manifeſtè colligimus: hoc eſt, mendaciter ſubiungi, hanc eandem, à Græcorum ſapientibus collaudatam epiſtolam, eam fuiſſe, quam Stephanus Siunienſis, Armeniorum Epiſcopus, ſcripſit ad Græcos, plenam omni blaſphemia, & fœditate errorum. circũfertur enim hæc ipſa inter Armenios ſub hoc titulo: *Epiſtola Stephani Siunienſis Epiſcopi, & Philoſophi, re-*

Stephanus Arm. Epiſcopus hæreticus.

ſcripta Germano Conſtantinopolis Patriarchæ; eamque ipſe legi inſertam in Armenico Giarrentir: in qua hæreticus, ſanctorum Patrum authoritates deprauans, ac diuinarum oracula ſcripturarum peruertens, ſacroſanctam Synodum Chalcedonenſem primùm oppugnat; mox vnam in Chriſto naturam, voluntatem, & operationem ſtultiſſimè prædicat; quo tandem modo, per conuerſionem naturæ humanæ in diuinam, vnius portentoſæ naturæ monſtrum illud emerſerit, explicare conatus, in has ſacrilegas, & à quibus vel ipſi abhorrere profitentur Armenij, erumpit ineptias.

Giarrẽtir Arm. narr. 31.

Ex epiſtola Stephani Siun. erroribus referta.

Incarnatio, ait, *totius ſanctæ Trinitatis fuit opus; Pater enim voluit, Spiritus ſanctus obumbrauit, Filius autem, velut ignis, materiam in vaſe coagmentauit, ſeu tanquam coagulum lactis ſibi corpus in vtero Virginis*

ԺՂ 16

ԺԵ 17

ԺԲ 18

դէմ եկուց էնոս-Թեանցն քի.

Ա-ստուա հետէ. զոլ յայտնի սրտոս-Թիւն զայն որ խաբէու-Թ զրե ցին ոմանք ի մէջ այսմահ ուրացն հայոց. առելով անդ. ԵԹԷ Թուղթն սրբ աստխանասորս-Թէ առ Էջմիածնոյ, որ եղև միջնորդ խաղաղու-Թ, և յոյժ գովէցեալ ի յունաց. եղև այն Թուղթն, որ գրեցաւ ի Մաժիքանոսէ սիւնեաց եպիսկոպոսէ, յի մեծ-ամեծ հայհոյու-Թբ, և մոլորու-Թբ: եւ մեք ընԹերցաք զնա եդեալ ի ձառընտրին հայոց ի ձառուցն. յիս. որ սկսի այսպէս. Թ-ուղթն Մաժիքանոսի սիւնեաց եպիսկոպոսի և նմանաստաւերի, զոր գրեաց պատասխան ԹղԹոյն Էջմիածնոյ պատրիարգին Կրպատանդնուպոլսի:] Էր ի մէջ նորին անդէտ նմանաստաւէրն՝ այլայլելով զվկայու-Թիս սրբոց հարցն, և մեկնելով Թիւրապէս զաստուածային ձա-ռային գրոցն, ուստր-ցանէ աղանդաւոր, մի զոլ բնու-Թի, կամբ, և ներգործ-ու-Թիւն ձա-ու-Թէ և մարմնոյն քի. և բազում յեմարեալ առարկու-Թբ դնմանաբան ընդ դէմ ամենասբ Ժողովոյն քաղկեդոնի. և ապա ի վերջն՝ ցուցանելով, Թէ զինչպէս շփոԹու-Թբ մարմնոյ բնու-Թիւն փոխեցաւ ի բնու-Թիւն ձա-ու-Թէ. հայհոյէ այսպիսի բանիւբս, յոյժ և նոյն ազգն հայոց գարշի, և զարհուրի: և առէ այսպէս.

Հաստատակաց սրբոյ ներգործու-Թիւն եղև նէրգործ-ու-Թիս. զի հայր կամեցաւ. հոգին սբ հովանեցաւ. որ դէմ որպէս հուր միացուցիչ նիւԹոյ ի բանէն, և կամ որպէս մակարդ ինչ կաԹին, յորովայնն կուսին մաժ-ոյց նիւթ մարմնի ի հշմարիտ արենէ. և ոչ քան ինքեան ինչ ենԹակացեալ մար

մին.

ւին . այլ ամ-այնն չափաւորԹԵն չար
ԺԵղեալ մարմնին ՚ի գոլ մարմին . և
էութԵԲ անկեղծացաւ . էութԵնն
մարմնոյն եղև էութԵնն այ . զի նա
վաւ էառ անկեղծ գոլ էութԵԲ . յա
պականացուԷն սկսեալ . և վասն այ
նորիկ անապականն ասէ մարմինն : զի
որպէս արեգական ընդ միջաբաւ հասն
դեաւ ընԹացեալ յանապականուԹԵնն
յղուԲԵն , ՚ի բաց վախուցեալ զնաւ
ար ապականուԲԵ . ՚ի սԲ արդանդէն
ըսԲՌնեալ զնա լուսոյն անապականու
ԲԵն : և առեալ՝ եղև այն , որինչ
առաջին է՛ էութԵԲ . նոյնպէս և կամք
առելոյն , և որ ինչ զհնեա ԷրԹայր
էնուԲԵն : եբրև ՃառագայԹ ձրագի
արեգականն հասեալ պայծառուԲԵ ,
առանց ՚ի բաց բարձելոյ , ոչ ուրեք
ՃԱայ յիւր անձնաւորուԲենն . այլ հզօ
բագունեն յաղԹեալ . յինքն վախար
դնեալ զաղօտագունեն զիւյան . և ոչինչ
ընտրուԲի , կամ միջոց , կամ աե
սուԲի ՃառագայԹից ՃԱայ : այսպէս
ոչ մարմնական էնուԲԵ , կամ կամաց ,
կամ՝ նեբգործուԲԵ ԹԵ՛ ՃԱայ ՚ի մար
ՃԱացեալ այ բանին : քանզի բոլոն
ամ-այնն , և կամք , և նեբգործու
ԹԵնն ասէ : զի ՃԱայ եբրորդուԹեանն
պարզ , և անզանազան , և անխառն ՚ի
նիւԹականացս :] ԱՄինչ և յառաջ էն
խելագարուԲենքն , և մոլորուԲենքն
Ստեփանոսի սիւնեցւոյն . որք դասա
պարտեցան ՚ի չորրորդ , և ՚ի հինգ
րորդ , և ՚ի վեցերորդ ժողովարանն
սԲ Ժողովին . և մԲ ՚ի եօթներորդ հաւատն
միաբանութԵԱ յանդիմանեցեալք նոցա :
ԶԱրդ՝ գնաւոցիկ ասա ընԹերցող . զի
Ծեպեա հայոց ԱկնԷյին գովաբանէ
զպաշտօնն Ստեփանոս . սակայն ոչ
նոյնպէս ասէ զսի բնուԲի ՚ի ըՌ ըսա

ձա չիսԲ

nis ex vero ſanguine condenſauit. porrò corpus illud haud erat ſecundum ſe ſubſiſtens quidquam; ſed per diuinam aſſumptionem promotum fuit ad eſſe corporis, propriâ licet naturâ informis; quia natura corporis facta eſt natura Dei; per hunc enim cœpit illud habere naturam. quamobrem, licet ex corruptibili initium ſumpſerit, dicitur tamen incorruptibile corpus: quippe, ſolis inſtar, ad intemeratam veniens conceptionem, procul fugauit tenebras corruptionis, atque ex vtero puriſſimo lucem incorruptibilitatis accepit. Sic igitur quod aſſumptum fuit, factum eſt totum id, quod erat aſſumentis natura; ſimiliter & voluntas rei aſſumptę, & quicquid illius rei naturam conſequebatur. quemadmodum lux candelę, accedens ad ſplendorem ſolis, abſque eo quòd auferatur, non remanet in ſuo ſuppoſito; ſed ſplendor intenſior vincens, in ſe ita conuertit lucem debiliorem, vt nulla ſuperſit vtriuſque lucis diſtinctio, aut differentia: ad hunc prorſus modum nullus in Dei Verbo incarnato humanę naturæ, aut voluntatis, aut operationis numerus manſit; ſed quicquid in eo eſt, & voluntas, & operatio, totum diuinum dicitur: quoniam ſimplex, & indifferens perſtitit Trinitas, & emerſa à materialibus. Hactenus peruerſa Siunienſis deliramenta; quæ iam in quarta, quinta, & ſexta vniuerſali Synodo damnata sũt, & à nobis in lecũda Parte diſtinctiſſimè refellentur. Scias interim Lector, Armeniorum Eccleſiam, quamuis Stephanum hũc hæreticum, ſan-

Naturam humanam cõuerſam in diuinam fabulatur Siunienſis.

4. Synod. act 5. 5. Synod. can. 2. 6. Synod. act. 4. & 17.

ctum appellet, in explicatione tamẽ erroris vnius naturæ cũ eo non conuenire. aſſerit enim illa nunc (quicquid olim aſſeruiſſe dicatur ab alijs) vnam in Chriſto naturam, non per confuſionem, aut conuerſionem alterius in alteram, vti blaterat fanaticus iſte; ſed per inconfuſam compoſitionem vnius cum altera, iuxta ſenſum Acephalorum; quemadmodùm ex materia, & forma, vna compoſita dicitur natura conſtitui. ignorat ſanè, quòd ex duabus naturis completis nequit vna componi; vt poteſt ex incompletis, ex potẽtia nimirum, & actu. qui quidem error inſcitiæ eſt; ille verò prior malitiæ.

Quì ergo fieri potuit, vt ſcriptum, tot, ac talia execrabilia continens, à S. Germano, alijſque Græcorum ſapientibus probatum fuerit, ac inſuper collaudatum? Adde, nec potuiſſe probari à Græcis epiſtolam illam, quæ vel ab ipſis Armenis Patribus Tarſenſis Concilij reiecta fuit vt erronea, & Stephanus Siunienſis, eius auctor, vt zizaniorum ſeminator, & ſchiſmatis, atque contentionum incentor, vnà cum alijs hæreticis, Armenam Eccleſiam inteſtantibus, reprobatus. Conſtat hoc ex memorata ſuperiùs Epiſcopi Lampronenſis oratione, in eodem habita Concilio, à quo & ipſa oratio, & cætera decreta Synodalia, ad finem vnionis Eccleſiæ Armenæ cum Græca ab eodem Epiſcopo edita, confirmata fuerunt. in ea enim ſic ille ait;

Ex Orat. Nerſeſis Lampronenſis ad Patres Tarſenſis Concilij, quæ extat in actibus eiuſdem Concil.

Hinc proferunt aliqui verba, & miſerabili mente nos ad inimicitiã pro-

ևբ չփոթման, կամ ըստ փոխհամաձայնութեան միոյ
22 բնութեանէ ի միւսն. որպէս չարաչար սեպեցաւ նոյն այսահարեալն Մաքիանոս. այլ ասէ զմի բնութիւն բաղադրեալ ի յերկուց անշփոթաբար. որ է ասել զոլորութիւն. զի թնդեան կարէ մի բաղադրեալ ինչ բնութիւն միաձուլել յերկուց անկատար բնութեանց. որպէս յայտ է ի մարդոյ բնութենէն, որ բաղադրի ի մարմնոյ և ի հոգւոյ, եբր ի նիւթոյ և առաւիլ, որք են կիսատ բնութիւնք. սակայն ոչ կարէ նմանպէս լինել ի յերկուց կատարեալ բնութեանց քի. յր յաճուրենէ և ի մարդ կութենէ. յորոյն կարէ բաղկանալ մի անձն, այլ ոչ մի բնութիւն.

ևգ 23 Ուրեմն արդ ոչ կարէ գոլ ճշմարիտ այսմանէ ուրուք ասացեալն. որ ասէ, թե մեծն Գրիգորիոս, և այլ հայրապետունքն յունաց գ վիճակ էին հաստատութիւն զնուղիոն Սիւնեցւոյն, որ նենգընդունէր զայնչափ զարհուրելի մոլորութիւնս: Եւս առաւել ոչ կարացին յոյնք ընդունել զայնպիսի նուղիոն, որ և յինքեանց հարցն հայոց ատրճանի ժողովոյն մերժեալ եղև որ պէս մոլորեալն. և նոյն Սիւնեցին հատարեալ եղև ի նոցանէ որպէս անբժանող որոմնոյն հերձուածոց և խռովութեց: ըստ որում յայտ արար Հեղինէ
ևդ 24 սէս լամբրոնացին ի յաւետնական խօսքն նը առաջի ատրճանի ժողովոյն. որ ժողովն յետոյ հաստատեալ գնոյն խօսքն, և զայլ սահմանս արար բեալ ի Հեռասէն ի պէտս միաբանութե հայոց ընդ եկեղեցւոյն յունաց և Հեռասէի բանքն են այսոքիկ:

Յայսմանէ առաջաբերեն ոմանք բան և Թշուառական մտօք առ Թշնամութի զմեզ մարդիկն. որք Թնդեան ի գնա

ևբ Նոց

նոց . սակայն ի սերոյն քաղցրութիւն
նէ ոգեւո եղելոց : պատուղ հոգւոյն ,
ասէ աշակերտն , է սէր , խնդութիւն ,
և խաղաղութիւն . բայց ոչ նոցայն , որ
ի հեւս , նախանձ , բարկութիւնն , և
հակառակութիւն . որ զսէր մեզ հրաժա
րել ի բազմութենէ ազգաց քրիստո
նէից ի սերոյ . և որոշել յօրինակս
գայ եկեղեցւոյ . և ի միաբանութե
նէ , և ի հաղորդութենէ : ով յանդ
գնութիւն օրինադրին : ազբասցէ զմեզ
Երեմեա , կամ այլ ոք , երբեմն ինա ,
գանէին մարգարէ : զինչորդ խոս
դաղութեանն բս , հինն առեւրութիւն , և
հակառակութիւն առաք : զինչորդ ոչ
եմք արտասուաւոր արժանի , զղջութեան
անդեան որմոյս միութիւն , բաժան
մեռ խորոց արկին ի մէջ մեր մարդ
գաւակքն յիմարեալք : Եւ զինչորդ ոչ
լացցեն զմեզ ջնջողութենեան աշա
կերտք զի ո՞ր եկեղեցի քրիստոս ա
շխարհի . որ ոչ զքո ասծ և մարդ
գաւանի : Եւ ԵԹԷ այսպէս է , ապա
ընդ էր այսքան հակառակութիւն ի
մէջ մեր բռնացեալ : քանզի մեր է
հակառակութիւն ընդ դէմ այլ ազգաց ,
ի կարծես , Թէ զքո յեկեղեցւոյ բնու
թեաց անձառապէս միացեալ խոստո
վանիլ զյաւիտեան անապականն բնու
թեան , և զգոյութիւնս որոշեն . և
զերութիւնս ոչ Թէ միացեալս , այլ բա
ժանեալ խոստովանելոյն և բաշխակս ,
Թէ ի դիմայ ժողովն , Թէ ի մանազ
կերտն . Թէ ի Սիւնեցւոյն Թու
ղթն . Թէ ի Շիրակացւոյն , Մոկ
բնաւորն , կամ Թէ յայլ ուստէք առ
այսպիսի գաւանութիւն մարտանչին ընդ
բաժանամբ ասծ և մարդ գաւանողսն
և ապ Հերետոսի է կարծիք . և ոչ
Թէ մեռ ոչ եկեղեցւոյն , և առիթ

prouocant : qui licet ex ſapientibus, charitatis tamen dulcedine inſipidi ſunt . fructus ſpiritus, ait Apoſtolus, eſt charitas , gaudium , & pax ; non autem iſtorum, quorum eſt ſchiſma, inuidia, ira, & cõtradictio; quæ nobis præſcribunt, vt ſeparemur in charitate à multitudine aliarũ Chriſtianarũ Nationum, à cõcordia, communicatione , & legibus Eccleſiarum illarũ: proh diuinæ legis neglectio. Defleat nos Ieremia , aut alius , ei ſimilis, queribundus Propheta . Chriſtum pacis mediatorem , fomitem odij, & contradictionis accepimus . Ecquomodò non digni lacrimis ſumus ? caput anguli parietis vnionis , fatui Prophetæ inſtrumentum diuiſionis in medio noſtrum fecere . Ecquomodò non defleant nos veritatis diſcipuli ? quæ enim in finibus Orbis Eccleſia Chriſti eſt , quæ Chriſtum dominum, Deum & hominem non confiteatur ? Quòd ſi res ita ſe habet; quare igitur tanta in medio noſtri exorta eſt contradictio ? qui bellum aduerſus alias gerimus Nationes ; opinantes , quòd illæ , Chriſtum ex duabus naturis ineffabiliter vnitum confitendo , ſubſtantias , ac proprietates diuidant naturarum , & eſſentias , non quaſi vnitas, ſed potiùs diuiſas confiteantur : & hoc totum contendimus * ſiue in Theumenſi Concilio, ſiue in Manaſchiertenſi , ſiue in Siunienſis Doctoris epiſtola , ſiue in Sirachenſis , ſiue in Daranenſis , ſiue tandem in qualibet alia ; vbi circa talem materiam pugna committitur aduerſus eos, qui Chri-

Armeniorum cæcitas deploratur

* Adducuntur Cõciliabula, & epiſtolæ Armen. hæreticorum.

ſtum in Perſonam diuinam diujdũt, & humanam. At verò Neſtorij quidem opinio iſta eſt, non autem Eccleſiæ Dei magnæ, & Throni Imperialis totius Orbis, &c.] Hucuſque Epiſcopi Lampronenſis Oratio; in qua dum inter facinoroſa Conciliabula, & alias Hæreticorum epiſtolas, iſta Siunienſis epiſtola recenſetur; & eadem, potiùs vt ad ſchiſma fouendum, quàm ad conciliandam concordiam apta, ab eodem Epiſcopo, quin ab vniuerſo Armeniorum Tarſenſi Concilio exploſa fuit; profectò credendum non eſt, quòd ea mediante inita ſit inter Græcos, & Armenos concordia, vt ipſi ſunt Armenij in deprauatis quibuſdam libris perperàm eruditi. Quare per aliam ſani dogmatis epiſtolam, quæ à Græcis ſuſcipi, ac laudari potuerit, vnionem illam ſubſequutam, putamus; & fortaſſe ab ipſomet Papchene Patriarcha, vti decebat, Germano reſcriptam; quæ poſteà ab hæreticis, concordiæ inimicis, ſuppreſſa fuit; & loco illius dicta Siunienſis, erroribus referta, epiſtola in libris Armeniorum ſubſtituta.

ԹԼ 28

ԹԽԹ 29

Լ 30

ըստ սրբոյն Ալեքսանդրի աշակերտին] Այս սուտ Լամբրոնացին առաջի տարան ժողովին։ Եվ ասեն որոյ էր ինչն Նեստոր և տարան ժողովն մերժեցին ոչ Թէ միայն զչարաժողովն դէմոյ և մանաւանդ զնոսայ, և զԹուղթն այլոց հերձուածողաց, այլ և զԹուղթն Սիւնեցւոյն, երբն զպատճառ, ոչ Թէ միաբանութէ և սիրոյ, այլ միայն խռովութէ և բաժանման ուրեմն ապա սուտ է այն որ ասէն ի յայտնութեան։ Թէ հաւանձայնութիւն կայսեցն Բասիլեան առ Եկեղեցին յոմանց Եղև միջնորդութէ այնր Թղթոյն Ղեւոնդեայ մեր հաւասարմբ, Թէ այսպէս հաւանձայնութիւն արարեալ Եղև ի ձեռն միոյ ուղղափառ Թղթոյ, որ ընդունելի էր և գովեալ ի յոմանց. և Թերևս նոքն բասիլեան կայսեր գրեալ էր զնա ի պատուհասանել առաքեն Եղբայրսոյն։ և յետոյ հերձուածողք, և Քշնամիքն ուղղափառութէ և սիրոյ՝ ծածկեցին զնա. և զի խանգակ տոքին գրեցին ի գիրսն հայոց. Թէ Թուղթն Լամբրոնացոյն սիրհայեցոյն, որ լի էր մոլորութէբ, գովեալ Եղև ի յոմանց. և Թէ Եղև պատճառհաւանձայնութէնն այնպիսի։

ՀԵՏՈՒԵՒԼ

Հայոց Պատմութիւնն:

Գլուխ. Ժ.

Տէր Սամուէլ ՚ի բիւռնեանց, ՚ի գեղջէ անձկեւոյ. ամս Է:

Տէր Մուշէ ՚ի կոտայից, ՚ի գեղջէ աղբեղոյ. ամս ՚ղ:

Տէր Մահակ ՚ի հարքայ, ՚ի գեղջէ նղիկնկէ. ամս Է:

Տէր Քրիստափոր ՚ի բագրեւանդաց, ՚ի գեղջէ տիրգարեւոյ. ամս Է:

Տէր Ղեւոնդ ՚ի աղբեղանոյ, ՚ի գեղջէ փուրգարեւոյ. ամս Բ:

Տէր Նէրսէս ՚ի բագրեւանդաց, ՚ի գեղջէ աշտարակաց. ամս Է: Սոյն ա- րար Ժողով ՚ի դիմի հրամանաւ էջ բայեն պարսից վասն բաժանման ՚ի յունաց: և զոմն ծնընդեանն և զմկր ատուածանն ՚ի միում աւուր առնել. ասելով; Թէ որպէս քն՝ ունի և մարդ էր միաւորեալ. միաւորեալ պարտ է՝ առնել զծնունդն և զմկր ատուծին ՚ի միում աւուր. և ոչ զո- նել յայլ և այլ օր: Եւ յաւելել յե- լեալ սրբեանն զնաչէցւոն: և բաժա- նեցաւ ՚ի յունաց: և յայս Ժողովոյս էվիրք, և ջորք հայոց ՚ի բայ կացին ՚ի միաբանութենէն հայոց, և մինչեր և ս. և յետոյ դարձեալ միաբանեցան: և ապրել ոչ գնալ յերուսաղէմ:

EX ARMENA

Hiſtoria.

Caput X.

Domnus Samuel Peſnunianus ex Oppido Anzchierræ, annos 5. XVI.

Domnus Muſce Guodainus ex Oppido Aghpieri, annos 6. XVII.

Domnus Iſaac Harcanus ex Oppido Elichighæ, annos 5. XVIII

Domnus Chriſtophorus Pacrieuantanus ex Oppido Dirargi, annos 5. XIX.

Domnus Leontius Aghpieranus ex Oppido Puoccrareſti, annos 2. XX.

Domnus Nierſes Pacrieuantanus ex Oppido Aſcdarachenſi, annos 5. XXI.

Hic iuſſu Regis Perſarum, vt Armenos ſepararet à Græcis, Synodum coegit in Ciuitate Theuin; cuius ſuffragio decreuit, feſtiuitates dominicæ Natiuitatis, & Baptiſmi eſſe ſimul vna die concelebrandas; eo quòd ſicut Chriſtus erat ſimul coniunctim Deus & homo; ita pariter Natiuitatem & Baptiſmum ipſius coniunctè vno die, & non pluribus diuiſim celebrari, fas eſſet. Prætereà quoque ſuperaddidit Triſagio verba illa, qui crucifixus es pro nobis; Prohibuit Armenis, ne Hieruſalem ampliùs proficiſcerentur: eoſque à Græcis ſegregauit. Occaſione huius Synodi, Georgiani, Siunienſes, & quatuor Armeni ab vnione cum cæteris Armenis ſeipſos retraxerunt; quanquàm cum ijſdem poſteà iterum reconciliati ſunt.

Armeniorum Theuinēſe Cōciliabulū, in quo ſchiſma inter Armenam & Catholicā Eccleſiam primò cōpletur.

ANNOTATIO.

Nierſes Aſcdarachenſis, primus Patriarcha fuit, qui ſanctam Synodum Chalcedonenſem deteſtatus, inter Armenam, & Vniuerſalem Eccleſiam apertum ſchiſma molitus ſit. etenim poſt annum Chriſtianũ 500. Conciliabulo Theuinenſi decem Epiſcoporum in Armenia conuocato, iuſſu infidelis Perſarum Regis, qui Chriſtianorum diuiſionem, ad Armeniam ſibi omnimodè ſubijciendam, vehementer exoptabat, vnam in Chriſto naturã, pleraſque eidem ſacræ Synodo Chalcedonenſi repugnantes conſtitutiones ſtabiliuit: manſeruntque in hoc Schiſmate ſex alij ſucceſſores Patriarchæ vſque ad Ieſerem Parraſnachiertenſem excluſiuè. Huius Conciliabuli mentionem faciens Gregorius Siſenſis, Armeniorum Patriarcha, in epiſtola ad Haytonem Regẽ Armeniæ, ſic ait: *Interroga denique Cœnobitas iſtos; quid narret Albanenſis hiſtoricus? id planè, quod vniuerſo notum eſt Orienti; decem nimirum Epiſcopos in Theuinenſi Concilio permutaſſe totam penè legem, quę à Duo vſque Gregorio in nobis inuiolata perſtiterat: vnam quippe naturam in Chriſto conſtituerunt; & Trifagium illud, ſanctus Deus, &c. quod ſacrum* * *Concilium erga ſanctiſſimam Trinitatem decantandum, decreuerat, ſuperaddentes, qui crucifixus es pro nobis, erga Filium direxerunt.* Hæc ad Haytonem Gregorius.

Nierſes Aſcdarachenſis Armeniorũ primus Patriarcha, ſchyſmaticus, & hæreticus.

Gregor. Siſen. in Epiſtola ad Haytonem Regẽ Arm.

Albania, Prouincia maioris Armeniæ.

* Concil. Chalced. in fine primæ actionis.

Per-

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ
Վարդապետին:

Ներսէս աշտարակեցին հայոց Կաթուղիկոսն՝ եղեւ այն որ առաջապէս բաժանեաց զեկեղեցին հայոց ի յընդհանրական եկեղեցւոյն այլոց ուղղափառ քրիստոնէից: զոր ի սա ջինսն Թվին վեցհարիւր. ի քաղաքն դվին ազատ ժողով առան եպիսկոպոսաց, հրամանաւ անօրէն Պարսից պատճոյ. որ յայժ սիրէր զբաժանումն քրիստոնէից վն հաստատուԹԵ եւ ամ ման ԹագաւորուԹեն նւբնան: եւ ի նմին սահմանեաց հաւատալ ի քս մի բնուԹի: եւ զայլ բազում նոր կանոնս հաստատեաց, որք հակառակք էին կանոնաց սրբոյն մեծ ժողովոյն քաղ կեդոնի: եւ ճեպեցին ի նոյն բաժանուԹիւն վեց այլ հետեւող կաԹուղիկոսունք մինչ եւ ի յԵզր փառաւորեալն աեղին: Այլ ասէ Ղ-բնդոս ի սպասոյ կԹղան հայոց յիշուածն առնէ զբ-վնայ ժողովոյն ի Թուղէն, զոր գրեաց առ Հ-ԼԵուս Թագաւորն. եւ ասէ այսպէս Հայոց ի վանեցւոյ. Թէ սրպէս կուռանէն դիրքն զոր յուղարկեմք ի ժողովն. եւ կուռասէ աղաւնոյ պատուիրէն ի հոգեւ յաւիէն արեւելք: Թէ եւ պարսից Թագաւորն հրամանաւ տուն Նախնեաց ի դվին վտանգեցին զսրբոյն օրէնք Եկեալ էր ի սբ Ղ-բնդոսէ ի վեր. եւ դվին զմիմ բնուԹին: եւ զնոր ածն՝ զոր ժողովն ի սբ ԵրրորդուԹեն էր սահմանեալ. նա դվին զհաւչեցան ի դէմս սրդուց] զայս գրեալ էր առ Հ-ԼԵուս հայոց Թագաւորն՝ Ղ-բնդոս կաԹուղիկոսն:

Եղ ՈՒԵ

Peruaſerat itaque in Armeniam temporibus iſtis nefandiſſima Acephalorum hæreſis, bellua inquam illa ſine capite; quæ pluribus tamen in Oriente prodierat armata capitibus, inter ſe quidem pugnantibus, ſed in ſuſcipiendis ſacrilegi Dioſcori partibus poſt infœlicem eius interitum, atque in Chalcedonenſi ſacra Synodo oppugnanda, iniquiſſimè fœderatis. nec ſolùm inferiorem Syriam, Aegyptumque exiciali, peſtiferoque plurimarum hæreſum flatu iam illa corruperat per Seuerum Antiochenum Epiſcopum, hominem execrabilem, caput immanis huius Hydræ primarium, ex quo denominati ſunt Seueriani; qui * poſtquàm Antiochiæ in Religionem impiè debaccatus fuerat, infectatus à Iuſtino Imperatore, vt inficeret pari morbo Aegyptios, fugerat Alexandriam: verùm etiam alia plurima, ex hoc pullulantia, capita proferens monſtrum illud horribile, * nempe Iulianum, ex quo Iulianiſtæ, Gaianum, ex quo Gaianitæ, Theodoſium, ex quo Theodoſiani, Berſanium, ex quo Berſaniani, ac denique aliorum omnium peſſimum, Iacobum Syrum, ex quo Iacobitæ, maximam Orientis partem ſordidiorum errorum fæce conſpurcauerat. Turpis enim Iacobus *, eiuſque Sectarij, mortiferum impietatis ſuæ venenũ apud Armenios euomentes, & Syros ſuperiores, illud eorum animis virus infixerant, Chalcedonenſe Cõcilium fuiſſe Neſtorianorum Conuentum, ab eoque deſtrui quæcũque

Acephalorum Monophyſitarum hæreſis in Armeniam introducitur.

* Ex Libro in Breuiar. cap. 9.

* Vide Eutym in Panopl. parte 2. tit. 16. & 17. & Io. Damaſc. lib. de hæreſ.

* Niceph lib. 18. cap. 52.

SS. Pa-

SS. Patres, præsertim Cyrillus Alexãdrinus, contra Nestorianam hæresim conscripsissent, & in tertio vniuersali Concilio, Ephesino videlicet, decreuissent. quibus, aliisque huiusmodi dolosis artibus, calumnijs, atque mẽdacijs perditissimi impostores illi incautos Armeniorum, Syrorumque Populos adeò dementauerant, vt plures obsequium se præstare Deo putarent, si aduersus fidem catholicam fortes, immobilesque consisterent, eamque vitæ quoque dispendio oppugnarent. Hinc Armenij vniuersi, tum ipsius Iacobi, tũ posteà* Euchanij cuiusdam Mãdacunis falsis dogmatibus eruditi, Dioscorum, Eutychis collegam, vti martyrem acclamare cœperunt, maledictis verò insectari Synodum Chalcedonensem, quæ illum damnauerat; mox præterea, cum omnibus Acephalis monophysitis concordes, vnã in Christo naturam ex duabus factã esse post vnionem, prædicare; cum Theodosianis Theopatcitis, passibilem filij Diuinitatem asserere; atque cum Iulianistis, & Gaianistis Aphthardocitis, corpus Christi omnino incorruptibile, naturæque legibus minimè obnoxiũ fuisse, fateri; quamobrem* laudantes Seuerũ quoad cætera, in eo autem quòd Christi corpus corruptibile dixerit, ipsum reprobarunt.

Eutym. in panopl. part. 2. tit. 20.

* Vide Catalogũ hæreticorũ, apud Armenios manuscriptum.

ՀԱյոց. եւառն նոցայ հաւանաւալ. Թէ սբ սինհոդոսն քաղկեդոնի ընդունել էր ժողովարան ինչ նեստորականացն. և Թէ ամենայն էր զոր ինչ ամհնան հաստատեալ էին սբ հարքն երրորդ ժողովոյն ի վերոսի. և զորինչ վարդապետեսն Թէ գրեալ էր սբն Կիւրեղ աղէքսանդրացին ընդ դեմ աղանդոցն Նեստորի. ևայլ որոյ ի նմանէ այդպիսի խաբէութեանց, և ամբաստանեցին, և սրտոՒԹեցին՝ այնչափ մոլորեցուցին զժողովուրդսն հայոց և ասորոց. մինչ զի բազումք էին ի նոցանէ որք համարէին մատուցանել այ զպատարագս. եԹէ քալծադէս զինէին ընդ դեմ ոչ զարիսա համաւորն, և ընդ դեմ քաղկեդոնի ժողովոյն մինչ և ի մահս ՐՈմաեւ հայք այժմ համաւորացին չարսխաւսութեանց նոցայ և մանաւանդ բայ նէյ սրտոՒԹեցն Եւտիանէսի որպէս մանդակուհոյ որ, քան որս զրէ Եւտիխիոսն, խաբեայ գիտայ: և այնմհետև սկսան ընդունել և գովաբանել զՂեւոսկորոսն. և ի բաց մերժել ընդ վերջ զժողովն քաղկեդոնի, որ դատապարտեալ էր զնա: և ապա միաբանել լով ընդ միաբնակ Տակովբականացն. սկսան քարոզել. եԹէ երկու հաւատք եալ բնութեանն չի զարձեալ էին մի բնութի չեւս միաՀրութեն: և ընդ այն աշարչար Թէոդոսականացն՝ չար չարեալ ասէին զորդոյ այն այլն բնութեն: և ընդ անսպասիարհաւան Յուլիանոսականացն՝ ասէին, Թէ մարդկութեն չի եղեալ էր ամենևին ինն անապական, և եւս մերկացեալ ի բնական կրեցն այսոցիկ զոհանին բնութես մեր առանց մեղաց: զոր որոյ գովելով զՅեւէբոսն ըստ ինացեալ աղանդուԹեցն. մերժել ին զնա միայն զոր այսոցիկ, զի ասացեալ էր, Թէ մարդկութեն չի ապականելի էր երբեւ զիարս բայ ի մեղաց:

Enimuerò celebris eo tẽpore fuerat quæſtio illa, Alexandriæ inter Seuerum, & Iulianum, tametſi in impietate etiam tum cõcordes, exorta de corruptibili, & incorruptibili: quam Liberatus enarrans, hæc ait: *Requiſiuit quidam Monachus Seuerum, quid oporteret dicere, corpus Domini Noſtri IESV Chriſti corruptibile, an incorruptibile? ille reſpondit, ſanctos Patres corruptibile illud dixiſſe. Hæc audientes quidam Alexandrinorum, cum requiſiſſent Iulianum, in alio loco ſedentem, quid ipſe diceret de eadem quæſtione? ille dixit, ſanctos Patres contraria dicere. Horum itaque ſinguli ſtatuere proprium reſponſum volentes, ſcripſerunt libros aduerſus alterutrum: qui venientes in multitudine Ciuitatis, Eccleſiam illam diuiſerunt; & alios quidem fecerunt Corrupticolas appellari; verùm incorruptibilitatis aſſertores, Phantaſiaſtas. Timotheus verò*, Epiſcopus Alexandriæ, *magis ſententiam Seueri ſequutus eſt.* Libe. in Breuiar. cap. 19. Diſſentio inter Seuerum, & Iulianum.

Et ſanè quæſtio iſta, nullius licet ponderis, inter eos tamẽ Armenios, qui catholicæ fidei adhærere ſtudent, adhuc videtur irreſoluta; vtpote qui æquè timẽt aſſerere, Chriſti corpus fuiſſe corruptibile; cum ſcriptum ſit, *non dabis ſanctum tuum videre corruptionem*; quare adhuc poſt mortem perſtitit incorruptum: ac fuiſſe incorruptibile; cum famem, ſitim, cruciatus, & ipſam quoque veriſſimam mortem, illud iam perpeſſum, fateantur. adeòque in ea hinc inde Pſal. 15.

hæſitantes, implicitoſque, eos ſæpenumerò reperire, expertus ſum ego ipſe; vt multis rationibus vix potuerim, expulſa perplexitate, ipſorum intellectum in ſani dogmatis certitudine confirmare. Non grauabor idcirco, ad ſolatium eorundē, S. Ioannis Damaſceni germanam huius rei ſolutionem obiter huc afferre: nam grauiores aliæ quæſtiones opportuniorem à nobis diſcuſſionis locum poſtulant in ſecunda Parte.

Damaſc. apud Eutym. in panopl. p. 2. tit. 16.

Corruptionis nomen, *inquit Damaſcenus*, duplicem habet ſignificationem. Significat enim humanas has affectiones, famem, ſitim, laborem, clauorum ictus, mortem, ſeu animæ à corpore ſeiunctionem, & alia eiuſdē generis: qua quidem ſignificatione corpus Domini dicimus corruptibile; hæc enim omnia ſponte ſuſcepit. Significat etiam corruptio perfectam corporis in elemēta, ex quibus compoſitum eſt, diſſolutionem, & interitum. hanc Domini corpus non eſt expertum; vt ait Propheta Dauid: Quoniam non relinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem. Priore ſignificatione dicere Chriſti Corpus ante reſurrectionem incorruptibile, vt ſtulti homines, Iulianus, Gaianuſque ſentiunt, impium eſt. Nam ſi eſt incorruptibile, non eſt eiuſdem eſſentiæ, qua nos ſumus; & opinione, non veritate facta ſunt, quæ narrat Euangeliū, nempe famem, ſitim, clauos, lateris vulnus, & mortem; quæ ſi opinione facta ſunt, fictio & ſimulatio

Chriſti corpus corruptibile fuiſſe, quo ſenſu intelligendum ſit.

ՃԼ
15
ՃԽ
16
ՃԾ
17

ջնաթատակէս , այլ առաչօք գործեալ
էր զրկինչ ասէ աւետարանն. յր. զկոր-
ծեաւ քաղցին. և ծարաւ՝ին. և բէ՛ էուաց
և խոցն կողմանն . և զմահուանն : եւ
ԷԹԷ սրբոյ առաչօք էին • ապա խոր
հուրդ մարդկային փրկու-ԹԷն սուտ
լինէր և կէղծաւորու-Թի : և ոչ ջնմար
տու-Թ , այլ կարծեօք բանն էղեալ էր
ամբդ : և ոչ ջնմարտանալէս , այլ կար
ծեօք փրկեալ էաք : խակ գնացէն ա-
ռաղէն այսպիսեացս , և՝ի փրկու-Թենէ
զրկեացին : Բայց՝ ըստ յետագոյն նշա-
նակու-ԹԷն և մեք և ս խոստովանիմք
զմարմինն քի անապականն , և զերծե-
ալ՝ի կորուստենէ . ոյզ և սբ հայրն աւ-
անդեցին մեզ : Թևպէտ և յետ յարու-
ԹԷն և ս ըստ առաքելոյն նշանակու-
ԹԷս ասելով զմարմինն քի առնեւին
անապականս բանզի առէրն մեր՝ի ձեռն
մարմնոյն Ի-ու յՀոգհեաց մարմնոյս մե
ռու մ ոչ յարու-Թի , և յետ սրբոյ զանա-
պականու-Թի . վ զի և ինքն էղև մեզ
առաջին պտու-ղ յարու-Թէ , և անա-
պականու-Թէ , և անչարչարելու-Թէ :
զի որպէս ասէ առաքեալն Պօղոս .
պարտ է՛ ապականսս-Թէս այսմիկ զգե
նու-լ զանապականու-Թի :] Հ՚Ղսպէս
Ղ-ամասկացին :

Եւ սրդ՝ Թևպէտ՝ի յաո՛ու-ս չարա
միտս Հ՚Ղտարակեցոյն օրհնեալ ազգն
հայոց անկաո՛ ՚ի վերոյգրեալ հեր
ձուա-ծողու-Թենն . սակայն յետոյ ՚ի
յաո՛ու-ս ուղղափառ կ՚Ըանն էզեն միւս
անգամ կանխնեցան հայք ՚ի նոցանէ .

est humanæ salutis mysterium ; & opinione , non veritate factus est homo ; & opinione , non veritate seruati sumus . Sed abeant , qui hæc dicunt , & salute spolientur . Altera verò corruptionis significatione Domini corpus incorruptibile , & ab interitu liberum confitemur ; quemadmodum diuini nobis Patres tradiderunt . quanquam post resurrectionem priore etiam significatione Domini corpus incorruptibile dicimus . Dominus enim per corpus proprium nostro etiam corpori resurrectionem , & posthæc incorruptionem largitus est : ipse resurrectionis , & incorruptionis , & impatibilitatis primitiæ nobis factus . oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem , vt diuus ait Apostolus .] Hucusque Damascenus . 1.Cor.15

Et hæ quidem tunc temporis erant hæreses Armenorum ; qui eadem vnà cum prædicto Theuinensi Conciliabulo haud multò post in sua Charnensi Synodo detestati , ad pristinam vnionem cum Ecclesia Catholica rediere ; quamuis deinde in hos , & peiores errores iterum relabi , iterumque resipiscere , frequenter consueuerint ; vt suo loco , & tempore dicendum occurret .

քանզի՚ի ժողովէն կարծեց սրաբեռնու-Թի ընդ կաԹու-ղիկէ եկեղեց-ոյն . և նզովէցին ղՀաբաժողովէն Ղ-վեայ : և այսպէս ըստ առաքինու-Թեան , կամ Թէ չարու-ԹԷ կաԹու-ղիկոսացն եւ-բեանց՝ բազում անգամ բաժանեցան , և միաբանեցան : ըստ սրում և յետոյ պատմելոց եմք ՚ի դ-իպուկ տեղի և ժամանակի :

Armenij, Concilium Chalced. repudiantes, à Deo puniuntur.

Illud verò præ cæteris animaduertendum hic arbitror: nimirùm post tempora Chalcedonensis Concilij, quod planè sicut Ecclesiæ Catholicæ contra pestiferos Eutychetis errores antidotum tunc præbuerat saluris, ita posteà è contrario incautis Armenijs perniciosissimi fuit occasio schismatis; tunc, inquam, ad vltimum penè excidium peruenisse non modò Regnum, verùm etiam Ecclesiam eorundem Armeniorum, quæ adhuc quoad spiritualia, & Conciliorum celebrationes, Persis obtemperare miserrimè cogebatur; manifestum profectò diuinæ vltionis indicium: quod non solùm sacrosancti Armeniæ Præsules*, magnus Nierses, & religiosissimus Isaac, longè ante prænunciauerant; sed & sanctus ipse Gregorius, Apostolus eiusdem Armeniæ, in fœdere vnionis Romæ inito, iuxta traditionem Armenam, cum Beato Papa Siluestro, imprecatus fuerat illis verbis: *Hoc autem fœdus, inter has duas initum Nationes, firmum vsque ad seculi consummationem persistat; quicunque verò ab illo se subtraxerit, sit à sancta Christiana fide discissus; Cainique, Iudæ, & Christicidarum Sacerdotum maledictionem incurrat.*

Porrò quid de præsenti Ascdarachensis, peruersi Patriarchæ, tempore proferemus? Vix propemodùm ab execrabili eius Conciliabulo iniquæ damnationis sententia in Chalcedonense Concilium lata

* Vide supra, in pag. 57. 64. & 33.

իա 21

Եւ ասա պիտի է՛, զի որպէս այն ընդդէմ սրբոց հարցն՝ արարեալ էր ընդարմատուն կաթուղիկէ եկեղեցւոյն քրիստոսանուէր հաւատոյ՝ զերծ եղեալ վնաս ի չար աղանդոյն Եւտիքեայ և Դիոսկորոսի. այսպէս և պատճառաւ նորին եղև բաժանումն և հերձիք հայոցն ի նոյն կաթուղիկէ եկեղեցւոյնէ. ոչ կամելով հայք ընդունել զայն ժողովն. անկան այնուհետև ի բնաւ ին կորուստ. և ամենայն պատուհասեցանէին, և կորեաւ ամենեին թագուհին երեանց. այլ և ի նիկղեցին հայոց այնուհետև բռնադատեցաւ հնազանդել անօրէն սէրուբէին պարսից ըստ յառնելոյ զնկեղեցական ժողովս, և ըստ այլ հոգևոր երկայնաժամ լռեան կատարելագործ մարդոյ բնուհիք սրբոց նախահարցն հայոց, մեծին Նէրսէսի, և երանելոյն Սահակայ. զգեաց անկման թագուհիք և քրիստոսանուէն հայոց: և մանաւանդ անդրադարձեալ հայք զմիաբանուհին, ընկալան զանէծս սրբոց լուսաւորչին իւրեանց զբնիկսն որ ի Թուղքն ոչ շանց առացեալ էր այսպէս: Ձայս ուխտագրուհի միաբանուհէս հաստատուն կացցէ ի մէջ երկուց ազգացս մինչև ի կէտ կատարած ի աշխարհիս. որ քակէ զերկայնայիս յայսմ վճռէս, որ շնալք լինիցի ի քրիստոսանէական հաւատոց. և զանէծս կալցեն, յուդայի և դատաստան քահանայիցն Հրէից:]

Ձայդ՝ զինչ առասպուհս Ղազարաւանական ժամանակին Նէրսէսի ոչ առարկեցոյն: զի յորժամ ի դիմայ չարաժողովնորին դատապարտեալ էր սրբազան ժողովն քաղկեդոնի. և մեռեալ էր յաշխարհին հայոց հերձուղ

ած-

ած-ողոՔԵՆ Եւ-ութիւեայ յղգս միոյ
քսոՔԵՆ ։ Ի նմին ժամանակի . Ի յա՛ր- խդ
ուրս ՀԱՀաստատեսոյն կայսերն . ՇԷնի 24
տացիքն , որ է՛ ազգ ինչ ՀԱրաբացւոց ,
Ելին զօրօք բազմօք և տապատակէցին
զմիջագետս , և զհայաստանս ։ որպէս
գրէ Նիկեփորոն Ի.գԺ.անՔԸ գ-գիրսն.
և Ի յ. Լ. և . Է.ԼՔԸ գ. գլուխն ։ Նոյա և
Ի յա՛ր-ուրս նոյն Կայսերն . որ էր Ի Թվ
ին փրկչին շ . և Է Ժ . անին . ասէ ՀՄարկէ-
լինոս Ի պատմագիրքն իւր . Թէ զօրքն
Հնոյց մտեալք Ի յաշխարհն Հայոց ,
և և կապադովկացւոցն , որոց մետրո-
պօլիտանն Էպիկոպոս կի
ւրացին Հաստատեին Եւ-ութիւեայ . ան
պատահեցին զերկոքին աշխարհն զայն . իե
և Հասին մինչ և Ի Լիկաւնեաւ : Եւ ոչ 25
Թէ Հայք միայն և կապադովկացիքն
յոյժ ամ պատժեցան չար մի այսպիսի
մոլորուԹեան ; այլ և ա՛ մինչ դեռ նորա
կրէին զչարչարանս յօրում Ի ձեռն Հո-
նոց . ասէ Լիւդրէնոս պատմիչն Ի Ժո-
ամանակագրուԹեն իւրում . Թէ քան
կնչէր աղէքսանդրեայ քաղաքին , մի ոչ
Թողոյ Հաչել երբեք զշուն ընդ դէմ
քաղկեդոնի ժողովոյն , անկան և նոքա
Ի պատուհասն , գրեալ Ի նմանէ այս
պիսի բանիւ ։ Ի նմին ժամանակին .
ասէ . այրք բազումք , և կանայք , և
տղայք աղէքսանդրեայ քաղաքին՝ սաստ
կապէս այսահարեցան . և Հանապազ իզ
Հաչէին որպէս շուն՝ և ահա՛ որ մարդ 26
ինչ երևեցա՛ ումեմն Ի տեսլեան . և
ասաց . Թէ այս պատուհաս Հանդէպ
սէբեայ քաղաքացւոցդ . մի ղի դասուց
պարտեցին զԺողովն քաղկեդոնի ։]

Եւ զսոյն այս գրէ և ՀՎռաստա-
սիոս գրատուՀնապանն Ի ժամանակա-
գիրքն իւր ։ որ և դարձեալ ասէ . Թէ այն
պիսի պատուհասն ոչ էղև առաջ

ղէ յաղգս

lata fuerat , & obrepere cœperat in Armeniam hæreſis Acephalorum ; cum , ijſdem ferè temporibus , Anaſtaſio 1. Orientis Imperium obtinente , *Scenitæ barbari* , inquit Nicephorus , *incurſionem in Meſopotamiam fecerunt ; Armeniam quoque , & vtramque Phœniciam populati ſunt* . Sed & anno ſalutis 515. eodem Anaſtaſio Imperante , Hunni , vt teſtatur Marcellinus , Armeniam iplam iterum affligentes ; & Cappadociam , cuius Eccleſiæ Metropolitanus Epiſcopus erat Sotericus Cæſarienſis , Eutychianorum Princeps , deuaſtantes ; vſque ad Lychaoniam peruenerunt . Nec pro ſcelere tanto ſoli Armenij , atque Cappadoces , meritis pœnas tunc luère ſupplicijs ; ſed donec illi , refert Cedrenus , per Hunnos affligerentur , Alexandrinis , qui canum inſtar oblatrare contra eandem ſacram Synodum minimè deſiſtebant , hæc itidem mala diuinitùs accidiſſe : *Eodem anno* , ait , *Alexandriæ viri plurimi , itemque mulieres , & pueri , grauiter à dæmonibus verberati , aſſiduè latrabant . in ſomnis autem cuidam terribilis quidam apparuit , dicens , Ciuibus hæc ob damnationes , in Chalcedonenſe Concilium editas , accidere .*

Scenitæ. Gens vaga in Arabia deſerta. Vide Plin. lib. 6. c. 18. & lib. 5. cap. 11. Niceph. lib. 16. cap. 35.

Marcell. in Chronico apud Baron. t. 6 an. 515.

Cedrenus in Annal.

Similia quoque tradit Anaſtaſius ; qui inſuper addit , hæc non ſine fructu contigiſſe ; ſiquidem eodem tempore Monachos hæreticos , recantantes palinodiam , ſcripſiſſe quatuor libellos conteſtationis ; quo-

Anaſtaſius bibliothecarius in Chronico .

rum

rum duos Anastasio Imperatori, tertium Præfectis Prouinciæ, quartum verò Ioanni Episcopo Hierosolymorum obtulere; contestati, se Chalcedonensem sanctam Synodum amplexari, detestari verò Seuerum cum suis Sectarijs, & in promptu habere, mortem oppetere pro fide Catholica. Sed & Illyrici Episcopos, subdit, misisse Romam Catholicæ fidei confessionem ad Romanum Pontificem.

ԻԵ 27

պատուիրն ժամանակաւքն զղէբասանուեալ
որք էին հերձուածողաց ոչխժամ եղեալ
ուղղափառաց. գրեցին ընդ Յոհաննէս.
յորում վկայեցին ընդունել այնուհետև
և ղժողովն քաղկեդոնի. և մերժել զԱն
էթեոն ընդ հետևակսն նորին. և պատ
րաստ լինել առ ի մեռանել վասն ճշմարիտ
հաւատոյն. ի նոցանէ Յոհաննէս առաք
քեցին զերկուս առ կայսրն Հռոմայեցւոց
սիոս. և զերրորդն առ Եպիսկոպոսն
այնր գահաւորին. և զչորրորդն առ Յո
հաննէս, եպիսկոպոսն Երուսաղէմի. ես ի նմանէ ժո
ամանակի. ասէ նոյն պատմիչն. Եպիսկոպոս
դարձեալ ասացեալ աշխարհին առաքե
ցին զդահ անուն ի ուղղափառ հաւա
տոյ առ պատն Հռոմայեցւոց:

Nierses Ghel. in elegiaco Carmine, n. 540. deplorat Armeniorum calamitates.

ԻԶ 28

Եւ արդ՝ զինչ տակաւին աշխատեա
ցուք երկարել զբանս մեր. ի վերոյ պա
տմեցաքն հայկազեան ազգի՝ զոր ոչ
կամելոյ ընդունել զչորրորդ տիեզերա
կան սբ. Սինհոդոսն քաղկեդոնի. էր
ետ բանս կաթուղիկոսն Հեբեդա կոչե
ցին արտասուաթոր աչօք յիշեցուցա
նէ ինքն զնոսա ասմ, մի ըստ միոջէ.
և ի վիպասանութեանն իւր ասէ այս
պէս:

Ողբ տեսութեան գուշակեալ.
հարցըն մերոց նախատացեալ:
Ըզբարկութեն անտի սկանալ.
և մինչ առ մեզ ոչ կատարեալ:
Քանզի պատուոյ յայնժամ տկրեալ.
տանըս հայոց Թագաւորեալ:
Մակաբ իշխանք ինչ ատրացեալ.
յատուր տեղիս ըմբռնացեալ:
Եկեղեցիք հրձիք եղեալ.
մանկունք նորա ողբալք ցրուեալ:
Պայծառ զարդ ուրբն խորհնացեալ.
կատարն Թուխ նշանակեալ:
Էտկ յետ ատաց այն ինչ անցեալ.
ժամանակացըն երկարեալ:

Nierses Ghelaiensis Armenus, sexagesimus tertius Patriarcha, atque in iplorum liturgia inter sanctos quoque commemoratus; qui ea omnia, singulisque illata temporibus, in suo elegiaco Carmine enumerauit, amaroque deplorauit animo, versibus hisce:

ԻԷ 29

Hæc nobis mala primi Patres nostri præsagientes vaticinati sunt:
Diuinam scilicet indignationē, quæ sub inde exorsa, ad hęc vsq. tēpora durat.
Nam statim Persarū Reges Armenis domibus dominati fuere,
Quique pauci manserant Principes, munitis in montibus concluſi.
Ecclesiæ nostrę igne consumptæ sunt; iuuenes earum in luctu dissipate:
Decor ornamēti sui deperijt, vt abscōditū illud sub nigro velo significabat.*
Tandē post multos annos imminuta sūt mala, Armeni spiritum resumpserunt;

* Innuit visionem, Isaac Patriarchæ diuinitus reuelatā, vt superiùs dictū est.

փոքր ինչ չարչն աղօտացեալ.
հայոց ոգն և շունչ առեալ.
Բարբառունեաց Թագաւորեալ.
և մանաւանդ հայոց տիրեալ.
Ոգւոյ արձնեալ մեղայ մեր զարթուցեալ.
զհարուածն այնն աղգըն շարժեալ.
Որոց էմահմետեանն մոլորեալ.
կոյր և կուրաց առաջնորդեալ.
Նախ ըզպարսից աթոռն առեալ.
արևելից տիրապետեալ.
Ձապա՛ի մեզ հուր այն վառեալ.
և զընդանուրըս ճարակեալ.
Եւ յետ սոցա այլ ազգ ելեալ.
յանապատէ ինչ հեռացեալ.
Զրծնից նորին հաճասացեալ.
մոլորչացն ըզհետ եղեալ.
Համայն ազգին Թուրք անուանեալ.
՚ի քսան և չորս ցեղ տրոշեալ.
Օխմանու-Թի՛ տաճկաց առեալ.
Թէ և կրծնեալ հաճասարեալ.
Եւ ընդ աշխարհս սատրածեալ.
Ծովու յայսկոյս հանուրց տէրեալ.
Զոսկերըս մեր ըզտրցայեալ.
զոր էր նախկին յապստյ ծըծեալ.
Զ՚Կոստաթըն սոցա կլեալ.
և Զռհոմ-ուչ նման մանրեալ.
Զի՛ և հասոյր Թէ՛ ոչ անկեալ.
անապատս յարևանցըն զոր հեղեալ.
Զյաւ ծառայեցն անպին գերեալ.
և կամ յայտնին որ վաճառեալ.
Զյաւ ըզգոյից յարիշտասկեալ.
որք ընդ Ձեռամբ Նորին անկեալ.
Որոց այնպան աղբատացեալ.
որպէս յերկաթ դոլով կապեալ.
Թ-ողից ըզչարն մեծ-ացեալ.
զհոգոց կորուստըն գործ եղեալ.
՚Ի հաւատոյն ուրացուցեալ.
կամ չար գործ-ովք ապականեալ.
Զրդ այսպիսի սրօք ասնջեալ.
զանն մեղայ մեր դառնացեալ.

ղէ. ՚Ի էմ

Cum Regem habuerunt Pacratidem,
qui in vna Armeniæ Parte dominabatur.
Sed iterum scelera nostra emerserunt,
ac Gentem Meridionalem concitarunt.
Surrexit cum suis erroribus Mahometes, cæcus, & dux cæcorum factus:
Qui primùm Persarum occupans Imperium, Orientales subegit;
Deinde tanquam vorax ignis in nostram perniciem exarsit.
Post hæc è remotis, desertisque locis alia egressa est Natio:
Gens, inquam, Turcarum, eiusdem seductoris sectam secuta.
Hæc in viginti quatuor diuisa soboles,
Sarracenorum, quorum Religionem profitebatur, potita est Imperio;
Mox diffusa per Orbem, quicquid citra mare fuit, sub se subiecit ditioni.
Atque ossa nostra, à priori Gente illà pressa, & exhausta,
Veluti Draco vorauit, quasi Leo contriuit.
Innumeri namque fuerunt, innocens quorum sanguis effusus est;
Quique seruituti addicti, aut venditione dati sunt mancipio;
Vel quorum opes direptę in potestatem peruenere raponum;
Vel qui omnino depauperati, ferreis sue catenis obstricti sunt.
Omittam; quod malum peius, animarum inde iacturam consequutam,
Quæ aut à fide * desciuerant, aut prauis operibus inquinatæ sunt.
Ob nostra sanè crimina hac fuimus clade afflictati,

* Armenij à fide defciuisse dicuntur.

Quæ

Quæ à ſancto vſque Iſaac ſuborta, non dum nobis fine clauſa eſt.
Quoniam de Terra, vbi nati ſumus, eiecti, è Patria noſtra propulſati,
In Oris peregrinamur alienis, omnium rerum noſtrarum obliti.
Regionem noſtram Exteri deuorant in conſpectu oculorum noſtorum.
Ab inſana diuexamur Gente, nec dum tamen à peccatis erigimur.
Sedes Pontificia, ex qua lux oriebatur, iam offunditur tenebris:
Procul ab ea facti ſunt Rectores, per extraneas Regiones errantes.
Gens, quæ Regali priùs gloriabatur corona, nunc plebeijs poſtponitur.
Qui pluribus dominabantur Prouincijs, panẽ ab eſuriẽtibus queritãt. &c.]

Patriarcha lem Armeniorũ Sedem tenebris offuſam eſſe poſt ſchiſma, ait Ghelaienſis, Arm. Patriarcha.

Hæc Patriarcha Ghelaienſis Armenus. Atque poſt illum, & quidem noſtram magis ad rem, eaſdem Armeniorum miſerãdas calamitates, fructus hæreſis amariſſimos, inconſolabiliter iterum deplorauit ſanctiſſimus Epiſcopus, Nierſes Lampronenſis, Oſcini Principis Armeniorum filius, & ipſe quoque in eorum Mænologio celebratus; qui in oratione ad Patres Armenos Tarſenſis Concilij, poſtquam catholicos Armeniæ Patres recenſuit, ſummiſque laudibus celebrauit; ſermonem conuertens ad hæreticos, hæc alia proſequutus eſt:

Mænol. Arm. die 17. Iulij. Nierſes Lampronenſis, in oratione ad Patres Armenos Tarſenſis Concilij.

At quòd alij rurſus fuerint, qui aduerſum hos contenderunt: & ipſe quidem ſcio, & verborum eorũ virtutem agnoſco, nec ſum ignarus. quapropter & illos deprehendo, ſiue ſanctos dicant, ſiue doctos, in charitatis

ritatis tamen lege, veritate minimè
decoratos: qui haud ſibi aſcripſere
pro culpa, Eccleſiæ Chriſti vnitatẽ
animo peruerſo deſtruere; vnde & in
hoc ipſum ſeſe merſerunt impuden-
ter. quibus parcat Deus veſtris ora-
tionibus ſecundum hanc magnam
peccatorum partem, & errorum; nec
amplius peſſimum huius illuuiei ma
lum augeſcere ſinat; cuius non alium
inſpicimus fructum, niſi ſo um no-
minis Chriſti contemptum; & quo
plures iam inquinatos intueor, & la-
crymis ingemiſco; quia ex frequen-
tiori vſu natura iplorum odium facta
eſt aduerſus alias Chriſtianorũ Gen-
tes, & Eccleſias. quapropter prauũ
inimicitiæ fomitem iniquis blaſphe-
miarum verbis exaturantes, Chri-
ſto fieri videntur exigentia vindictæ.
O miſeriæ calamitatem. quin & ſi ac
ceptabilem articulorum fidei confeſ-
ſionem ab alijs audiant; nolunt ta-
men in charitate humiliari; ſed po-
tiùs ad alias verſi opiniones, ſi illi, in-
quiunt, noſtra odio habent, idcir-
co & à nobis ipſi quoque odio ha-
beantur. Et quidem ab illis fortaſſe
ſeſe abduxit Tentator, & apud vos
ſolummodò ſtruit dolos, maximè,
quia vos ab illis, non illi à vobis ſcin-
ſi ſunt; vos illos, non illi vos ab ini-
tio dimiſere: atque, vt Apoſtoli ver-
bis vtar, vos oleaſter ſylueſtris con-
tra naturam exciſi eſtis à bona oliua.
non enim vos illos, ſed illi potiùs,
radix cum ſint, vos olim portabant
ſufferendo; at nunc, cum non ſimus
tales, quales antea, infirmati ſunt &
illi ad legem amoris, hæc pro mate-

Armenorũ hæreticorum pertinacia; & odium in Catholicos.

ria accipientes. *Et inferiùs item.* Reijcite procul à cordibus prauum theſaurum, qui nobis diuerſas peperit calamitates. Sed quas? Ecquiſnã eas valeat recenſere? Hinc cœpimus eſſe ſine Rege, ſine Principatu, miſerè ſub Gentilium redacti dominiũ. Conſtitutiones noſtræ, ſub ſchiſmate exiſtentes, prauæ radicis germina peiora eſſe cœperũt. Populi noſtri, inſipientes; Principes, locij, furũ; Eccleſiæ, ſpeluncæ, atque alienigenarũ tabernæ; aliaque permulta, quæ quidẽ percurrere verbis, menteque recolere, difficile admodùm eſt. *Et poſt alia demum.* Prætereà & alijs cauſis; quandoquidem illi Chriſtianæ fidei, & conſtitutionum Eccleſiaſticarum, ipſorumque Apoſtolorũ fundamentum, ac principium præſeferunt, idque throno imperturbabili; nos autẽ quodcunque habemus, ab illis mutuatum accepimus. ij ſapientiæ culmen adepti ſunt, atque à Paulo Apoſtolo irrigati, floruere: ſacri etiam libri, qui apud nos, ipſorum ſunt, & ſcripta, Patrum eorum. illis thronũ Regni, fidei Chriſtianæ robur, & columnam, Chriſtus largitus eſt: Apoſtolo atteſtante, quòd cum ipſorum Principatus occiderit, Chriſti Regnum ſempiternum dominabitur: non dum, inquit, Romanorum auferetur dominiũ; non dum aduenier homo iniquitatis, filius perditionis, qui à Domino IESV Chriſto diſperdetur. vides iam, quantum teſtimonium perhibeat Patriarcharũ Apoſtolus, hæc dicens. non quòd ipſe inter ſpiritualia, ac de Chriſti imperio glo-

Pœnæ Armenijs à Deo inflictæ propter ſchiſma.

Beneficia à Deo collata Catholicis.

xiſtimo, Gregoũ Armeæ Epiſc. c Apoſtolum ap llari.

ասաի սկսաք լինել առանց Թադաւորն, և իշխանութե: յայսմհետէ էղաք ստրուկ հեթանոսաց առբուքե. կարգք մեր ի բաց հատեալ, ազբիւրք չարին արմատոյն սկսան սին սաղարթիւքն լինել: ժողովուրդք անիմաստք. իշխանք դողակիցք գողոց. եկեղեցիք պանդոկք և մաքսատունք օտարաց: և այլ բազումս, զորս դժուարն բանս Թուել, և ընդ անձին ոգորել.] Եւ ի վերջն վերատին ասէ: Դարձեալ և այլ պատճառս, զի հինն, և սկիզբն հաստատուց բրիստոնէից, և կարգաց, և նոյն աշխարհն նորա են. և զայս ունին անշարժ ամուրիք: և մեք զորս ունիմք. ի նոցանէ ունիմք: մայր ս նուաճեցան խնամութե. և յետ այսորիկ ի գործոյ ոտիկեալ ծաղիկեցան: Դարբք որ առ մեզ ամաչուչք նոցա են սէպհական. և հարց նոցին ասացեալ: նեցուկ և սիւն հաստատուց բրիստոնէից զամենայն Թագաւորութե նոցա եւս քս. ըստ վկայութե աշուաքելոյն. Թէ յորժամ նոցա վարձանելն իշխանութիւն դադարի: քն մշանչենաւորս արբայութի տեսի: ամենչ չե. ասէ. բարձցի հոսով մայնչուց առբութիւն. ոչ եկեսցէ մարդն անօրէնութեան. որմէն կոր առեան, որ ի մէջ չէ քէ ոչ առնէ: տեսանես. Թէ որքան վկայ է աշուաքեան նահատակաւորն Թեոդ զոյս ասելով: ոչ Թէ զմարմնաւոր իշխանութիւնն յարգեմ ի մէջ հոգեւորացս, և քն առբութէն սարսռելոցս. այլ ցուցանեմ խնամն անոց. Թէ և զմարմնական ամենայն ընդ հոգեւորին կատարէն այ: սակս այսորիկ և զկարգս նոցա եկեղե-

յոյժ վայելչութիւնք անխափան . և պինդ հաստատուն ի փառս այլ : Իսկ մեք թէ արդեան յանխնամատ Թագաւորացդ վիճակեցաք. կամ օրպէս յան միտս իշխանացդ տապալեցան կարգք մերոյ Եկեղեցւոյ . անդուստ ի սկզբանէ տեղեակ էք ի պատմութեանցն : և չէ ամօթ զգրեալսն՝ առ ի պէտս ուղղութեան : և այլն :]

Զայդպիսի ոսկեբաման խօսք արտաբերեաց առաջի տարօնն Ժողովոյն՝ այն երջանկափառ և աճապարն սբ այրն Հռիփսէս լամբրոնացին, փառք և պարծանք Եկեղեցւոյն հայոց : և ջօրութիւն բանիցն նորա այնչափ շաւիղ եղև նոյն սիւնհոդոսին առ ի ակն միաբանութիւն , և յաւելութիւն առաջադոյն բաժանմանն . մինչ զի յօժարական կամօք և մեծ աճապարանօք ընդունեցին զայն ինչ բան ուղղափառ հաւատոյ , մանաւանդ զի ոտքն քաղկեդոնի՝ յր. ղէոդորոսի առնեղեսացւոյն սիւնհոդոսն , որպէս և յոյնք խնդրեալ էին ի հայոց : բայց յետոյ սակս վաղ ձանման կայսերն Մանուէլի՝ ոչ հաստատեալ ճառդ այն միաբանութեին : զսա որոմ և մեք պատմելոց եմք ածա խապէս ի տեղի նը :

Եւ դարձեալ՝ պատշ է մեզ այժմ գնանել զայլ մոլորեալսն սահմանն հաստատեալ ի չարաժողովն դվինայ . յոր ղարս տէրունական ծննդեան , և յաղագս խաչելոյնն : վասն որոյ դիտելի է. զի Հոթան վրիսնձեցին գրանկայ և պնակոպան զրէ ի յ. Է. երդ գիրսն . և . լիւ. գլուխն . Թէ Եկին առ սբ պապն Հռոմայ Եւգենիոս երջանիկք ոմանք առաքեալ ի հայոց . և պատմեցին նմա . Թէ յայնժամ որ վայ էին հայք ածնախմբել զոծն ծնընդեան

ղԹ պեան

gloriantes , ſecularem magnificiam principatum; ſed vt ſapientibus oſtendam , quòd illi & ſeculari potiuntur throno vnà cum ſpirituali , voluntate diuina . quamobrem in Eccleſiæ iplorũ ordinibus decora eſt immutabilitas, ac mutationes quidẽ ad maiorem gloriã Dei . Nos autem quot Reges inſipientes ſortiti ſimus , aut quomodò fuerint Eccleſiæ noſtræ leges à ſtultis Principibus confuſæ , iã in hiſtoriarũ libris eruditi eſtis : nec erubeſcere ſcripta debemus , ad finem correctionis . &c.]

Hactenus diuinus ille , perpetuoque laudum præconio celebrandus , Lampronenſis , totius Armeniæ decus , & corona . Cuius quidem verbis vniuerſa Armeniorum Synodus illa ad ſchiſma deteſtandum ãdeò permota fuit ; vt , vnionis cum Eccleſia Catholica perficiendæ deſiderio , ſingula rectæ fidei dogmata , à Manuele , pijſſimo Imperatore , ſibi propoſita , lubenti , alacrique animo ſuſceperit , & amplexata fuerit . quanam verò de cauſa ad perfectum finem tunc res illa perducta non ſit : vbi hæc omnia maiori fulcientur teſtimonio , ſuo loco * dicetur .

Cæterùm , quod attinet ad reliquas illius Pſeudoconcilij Theuinẽſis nugatorias ſanctiones , de dominicis feſtis celebrandis , ſtultèque appoſita Triſagio appendice , & id quodammodò diſcutiendum hìc erit . Otto Friſingenſis Epiſcopus tradit , ab Armenis quoque Legatis Eugenium III . Romanum Pont . monitũ fuiſſe , feſtiuitates Natiuitatis , & Epi-

* Vide infrà in actibus Conc. Tarſenſis circa finẽ .

Otto Friſ. Epiſc. lib. 7. cap. 31.

phaniæ Domini in Armenia, vna ſimul die, nempè 6. Ianuarij celebrari ſolere: qui ſanè abuſus in hodiernum vſque diem ibi firmiter retinetur: nec obſtat, quòd in quatuor Armenis Concilijs generalibus eorum Eccleſiam ſemper aduertiſſe deprehenderim, ſe in harum celebratione feſtiuitatum errare, emendationemque ſuſcipere ſtatuiſſe: & primò quidem in Concilio Charnenſi, ſecundò in Tarſenſi, tertiò in Siſenſi, quartò demum in Adanenſi, vt infrà in hiſtorijs, actibuſque horum Conciliorum videri poterit, triumprælertim poſtremorum, quorum acta afferentur integra.

Appendicem inſuper illam, *Qui crucifixus es pro nobis*, Triſagio primùm ſuperaddidit, teſte Nicephoro, Petrus Cnaphæus, & poſt illum deinde Seuerus, vterque Antiochenus Epiſcopus, à quibus Theopaſcitæ, aſſertores ſcilicet paſſæ diuinitatis, duxerunt originem. vnde ter illud Sanctum Trinitati diuinæ adapratum, ita deinceps decantare maluerunt: *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus & immortalis, qui crucifixus es pro nobis, miſerere noſtri.* Hoc ipſum poſteà Iacobus Syrus deriuauit in Armenos, vt idem Nicephorus auctor eſt; ait enim: *Iacobus, Syrus genere, Petri Cnaphæi, atque Seuери dogmata apud Syros, & Armenos propagare cœpit.* additque inferiùs*: *Cnaphæi Petri Appendicem Terſancto hymno annexam amplectuntur.* Vnde Nierſes iſte Aſcdarachenſis, Armenus Patriarcha, quem, vt

Niceph. lib. 18. cap. 51.

ibidem cap. 52.

cap. 53.

ex Ba-

խէ 45

խզ 46

խէ 47

դեան և գիտուրեալ ան՝ ի միում աւուրի
ուրբաթաբար վինն: իսկ մեք յոյժ զարմանամք, վս միասին սովորութեան այսպիսի՝ ի մէջ եղոյս միտել և ցայս օր: վս զի պատճառ ի դնեան եղեալ, որ հայր՝ ի ջրոս ուղղափառ ժողովս եղոյց միշտ դիտողացան, մէ այնպիսին ան անդորձին է՝ սուտ ուսան և բարուք անպատահանելին բառնալ զնա՝ ի մէջոյ եղբեանց. և նախ՝ ի կարնոյ ժողովն: և երկրորդ՝ ի ժողովն տարսոնի: և երրորդ՝ ի սրսոյ ժողովն և չորրորդ՝ ի ժողովն սամոսա. զոր ամ ժողովն մեք պատահաբար գտեալ՝ ի ամէնին եղբեանց

Եւ դարձեալ գիտելի է վս խաչելոյն, որ վերաբերեալ էղև երկիր սրբոյ անուն, մէ ըստ որում պատմէ Եվեկեփորոսն՝ ի յոյն. երրորդ գիրսն. և՝ ի յոն. գրոխն. զվերաբերութիս զայս առեալ հաստատուն Եվեկեփորոս և զվերջ սորայ զնոյն հաստատեալ Եվեկեփորոսն և երկրորդին սորայ էին անդիտաբար պատրաստք և հին բնակիչք. յորոյ բառսան հնդնոսց ծողք սխանք որք ամ աշարշար անուանեցան. զի ազանդէին մէ ոչ միայն քրիստոս մարմնով չարչարեալ էր մէ նայն իսկ ամ ս մէնին չարչարեալ, սուտ ան, և այլ ս սուտ և երկիր սրբոսացոյցին այն, որ անվհատական էր երկոյ անհանգիս աաճնասէր երրորդութենն. և երդեալ լինէր՝ ի սկզբանէ անառն՝ ի սրբոյ հոգոյն այսպէս. սբ ամ, սբ և հզօր սբ և անմահ, որդեաձա մեզնորդ վերաբերեալն՝ ի մէջ սր խաչելեալ էր մերոց սրբոյ՝ ի սոյն մարդեղացան սուրբ Յակոբէն. և եհաս զայս՝ ի միասիրա ազգն հայոց՝ սրբ Եվեկեփորոսի բանէն ևս այսպէս Յակոբէն սուրբ սկսաւ մուծանել՝ ի հայս զաղանդն Պետրոսի Կնաթիւղացոյն, և մեք եղոսմեն] և զինք դարձեալ ասէ՝

Հայք զՊիեռոսեան հնարիկութիւն վերստ
բերութեան յերեք սրբասացութեան ընդ
կալան։] եւ զայս ասացեալ . զի Հռիփսիմեանցն
աշխարհակեցին , որ Յունականակից էր
Սենեքրոսին , եւ Յակովբայն , նախ
քան զայլ ոչ՝ կանացեալ էր չարաժողովն
վանիլ եւ զոմն հաստատել՝ի հայս զայս
սիրոյ չար տղանդս։

Էր Թևկիւնդեան վերաբերութեամբ յն
ասոյ մերժեալ եղեւ յերեք սրբենէն՝ի
հայոց հարցն Լիմնոյ Ժողովոյն . յոր
ժամ անդ միաբանեցան հայք ընդ կա
թուղիկէ եկեղեցւոյն, որպէս յայտ լի
նիցի՝ի յետագայ պատմութեան Հզրն
հայրապետին . որ արար զկարնոյ Ժո
ղովն։ Եւ ապա յետ Յունականակից ինչ
հայոց եկեղեցին դարձեալ լնկալաւ
զնոյն վերաբերութեամբն ։ եւ յորժամ
յոյնք խնդրեցին՝ի հայոց հարցն ասել
սոյն Ժողովոյն զվերատուն մերժութեամբ
զվերաբերութեանն այնոցիկ . ասելով՝ի
յերրորդ զկատարութեամբն ։ Լսեմք . զի
ասացեք զերեք սրբասացութեամբն բայ՝ի
խառնելոյն վասն մեր ։] յայնժամ
պատասխանեան եառնն հայք . Թէ ինք
նանքն երդին զերեք սրբասացութեամբ
խառնելոյն՝ ոչ՝ի դէմ բոլոր երրոր
դութեանն . այլ միայն՝ի դէմս անձին որ
դոյ մարմնացելոյ ։ եւ նոցիկան պա
տասխանին եբեւնոյ եղեւ այս ։

փոքր է՝ եւ չնչին այս կարծեաց գոյ
ութիւնդ զերեսակատար ձեր խնամ
տութեանդ ։ զի ԵՒԷ ասէաք սուրբ քո . սէ
ուած , սէ եւ հզօր . սէ եւ անմահ , ողոր
մեաց մեզ . պարտ էր գոյ Թագիկել . նոր
Թէ զնդարձին մատուցեալ Թէ վասն
մեր չարչարանացն զլացեալ աստի հա
մարիմք : Իսկ՝ ասպա Թէ պարծանօք
զնոյն դառն անհնիմք ըստ խրատուին Պօղո
սի. որ ասէ. այլ ինձ բաւ՝ լինի պարծել.

ex Baronio conijcere valeo, prædicti Seueri, atque etiam Iacobi tempora attigisse, non dubitandum est, in sua Natione hoc item malum Conciliabuli auctoritate primò confirmauit. Baron. t. 7 ann. 514. & 535.

Eadem deinde additio, quamuis Patres Armeni Charnensis Concilij, vnionem cum Græcis coeuntes, illã à Trisagio remouissent, vt patebit ex actibus Ieseris Patriarchæ *, qui eiusdem Concilij auctor fuit, iterũ nihilominùs processu temporis ab Armena Ecclesia recepta est; adeò vt, quando Græci ab Armenis Episcopis Concilij Tarsensis, propter vnionem denuo recollecti, petierunt, vt eam è medio Trisagij rursus auferrent: *volumus*, inquiunt *, *vt sacrum Trisagium sine additione illa, qui crucifixus es pro nobis, concinatis*; Responderint Armeni, seipsos Tersanctum illud non quidem erga sanctissimam Trinitatem, sed in secundam duntaxat Personam filij incarnati dirigere. propria autem ipsorum responsio hæc est.

* Vide infrà in actibus vigesimi octaui Patriarchæ.

* In actibus Concilij Tarsensis Armeni propos. 3.

Vix vllius momenti, & minor quidem, quàm vt perfectissimæ vestræ sapientiæ scandalum parere possit, suspicio ista est. quin si in Christum diceremus, sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus & immortalis, miserere nobis; scandalum fortè sumere, potiùs conueniret; quasi humanationis gratiam, & quam pro nobis ille subijt, passionem erubescentes abiuraremus. verùm cum & hoc confiteamur gloriantes, vt inquit Paulus, mihi autem absit gloriari,

Armenij additionẽ Trisagio factam defendunt.

Ad Gal. 6.

riari, niſi in cruce Domini Noſtri IESV Chriſti; cur mendaces exiſtimamur à fratribus? Anne quia Deum crucifixum aſſerimus, & non Chriſtum? ſed quæſumus, ne in hoc offendatis: nam crucem adieciſſe, ſufficit ad illius humanitatem, quam mente concipimus; explicandam, & ad ſeruandum nos ab omni paſſionis Diuinitatis opinione remotos. *Et poſt alia rurſum*: At quia exoptamus vel in hoc ſumma noſtra voluntate Dilectionem veſtram ædificare, proceſſimus, & iuſto ſanè modo, ad medendum in hac parte iſti fratrum noſtrorum ſuſpicioni; ita in poſterum erga Chriſtum canentes Triſagium: ſanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus & immortalis, qui incarnatus, & crucifixus es pro nobis, miſerere noſtri. ſicque veſtræ Charitatis opinio dirigi poterit, ne additio illa, qui crucifixus es, in ipſam videatur Trinitatem, aut in Chriſtum ſecundum Diuinitatem acceptum, à nobis referri.] Hucuſque Patres Armeni.

Verumenimverò, fratres chariſſimi, eſſò contueri hoc modo valeatis veſtram appendicem, abſtinere adhuc ab ea nihilom nus deberetis; primò, quia Triſagium illud, *Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus Sabaoth*, non modò ante Chriſti paſſionem Iſaiæ 6. verùm etiam poſt illam Apocalypſis 4. in honorem totius ſanctiſſimæ Trinitatis, & non ſolius tantùm filij, ſine additione illa cantatum eſt, & in æternum can-

Eandē additionē ad catholicū ſenſū trahere ſtudent.

Id turò fieri nō poſſe, oſtenditur.

ե՛ բայց միայն՝ ի խաչն առեառն մերոյ յի-
ս՛ ք՛ն. ընդէ՞ր սուտ դաւանիմք յեղբարցդ։
51 Թէ՛ևս զի՞ ած ասեմք խաչեալ, և ոչ
քրիստոսն եմք ասեմք զայս տկարանալոյ.
զի զիսաչն յա՛ւելումն՝ բաւական է՛ մարդ
ճանչն առաքելոյն առ՛ի միտս գնաս-
թէ. և ճշդագոյնս յայտ-արարութիւն
կարծեաց։] և դարձեալ յետ սակաւ
ոց ասէն։ Եւ զի կամիմք ի վէրայ այ-
սորիկ յօժարութիւնս բաղձանօք զսէրդ
ձեր ընդունիլ. բժշկել երա՛ռնս վար
կաք և յայտմ մասին զկարծիս եղբարցդ
և առնել զերթիք արբեանս առ քրիստոսի
օրինակաւ՛. սբ ած, սբ և հզօր, սբ
և անմահ յոր մարմնացար և խաչեցար
ս՛ բ վասն մեր, ողորմեա մեզ։ զի մի Թուի-
52 ցուք երբորդու-թէն յայտմ վայրն առ-
նել կամ զքո սուրբ ըստ ած ու-թեան
առնել խաչեցեալ. բանդ ուղղեսցէ զան
բոյդ-ձեր կարծիս։] ա՛ղէտ եղև հայոց
պատասխանին առ յոյնս։

Բայց արդ՝ ով հայք, եղբարք սի-
րելիք, Թեպէտ և այդպիսի կեղծաւո՛
կարելիք ուղղել զխաչեցարդ ձեր. ա՛ռ
կայն պարտ էր ձեզ տակաւ՛ին հրաժա-
րել ի՛ նմանէ։ Նախ, զի ամենևին ոչ
դիւրաւ զերթիք սրբասացու-թեան զայն ի յեր
կինս առանց խաչեցարկին. և առ՛ի
պատահ՛ ոչ Թէ որպ՛ոյ միայնոյ, այլ
ամ՛ երից անձանցն ամենասբ երրորդու-
ս՛ բ թե՛ն. ասելով. սբ, սբ, սբ, առ ած
53 զօրու-թեաց։ և այսպէս երդեցին ոչ
Թէ միայն նախ քան զչարչարանս քն.
որպէս՛ և. ղ՛. երբ՛ դ գլու-խն Տեսա-
լեայ. այլ և յետ չարչարանացն նորին.
որպէս՛ և. ղ. գլու-խ առաքելոյն Յովհան
նու։ վա՛ որպ՛ այսպա՛ երկրային ևկե
ղեցոյս մերոյ ո՛չ բացաձայնել յերկինս
յին եկեղեցւոյն։ և նոյն իսկ վկայ է՛
մեզ սբ՛ն հ՛ Թանասա. որ՛ և ներբողեան

ձբ յղ՛ս

յՀԳս երրորդութեն ասէ. Յորժամ ամենութեն փառաբանեն զնա, երից անդամ ասելով. սբ, սբ, սբ, ուր նա զօրութեց. յայնժամ ՀԳայր, և զոր դի, և ՀԳոգին սբ փառաւորեն.] Նոյն և սբն Յոհաննէս դամասկացին ՚ի յերրորդ դիրն յՀԳս երեք սրբասացութեն. և ՚ի Ի. երրդ գլուխն, գրէ այս պէս. Եւ զի ոչ զորդւոյ միայնոյ. այլ զնմանսբ երրորդութենէն ասացեալ եղև երեք սրբասացութին. վկայ ևն սբն, ԱղԹանաս, և ասել, Հ-րէ գոր, և բովանդակ նա-աշնչեալ դաս հարցն սրբոց.]

Երկրորդ՝ զի սոյնպիսի մտօք դնտութեն երգեալ լինի երեք սրբերգութի՛ն ՚ի յընԹհանուր եկեղեցոյն քի. յորմէ ան պատշաճ է՝ ձեզ բացառնախել մտօք և նմացողութեբ. Երրորդ՝ զի այն վերջաբերութենն նախ հնարեցան ՚ի հերձ ածիկոսաց, ըմ հաստատելոյ զհերձուածն Թի աՂճաչարչարութ. ոյզ պատուճառ ցաբ ՚ի վերոյ. Զորրորդ՝ զի դու՛ք ասէք զերեք սրբենին խաչէցարնե՛ն հանդերձ, ո՛չ ՚ի դէմս որպ՛ւոյ միայն, այլ և ՚ի դէմս ամենասբ երրորդութեն որ կ՛մեծ հայ հոյութի՛ և զայս առնէք ՚ի մէջ պատարագին. յորժամ քահանայն յետ ասելոյ ՚ի ծած-ո՛կ զսբ ածն ընդ խաչէցարնն, անմիջապէս շուտով ասէ զաղաչանս զայս. ՀԳ սբ, և ՚ի սբս բնակեալ ես, և երեք սրբեանն Նոյնի՛ սերսբեք զդ՛ ՚ի ձեզ զբէզ. և քերուբէք փառաբանեն և ամ երկնային զօրութենէն քեզ երկիր պագանեն. որ ՚ի չգոյէ ՚ի գոյ ածեր զամ արարած. որ արարեր զմարդն ըստ պատկերի քում և ըստ նմանութե՛ն: և այլ: Հ-ոս ուր ընկալ ՚ի բերանոյ մեզ աւ՛րացս զերեք սրբեանն օրհնութենն: Ստենս ոյզ ՚ի դէմս երրորդութե՛ն ասէն

cantabitur in triumphanti Eccleſia, cui Eccleſia militans debet concordare. Huius autem rei teſtimonium perhibet ſanctus Athanaſius; qui, *Cum Seraphini*, ait, *glorificant tertiò dicentes, ſanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus Sabaoth, Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum gloria afficiunt.* Et Damaſcenus hæc fatur: *Quòd non de Filio duntaxat, ſed de ſancta Trinitate dictus ſit ille ter ſanctus hymnus, teſtantur diuus, & ſacer Athanaſius, Baſilius, Gregorius, ac totus diuino numine afflatorum Patrum chorus.*

Athan. in orat. de Incarn. & Trin. cuius inirium eſt: qui mal[illegible]ne.

Damaſc. de Terſancto hymno. lib. 3. cap. 10.

Secundò, quia hoc eodem ſenſu acceptum, concinit etiam ſacrum eũ hymnum vniuerſalis Eccleſia, à qua minimè vobis diſſentire licet. Tertiò, quia adiectio illa inſtituta primò fuit ab hæreticis viris, vt ſuprà dictum eſt, & ad hæreſim Theopaſcitarum comprobãdam. Quartò, quia vos ipſi percinitis interdum ſacrum Triſagium cum eadem additione, non erga Filium modò, verùm & vniuerſam ſanctiſſimam Trinitatẽ: quod ſanè maximum eſt inconueniens. vt cum Sacerdos inter Miſſarum ſolennia, poſtquam dixit: *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus & immortalis, qui crucifixus es pro nobis, miſerere noſtri*; immediatè proſequitur: *Deus ſancte, qui in ſanctis habitas, & voce ter ſanctus à Seraphim celebraris, & à Cherubim glorificaris, atque ab omni cæleſti Virtute adoraris; qui creaturas omnes ex non eſſe ad eſſe produxiſti; qui creaſti hominem ad imaginem, & ſimili-*

In Armena Liturgia.

tudinem tuam: tu Domine ſuſcipe ex ore noſtro, qui peccatores ſumus, ter ſanctum hymnum. &c. Quintò demum, quia idem hymnus ſine præfata adiectione nobis diuinitus confirmatus fuit eo miraculo, quod Nicephorus fusè deſcribit: atque ante illum S. Ioannes Damaſcenus, quem Armena Eccleſia præcipuo honore veneratur, breuiter his retulit verbis.

Niceph. lib. 14. c. 46.

Damaſc. oc. cit.

Cum Plebs Conſtantinopolitana ob minas quaſdam, Proclo Archiepiſcopatum obtinente, diuinitus intentatas, ſupplex Deo preces adhiberet; puer quidam è Plebe in ſublime raptus fuit, atque Angelis quibuſdã magiſtris, ter ſanctum hunc hymnum didicit: ſanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis, miſerere nobis. cumque ad ſe redijſſet, atque id, quod didicerat, retuliſſet; multitudo vniuerſa hunc hymnum cecinit; atque hoc pacto impẽdes periculum conquieuit. Quin in ſancto, & magno, ac vniuerſali quarto Concilio, quod Chalcedone coactum eſt, ita cantatus fuiſſe hic hymnus traditur: ſic enim inter huiuſce ſancti Cõcilij acta refertur. Quamobrem ridiculum ſanè fuerit, illum, ab Angelis proditum, & incumbentium malorum depulſione confirmatum, & tot ſanctorum Patrum Concilio comprobatum, ac priùs etiam à Seraphim decantatum, ter ſanctum hymnum, vtpote quo tres Deitatis Perſonæ declarẽtur; Cnaphæi ſtulta, ac nulla ratione nixa opinione, tanquam ſcilicet ille Seraphim antecellat, obteri, ac (ſi ſuperis placet) emendari.

Concil. Chalc. in fine primæ actionis.

ԵՒ հինգերորդ՝ զի նոյն սրբերգու-
Թիւն առանց խռչեցարկին աւանդեալ
57 եղև մեզ՝ ի յերկնից սքանչելաբար. ոյր
պրկ Նիկեփորոս պատմիչն յաճախաձայ
՝ի դ. անգլուդ գերան. և՝ ի. Ս. և. ՀՈՐ
ԴՈՐԴ գրոհան։ և նախ քան զնա. սբն
Յոհաննէս դամասկացին պատմէ զնո
յն հաստատօտապէս՝ ի վերայդրեալ տեղ
եաջն. այսպիսի բանիւք։

ԱՀինչ տակաւ՚ին կոստանտնու պոլ
սի ժողովուրդն, որոյ պատրիարգն էր
յայնժամ Պրոկղն, բարկատարած մե
ռա-ցանէր այլ զաղաչանս՝ մի խռո
վելոյ՝ ի պատուհասէ ուղեցեալ, որ ած ա
յնն սպառնալիօք անկանէր՝ ի վե՚ն
ցան։ ՚ի ժողովրդենէ անտի յանկար
ծակի յօդն վերացաւ՝ ոմն մանուկ. և
58 ուսանէր հրեշտակաց ուսա՚ զերեք
սրբերգու-Թիւն զայս. սբ ած, սբ և
հզօր, սբ և անմահ, ողորմեա մեզ։ և
ապա դարձեալ՚ ի վայր, պատմեաց
նոցայ զոր-սեաչն՝ ի հրեշտակաց։ զոր
երբեմն լուաւ՚ ամ ժողովուրդն. վաղ
վաղակի երգեցին զնոյն երեք սրբենին.
և առ ժամայն դադարեցաւ ցասու-ի՚ ի
նոցանէ։ Եւս և՚ ի մեծ և տիեզերա
կան չորրորդ սբ ժողովն, որ՚ ի քաղկե
դոն գումարեալ, սոյնպէս երգեալ եղև
այս սրբաբանու-Թիւն. ոյր և՚ ի պատ
մու-Թիւն նոյն սրբոյ սին-հոդոսին ընդ
Թեռնու մեք։ Ուստի գոլով այս յայտ
ՆԵԱԼ՚ Ի հրեշտակաց. և հաստատեալ
59 մեզ զերծմամբ՚ ի վերակոյ չարեացն.
և այնքան սրբոյ հարցն ժողովոյն հա
ստատեալ։ և ա առաւ՚ ելնեան՝ նախըն
էենցն երգեալ եղև երեք սրբերգու-
Թիւն. որով լինին պարտաբանեալ երեք
անձինք ած ու-Թեան. ծաղրաւեղ այր
դևօք լինի, որ՚ ի վե՚ նորայ եղև այլայ
լու-Թե և սրբապրու-Թե զատ յնմանէ և

dari. O insignem arrogantiam, ne dicam amentiam. Nos verò (disrumpantur licet etiam Dæmones) ita dicimus: sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nobis.] Hactenus Damascenus; qui ad idem confirmandum citatur etiam à Gregorio Silensi Armeniorum Patriarcha in epistola ad Haytonem Regem Armeniæ, quæ à duobus Armenis Concilijs, Silensi scilicet, & Adanensi approbata fuit: vt videbimus infrà. Greg. Sisen. in epistol. ad Haytonē.

EX ARMENA Historia.

Caput XI.

XXII. DOmnus Ioannes Capieghinus ex Oppido Zieghuani, annos 15.

XXIII. Domnus Moyses Aracazuodanus ex Oppido Ieghuartæ, annos 30. Huius mandato, Turcomannorum annorum computatio, tempore Mieſgeſci Chenuni, in Armeno Calendario posita est. Referunt vonnulli, eundem Patriarcham in Vrbe Theuin, post Nierſesem, alterum celebrasse Concilium; cuiusque auctoritate confirmasse in Trisagio additionem illam, qui crucifixus es pro nobis. Ex hoc tē pore initiū fumit Milleſimus Armeniorum.

ANNOTATIO.

ARmenij vtūtur peculiari computatione Milleſimi, quæ

tempore Moysis, vigesimi tertij Patriarchæ, incœpit ab anno Christi 551. qui quidem numerus, si Armeniorum addatur Millesimo, efficitur annus Christianus.

Hoc ergo Patriarcha Ecclesiam Armenam regente, dum vniuersalis Ecclesia anno à Christi Natiuitate 553. in V. generali Synodo definitioni Chalcedonensi stabiliendæ, roborandæque dedita esset, Armenia in oppositũ, iteratis Conuenticulis, ad eandem oppugnandam definitionem, atque ad hæresim Monophysitarum, & Theopalcitarum firmandam, sua quoque studia conferebat. Intereà non cessabat Deus improbam eius audaciã meritis pœnis retundere, dignaque animaduersione punire. etenim anno posteriore 572. eodem forsan in Armena Cathedra perseuerante Pontifice, illam incolentes Regionem adeò crebris, grauissimisque afflictabantur angustijs, atque molestijs à Chosroë Rege Persarum, vt Legatos miserint ad Iustinum II. Imperatorem, quærentes, sicut olim erant, Romani Imperij subijci ditioni: quod & his verbis narrat Euagrius.

V. Synodus generalis.

Euagr. hist. lib. 5. cap. 7.

Ex magna Armenia (quæ posteà Persamenia dicta, antea Romanis sub dita fuerat, à Philippo autem Gordiani successore Sapori prodita; minor interim Armenia Romanis, reliqua verò vniuersa Persis subiecta erant) qui christianam fidem colebant, quoniam à Persis malè affligebantur, præsertim propter consuetam illorum Religionem, clácu-

lùm

Ե. և ՟ամն ամին Քաղկեդոնեի փրկչին քանզի էին Թիւս այս վերաբերեալ լեցի ՝ի վը Քաղկեդոնին Հայոց. կատարեալ լինին Քաղկեդոնեի փրկչին: ԱՀդդ ՝ի ժամանակս հայրապետեալ այսորիկ. մինչ դեռ կաթողիկէ սբ եկեղեցին առնէր զհինգերորդ ժողովն ՝ի Քաղկեդոն փրկչին. Ջ. Ե. և Գ. ամին, վը հաստատելոյ առաքելաբար զկանոնադրութիւնն քաղկեդոնի ժողովոյն: յայնժամ հայք ոմունք ընդ դէմ նորին զանազին նոր չարաժողովով կրկին հաստատել զմոլորութիւնս միաբնակացն և ամբաշխարհացն: Իսկ ամբոխն բարկութին ոչ դադարէր ՝ի պատժելոյ զչար լրբութին նեբնանոց զանազան չարչարանօք: քանզի ՝ի հեռուստ ազին. Ջ Հ և. Բ. դն. քահանայքն հայոց մեծաց կրէին զխնչափ վիշտս և նեղութիս ՝ի Յոսրովու արքայէն պարսից. մինչ զի առաքեցին զհրէշ տակս առ փոքր Յուստինոս կայսրն. և խնդրեցին հստականդ լինել հռոմէից յերկոց տէրութիւնն որպէս և յառաջ հնազանդ էին նորա: Որ ամ պատահել եղև յետագրեսն ՝ի. Է. ընդդեմ պարսից պատերազմ եւրոյ. և յ. Է երրդ գլուխն: որ և առաջ այսպէս:

ԱՀյնժամն հայոց մեծաց յառաջ հնազանդ էր հռոմայեցւոյն եակ ՝ի առ ՝ի փիլիպպոսեն հետեւողէն ՀՀոր դնանոսի մատնեալ եղև ՝ի ձեռն արքային Շապհոյ: վն որոյ միայն աշխարհն փոքրին հայոց մնացեալ էր հնազանդ հռոմայեցւոցն. և այլքն ամ կային ընդ տէրութիւն պարսից: Ասատ քրիստոնեայքն մեծին հայաստանեաց, պղտիչոյ չարչարեալ ՝ի պարսից, վն քրիստոնէական կրօնիցն նեբնանց. առ

աքէմենն

աբեղին Ծաձ-կապէս հրեշտակս առ
կայսրն Յուստինոս . խնդրելով հնա-
զանդել հռոմայեցւոց տէրութեան .
զի այնու-հետեւ կարողք լինին ազատա-
բար և հանդարտակապէս պաշտօն առ-
նել ։ ։ Եւ զայդ լուեալ զայս կայսրն
Յուստինոս . խոստացաւ նոցա առ-
նել այնպէս . և սակս այսորիկ ի Պա-
րսից դաշինս հաստատեաց երդմամբ ։
Ապրեցին ապա հայք յուսացեալ ի նո-
րայ օգնութիւն ազատանիլ զիամ իշխանու-
թենանց . և անցան ի նեբրդոյ իշխա-
նութէ հռոմայեցւոցն . նա և ած-ին
ընդ նմին առնոյն իշխանութիւն
գաշխարհս այլոց ազգաց
օգնութէ և ապրանիլ , որ էր ի մէջ
Տիգրիսի և Եփրատայ առ ընտ ազ
հնութէ , և բազ ընտ հնութէ տա-
տերագիր ։ Էին զայս ամ առնեալ ար
քային Խոսրով . գանկաւ առնէր առ
կայսրն Յուստինոս ։ այլ նա մերժէ ա-
զին . առելով թէ այժմ ի վերջն եհաս
խաղաղութիւն որ ի մէջս մեր . քանզի
ոչ պարտ է ինձ թողուլ զբնիստոնեայս
ազատ ինեալս ի յօգնութէ այլոց քրիս
տոնէից ։ այսպէս պատասխանեաց .
բայց ոչ հոգայր վն պատրաստու-թէ
պատերազմի այլ միայն յանձն առնոյր
մնալ ի մէջ վաճառս հնչուս-թէցն ի-
րենանանսիոյ թ առնէլով զայլ ինչ ։]
Եւ յայսմ Եւ-ագրիոս ասէ ։

Եւ արդ վն այդպիսի ծու-լու-թէ
կայսերն Յուստինոսի՝ որպէս և շուն
առեալ խոսրով . վաղվաղակի եկն ի
պատեր բազմ ընդ դէմ նորին և յետ սա
պատահելոյ զբոլոր աշխարհն միջագետ
ացոց . և ըմբռնելոյ զամուր քաղաքն
դարան . ի յամառն Եմեսա ամ զը
րօքն իրենան ի յաշխարհն հայոց . և
յանառն գնաց ի վր կեսարիոյ կապադոց

ձէ հնգեր

lùm ad Iuſtinum legationem miſe-
runt , orantes , vt Romanis ſubijce-
rentur, vt liberè ſine vllo impedimẽ-
to Deum honorare poſſent . Iuſtino
hoc illis promittente , & nonnulla in
literis hac de re pollicitatione facta,
eàque graui iuramento affirmata ,
Principes ſuos Armenij interimunt ,
& paſſim ad Romanum Imperium
accedunt ; ſecumque vicinam cùm
cognatarum , tum alienarum gen-
tium Regionem trahunt, operà Var-
dani vtentes , qui apud eos & gene-
re , & dignitate , bellicarumque re-
rum experientiâ præcellebat . itaque
conquerentem ea de re Choſroen
Iuſtinus hac ratione reiecit ; pacem,
quæ inter ipſos fuerat , terminatam
eſſe ; fierique non poſſe , vt Chri-
ſtiani , tempore belli ad Chriſtia-
nos confugientes , deſerantur . &
hæc quidem reſpondit ; verùm
interea ad bellum ſeſe non para-
bat ; ſed conſuetis delicijs immer-
ſus, voluptatibus ſuis omnia poſtha-
bebat .] ſic Euagrius .

Armenij à Perſis ad Romanos deficiũt.

Talis autem Iuſtini Imperatoris
ignauia ſupra modum Choſroæ
animos excitauit ; qui (vt idem
latè proſequitur Auctor) prælio
cum eodem Imperatore derepen-
te commiſſo , poſt deuaſtationem
Syriæ , & expugnationem Dare ,
Armeniam tempore æſtiuo inua-
dit ; indeque iter verſus Cæſa-
ream , primariam Cappadociæ vr-
bem , ſuſcipit : adeoque , crebris
elatus victorijs , inſolenter ſe gere-
bat aduerſus Romanum Imperato-
rem , vt , cum hic Legatos ad eum

Ibidem , cap. 14. & 15.

Perſæ inuadũt Armeniam.

miſiſſet, ne illis quidem adeundi poteſtatem facere dignaretur, ſed eos Cæſaream vſque ſequi iuberet, vbi de eorum legatione ſe conſilium initurum, dicebat. Verùm extemplò ſuperbum vicit hominem Tiberius Imperator, Iuſtini Succeſſor; qui eum primò impetu ita penitùs ad perniciem profligauit, & in fugam conuertit, vt etiam mœrore afflictum mori cogeret, ac morientem, veluti ſempiternum ſuæ fugæ monimentum, poſt ſe legem relinquere, ne Rex Perſarum in poſterum arma ferret contra Romanos.

Tiberius mper. fugat Choſoen Reg. Perſ.

At nec ſilentio prætereundum hìc eſt, (res alioquì miranda) ab ipſis etiam Armenijs, poſt eorum ſchiſma, & Concilij Chalcedonenſis repudium, vti ſanctiſſimum Eccleſiæ Patrem, ac Doctorem ſuſcipi, & in Eccleſijs ſuis concelebrari Gregorium Magnum Papam; qui tempore Mauritij Imperatoris, ſucceſſoris ſupradicti Tiberij, cæleſti planè ſapientia, & admirabili ſanctitate vniuerſam ſimul cum Romana regens Eccleſiam, quatuor Concilijs generalibus, Nicæno, Conſtantinopolitano, Epheſino, & Chalcedonenſi, tanquam quatuor Euangelis, honorem haberi traditur voluiſſe. Nec Armenios quidem id latere deberet, dum illius acta in ſuum fuiſſe idioma translata, ipſorum teſtatur Mænologium die 17. Iulij, vbi ſic habetur: *Nierſes Lampronenſis ex Græco vertit in Armenum hiſtoriam ſancti Gregorij*

Armeni ſuſcipiunt Gregoriũ Magnum Papam.

Mænol. Arm. die 17. Iulij.

ժա gorij Papæ Romanorum, & Regu-
11 lam Benedicti, apud eosdem Roma-
nos obseruatam. Immò (quod mi-
rabilius est) ritum conferendi Or-
dinis Sacramentum ab eodem se
fuscepisse Summo Pontifice, ipsi
adhuc Armeniorum hæretici glo-
riantur, teste Gregorio Cæsarienſi, Greg. Cæsarienſ. Arm. in epist. ad Moysen Arm. Patriarcham.
Armeno Doctore, & Concilij Chal
cedonensis hoste infensissimo; qui
arguens per epistolam Moysen, Ar-
meniorum Patriarcham catholicum,
quòd Ecclesiæ Romanæ conciliatus,
eidem per Crucidatum legatum
obedientiam præstitisset, hæc illi,
ժբ præter alia, scripsit: *Quamuis Ar-*
12 *meniorum Eccl:siæ ritum conferendi*
Ordines à Gregorio Papa suscipiant,
vt in nostro Rituali manuum impo-
sitionis compertum habetur; quoniam
eo ritu (scilicet ab ipso nobis tradi-
to) *accipimus eo undem Ordinum po-*
testatem: in ritibus tamen Missarum,
& aliarum Orationum cum Romanis
minimè concordamus. Hinc ergo per-
spicimus, Armenam Ecclesiã, Chal-
cedonense Concilium reprobantẽ,
manifestæ contradictionis conuinci;
eos enim suscipit Doctores, ac dignè
vocitat sanctos Patres, Magnum ni-
ժգ mirũ Gregorium Rom. Pont. & præ-
13 tereà, vt superiùs dictum est, Ger-
manũ Constantinopolis Patriarchã;
quorũ tamen doctrinã, consiliũque
de Chalcedonẽsi Synodo recipiẽda,
immeritò se profitetur respuere. Sed
huiusmodi discrepãtijs, vlteriùs proce
dẽtes, magis magisq; obuolutã, nisi in
melius corrigetur, eã deprehẽdem⁹.

Interim vt clariùs innotescat, Ar-

Eccleſia Armena conformatur cũ Latina in ritu conferendi Ordines.

menios, in ritu conferendi Ordines, cum Latinis magna ſaltem ex parte conformari; (qua quidem in re grauiſſima, & ſi non eà, qua deceret, conſummatione perfectionis, laudabiliùs tamen, ac tutiùs videntur ipſi, quàm Græci, ſe gerere:) præcipuas verborum formulas, rerumque materias, quibus illi in huius adminiſtratione Sacramenti vtuntur, huc afferemus. eas enim Conſtantinopoli, vt Sacræ Congregationis de Prop. Fide, id mihi per literas committẽtis, mandatis obtemperarem, eodem ordine, ijſdemque verbis exſcripſeram ex vetuſtiſſimo Rituali Armeno, quo eorum Epiſcopos in ordinibus conferendis vſos, ipſe priùs videram in Armena, quæ inibi extat, Eccleſia Patriarchali; atque Romam ſimul cum ſequente miſeram translatione latina.

ԵԺ 14

ԺԵ 15

նէ. և ոչ աստեղէն կատարելագոյն վարդն՝ սակայն ըստ այսմ մասին՝ ձարտարապետն և տուռ-գագոյն ձեռնադրեն նորա՝ քան թէ յոյնք՝ սակս այսորիկ եդաք առ ի առնանել՝ զայսմանս գլխաւորս առեսակս բանիդ, և զինեթա երդ. որովք վարդն հայք՝ ի ձեռնադրութեանն առաքինանայ՝ զոր և մեք՝ ի կատարմանուածոլիս գրեցաք զնոսա ըստ նոյն բանիդ և շարագրութեան՝ որ և դասք գրեալ՝ ի գիրս ձեռնադրութեանն ի-բնանդ՝ և առնաք, զի էգիս կոստուանդն հայոց ըստ բանիդն նոյն գրոյն առնէին զձեռնադրութեանն՝ ի պատարագական ևկեղեցին. որ կոչի Լուսաւորչական. ևկեղեցին սրբո յն գերագոյն զօրավարին՝

Initium Ordinum pro Clericis faciendis.

Սկիզբն աստիճանաց վասն Հոգևորականաց՝

Ritus conferẽdi Ordines, ſecũdum Eccleſiam Armenorum.

Inter Miſſarum ſolennia, poſt orationes nonnullas, & cæremonias, Pontifex Armenus incìdit capillos Oblati in quatuor locis ad modum crucis, dicens: *Erige aures, totoque animi conatu intellige. quod modularis ore, fac, vt corde credas; & quæ corde credidiſti, eadem opere exhibito; vt in horum capillorum tonſura, à te terreſtre deſiderium ſeculi præcidatur. in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. amen.*

ԺԶ 16

Tum poſt alias preces, & hymnorum cantum, tradit Oblato ſcopas, dicens: *Accipe poteſtatem mundandi Eccleſiam Dei: ac ſimul mundet*

Ի մէջ սրբոյ պատարագին. յետ աղօթից ոմանց, և սրսուղութեց. հայոց եպիսկոպոսն հատանէ զհերս գլխոյ ընծայելոյն խաչաձև. և ասէ՝ Բաձնկն դու. և առ բորոտով սրտիւ՝ զոր եղանակաւ բերանով. հատ առաս ցեսս սրտիւ՝ և որով հատ առացեսս սրտիւ. ցոյց զնոյն գործով՝ զի՝ ի հատանել հերացս, հատցի՝ ի քէն երկրաւոր ցանկութեանն աշխարհիս՝ յանուն հօր, և որդոյ, և հոգւոյն սրբոյ. ամէն՝

Հաւպա յետ այսոյ աղօթից և երգոց. դնէ գաւազանն՝ ի ձեռն նորա. և ասէ՝ հաւ իշխանութիւն մաք քեզոյ զեկեղեցի այ՝ ընդ նմին մաք

det te Dominus à peccatis, quæ commit
17 tere potuisti. in nomine Patris, &c.

De Ordinatione Ostiarij. Primus Ordo.

Post orationes, &c. Pontifex accipit, & tradit Clerico claues Ecclesiæ, dicens: *Sic age, quasi redditurus Deo rationem huius muneris, & earum rerum, quæ his, tibi commissis, clauibus recluduntur. esto vigilans, & ora, dum aperis, & claudis ostium Ecclesiæ.*

Deinde procedunt omnes ad ianuam Ecclesiæ; vbi Diaconus ter
18 dicit Pontifici: *Doce hunc.* & Pontifex, ponens clauem in sera, ter quoque dicit Ordinando: *Sic age, quasi redditurus Deo rationem, &c.* vt suprà.

De Ordinatione Lectoris. Secundus Ordo.

Post orationes, &c. Pontifex tradit Oblato librum Epistolarum, dicens: *Accipe librum hunc, & esto verbi Dei relator, & conscius eiusdem; habiturus, si recta mente, & spiritu impleueris officium tuum, partem cum cœtibus Sanctorum, & amatorum Dei. & tu frater eris lector in domo Dei. Ordinem habes, cui diligenter satisfacies. Deus, qui affluens est, det tibi gratiam suæ misericordiæ, per dominum nostrum Iesum Christum, nunc, & semper, & in secula seculorum. amen.* &c.

De Ordinatione Exorciſtæ. Tertius Ordo.

Poſt orationes, &c. Pontifex tradit Ordinando librum, in quo ſcripti ſunt exorciſmi, dicens: *Accipe, & commenda memoriæ, quæ hîc ſcripta ſunt, & tibi poteſtatem imponendi manus ſuper Energumenos, & faciendi, vt venientes ad baptiſmum, abrenuncient Satanæ. cum gratiarum actione glorificabis Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum, nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen. &c.*

Տ֊ղա Հեռնադրութ֊Ե Երդումն ցուցչին. Երրորդ կարգ։

Եպիսկոպոսն յետ աղօթից ումանց ընթերցանն, տայ զգիրսն երդումնացուցանն ի Հեռն ընծայելոյն. և ասէ. Ընկալ, և անդիտունա զգրեալս սոսա ի միտս քո։ տաս քեզ հրամանն դնել զձեռս քո ի վերայ այսահարացոց. և որք գան ի մկրտութի՛ն, հրաժարեցուցանել ի Սատանայէ. և գոհութ֊Ե փառաւորել զԱստուած, և զորդի՛ն և զՀոգին սբ, այժմ և միշտ. և յաւիտեանս յաւիտենից։ ամէն։ Երեսպ։

De Ordinatione Acolyti. Quartus Ordo.

Poſt orationes, &c. Pontifex tradit Oblato candelabrum cum candela, dicens: *Accipe ceroferarium cum cereo; & ſcias, te accendendi luminaria poteſtatem habere.*

Similiter accipit, & tradit ei vrceolum vacuum, dicens: *Accipe vrceolum hunc, ad ſuggerendum vinum calici pro ſanguine Chriſti. &c.*

Տ֊ղա Հեռնադրութ֊Ե Կանթեղակալին. Չորրորդ կարգ։

Եպիսկոպոսն յետ աղօթից ումանց ընթերցանն, դնէ ի Հեռն ընծայելոյն զպաշտառակ լապտերին և ասէ։ Ընկալ զայս սանեակ լապտերիս, և ունելս եղեալ քեզ լուսաւորել զքահս և զկանթեղս ի սբ Եկեղեցիս։

Եւ նոյնպէս առնուլ զբաժակս սանեակ գաւազակ ասէ։ Հաս զբաժակս սանեակս դպաս ի հնգուլ գինեաւ ի սիրելիս փրկանակ արեանն քրի։ Երեսպ։

De Ordinatione Subdiaconi. Quintus Ordo.

Poſt lectionem Epiſtolarum Prophetarum, & Apoſtolorum, nec non Euangeliorum, Pontifex imponens dexteram ſuper caput Oblati, legit orationem, in cuius medio ſic proſequitur. *Vnde Seruus hic tuus, imitator factus ſanctorum Apoſtolorum;*

Տ֊ղա Հեռնադրութ֊Ե Ենթասպասաւորի. Հինգերորդ կարգ։

Եւ դինն ընթերցման ընթերցածոյ առաքելոյ, և աւետարանացն. եպիսկոպոսն դնէ զաջն նմա ի վերայ գլխոյ ընծայելոյն. և ընթերնու զաղօթս ինչ. յորում և յետ բանից զայսմանց հետեւի ասացեալ։ Ուստի ծառայ քոյ հետեւող եղեալ սրբոց առաքելոցն.

փառաբանել աստիճանիս : Վն որոյ աղա-
չեմք զքեզ բարեխօսի և բազում ողո-
ւման ձեռ-նադրութ աղաչանաց մերոց և նո-
ցին յաղօթս մեր առնելոյն. և զձառ-
այս քոյ . այս անուն . զոր ընտրեցեր և
կոչեցեր ՚ի սպասաւ որս-ին սբոյ սե
ղանոյ քոյ . և յընծայեցուս ձեռ այսմ
պատուհրանաց քոց . սուրբ պահեա
զսա ՚ի կոչումն , յոր կոչեցար . ան-
հզօր և առնական . և արժանի սրսա
ւոյ նմանութ , և խնամատարութ
զայն եղիցես քոյ կարդալոյն առնու-լ ՚ի
սիտս , և առնել : պահեա զսա առանց
ամօթոյ և սպասուց արժանաւորիլ ՚ի
պատշաճ ժամանակին հասանել մեծ ի
ստիճանին սարկաւագութ-ին շնորհեա
նմա հեղութ-ին, խոնարհութ-ին, պարկեշ
տութ-ին : միշտ ՚ի սմ դիտելով աբ . սբ
ժամն լինել ՚ի տուէ և ՚ի գիշերի խոս
հել յաւձ-այնս : միտիեա զսա ՚ի դաստար
կաբանութ-ինէ : արժանաւորեա զսա
սբոյ-ութ սպասաւորել եկեղեցւոյ
քոյ սբոյ-ողոմիս-ութ և պճո-ութ քո
սբոյ հոգւոյդ սրբել ՚ի միտս , եղծանես-ի,
և պատիւ , այժմ և միշտ , և յաւիտ
յաւիտից . ամէն :

Եւ սպա կարդալով զայլ աղօթս .
զգեցուցանէն զնա այլեայն կիսատաբ
կամ սպանիան զգեստիւ : և յետոյ նստեալն
դնէ ՚ի ձեռն նորա զսկիհն մատղանաւն .
և ասէ : Լաւն յոր խորհուրդ կոչեցար. եւ
քանզի ՚ի վերջին պաշտամանէն յոր էիր. 25
յառաջ եկիր : յայսմհետէ արժանու-ութ
կացիր ՚ի պաշտօնս զգաստացիր ՚ի ծա-
ռայ-ութենէ. և զհաց առաքեա-ին որս-ին
զոր նա քո եկեղեցւոյ հաց կենաց. զգոյշ
լիր բան-ական ամենայն ՚ի
հաղորդ-ութ . և ոչ առնելն կամ պա-
կաս : յամենին , յորս-ում զգոյ-ութ-եան

rum , hunc ordinem concupiuit : quapropter obſecramus te , benefice , & 23
multùm miſericors Deus; exaudi preces noſtras , & reſpice ad orationes omnium noſtrum ; & hunc famulum tuum N: quem elegiſti , & vocaſti ad miniſterium tui ſacri altaris , & ad lectionem diuinorum mandatorum tuorum , ſanctum in ſua vocatione cuſtodi , Domine fortis , & omnipotens : dignum fac eum, qui cum ſapientia , & intellectu diuinas lectiones tuas mente percipiat , & opere compleat : ſerua eum ab ignominia, & prauitate , vt ad magnum diaconatus Ordinem mereatur tempore congruo peruenire : concede ei manſuetudi- 24
nem , humilitatem , & modeſtiam : ſpira in eum ſanctum Spiritum tuum , vt dignus ſit diuinas res meditari die , ac nocte : libera eum à vaniloquentia; & præſta per miſericordiam, & pietatem Chriſti tui , vt Eccleſiæ tuæ ſanctæ miniſtret. te enim Patrem, cum Filio , & Spiritu tuo ſancto , decet gloria , imperium , & honor , nunc, & ſemper , & in ſecula ſeculorum . Amen .

Tum prolequens alias preces , induit eum veſtibus Subdiaconi . poſteà tradit illi calicem cum patena , dicens : *Vide , ad quod myſterium vocatus fuiſti ; quoniam ab vltimo miniſterio , in quo eras , vlteriùs promotus es. vigilans eſto deinceps in miniſtrando, nec torpeſcas ignauiâ : & de pane propoſitionis, quem dedit Chriſtus Eccleſiæ panem vitæ , diligenter aduerte , vt tantum adducas in altare , quantum Populo ſufficere poſſit ad*

communionem. in catino, vbi corporalia lauas, nullum aliud linteamen debet lauari; ipſaque lotionis aqua in baptiſterium debet vergi, in quo & catinum ipſum lauabis. His ergo te moneo; vt officium tuum diligentiſſimè exequens, acceptus inuctiaris Deo, & Domino noſtro Iesu Chriſto, quem decet gloria, imperium, & honor, nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen. &c.

(Hìc deberet Armenus Pontifex, quod inconſultè prorſus omittit, iuxta ritum Eccleſiæ Romanæ, tradere Ordinando librum Epiſtolarum, ac dicere: Accipe librum epiſtolarum; & habe poteſtatem legendi eas in Eccleſia ſancta Dei, tam pro viuis, quàm pro defunctis. in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Amen.)

De Ordinatione Diaconi.
Sextus Ordo.

Poſt cantum pſalmorum, & alias preces, ſiſtunt Subdiaconum ordinandum ante Pontificem, cui Diaconus dicit: *Sancte Pater, poſtulat à te ſancta mater Eccleſia, vt ordines nobis N. ſubdiaconum, quem offerimus ad onus Diaconij.* Pontifex interrogat, dicens: *Scitis, illum eſſe dignum, bonis moribus prędituin, ex ſancto matrimonio natum, & ſapientiam, ac ſanctitatem habere?* Reſpondet Sacerdos quidam ex circumſtantibus: *Quantum humana fragilitas noſſe ſinit, & ſcimus, & teſtificamur, ipſum*

լուանաս, մի այլ ինչ մեքենայեսցի. և զջուրն յորում լուացեր, ածցես յաւազան մկրտութեան. և զկնքէն, յոր դնես սբ եկեղեցւոյն լուացեր, անդ լուա։ Եւ այսպիսի ուսուցանեմ քեզ զայդ. որպէս զի զգուշութեամբ կատարեսցես զպարտս քոյ. և հաճոյ գտանիցիս այնմ որ կոչեաց քեզ. որում վայել է փառք, իշխանութիւն, և պատիւ. այժմ և միշտ, և յաւիտեանից. ամէն։ Ընդ այլ։

(Հարկ պարտ էր հայոց եպիսկոպոսն առնել ասա և զայս ըստ սովորութեանց հռոմէական եկեղեցւոյն. այն, տալ ընծայելոյն զգիրս ընթերցուածոյն. և ասել. Ընկալ զգիրս ընթերցուածոյն, և առ իշխանութիւն ընթերցանել յոյ ինոսաւ յեկեղեցի այդ վասն կենդանեաց և նոքօիցելոց. յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ. ամէն։)

Տիգս ձեռնադրութիւն աւագ Սարկաւագի. Հինգերորդ կարգ։

Ծինն երգման սաղմոսաց, և աղօթից ոմանց. կացուցանեն զընծայեալն առաջի էպիսկոպոսին. և սարկաւագն ասէ ցեպիսկոպոսն։ Հայր սբ. խնդրէ ի քէն մայրս մեր սբ եկեղեցի. զի ձեռնադրեսցես մեզ զայս անուն կիսասուք կաւագս. զոր ընծայեմք առ ի սարկաւագս։ Ընդ եպիսկոպոսն հարցանէ. և ասէ. Գիտէք. զի արժանաւոր է, կամ ոչ է. կամ զինարդ ունի բարեպաշտութիւն. ի սբ ամուսնութենէ ծնեալ. և որքան ունի իմաստութիւն և սրբութիւն։ Ընդ պատասխանեն ոմն յառաջնոցայ քահանայապետին, և ասէ։ Հայնչափ. որ

ձանաչել. զեաւնմէ, և վկայ եմէ սորա. արժանաւո՛ր գոլով առ՛ն բառնալ զլուծ աստիճանացդ, ունելով սրբութի՛ն և խնամոտութի՛ն։

Եւ յայնժամ եպիսկն խաչ հանելով՛ն վը՛ր ընծայելոյն, ասէ։ Շնորհօքն այ՛ հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ. կոչեմք զայս անուն կինասարկաւա՛գս՛ն սիրոյ ա՛ստուածագուե՛ն։ վը՛ր որոյ աղաչեցուք զմարդասէրն այ՛. որպէս զի պայծառասցէ փայլեցուցցէ զաւ՛ տարդ և օք սրբութի՛ն իւրոյ՛ն ձեռն՛ն աՀրոյ յի՛ քի՛. որում վայել է՛ փառք,իշխանութի՛ն, և այլ։

Եւ զինի այլոց աղօթից դնէ զաջն իւր՛ն՛ վը՛ր գլխոյ նորա՛. և ասէ։ ԼՈՒԿԸ այ՛. ամենակալ. հայր ա՛ն մերոյ յի՛ քի՛. քեզ խոնարհեցոյց ծառայս քոյ զպատուականս հոգւոյ և մարմնոյ։ ձգեա՛ զաւ՛ նէրգեւոյ՛ քդ քոյ. և օրհնեա՛ զաւ՛, որ ժանաւո՛ր լինել հոչման սպասաւո՛րութի՛ն սրբոյ եկեղեցւոյ. առնուլ զշնորհս ըստ նմանութի՛ն սիրելեաց քոյ. որ բաշ խես առատապէս հաւ՛ատացելոց. ըստ իւրաքանչիւր աստիճանի պաշտել զքեզ ճշմարիտ այ՛։ որում պարգեւի արժանաւո՛ր լինել. զի լըցցի՛ զերկրպաւո՛րս. և եղիցի քաջողջ ամենաառատ շնորհաց քոց, աւե՛տարանիդ խաղաղութի՛ն. ի փառս ամենասո՛ւ երրորդութի՛ն, հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ. այժմ և միշտ և յա՛ւիտս յաւի՛տից. ամէն։

Եւ դարձեալ։ յետ այլոց աղօթից. դնէ զձեռս իւր՛ն՛ վը՛ր գլխոյ նորին. և ասէ։ ԱՀՃ այ՛ն և երկնաւո՛ր շնորհ. որ միշտ ընդ սիրելոս սրբոյ սպասաւո՛րութի՛ն առաքելական եկեղեցւոյ. կո՛չեմ զայս անուն՛ն՛ ի դպրութի՛ն՛ն սար կաւա՛գութի՛ն սրբոյ եկեղեցւոյ՛ն տպա ատ՛ուո՛ւթի՛ն. ըստ վկայութե՛ անձին

ՀԵ իւրոյ

ipſum dignum eſſe ad huius onus officij, & ſapientiam, ac ſanctitatem habere. ՀԵ 29

Tunc Pontifex crucem ſignat verſus illum, dicens: *Per gratiam Dei Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, vocamus N. ſubdiaconum in Ordinem Diaconij. quapropter deprecemur hominum amatorem Deum, vt cum ſplendore prefulgere faciat hunc donis ſanctitatis ſuę, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, quem decet gloria, &c.*

Et poſt alias orationes, ponit dexteram ſuper caput illius, dicens: *Domine Deus omnipotens, Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti; ſeruus hic tuus colla tibi ſubiecit animæ, & corporis: extende inuiſibilem dexteram tuam, & benedic eum, vt dignus ſit, vocari ad miniſterium Eccleſię ſanctæ, & accipere gratiam ad ſimilitudinem dilectorum tuorum; qui eam affluenter fidelibus tuis iuxta ordinem vniuſcuiuſque largiris, ad ſeruiendum tibi Deo vero. Concedatur huic, dignum fieri, qui terrena deſpiciat, & gratias tuas vberrimas prædicet, & Euangelij pacem, ad gloriam ſanctiſſimæ Trinitatis, Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. amen.* Լ 30 Լա 31

Similiter poſt alias preces iterùm imponit manus ſuper caput eiuſdē, dicens: *O diuina, & cœleſtis gratia, quæ ſemper adimples miniſterij Eccleſiæ Apoſtolicæ indigentiam, voca N. è ſubdiaconatu ad officium Diaconij, & eiuſdem Eccleſiæ ſanctę miniſterium,*

rium, iuxta teſtificationem ſuiipſius, & omnis Populi huius. Ego manus ſuper impono: vos autem omnes orate, vt dignus ſit hic, Diaconatus Ordinem, ante hoc ſanctum Domini altare, intemeratum cuſtodire.

Tum alijs præmiſſis precibus, iuduitur Oblatus veſtibus Diaconi; & Pontifex ponens ſuper humerum eius ſiniſtrum ſtolam, dicit: *Accipe puram, & ſanctam ſtolam de manu Domini noſtri Ieſu Chriſti; & eſto mundus ab omni fraude peccati ante faciem eius. vita tua, & mores tui ita exemplum præbeant fideli Populo huic, vt te illud videant operari, quo peruenire poſſis ad vitam Chriſti.*

Deinde tradit ei librum Euangeliorum, dicens: *Accipe poteſtatem legendi ſanctum Euangelium in Eccleſia Dei ad aures viuorum, & commemorationem mortuorum.* &c.

De Ordinatione Presbiteri. Septimus Ordo.

Iiſdem expletis cæremonijs, & teſtificationibus de aptitudine, dignitateque Oblati, quæ ſuprà in inceptione ordinationis Diaconi poſitæ ſunt: nec non alijs fuſis precibus, &c. Pontifex imponit dexteram ſuper caput Ordinandi, dicens: *Domine Deus omnipotens, omnium conditor, redemptor, ac viuificator, humanique generis reparator; qui infinita beneficentia tua gratias, & dona viſibilia, & inuiſibilia Eccleſiæ tuæ ſanctæ largiris: & nunc deprecamur*

ի-րոյ և ամ ժողովրդեանս: Է-ս դնեմ
ձեռս ՚ի վերայ. դու-ք աւետ ազօթս
32 արարէք. զի արժանի լիցի սա զսահակ
ձառս սարկաւագու-Թ-Ե անարատ պա-
հել առաջի սո-ն սրբոյ սեղանոյս:

Է-ւ ասպա. զկնի այլոց ազօթից. ղգեցու-ցանեն զընծայեալն սարկաւագական զգեստիւ. և նայիցն դնէ զրու-քսան ՚ի վր Թիկանց նորա. և ասէ. առ զմաքուր և զքո ու-րարս ՚ի ձեռս քո ս-ո մերոյ յի-ս քի. և լեր սու-բ յամէն խոստո-վանեալ մեզաց առաջի եղեսաց նո-ր-ա: կեանք քոյ, և վարք քոյ լիցի օրինակ ժողովրդեանս. որք են սու-բք հետ առով ՚ի քե. որպէս զի տեսցեն զքեզ գործել զայն-որով կարօղ լինիցիս հասանել կենացն բի:

33 Է-ւ յետոյ տայ նմա զիրքս աւետարանացն. և ասէ: առ իշխանու-Թի ընդ-ունե-լոյ աւետարանս յԱկեղեցի սի, յո-ւնէն կենդանեաց, և յիշատակ ննջեցելոց: Է-ւ այլ:

Տիգս ձեռնադրու-Թե քահանայի. Է-ւ Ընդհատիկ կարգ:

Օրհն արարողու-Թե ոմանց, և բա-
նիւ վկայու-Թե վս արժանաւորու-Թե
ընծայելոյն, որ ասացեալ էր ՚ի սկզբան
ձեռնադրու-Թե սարկաւագին. այլ և ա-
յեա ազօթից ոմանց. նայիցն դնէ զաջն
ի-ւր ՚ի վր գլխոյ նորա. և ասէ: Տէր
34 ած ամենակալ, արարիչ ամենեցու-ն,
փրկիչ և կեցու-ցիչ և նորոգիչ ազգի
մարդկան. որ անբաւ բարերարու-Թե
քով չնորհս բաշխեա. զիւրն ելի և զա-
ներեւոյթ սրբիւեա նկինելոց քու-մ
սրբոյդ այժմ աղաչեմ զբարերարս մեր
դասերու-Թիդ քոյ. տու-ր չնորհս ծա-
ռայս այսմիկ, առնու-լ զաստիճան քա-

հանապազ ի նեռն կոչմանն, և
ձեռնադրութեանս. և արժանաւոր լի
նել ընդունելութեանդ հոգւոյդ սրբոյ. և
առնուլ զպարգեւս վերակացութեանն
արժանաւորութեամբ. չնորհօք առն մե
ծոյ, և փրկչին յիւրմէ. որ հրաւիրեալ
աց զամենեսեան ի կոչումն սե ըստ
իւրաքանչիւր սահմանսն պաշտել
ցնա. և զհանապազով փառաւորել
զհայր և զորդի և զսե հոգին. այժմ
և միշտ. և յաւիտս յաւիտենից. ամէն.

Եւ ապա դարձեալ դնէ զաջն նո
ր ի վե գլխոյ նորա. ասելով զոմխսկի
ն դայլ աղօթս. Եւ յետ այսորիկ
բերէ դա-բարս ի հաս Թեկանոյ ընծ
այելոյն, և չրջէ զպարանոցաձն.
և ասէ. հաւ գլուխ ահա մերոյ յիւ գլի.
գի լուծ նորա քաղցր է. և բեռ նորա
փոքր ոչի.

Եւ դարձեալ յետ ընթերնլոյ
գընթերցուածս. և զաւետարանս.
և գինի այլոց աղօթից և արարողու
թեց. դնէ զսաղաւարտան ի վե
գլխոյ նորա. և ասէ. հաւ բեզ սա
ղաւարտ փրկութե ի հեռաց ահա մե
ծոյ յիւ գլի. Ետս և դնէ գվարշամանիկն
ի վե ուսոյն նորա. և ասէ. հաւ
բեզ զբարհ արդարութե ի հեռաց
ահա մերոյ յիւ գլի. Եւ ապա դնէ ի վե
նորա գխաչափառն. և ասէ. ԱՌՆԷ
ՄԵՐ ՅՈ ՔՈ ԶԳԵՑՈՒԾԱՆԷ ԲԵԶ ՀԱՒԱՏՔՈՎ
ՓՐԿՈՒԹԵ, և զաւանութեան ուղ
խութե, նորանկնա ի վայելչութե
նորոգ և հոգեւոր կենացն.

Եւ գինի այսորիկ կապէ գխչիկն նո
րա գօտով. և ասէ. հաւ բեզ իշխա
նութե ի հոգոյն սրբոյ կապելոյ և ար
ձակելոյ. զոր տէրն մեր ՅՈ ՔՈ Ետ
հրամանս հաւատացելոյն սրբոյ. ասելով.
զոր ինչ անգամ կապիցէք յերկրի, եղիցի

mur tuam erga homines beneficam charitatem; concede huic famulo tuo, vt ordinem presbiterij per hanc vocationem, & manus impositionem suscipiat; dignèque Spiritum sanctum tuum, & regiminis donum mereatur accipere, per gratiam Domini, & Redemptoris nostri Iesu Christi; qui vocauit omnes vocatione sancta iuxta vnumquemque ordinem, ad seruiendum Deo, & glorificandum cum gratiarum actione Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, nunc, & semper, &c.

Tum secundò, atque tertiò iterùm ponit dexteram super caput eiusdem, dicens alias similes orationes. Post hæc reflectit stolam ab humero sinistro illius, & imponit super dexterum, dicens: *Accipe iugum Domini nostri Iesu Christi; iugum enim eius suaue est, & onus eius leue.*

Deinde, post diuersas Epistolarũ, & Euangeliorum lectiones, aliasque preces, & cæremonias, imponit mitram incuruam super caput eius, dicens: *Accipe galeam salutis de manu Domini nostri Iesu Christi.* Similiter & amictum super humeros illius, dicens: *Accipe thoracem iustitiæ de manu Domini nostri Iesu Christi.* Posteà induit illum casulà, dicens: *Dominus noster Iesus Christus induit te vestimento salutis, & indumento lætitiæ, renouatum in decore nouæ, & spiritualis vitæ.*

Prætereà ligat eum cingulo, dicens: *Accipe potestatem à Spiritu sancto ligandi, atque soluendi; quam & Dominus noster Iesus Christus dedit sanctis Apostolis, dicens: quodcunque*

liga-

ligaueritis ſuper terram, erit ligatum & in cælis; & quodcunque ſolueritis ſuper terram, erit ſolutum & in cælis.

(Pontifex Armenus tradit nunc Oblato poteſtatem abſoluendi à peccatis, exiſtimans, illum iam accepiſſe ſacerdotalem characterem; ſed tutiùs traderetur hæc in fine, poſt collatam poteſtatem conficiendi corpus, & ſanguinem Chriſti, iuxta ritum Eccleſiæ Romanæ; quæ in ea conferenda, præcipit, vt Pontifex ambas manus imponat ſuper caput nuper ordinati Presbiteri, dicens: *Accipe Spiritum ſanctum, quorum remiſeris peccata, remittuntur eis; & quorum retinueris, retenta ſunt.* His enim verbis Chriſtus, poſt reſurrectionem à mortuis, eam dedit poteſtatem omnibus, & ſingulis Apoſtolis, quos anteà in cœna Sacerdotes inſtituerat. verba verò, ab Armenijs hìc vſurpata, dicta fuerunt à Chriſto ante cœnam, & duntaxat Petro, ad conſtituendum illum caput Eccleſiæ.)

Poſt hæc, Clero hymnum canente, vngit eum Oleo ſancto in manibus, & in fronte, dicens: *Domine Deus noſter, qui manus haſce ſanctitate, & benedictione vnxiſti; quæcunque iſtæ benedixerint, tu benedic; & quicquid manus iſtius conſecrauerint in nomine tuo, tu confirma, & perfice: vt ſint roboratæ per gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti; quem decet gloria, imperium, & honor*

կապեալ յերկինս. և զոր սի անդամ արձակեցէք յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկինս։

(ՀԱՐԴ՝ դիտէլի է՝ ասատ. զի հայոց եպիսկոպոսք կարծելով. Թէ ընծայեալն սինչ և ցայժմ առեալ եղէ զքահանայական հնինքն. վասն այսորիկ այժմ տայ և նմա զիշխանութիւն արձակելոյ ի մեղաց։ Եսկ նա առնու զքահանայական հնինքն յետոյ, յորժամ ունելով ի ձեռս զբազմանն ընդ նշխարացն, առնու զիշխանութիւն կատարելոյ զաբ պատարագս։ վասն որոյ պարտ էր, սկ ասատ, այլ ի վերջն առնուլ զիշանութիւն արձակելոյ ի մեղաց. քանա աՀ անդուԹԷ սրբոյ Եկեղեցոյն հռոմայ. որ և ի տալ զիշխանութիւնս զայս, հրամայէ եպիսկոպոսն դնել զերկոսին ձեռս նոր ի վր գլխոյ ընծայելոյն. և ասել այսպէս։ ՀԱՐ ՀՈգԻՆ սբ. ԵԹԷ ումէք Թողուցուս զմեղս, Թողեալ լինին նոցայ. և ԵԹԷ զուրուք ունիցիս, կալեալ լինին։) Քանզի այս պիսի բանիւ քս զինսն յաղուԹԷն եառ զայս իշխանութիւնս ամ ՀԱՐԱԶԵԼոցն. որք և յառաջ եղեալ էին քահանայք ի ընԹրնան. եսկ բանքն. որովք վարին հայք. ասացեալ էին ի քէ առաջ քան զընԹրնան, և միայն ցՊԷՏրոս, վն կացուցանելոյ զնա գլուխ եկեղեցւոյ։)

Եւ դարձեալ՝ սինչ դէռ կղերիկք սուրբ երգն զտաղինչ. Եպիսկոպոսն օծէ մեռանամ՝ զընծայեալն ի ձեռս, և ի ճակատս. և ասէ։ ԼՈՒԸՐ ամ մեր, որ օծեր սրբուԹԷ և օրհնուԹԷ զձեռս զայս. զամ զոր սոքա օրհնեն, օրհնեա. և զինչ ձեռք սորա հնչեն յանուն քոյ, հաստատեա, և կատարեա. զի լինին զօրացեալք ընդ հօր ամ միոյ յիւ քո. զոմ վայել է փառք, իշխանութիւն, և

պա-

պատիւ. այժմ. և այլ։

Եւ ապա դնէ՛ի ձեռնտուփ զկիրն մաղզմանուին ընդ դինւոյ և նշխարայ. և ասէ։ Ձառ ընկալ. քանզի առեր կա- րողու-թիւն շնորհօքն այլ ևս և կատա- րել զայն պատարագս, յանուն մեր մե- ոյն եղեր, վա կենդանեաց և ննջեցեալ- ոց։

(Ձայդ լաւ ադոյն էր, ասել աստ, ըստ աւանդու-թեանն հռոմայեցւոց ևկե- ղեցւոյն, այսպէս։ Ձառ իշխանու-թիւն ետուր քեզ պատարագն, և մա- տուցանել ինձ վա կենդանեաց և ննջե- ցելոց յանուն տեառն. ամէն։)

Եւ յետոյ եպիսկն խաչակնքէ և օր հնէ զնոր քահանայն. ասելով։ Օրհնու- թիւն այլ հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ իջցէ՛ի վր քեզ. որ կատարեցար՛ի կարգս քահանայու-թեանն ընծայել զա- ջադրու-թիւն մարմնոյ և արեանն քի, վա խաղաղու-թեան և թողու-թեան մեղաց. ամէն։ Եւ՛ի վերջն պատարագին հա- ղորդէ զնոր քահանայն մարմնով և ար- եամբ քի։ Ձայսպէս ձեռնադրեն հայք։

honor, nunc, &c.

Deinde tradit illi calicem cum vino, & patenam ſuperpoſitam cum hoſtia, dicens: *Accipe, ſuscipe: accepiſti enim poteſtatem conſecrandi, & conficiendi ſanctum Sacrificium, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, tam pro viuis, quàm pro defunctis.*

(Tutiùs diceretur, iuxta morem Eccleſiæ Romanæ; Accipe poteſtatem, offerre ſacrificium Deo, Miſſalque celebrare, tam pro viuis, quàm pro defunctis, in nomine Domini. Amen.)

Tandem Pontifex benedicit nouum Presbiterum, dicens: *Benedictio Dei Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, deſcendat ſuper te; qui iam perfectus es in Ordine ſacerdotali, ad offerendũ propoſitionem corporis, et ſanguinis Chriſti pro pace, et remiſſione peccatorum. Amen.* Et in fine Miſſæ impertitur nouo Sacerdoti cõmunio Corporis, & Sanguinis Chriſti.

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput XII.

ա 1

DOmnus Abraham Ruſcdunianus ex Oppido Aghpatani, annos 23. Tempore iſtius, Iberi, & Colchi ab Armenis diuiſi ſunt; atque ſacroſanctum Chalcedonenſe Concilium ſuſcipientes, Græcis adhæſerunt: cuius rei auctor fuit Cyrinus, Iberorum, atque Colchorum Patriarcha, Catholicus nuncupatus.

ե 2

ՀԵՏՈՒԵՒՍ

Գլուխ. Ժբ.

ՏԷր Աբրահամ յԸռուշտունեաց. ե դեղջ աղբաթանից. ամս. իգ. յաւուրս սորա ե բաց կացին ՈՒիբք ե միաբանութենէն հայոց. և միաբանեցան ընդ յոյնսդ և ընկալան զժողովն քաղկեդոնի: և էր կաթուղիկոս կոչեալ ՈՒրաց Կիւրոն, որ զբաժանումն արար:]

ե 2

Հետեւեալ մեկնութիւնս լինի միայն ե մի ՈՒրաց. և ոչ հայոց: մի այսորիկ ոչ գրեմք զնա հայելոյն:

ANNOTATIO.

QVoniam ſub hoc adnotanda capite, præſertim circa errores aliarum Nationum, nullo fore videntur emolumento Armenis Lectoribus; eorum idcirco omittimus conſultò Armenam translationem.

Iberorum ergo, atque Colchorum Populi, qui vulgò Georgiani dicuntur, & Mengrellenſes, nunc temporis ex Armeniorum, magno quidem numero apud ipſos degentium, communicatione, ac ſocietate retracti, eoſdem deinceps, Græcorum impulſu, tanto ſunt odio proſequuti, vt veteri prouerbio dicere ſoliti ſint: (quod ego hiſce priùs auribus ab ipſis acceptum Iberis, poſteà traditum quoque reperi à Beluacenſe in ſpec. hiſt.) Si quis noſtrum ſpinam in pede infixam habeat; tranſiens ante Armeniorum Eccleſiam, ſpinam illam ſuſtinere debet, nec ſe ad pedem ſuum, eam euellendi ſtudio, inclinare; ne per hoc videatur, ante Armeniorum Eccleſiam, ab omnibus Chriſtianis vilipendendam, inclinari.

Vincen. Beluac. in ſpec. hiſt. l. 4. c. 98.

3 At de ſtatu Chriſtianitatis apud Iberos, plena, vt inferiùs videbitur, allata fuit relatio ad Vrbanum VIII. Rom. Pontificem à Patre D. Petro Auitabole, Clerico Regulari, regreſſo ex Iberia, quò paulò ante ab eodem Pontifice Maximo, ad Gentes illas fide catholica imbuēdas, erudiendaſque, vnà cum aliquibus ſocijs legatus fuerat: quod accidit anno ſalutis 1626. Quantum enim

Rei-

Reipublicæ Christianæ tunc interesse deberet, eiusque profuisset vtilitati expeditio aliqua Missionariorum ad Iberos, certiores facti idem Summus Pontifex, & Sacra Congregatio de Prop. Fide ab illustriss. ac pijssimo Domino Petro de Valle, patritio Romano, (cuius planè admirabiles, ac infrangibilis animi strenuitate susceptas, vniuersum per Orientem vsque ad Indos peregrinationes, aliaque in eis egregiè patrata facinora, necnon eximiam ingenij præstantiam, eruditionem, exterarumque linguarum peritiam, nulla vnquam posteritas conticescet, nec celebrabit satis) diuque animo rem illam voluentes *, tandem aptissimos ad eandem aggrediendam adiudicarunt Clericos Regulares, ac primò præ cæteris dictum Patrem Auitabolem, virum prudentia, probitate, morumque grauitate conspicuum. Hunc ergo, sociorum Præfectum constitutum, vigilantissimus Ecclesiæ Pastor Vrbanus ad Iberiæ Principes, his datis litteris, allegauit.

Theimuraz Principi kacheti

VRBANVS PP. VIII.

Nobilis vir, salutem, & lumen diuinæ gratiæ.

FOEcunditas Georgianæ Regionis, largo Syluarum, ac

4 segetum fœtu pubescens, inundabitur fontibus æternitatis, si hac ætate fructus progignet Europæ notos, & Romæ salutares. Neque votum hoc sine propinqua optati gaudij spe concipimus in præsentia. Allegamus enim istuc Sacerdotes, scientiarum salutis edoctos, & populorum felicitati seruientes. eos si istic tutò commorari volueris armatos patrocinio Nobilitatis tuæ; si eorum verba, è charitatis fonte manantia, isti populi pronis auribus exceperint; vix dici potest, quantum tibi, istisque Regionibus solatium debebit hæc Ciuitas Sacerdotalis, culta Regum obsequijs, & celebrata domicilijs Nationum: fama Italica inseret Principem Kacheti eorum Procerum concilijs, qui parasse dicuntur viam Domino, & rectas feciſſe semitas eius. Quid ais Nobilis vir? leuis ne fructus est eorum beneficiorum, quæ à tua magnanimitate Sacerdotes nostri expectant, plausus Romæ, & laudatio Pontificis? Certè si excellum ingenium oblectat gloria, facilè conijcimus, quanti facturus sis, nomen tuum celebrari in hac arce Christianitatis, & Patria Mundi. At enim ijsdem officijs, quibus Nos demereberis, parabis patrocinium Omnipotentis, qui se in peregrinantibus excipi, & in pauperibus pasci profitetur. Eum verò Nos assiduè orabimus, vt tibi cælestes fores patefaciat, & per diuinæ legis semitas ambulanti ostendat Regna triumphantis immortalitatis. Verùm nec populos istos

Sequētes epistolæ depromptæ sunt ex Grammatophylacio Sacr. Congreg. de prop. Fide.

* Sic testatur illustr. Dom. Petrus de Valle in scripto, quod extat Romæ in Archiuo S. Andreæ de Valle.

Sacerdotum noſtrorum pœnitebit. Non enim ſitientes pecuniarum, aut potentiæ auidi ex Europa in Aſiam commigrant; ſed ijs vnum erit votum, & negotium ſalus Prouinciarum, & gloria Principum. O te felicem, ſi populos tibi ſubiectos ſalutaribus eorum doctrinis erudiendos curaueris. Ea enim vis eſt ſapientiæ, quam è Chriſti pectore hauſerunt, vt poſſit homines in Angelos, & terram in cœlum conuertere. Audita Romæ eſt fama earum calamitatum, quæ dum te diu conflictarunt, dicuntur illuſtraſſe virtutis tuæ vim, terroribus indomitæ. Scimus, quàm conſtans fuerit Genitricis tuæ pietas, quæ è Regno maluit exulare, quàm à Chriſto deſciſcere. Tam laudatæ Parentis filius, & tantorum periculorum victor, crederis Sacerdotibus noſtris ea auxilia præbiturus, quæ videantur eſſe conſilia maternæ religionis, & decora fortitudinis, fruſtrà oppugnatæ. Ea quidem ſi præſtiteris, felicitati, qua te remunerabitur Deus, plaudet Eccleſia. Nos autem fauentes laudibus nominis tui, vnà cum Senatu Apoſtolico, tibi victores exercitus, & propitios Cœlites precabimur, vt inter mortalis vitæ triumphos progredi poſſis ad patriam beatitudinis ſempiternæ. Datum Romæ apud S. Mariam Maiorem, ſub Annulo Piſcatoris, die 4. Iulij 1626. Pontificatus noſtri anno tertio.

7

8

9

Principi Odiſci

VRBANVS PP. VIII.

Nobilis vir, ſalutem, & lumen diuinæ gratiæ.

IN Caucaſi ſcopulis decorem Carmeli, & in Phaſidos fluctibus fluenta Iordanis inuenturos ſperant, qui à Nobis in Georgianam Regionem allegantur, Sacerdotes; ſi eos muniet patrocinium, & conſolabitur humanitas Nobilitatis tuæ. Roma verò Patria Nationum, quam tanquam matrem Chriſtianitatis potentiſſimi Reges religioſis tributis venerantur, nomini tuo plauſus Vaticani, & Tiberis ſtudia pollicetur, ſi tanti ſolatij compotem effici volueris Eccleſiam. Neque poteſt illuſtrius ab Aſiatico Principe flagitare nunc Europa magnanimitatis documentum, quàm beneficentia eos iuuare, qui deliciarum obliti, & contemptores periculorum, Regiones tuas propriæ Patriæ antetulerunt. Neque enim eos per iter terroribus obſitum iſtuc deducit potentiæ, aut pecuniæ cupìdo, quam illi aſpernantur, vt Dei gratiam quærant: ſalus animarum, in qua Romani Pontificatus gloria collocatur, eos noſtro nutui obſequentes iſtuc aduocat. Humanitatem planè, ne dum religionem abieciſſe videbitur, qui obuia charitate iſtic non excipiet eos Sacerdotes, qui in Regna tam remota proficiſcuntur, vt veſtræ felicitati

 famu-

famulentur. Illuſtre habetur vbique documentum fidei, & amoris, ſuam vtilitatem commodis amicorum poſthabere. Quam autem vos de Romanæ Eccleſiæ charitate ſententiam feretis, cum eos, quos à vobis non ſolùm locorum longinquitas, ſed etiam famæ taciturnitas diſparauit, iſtuc deductos videbitis ob vnam eam cauſam, vt populis, ac Principibus Georgianis conciliẽt patrocinium Dei, & parent theſauros æternitatis? Itinerum diſcrimina, hoſtium inſidiæ, maris procellæ, quæ omnia illi contempſerunt, veſtræ incolumitati conſulturi, petunt viris tam benemeritis fauorem Nobilitatis tuæ, & beneficia Georgianæ Nationis. Ea tamen Nos Apoſtolicis litteris flagitare voluimus, vt apud te extet luculentum hoc Pontificij amoris teſtimonium. Eos benignitas tua dum benignè audiet, & beneuolenter excipiet, audientur in hoc Mundi Conuentu laudes nominis tui. Porrò autem Deus miſericordiarum, qui ſe eiuſmodi beneficiorum debitorem alligari vult, illuſtri aliqua felicitate Principatũ tuum decorabit. Quod ab eo dum Nos poſtulamus, lumen Spiritus ſanctĩ præfulgere cupimus Nobilitati tuæ; vt maius poſſis in Cælo, quam in terra Imperium poſſidere. Datum Romæ apud S. Mariam Maiorem, &c. die 4. Iulij 1626. Pontificatus noſtri anno tertio.

10 Principi Gurieli

VRBANVS PP. VIII.

Nobilis vir, ſalutem, & lumen diuinæ gratiæ.

AVri cupìdo, quæ priſcis temporibus dicitur è Græciæ litore ad Phaſidis oſtia deduxiſſe Argiuos Heroes per iter, fabuloſis terroribus obſeſſum, non aduocat certè hoc tempore Sacerdotes Romanæ Eccleſiæ in Georgianas Regiones. Quamuis enim iſtuc & agri felicitas, & incolarum gloria poſſit 11 peregrinantes abducere; qui tamen à Nobis allegantur, ij inter maiores longioris viæ difficultates non armantur ferro, non ſtipantur militibus, non petunt theſauros; ſed vnam ſitiunt ſalutem animarum. Eos par eſt, beneuoleuter excipi, vbicunque humanitas dominatur. Quæ Gens enim tam ferrea extranei, ſoliſque vias reperietur, quæ eos in hoſpitali feritate violet, quos ſuæ felicitatis curatores adeſſe cognouerit? Quare cum Principatus tui decus haberi velle credaris beneficentiæ gloriam, & patrocinium 12 innocentiæ; haud temerè poſſumus Sacerdotibus noſtris polliceri ea officia, quibus viris, tuam gloriam curaturis, Nobilitatis tuæ humanitas declarabitur. Certè ſi perfeceris, ne Nos huius ſpei pœniteat; fama tui Principatus Caucaſi ſcopulos, & Ponti limites prætergreſſa, Romam perueniet, auditura plauſus,

quos Nationes, in hac Orbis patria commorantes, dare ſolent principibus, de Apoſtolica Sede merentibus. Chriſtus Regum arbiter, qui pulchros eſſe vult pedes euangelizantium pacem, cum ſe in hoſpitibus excipi profiteatur, facilè eſt conijcere, quæ præmia paret beneficentiæ, ac pietati tuæ. Ei autem dum Roma ſeruit, colitur tributis Prouinciarum, & obſequijs Regum. Digni tamen ſunt Vrbis mores, qui vbique filios Eccleſiæ Romanæ commendare poſſint: hìc enim hoſpitia patefiunt exteris Nationibus, patet aditus ad ſacros Principatus peregrinæ virtuti; & cum diuerſæ 14
Gentes hìc commorentur, omnes tamen ſe tanquam in Patria viuere teſtantur in Vrbe parente generis humani. Hanc Vrbem demerebitur Nobilitas tua ijs beneficijs, per quæ efficietur, vt Romani Sacerdotes, in Georgiam peruenientes, non ſe in exilium ablegatos, ſed in Patriam miſſos fateantur. Eos ergo audire poteris teſtes charitatis noſtræ, quæ tibi ſemper diuinum patrocinium, & populorum beneuolentiam precabitur. Datum Romæ apud S. Petrum, ſub Annulo Piſcatoris, die 4. Iulij 1626. Pontificatus noſtri anno tertio. 15

13 Principi Imereti

VRBANVS PP. VIII.

Nobilis vir, ſalutem, & lumen diuinæ gratiæ.

NOmen Nobilitatis tuæ, quod inter Caucaſi iuga, & Caſpij fluenta colitur obſequijs populorum, ignotum non eſt Principibus Vaticani, & Patri Chriſtianitatis. Quare decreuimus ad te litteras dare cõciliatrices beneuolentiæ, & obſides voluntatis noſtræ. Cupimus enim, illuſtre aliquod beneficium deberi Nobilitati tuæ ab Vrbe Roma; quæ cum Patria ſit Nationum vniuerſarum, & magiſtra doctrinæ cæleſtis credatur, triumphalia Chriſtianæ obedientiæ tributa accipit à potentiſſimis Europæ Regibus, qui depoſito diademate Apoſtolicos Romani Põtificis pedes religioſis oſculis venerantur. Quin & latè dominantes in Aſia Reges Perſarum amicitiam noſtram vltro petiuere; & toto diuiſos Orbe Iaponios ſolenni legatione ætas noſtra vidit abſentium Dynaſtarum officia Apoſtolicæ authoritati pollicentes. Fortitudo noſtra, & laus noſtra Dominus, cuius omnipotentis clementiæ beneficium eſt Romanæ Sedis Principatus. Iis tamen legibus Eccleſiaſticum hoc Imperium gubernatur, vt ſeruiens ſaluti Mundi naufragantis, habeatur patrocinium generis humani. Ex altiſſimo enim Apoſtolicæ Maieſtatis ſolio petimus pro-

ſpectum Terrarum; atque vbicunque homines commorantur, ibi Cæli fores patefieri, & Angelorum legiones militare cupimus. neque inanibus tantùm votis hanc cauſam agimus, qua diuini nominis gloria continetur. Ea enim conſilia dies, noctesque meditamur, quibus, vel inuiti fateantur inimici, excubare in Romana ſpecula ſolicitudinem, quæ Nationum etiam remotiſſimarum felicitati proſpiciat. Neque deſunt Sacerdotes, qui vt charitati Pontificiæ obſequantur, longinqua exilia dulcibus Patrijs anteferant, & montium ſcopulos, mariſque procellas eluctati, ipſa penetrare non timeant antra Draconum, & ad hominum ſæuitiam accedere, coronati ſcuto bonæ voluntatis. Hos autem vitæ mortalis prodigos, & tot periculorum contemptores, vt alienæ ſaluti famulentur, quæ Gens tam barbara vſpiam reperietur, quæ eos, quaſi ex alio terrarum Orbe ſe delatos, non excipiat hoſpitio, non complectatur charitate? Neque enim theſauros quæritant, aut affectant imperia; ſed triumphum arbitrantur, parere morte ſua felicitatem gentibus, & gloriam dominantibus. Quin immò tanta vis nunquam inerit hoſtili crudelitati, vt odium in eorum animis accendat, qui ſciunt etiam inimicos diligere, & his, qui mortalem vitam adimunt, æternos principatus optare. Hanc doctrinam profitebuntur, qui à nobis in Georgianas Regiones allegãtur in præſentia Religioſi Sacerdo-

16 tes. Accepimus, eo eſſe ingenio Nobilitatem tuam, vt potentiæ iſtius coronam arbitreris poſſeſſionem gloriæ, & tutelam innocentiæ. quare ſperamus fore, vt Sacerdotes noſtri conſolari Nos poſſint teſtificatione eorum beneficiorum, quibus Romam, & Pontificem demereas. fœneraberis Deo miſericordiarum, qui in theſauris cœleſtis opulentiæ præmia ſempiterna ſeruabit Nobilitati tuæ. Quod ſi magnanimi Principes bella periculoſa toties ſuſceperunt, vt nominis ſui gloriam apud exteras gentes propagarent; non vile præmium Nobilitati tuæ Roma

17 beneficiorum memor pollicetur. Si enim hos Sacerdotes audieris, ſi patrocinio armaueris, ſi diuini verbi ſemina in Georgianos agros ſpargi paſſus fueris, Princeps Imereti, & Baſciaciuchi ſentiet nomen ſuum eſſe in benedictione Romæ plaudentis. Porrò autem, Parens Regum, & Cuſtos Religionis, Pontifex Romanus, vnà cum Apoſtolico Senatu, & Ciuitate Sacerdotali precabitur Nobilitati tuæ populos obſequẽtes, & fauentes Cælites; vt tantus Princeps diuino lumine fœcundatus, pariat fructus ſaluris, & ſperet

18 ſegetem beatitudinis. Datum Romæ apud S. Petrum, &c. die 4. Iulij 1626. Pontificatus noſtri anno tertio.]

Hactenus ad Iberiæ Principes epiſtolæ Vrbani Papæ: in quarum verbis quò luculentiùs emicat eiuſdem Vrbani magnanimitas Pontificia, admirabilis planè facundia,

gratia

gratia, & lepor dicendi; quibus interdum beatissimus ille Pater, vt filios deuios ad viam salutis alliceret, vti de industria non intermittebat: eò clariùs ex ijsdem conijcere est, quanta de ouibus amissis, quantumlibet difficilis, ac remotis, in pectore strenuissimi Pastoris, tametsi in reliqua totius Ecclesiæ mole regenda operosissimi, cura inesset, & solicitudo; quantique duceret ille Iberiacam Missionem; & quàm benè Clericorum Regularium fama, maximè verò studium paupertatis, in eius existimatione audiret.

19 Vt autem illustrius hìc specimen patefiat flagrantissimi zeli, quo tam bonus Pastor aberrantes Christianorum greges in Ouile Matris Ecclesiæ aduocare, expectare, reducesque alacriter, ac tenerè complexari solitus erat: hæc alia obiter mihi prosequi liceat, aureis certè literis ad memoriam omnium gentium perpetuam consignanda. Colchidem petierat, Odisci Principem Dadian visendi studio, Metropolitanus Archiepiscopus Trapezũtis, Cyrillus Græcus: cuius quidem aduentum cum nostri illius Residentiæ Patres auribus accepissent; ac præsensissent animo, quantum huius viri nomen, & authoritas apud Græcos haberet ponderis, & Iberos; statim, quibus possent eius mentem, & voluntatem ad catholicam fidem prolectare, ad hæc sua omnia dirigunt consilia. Inuisunt frequenter Episcopum, amicè inuitant ad prandium, eius captant beneuolentiam, multa cum illo de fide colloquia faciunt; ad summam, ita rem prosperè ex animi sententia gerunt, vt Græcus Metropolita non modò catholicus, & Ecclesiæ Romanæ conciliatus breui apparuerit: sed quoad ibi moratus est, maximo quoque fuerit in ministerio Missionis Nostratibus adiumento. Is itaque, postquam animum suum ad orthodoxam fidem sectandam applicuit; adeundi, alloquendique sanctum Christianorum omnium Patrem, & Antistitem, Vrbanum, cuius insignem pietatem ex illorum testimonio iam optimè nouerat, adeò exarsit desiderio; vt qua id assequi valuisset, ab ijsdem Patribus opem sibi porrigi, assiduè, & quàm diligentissimè poterat, postularet.

Græcus Metropolita trahitur ad fidẽ catholicã.

Mihi ergo, Constatinopolitana tunc in Residentia Armeniorum saluti elaboranti ex præscripto eiusdẽ Summi Pontificis, ipsorummet Armeniorum hac de re precibus, ac petitionibus inclinati; atque Romam alia interim vrgenti de causa profecturo, omni maiore cura à Præfecto Missionis committitur, vt Cyrillo, è Colchide Constantinopolim venienti, vsque Romam, 21 vsque ad Vrbani Pontificis Maximi pedes comitem me præberem obsequiosissimum. Aduenimus igitur vnà simul terrà marique in Vrbem incolumes; ad pedum oscula Beatissimi Patris benignè, humanèque vltro admittimur. At enim vbi virum Græcum, Pontificia ve-

ſte iudutum, ſtatura procerum, grauitate ſpectabilem, ad ſuos prouolutum pedes cernit Vrbanus; quiſnam ille foret, me mox interrogat: habitaque boni viri notione, ſtatim iuſſum ſtari, vt ouis ſua vocem ſuam audiret, Græco eum ſermone alloquitur, me obſtupeſcente, pariter & inutili, quem illic interpretem affuturum mihi anteà perſuaſeram. Porrò haud ſatis tunc fuit Græco Metropolitæ, in Romano, ac Summo Pontificum Pontifice os admirari, ſua ſecum patria voce loquutum; quem, & iamdudum audierat, linguarum Hebraicæ, Græcæ, & Latinæ florere peritiâ: ſed, quod facit magis ad rem, Chriſtianorum quoque, à ſchiſmate potiſſimè redeuntium, pijſſimum Patrem, ac Paſtorem, fideique zelotypum ardentiſſimum, illum expertus, ac maiorem in modum demiratus eſt; tunc maximè quidem, cum audita Vrbanus humili, officioſaque eius conciliatione cum Apoſtolica Sede, non inſolito tantùm perfuſus iubilo, ac lætitia, cunctis circumcirca genuflexis apparuit; ſed etiam lacrymæ præ teneritudine ex oculis eius erumpere viſæ ſunt non ſine maxima noſtri omnium admiratione, præſertim Reu. P. D. Caroli de Palma, qui præſens aderat, Miſſionum noſtrarum Procuratoris. memorandum ſanè, immò in omni memoria omnino inauditum, paternæ pietatis ſpectaculum! Papam vidimus ſuper inuentam ouem præ lætitja lacrymantem: quaſi eiuſmodi ſignis, ſi non verbis, illud nobis diceret pijſſimus Paſtor: *Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quę perierat.*

22

Conſimilem prætereà animi oblectationem, vel eò fortaſſe vberiorem, quò de maiorę fuerat lucro, biennio antè perceperat idem Sanctiſſimus Dominus Noſter Vrbanus; cum Cyriacus, pro Armena Natione Conſtatinopolitanus Patriarcha, debitam Apoſtolicæ ſanctæ Sedi obedientiam præſtitit per epiſtolam, ad ipſum Papam Conſtantinopoli datam Excellentiſſ. ac Illuſtriſſimo Domino Delahaye, Regis Chriſtianiſſimi ibidem Oratori, vt eam ille mitteret ad Vrbanum: in qua & Romanæ fidei profeſſio, ab eodem Patriarcha ſeorſim propria manu conſcripta, ſigilloque munita; & efficax eiuſdem petitio pro Clericis Regularibus, quorum induſtriâ tantum ipſe bonum patrarat, eadem in Vrbe ſtabiliendis ad Armenum populum inſtruendum in fide Catholica, etiam inſertæ fuerant. Quæ quidem epiſtola, ab Vrbano Papa ſimul cum altera eiuſdem Oratoris Galli accepta, eo ipſius animum gaudio cumulauit, vt propterea Beatiſſimus ille Pontifex, perjucundis, & gratiarum actionibus refertis, ad eundem Patriarchàm, & Oratorem reſcriptis litteris, non modò gratum ſe illis dignatus ſit exhibere; verum etiam benignitatis ſuæ gratias ad ipſos quoque diffluere, paſſus ſit, Clericos Regulares. eos quippe dignos reddidit, qui

23

24

Cyriacus; Armenus Patriarcha, conciliatur Eccleſiæ Romanæ.

& Conſtantinopoli ſtabilem in poſterùm haberent Reſidentiam; & ab Eminentiſſ. ac Illuſtriſſ. Domino Cardinale Antonio Barberino, eius Nepote, quin à tota Purpuratorum ſacra Congregatione de fide prop. ſequentem acciperent de Cyriaci conuerſione gratulationis epiſtolã; quæ, ne vel leuiter ab originali dimoueatur, italico, quo ibi extat, afferetur idiomate:

Extat hæc epiſtola originalis Romæ in Archiuo S. Andreæ de Valle: eius verò exemplar in Tabulario Congregationis de Prop. Fid.

Molto Reu. Padre.

LA conuerſione di Monſignor Ciriaco, Patriarcha coſtì de gl'Armeni, alla ſanta fede Cattholica, eſſendo riconoſciuta da queſta Sacra Congregatione de prop. fide per frutto del zelo di V. R. inuita queſti miei Signori Eminentiſſimi della Sacra Congregatione medeſima, à rallegrarſene, come fanno hora, con lei. E perche ſperano, che il trattenerſi ella coſtì, per inſtruire nelle ſacre lettere la detta Natione, ſarà di gran giouamento à quell'anime; glie ne danno con la preſente la facoltà, & ordine, che ſi richiede. Se le mandano in oltre quì aggiunte le lettere per la Reſidẽza di Pera, e raccordandole di ſalutar in nome dell' Eminenze loro, e mio proprio, Mõſignor * Arciueſcouo di Diarbechìr, le prego per fine ogni contento. Roma, 31. di Maggio, 1642.

Al piacer di V. R.

Il Cardinal Antonio Barberino.

Franceſco Ingoli Secret.

* Ioannes Doctor Armenus, ſeptuagenarius, qui eodẽ anno obiequẽtes litteras dederat Clericis Regul. ad eandem Sac. Cong.

25 At verò ne, enarrandi gratia, inenarrabile Vrbani ſtudium, & vigilantiam in fide catholica propaganda, digreſſionem longiùs, ac extra limites protrahamus, reuertamur ad rem noſtram Iberam. Illarum itaque Summi Pontificis litterarum officijs Pater Auitabolis communitus, perrexit vnà cum ſocijs ad Iberos: ad quos tamen peruenire ante non potuit, quàm laborioſo duorum fermè annorum confecto itinere. In longum certè ſermonem me vocaret, prælertim ad alia properantem, qui cuncta Patribus obuia in tam ardua peragratione incommoda, difficultates, vi-
26 tæque pericula ſcire vellet - illud vnum ſilentio non abſcondam, iniurioſam, moleſtiſſimamque, quam in Vrbe Conſtantinopoli paſſi ſunt obitèr inſectationem hæreticorum. Obiecta fuit ab his, quin penè iurata, malitioſa apud Turcarum Præſidem in eos calumnia: quòd ſcilicet à Principibus Chriſtianis in perniciem Imperij Otthomanici miſſi Serui Dei fuiſſent illuc exploratores. Hoc audiente, & grauiter, acerbèque nimis ferente Præſide, confeſtim in Inſontes, nullo aliter iure probato crimine, vt ibi mos
27 eſt, mortis pronunciatur ſententia: è qua porrò ſpeciali Dei prouidentiã ſe mirabili modo ereptos, datis ex eadem Vrbe ad Admodum Reu. Patrem noſtrum Præpoſitum Generalem litteris *, ipſimet indicarunt hiſce verbis:

* Aſſeruantur hæ litteræ in ſupracitato Archiuo.

Dies

Dies ſecundus Maij, vigilia Inuentionis ſanctæ Crucis, dictus iam fuerat nobis, quo in iudicio adeſſe coram Caim Acchàm, Turcarum Præſide, deberemus, mortis in nos ſententiam audituri. Omnes, hoc nuncio, indicibili animi lætitia prægeſtiuimus; tempus iam aduenisſe arbitrati, quo ſanctæ noſtræ Miſſionis primitias Deo libaturi eſſemus. Igitur ſummo mane Miſſæ Sacrificio de more peracto, atque ſanctæ orationis, & contemplationis dulcedine eo die vberiùs ſolito recreati, celebratis etiam cum iubilo hora debita primis Veſperis ſacroſanctæ Crucis, acceſſimus ad Tribunal, adeò in ſpe læti, quòd illam ſalutiferæ Crucis ſolennitatem haud diſpari ratione eſſemus Domino noſtro IESV Chriſto conſecraturi; vt vix contineri præ gaudio intra nos ipſos potuiſſemus. Attamen (ſic Deo, aut pro noſtra virium infirmitate, aut pro ſua maiori gloria, diſponente) contra quàm pro certo ſperabamus, & mirabili ſanè modo, res exitum habuit. Etenim idem Præſes, è furibundo, iraque pleno Iudice, qualem peſſima de nobis opinio priùs fecerat, viſis duntaxat nobis, admodùm benignus, atque ad humanitatem propenſus apparēs, *nequeunt*, dixit, *tam venerandi horum Virorum aſpectus, verſipellis ſpeculatorum animi eſſe notæ*. Quamobrem pro eo quòd patibulo nos ſuſpenderet; vti anteà & ſibi in animum induxerat, & lata quoque ſententiâ promulgarat; libertate do- 28 natos paucis, ac mitiſſimis verbis à ſe dimiſit, cum ea tamen præceptione, vt eàdem, qua veneramus, naui eò regreſſuri eſſemus, vndè fueramus digreſſi.] Hæc ad ſuum Præpoſitum Generalem D. Petrus Auitabolis, D. Iacobus de Stephano, & D. Ioannes Philomìa: quæ poſteà, ita prorſus, vti ſuprà narrantur, accidiſſe, à catholicis quoque Viris Conſtantinopolitanis ego-ipſe accepi.

Eam igitur ob cauſam præfati Sacerdotes, pedem retrorſum non leui cordis ſui mærore referentes, Conſtantinopoli Siciliam coguntur repetere. verùm reflexo itinere, haudquaquam inflectunt animi magnitudinem, nec ab incœpto deſiſtunt: ſed maiori firmati conſtantia, ſua in vno Deo ponentes præſidia, vt ad Iberos ſe conferrent incolumes, aliud pertentant iter, vniuerſamque ſtrenuè circumeunt & Syriam, & Perſidem, & Armeniā. Cardelium denique, & Cachètum, primò ſibi obuias Iberiæ Prouincias, vbi Theimuraz Rex dominabatur, poſt innumeras difficultates, proſperè ſub diuinis ingrediuntur 29 auſpicijs. Adeunt illicò Regem, cui poſt debita obſequiolæ ſalutationis officia, & litteras offerunt Pontificias. 30

Profectò exprimere ſatis non poſſem, quibus ille gratulationis, & beneuolentiæ ſignis eos exceperit, & amplexatus fuerit. liberalis pro loci tenuitate multis eos donauit munuſculis; Eccleſiam Goride, prima-

ria Cardelij Ciuitate, iam erectam, vltro largitus est; situm quoque domus ædificandæ prope Ecclesiam assignauit. Quibus denique feliciter gestis, ac non multo dilapso tempore, Pater Auitabolis, tum vt suorum Collegarum numerum adaugeret, tum vt acceptum ab eodem Theimuraz Rege legationis responsum ad Summum Pontificem Vrbanum perferret, relictis ibi socijs, reuertitur Romam; atque hanc ipsi sanctissimo Patri relationem de statu Iberorum, vnà cum subsequente eiusdem Regis ad illum epistola, exhibet:

Beatissimo Patri

VRBANO VIII. PONT. MAX.

Post humillima pedum oscula,

Hæc de Statu Christianitatis in Iberia, Prouincia Regis Theimuraz, refert D. Petrus Auitabolis Cler. Reg. illi Missioni à Sac. Cong. de Prop. Fide præfectus:

Beatissime Pater.

B Iennium ferè Goride commoratus apud Iberos, iam ad pedes Sanctitatis vestræ prouoluor, litteras Theimuraz Principis Iberiæ traditurus, testes sui erga Sanctitatem vestram, pro paterno in eum amore, deuinctissimi animi. Vt ego illas ferrem, Principis vota fuerunt, arbitrati decentiùs fore, me litterarum Sanctitatis vestræ ad 31 ipsum olim latorem, esse nunc & suarum: cui non obsecundari, nefas iudicaui, hoc potissimùm tempore, quando in eius animũ concilian-dũ, & erga Sedem Apostolicam flectendum, quantiquanti sumus, incumbimus. Et sanè, vt reor, profundiore etiam Dei consilio id decretum fuit; vt ipsemet, huic Missioni præfectus, tametsi indignissimus, possem & effundere cor meum ante pedes Sanctitatis vestræ; & ouium, tibi Patri vigilantissimo concreditarum, laniatus immanes enarrare; & tenebras, inter quas 32 Gens illa cæcutiens aberrat, edicere; & comploratum catholicæ fidei casum, quo maiore valeam animi cruciatu referre; haud dubius, à mei voce, non clamantis, sed gementis, commouenda superliminaria cardinum Apostolicæ Cathedræ; & commotis visceribus super contritione filiæ populi tui opportunè prouidendum; quò & lupi arceri, & tenebræ dispelli, & deiecta erigi queant. Itaque non dedignetur Sanctitas vestra aurem mihi præbere.

Errores Georgianorum circa fidei Articulos, Sacramenta, Præcepta, & bonos mores.

33

1 NEgant, Spiritum sanctũ à Filio procedere.

2 Purgatorium esse quidem asseuerant, non tamen per ignem; sed tantùm animas cruciari in loco quodam obscuro, & mœstitudinis.

3 Negant Iudicium particulare animarum Christianorum, siue iustorum, siue iniustorum. Vndè decedente aliquo, dicunt, per manus Angeli sui custodis deferri illius animam ante Christum; & si quidem iustus omnino fuerit, mitti in locum quendam lætitiæ, vbi viridaria, & pulchra sunt palatia; si impius, in locum tetrum, & obscurum demitti; si verò in pœnitentia ex hac vita decedat, per aliquod tempus mitti ad locum illum horroris, & postmodùm ad lætitiæ locum transmitti: quibus in locis eorum animas, dicunt, vsque in diem Iudicij detineri, sistendas tunc post Resurrectionem ante Iudicem, æternæ beatitudinis, aut damnationis sententias accepturas. 34 35

4 Visionem Dei ante corporum resurrectionem animabus non concedunt; vt ex præcedenti patet errore.

5 Infideles tantùm in particulari Iudicio, asserunt, iudicari, quando moriuntur; & nequaquàm iudicandos in generali; pro quo adducunt illud Ioan. 3. *Qui non credit, iam iudicatus est.*

6 Inferorum pœnas non faciunt æternas; nam si Christianus decedat in peccato mortali, & sine pœnitentia; si pro eo oretur, poterit, inquiunt, à pœna liberari ante vniuersale Iudicium: vnde contemptus pœnitentiæ oritur, & cæterorum operum bonorum. 36

7 Fidei Confessionem, quæ ore fit ad salutem, adhuc in re grauissima, negant, esse necessariam, vrgente graui metu.

8 Festos dies licet multos agnoscant; ab opere tamen seruili in illis non feriantur, etiam si Natiuitatis Domini dies sit.

9 Baptismi Sacramentum hoc modo conferunt: Primùm Sacerdos multas super Infantem baptizandum legit preces; quas inter & formulam verborum Baptismo necessariam, perinde ac si vna esset ex dictis precibus, Græco ritu prolatam, & tunc sine Infantis ablutione, legendo percurrit. Tum, expleta lectione, exuitur vestibus Infans; qui tandem, tempore notabili à formæ prolatione excurso, non quidem ab ipso Sacerdote, sed à Susceptore sine alia prolatione formæ totus diligenter abluitur.

10 De Baptismi Sacramento recipiendo non sunt valdè soliciti; ignorant enim illud esse ianuam aliorum Sacramentorum. Paucis ante nostrum aduentum diebus accidit, Episcopum quendam ex primoribus compertum fuisse nequaquam baptizatum: cui cum Baptisma contulissent, Ordines tamen minimè reiteratò contulerunt.

11 Rebaptizant reconciliatos fidei Christianæ ab errore apostasiæ.

12 Existimant, Baptismi Ministrum esse solum Sacerdotem, etiam in articulo mortis: vndè imminente periculo obitus Infantis, si absit Sacerdos, nemo illum baptizat: in quo casu, dicũt multi, sufficere saluti Infantis Baptismũ matri suæ collatũ.

13 Pueris, dum baptizantur, conferunt Confirmationis, & Eucharistiæ Sacramentum.

14 Peccata primùm confitentur, cum vxores sunt ducturi; & tunc Confessionis integritatem paruiducunt: nam exacto lubrico adolescentiæ statu, quatuor se verbis expediunt. Iterum confitentur extremo vitæ tempore, eodem etiam verborum compendio.

15 Si Sacerdos in carnis peccatũ vel secretissimè labatur, Confessarius in sacramentali Confessione priuat eum facultate celebrandi: ex quo pessima inoleuit consuetudo; 38 vt Sacerdos, in eiusmodi peccatum lapsus, minimè illud confiteatur, eoque maculatus non cessat vsque ad mortem celebrare.

16 Pueris morientibus Eucharistiam præbent; asserentes, Christi esse præceptum, dicentis Ioan. 6. *Qui non manducat meam carnem, non habet vitam æternam.* Adulti verò rarissimè in vita eandem Eucharistiam recipiunt, & multi ob incuriam ne in morte quidem.

17 Ecclesiastici omnes, immò & Sacerdotes, & Episcopi, ad bellum ire coguntur à Principe; ijdemque, ab inimicorum cæde reuertentes, 39 Missam celebrant sine vlla dispensatione ab irregularitate.

18 Sentiunt, vno die vnicam tantùm Missam in vno altari, vel in vna Ecclesia posse celebrari. Nec Episcopi, nec Sacerdotes omnibus diebus festiuis celebrant; neque alterius celebrationi interfunt: vndè 37 sæpissimè ijs diebus populus totus sacrificio Missæ priuatur.

19 In Missæ celebratione sordidissimis vasis, & vestibus vtuntur; conficrantque in calice ligneo. Itẽ cum Eucharistiam ad infirmos deferunt, maxima id faciunt irreuerentia, sine comitatu, & luminibus. Cum Missa celebratur, seculares, & præcipuè mulieres, extra fores Ecclesiæ manent, risui vacantes, & vaniloquio: nec aliter se habent, Ecclesiam ingressi, vbi assistunt immodestissimè.

20 Aliquibus diebus festiuis multi Sacerdotes, Missæ sacrificio adstantes, communicant; sed Eucharistiam ab Episcopo celebrante recipiunt in proprijs manibus, quam ipsimet proprio apponunt ori.

21 Ecclesiastici circa diuini officij recitationem in eo sunt errore, vt non omnes illud recitent; sed vnus tantùm, vel duo, alijs multis audientibus; & qui recitat, vt plurimùm non est Sacerdos: quin etiam adstantes, ad ea, quæ dicuntur, minimè attendunt, sed alijs vacant negocijs.

22 Omnes, quamuis adultæ sint ætatis, maxima rudimentorum fidei tenentur ignoratione; quamobrem nec Orationem Dominicam, nec Salutationem Angelicam, fidei Symbolum, præcepta Dei, & Ecclesiæ, peccata vitanda, & quæ ad salutem sunt necessaria, sciunt. Parentes enim in educandis religiosè filijs nullam prorsus curam ponunt.

23 Si de vxore liberos non recipiant, de Sacerdotum licentia dant illi libellum repudij, atque aliam ducunt. Idem similiter faciunt, si rixosa sit, aut in adulterio eam deprehenderint.

24 Dum quis in agonia mortis positus est, ita vt de illius salute desperetur; accelerant eius mortem; primò in tali situ corpus illius collocando, vnde citiùs moriatur; secundò, vicina magis morte, os eius, oculosque simul claudendo, ne valeat respirare: quippe malum esse, dicunt, moribundum diutiùs animam agendo cruciari: id munus à Sacerdotibus vt plurimùm exercetur.

25 Ieiunantes vnica comestione minimè sunt contenti; sed vel pluries comedunt; vel, si vna solùm vice, tota die vsque ad vesperam comessantur.

26 Vinum ita immoderatè bibũt vt omnes temperantiæ terminos longissimè prætergrediantur, præcipuè diebus festiuis, in quibus magno afficiuntur pudore, si non turpissimè inebrientur. Hinc singulæ ipsorum actiones omni prorsus ordine debito destitutæ sunt, & ex quotidiana inebriatione quasi semper vsu rationis carent. Bibentes eo affectu Deum inuocant, talesque gestus corporis agunt, vt quædam adorationis species vino ab illis adhiberi videatur.

27 Augurijs, & superstitionibus perditissimè dediti sunt. Carnem manducantes, ossa respiciunt, ex quorum inspectu propriam felicitatem, aut infelicitatem augurantur. Animalium voces curiosissimè obseruant. Somnijs maximam adhibent fidem. Super mortuos abominabili luctu lugent. Nocte, quæ Resurrectionis diem antecedit, manducant in Ecclesia, sed solæ mulieres.

28 Nullum apud eos veritatis vestigium inuenitur; quin & iuramentis horribilibus mendacia ipsa confirmant, etiamsi euidentissimè de illa falsitate se sciant posse conuinci; *nec, si conuicti fuerint, pudore* vllo afficiuntur: quare si vel Nobilissimus audiet, mentiris; haud illud sibi ascribit iniuriam; sicut neque si dictum sibi fuerit, esse stultum, aut huiusmodi alia contumelia.

29 Latrocinij crimine omnes impensè tenentur; à quo absoluuntur à Confessario sine proposito restitutionis faciendæ.

30 Miracula remansisse apud nos, negant; & si quæ à nobis illis referuntur, siue antiqua, siue recentiora, siue per defunctos patrata, siue per viuos; mentiri nos dicunt: cuius perfidiæ ratio ea est, quòd apud ipsos iam cessarunt. Vt autem coniectare possumus, hæc cessatio ibi contigit tempore Concilij Florentini; quando fœdus vnionis, in eodem initum Concilio inter Occidentalem, & Orientalem Ecclesiam, à Græcis, quibus Ecclesia subditur Iberorum, violatum fuit. nam cum in eorum Ecclesia Patriarchali asseruaretur vnica spina coronæ Sal-

uatoris in quadam ſubterranea feneſtella, vnde olim liquor ad languorum ſanitatem iugiter emanabat: petentibus nobis, quot anni effluxiſſent, ex quo liquor ille ſalutaris emanare ceſſauerat; reſpondit Patriarcha: *anni circiter ducenti*. Vnde liquet, ex quo diximus tempore, Dei beneficium à Schiſmaticis ablatum.

31 De Pontificis authoritate ſentiunt, illum in iure duntaxat poſitiuo diſpenſare poſſe; ſed in re leui, ſecus verò in graui.

32 Quæcunque nos Catholici facimus præter eorum conſuetudinẽ, ſiue in ieiuniorum obſeruatione, ſiue in feſtorum celebratione, ſiue in modo orandi; aſſerunt eſſe errores. Hæreticorum tamen nomen adhuc nobis non appoſuerunt.

33 Cum tam peruersè à vera fide aberrauerint; ſuperbè tamen ſentiunt de ſeipſis; ita vt in omnium ore iſta paſſim verba reperiantur: Si Chriſtiana fides in toto Orbe periret; apud nos vera Chriſtianitas, pura, & intacta denuò inueniretur.

De Statu politico Georgianorum.

1 IN regimine politico Iberiæ, Principes Eccleſiaſticam libertatem nihili faciunt. Sacerdotibus enim, veluti mancipijs, ad placita ſua vtuntur. Epiſcopos paruipendunt, huc illucque eos ſecum pertrahentes; & ſi quid erroris commiſerint, ipſi ineos animaduertunt; nec ſupremo Iberiæ Patriarchæ, qui Catholicus nuncupatur, obediunt, aut eius mandata exequũtur: quare primum locum in ſpiritualibus non Patriarcha quidem, ſed Princeps obtinet. Et quod Princeps de omnibus Epiſcopis, & Sacerdotibus facit, hoc ipſum & Nobiliores alij in ſua quiſque ditione de ijſdem faciunt. 43

2 In electione ſupremi Patriarchæ Princeps cum omnibus Epiſcopis ſuffragium habet, ad cuius nutum cuncti reſpiciunt.

3 In iudicando, & puniendo, tyrannico iure vtuntur. Iudices apud eos nulli ſunt, qui cauſas cognoſcant, & examinent: teſtes non recipiuntur: legum decreta non habent. Quod Princeps iubet in tota Prouincia, aut Dominus quiſque in ſua ditione, illud exequendum, ſiue iuſtum, ſiue iniuſtum; ſtatque pro ratione voluntas. 44

4 Subditos tam graui iugo ſeruitutis premunt, vt non ſolùm eorum bonis, puta gregibus, armentis, domibus, &c. nulla eis ſoluta mercede, ad beneplacitum ſuum vtantur; ſed etiam perſonis, eas ſibi ad inuicem vendendo, & (quod deteſtabilius eſt, & nunquam ſatis deploratum) ipſis etiam Infidelibus. Quod Princeps in ſua, idem alij Nobiliores in eorum ditionibus perpetrant. 45

5 Potentiores quàcunque iter faciunt, cogunt Oppidanos ad alimenta ſibi, & equis miniſtranda abſque vlla mercede.

6 Licitum eſt cuique de hoſte

vindictam ſumere: vndè fit, vt ſemper à fortiore, & validiore ſtet victoria. Si læſus apud Principem pro illata iniuria non inſiſtat, Princeps neque ex officio in reum inquirit. Porrò vindicta ſic ſumitur; vt, ſi læſus inimici Perſonam offendere nequeat, bona illius aggrediatur: hinc vaſtantur prædia; præciduntur arbores, maximè vites; incenduntur domus; ac paſſim interfecti boues, atque ſues inimici, in publicis epulis amicis, & conſanguineis apponuntur.

7 Eò ignorantiæ deuenerunt, vt nulla ſit apud eos ſcientiæ addiſcendæ, docendæue forma, aut modus, ne apud ipſos quidem Epiſcopos. Liberalium quoque artium ſeculares penitus ignari ſunt: ſeruilium verò vix pauca veſtigia ſeruant.

8 Quod ſpectat ad mutua fœdera, omnes Georgiani Principes inter ſe nec amicitiæ fœdere coniuncti, nec inimicitiæ odio diſiuncti ſunt. Si quis eorum bello vrgente prematur, profectò ab alijs fruſtrà ſubſidium expectare poteſt. Rex noſter Theimuraz cum Turcis inimicitias gerit; cum Perſis verò non ſponte, ſed coactus, & in metu poſitus, pacem iniit. Sed & Perſarum Rex per ſuos modò legatos filiam eiusdem Theimuraz ſibi in vxorem ſponderi petijt.

Hæc ſunt, Beatiſſime Pater, zizania, quæ in medio tritici puræ fidei Georgianorum, ſub ſancto Silueſtro Papa ſeminati, inimicus homo, Diabolus, ſuperſeminauit: qui

46 vtinam poſteà abijſſet; eſſet enim damnum non adeò irreparabile: attamen perſtat adhuc per ſatellites ſuos, Caloceros nempe illos, à Pſeudopatriarcha Conſtantinopolitano illuc miſſos, & poſt aduentum noſtrum conduplicatos; qui nomen catholicæ fidei Romanæ auerſati, gignunt, nutriunt, fouent illius odium in ſingulorum pectoribus; mendacia pro ſua malitia fabricantes falſiſſima, & blaſphemias in hanc ſanctam Sedem palàm, & vbique ore fœdiſſimo non ceſſantes effutire. Reſpice, Beatiſſime Pater, de hac Sede Sanctitatis tuæ, & co-
47 gita de nobis: impertita nobis benedictione tua, illumina vultum tuum ſuper nos, & Commilitones adiunge, per quos, adiutore Chriſto, effrons inimicorum audacia reprimatur; ablatoque opprobrio ex Iſrael, victricis catholicæ fidei iugo colla ſubdantur eorum, qui Chriſti ſanguine ſunt redempti. Multam enim, ac maximam nobis indidere ſpiritualium frugum ſpem, non pauca bonæ indolis, quam in Rege animaduertimus, indicia, bonaque, ac pia eius Populi ad rectam fidem percipiendam inclinatio; prout latè expoſitum eſt in ſupplici libello, ſa-
48 cræ Congregationi de Propag. Fide porrecto. Sic rogo ad pedes Sanctitatis veſtræ humillimè proſtratus, hac die 27. Martij, anno à Chriſti Natiuitate 1631. Ego D. Petrus Auitabolis Clericus Regularis.

Domino Nostro

VRBANO VIII. PONT. MAX.

Theimuraz Kan, Rex Iberorũ.

Extãt hæc & subsequentes epistolæ in Tabulario Sacræ Cõgreg. de Prop. Fid.

EXcelsis Sãctitatis vestræ bene dictionibus, ac precibus, &c. Accepimus ad Nos huc perlatas Beatitudinis vestræ litteras à RR. PP. D. Petro, & D. Iacobo, Clericis Regularibus; qui tandem ad præscriptum suæ viæ terminum tunc temporis aduenerunt, quo sanè opportuniùs eos præstolari minimè poteramus. Hos igitur Patres, quorum aduentu plurimum duximus gratiæ, ac fauoris Nobis exhibitum, de pari referenda gratia cogitantes, in osculo sanctæ charitatis excepimus, & super caput nostrum exaltauimus: nullum enim officij genus, aut studij prætermisimus, quod ad ipsorum vtilitatem spectaret: optimum eis locum assignauimus, & Ecclesiam; vbi commodè habitantes, possint diu, noctuque orationibus in atrio, ac ostio Templi Dei vacare: omnibus quoque subditis nostris, illud Nos maximè velle, patefecimus; dictos Patres ita in Dei seruitiũ iuxta sacros Religionis suæ ritus, & consuetudines constanter, ac tutò incumbere; vt nemo prorsus audeat molestiam eis vllam, aut damnum afferre: immò quò Deum pro Nobis precari commodiùs valeant, vniuersos eis inseruire, obsequi, atque fauorabiles esse, mandauimus. Ad ea verò, quæ Nobis 49 Sanctitas vestra, Pater noster Beatiss. simus, scripto injunxit, vt nimirùm vnà cum populis nostris eorundem Patrum verba pronis exciperemus auribus, ac fortes, immobilesque in Christiana fide, & via Domini recta consisteremus: maximas quidem Omnipotenti Deo Nos gratias iugiter persoluere, respondemus, quòd veræ fidei, Christianæque Religionis ardor, & studium, ex prisco illo Constantini Magni Imperatoris æuo ad hæc vsque tempora, adeò tenaciter insint in animis nostris, vt diuino beneficio ipsis quoque penitùs impressa præcordijs videantur. 50 Licet enim verum sit, Regnum hoc nostrum, donec in tyrannica Persarum manu fuit ab anno Salutis 1614. vsque ad mox præteritum 1628. omnino vastatum, atque ad vltimam propè pernicicm fuisse perductum: attamen in confessione fidei Christianæ non stabile modò perstitit semper, & inconcussum; verùm & pro nostra virili parte solicito etiã excubauimus animo, ne vel hæresis quidem vlla in ipsum potuisset obrepere: sed & spe maxima nitimur, fore vt ope diuina ad nouissimum 51 vsque diem Iudicij in eadem vera fide integrum pariter perseueret, & incorruptum; maximè verò, cum iam in præsentia, Dei gratia, & Sanctitatis vestræ, Patris nostri beatissimi, precibus, pacifico eius perfruamur possessu. Hanc planè vnam ob causam, zelum, inquam, & amorem Christianitatis, nostra olim Genitrix ad Regiam Persarum Aulam

properarat, ſtudio impetrandi, vt quiſquis è gente noſtra Ibera ſub 52
Perſarum ditione à Chriſtiana Fide deſciuiſſet; impunè poſſet, ac tutò ad propriam Patriam, & priſtinam religionem reuerti. verùm enimuerò è contrario factum eſt: quandoquidem impius ille Rex, cum nequiuiſſet eius conſtantiam à caſtitate, & Chriſti fide tuenda abducere; primùm in carcerem eam trudi, iuſſit; mox tum ille, tum eius perfida gens, aduerſus eam, & Nos obſtinato animo duriores, crudelioreſque præ ſe ferentes; diriſſimis 53
eam tormentis, quoad moreretur, excruciarunt. Et iam annus recurrit, ex quo reliquiæ corporis eius à Reu. Patre Ambroſio Ordinis S. Auguſtini huc ad nos delatæ fuerunt ab Vrbe Spahàn. pro quo beneficio eundem Patrem remunerauimus & rure, vndè victitare poſſit; & loco ad Eccleſiam ſibi conſtruendam opportuno; vbi, ceu in veſtibulo Aulæ cæleſtis, aſſiduè preces fundat pro Nobis. Cæterùm quod ad præſentis ſtatus noſtri rem attinet: 54
miſeranda huius Regionis vaſtatio, ædificiorumque cum ligneorum, tum lapideorum ruinæ, iam oculis eorundem Patrum Clericorum Regularium expoſitæ ſunt; qui de omnibus veſtram certiorem facient Sanctitatem. Porrò autem lacrymabilis ſuper omnia Eccleſiarum populatio fuit; quæ non ſolùm argenteis, & pretioſioribus vaſis, omnique prorſus ſupellectili; ſed ipſis adhuc ſacris Iconibus expoliatæ fuerunt. quocirca enixè veſtram rogamus Beatitudinem, vt prædictos Patres ſaltem de rebus, miniſterio Eccleſiæ ſuæ neceſſarijs, iubeat prouideri; vt ad finem optatæ vnionis, & charitatis aſſequendum, facilior eis aperiatur via. Demum, ſi quæ alia veſtræ Sanctitati præſtare officia in hac poterimus regione; Nobis, illa citò pro viribus, vti veſtra in Nos beneficia poſtulant, exequenda curaturis, imperare non dedignetur. Datum in Iberia, die 5. Ianuarij, 1629.]

Hanc igitur Iberi Regis epiſtolam, atque alteram Zachariæ Iberorum Patriarchæ eiuſdem tenoris, cum ſupraſcripta relatione de ſtatu illius Prouinciæ, offerens Pater Auitabolis Vrbano Summo Pontifici; illud obtinuit, vt Iberiaca Miſſio ſex alijs tunc Sacerdotibus augeretur: quibus & ſolertiſſimus Paſtor, ne, quod poſſet Iberorum prodeſſe ſaluti, officium vllum omitteretur, duas alias dedit ad eundem Regem, & ad Patriarcham beneuolentiæ conciliatrices epiſtolas. eæ autem ſunt huiuſmodi.

Theimuraz, Iberiæ Regi, Vrbanus Papa VIII.

Loc. cit.

ILluſtris, ac Potentiſſime Rex, ſalutem, & lumen diuinæ gratiæ. Nauigat mediterraneos fluctus, perambulat varias Europæ Prouincias fama, nuncia meritorum; quæ cum in Aſiatica Iberia fuerit illuſtrium victoriarum ſpectatrix, Romani Pontificis curas laudibus Iberi Re-

gis consolatur. Planè videtur Maiestas tua nouum principatum circumuallare propugnaculis Cæli, & munire legionibus Angelorum; dum in istis Regionibus excubare gaudet Sacerdotes, è Vaticano Tabernaculo prodeuntes. Religio enim, quam ipsi docent, tutela Regum est, & salus Populorum. ea si in tuis Prouincijs omnino dominabitur, videbis istic exarmari furorem, seditiones meditantem; & conquiescere pacem, de vitijs triumphaturam. Tam salutaria consilia deferri ad Maiestatem tuam è thesauris Regni cælestis, nuper declarauit 56 dilectus filius, Teatinus Sacerdos, Petrus Auitabolis, qui tuas litteras reddidit. Benedicat sceptris principatus tui, & adstet gladijs regalium legionum dextera Omnipotentis, quæ fecit virtutem cum Magno illo Constantino, quem suæ religionis autorem agnoscit Iberia. Is enim dum Sacerdotes coluit, profligauit hostes; & verum victoriæ omen, contueri potuit in nubibus Cæli coruscantem Crucem, quam in Romani Pontificis diademate Ecclesia veneratur. Quando illa dies affulserit, dies salutis, & lætitiæ; qua Maiestatem tuam, Constantini imitatione eruditam, complecti poterimus accedentem per Regios Legatos ad pedes Apostolicos, Regum oscula nobiles, & ambulantes in semita diuinæ legis? Quando te potentissimi Christianæ Reipublicæ Reges fratrem in Ecclesia poterunt appellare? Profliga tandem omnia impedimenta. post quæsitum victricibus armis in Iberia Regnum, fiat Theatrum religionis tuæ Vaticanum Sanctuarium; vbi inter Romæ plausus audiatur exoptata legatio, persoluens piæ obedientiæ tributum Beato Petro, perducenti Reges ad triumphale imperium beatitudinis sempiternæ. Speramus, fore, vt Pontificia vota optatos ad exitus perducat Ommipotens; cui accuratissimis orationibus te, ac Regnum tuum semper commendamus. Interea istùc redire volumus eundem Sacerdotem Petrum Auitabolem; cui Euangelicæ charitatis zelus, & patrocinij tui spes, incommoda videri non patitur itinera, tot naturæ, atque iniquitatis periculis obsessa. &c. Datum Romæ apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris die 21. Iunij, 1631. anno Pontificatus nostri octauo.

Zachariæ, totius Iberiæ Metropolitæ, Vrbanus PP. VIII.

VEnerabilis Frater, salutem, &c. 57
Exoriatur Christus, Sol iustitiæ, in cordibus istorum populorum. Consolamini Concilia iustorum: en apparent flores diuinæ gratiæ in Asiatica Iberia. speramus, fore vt istic quam primùm maturescant fructus suaues gutturi nostro; atque adeò digni, qui conuiuijs Angelorum inferantur. Audiuimus, ex remotis istis Prouincijs redeuntem, dilectum filium, Theatinum Sacerdotem, Petrum Auitabolem; nec sine eximio Apostolicæ charitatis gaudio

dio audiuimus. teſtatus enim eſt luculentiſſimè, quibus beneficijs per 58
manus Regis, & Metropolitæ declaretur iſtic miſericordia Omnipotentis Sacerdotibus Romanæ Eccleſiæ, ad vos proficiſcentibus. Deum, qui diſperſiones Iſraëlis congregat, oramus; vt tandem perficiens, quod operari cœpit in vobis, Principes, ac populos Iberiæ deducere velit ad hunc montem ſanctum Vaticani; eum enim elegit Dominus habitationem ſibi; vt in hoc Sanctuario religionis pateſaciant Pontificiæ claues 59
fores Regni cæleſtis nationibus credentibus. Intereà dum tantum ex iſto Regno ſolatium Roma, nationum parens, expectat; perfruitur fama nominis tui plauſu Italiæ. Porrò autem Senatus Apoſtolicus, coronatus purpura Regum, & ex vniuerſis Catholicæ Eccleſiæ Regnis ſelectus, gauiſus eſt non mediocriter; vbi accepit, patefactum eſſe in Iberia templum, curante Authoritate tua, Sacerdotibus noſtris. Ibi certè non modò commorabuntur virtutes, è Cælo petitæ, & ſaluti Terrarum ſeruientes; 60
ſed etiam excubabit oratio, Regnorum cuſtos, quæ legiones Angelorum deuocare ſtudebit ex arcibus æternitatis: vt eodem tempore, ac duplici victoria de vitijs triumphetis, & hoſtibus. Volumus, eundem Petrum ad vos redire teſtem Pontificiæ ſolicitudinis, & beneuolentiæ. dignus planè eſt, quem omni officiorum genere colat natio Ibera; cuius ſaluti vt ſeruiat, Patriam, ac Propinquos obliuiſcitur. ex eo cognoſces, cur optatos pictores, & medicos, tam periculoſi itineris comites ſecum non deducat. Ei autem non modò fidem haberi; ſed etiam omnem, qua polles, opem cupimus adiungi. &c. Datum Romæ apud S. Petrum ſub Annulo Piſcatoris die 21. Iunij, 1631. anno Pontificatus noſtri octauo.]

HAs ſecum deferens Pater Auitabolis commendatitias literas; nouumque, ad ſuæ miſſionis aciem roborandam, acerrimorum Commilitonum ſubſidium; iterùm ſe tranſtulit in Georgianas Prouincias. Vbi poſtquàm incredibili animi fortitudine ad barbaras illas gentes aditum ſibi, ſuiſque ſodalibus patefecit; & noſtratium Reſidentias nonnullas, alijs paſſim ſuperuenientibus ſocijs, in Iberia fundauit, & Colchide; miſſus denuò fuit ab eodem Vrbano ductor aliorum collegarũ ad Euangelium Golcundenſibus Idololatris annunciandum in Indijs Orientalibus; cui deinde alij plures ſuæ Congregationis Operarij, ex Italia iterùm ſubmiſſi, adiuncti ſunt: ibique iam ſexagenarius animarum illarum ſaluti vnà cum illis iugiter adlaborat felici, copioſoque prouentu. Huius viri laudem, minimè opus eſt, hìc celebrandam ſuſcipere; dum eius præclara indoles tam feruenti animarum zelo excitata iamdiù fuit ad perpetuas, ob fidem Catholicam diſſeminandam, peragrationes; vt proindè omnium, maximè Orientalium ore, ſummo gradu celebratiſſima ſit.

Plurima verò eius, ac primorum ſociorum meſſis, apud eaſdem Indias tum in Golcundæ, tum in Goæ Regno collecta (vt de hac nonnihil etiam præloquamur) grauiſſimis multorum virorum, & Antiſtitum teſtimonijs conſtat. quippè, cum ex eodem Goæ Regno, Ditione Luſitanorum, omnes fuiſſent Itali ablegati; vt nihilominùs Clerici Regulares, orti licet ex Italia, ſuæ ibidem Religionis fundamenta iacere poſſent, (vti ſub diuinis poſteà auſpicijs impetrarunt) quos tunc primò habuerunt illic progreſſus, planè admirabiles, publicis, & authenticis literis prodidere Illuſtriſſ. Dominus Alphonſus Mendes, Aethiopiæ Patriarcha; Illuſtriſſ. Dominus Fr. Franciſcus de Martyribus, Goæ Archiepiſcopus, ac Indiarum Orientalium Primas; Reuerendiſſimus Dominus Dominicus Rebellus, Inquiſitor; omnes Curiones Parochiarum Vrbis Goæ; alijque perplures; quorum ſatis ſit nunc, ne multùm à propoſito diuertamus, tres tantummodò ad illos innuendos teſtationes * proferre: primam facit Illuſtriſſimus Dominus Franciſcus Antonius Fraſcellius, Myrenſis Archiepiſcopus; ſecundam Superiores earum, quæ in Vrbe Goa nunc extant, Religionum; tertiam Vicarij Goæ, aliarumque, illi magis adiacentium, Inſularum. Et prima quidem eo ipſo, quo exarata fuit, idiomate; poſteriores verò, in Latinum è Luſitano ad verbum conuerſæ, adducentur.

* Aſſeruãtur apud Clericos Regulares. earum autem exemplar in Tabul. Sac. Cõg. de Prop. Fide.

61 *Teſtificatio Myrenſis Archiepiſcopi.*

FRater Franciſcus Antonius de Sancto Felice, Dei, & Apoſtolicæ Sedis gratiâ Archiepiſcopus Myrenſis; & Adminiſtrator Eccleſiarum Iaponiæ, & Chinæ, ſeu Imperij Synarum; vniuerſis, & ſingulis, has præſentes noſtras literas lecturis, viſuris, aut quomodolibet inſpecturis, fidem facimus, & teſtamur; qualiter RR. Patres, D. Petrus Auitabolis, D. Franciſcus Mancus, 62 D. Antonius Ardizonus, Sacræ Religionis Clericorum Regularium Sacerdotes profeſſi; & Andreas Lyppomanus Georgianus, eiuſdem Religionis Conuerſus; qui Nobiſcum ex Italia cum mandatis Sacræ Congregationis de Prop. Fide ad has Orientales Indias acceſſerunt; omnes, & ſinguli reſpectiuè, verbo, & exemplo, opere, & doctrina, tanquàm verè Apoſtolici Miſſionarij, præfulſerunt. Nam Andreas Lyppomanus Conuerſus, in ſimplicium 63 cœtu puritatem cuſtodiens, & à ſemita obſeruationis mandatorum Dei, & Regulæ ſuæ non aberrans; ſecundo circiter, poſtquàm in hanc appulimus Ciuitatem, anno, haud exiguo obedientiæ, patientiæ, multarumque virtutum exemplo dato, ſuique relicto deſiderio, in hac eadem Ciuitate Goæ diem clauſit extremum: Pater D. Franciſcus Mancus, non multis, poſtquàm huc peruenimus, tranſactis hebdomadibus, conuer-

uerſionis infidelium, ac animarum ſalutis amore feruens, ad Regna priùs Idalcàn, deinde Golgondà demigrauit; ibique Apoſtolicam paupertatem cuſtodiens, Chriſtianarumque virtutum, ac diuinarum rerum cognitione reſplendens, tam indefeſſa ſolicitudine Chriſti Domini Euangelium diſſeminauit; vt non paucos Infideles conuerterit; Apoſtatas ad Eccleſiæ Catholicæ gremium reuocauerit; ac Fideles confirmauerit: vt fatiſcente, ac ſuccumbente corpore, pijs confectus laboribus, poſt ſex circiter annos ex hac vita migrarit. Pater D. Antonius Ardizonus, qui pluſquàm ſeptem annis continuis in hac Ciuitate commoratus eſt, nedum religioſa perfectione, Chriſtianarumque virtutum exercitio; verùm etiam inſigni emicuit ſapientia, & eruditione. nam in publicis diſputationibus (quibus vt plurimùm interfuimus) magnam perſpicaciam, & ingenij acumen, ac in priuatis conſultationibus doctrinæ maturitatem oſtendit; & in publicis concionibus, quas frequenter habuit, tanta effulſit eloquentiâ, eruditione, conceptuum, verborumque affluentia, & (quod rarum eſt) in peregrino idiomate; vt communi omnium plauſu magna auiditate turmatim populi ad eum audiendum concurrerint. Reſplenduit præ cæteris magno ſalutis animarum zelo: nam cum cerneret, maiorem naturalium iſtarum partium fidelium multitudinem, vel vti nouiter ad fidem conuerſam, vel ob paupertatem, & ruſticanam vitam, vel ob ſeruitutem, 64 non ita perfectè Chriſtianis præceptis imbutam; partim aſſumpto incapacitatis prætextu, partim laboris effugiendi cauſâ, ad ſanctiſſimi Euchariſtiç ſacramenti communionem à Parochis non admitti; nec in extremis laborantibus Infirmis idem Sacramentum per modum viatici miniſtrari, nec adminiſtrandum cenſeri; nefas ducens, tot Chriſti Domini ſanguine redemptarum animarum ſalutem deſpici, vel potiùs non ita æſtimari, aut ita diligenter 65 curari; tanto ſpiritus feruore crebris prædicationibus, diſputationibus, ac priuatis admonitionibus eoſdem Parochos, eorumque defenſores conuicit, excitauit, & animauit; vt nedum ijdem pauperes, ac infimæ plebis fideles diligentiùs inſtrui cœperint; verùm etiam indiſcriminatim ad eiuſdem ſanctiſſimi Euchariſtiæ Sacramenti communionem admitti; ac eis ſacrum Viaticum miniſtrari. Qua diligentia factum eſt, vt in Inſulis tantùm Goæ, & adiacentibus fermè centum millia fidelium 66 nunc communicent, qui priùs ſacra, & diuina non reficiebantur Synaxi; nec pauci Neophiti, adhuc Gentilium ſuperſtitione infecti, purgati ſint. Illuſtriſſimi denique, ac Reuerendiſſimi huius Ciuitatis Archiepiſcopi, Indiarumque iſtarum Primatis tutela, ac patrocinio fretus; multiſque ſuperatis contradictionibus; ne ſanctum hoc opus negligeretur à Parochis, illud publico eiuſdem Illuſtriſſimi Domini Archiepiſcopi

Primatis præcepto, ac ſanctione firmari fecit. Et ne alijs longè diſtantibus diuina hæc refectio denegaretur; idem Pater pijs literis, ac efficaci quadam, ſuper hoc à ſe habita, concione tranſmiſſa, idem fieri in alijs Ciuitatibus, ac Terris, in iſtis Indijs Curiæ Luſitanæ ſubiectis, ab earum Præſulibus, ac Parochis efflagitauit, eiſdemque non ſine fructu perſuaſit: multaque alia feruentis ſpiritus ſui edidit documenta. Pater tandem D. Petrus Auitabolis, ſuprafcriptorum Miſſionariorum ductor, ac ſuæ Religionis in iſtis Indijs Miſſionum Præfectus, ſicut præfuit iuriſdictione; ita etiam præmicuit ſpiritus feruore, manſuetudine, humilitate, caritate, vitæ auſteritate, ac denique religioſa perfectione; ita vt meritò ab omnibus, tanquàm viua Euangelij norma æſtimetur, & teneatur. Hæc partim, ſeù potiùs plurimùm experientia propria nouimus, propter intrinſecam cum dictis Patribus familiaritatem; partim publicæ famæ voce; partim aliorum teſtimonio accepimus; ac proinde, prout ſuprà ſcripta ſunt, etiam iureiurando affirmamus. In quorum fidem has præſentes fieri fecimus, propria manu ſubſcripſimus, ac ſolito ſigillo ſignauimus. Goæ die decimo Ianuarij, anno milleſimo ſexcenteſimo quadrageſimo octauo.

Fr. Franciſcus Antonius, Archiepiſcopus Myrenſis.

67 *Teſtificatio Superiorum, Regularium.*

NOs infraſcripti Superiores Prouinciarum, & Cuſtodiarum Indiæ Orientalis notum facimus, ac pro certo affirmamus omnibus, has præſentes inſpecturis; qualiter Clerici Regulares, Teatini nuncupati, qui iam multis ab hinc annis tranſmigrarunt in Indiam, rebus in ea magni Dei ſeruitij operati ſunt. Etenim præter alia multa, quæ vnus ipſorum
68 in Regno Golcundæ, ſuæ Miſſionis loco, patrauit; vbi (prout ſumus certiores facti) benignè admodùm, ac peramanter ab illo Rege, quin à toto Regno exceptus; atque ob ſuam vitæ probitatem, exemplum, & paupertatem, magno ſemper, quoad illam ſanctè finiuit, in honore, & opinione habitus; quamplures Gentiles ad Catholicam fidem conuertit; Apoſtatas ad eandem perduxit, ac reuocauit; Chriſtianis etiam, in partes illas appellentibus, opitulatus eſt;
69 eoſque per iter veræ ſalutis deduxit: cæteri, qui in hac Vrbe Goa nunc reſident, ſpirituale horum Fidelium bonum, animarumque ſaluationem communi omnium ſatisfatione, & plauſu promouerunt, ac promouent; ſuaque prædicatione vberem in ea fructum, in auctu maximè, & frequentia Sacræ Communionis, ediderunt: ſatagentes, vt omnes, ex Prouincijs hiſce oriundi, Fideles ſaltem in Paſchate, & mortis periculo, iuxta præceptum Domini noſtri Ieſu

Chri-

Christi, & Sanctæ Matris Ecclesiæ, communicarent. Cumque optimis 70
excellant moribus, atque institutum adeò sanctum, & extremæ paupertatis profiteantur; vt nec possint, tam in communi, quàm in particulari bona stabilia, aut prouentus vllos prætextu quolibet possidere; neque eleemosynas ad suis subueniendum necessitatibus postulare; sed vi Regulæ obstringantur sub diuina omninò prouidentia viuere ijs eleemosynis, quas Fideles, prouidentiæ eiusdem instinctu permoti, & sua sponte ipsis elargiri voluerint: sunt proindè vniuerso populo huic, qui 71
eos diligit, & in hac Ciuitate retinere exoptat, maximoperè grati, acceptique. quam etiam ob causam nos insuper eos amamus, ac magni ducimus: vtque in hac perampla Domini vinea exercenda cooperatores, ac socios habeamus; in hac Vrbe residere nobiscum, ac Fundationem, & Ecclesiam obtinere, percupimus. Quapropter omnia, quæcunque in illos super hac re conferentur, officia, & auxilia; optimo quidem iure collata, atque in Dei gloriam, & ho- 72
norem, animarumque profectus cessura esse, adiudicamus. Quòd autem omnia suprascripta vera sint, iuramus in verbo Sacerdotis, & has præsentes subscribimus. Goæ viij. Kalendas Nouembris, 1647. sub sigillo nostri Officij.

Fr. Petrus de S. Ioanne, Vicarius Generalis S. Dominici.

Fr. M.^d de Spiritu sancto, Vicecommissarius Generalis S. Francisci.

Fr. Martinus de S. Ioanne, Vicarius Prouincialis Patrum Matris Dei.

Fr. Gonzalus de Conceptione, Minister Prouincialis Obseruantiæ.

M.^d de Mendoza, Prouincialis Societatis Iesu.

Fr. Stephanus de Iesu, Visitator Generalis Carmelitarum discalceatorum Orientis.

Fr. Ioannes de Rosa, Prior huius Conuentus S. Augustini.

Testificatio Vicariorum.

FIdem facimus Nos infrascripti Vicarij Goæ, aliarumque illi magis adiacentium Insularum; qualiter postquàm accesserunt in Indiam Clerici Regulares Teatini, suo sancto zelo, doctrina, & virtute magnum in ea Deo Domino nostro obsequium præstitere, ac præstant in conuersione, & saluatione animarum, in quibus multa sanè cum solicitudine seipsos exercent: ac præ alijs R. Pater D. Antonius Ardizonus; qui cum perspexisset, in Prouincijs hisce ex vetusto, quique semper in eis inualuerat, more ad sacram Eucharistiæ Communionem non omnes Naturales, sed eos tantummodò, qui magis sufficientes viderentur, & capaces, admitti; morientes vt plurimùm, nunquàm diuinissimo hoc cibo refectos; maximè pauperes, seruos, mancipia, & qui genere viles à nobis æstimabantur; cuiusmodi sunt gentes illæ, quæ vulgò dicuntur Sudri, Curumbini, Saleiri, Mainati, & Farasi; qui sanctissimo

hoc Sacramento indigni, & incapaces ducebantur. quod cũ, vti diximus, prædictus Pater perſpiceret; efficere conatus eſt, rem profectò, nunquàm priùs tentatam; vt nimirùm omnes, quotquot ad annos prudentiæ peruenisſent, ſine vlla exceptione perſonarum, cuiuſcunque generis eſſent, & conditionis, communicarent, præſertim in Paſchate, & mortis periculo, iuxta præceptum Domini noſtri Ieſu Chriſti, & Sanctæ Matris Eccleſiæ; ac etiam, vt ijdem omnes, iuxta ſuam quiſque capacitatem, ad id efficiendum inſtruerentur; & idem auguſtiſſimum Euchariſtiæ Sacramentum Infirmis per modum Viatici miniſtraretur; atque in ipſorum ædes, & tuguria, quantumlibet vilia, & anguſta, deferretur. Quocirca plurimas, hac in re ſibi oblatas, difficultates, & contradictiones, diuerſis habitis diſſertationibus, concionibuſque, ſuperauit: eo ſermone potiſſimùm, quem in Eccleſia Goæ Cathedrali habuit die ſolennitatis Corporis Chriſti coram Illuſtriſſimo, ac Reuerendiſſimo Domino Fr. Franciſco de Martyribus, Archiepiſcopo Primate; qui, vt Antiſtes zelo diuino flagrans, ſuarumque Ouium ſalutis ſtudioſiſſimus, operam quoque ſuam illi præſtitit pluribus edictis, ac mandatis, quæ per omnem ſuę Diœceſis locum promulgauit; præcipiens, vt adeò ſanctum, tantæque obligationis documentum ad effectum perduceretur; vti iam in præſentia fit, magna quidem huius Chriſtianitatis ſatisfa-

73

74

75

tione, & incremento; quæ proindè notabiliter ad morum, vitæque frugem meliorem euaſit, euaditque, ſiquidem complures generaliter cõfeſſi ſunt; multaſque Confeſſiones, irritè priùs factas, refecerunt. quodque maiorem attulit gratulationem, fuit conuerſio multorum Chriſtianorum, qui occultè erant idololatræ; ſed hanc ob cauſam ad Catholicam Fidem conuerſi ſunt. Efficere prætereà magno conatus eſt zelo, ac ſpiritu, & conatur prædictus Pater; vt in cunctis harum Inſularum Parochijs ſanctiſſimum Euchariſtiæ Sacramentum, quod non, niſi in paucis quibuſdam, aſſeruabatur, reponeretur; vt maiori cum facilitate ſuccurri poſſet infirmis; nec vllus Chriſtianus ex eo, quòd in ſua Parochiali Eccleſia hoc idem Sacramentum aſſeruatum non habeat, ſine ſanctiſſimo Viatico deceſſurus ſit. Quapropter cum iſti Religioſi magno ſint emolumento ſpirituali Prouincijs hiſce; ac inſtitutum adeò extremæ paupertatis profiteantur; vt ſub diuina viuentes prouidentia, nec bona ſtabilia poſſideant, nec vllos exigant prouentus, nec tandem quæritent eleemoſynas; eſt proindè ſacra iſta Religio huic Orienti apprimè neceſſaria: faciliter enim homines hi, videntes Religioſos à bonis temporalibus alienos, à Gentilitate, ac Paganiſmo retrahuntur. Quòd autem omnia ſupraſcripta vera ſint, iuramus in verbo Sacerdotis, & has præſentes ſubſcribimus de mandato Illuſtriſſimi, ac Reuerendiſſimi Domini

mini Archiepiſcopi Primatis, noſtri Antiſtitis, nobis à prædictis Patribus Teatinis exhibito. Goæ Kalendis Nouembris anni 1647.

Pater Antonius de Norogna, Vicarius Guadalupi.

Pater Stephanus de Gama, Vicarius S. Laurentij.

Pater Martinus de Mello, Vicarius S. Blasij.

Pater Gonzalus Martis, Vicarius S. Ioannis Baptiſtæ.

Pater Franciſcus Serraus, Vicarius Noſtræ Dominæ de Aiuda de Ribandar.

Pater Philippus de Sylua, Vicarius S. Ioannis de Sabagù.

Pater Dominicus de Sylua, Vicarius Dominæ de Pietate.

Pater Antonius de Pigno, Vicarius S. Annæ.

Pater Coſmas Damianus, Vicarius S. Andreæ Goæ ſenioris.

Pater Didicus Antonius, Vicarius S. Simeonis.

Pater Antonius de Teues, Vicarius Dominæ de Conceptione de Pangim.

Pater Franciſcus de Braganzà, Vicarius Noſtræ Dominæ Gratiarum de Chorao.]

Hucuſque teſtimoniorum literæ; quæ cum in enarrandis Patris D. Franciſci Manchi progreſſibus, apud Golcundenſes Idololatras habitis, parciſſimæ ſint; ad illos etiam paulò prolixiùs referendos, alij oculati teſtes à nobis producendi ſunt. At enim plurima huius ſerui Dei, egregiè facta, facinora ignorantur: quippè à ſolo, ac nulli, qui ea indicare 76 potuiſſet, iuncto ſodali, patrata fuerunt in Golcundæ Regno, tam remoto, & à Fidelium frequentia alieno; vt adhuc eius ad Cælum tranſitus non, niſi octo circiter poſt menſes, Goam ad Noſtratium aures peruenire potuerit. Pauca porrò ex ijs, quorum notitia habita hactenus eſt, ſcripturis * authenticis affirmata, atque iurata fuerunt ab ijs Chriſtianis, qui eodem in Regno ſæpè verſati ſunt: vt ex infraſcriptis perſpicietur.

*Aſſeruãtur apud Cler. Reg. earum autem exemplar in Tabul. Sacræ Congr. de Prop. Fide

77 Die 20. Nouembris, anni 1645. treſdecim viri Luſitani, incolæ Prouinciæ S. Thomæ Apoſtoli in India; videlicet Antonius de Siquera, Michaël Dies, Baltaſſar Pereira, &c. (qui cunctorum deſiderat nomina, adeat Tabularium Sacræ Congregationis de Prop. Fide) Hi omnes, è Regno Golcundæ reuerſi, in authographo, à ſeipſis ſubſcripto in Canarà, ſequentia verba in ſacris Euangelijs deierarunt:

78 *R. Pater D. Franciſcus Mancus Teatinus tantum probatiſſimæ vitæ exemplum in Regno Golcundæ vel Mahometanis, vel Idololatris, vel Noſtratibus adimitandum propoſuit; vt reuera, iureque optimo ipſi congruat illud, quo vocatur, nomen Apoſtolici viri. Nunquàm enim à negotijs ſui ſuſcepti oneris vacat, magnum Paganorum, atque Gentilium numerum ad ſanctam Chriſti fidem perducens, multoſque eidem fidei reconcilians Apoſtatas. admirabili prætereà caritate, noſtrorum Chriſtianorum animis a mutuis inimi-*

citiarum diſſidijs ad pacem, & concordiam reuocandis operam dat; cuius quidem muneris obeundi præcipua a Deo gratia donatus videtur. Hanc autem ob cauſam, atque ob eximiam ſuæ vitæ integritatem, cùm in Fidelium, tum in Paganorum, & Gentilium corda tantum habet imperium; vt, quicquid poſtulet, magni etiam momenti rem, facilè aſſequatur a ſingulis. Illud porrò, quod in hoc religioſo viro potiſſimùm admirati ſumus, extrema fuit paupertas, ac miſeranda, quam ſuffert, inopia; cum tamen multarum, ſibi oblatas, pecuniarum eleemoſynas renunciauerit. Hinc ſæpè ægrotantem viſimus, omni, 80 qua iuuari poſſet, famulorum ope priuatum; immò & ipſo, in quo iaceret, cubili carentem. nec proinde iſtiuſmodi conqueritur incommoda, nec ſubſidium petit ab aliquo; valdè diuitem eſſe, inquiens, qui voluntarius pauper eſt. Deprehendimus inſuper in hoc Religioſo maximam caritatem, & zelum animarum: præſenti anno, vt Chriſtianis opem ferret, è Golcunda vſque in Gergelim ter iter confecit ferè menſtruum; ſemel verò ea ſolùm de cauſa, vt adulterę cuiuſdam mulieris, eiuſque matris, ac mancipij, adulterio illius conſentientium, mortem impediret: quod ipſe totum, magno adhibito ſtudio, prudentia, ac labore, optatum ad finem perduxit. illi tamen ea in re beneficium præſtitit; quę poſteà, vt liberè amaſio priſtino potiretur, Dei ſeruum, cuius frequentes increpationes æquo ferre animo non valebat, inſectata eſt ligne; quo intempeſta nocte, ventiſque perflantibus, in tugurio, vbi Pater iacebat, paleis congeſto, tam improuiſum excitauit incendium; vt vix è voracibus flammis, cum iactura rerum ſuarum eripi ille potuerit ſemiuſtus. Cum verò deinde rea femina veneno illum interficere minimè potuiſſet, veneficijs diuexare conata eſt. Rogatus fuit a Præſide Prouincię Biblipatàm, vt duos hortos dono acciperet; vbi Eccleſiam cum domo ſibi ædificaret: quibus Pater acceptis, Templum nunc extruit titulo Sanctę Crucis Teatinorum; eamque ibi Crucem depoſuit, quę hoc eodem anno coram Paganis, Gentilibus, ac Fidelibus Luſitanis, in Chouchim habitantibus, magnam ſanguinis copiam effundere viſa eſt. &c.

Prætereà die 26. Aprilis, ſequentis anni 1646. Manuel Antunes Aueirenſis, Ioannes de Moraës, qui nupſerat in Coulàm, vterque Luſitanus; & Georgius de Iacobo Armenus, qui vxorem duxerat in Vrbe Goa; in Curia eiuſdem Vrbis primaria per actus authenticos, & iureiurando, quæ ſequuntur, depoſuere.

R. Pater D. Franciſcus Mancus Teatinus, vir moribus, vita, exemplo 81 pręſtantiſſimus; ac plurimùm pollens virtute, zelo, & authoritate; magna integritatis famà celebratur, magnique penditur a Rege, & populo Golcundenſi. Cumque ab eodem ſibi Rege Gentiles ad Chriſtianam fidem conuertendi facultas data eſſet; nimiùm in Infidelium, Apoſtatarum, & Chriſtianorum ſalute procuranda profecit; multoſque a propoſito deſciſcendi a recta fide retraxit. Arctiſſimam profitens paupertatem, nihil pro ſe acquirit; ſed egenis, pau-

pauperibus, viatoribus, atque è naufragio illuc appulsis, suã eos in domum excipiens, quicquid possidet, elargitur, verus inopum pater, & desertorum. A mundanis rebus multùm est alienus; nihil proprijs de commodis solicitus: noluit, studio paupertatis, magnam pecuniæ summam, quæ ab Armeno quodam moribundo ei relinquebatur, accipere; solummodò ad muneris sui partes perfectissimè assequendas, ad vnam scilicet animarum salutem, sua omnia confert studia. Vndè diu noctuque Ecclesiæ sacramenta administrans; feruore, zeloque admirabili concionans; Templum quoddam summa omnium obtestatione ædificans, verum præfert Apostolicum virum. 82 83

Denique anno 1647. (postquàm tantus vir ex hac mortali vita decesserat) die 17. Iulij, Antonius Cyrne de Sylua, patricius Lusitanus, chirographo suo, iurato in sanctis Euangelijs, Goæ id, quod sequitur, affirmauit:

Viris ego comitatus decem, & septem, iter ex Vrbe Goa in Belgalæ Regnum terrà susceperam; vt huc, ductam amicillic, asportarem vxorem. Transiens autem per Regnum Golcundæ, comperi, Patrem D. Franciscum Mancum sibi iam extruxisse Ecclesiam, in qua liberè Sacrum diebus singulis faciebat. Perspexi interim, eundem Patrem maximos ibi progressus saluti animarum habere: conferebat enim Pœnitentiæ sacramentum Christianis tum manifestis, tum occultis, & Armenis, Georgianis, ac Mogborrensibus; quorum etiam liberos baptizabat. 84

multos præterea ritus erroneos corrigebat illorum, quos ad agnitionem Christianæ fidei, atque ad Ecclesiæ Romanæ statuta custodienda inducebat. Cæterùm vsque adeò habebatur virtute castitatis excellere, vt appellaretur vulgò Pater castratus. quocirca exploratum mihi fuit, illum a Paganis per mulieres, ad eius castitatem labefactandam immissas, non semel probatum esse; qui posteà, vt purissimi viri virtus pro merito commendaretur, factum promulgarunt vbique. Noui etiam, illum propter animarum conuersionem solitum longè latèque peregrinari; plurimùm apud Regem, Optimatesque illius Regni valere; cunctis, illuc proficiscentibus, in rebus quoque temporalibus nimiùm profuisse. &c.

Hæc, atque alia, quæ breuitatis gratia omittuntur, testimonia de virtutibus Patris nostri D. Francisci, eiusque in Infidelibus conuertendis progressionibus, transmissa fuerunt Romam cum prolixa relatione gestorum eiusdem Patris à D. Petro Auitabole Missionis Præfecto. Vndè peritissimus Doctor Hieronymus Fabri, Sacræ Congregationis de Prop. Fide Minister, typis dedit peruditam suam Opellam, cuius titulus est, MISSIONARIO APOSTOLICO; in qua Patris D. Francisci vita accuratè describitur.

Nuncium obitus eius, qui contigit circa finem anni 1646., Goam pertulit è Regionibus, Golcundensi Regno finitimis, epistola, ad Patrem nostrum D. Antonium Ardizonum data die 12. Martij, 1647.

à R. Patre Chriſtophoro de Gouea è Societate Ieſu, Collegij Ciuitatis S. Thomæ Rectore; qui hæc alia in ea ſubdit: Audiui præterea, eundem Patrem D. Franciſcum fel. mem. nullius momenti rem domi reliquiſſe poſt mortem: quarè omnes ex maxima eius paupertate, ac religione multum ceperant virtutis documentum. fertur etiam ſuper ſtoream humi ſtratam fuiſſe ſolitus decubare; ac villam quandam, à domino eius ſibi oblatam, renunciaſſe; magnam denique ſanctitatis famam, & odorem apud omnes reliquiſſe. &c.] Hactenus dicta ſufficiant de Indica Clericorum Regularium Miſſione; quæ cùm maiores hoc anno ex nouis Operarijs vires reſumpſerit, fructum deinceps creditur, ope diuina, vberiorem latura.

85

86

VT autem in Iberiam, & Colchidem, è quibus cum Patre Auitabole digreſſi fueramus in Indiam, iterùm reuertamur: relatis iam Iberorum erroribus, de Colchorum religione dicendum nunc ſupereſt. Et quidem iſtis etiam, qui ſunt cum Iberis, vt loci vicinitate, ita fide, ac religione coniuncti, ijdem prorſus ſuprà relati illorum mores, errores, & abuſus aſcribendi ſunt; quin & eò peiores, quò Colchi, ſyluoſos colles, & ſaltus vſquequaque horribiles, ſparſim more ferarum inhabitantes ſine vila, non modò Vrbis, ſed ne Pagi quidem, aut Vici frequentia; magis præcipites, efferatioreſque populi ſunt; maiorique inſcitia, & ſuperſtitione tenentur.

87

Quamobrèm eorum in rebus ſacris incuria eouſque peruenerat; vt vel ipſam verborum, Baptiſmo neceſſariam, formulam ignorarent; ſicut à Noſtratibus ſummo adhibito ſtudio compertum fuit. Hinc Baptiſmatis ſacramentum eodem ipſi ritu, quo Iberi, cæterò conferentes; à prolatione tamen eius formulæ (quæ adhuc inter hos, vti ſuperiùs dictum eſt, intempeſtiuè, & non ab abluente quidem, proferebatur) non ſolùm penitùs abſtinere ad hæc vſque tempora conſueuerant; verùm etiam, quò ſolenniùs Optimatibus ſacramentum illud miniſtraretur, vino interdum, & non aquà, fiebat ablutio.

Talis igitur in Iberia erat, & Colchide ſtatus Chriſtianitatis, cum ad ſpirituales Prouinciarum illarum vineas excolendas miſſi fuere Clerici Regulares. Iam verò, antequàm de horum incommodis, laboribuſque, & fructu quoque, ex earum hucuſque cultura percepto, diſſeramus; haud ab re ducimus, aliquam de ijſdem Regionibus, ipſarumque Principibus, præmittere narrationem.

De Iberorum Orientalium Regno, & bellis in eo nouiſſimè geſtis.

PRotendebat antiquitùs terminos ſuos ſub vnius moderamine Regis Iberiacum Imperium, ab Oriente vſque Ecbatana, Mediæ maioris

me-

metropolim, quam vocitant hodiè Tauris; ab Occidente, Meridieque vsque Trapezuntim, & Arzerùm; ab Aquilone demum ad populos Abasgos. lapsu verò temporum in quinque duntaxat Prouincias inter Euxinum, & Caspium mare se contraxerat: quarum quatuor ipsam Iberiæ Regionem constituunt; quinta est Colchis, moribus, lingua, Cælique temperie ab illis discreta, etsi finitima Regio.

Has ergo Prouincias annosus quidam Rex Iberorum, dum adhuc viueret, totidem filijs suis partitus est, singulas singulorum subijciens imperio. quæ prima erat, & caput Iberiaci Regni, Imeretum, siue alio nomine Bassaciuch ab accolis dictam; vbi Regia in munitissima vrbe Cotatis posita erat; primogenito vnà cum titulo Regis attribuit: Cardelium autem, Kachetum, Gurielem, & Colchidem reliquis quatuor; quos & maiori natu filio esse voluit vectigales. Patre ab humanis erepto, fratres minores, pendentes aliquando maiori tributum, inficiantur in posterum; ab eoque immunes fiunt, & Principes supremi: sui quoque iuris perstitere ad nostra vsque tempora successores.

Ab hinc porrò sex supra viginti circiter annos, præpotens Rex ille Persidis Sciahabàs, nescio quo percitus odio; nisi fortè, quod nullus Iberus tributo sibi soluendo esse vellet obnoxius; Cardelij, Kachetique Prouincias, ditioni suæ conterminas, populatus est, penitusque vastauit; innumeros ferè Iberos, cùm viros, 88 tum mulieres, inde in Persidem captiuos abducens. Oppressit mœroris ictu acerbissimus casus Theimaratium, vtriusque Prouinciæ Principem Christianum; qui, vt placatum redderet Persam, & captiuorum ad restitutionem alliceret; matrem suam ad ipsum allegauit oratricem, eximiæ pulchritudinis, pietatisque, & magnanimitatis heroinam. Hanc vt primùm vidit oculus, statim arsit cor Sciahabasi: amore ebrius, impietate plenus, nil intentatum reliquit; vt castissimam ad impudicitiæ, 89 Christianam ad apostasiæ flagitium traheret, non illecebras vniuersas; non minas, spondet Regni coronam, supplicia, & mortem intentat: ad extremum in fide, & castitate constantissimam expertus; actus in rabiem, sæuissimis illam vrget tormentis vsque ad extremi spiritus profusionem.

Tristi nuncio de crudelissimo genitricis interitu accepto Theimaratius, præ nimia doloris acerbitate penè disruptus est; vtque illum quo- 90 modolibèt vindicaret; ac deinceps tutius redderet ab incursione Persarum Dominium suum; id planè machinatus fuit incautus, quod posteà citra spem in maiorem suimet perniciem cessit. Dominabatur in Prouincia Gangiæ, media inter Persidem, & Iberiam, cultor Mahometicæ superstitionis, Daut Kan, subditus Regi Persarum; qui maleuolorum inuidia, & improbis artibus ex eiusdem Regis gratia, beneuolen-

tiàque non nihil exciderat. Cum hoc finitimo Principe firmiſſimo iunctus fœdere Iberus, non ceſſat eundem ad rebellionem in Sciahabas Regem per aſſiduam inſtigationem impellere, quouſque fit voti compos; ratus quidem vterque, coniunctis vnà ſimul viribus ſuis, poſſe longè diſſito, etſi potentiſſimo hoſti reſiſtere. Exæſtuat irà, vlciſcendæque ardore iniuriæ, hæc audiens, Perſa Tyrannus: quamcitiſſimè poteſt, Roſtuanum, Iberum genere, ſed apoſtatam, florentiſſimo inſtructum exercitu centum millium Perſarum equitum, ad fœderatos, rebelleſque Principes debellandos immittit; vt, qui ex Iberorum Primatum ſanguine pariter oriundus erat; alterius Iberi Ducis, ſi eum deuincere poſſet, ſibi iura, ac Principatum acquireret.

Validiſſimi huius terror exercitus vniuerſam funditùs tremore concuſſit Iberiam; quæ proinde putabat, ſub Perſicæ tyrannidis iugum ſe totam tunc temporis ruituram. Præ cæteris autem animo conſternati, ingentique metu perterriti ſunt Theimaratius, & Daut Kan; qui nunquàm arbitrati fuerant, ſe tot, tantiſque viribus inuadendos: quare hic, arrepta fuga, perrexit ad Turcas, relicta Gangia in manu Perſarum; ille verò, Iberus inquam, ſeſe in Kachetum recipiens, inter aſperrimorum prærupta montium communiuit; deſerens Cardelij Prouinciam hoſtilibus armis expoſitam. Hanc Roſtuanus, direpta, vaſtataque Kacheti planitie, proprio mancipauit dominio, caſtris duobus exceptis, quæ ſibi, ſuoque 91
præſidio iuſſit Perſa muniri; ne nouus Princeps deſciſcere valeret vnquàm à Perſis. Cæterùm Theimaratius, vt vnius ſaltem Kachetenſis Prouinciæ pacificè poſſet ditione potiri; filiâ ſua, ſpecie, gratiàque venuſta, in vxorem Perſarum Regi donata, vectigalem ſe in poſterum pollicetur: quibus permulcta munere, & obſequio, tandem ira potentiſſimi Regis ſedata eſt.

Dum hæc interim initio agebantur; in cæteris Iberiæ Prouincijs noui excitantur tumultus inter Principes Chriſtianos; nouique belli offertur occaſio. Tractabat gubernacula Colchidos Dadianus Princeps, ita cautè, prouidèque; ac tanta quidem vel in ſubiectos, vel in extraneos beneuolentia, & liberalitate; vt propterea ad ſui dilectionem, & obſeruantiam exterorum quoque Optimatum corda pelliceret. Hinc laudem ſuam præ Iberis Principibus vndique celebratam conſpiciens, ad ſuperbos actus vltra modum efferebatur: &, quod peius, perinde ac ſi præeſſet æqualibus, præſcripta ſibi cum finitimis Regulis iura tranſgrediebatur, & contemnebat in dies. Subijt ergo acerbiſſimum odium vicinorum, tum Georgij Regis Imereti; tum Simonis Principis Gurielis, cui vxor erat ipſius Dadiani germana; tum denique Abaſgorum Ducis: qui omnes ſolertiſſimam eius ſagacitatem, ac ſimul potentiam formidantes; animi liuorem ſimulatione tegebant. Conceptam maleuolentiam, 92

caſus, qui ſequitur enarrandus, adauxit.

In ſuſpicionem adducitur apud virum coniux Dadiani, filia Ducis Abaſgorum; quòd, fide thalami violata, habuiſſet rem cum Viſiro (hoc nomine Colchiaco Principi gratioſiſſimus omnium aulicus nuncupari ſolet). Et quidem ea res, quæ manifeſta omnibus erat, quamuis nullam in Colchide turpitudinis notam pro more inureret; apud Principem tamen, quòd ſecundis perpulchræ, atque illuſtris adoleſcentulæ nuptijs animum intenderet, vxoriſque in dilectione frigeret, malè multùm audiuit; quapropter habita vt turpiſſima, illum irritauit ad vltionem. Vleiſcitur ergo Barbarus ſupplicio non mortis, ſed morte quidem ipſa crudeliori: amputat adulteræ Principi naſum, aures, & linguam; moxque, renunciato repudio, illam remittit ad patrem, quem ob id ſibi facit infenſiorem. Dein agens mitiùs cum adultero (quo ſanè ingenioſior, ac ſolertior nullus è Satrapis); apprehenſum non mutilat, non capite punit; neque, ne huius artes ſeditionem in populo concitarent, apud ſe in vinculis detinet; ſed in Gurielem ſub tuta miſſum cuſtodia, Simoni Kan leuiro ſuo, quem ſibi putat amicum, concredit; enixè rogans, illum ne ſineret euagari.

Annuit Dadiani votis amicus fictitius hilari, ſed ſimulata fronte: acceptum porrò Captiuum adhibet crebrò in ſecretis conſilijs; qui, vt

94 ſuæ proſpiceret incolumitati, occaſione reperta pro animi ſententia, non parcit inſolentiæ Dadiani diſertis, pleniſque vocibus oblatrare. Ergone ſubdetur, ait, Iberia Colchidi? Ecquid ò Principes Iberi præſtolamini vlteriùs ſpectaturi? En iam cernitis elatum animo hominem in dies ſingulos magis magiſque iura veſtra proterere, pluſque ſibi aſſumere, quàm ratio vlla ferat. En iam obſequio, famà, viribus perpetim, vberrimèque ſuccreſcit dede-
95 cori, decrementoque veſtro. quidni è Colchiaca, humilique valle erectus, dum permittitis vltrò, coronatam ceruicem attollat nouus Rex, nouus Imperator; vt excelſa, indomitaque hactenus, veſtri Caucaſi iuga iugo ſubdat, ac domet? quidni, dum ſuccumbitis vltrò, ad ſummum Iberiæ totius Imperium ſuperbus aſpiret? an tum valebitis, cum tandem potentia exaggeratus cunctis erit pertimeſcendus, obſiſtere? profectò inueterato, corroboratoque morbo fruſtrà, dum ſerò, parabitur
96 medicina.

His, & ſimilibus ab induſtrio, nauoque Captiuo exacerbatur, & incitatur magis in Colchum odium Iberi Ducis Simonis; qui, cum pariter impius, & cruentus admodùm eſſet (vt citiùs enim regnare potuiſſet, ſuum ipſum iugulauerat patrem); ſolicitè ſciſcitatus fuit ab hoſpite: quænam foret via dolis aptior? quibuſue communis, ac latens hoſtis tentandus inſidijs; vt poſſet vitâ priuari? His etiam ſine cunctatione ſuggeſtis,

gestis, mittit clanculùm nuncios ad Abasgum, atque ad Imereti Regem Georgium; quos factos de re, commodoque publico certiores, facilè ad suam trahit sententiam. Itaque de Dadiano per insidias obtruncando tres isti coniurant: vel, si fortè his patefactis alienum à voluntate exitum res haberet; de eodem tribus vndique exercitibus statim, & vno tempore circumuadendo deliberant: vtcunque demum, ipsum prorsus è medio tollere; ac Iosephum eius fratrem, eidem conspirantem sceleri, in locum demortui Principis subrogare.

97 Ergo reperitur, ac mittitur, qui cædem cautè committere sciat; &, si nequeat, coniuratione tentatam fidus celet, ficarius veterator. Detinebatur hoc tempore Dadianus festiuis nuptiarum solennijs implicitus: etenim prima repudiata coniuge, vxorem patrui sui Lipardiani, cuius iamdiu amore flagrarat, nuper vi raptam, superstite adhuc, & inuito viro, sibi matrimonio copulauerat: quod quidem ob scelus idem Lipardianus, dolore vehementer oppressus, propediem vitâ excesserat. Iamque extructum erat opaca inter nemora Colchidis, ad nuptiarum conuiuia æstate celebranda, auraſque molliter, ac delicatè captandas accomodum, triclinium amplum, & cancellatum. Cuius intra repagula dum Princeps in pleno conuiuio recumbens, & incumbens tergo cancellis; epulationibus, ac potationibus, canticis, & symphonijs cum innumera seruorum, & conuiuarum turba oblectaretur; aduènit extrà occultus, & ab equo desilijt grassator: tum ad latus triclinij posticum lento accedens pede, arreptam iecit lanceam per cancellos, fixitque, vi quanta poterat, in dorso Reguli: mox in equum citò resiliens, vitam suam celeri fugæ mandauit. Exanimata seruorum pars fuso, ac semineci accurrit domino: altera pars interrita velocissimis rapitur equis persequens homicidam; quem tamen assequi minimè potest.

98 Dum interea coniurati Principes, læti non magis de patrato facinore, quàm de non prodito coniurationis arcano; Dadiani mortem auidissimè expectabant: ille manibus periti chirurgi lethale vulnus committens; nil aliud magis diu noctuque animo solicito reuoluebat, quàm coniecturas, quibus posset prædiuinari; à quonam ictus veniisset. Et iam rerum omnium, non relatu quidem; sed suo, vt dicitur, marte gnarus; machinati sceleris auctorem, patronosque singulos mira, qua pollebat, ingenij perspicacitate cognouerat: prudens tamen celat silentio, ac nescire se simulat, quæ non poterant, opportuno *nisi tempore, vindicari; vnius* solummodò rei tunc habita ratione, nimirùm salutis recuperandæ.

99 Bimestri ergo dubietate anceps suspenditur sauciati Principis vita: deinde habetur incolumis: tandem pristinis perfectè viribus restituitur. Iam valens, ac vegetus, iubet, hominis cuiusdam, qui criminis con-

ſcius coniecturà iudicabatur, amputari dextram, oculoſque exuri; ratus, hac ſolùm pœna ſe cunctis perſuaſurum, de inflicto vulnere vltum ſatis: quippè mos erat in Regione, non plecti capite, niſi vel Eccleſiæ direptorem, vel cuius vita Principis, aut Principatus immineret exitio. Hoc facto, interiectoque non modici temporis interuallo, miſſis in Gurielem Oratoribus, maximas Simoni gratias & agere, & habere ſe fingit; quòd concreditum ipſi Viſirum tandiù in ſui gratiam cuſtodiſſet: at nunc, vt velit eum ad ſe remittere, petit. Contrà verò Captiuus, animo ſibi malum venturum præſagiente, multùm anxius; rogat Simonem, ipſe ne mittatur: certè ſcio, inquit, ad capitale me ſuppliciũ accerſiri. At ille, quid times? reſpondit: haud enim noſtræ patuerunt inſidiæ: cæterùm ſi quando tutus adhuc omnino non eris; ab omni quidem periculo ſecurum te mea redditura eſt commendatio.

Itaque Dadianus redditum ſibi Viſirum, & officiosè etiam commendatum, teneri ſub cuſtodia iuſſit, debitas molitori tanti ſceleris, citò pœnas perſoluturum. Deinde, nulla interpoſita mora, Colchos vniuerſos, qui noſſent arma tractare, maximè verò Proceres, intra diem conuocat, & parat ad bellum. inſtructum agmen triginta millium armatorum, quorum pars maior equites, ſuſpenſum animo tenet, primamque ſequentis diei differt ad lucem. Nullam ſanè magis virtutem in hoc Duce laudauerim; quàm celeritatem, & occultationem ſecreti. Nocte interim intempeſta, exercitu quietè compoſito, fragor ingens, horribilis inſtar tonitru, improuisò auditur; quo vndique Colchicæ valles, & Iberi procul reboant montes. excitæ ſomno ſurgunt illicò exterritæ copiæ; atque ex conſuetudine loci conſciæ infauſti ſigni, quiſnam è Dynaſtis ſit iuſſu Principis neci datus, interrogant. ſiquidem mos obtinuerat, vt, cum aliquis è Primoribus, cauſa perurgente, fuiſſet morte, aut graui pœna multandus; (ſolebat enim hoc raro contingere:) ne qua populi ſeditio, re ante exitum euulgata, conſanguineorum ſontis, amicorumue induſtriâ oriretur; occultè, atque inopinatò id noctu executionem haberet: tum, vt ſupplicium horrifero ſigno, & quo conterriti reliqui frænarentur in poſterum, in tota ſtatim promulgaretur Prouincia; bellicum prægrande tormentum, quod vnum, & hunc ſolùm ad finem media conſeruatur in Colchide, bombum horrendum emitteret. Dum igitur multitudo nouitati rei curioſas intendit aures; ecce Præco, clangore tubæ præmiſſo, è tabernaculo Dadiani proclamat: *Diſcite vniuerſi fide incorrupta morem gerere Principi. Ioſepho Dadiani germano, in vitam fratris, vt Regno ſcelere potiretur, cum Simone Kan Gurielis coniurato, oculi iam effoſſi ſunt. Item huiuſce Regni Viſirus, cubilis dominici violator, conſciſque coniurationis molitor, ne ampliùs eiuſmodi ſtruere poſſet inſidias, vinus intra*

tormentum immiſſus, vnà cum bombo per aërem diſperſus interijt. Eo idcirco bellum indicitur Gurieli; manè properandum ad pugnam.

Hæc ille palàm pronuncians, ſuppreſſit ſilentio crimen aliorum coniuratorum; ne aduerſus vnum Dadianum, qui eos imparatos, ac ſingulos inuadere cupiebat, varij ſimul hoſtes promulgatione prouocarentur. Infremuit in nefarios proditores, audito Præcone, Colchorum exercitus vniuerſus; qui, dato æquitatis læſi Ducis, exactiſque iure ſupplicijs plauſu, ad iuſtas quoque pœnas armis à Simone capiendas ſeſe inuicem excitarunt. Oriente vix luce, impiger Regulus iter quatridui ſuſcipit, aciem greſſu feſtino in Gurielem deducturus. ac Phaſidis quidem per flumen (Rion incolæ vocant) quod Iberiam, atque Colchidem interfluit, agmine traiecto, incipit vndique Regionem vaſtare. Iamque ſparſi rumores, ijque conſtantes, ad Vzurgheti Regiam Simonis peruenerant; qui coacta properè manu militum, quantacunque potuerat in ea imminentium periculorum anxietate, & temporis anguſtia celeriter adunari, venit obuiàm inimico.

Collatis iam ſignis, vtrinque læuiſſimum initur certamen; quippe vtraque pars, non minùs ob nimiam feſtinationem, quàm propter odium inteſtinum, ad pugnam concitata ſpiritu erat. Itaque alij eminùs crebro telorum iactu acriter in hoſtes deſæuiebant: iactaque ſibi tela clypeis, & corporis motu vitabant. cominùs a- 103
lij lanceis, mucronibuſque, & tortis congrediebantur machæris. fuſum eſt pari marte hinc inde non modicum ſanguinis; & victoria ſanè diu anceps, tandem videbatur flecti paulùm potiùs ad Dadianum. Quamobrèm Patriarcha Iberiæ Malachias, frater Simonis, qui pro germano dimicabat primæ, atque omnium ſtrenuiſſimæ dux aciei; ſiue ſpe erectus regnandi loco fratris, ſiue deiectus animo ob excedentes Colchorum vires, actutùm in Simonem pro Dadiano vertit arma ſuæ 104
cohortis: ſimiliter, eius exemplum ſequuti, duces nonnulli fecere. Hinc cedente Colchis, ac fugata parte reliqua exercitus Iberorum; armis vndique hoſtilibus circumſepitur, atque capitur Simon.

Victoriam igitur conſequutus Colchorum exercitus, ad fugientes ſtrenuè inſequendos, trucidandoſque iam irruebat; ſed cohibitus fuit à Duce, cui quidem viſa eſt, poſt captum hoſtem, in inſontes, & Chriſtianæ 105
religionis cultores non eſſe ampliùs adhibenda ſæuitia. Hac indulgentis animi magnitudine, pietateque illecti vniuerſi Gurielenſes Primates, debitum victori obſequium præſticturi, adeunt illicò Dadianum; qui cunctos honorificentia magna exceptos, & comitate, his alloquitur verbis: Non ego, nobiliſſimi Viri, ad Regionem euertendam, aut occupandam; non ad excindendos beneuolos, & amicos; ſed vnum tantummodò ad proditorem Principem debel-

bellandum, huc veni. Profectò inulta mihi non relinquenda erat grauissima hominis fraudulenti offensio; qui, nulla vnquàm lacessitus iniuria, quantùm me læserit immerentem, planè iam nostis. Cæterùm haud quaquàm par erat, vt magnificentiæ vestræ præesset, fideliſſimoque tot, ac tantorum Procerum obsequio potiretur, qui non leuiri tantùm capiti iniquus, ac fœdifragus tetendit nuper insidias; verùm etiam immoderatæ olim ambitione, ac citò regnandi auiditate exesus, moræque impatiens, æquo pati animo maluit, sacrilegas manus in sanguine genitoris fœdare impius parricida. Hæc fatus, adducto in conspectum infelici Simoni ignitis iussit laminis oculos exiccari, atque obcæcatum è Regno detrudi; qui vectus Constantinopolim, & apud Regem Turcarum deploratis in Dadianum fruſtrà querelis, inde nauigauit Hierusalem; vbi religiosæ vitæ instituto diem clausit extremum. At verò Dadianus, Guriele subacta, hosteque iam Sede depulso, Malachiæ, noua priùs tributi, ab eo sibi soluendi, pacta exactione, Prouinciæ dominatum concessit. tum pede illinc relato, in Colchidem & sororem suam Simonis vxorem, & opulentissimum thesaurum, è Regia eiusdem Simonis abreptum, & exercitum thesauri parte larga manu remuneratum traduxit.

Inter hæc autem Georgij Regis Imereti, itidemque Abasgorum Ducis pectora; quibus miserandus obcæcati, eiectique Simonis euentus timoris iam multum incusserat; varijs 106 curarum fluctibus agitabantur. & res quidem inter spem, & metum eorum suspenderat animos. hinc criminosæ conscientiæ redargutio iamiam irruentes in ipsos Colchorum phalanges, ac seuerum vindicem Dadianum ob oculos proponebat: hinc, quam imaginabantur, suæ conspirationis occultatio magnam sibi spem, & à bellorum incommodis securitatem facere videbatur; maximè cum Colchiacus Princeps inflicti quondam sibi vulneris reos, solos duntaxat Visirum, Simonem, & Iosephum, in 107 quos vltus iam erat vsque affatim, præconio promulgasset. Altera subinde non minùs perplexa dubietas ipsorum occupauerat mentes: num congregatis copijs in procinctu stare deberent, exitum rei præstolantes armati, nequando improuidi appeterentur? an motu armorum, quo crimen forsan occultum, exploratum certè, ac publicum fieret, abstinerent? postremum hoc tandem, seorsim, & consilij alterius inscij, (quippe inter Abasgos, & Imeretum Colchis erat media) eligere statuunt.

Dux verò Colchidis, ac versutus satrapes ille Dadianus; qui, vt Caucasios cliuos ditioni iungeret suæ, Iberorum Magnatum beneuolentiam largitionibus, alijsque blanditiarum illecebris consectari, nulla intermittebat die; quamuis certum Abasghi, Georgijque crimen, non ipsi vt certum, sed coniecturale proponeretur; arripuit tamen lubens vel minimam, quam diù quæsierat, oblatam occa-

ſionem; quæ, ſi ad bellum iuſtè inferendum nequaquàm ſufficiebat; ſuperfuit tamen imperitandi cupiditati, quæ per bellum explenda erat. Dimiſſum igitur fatigatum exercitum, & ferè per hebdomadam ſuis in domibus è labore præterito recreatum, extemplò iterum conuocat, luſtrat, ac recenti, fortiſſimoque milite roborat. Tum mittit citò ad Regem Georgium feciales legatos; qui ei bellum indicerent tali, ne ſuſpicioſus ipſe fieret Abaſgo, prætextu: quòd fœdo iunctus fœdere cum Simone, percuſſorem ad ipſum inſidijs opprimendum miſiſſet; vt Colchis, in ſtatum priſtinum redigenda, Imereto, Iberoque Regi ſubigeretur. Nec dum Cotatis regalem ad vrbem legati peruenerant; cum ipſe, quaſi ad triumphum potiùs, quàm ad conflictum iturus, vnà cum vxore ſe viæ commiſit, exercitum conducturus in Imeretum.

Porrò Georgius, cui proprium crimen timorem attulerat, magnam quoque timor ſuſpicionem, qua in explorãdo quemlibet aduerſarij motum penè ſcatens oculis Argus euaſerat; ſtatim ac inimicum ad ſe iter direxiſſe, per ſpeculatores præſenſit, manus vertit ad arma; Procereſque omnes, & copias celeritate maxima congregauit. Cumque armatam inſtruens aciem; turmaſque, & cohortes duces ſub ſingulos in ordinem referens, exercitui obequitaret; milites vniuerſos pauore exanimatos animaduertit: (Colchorum namque phalanges, ex Gurielenſi victoria impetu magno, & audacia redeuntium, terrore regionem impleuerant). Quare licet metu fluctuans agmen, ſuo ipſe diſſimulato timore, ad animos, & fortitudinem reuocare pro viribus conaretur; vix tamen valuit tantum illis addere animorum, quantum ad primam hoſtium aggreſſionem ſuſtinendam ſufficere videbatur.

Intereà Dadiani copijs, Imereti fines ingreſſis, atque in vniuerſam Prouinciam debaccatis, vix obuius fuerat Pagus, aut Vicus; qui latrocinijs direptus, cladibuſque luctuoſis repletus, poſtremò voracibus non fuiſſet flammis abſumptus. horribilis viſu pompa! vndique cernebatur incendijs Regio conflagrare; cuius quidem cinefactæ reliquiæ, oculis deinde meis per iter exhibitæ, lacrymas quoque mouerunt. Cæterùm efferatus, præceplque exercitus, non ſecus ac flumen inundans; omnibus longè latèque perturbatis, & ad perniciem redactis; ad vrbem expugnandam, & ſtragibus obruendam rapidiſſimè ferebatur. Ingens erat agreſtium Iberorum numerus, huc illucque pericula fugitantium; alij montium præruptorum petiuere ſeceſſus; alij ſub obſcuras nemorum latebras abdidere ſeſe; reliqua pars ad Vrbem, & Georgium effugium habens, maioris fuit cauſa timoris eius agmini trepidanti.

Occurrunt ſibi tandem haud procul à Ciuitate, ſimul congreſſuræ, manus vtriuſque Ducis. Colchi tanto irruunt impetu in Iberos; vt prima horum acie fuſa, cæteros facilè non

in fugam modò conijciunt; ſed etiam viriliter perſequuntur, aſſequuntur- 112
que pleroſque; è quibus plures capti ſunt, quàm occiſi. Hos inter Rex quoque Georgius, dum è manibus hoſtium munimento euadere fugâ celeri properabat, captiuus remanſit.

Finito huiuſmodi euentu prælio; Vrbs Cotatis, Dadiano victori ſe deditura; cùm ad pacem petendam, tum ad veniam Regi ſuo impetrandam, caduceatores emittit; quibus ille benignè exceptis pollicetur vtrumque, ſi Rex, in poſterum ſibi 113
morigerus, obſequium promiſiſſet. Hic, in arcto iam poſitus, vltrò ad conſenſum inducitur; pactionibuſque confectis, ſpondet, auxilio, quotieſcunque opus eſſet, Dadiano cum copijs ſe venturum; ac prætereà ducenas Armeniorum, nonnullaſque Iudæorum familias, quas ille ad Colchidem inhabitandam, & negotiationem in eam introducendam inſuper quæſierat, traditurum. Vt verò ſancita, atque iurata fœdera ſanguine mèdio iuxta morem confirmarentur; Dadianus ſuæ vxoris vbera (demi- 114
randa ſanè diſſoluta Barbarorum conſuetudo!) obtulit Georgio Regi ſugenda.

Ita rebus in Imereto compoſitis, redit Colchus in Patriam; atque in accliui cacumine iugi arcem extruit validiſſimam, vrbemq. circumſtruit; in qua conductum victoriæ trophæũ, Iudaicum, Armeniumque populum collocauit. His peractis, bellum aduerſus Abaſgos capeſſit; qui, cum aſperrimos montes, & inacceſſas incolerent rupes, admodùm longum illud, ac difficile reddiderunt: tamen nihilominùs, iteratis per ſingulos annos aggreſſionibus, coacta denique fuit aſpera, & montana gens; vt poſſet imperturbata viuere; & ipſa collum ſubdere Colchiaco iugo. Studioſiùs itaque, ac feliciùs nouit inuictiſſimus Dadianus, qui vitam hactenus ſub proſpera ducit fortuna, ſui amplificationem Imperij vlciſcendo contrechnari; quàm noſſent anteà inimici demolitionem eius offendendo moliri.

De Colchidis Regione.

COlchis eſt Aſiæ regio iuxta Pontum; ab Ortu, & Meridie Iberiâ; ab Occaſu Euxino mari; à Septentrione Corace monte clauſa. Huc Iaſonem cum Argonautis nauigaſſe, aureumque vellus inde in Græciam retuliſſe, Poetæ fabulati ſunt. Vniuerſam certè Prouinciam, cuius ambitus eſt plus minùs quatuor millium ſtadiorum; vnicum dixeris nemus, vſquequaque ligneis, rariſque domibus ſparſum; vbi (Caſtro Kalachis excepto, ab hodierno conſtructo Principe) nec vrbs, nec oppidum, nec pagus incolitur vllus. Montoſa licet, interſtinctaque collibus, non ſilice quidem, ſed molli terreno obſitis, & ſyluoſis; ima tàmen, depreſſaque regio eſt; montibus vndique altiſſimis, ab Aquilone Coraxicis, ab Oriente, Meridieque Caucaſijs circumuallata.

Hinc magnis, piſculentiſque ſca-

tet fluminibus; in quibus vberrima, prædulcium maximè Silurorũ, quos aliter Sturiones vocamus, piſcatio fit. præ reliquis autem Phaſis, ipſam ex Iberia diſterminans, apprimè celebratur; à quo Phaſiani, quòd maximus eorum feratur ibi prouentus, nomen traxere. Paludibus etiam, limoſiſque lacunis paſſim obruitur. quò fit; vt, aëre humidiſſimis exhalationibus corporeſcente, non ibi tonitruum, non turbinum eruptiones, neque grandines, aut ignitæ faces, aliaque, quæ ſicco excitantur, metheorologica vnquàm miſta generentur; ſed tantummodò pluuiæ, quæ tum hyeme, tum æſtate ſunt fermè quotidianæ.

Infatuatur idcirco illic natura cunctis in effectis: hebeſcit herbarum virtus, odor florum, frugum ſapor; ſerpentes etiam, ſcorpioneſque, quorum eſt terra ferax, veneno carent; ſed & lectus ipſe à ſuo cimice, & pulice tutus eſt, ſi non à ſitu, ranisque. Quapropter omnibus ex humido enaſcentibus morbis magnoperè ſit Colchis obnoxia; hydropiſi potiſſimùm, febribuſque frigidis, ac periodicis; cuiuſmodi ſunt tertianæ, & quartanæ. Vermiculari vltrò ſolent frequenter, non humana modò corpora in ſtomacho; verum etiam brutorum animalium; ſues præſertim, quorum ſæpenumerò carnes ipſæ, quòd fortè etiam naturà humido abundent, etſi viuidæ, aut tunc exectæ, verminoſæ tamen reperiuntur.

Eſuriunt proinde cuncta viuentia eſum ſalis; cuius tanta quidem in regione caritas eſt, & appetentia; vt vel homines illud, perinde quaſi ſaccharum Creticum, belluino more commanducent. Infima gens, quæ vel nuda prorſus, vel ſimplici induta tunicà eſt, vitam à nimio madore tutatur aut labore, aut continua ignis præſentia: Nobiles verò tum igne, tum iugi motu. perequitant enim Prouinciam toto ferè anni tempore errabundi, huc illuc per ſua prædia domicilia transferentes; cum roſcidum clima vix diuturnam in loco ſtationem humanæ vitæ permittat. Ego quidem triennio, quandiù in Colchide degere iuſſus fui, quartanam mihi febrim, hydropico tumori annexam, aſſidua per nemus equitatione munia Miſſionis exercens, extenuaui, macerauique: ac ſæpè contigit, vt rigidam eius acceſſionem, ſeu paroxiſmum in itinere tremulus equiſeſſor compeſcerem; aut interdum, cum ſolito aſperior illa erat, deſiliens, ligatoque ad arborem equo, ſuper gramina iacens ſuſtinerem, vſque dum rigor in calorem migraſſet. plurimùm profectò ad ſalutem recuperandam, & motus ille frequentior, & fumus panacèæ, vulgò dictæ *tabacco*, mihi contulit.

In agris igitur, humore perpetuo vireſcentibus, innumera gregum, & armentorum, equitiorumque paſcitur multitudo: & equorum ſanè nuſquam gentium illà vidi copioſiorem; Optimatum alij quingentos, alij mille, Princeps eos ad quinque millia poſſidet. Hinc mirabilis viſu eſt aſſidua, inter ſe ibi pugnantium equorum,

imò quàm belluæ, immanitate efferatur; vt nec exhorreſcant Proceres (quod recolere vnquàm non valeo ſine lacrymis) ſubditos ſuos Chriſtianos pretio vendere, dareque Mahometanis mancipio: quorum quotannis plùs tria millia Turcicis nauibus è Colchide Conſtantinopolim per mare nigrum, non ſecus ac fabulosà Charontis cymbà per Cocytum ad Inferos, tranſuehuntur. Et ipſe quidé teſtis rei ſum oculatus; qui eàdem ſemel viâ ferè trecétos ex eis mecum in naui comites habens, ac in fidei conſtantia pro mea virili parte confirmans; vni moribundo, priuſquàm vitâ decederet, ſacramentalem abſolutionem præbiturus, vix potui per nutus, ne ſuus aduerteret herus, ipſum ad pœnitentiam exhortari; perque nutus ab eo ſigna contritionis accipere. 121 122

Prædictam itidem ob cauſam nulla exercetur in Colchide negotiatio, aut commercium; imò nec vlla eſt officina, vel, in qua merces venditentur, taberna; & ſic neque etiam vſus nummorum. quare Magnatum domus, è quibus nec aurum, nec argentum vnquàm extrahitur, pretioſa ſupellectili, præcipuè veſtimentis, & argenteis, aureiſque vaſis, ſuorum ſubiectorum venditione coëmptis, abundant. vnicuique verò, quæ ad victum neceſſaria ſunt, ſiue à prædijs, vel armentis, gregibuſque; ſiue à ſubditis ſuis ſuppeditantur. de cætero per mutuam rerum commutationem viuitur: nimirùm lana ſelibrali. v.g. aut pugillari ſale gallina rependitur; duplici gallina gladiolus: quatuor gladiolis capra; veruex geminà caprà; bos tribus verutcibus; equus duplici, aut triplici boue; ac ſimiliter de reliquis. Res verò, quæ præterea vice pretij paſſim in commutatione mutuantur, præcipuæ ſunt ferrum, æs, arcus, ſicæ incuruæ, vaſa, tapetes, fruges, telæ laneæ, lineæ, ſericæ, goſſipinæ, &c. Indicuntur autem à Principe, ad merces huiuſmodi commutandas, pluries in anno, ſtatutis diebus, lociſque emporia; quò & Princeps ipſe ſolenniter, & populus vniuerſus conuenire ſolet. 123

De Colchico Principe.

COlchorum Regùlus hæreditariâ ſemper ſucceſſione, quemadmodùm & alij Iberorum Principes, auitum regnum aſſequitur; vocaturque perpetuò ex cognomine Dadianus; quamuis proprium præſentis Reguli nomen ſit Leuàn. Huius ſecunda coniux, ex qua liberi procreati ſunt quatuor, duo mares, Alexander, & Manachiar, duæque fœmellæ, Ghul, & Zira; vt ſua regnaret proles, geminum prioris vxoris filium vnam intra diem veneno interfecit. minorem natu filiam, nempe Ziram, deſponſam aiebant primogenito Alexandri Regis Imereti; qui adhuc ipſe, vti contigerat Dadiano, repudiata adulterij causà prima coniuge, filiam Theimaratij, Principis Kacheti, vxorem duxerat. Soror verò Dadiani, virtutibus ornatiſſima; quæ Simoni, antequàm è Ghu-

rielenſi is throno deturbaretur, nupta fuerat; deinde Roſtuano, Car- 124
delienſis Prouinciæ Principi apoſtatæ, matrimonio copulata eſt; qui, vt illam, Mahometani viri nuptias reſpuentem, dolis ad ſua vota pelliceret; caput à quodam ſibi Sacerdote ablui iuſſit, Chriſtianæ ſe fidei ſic fingens quaſi per nouum baptiſma reconciliatum. illa tamen, infideli licet viro coniuncta, à Chriſti fide, quam hactenus conſtantiſſimè profitetur, auerti vnquam non potuit.

Pendit Colchiacus Princeps Imperatori Turcarum *quaſdam pro tributo* lineas telas; quibus cum mittit 125
etiam dono pueros nonnullos, puellaſque formoſas. Hoc ei obſequium, haud metu quidem vllo impulſus; cum vtriuſque ditionem Iberiæ pars interiaceat; ſed veteres potiùs Maiorum ſuorum conſuetudines ſeruaturus, præſtat. Arctiſſimo præterea neceſſitudinis vinculo eſt Perſarum Regi adiunctus; ad quem vnum è Primatibus, centum aſſectatoribus lautè ſociatum, in triennia ſingula oratorem legat. Ampliſſima per hũc 126
illi mittere Colchica ſolet munera; ſagaces præter alia, acerrimoſque canes venaticos, ac multas etiam rapaces prægrandium accipitrum ſpecies: plurima viciſſim ab eo dona recipit Perſica, præcipua Elephantos.

Subſunt ciuili eius dominio centum quinquaginta Demarchi cum ſubditis ſuis; tyrannico verò iure in decem & octo millia familiarum, quas etiam poteſt, vti mancipia, vendere, dominatur. ſimili circa ſuos ſubiectos potiuntur iure Demarchi. Potens eſt in aciem educere equitum viginti millia, ac peditum decem millia; commeatus tamen defectu prælium vltra menſem prorogare nequit.

Præter lapideum, ac ſumptuoſum ædificium, quod illi Regia eſt; alia poſſidet lignea, vbique ſparſa per Regionem, viginti quinque palatia; quæ circum ſingula reperire eſt vineas, hortos, pomaria, prata, venatoria nemora, & paſcua quoque, vbi *copioſa gregum, & armentorum* paſcitur multitudo. Omnia hæc circumcurſans quotannis habitacula; vnà cum vxore, ancillis, matroniſque pluribus comitata; necnon cum conſueta ſuorum trecentorum familia, ac duobus è noſtris Patribus, hodierno Principi admodùm gratioſis, modò huc, modò illuc domicilia transfert: captans in tranſitu exhibita ſibi cum muneribus, ac tributis obuiantium Magnatum obſequia; atque tandiù in vnoquoque habitaculo commorans; quandiù reperta in eo cibariorum annona permittit.

Pulchrum ſanè ſpectaculum illo cerneres tranſmigrante: grandis pediſequorum, ac pediſequarum numerus, vniuerſam domeſticam ſupellectilem, adhuc ipſa ſubſellia baiulans, equitantem Domini, ac Dominæ ſuæ familiam pedeſter ſubſequitur: cuncti onuſti, ac ſeminudi, hoc eſt, pectore tenus veſtiti ſemicinctio, nec proinde affecti pudore, nunc cœnoſas tranare lacunas; nunc

cliuoſorum ardua montium aſcendere; nunc brachijs inuicem illigati, ne rapido aquarum decurſu abducantur, flumina vado traijcere, ſimul conſpiciuntur. neque hoc ob equorum inopiam; ſed ad maiorem gloriæ, ac potentiæ oſtentationem permittitur.

Quotidiana Principis occupatio aut in venatione ſylueſtri, aut in populi cauſis, diſceptationibuſque dijudicandis verſatur. nec iudicij mos ſilentio diſſimulandus. Siquidem aguntur hæ cauſæ, tanquàm in Auditorij foro, ſub dio campo in aperto, qui ante atrium cuiuſcunque palatij latiſſimè patet. Hìc dum Princeps graui, ac lento gradu, equeſtri conſequente familia, circumequitat; ſinguli litigantes, cum cauſidicis, patroniſque ſuis, & teſtibus circumcirca ab inuicem diſſiti, ne equitationi eius intercluſa, ſed interciſa ſolùm ſit proſequutio, ipſum præſtolantur. Illi ergo, prope ſeipſos tranſeunti, occurrunt primi litigator, & aduerſarius; ſuppliceſque coram equum ſiſtente Principe vnicum procumbunt in genu: mox alter poſt alterum, ſic genuflexus, baculoque innixus, exponit litigium; rationes pro ſe quiſque exaggerat, aſſtantes adhibet teſtes, & aduocatos. Denique in peroratione, vt iudicis mens non miſeratione tantùm, ſed adulatione quoque permulceatur, & erumpunt fletus, & illi diuino nomine oblato litant his verbis: *Cemi Patoni, Cemi Gorunti*. hoc eſt: Dominus meus, & Deus meus. Vltima porrò perorationis verba, vt in corde Principis 127 efficaciùs imprimantur, percuſſa baculo extenſo tellure, tono proferunt altiori. Dirempta demùm horum controuerſia, procedit equitatus ad reliquos. Hoc itidem modo Demarchi in ſua quilibet ditione iudicia exercere ſolent. Nec modò cum adit ſuperiorem inferior; verùm inter æquales etiam mos inualuit, vt pro re, quæ ſua vel parum quid referat, alter ab altero non aliter, niſi in genu procumbens, & quærat au- 128 ditionem, & optatam rem fuſis precibus impetret. Si verò lis, aut contentio inter ipſos oriatur Primates; dummodò alter eorum non prouocet ad Principem, nequit is illi dirimendæ ſe immiſcere: ſed ipſimet, armatis ſubditorum ſuorum agminibus aduerſus inuicem irrumpentes, litem non iudicio quidem, ſed ferro decìdunt. vaſtant ſibi agros, ac ſegetes; armenta diripiunt; excìdunt vineas; domos incendunt; plena vino dolia perfringunt: vt ſemper non causà cadat, niſi imbecillior; nec 129 alter vincat, niſi causà deſerta.

Sine venatione vt à Principe, ſic à Nobilioribus nulla fermè dies tranſigitur: vndè in menſa carniuoræ familiæ ſyluaticum nunquàm cremium deficit. Sunt propterea tum ipſe, tum reliqui in arcu, tortaque ſica tractandis (quibus ſolis in venatu armis vtuntur) peritiſſimi. tam rectè dirigunt ad ſignum tela; vt quandoque Dadianus in phaſianorum aucupio refugum quendam, ac volitantem accipitrem, dum ad manus

nus redire iterùm nollet, in ipso volatu coram nobis teli iactu transfixerit. Et iaculationibus quidem à primis vsque annis assuescunt. à mamma disiuncto vix infanti, vt obludat, aptatur arculus in mantiolis. ipsos sæpè puellos demiratus sum, aues, & vulpeculas arcu infectantes. Principem, venatum euntem, sequi tenentur Proceres, ac reliquus populus alternatim: quemadmodùm & alij subditi Dominos suos.

Dum autem venantur feras, vt illæ fragore magis horrisono è syluis, ac saltuosis latebris exturbentur, & in apertum egrediantur, ænea solent tympana pulsare: ac tum foràs exilientes exterritas, & huc illuc diffugientes, equis velocissimis persequuntur, spicula post illas bifurca, ad crura, coxasque præcidendas, assiduè iaculantes. & quamuis plurimos secum canes, & in venatu quidem præcellentes, ducant; cupidine tamen cursitandi ipsi post feras, vtque de illarum occisione gloria sibi solis ascribatur, eos vt plurimùm cohibent: nec planè dimittunt, nisi victoria sine illorum auxilio desperetur. Hinc multi, equis in cursu cæspitantibus, præcipites ruere, ac miserabiliter interire solent: adeò vt regnantis adhuc Principis & pater, & auus, nonnullique alij Maiores eo mortis genere vitam finierint. Denique peracta venatione, coctisque ferinis carnibus, singula feræ membra vnicuique, prout illi ex debito præscriptæ legis pars contingit, in mensa dispertiuntur: ac sicuti dexter semper humerus domino, dominæ verò sinister apponi debet; ita alijs alia: præcipua tamen eorum virorum, & canum habita ratione, qui feram illam venati sunt. Alios peculiares Colchorum mores, præsertim superstitiosos, & cum admiratione risum etiam generantes; ne videamur in oblectanda Lectorum curiositate nimiùm immorari, omittimus.

De laboribus Clericorum Regularium, in Iberia, & Colchide pro Fidei prædicatione susceptis.

QVinam hi primùm in termino, deinde in itinere fuerint; saltem ex parte, atque summatim referam: maximè cum, eos omnes ex ordine à pererudito nostræ Congregationis viro literarum monumentis, ac posteritati feliciori calamo mandandos esse, acceperim. quarè satis sit modò, hæc de illis pauca, quæ sint reliquorum omnium argumento, Lectoribus hìc exponere prælibanda.

Et quidem incommoda, à Clericis Regularibus in Iberorum, Colchorumque Prouincijs pro Catholicæ fidei propagatione strenuissimè tolerata, exantlatique felici progressu, vberrimique fructus perceptione labores, tot, ac tanta hucusque fuerunt; vt planè indicibilia sint, eorumque toleratio non virtutis humanæ, sed diuinæ prorsus, suis à Christo militibus impertitæ, opus cen-

lenda sit. Etenim vna duntaxat timorem incutit, & horrorem habitationis considerationem in Regionibus illis; adeò infœcundis, quæ adhuc frumentum, & panem, vnicum humanæ vitæ solamen, & fulcimentum, habitatoribus denegent: adeò desertis, & inuijs; vt domi inter lustra ferarum inhabitatio, extra domum cum feris ipsis profectio sit: adeò pluuiosis, opacisque saltibus obsitis; vt iugiter in tenebris viator ambulet, & per lacunas: quid plura? morbiferis supra modum; aliarum nationum commercio, & negotiatione priuatis; vbi gens effrenata, & barbara, 134
ac solùm rapinis, intemperantijs, superstitionibusque addicta: &, vt paucis concludam, omnis ferè boni expertibus, omni malo refertis; vt sanè aut incredibile, aut miraculum videatur; ex alijs Missionariorum familijs, quæ olim ibi fuerunt, solos Clericos Regulares tot ab hinc annis constantissimos hactenus ibidem perstitisse: quod ita quidem strenuè factum est; vt eis corporis, ac vitæ priùs, quàm animi vnquàm vires defecerint.

Breuì namque sub grauissimo eo laborum pondere plurimi viriliter obiere Patres; non minùs, quàm prosapia generis, Apostolico spiritu, vitæque integritate præclari: inter quos singulare virtutis in prædicationis munere obeundo, atque constantiæ in Infidelium, & Hæreticorum insultationibus, alijsque malis perferendis specimen edidere non pauci: ac imprimis Domnus Iacobus de Stephano, Neapolitano olim 133
in Regno Dominus Aquediæ; cuius Angelicam vitam, magnasque in Catholica Fide dilatanda progressiones; res denique, tam in Italia, quàm in Iberiæ Cardelienſi, & Kachetensi Prouincia egregè, sanctissimèque gestas, iamdiù prælo subiecit Pater D. Franciscus Maggius; qui in eadem quoque Missione non parua eximiæ indolis suæ dedit experimenta: D. Antonius Giardina Panormitanus, primus ille in Gurielensi Prouincia orthodoxæ fidei nunciator, & præco: D. Vincentius Carafa Neapolitanus, vir integerrimus, & proximorum salutis procurandæ desiderio flagrantissimus; qui dum Goride pestilentiali morbo infectis ex animo inseruiret, Sacramentaque ministraret, eodem ipse malo correptus, cessit è vita: D. Ioseph Iudices Mediolanensis; cuius quidem tanta fuit vitæ innocentia, exemplum virtutis, zelus animarum; adeòque profecit in hæreticorum conuersione, vt eius fama immortalis apud Colchos reddita fit; quemadmodùm & mors apud 135
Constantinopolitanos illustrissima fuit. dum enim, suscepta Colchiaci Regis legatione ad Romanum Pontificem, in Italiam concessurus, Constantinopoli obiter moraretur; ac tres ibi Colchos, Turcarum seruos, Christianis à se præceptis imbutos, atque in Catholica Fide confirmatos, baptizasset; iterato deinde ex Italia in Colchidem transitu per eandem Vrbem, à calumnioso Iudæo ad Turcicum Magistratum nomen eius delatum

admiſſique ad Regem Dadianum, his illum verbis compellauere:

Quos in præſentia cernis, Glorioſiſſime Rex, amictu quidem contemptibiles, exhauſtos inopia, longiſſimis viarum itineribus fermè ad conſumptionem redactos; Religioſi Europęi ſumus, Chriſti Euangelici ſectatores; vi equidem nulla, nec ægrè; ſed ſponte noſtra pro ipſo miſerijs hiſce mundanis emancipati. Italiæ alma Vrbs illa, ac toti celeberrima mundo, Roma, regio noſtra eſt: vndè, tanquàm ex Imperij Eccleſiaſtici ſolio, Petri Principis Apoſtolorum ſucceſſor, ac in Terris Chriſti Vicarius, Pontifex Romanus, certam Chriſtianæ fidei normam præſcribit nationibus vniuerſis; Regumque, ac Principum religioſis cultus obſequijs, diffuſam toto Orbe Eccleſiam moderatur. Is igitur eſt, qui modò nos, Apoſtolicos Sacerdotes, magni nominis tui, ſuauiſſimæque famà humanitatis illectos, per innumera maris, ac terræ diſcrimina ad te, vltrò volentes, allegauit; tibique deinceps addixit famulaturos: planè non vt hìc felicitatem nobis vllam; aut auri, argentique, vel ſi quam promittit aliam huius fœcunditas Regionis, & comitas habitantium, diuitiarum opulentiam comparemus; iamdiu hæc fuimus omnia noſtris in Regionibus aſpernati: ſed vt tibi ſolùm, Magnanime Princeps, cunctoque populo tuo, veritatem Catholicæ fidei nunciantes, felicitatem afferamus æternam.

His Dadianus auditis, ſimilibuſque in Vrbani Summi Pontificis epiſtola lectis; admirans Virorum modeſtiam, ſtrenuitatem, religionem; benigno eos excipit vultu, iubetque 139 diuturno viarum labore fractos refici, & à laſſitudine recreari. Deinde virtutem illorum primo vult tentare periculo. Erat ipſi filia, Adoleſcentula quædam; cuius linguæ, manus, ac pedis motum ita paralyſis ab infantia eripuerat; vt eius proinde valetudo deſperaretur. hanc Patrum curationi commiſſam, ſtudio etiam diligentiſſimo commendauit. Suſceptam illi prouinciam, magnam licet, & arduam, haud quaquàm fore putarunt fidentibus Deo difficilem; quare medicaminibus quidem, 140 magis tamen aſſidua apud Deum inſtantia precum, tria illa Paralyticæ membra poſt vigeſimum diem motui priſtino, ac ſanitati reſtituerunt. Vidiſſes profectò, vulgata præclari fama facinoris, præſultare lætitia, demirari, ſtupeſcere Regem, Reginam, Populum vniuerſum; qui aliorum ſubinde infirmorum ſanationes experti à curationibus Latinorum; eos deinceps, ceu ſibi de aplos Empyreo, maxima, qua par erat, obſer- 141 uatione cœperunt, & obſequio proſequi.

Hinc Serui Dei, promulgandi fidem Catholicam facultate donati, Regiſque adiuncti familiæ, integrum ferè annum ſequi poſt illum, Regionem more ſuo circuncurſantem, iuſſi ſunt. Intereà per omnia nemoroſi loci tuguria diſcurrentes, veram annunciabant fidem; Sacrumque quotidiè facientes, haud ceſſarunt, pro reliquo ſuo munere, vel curare infirmos; vel afflictos, depreſſoſque

ad patientiam exhortari; vel ſuperſtitioni, aut ebrietati deditos redarguere, vel homines illos efferatos, rerumque ad æternam ſalutem ſpectantium inſcios, incurioſoſque ad Chriſtianam caritatem ſuauiter allicere; ad religionem, & Dei cultum inſtruere; eorum denique puerulos baptizare. Et quamuis Sacramentum hoc Paruulis nimiùm cautè, ac non, niſi prætextu medicinæ, quæ illos liberaret à vermibus, miniſtrarent: (nihil enim ægriùs in eius prædicationis primordijs audiebant adulti, quàm Baptiſmum ſuum irritum eſſe): haud tamen obſiſtere valuit inimicus humanæ ſalutis; quo minùs Colchi vniuerſi de artificioſo Apoſtolicorum Virorum miniſterio, ſuffragante illi Deo euentibus proſperis, maximam conciperent exiſtimationem, ac deſiderium. eiuſmodi enim ſacra ablutione pueruli à verminoſo etiam morbo ita feliciter multoties curabantur; vt frequenter ad illam pro ſanis adhuc filijs expetendam parentes confluerent. vndè factum eſt, vt non aliud illa nomen in Colchide ſortiretur; quàm *Boſcebs zamàli*, hoc eſt, *Remedium puerorum*.

Dum hæc itaque à duobus, eo toto tempore gyrouagis, ac peregrinis Patribus agebantur; alijs ad eorum meſſem accurrentibus ex Italia ſocijs, Pater Lambertus, vir ſpectatæ virtutis, eòque gratioſior cùm Regi, tum Reginæ, quò ingenioſior, ac induſtrior alijs; ſtabilem ab his, ac fixam alicubi ſedem laſſis donari Sacerdotibus poſtulauit. Interuacabat autem in ea nemoris parte, quæ 142 Zipuriàs dicebatur, peruetus Templum, integrum tamen, auguſtumque: nec procul, vigeſimo ferè ab eo paſſu erectum, alterum erat; cui Parochus quidam ſenex, nomine Guarricellus, ſuperſtitioſiſſimè miniſtrabat. illud ergo, noſtro colendum ritu, accolendumque circumcirca tugurijs, tradidit Noſtratibus Dadianus: huius quoque Parochum cum decem, è vicinioribus, Colchorum familijs eorundem ſubdidit ditioni. Collocato igitur hìc D. Ioſeph, qui iam in Patris Auitabo is, 143 ad Indias allegati, Præfecturam ſucceſſerat, domicilio; nouos Sodales ſuos ad noua animarum lucra, & magno quidem cum fœnore, excitauit: eorum quippe dum aliquot in aperto nuper Sacello & Catechiſmo, & Sacramentorum adminiſtrationi operam dabant; totum quàcunque nemus alij peragrantes, innumeram præterea lymphis ſacris luſtrabant puerorum, & infantium multitudinem: ſed & populum, procereſque, maximè verò Eccleſiaſticos, ſuorum 144 commonefacientes errorum; eos potiſſimùm ſuper Colchiaci Baptiſmatis falſitate vrgebant.

Verſabatur tum hoſpes in Colchide Trapezuntius Metropolita, Cyrillus Græcus; quem Noſtrates, ſubmotum à ſchiſmate, Romam deindè, vt ſuprà memoratum eſt, ad pedes Romani Pontificis deduxere. vicem quoque Patriarchæ gerebat ibidem hæreticus quidam Epiſcopus, dictus Allauerdèli; qui licet anteà

Patrum doctrinis aduerſatus acriter eſſet: poſteà tamen, cum ijſdem de rebus fidei pluries colloquutus, Catholicæ ſe dediderat veritati. Præſulis vtriuſque ſententia, & authoritas magnum apud Colchos pondus addebat rationibus Latinorum: qui tandem, diuerſis oppoſitionibus, difficultatibuſque diuino ſuperatis auxilio, ad ritè denuò Baptiſma ſuſcipiendum pleramque Optimatum, Populique gentem (nonnullis exceptis è Primoribus, qui à Græcis ſalutari lauacro rectè intincti fuerant) induxerunt. Præ alijs renati ſunt luſtralibus aquis Regina; & imperio, ſecundus à Rege, Pata Zulachìas; & Patriarcha ipſe Sciamochmedèlus, cum duobus Epiſcopis, qui ſubinde ſacris iterùm initiati fuere. Eccleſiarum itidem Curiones de eodem Sacramento ritè deinceps ſuſcipiendo, conferendoque edocti ſunt; præſertim Guarricellus, Parochus noſter; quem, à Latinis etiam baptizatum, orthodoxus Epiſcopus Metropolita, Cyrillus ad reliquos ordines iteratò promouit.

Cæterùm adeò creber adhuc eſt ad verum Baptiſma populi concurſus: vt (quemadmodùm ex nouiſſimis eorundem Miſſionariorum litteris erudimur) vnus tantummodò D. Chriſtophorus Caſtellus in ſolo ſeſquianni decurſu octingentos triginta quatuor, ac inſuper anno ſubſequente bis centum ſupra mille Baptiſmo regenerauit. Nec verbis prætereà recenſeri facilè poſſent, quot-quot ad Pœnitentiæ, & Euchariſtiæ Sacramenta, quæ ibi pariter deſuetæ 145 omnino fuerant, frequentanda incenderint: quot Satràpas à propoſito vendendi ſubditos ſuos Mahometanis retraxerint: quot homines flagitioſos, & ſacrilegos à ſuperſtitioſis ritibus, veneficijs, rapinis, ebrietatibus; ex aliorum denique ſcelerum colluuione, malæque conſuetudinis corruptela ad piæ, Chriſtianæque vitæ inſtitutum reuocauerint doctrina, exemplo, prædicatione. Sed, quod mirabilius eſt, nouam in prædicto loco Zipuriàs nonnullarum familiarum Eccleſiam, Latinum ritum 146 colentem, inſtituerunt; quæ ſit licet nunc grex quidem puſillus; in maiorem tamen Capitum numerum ſingulis ferè annis excreſcens, per totam creditur Prouinciam proceſſu temporis (ſi Miſſio illa tot inter calamitates diù perſtare poterit) dilatãda.

Res interea Chriſtiana feliciter etiam, ac nihilo ſeciùs, quàm ex ſententia procedebat in Colchide, Miſſionarijs Gurielenſibus ſuccedebat. Princeps enim eius Prouinciæ Malachias; Dadianicæ amplitudinis, quæ ſibi magis adaucta videbatur obſequio Latinorum, æmulatione permotus; ſe quoque illorum ſocijs beneficentiſſimum exhibuerat. Quarè largitus eis in Vzurghèt iuxta ſui ædes Palatij & Domum, & Templum; magna ſæpè cum obſeruantia, animique oblectatione diuino illorum intererat ſacrificio; admiranſque in ornatu, & cultu Eccleſiæ ſummam Patrum diligentiam, miſtamque modeſtiæ grauitatem; *Quanta puta-*

tis, Aulicis dicebat aſtantibus, *magnificentia, & ſplendore Latini rem ſacram ſuis in Regionibus tractent; dum adhuc peregrini, & in longinquis hiſce Prouincijs eam tam benè curant?* Et quidem incredibile eſt, quanta Princeps hic affectus teneritudine verè paterna; quibus eleemoſynarum largitionibus; quali denique tutela ſeptem circiter annos, quoad ſuperuixit, Patres noſtros, qui deinde ad ſeptenarium vſque numerum in ea increuerant Reſidentia, foouerit, ſuſtentauerit, patrocinatus eis ſit. Hinc, ne ijs ſimilia penè repetã, quæ de Colchicis modò Miſſionarijs dicta ſunt; Lectoris exiſtimationi relinquo fructum, quo in Guriele ſub tam benefico Principe Clericorum Regularium prædicatio redundarit: à quibus inſuper inſtituto domi Collegio, pueri, dono ſibi oblati partim ab eodem Principe, partim ab alijs eorum dominis, & partim à parentibus, qui eos præ nimia paupertate alere non valebant; & libenter, quominùs Turcis venderentur, accepti; tum litteris, tum Doctrina Chriſtiana inſtruebantur.

Inter præcipuas autem, quibus cooperati ſunt ibi, hominum conuerſiones ad veram fidem, & morum probitatem; duplex illa, eò ſanè illuſtrior, quò magis populo ſalutaris; viri Apoſtatæ vna, altera ſchiſmaticæ meretricis; cum vtriuſque hactenus ibi memoria celebretur, non eſt hìc ſupprimenda ſilentio. Mulier erat in Guriele, ſingulari pulchritudine, & venuſtate cunctis conſpicua; cuius vir, ſtirpe generis non obſcurus, minax tamen, & arrogans admodùm, ob inſigne facinus orbatus à Malachia non tantùm oculis fuerat; ſed & vxore, & facultatibus. Cùmque Lèloca, hoc fœminæ nomen, ablato ſibi viro, ſui omnino iuris, ac ſola ſuperfuiſſet familiæ; ſtudium haud aliud illi, quàm vt veſtium pompa, mollibuſque honeſtamentis condecoraret ſeſe; & largo ſplendida luxu, blandior Amaſijs appareret. quamobrèm omni vulgatiſſima loco; illecebris libidinum multis animos innumerorum Amantium ad dedecus, & peccatum trahens; ruinam pleriſque, ſcandalum reliquis afferebat. Talem igitur Malachias quonam modo è Guriele peſtem eliminaret, cogitabundus; tandem auarus ſtatuit mente nefas, pretio venum Turcis dandam eſſe mulierem: nec planè rem noſtri antè homines reſciuere; quàm cum, propolis ad pecuniæ pactionem vocatis, imminebat venditio. præcipitant ideò moras ad Principem adeundum; cuius dum mentem ab impio reuocare conſilio rationibus multis conantur, & precibus: refert is, (perinde ac liceret ſcelera profligare ſceleribus) ſe ſcandalis, & diſſolutæ morbo mulieris aliter non poſſe occurrere. iterùm nihilominùs, ac ſæpiùs inſiſtentibus illis, ab iniqua deſciſcit ſententia; vndè luxu infrænem, diſciplina, frænoque Patrum moderandam, in æde iuxta noſtram Eccleſiam collocauit.

Lèloca interim argumento certiſſi-

tiſſimo nitebatur; eos, quorum operà, è charitatis fonte, & animarum zelo manante, ſuæ beneficium libertatis acceperat; non, niſi veros Dei famulos eſſe, veræque fidei Chriſtianæ prædones. quapropter illorum diſciplinæ ſe totam credens, quotidiè impenſiùs ad extirpanda ex animo vitia, & noua virtutum lucra faciendà progrediebatur. occœpit ergo primùm componere mores ſuos, ac priſtinos à ſe Amatorum conſuetudines reijcere; mox generaliter apud Patres confeſſa, corporis cultu, & ornamentis depoſitis, abſtergere fletu maculas præteritorum errorum: nec deinceps vnquàm viſa eſt; niſi vel humiliora domus exercitia, vel Eccleſiam noſtram, & Sacramenta, tanta cum religione, ac modeſtia defixis ad terram oculis, frequentare; vt omnium intuentium animos ad compunctionem, ſuique imitationem alliceret: adeòque erat vultus eius præ pœnitentia immutatus; vt multi, vix illum internoſcentes, dicerent cum ſtupore: *Heccine famoſa illa Lèloca eſt, illecebra cunctorum Amantium? qualis verò miniſtra nunc Eccleſiæ, famula Latinorum euaſit?* Quamobrèm, quæ priùs ſcandalum, & pernicies totius Prouinciæ fuerat; poſtmodùm virtutis, ac religionis incitamentum populo extitit vniuerſo.

Apoſtatæ verò, qui Feridon vocabatur, conuerſio, mirabilior fuit; nec in Guriele ſolummodò, ſed in finitimis etiam Regionibus magnas ſibi populorum acclamationes excitauit, & plauſus. Natus hic Senis in 151 Tuſcia ex parentibus Chriſtianis, ac Nicolaus in Baptiſmo vocatus, militiam primò exercuit; mox adhuc adoleſcens captus à Turcis, & à Chriſto deſciſcens ad Mahometicam ſectam, tranſmigrauit Conſtantinopolim. ibi Paganæ iugatus vxori, & annos quinque ſupra viginti vitam turpiſſimam, omnique vitiorum genere inquinatam, agens; medicæ artis peritiam apprehendit. audiens demum, Gurielis Principem Malachiam, ſenio, morbiſque confectum, incolumitati ſuæ medicum 152 exoptare; inde in Gurielem ſe tranſtulit: vbi ab eodem Principe gratanter acceptus perinde atque vnus è Superis, ſuæque baculum ſenectutis; honoribus, facultatibus, prædijs, ſubditorum dominio, ac bina etiam nobili coniuge, iuxta Mahometicæ legis permiſſionem, adauctus fuit. Erat autem Feridoni ſtatura procera, vultus grauis, barba prolixa, ingenium perſpicax; & lingua, idiomatibus multis, Latino, Italico, Turcico, Illyrico, Iberico- 153 que locupletata. quarè cum eius experiretur operam Regulus, non modò infirmitatibus ſuis, ſed alijs etiam negotijs maximoperè opportunam; præcipuo illum amore, & honore proſequebatur.

Hinc peruerſus Apoſtata, videns ſe & fauore Principis, & opulentia diuitiarum præfultum; adeò ſuperbè, inſolenterque agebat cum omnibus, probroſis alios verbis inceſſens, alios infeſtans rapinis, alios quoque mi-

nis, & verberibus onerans; vt vix vllus ibi reperiretur, cui ſummam per iniuriam infenſus ipſe non eſſet, ac inimicus.

Intereà Clerici Regulares paulò poſt eius aduentum in eandem ſuperuenere Prouinciam: quos cum perſpiceret Feridon acceptiſſimos populo; atque ſibi, vt in Principis gratia participanda, & natione compares, ita moribus, & religione longè diſpares eſſe; ad eos acriter inſectandos magno inuidentiæ, & liuoris æſtu concitus fuit. crebrò Malachiam ad æmulos inde ſuos proſcribendos inſtimulauit: Patrem Giardinam, eius Reſidentiæ Superiorem, veneno tollere adorſus eſt: vt eius pariter incendij, quo noſtra ibi domus conflagrauerat, ipſum multi autorem ſuſpicati ſint. Patientiſſimè tamen exagitationes impij Defectoris ſufferebant noſtri Religioſi: nec aliud in corde, & memoria volutantes, quàm ſalutem animæ eius; plures cum ipſo de fidei veritate diſceptationes inſtituere, ſed fruſtrà: tanta enim Feridonis erat in Mahometiſmo tuendo pertinacia mentis, impetus animi, & affluentia verborum; vt plerumque in furorem etiam, ac rabiem raperetur; illud in ore ſæpiùs habens: ſe eam ſectæ ſuæ fidem præſtare, cuius vi adhuc miracula confideret patraturum.

Tranſeunt igitur in tali eius impietate, exercitioque inimicitiæ tres anni. Cum poſtremò, animaduertens perfidus, manſuetiſſimos Sacerdotes non alijs armis perſecutionum ſuarum impetus tandiù retudiſſe, quàm patientiâ; depoſitis odijs, in familiaria cum ipſis alloquia, & mutuum amicitiæ fœdus coiuit. tum Clauſtrum frequenter adiens; poſtquàm egregias illorum virtutes, Inſtitutique ſanctimoniam odoratus fuit, & vitæ permotus exemplo; ſalutaribus eorum verbis non aures modò præbuit mitiores; ſed & mentem applicuit, & animum dedidit contumacem. Excuſſa iam ex intellectu Feridonis perobſcura illa viginti octo annorum infidelitatis caligine, varijs curarum fluctibus agitari pectus cœptum eſt. hinc ſalus ipſum vrgebat animæ ſuæ: hinc à propoſito deterrebant, & humilis Chriſtianorum vita, durſſimis tam oppreſſa præceptis, quàm contemptui in Oriente obnoxia; & debitæ ſibi facinoroſo pœnitentiæ rigor; &, quod moleſtius videbatur, futurum Concubinarum diuortium, quibus ceu totidem, fatebatur, catenis cor ſuum arctiſſimè illigari. tales itaque inter animi cruciatus quatuor iugiter menſes attonitus, ac veluti mentecaptus, fluctuari, gemere, atque ſuſpiria ab imo cordis extrahere viſus eſt. Tandem die feſtiuitatis S. Nicolai, *Myrenſis Epiſcopi*; qui priſtinum illi nomen, fidemque creditur impetraſſe; abiurata publicè Mahometica lege, & cum Chriſto reconciliatus, ad Eccleſiæ Sacramenta cum incredibili cordis compunctione, & profluuio lacrymarum acceſſit.

Singularia porrò, atque admira-

tione digna fuerunt ſeueriſſimæ pœnitentiæ, chriſtianæque perfectionis
157 indicia, quæ ſubindè per vnius anni curriculum, quandiù ſuæ ſuperuixit conuerſioni, edidit Nicolaus. Statim è Concubinis, vna duntaxat, ex qua duas habebat filias, quæque ſecum deinceps caſtè, ſanctèque viuere propoſuerat, domi retenta, dimiſit reliquas: aliena bona, quæ vi priùs, & iniquè occupauerat, prout cuique debebantur, reſtituit: inimicorum quoque pedes in publico foro deoſculatus, veniam à ſingulis petijt illatarum iniuriarum. mox cellulam in
158 exiguam, quam ſibi ſeorſim in atrio domus extruxerat, ſecedens; ibi, vt exactam improbè vitam perpeti pœnitentia compenſaret, indutus cilicio, carnem crebris ieiunijs, & flagellis affligens, ablato etiam ſæpiſſimè lectuli ſtrato, tabulam ſuper nudam decumbens; diu noctuque aut orationi, & ſacrorum librorum lectioni vacabat, aut amariſſimè plangebat peccata ſua.

Cæterùm de aliena ſalute non ſecus ſolicitus, ac de propria, fuit:
159 Catholicam fidem, & Chriſtianas virtutes cum feruore ſpiritus admirabili, nec ſine vberi fructu, Iberis, Armenis, & Turcis prædicare ſolebat: ſuum Principem Malachiam, vt vitam religioſiùs inſtitueret; ijſque Græcis, per quos ab Occidentali Orientalis Eccleſia ſciſſa fuerat, diras nõ ſemel imprecaretur, induxit. Præterea ſubeundi pro Chriſto martyrij deſiderio æſtuabat; quam etiam ob cauſam ſæpè noſtræ Congregationis habitum, Laicorum adhuc numero
157 adſcribendus, humiliter poſtulauit: cumque Patres remorarentur ipſum in ſeculo ſtudio vlterioris probationis; Nicolaus, quò ad Religionis ingreſſum expeditior redderetur, omnibus facultatibus ſuis renuncians; eas Monaſterio Monialium Venerabilis Matris noſtræ Vrſulæ Beninca-læ, ſub regula, ac regimine Clericorũ Regularium domi ſuæ fundando, attribuit; in quo ante alias & optimam ſociam ſuam, & famulas, & filias, quæ Chriſto per Baptiſmum
158 nuper regeneratæ fuerant, Deo voluit conſecrari. Quibus vix peractis, moleſtiſſimo morbo, cuius diuturnas trium menſium vexationes mira patientiâ tolerauit, correptus; eoque ingraueſcente, Eccleſiaſticis Sacramentis munitus, & fidei noſtræ Symbolo deuotiſſimè recitato, animam Deo reddidit. de cuius obitu nuncius eò acerbiori dolore Gurielenſium pectora vulnerauit; quò anteà iucundiori affectu lætitiæ eius ad fidem conuerſio animos illorum per-
159 fuderat.

Plura itidem ſupereſſent, de Cardelienſis Reſidentiæ dicenda profectibus; quæ tamen, cum ſemel à Maggio, ſuperiùs memorato, in Vita venerabilis Patris noſtri Iacobi de Stephano literis, memoriæq. mandata ſint, noua hìc narratione non indigent. Ea porrò, quæ poſt mortem eiuſdem Patris, in illa me pariter Reſidentia commorante, intra biennium ſunt geſta, paucis perſtringam. Ex Armenijs, Goride inter Iberos

degentibus, aliquot è Schiſmate, hæreſumque tenebris ad veræ fidei 160
lumen, & Eccleſiæ Catholicæ gremium reuocati fuere: præ quibus Domnus Minas, authoritate, captuque ingenij præcellentior alijs Parochus, Romà næque religionis ſtudioſiſſimus, celebratur; qui, vbi per diſciplinam Patrum plenam de ſingulis Armeniorum erroribus notitiam aſſequutus fuit, eos firmiſſimè deteſtatus eſt: cœpitque in poſterum, vt populi beneuolentiam nobis conciliaret, illum ad Eccleſiæ noſtræ 161
Sacrum audiendum conducere, quotieſcunque in ſua illud Parochia intermitti defectu eleemoſinæ contingebat. Multis prætereà Iberorum pueris, ad noſtrum ſacrum Fontem delatis, Baptiſma ritu ſolenni collatum eſt; alijſque adultis, Catholica priùs fide imbutis, Pœnitentiæ, & Euchariſtiæ Sacramenta ſunt impertita. Quidam autem ex his, indolis egregiæ iuuenis, nomine Andreas, relicta vnà cum Seculo puella, cum qua ſponſalia iam antè contraxerat; in noſtrorum Sodalium cœtum vo- 162
luit cooptari. quamuis autem à conſanguineis ſponſæ vexatus fuiſſet atrociter, accuſatuſque ob id apud Cardelij Principem Roſtuanum; nec blanditijs tamen, nec minis vnquam induci potuit; vt ſuſceptam fidem, & habitum Religionis, in qua ſanctiſſimè vixit, obijtque, deſereret. Quidam inſuper Perſa, Mahamanuncupatus, è Paganiſmo ad Chriſtianam fidem perductus eſt: alijque homines ſceleroſi è publico concubinatu, aliorumque vitiorum cœno ad bonam frugem redierunt. Quæ quidem omnia etſi poſt obitum ſerui Dei Iacobi à reliquis ſocijs eius intra prænotatum temporis ſpatium in ea Prouincia patrata ſunt: nulli tamen dubium eſt, quin ex magna tanti nominis viri fama, poſt mortem ibi relicta, proceſſerint; ac reliquiæ fuerint, ex eius præcedenti meſſe collectæ. ipſius proinde merito aſcribenda ſunt; alijſque præclaris facinoribus ſuis, deſcriptis à Maggio, inſerenda. 161

De laboribus itinerum Clericorum Regularium, ad Iberos, & Colchos pro fidei prædicatione proficiſcentium. Vbi Autor iter ſuum enarrat.

QVod autem ad labores ſpectat viarum, quæ à Miſſionarijs Iberiacis vix vnius anni ſpatio conficiuntur; ex eo duntaxat, quod vno 162
meo accidit in itinere, conijcere quiſque facilè poterit. Cedens itaque ipſe Patriâ tribus cum ſocijs è Noſtratibus; mittente nos ad Iberos Vrbano VIII. Pontifice Maximo, anno Chriſti 1636. menſe Maio; prima dedi vela Neapoli Meſſanam verſus. Inde Syracuſas, & Melitem; atque hinc tempeſtuoſis ventorum, fluctuumque procellis ad oras Syriæ iactatus, vrbem, è cuius finibus egreſſa Mulier Chananæa obuiam proceſſerat Redemptori, Sydonem appuli. Dum

autem, petiturus Hierapolim, vulgò Aleppum, Sydonio è portu Minorem Alexandriam Turcicis triremibus transfretarem: ne in piraticas Melitensium naues, quæ onerarias nostras obstinatè insectabantur, inciderem; (magis enim externis infestabamur amicis, quòd obitèr profectionem nostram interpellarent; quàm comitibus inimicis, qui crebris nos insultationibus diuexabant; & probris); Beryto derelicto, Tripolim descendere compulsus sum. Hac dein ex vrbe viâ multorum dierum, ac periculis obsitâ; in qua vt Arabum prædonum incursus vitaremus, necesse fuit deuijs, & nocturnis sæpè itineribus properare; peruènimus terrà Hierapolim: vbi etiam, comperto Missionis Præfecto, Patre Auitabole, occursationem nostram iamdiu ibidem expectante, hyemauimus. At missa quælo faciamus, quotquot hucusque malis vita nostra terrà, marique periclitata est.

E Syria deinceps Arzerum vsque (ciuitas est hæc in maiori Armenia) bimestre spatium sub ductu Armeniorum magis pedestres, quàm equestres exegimus. oportuit enim plerunque, in ascensu maximè, descensuque montium Armeniæ, & aliorum, quibus illa passim prærumpitur via, cliuorum; ne sub vtraque nostrum, rerumque nostrarum sarcina equi fatigati deficerent; iter pedibus facere. Ver quidem erat: veruntamen quascunque solet rigido hyems in climate vel niues iactare, vel imbres; eas propè omnes Cœlum illud rigidissimum, quod etiam sub
163 initium Maij ningere vidimus, super humeros nostros diu, noctuque effudit. Quot vilas noctes immensas aut sub profluuio pluuiarum, aut studio speculandi, ne nostros fur equos abriperet, insomnes traduximus? quoties ad quietem sternentes deficientia corpora super niuem; quæ nonnunquàm eò altitudinis eleuabatur à terra, vt vix grandiorum summitates arborum apparerent; noua interim noctu supercadente, manè vltrocitroque obruti niuibus videbamur? tunc autem vehemens vis algoris ita nos
164 astringebat; vt rigore contractos, motuque carentes, aliorum brachijs equis imponi, efferrique vt mortuos, opus esset: vndè & mortem ipsam frequens nobis ex equis præcipitatio minabatur. Multos rigor ille niuis insolitus penè exanimes reddidit; multorum aduffit pedes; nonnullorum etiam oculis perniciabilis fuit.

Addebatur ad hæc debaccantis Boreæ flatus, ipsa quoque præcordia penetrans, & exiccans. Interdum super Armeniæ montes, ne raptum
165 per aërem, ex alto deorsùm furialis me turbo deijceret, apprehensa equi cauda, quasi ad anchoram steti. Interfluebat autem abrupta montium cacumina magnus Euphrates: quindecim per hæc dies iter vsque adeò habuimus odiosum; vt equorum multi relicti in via fuerint semimortui; multi ruerint in flumen suo cum onere præcipites; sed & vix non eadem ipsi pericula, in montibus illis, & Euphrate, alijsque fluminibus iterùm,

rùm, ac ſæpiùs tranſmittendis, ſubiuimus.

Laſſis autem, ac præ ſiti, fameque, & algu exinanitis, cibus ſæpenumerò non fuit, niſi toſtus, ac nauticus panis; potus, aqua lutulenta, vel, hac non reperta, glacies ipſa; ignis, ſtercus bouillum, magna cum ſedulitate viâ collectum, & labore accenſum; lectus, penula, qua ad arcendas è nobis pluuias vtebamur, ſuper cœnum, aut niuem ſtrata. vndè, corporibus hæc per incommoda fatiſcentibus, multoties animi deliquia paſſi, cadebamus per iter ante pedes exanimati. Quapropter cum itineri vlteriùs proſequendo ineptiſſimi haberemur, & comitatui etiam importuni; ter à Barbaris derelicti in via ſoli fuimus fortunæ arbitrio; totidemque ab ijſdem, præ pietate deinde reſipiſcentibus, quominùs fieremus eſca ferarum, iterùm reaſſumpti. Quocirca vel Turca quidam, miſeratione noſtri permotus; poſtquàm Armenium, totius Cateruæ Ducem, nimis ferociter increpauit, quòd Chriſtianos, ſuæque fidei profeſſores, immaniter à lupis in via deuorandos deſeruiſſet; ad nos in comitatum denuò reuehendos, octo ferè milliaria retroceſſit. Plurima tandem hoc in itinere paſſi ſumus diſcriminum genera; plurima fuere diuini erga nos patrocinij, & prouidentiæ beneficia: quæ ſi omnia narrare velim, modum excedam voluminis.

Dies porrò memorabilis, (hoc equidem non tacebo) atque impendentium periculorum acerbitate 166 multò luctuoſior illa fuit; cùm campum in immenſum, & altiſſimis, obduratiſque niuibus obductum, prouecti; tepido perflante Auſtro, emollitàque ſenſim niue, cuncti, qui centum circiter viatores eramus, vnà cum equis naufragium fecimus. Ad ſiccum quiſque profugium vel huc, vel illuc per niuale diluuium euadere pro viribus conabamur: verùm ad equos, & mercium onera è profundo niuium eruenda, integra non ſuffecit ea dies. Nocte igitur appetente, è nobis quinque miſellis, 167 tanto in naufragio non modò à Barbaris, ſed etiam ab inuicem, cum nullus ſuo par eſſet periculo, derelictis; duo in cuiuſdam collis vertice pernoctarunt; duo longè vlteriùs progreſſi, ad periculoſi vadi terminum peruenere; quintus autem, in medio niuium implicatus, pro lecto cacumen arboris, feſſa membra quiete compoſiturus, elegit. ita noctem illam, ſeorſim ab inuicem ſeparati, atque alij de aliorum interitu 168 tantùm dubij, quantùm inſcij de incolumitate, in mœrore, luctuque tranſegimus. Sed iterùm poſteà recollecti, iterque proſequuti, tandem tenuimus Arzerum: vndè, ne pluribus immorer, poſt trigeſimam lucem ingreſſi Cardelium, Iberiæ Prouinciam; anno à prima diſceſſione tranſacto, Ghoridem, non longè à Portis Caſpijs vrbem, ac terminum itineris noſtri, ſub Maij finem peruenimus; vbi à Sodalibus, ea in Reſidentia commorantibus, ſumma

cum gratulatione excepti, maximas beneſico Deo gratias egimus, quòd è tot, tantiſque nos periculis eruiſſet.

Poſtquàm in hac ego Prouincia multum temporis officia Miſſionis exercui; iuſſus in Colchidem tranſmigrare, ſolus cum ſolo Europæo puero tres ducens equos, libris, & Eccleſiaſtica ſupellectili, de vna Reſidentia in alteram tranſuehendis, onuſtos; multis licet comitatus Armenis; per Caucaſios montes plenam laboris, ac diſcriminis viam viginti dierum aggreſſus ſum. Raptus in itinere à graſſatoribus, abductuſque è comitatu in Caucaſi ſupercilium, ſub cuſtodia per diem detentus fui; non planè liberandus, niſi libertatem denariorum, quibus plena equorum eſſe onera credebantur, pretio redemiſſem. Quatuor tantùm aurei meum fulciebant commeatum: his demùm, & veſtibus à barbara mihi rapacitate detractis, vnà cum puero, & equis ſacra vectantibus ornamenta, quæ illi præ reuerentia (hanc ſolam in Impijs admiratus tamen fui religionem) ne attingere quidem auſi fuere, ad comites iterum aſſequendos crepuſculo veſpertino dimittor.

Erant iſti longo à me diſtantiæ interiectu extra viam caſtrametati: ad quos cum feſtinus, anheluſque per ſaltuoſos locos, & horrores nocturnos auius, ad mediam vſque noctem properaſſem, eos incautè tranſgreſſus, ſucceſſi in præceſſam, & horriferam ſyluam. Hìc metu trepidanti, atque de errore viæ ancipiti, prægrandis vrſæ tranſilientis occurſus maiorem mihi dubietatem, & timorem iniecit. animo conſternatus, diuque in progreſſus, regreſſuſue deliberatione hæſitans, denique mitto retrò puerum ad ruſticorum, ſi qui eam deſertam incoluiſſent heremum, auxilia inclamanda; quæ dum ſolus in tenebroſo luco cum defeſſis, ac ieiunis equis expecto; genuflexus preces fundo cum lacrymis, opem cæleſtem contra impetus imminentes ferarum imploraturus. Ille interim, in apertum reuerſus, campeſtrem vbique ſolitudinem per ſilentia noctis vociferando perluſtrabat; cum ego eſurientes equos, atque ad herbarum pabula conquirenda introrſum per ſylueſtres latebras etiam ſub pondere diſcurrentes, amiſi.

Iam longa præterfluxerat mora, in qua & puerum, & equos lugentem, fruſtra me capti conſilij pœnituerat. (omnimodam in periculo ſolitudinem tunc verè, fateor, amariſſimam ſenſi; eique ex animo, & toto corde illacrymaui). in mentem quidem venit afflicto, vt tutus è ferarum faucibus fierem, conſcendere arborem: ſed hoc ſæpius attentatum nequiui ad finem perducere; cum arbores vicinæ (ad remotiores enim accedere, timore magno perculſus nequaquàm audebàm) nullos haberent in parte inferiore ſtipitis ramos. Donec in tanta calamitatum preſſura verſabar; ecce canis, qui me primùm, lupus proſpectu dubio viſus, exterruerat, propiùs deinde accedens,

dens, ac nuncius venturi ſubſidij cognitus, mirum in modum conſolatus eſt. Præceſſerat namque is meum, multis cum Armenis auxilio mihi venientem, puerum; qui cum deſertum vſquequaque vocitando peragrauiſſet; poſtremò acceptis eminus clamoribus reſpondentium, iam cœtum ſociorum compererat. Equidem, illos vt vidi, ſtatim eleuatis ad cælum manibus, & ſummas Deo de accepto beneficio gratias referens, lætitia indicibili amplexatus ſum; qui tandem poſt multum laboris & me, & equos, diligenti perquiſitione repertos, è ſyluoſo, imperuioque ferarum domicilio ad comitatum incolumes paulò ante diluculum reduxere.

Contigit hoc in Prouinciæ Cardelienſis confinio: vndè, orto iam Sole, diſceſſimus; relictàque ad læuam Reſidentia, quam Noſtrates in Prouincia etiam Gurielis habebant, intrauimus Imeretum. Hinc, viſa regia Cotatis vrbe, ac Phaſide pontibus traiecto, per eiuſdem fluminis ripam, & extremos Caucaſiorum montium colles in Colchidem. Phaſide iterùm naui tranſmiſſo, deſcendimus. Denique, dimiſſis in Calachìs Caſtrum Armenijs, noſtra ipſe tuguria ad litus Euxini maris ingreſſus ſum; vbi Sodales, aduentu meo incolumi, gaudio cumulaui.

Iamque triennium in Colchide, barbaris quidem gentibus ijs haud quaquàm inuiſus, abſolueram; cum iuſſu Superiorum meorum Conſtantinopolim petiturus, ſub initium menſis Nouembris Euxino me Ponto commiſi vnico cum Sodali. Turcicum erat nauigium, quo Colchi ad trecentos Conſtantinopolim proſcribendi tranſportabantur. In eo quicquid malorum tolerari poteſt, tot inter mancipia bimeſtri tempore conſtipati, pertulimus; famem, ſitim, frigus, ſqualorem, fœtorem, pediculorum multitudinem, conuicia quoque, & verbera. nam quotieſcunque neceſſitatibus naturæ ſatisfacturos, noſtro de loco etiam pauxillùm recedere oportebat; ab Infidelibus, vel nautis, vel mercatoribus, non probris ſolùm, ſed & pugnis, & calcibus petebamur. ac ſemel quidem adeò immaniter cæſus in capite fui; vt ſanguine illud reſperſum, diù mihi exulceratum perdoluerit.

Imminebat iam hyems, ibique ſub Arcto ſæuiſſima; & Borei incipiebant turbines Cerceticis egredi de montibus procaciſſimi. Ne igitur proueheretur nauis in altum, vndè eius ad oras Auſtrales alliſio timebatur; obnitentes conatu, quanto potuimus, in aduerſum; ac fluctuum, ventorumque impetus, plenis, proniſque ad mare velis, è dextro latere retundentes; radere primùm cœpimus Abaſgorum, deinde Cercetarùm litora. vbi verò Geticos, Sarmaticoſque ſynus ingredimur hyeme, en maiore in nos impetu ingruunt furiæ Aquilonares. Menſtrûa iactati tempeſtate; ac nullum portus, qui à ventorũ nos iniuria vindicaret, nacti perfugium; nauem nunc huc, nunc

nunc illuc prominentes ad scopulos, quibus ab Aquilone protegeretur, admouimus; nixique quatuor anchoris, eodem vix in loco retinebamur; donec feliciùs nauigandi sese offerret occasio. interim cibariorum penuria, & siti omnes affecti; per Scythiæ adusta frigore litora, cados super humeros baiulantes, aquam oberrando quæritabamus, & panem.

At verò nonnullis è Borea, magis magisque ingraueſcente, perruptis anchoris; cæterisque, nimiùm exaggitata ne nauis penitùs laxaretur, sublatis; ac datis carbasis, opus planè fuit, ventorum, & æstus arbitrio credere extremo discrimine laborantes. Itaque fluctuum suffusi procellis, ac penè submersi, directo ad Thracium Bosphorum tramite, nauifragum Pontum percurrebamus.

Inter hæc mihi, maximo hyèmis rigore, alijsque, quæ ferri vix possent, confecto incommodis, frigidum intra caput enascitur apostema; quod acerbissimum secum dolorem, ac diuturnam afferens febrim; denique, ne me vitâ priuaret, sinistra egestum ex auricula, perpetuum illius mihi sensum ademit. nec mihi duntaxat; sed multis præterea bruma, adhuc intra nauem cruenta, manus iniecerat; è quibus triginta mortem oppetiuere. Tandem Cimmerium glaciatæ Mæotidis Bosphorum, Tanaisque ostia, prætergressi; portum, Baluchlauà nuncupatum, ad Tauricæ Chersonesi oras intrauimus; hyemationem illam feros inter Scythas, & Sauromatas traducturi. 175

Cæterùm egressi de nauigio, excipi neuter hospitio, neque in cauponam mercede potuimus: quippe maxima hospitum, ibidem hybernantium, multitudo iam cuncta domorum compleuerat habitacula. Læti igitur Saluatoris exemplo, cui nec recèns nato locus in diuersorio fuerat, mediterraneam in villulam, duodecimo à mari stadio sitam, secessimus; vbi fidelis quidam pauperculus, Græcus genere, solam cum vxore ædiculam, antro subterraneo 176 incumbentem, inhabitans, inter Paganos diuersabatur. Hanc ille specum, quæ vix quinque palmorum altitudinem excedebat, nobis obtulit incolendam. Quarè manibus, genibusque reptantes, belluino more habitaculum succesſimus belluarum; in quo, cum vnicum perangustum foramen, & portæ, & fenestræ, & camini munus expleret, lassis, & frigore rigidissimo exanimatis, omnia tolerabilia erant præter 177 fumum. Et quidem oculi nostri, ne dum lacrymis, sed & sanguine turgidi, iam marcore post octauum diem contracto, incipiebant lippire.

Cùm his autem premeremur ærumnis, misericordiam Mahometani cuiusdam Scythæ captauimus; qui, ne fumo prorsus obcæcaremur, in tuguriolum, cespite congestum, domuique suæ vicinum, nos reduxit ex antro: vbi verò accepit auribus aduenarum stragem in portu pestife-

ris

ris ex morbis editam; ac paulò poſt introſpexit in gurguſtio nos ambos humi ægrotos iacere, me quidem putrida, ſocium autem tertiana febre oppreſſum; putans, ſuos ad lares vltrò peſtem admouiſſe, cœpit ſe collocati iam beneficij pœnitere: verùm prior ne pietas in impietatem migraret, nequaquàm exturbauit hoſpites; ſed, tanquàm peſtilentia laborantes, quominùs ad nos vllus accederet, præmonuit vniuerſos. Ergo ab omnibus deſtitutos, ſiti potiùs, & inedia; quàm morbi violentia mori, neceſſum erat: vndè Pœnitentiæ ſacramentum alter alteri conferentes, ad mortem alacri animo ſubeundam inuicem hortabamur. 178 179

Poſt hæc furor, in me vehemens, febris, cum nequiuiſſet per glaciata, & aſtricta rigore membra euaporari, totus in caput delirijs occupandum coiuit. biduum ſic phreneticus, nulloque cibi, aut potus ſubſidio recreatus, iam ad mortis vſque limen perueneram; mihi quoque commoriturus, iacens iuxta me ſocius, & quò tanta ſeſe verteret in anguſtia neſciens, animæ conſulebat ſuæ. Ieſu bone, quid tunc calamitatis, & miſeriæ nobis? quid poſteà ſolatij, gaudijque fuit; cum miſerrimè pereuntibus ſuccurriſti? Dum enim mentis haud potens in extremis ſic laborabam; ecce rediens à phrenetide (maxima quippe debilitatio iamentem ad reſipiſcentiam reuocarat) ſtantem prope me vnà cum nato eius vlceroſo, paganam cernomulierem; quæ, vt purulentis filioli plagis mederemur, panis, ouorum, pulmentique munuſcula offerens, nos cupidè precabatur. O magnam Dei prouidentiam, qui nuſquam deſerit ſperantes in ſe! Itaque cibo ſtatim refocillati; oſtenſiſque beneficæ mulieri nutu, ac voce flebili indicijs grati animi; imploranti pro puero remedia pollicemur, ſi quando, nonnullius ope iuuati, priſtinam adepti valetudinem fuiſſemus. Offert illa libenter opem ſuam; ſedula bis in die viſit, & reuiſit ægrotos; nobis denique, quoad valuimus, de proprio ſubuènit, miniſtrauitque per duos menſes: cùmque à vicinis mulieribus, quòd Chriſtianis peſte laborantibus miniſtraret, exprobraretur, vitareturque; à pietatis tamen officio nunquàm diſtrahi potuit. 179

Nos intereà conualeſcentes, curationem vtriuſque ſuſcepimus, ac plùs certè matris ſpiritualem, quàm corporalem filij. Et huius quidem vlcera medicatione vnguenti, quod ex Colchide nobiſcum deferebamus, breuì ſanata ſunt: illa verò, quamuis ex virulento infidelitatis vlcere noſtris cohortationibus liberata fuerit; ex eiuſdem tamen ſordibus haud quaquàm emundari tunc valuit. nam cum ipſius animus, ad fidem iam Chriſtianam inductus, induci non potuiſſet ad Martyrium; quod illi neceſſariò ſubeundum erat, ſi vnquàm à ritu ſuperſtitioſo Mahometicæ legis abſtineri viſa fuiſſet, præſertim à marito; nequiuimus eam, id licet à nobis ſolicitè depoſcentem, 180

ſalu-

ſalutari Baptiſmatis vnda abluere. Quid pia Cathecumena precibus intentatum reliquit; vt, ſalua ipſius vita corporis, ſaluaremus & animæ? quid nos inexcogitatum; vt fœminæ, adeò de nobis benemeritæ, vtrique bono proſpiceremus? Denique captum, quod ei dedimus, hoc ſalutare conſilium, verbis huiuſmodi repetebat: Aut hinc mihi vnquàm patebit effugium; & aliò certè me recipiens, Chriſti fidem liberè profitebor: aut hìc præmaturam obibo mortem: & non ſine Chriſtiani Baptiſmatis deſiderio, nec ſine dolore de præterito charitatis defectu ſpero me morituram: miſerere Ieſu Redemptor tuæ miſeræ Cathecumenæ.

In tali ſtatu religionis Sarmaticæ relicta mulier fuit; nec dubitauimus, quin fructum piè in nos factorum vberrimum à Deo remuneratore bonorum operum ſuo tempore perceptura eſſet. Interim, tranſacta hyeme, vocamur à nautis in portum; vndè nauigio Aprili menſe ſoluto, poſt breuem, & proſperam nauigationē Boſphorum Thracium, quo Aſia dirimitur ab Europa, intramus. Admota nauis Byzantio, ſtatim à ſatellitibus Turcicis occupatur, perturbaturque. educunt hi primùm ab ea captiuos omnes venales; vt, donec ſoluantur pro ſingulis vectigalia, in publico telonij loco detineantur: mox redeuntes reliqua ſcrutaturi, nos ambos inſpectant in anguſto quodam nauis penetrali metu trepidos ſublatere: finem enim præ. 182 ſtolabamur ibi tumultus. Exiſtimantes ergo, alia ſub habitu religioſo deprehendiſſe mancipia latitantia, repente in hanc vocem erumpunt: *Exite furciferi: exite morituri: quid hìc ſtatis? quid adhuc moramini? exite ſuſpendendi patibulo.* Ad huiuſmodi contumelioſas, improuiſaſque minas ſtupeſcimus. terret nos nimiùm furens Barbarorum ferocitas; propria ſolatur aliquantulùm innocentia: dumque inter ſpem, & metum medij fluctuamus, iterant illi conuicia, iterant minas. Egredimur tandem conterriti; & doloroſos antè 182 verberum ictus ſentimus, quàm in nos conceptam calumniam. Ad ſummam, vbi furibundos leniter alloquor ſtipatores, turcica ipſa loquela falſum oſtendit crimen meum. ſilentium verò ſocij, ignorantis idioma Turcarum, ipſum ponit in culpa, ſuadetque ſatellitio mancipium meum Colchiacum. igitur me dimiſſo, ille tenetur, & ad telonium vnà cum alijs trahitur proſcribendus. Cæterùm nil ad eum liberandum mea contuliſſet teſtificatio, nil 183 nautarum; niſi Rais ipſe, nauigij Dux, qui mihi erat pro adhibita cuidam ſuo vulneri medicina obſtrictus, pariter etiam accurriſſet.

Reſtitutus ſocius in libertatem, infirmatur ad mortem; poſteà conualeſcens, terrà proſequitur iter in Italiam. iubeor ipſe pro conuerſione Armeniorum, Byzantium grandi numero incolentium, ſine ſocio laborare. Quæ hìc mihi triennio acceſſerunt incommoda, multa quidem,

dem, & varia ſunt: vt ſtudeam breuitati, præcipua, ijſque notiora Chriſtianis, paucis perſtringam.

Galatea, vrbs eſt à Conſtantinopoli portu ſolùm diſcreta; vbi omnes Catholici, quotquot illa verſantur in Prouincia, vel ciues, vel aduenæ, degunt. Excipior hìc primùm, & perhumaniter, ab excellentiſſimo, ac pijſſimo Domino Delahaie, Regis Gallici Oratore, in domum ſuam, & in contubernium Patrum Cappuccinorum; qui dum ibidem ſub Oratoris eiuſdem patrocinio ſcholam, vel inuito Turca, Græcis adoleſcentibus explicant, magna ſanè cum dexteritate, & augmento Catholicæ fidei; ego, vnus in ea tunc Regione pro Armenica natione Miſſionarius, do operam Armenis, ad me quotidiè confluentibus, erudiendis diſcipulis. Erat eo temporis Conſtantinopoli Armeniorum Patriarcha Magiſter Cyriacus, concionator inſignis, cuius fama ob præclarum eius ingenium, facundiam, & vitæ integritatem in vniuerſa quoque percrebuerat Armenia. Hic non ſemel à ſcriptis meorum diſcipulorum tentamenta petens meæ doctrinæ, perſpexit illam, quantulamcunque licet, ſanam; &, quod ei apprimè placuerat, armenis vocibus aptè, ac dilucidè explanatam.

Hinc viſendi, alloquendique alterum deſiderio æſtuebamus vterque: continuimus tamen cupiditatem, veriti, ne apud Turcas Armenus Patriarcha Romanæ fidei accuſaretur à Suis. per epiſtolas ſaltem colloquuturi, cœpimus mutuum litterarum officium frequentare. Fidus admodùm erat, & vtrique carus amicus, ex diſcipulis meis vnus, nomine Ioannes; qui, ſuis nunc Romæ expletis ſtudijs, Miſſionarius ad Armenios deſtinatus eſt: per hunc vltro citroque ſecretæ mittebantur epiſtolæ; ad me Theologica dubia, quibus mens Patriarchæ implicita, per fidei deuia ferebatur: ad illum reſolutiones eorum, quin integri tractatus, eundem ad rectum fidei tramitem reducentes. Hinc factum eſt, vt, commendante illo ſæpè doctrinam meam, & amplectente, multò plures adoleſcentes, eiuſdem doctrinæ deſiderio tracti, ſeſe mihi in diſciplinam tradiderint. Erubeſcerem quidem referens; &, vti magna, qua tenebar, inſcitia in ſapientiæ ſpeciem illic migrauiſſet, mirarer; niſi manifeſtum illud eſſe cognoſcerem; ſolitos frequenter à Cæcis duces ſuos, vel monoculos, haberi oculatiſſimos). *En temporibus noſtris*, aiebat ſæpè Cyriacus fidelioribus ſuis, qui eadem mihi poſteà referebant, *nouus in Oriente prodijt Athanaſius, nouus Cyrillus: accedite ad eum filioli, & illuminamini. faxit Deus, vt Patrem hunc, quem ipſe miſit Armenijs, ceu patrem Armenia ſuſcipiat, & àgnoſcat*. Quibus ſanè verbis optimus Vir, vt Suos ad meam diſciplinam, fidemque Catholicam toto animo, ac mente amplexandam excitaret, non modò indigniſſimum ponebat in laude; verùm & hanc etiam de-

induſtria nimio plus affectabat, adornabatque. Quamobrèm creſcente magis in dies numero diſcipulorum meorum, ex frequenti cum eis conſuetudine, peſtifero, in vrbe graſſante, morbo correptus ſum. Ne huiuſce rei in aula Gallorum promulgatio intermiſſionis mei muneris Apoſtolici cauſſet, (quid enim potiùs agerem?) Domino confiſus, exitialem in inguine mihi ſurgentem furunculum occultaui. ſed (mira Domini gratia) vt me morbus corripuit, vt deſeruit; nec vlli factus eſt notus.

187 Amor intereà, & noſtrarum cupido præſentiarum vt mihi ad ſummum, ita creuerat & Cyriaco. Viſitaturus is erat Armenas Aſiæ Minoris Eccleſias: occaſio hæc latis ſibi videbatur votis mutuis opportuna. Quarè, traiecto Boſphoro, migrat Conſtantinopoli Scutarum, vrbem è regione Byzantij ſuper Aſiaticam oram. illic nonnihil ægrotare ſe ſimulans, Latinum ſuſpirat medicum; meque talem eſſe, familiaribus perſuadens, nuper audiuiſſe, ait, incolere Galateam. Ac-

188 cerſitus itaque ad eius medendum corpori, cuius animæ mederi conabar, ſine cunctatione aduolo parata cum medicina. ingreſſus, exceptuſque grataner à Patriarcha, ſecum iubeor pernoctare. apponitur ergo cœna, ſeruis quoque lautior ex conſulto; qui dum nocte dormiunt temulentia profligati, ego, & Cyriacus coram patre ſuo, & fratre fidei negotia pertractamus. Ad extremum deliberatum eſt, ipſum cum Romana conciliandum Eccle-

189 ſia; noctemque eandem, vt nulla in tanta re mora interponeretur, ducendam inſomnem. Igitur ante lucem perſcripſit ille ſua manu duas epiſtolas; alteram ad Summum Pontificem Vrbanum VIII.; in qua, præter alia, Armeniorum cæcitate, varijſque miſerijs ex animo deploratis, & Catholicæ fidei emiſſa profeſſione, debitam ei ſpondebat obedientiam: alteram ad prædictum Regis Chriſtianiſſimi Oratorem; rogans eum, vt ipſius ad Vrbanum epiſtolam litteris iungeret ſuis, authoritate quoque ſua muniret; tum eiuſdem Oratoris Secretario, ad ſe ſummo mane accerſito, dedit ad dominum eius vtramque.

Quanta verò gratulatione, ac ſpe maioris progreſſus epiſtola iſta Cyriaci animum Summi Pontificis, Dominorumque Cardinalium affecerit; ſubſequens Sacræ Congregationis de Prop. Fide ad eundem Patriarcham reſponſio poſteà declarauit: quæ, ſicut etiam aliæ inferiùs adducendæ, ex Italico in Latinum idioma ad verbum tranſlata eſt.

CY-

*CYRIACO

Armeniorum Patriarchæ,

CARDINALIS

ANTONIVS BARBERINVS,

Sacræ Congreg. de Prop. Fide Præfectus.

ILluſtriſſime, ac Reuerendiſſime Domine: Paterno affectui, quo Apoſtolica ſancta Sedes ſemper ſolita eſt eos amplecti, qui per Catholicę fidei profeſſionem vniri cum ipſa deſiderant; plenè reſpondet gaudium, quod Sanctitas Domini Noſtri, hique mei Eminentiſſimi Domini Sacræ Congregationis de Prop. Fide, perceperunt ex litteris, ac fidei profeſſione Dominationis tuæ. Vndè ſicut Illius Beatitudo, Horumque Eminentiæ, tibi magnoperè gratulantur; quòd in ſinum ſanctæ Matris Eccleſiæ vti verus te filius recepiſti; ita quoque confidunt, fore vt prædicatione, & exemplo tuo dignaturus ſit Deus Nationem Armenam illuminare; nobiliſſimumque veterum ſuorum Progenitorum ſpiritum in ea exuſcitans, vires ad illos imitandos eidem concedere. Interim Patri Clementi Galano, quemadmodùm exoptabas, commiſſum eſt; vt ſanctæ menti Dominationis tuæ totis viribus ſuis cooperetur. &c. Datum Romæ pridiè Kalendas Iunij 1642.]

His igitur ita peractis; Patriarcha, antequàm ſuum Aſiaticas per Eccleſias iter inuaderet, precibus à me contendit; vt, quàm citiſſimè 190 poſſem, domicilium ex Vrbe Galatea Conſtantinopolim ad Armenios transferrem; quò in ſuo reditu operam vti mea tutiùs valeret, ad Eccleſiæ illius correctionem. Quamobrèm poſt abſceſſum ipſius cœpi mecum magnam hanc animo verſare prouinciam; quæ ſanè eò mihi difficilior videbatur, quò minùs ab vllo anteà Miſſionariorum ſuſcepta fuerat. Quis enim auſus vnquàm fuiſſet, ſolus Conſtantinopoli inter Turcas, & Hæreticos non modò 191 tranquillè commorari Catholicus; verùm etiam munus Apoſtolicum impunè Miſſionarius exercere? Addebatur quoque, fateor, maximæ meæ virtutis imbecillitas, ob quam è vitæ periculo, immò ab ipſa occaſione Martyrij retrahebar. Verùm nihilominùs quì ſubterfugere poteram ſuſceptionem incœpti? Solicitant me quotidiè ſtudioſæ diſcipulorum preces: hortatur pijſſimus ipſe Orator Gallus, quin vltrò ſuum mihi patrocinium offert: inuitat ad ſodalitium ſuum, qui vicem abſentis 192 Patriarchæ ſupplebat, Archiepiſcopus Diarberchirenſis Eccleſiæ, Magiſter Ioannes Vrfaenſis, vir ſeptuagenarius, *magnaque apud Armenios* præditus grauitate; qui poſteà Grammaticæ, & Logicæ Inſtitutionis Opuſculum Armeno-latinum, à me pro ijſdem Armenijs ad ipſius petitionem compoſitum, vt typis Romæ daretur, Eminentiſſimo Domino Cardinali Antonio Barberino dicauit. quid multa? excitat me denique

* Extat in Tabul. eiuſdem S. Congreg. in Codice anni 1642.

nique ad pericula Christus, pro meipso crucifixus, cui vix resistere poteram.

Iamque agebatur annus, ex quo Galateam sub meæ Religionis habitu incolueram. habitaturo deinceps occultè Constantinopoli, per Missionariorum mihi licuit facultates, Armenorum Magistrorum vestem induere; quæ, excepto cucullo nigro acuminato, haud erat multùm à priore dissimilis. Sic indutus, magno discipulorum comitatu ducor ad Patriarchale suum Patriarchale; vbi honorificè à Ioanne susceptus, cœpi dulci eius contubernio frui. Factus habitu, lingua, gestu, & (si fidem, ritumque Romanum excipias) in omnibus, ac per omnia Magister Armenus; facilè mihi populi studia, atque gratiam comparaui: vndè mea quoque schola liberè à plerisque frequentabatur.

Interea, laudantibus multis & discipulos, & Magistrum; deque nouo in sua Natione erecto scientiarum Collegio gratulantibus; ex Clero nihilominùs aliquot hoc modo in scholasticos obtrepebant: *Quid vobis Armenis cum* Latino *isto? quid exteris scientijs cum nostra simplicitate? nescire vtique potiùs, quàm ad nostrarum traditionum perniciem scire, præstat. num ignoratis, quot quot voluerunt è Nostratibus sapientes fieri, hereticos factos esse?* Cumque hi, ad obiurgationis improbitatem retundendam, sacræ Scripturæ sententias illas, sapientiam commendantes, adducerent: *Sapientiam, & disciplinam qui abijcit, infelix est*: Et, *Quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne Sacerdotio fungaris mihi*: illi tamen alias obijcientes contrà Scripturas; *Rursus scriptum est*, inquiunt, *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.*] *Quippe melior est columbæ simplicitas cum insciti*a, *quàm prudentia serpentis, hæresum admista veneno*. Respondentibus autem discipulis: *Præceptor noster, orthodoxus est; hæreses detestatur omnes; Ecclesiarum potiùs prædicat vnionem, ne Christi corpus dilaceretur*: exurgens quidam è Senioribus, ait: *Siccine vos ipsos alieno creditis Magistro? an non perspicitis, mollitos eius sermones in nos esse iacula? Et cur nostram* Latinus *induat vestem? non ne vt nos seducat, & trahat ad sua? Cauete filioli, cauete lupum sub ouina pelle*. Alij tandem in Archiepiscopum Ioannem maledictis inuecti; *Et hic quidem Senex*, aiebant, *hæreticus est; qui hæreticum suscipit, eique patrocinatur*.

Et murmur lanè magis inualescebat, atque ita incipiebat in populum dimanare; vt vel eius seditio, vel apud Turcas de me querimonia timeretur. Porrò autem vulgi fremitum placidè sedauerunt, tum Archiepiscopus ipse; qui etiam obtrectatoribus, palàm de peruicacia obiurgatis, vt linguam compescerent in futurum, excommunicationem minitatus est; tum alij tres ex condiscipulis orthodoxi viri, qui reliquis vt ætate, ita ingenio, & authoritate præferebantur; Thomas videlicet, & Kacciatur, Monachi

Pre-

Presbyteri; ac Paulus, Magiſter, & Epiſcopus Tiurichenſis; qui, cum in 196
publicis etiam concionibus populo reſtatus eſſet, me à Romano Pontifice, Patre omnium Chriſtianorum, ideò miſſum ad Armenios; vt eoſdem ijs ſcientijs, ac doctrinis, quæ ad errores Mahometicæ ſectæ conuincendos idoneæ ſunt, quibuſque ipſi de Turcis in diſceptationibus fidei victoriam referre poſſent, præmunirem; magnam mihi eiuſdem populi beneuolentiam, & amorem conciliauit.

At verò ſolito iam feruidior, Iulius inſtabat menſis; ſtragemque 197
horribilem Ciuibus peſtilentiâ oſtentabat. Poſtquàm morbus exitialis nonnullos inuaſerat è contubernalibus meis; quorum ne vllum quidem, ne dum vnum, in cubiculo meo iacentem, ſine ſcandalo aliorum domeſticorum vitare potueram; eodem ipſe morbo infectus ſum, adeòque perniciabili, vt vitam in diſcrimen adduceret. Erat Galateæ pro Latinis, eiuſmodi malo laborantibus, noſocomium. igitur ne decederem extra 198
Meos ſine Sacramentis Eccleſiæ catholicæ, illuc petiui, quamuis tertio à domo milliario, tranſportari. efferunt me ad litus, tanquàm cadauer exanime, piorum manus diſcipulorum; inde Galateam in hoſpitium illud ægrotantium naui tranſuectus, quindecim intra dies planè conualui, & Armenis iterùm reſtitutus fui.

Inter hæc Patriarcha Cyriacus, annua per Aſiam peragratione con-

ſumpta, regreſſum moliebatur: at- qui accepto de mea cùm ægrotatione, tum valetudine nuncio, rupit moras; voluebatque per iter facinora, vnà mecum Conſtantinopoli facienda, quibus ſua poſſet Eccleſia religione Romana initiari. Statim ac illum audio aduenisſe, in amplexum lætus accurro; ſed, vt fert miſerabilis humana conditio, quæ breui gaudio, & triſtitiâ variatur, vix eius gratulor reditum, cum amarè lugeo mortem (proh immaturam, & nimis quoque importuna mors). Peſte namque repentina oppreſſus, atque in extremo vitæ poſt triduum conſtitutus; vbi ad fidem Catholicam, & vnionem cum Romana Eccleſia Suos adhortatus fuit, ſpiritum quadragenarius exhalauit.

Ecquo tùm, crederes, dolore perculſum, animum meum, meorumque diſcipulorum, ex alta ſpe, quam priùs conceperat, cecidiſſe? demirari quidem ſatis non valui profundiſſima Dei conſilia, eaque impenſiùs venerans exclamare: Iudicia Dei abyſſus multa. Itaque triſtitiæ vi ſubactus, metuenſque à futuro Patriarcha periculum, diſtrahor anciſiti cura: incœptum ne opus Conſtantinopoli proſequar, expoſitus diſcrimini dubio? an pedem cautiùs referam Galateam? Hæc mihi cogitanti renunciatur; cariſſimum filium meum, quem genueram Euangelio, Kacciatur, ad Patriarchicam dignitatem populi conſpiratione euectum; immò iam infulatum, è regia Turcarum aula, magna eiuſdem po-

Loc. sup. it.

puli frequentia prosequente, in Patriarchalem Ecclesiam equo de more aduectum esse. Allatus mihi cum gratulationibus penè innumeris amicorum optatissimus nuncius, afflictum, iacentemque mœrore animum leuauit, & in spem meliorem erexit. fit etiam communis lætitiæ particeps Gallus Orator; qui statim suæ gratulationi ad Patriarcham publicitùs referendæ præcellentiorem aulicum delegauit. respondit hic non minori significatione beneuolentiæ: misso enim ad illum Vnigenito suo, (nam olim vxorem habuerat) dignas ei grates persoluit pro amoris indicio: mox promisit, se, vbi primùm res suas composuisset, simul cum Clero, & obedientiæ litteris, ad Romanum Pontificem dandis, ipsum solenniter aditurum: siquidem ea tunc inclinatione voluntatis Armenij in conciliationem cum Latinis propendebant; vt officia huiusmodi sine metu periculi possent hinc inde mutuò exerceri. Facti sunt ergo per litteras de re certiores & sacra Purpuratorum de Prop Fide Congregatio, & Christianissimus Rex ab eodem Oratore; cui commissum est in responsis, ab hoc quidem, vt deinceps Clericorum Regularium, ibidem residentium, accuratius susciperet patrocinium; ab illa verò, vt Kacciaturo, nouo Patriarchæ, sequentem epistolam præsentaret:

199

200

201

*KACCIATVRO

Armeniorum Patriarchæ,

CARDINALI

SANCTI ONVPHRII,

Sacræ Congregationis de Propaganda Fide Vicepræfecto.

ILlustrissime, ac Reuerendissime Domine: Firma opinio, quam hæc Sacra Congregatio de Prop. Fide concepit de tuo erga ipsam amore, optimoque proposito vniendi te cum sancta Sede Apostolica, quæ à Diuina sapientia infallibilis magistra veræ fidei constituta est; Eminentissimis hisce Dominis meis occasionem præbet gratulandi nunc tibi de Patriarchica dignitate, qua remuneratum iam fuisse meritum tuum, nobis significatum est. Eminentiæ ipsæ confidunt, Dominationem tuam, sicut præclaris suis virtutibus ad eandem sibi dignitatem aditum patefecit; ita doctrina pariter, & exemplo, instar lucernæ, superpositæ candelabro istius Ecclesiæ, Catholicæ veræ fidei lumen animabus sibi commissis allaturam esse. de cuius quidem fidei forma certior plenè fies à Patre Clemente Galano, eiusdem Sacræ Congregationis Missionario; cui gratum tibi sit aures porrigere; atque id efficere,

quod

quod ille nomine Sanctitatis Domini Noſtri, & DD.Cardinalium eiuſdem Sacræ Congregationis, tibi ſignificabit. &c. Datum Romæ VIII. Idus Decembris 1642.]

Altera huic epiſtolæ iungebatur, ab eadem Sacra Congregatione reſcripta ad prædictum Ioannem Archiepiſcopum, qui obſequentes ad ipſam litteras eodem dederat anno. ea pariter huius erat argumenti :

*IOANNI
Armeniorum
Archiepiſcopo Diarberchirenſi,
CARDINALIS
SANCTI ONVPHRII,
*Sacræ Congregationis
de Propaganda Fide
Vicepræfectus.*

PErilluſtris, ac Reuerendiſſime Domine: Relatæ ſunt in hac Sacra Congregatione de Prop. Fide, coram Domino Noſtro nouiſſimè habita, litteræ, à Dominatione tua, ad nos datæ præterito menſe Auguſto. Cumque in ijſdem præcipuum vnionis cum hac ſancta Sede deſiderium, quod tibi Deus afflare dignatus eſt, perſpiciatur; eiuſdem Domini Noſtri Sanctitas, ac DD. Cardinales præceperunt; vt te gratulationis officio proſequar; & de ſingulari gaudio, quo ipſi propter diſpoſitionem tuam ad ſanctam Vnionem affecti ſunt, faciam certiorem. Vt autem ſcias, in quibus illa conſiſtat articulis; à Patre Clemente Galano, huius Sacræ Congregationis Miſſionario, de ijſdem ſingulatim erudiēris: quem & audire, & quicquid ex parte Suæ Beatitudinis, Dominorumque Cardinalium ille tibi ſignificauerit, efficere ne graueris. &c. Datum Romæ VIII. Idus Decembris 1642.] 202

Non dum Byzantium epiſtolę iſtę peruenerant, cum nouam, aliarumque præteritarum longè amariſſimam experti ſumus ibi calamitatem. Pererrabat enim hoc ipſo tempore Syriam Armenus quidam Epiſcopus, in Conſtantinopolitana olim Sede Cyriaci prædeceſſor, nomine Dauid, qui cum fuiſſet tam ignauus, ineptuſque ſcientijs, quàm hæreſi refertus, & ambitione; à Populo Conſtantinopolitano Patriarchali depoſitus dignitate, illuc expulſus fuerat; atque in eius locum ipſe Cyriacus, egregia cuius virtus vniuerſorum iam animos prolectauerat, ſubſtitutus. Audiens igitur is in Syria ſui obitum Succeſſoris; & in ſpem Sedis per ſummum adhuc ſcelus recuperandæ adductus; ſe, qua potuit feſtinatione, Conſtantinopolim tranſtulit: nec propterea, quòd locum ibi à Kacciaturo prę occupatum comperiſſet, eam, quam priùs conceperat, ſpem omiſit; immò, oblata Turcarum Regi multorum millium aureorum ſumma, rem pro voluntate ad exitum perducens, catholi- 203 204

*Loc. ſup. cit.

cum

cum Patriarcha m Thronó exturbauit; Constantinopoli quoque eiecit; 205 sibi tandem, renuente adhuc populo, eam arripuit dignitatem: nisi prætereà sperauisset, me, cæterosque meos discipulos, quos Archiepiscopi Ioannis vmbra protectos ægrè videbat, à se aliquando ad perniciem disperdendos, voti haud satis duxisset se compotem.

Sed neque hic finis malorum: breue namque dierum interuallum effluxerat; ex quo longæuus Ioannes, vt locum sacrilego daret Pontifici, in alterius ædes Ecclesiæ vnà 206 mecum Episcopio demigrauerat: cum ecce, hora post dimidia, quàm surgentes à prandio, ego in vnum, in aliud ille cubiculum se receperat, audio, vultu turbato, & lacrymantibus oculis famulo referente, Ioannem ipsum improuisa apoplesi subitò animam expirasse. Exhorrui ad nuncium acerbissimæ rei; ac penè incredulus, animo, & toto pectore tremens, festinaui, cucurri; ingressusque cellam Episcopi, heu cerno attonitus exanimati cadaueris spectaculum funestissimum. Constiti parumper stupore immobilis, inclusa animo ægritudine consternatus; mox indulgens lacrymis, dum lugere incipiebam & casum miserandum amici, & memet ab omni spe, ac patrocinio derelictum; subsensi, Dauidem ad Demortui spolia cum gaudio properare. monuere discipuli fugam: nec mora, quominùs in eius manus incideremus, insimul arripuimus eam.

Diligebat maximoperè Thomam, Monachum antedictum; atque in eius gratiam me quoque non semel suis epulis familiariter adhibuerat Regius quidam publicanus, Armeniorum Satrapa nobilis, ac primarius, cui nomen erat Scandèr Celebì: Dauidem contrà ita odio prosequebatur; vt ab eo Patriarchalem administrationem, ad quam restitui non poterat Kacciatur, ad Thomam ipsum transferri desideraret. Huius ergo Viri domum confugientes, rogauimus eum, vt nos ab iniquo persecutore sua defensaret tutelà. Annuens ille precibus; *Hæc mea domus*, ait, *& monasterium, & schola vestra sit: mensa mihi honoratior quidem, ac sanctior erit recubitu, & benedictione tua: vestram denique incolumitatem contra aduersarios, non Armenos tantùm, sed Turcas etiam, acerrimè propugnabo.* Hæc vir bonus pollicitus est; nec à promissis annum integrum, quoad morari apud eum nos licuit, exitus rei dissensit.

At verò quis posset verbis edicere; 207 quanto Dauid, nouum hoc audiens patrocinium, furore, rabieque exarserit? non explebatur eius odium intestinum, quòd nos insectaretur conuicijs; quòd insimularet hæreseos; quòd alios etiam Armenios in nos assiduè concitaret: sed maiori furoris æstu efferuescens; quòd exterminare, perimere, trucidare non posset, indignabatur. Quid randem sceleftiùs ageret? palàm discipulos meos percutit anathemate: fautores quoque & amicos pessimè crimina-

tur:

tur: quicunque demum nos adiret in posterum, Ecclesiâ se illi commi- 208
natur interdicturum. Sed (mira sanè, ac diuino fortè statuta consilio res!) quò tunc in nos fremebat ardentiùs, eò plures erant, qui domum nostram frequentabant; præsertim energumeni, & veneficijs, quibus Armena impensè dedita gens est, infecti, ac fascinati. Quorum quidem multitudini, ad nos toto eo anno fide magna confluenti, cùm exorcismis, alijsque sacris remedijs faceremus satis; res adeò diuulgata in Ciuitate fuit, vt in odium Christianæ fidei 209
capitalem mihi sententiam ab aula Ottomanici Regis amici metuerent. Quapropter recedens Byzantio, quoad rumor huiusmodi desineret circunferri; domum, Galateæ mercede conductam, cum discipulis commigraui.

Interea visum est Thomæ; qui iam ob comparatas studio scientias ad Magisterium prouectus, plus in populum authoritatis, & imperij, nouæ prærogatiuà dignitatis adeptus fuerat; mentem, animumque 210
suum, orthodoxæ fidei lumine nuper illustratum, Apostolicæ sanctæ Sedi aperire. ideò per epistolam, ad Sacram Congregationem de Prop. Fide directam, postquàm Catholicam fidem professus est, voto se quoque astrictum declarauit eiusdem fidei pro viribus dilatandæ: ad quem hæc illa rescripsit:

THOMAE
Armeniorum
Monacho Presbytero,
CARDINALIS
SANCTI ONVPHRII,
Sacræ Congregationis de Propaganda Fide Vicepræfectus.

Loc. sup. cit. in Codice anni 1643.

REuerende Pater: Ex litteris Reuerentiæ tuæ, datis die 12. Februarij, & in hac Sacra Congregatione de Prop. Fide relatis, hi Domini mei Eminentissimi cum affectu singularis gaudij acceperunt, qualiter Diuina Bonitas sanctam mentem tuam per veræ fidei lemitam dirigere dignata sit. Profectò sine tali fundamento, nec ædificium laudabilium operationum tuarum subsistere poterat, nec istæ ad iudicium Diuinæ iustitiæ stabiles inueniri. Eædem nunc Eminentiæ Reuerentiam tuam ad iter incœptum constanter prosequendum, vnà mecum adhortantur; illud tibi in memoriam reuocantes, frustrari velocem eius cursum, qui ante lassescit, quàm terminum assequatur. Incumbito igitur pro tua virili parte ad lucrum animarum tuorum Armeniorum; haud dubiè sic respondurus gratiæ, quam à Diuina clementia recepisti, &c. Datum Romæ Idibus Iunij 1643.]

Posthæc renunciatur Dauidi, ejectum Kacciaturum denuò clanculùm redijsse Byzantium; illum quoque, ac Paulum Episcopum multa mecum pro Thomæ conferendo Patriarchatu ipsius commoliri. Hoc ille nuncio exacerbatus, incipit nos vehementiùs infectari; datisque Præsidi quingentis aureis, impetrat; vt tribus prædictis Constantinopoli ablegatis, ego, tanquàm Missionarius Romani Pontificis, ac perinde quasi Nationis Armenæ seductor, comprehendar. Procincti capturæ Satellites domum iam nostram, Armenio quodam ductore, aduentabant. dumque nos, præmoniti de insidijs, ac repentino malo perterriti, omnes huc illuc diffugimus; casu ego in Lictores incurrens, indice Delatore teneor in via. Iamque trahebar ad Præsidem; & morte proculdubiò puniendus; memet pro meis culpis hostiam Domino præparabam: quippè vel habitus ipse armenus memorati criminis reum veriùs me promulgauisset, quàm testes. Citò perferunt infortunium ad Oratorem Gallum discipuli; à quo missus ad suppetias mihi ferendas ex suis aulicis vnus, gressu celeri nos subsequitur, & assequitur ad viæ dimidium; deinde secretò cum Apparitoribus colloquutus, pecuniâ fugam meam pacisciturr. Subornatis ergo ministris, oculosque subinde ad aliud de industria distrahentibus; dum me fugæ committo, clamat speculator Armenus: *Heus currite; quid moramini? iam aufugit. persequimini, capite re-*

211

212

213

fugam. Illis porrò cursum aliam per viam simulantibus; ego, liber effectus, meipsum, ad palatium Gallorum aduolans, occultaui.

Hìc autem perdiù, ne Gallus pariter meum vocaretur in crimen, ita in secreto delitescere compulsus sum; vt ipsis adhuc discipulis, qualibet me solicitè perquirentibus, innotescere prohiberer; perindeque iners perpetuo torpescerem otio, vt quilibet alius, qui arctissimo in carcere detinetur. Quapropter Missionis Præfectus, Pater D. Ioseph Iudices, qui ærumnæ meæ obiter è Colchide superuenerat, de Oratoris vtriusque, Galli scilicet, Venetique consilio me iussit Romam aduenire; hìc fortasse deinceps, quod fieri ampliùs Constantinopoli minimè poterat, disciplinis sacris Armenios instructurum. Euulgata iam præpoperæ famâ discessionis, discipuli non leui animi tristitiâ conturbantur: deliberant tamen ex carioribus aliquot à Magistro nusquam gentium separari. Quarè nonnulli terrâ statim iter aggressi, meum in Vrbem aduentum præuenere; quos inter & Garabiet, Cyriaci, demortui Patriarchæ, germanus, & suprà memoratus Ioannes, scientiarum, ac virtutum vterque studiosissimus. Alij eundem posteà subsequuti sunt: horum præcipui Balassanus, Maiori in Armenia patricius Albanensis, & Thomas prædictus; qui, postquam cum Dauide Patriarcha diù apud Turcarum Præsidem altercatus fuit; victoria potitus, illum in Insulam Cyprum relegari fecit, ac

ſeipſum eligi Patriarcham: cum tamen defectu pecuniæ, quam populus in huiuſmodi promotionibus Imperatori Turcarum elargiri ſolebat, nequiuiſſet deinde ad Sedis peruenire poſſeſſionem, Romam ſe contulit. Alij denique, videlicet Domnus Ioannes, pater eiuſdem Cyriaci Patriarchæ, & Zacharias, Clericus indolis præſtantiſſimæ; vnà cum tribus alijs, eandem mecum nauim ingreſſi ſunt: quæ tandem ſoluta Byzantio, atque diuerſa Mediterraneum per mare tempeſtatum, piratarumque experta pericula; nauigatione bimeſtri primò in Ionia Smyrnam, deinde Liburnum in Tuſcia appulſa eſt. Ad vltimum Romam incolumes aduenimus omnes: vbi Sacra Congregatio de Prop Fide Armenos eoſdem perbenignè, vti eſt ſolita ſemper, complexa; non modò illos, quos ad Philoſophiæ, ac Theologiæ ſuomet explicatæ idiomate, ſtudia abſoluerunt, largo victu ſuſtentauit; verùm & ipſorum pleroſque, qui magis in ijſdem profecerunt ſcientijs, etiam nunc in diuerſis Armeniæ Prouincijs, ad quas eos iam Miſſionarios deſtinauit, annuo fulcit prouentu. Præſtet interim miſericors Deus; vt, ſicut ad orthodoxæ fidei veritatem addiſcendam, prædicandamque dignatus eſt efficaciter hos ipſe vocare; ita pariter ad eiuſdem fidei lumen, & Ouile Matris Eccleſiæ vniuerſam Armeniorum gentem dignetur per eoſdem adducere: vt id ſua ipſi virtute, ac merito aſſequantur, ad quod operandum me penitùs ineptum & naturæ ignauia, & prauitas animi reddiderunt.

ՀԵՏՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄԱԳՐԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ. ԺԳ.

ՅԼ Տէր Յոհաննէս՝ ի Կոգովմէ, ՚ի գեղջէ Բագարանայ. ամն. ԻԶ. Զոր ամէնքին կայսրն կացոյց կաթուղիկոս հայոց, և բաժին յուն[ա]կան կողմանն. և յաւուրս ազգաց հասեալ կաթուղիկոսին զկարգ եառն հայրապետութեանն Տոհաննու՝ ի կողմն Այրարատայ ՚ի գեղն Աշճան.

ՅԽ ՏՈՒէր Կոմիտաս յԱղուանից ՚ի գեղջէ Աղձից. ամն. Ը. Սա շինեաց Աշճան ՚ի վերայ վկայարանի սրբոց Հռիփսիմեանցն.

ՅԾ ՏՈՒէր Քրիստափոր՝ յազգաց տանէ, յԱրբրահամեան շառաւիղէ. ամն. Է.

ՅԿ ՏՈՒէր սուրբ Եզր՝ ի Նախճաւան, ՚ի գեղջ Ջուղայ. մնաց ՚ի տան կաթուղիկոսարանին. ամն. Ժ. Ազատաւ եղեւ ժողով ՚ի կայսեր քաղաքն, զոր արար կայսրն Հերակլ. կոչեալ զկաթուղիկոսն հայոց զՔազր. և զեպիսկոպոսունս, և զիշխանան հայոց. և զբազում իմաստասէրս յոյնացն. ամսօրեայ քննութեամբ տալ մաբանեալ ընդ միմեանս. ապա հաւանեալ նոցայ Եզր բոլոր եպիսկոպոսօք և իշխանօքն հայոց. միաբան եղեն. և զժողովն ՌՃ. վասն զի չէին ՚ի բաց մերժեցեալ. և զնոսունդ և զկիրակոս[ի]ն դարձեալ բաժանեցին. և զհաչէցսն յերկիր սրբենէն ՚ի բաց հանելով. ՚ի դէմս սբ Լուսաւորչին եղեն. ասելով. Սուրբ առաքեալք,

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput XIII.

XXV. DOmnus Ioannes Ghocouthanus ex Oppido Pacaranæ, annos 26. Is iuſſu Mauritij Imperatoris creatus fuit Patriarcha ne dum Armeniæ, verùm etiam Regionis cuiuſdã Græcis ſubiectæ: & regula ſui regiminis, adhuc viuente prædeceſſore Abrahamo, in Pago Auàn præſcripta fuit.

XXVI. Domnus Chomitas Arachazuodanus ex Oppido Aghziz, annos 8. Hic extruxit Auàn prope Eccleſiam ſanctarum Ripſimis & Sociarum.

XXVII Domnus Chriſtophorus, genere illuſtris, è progenie Abrahami, annos 5.

XXVIII Ieſer catholicus Patriarcha. Domnus ſanctus Ieſer Necainus ex Oppido Parraſnachiert, qui fuerat ab infantia in Patriarchali Palatio educatus, vixitque in Patriarchatu annos 10. Sub ipſo celebratum fuit in Vrbe Charno Concilium * iuſſu Heraclij Imperatoris, qui ad illud conuocauit omnes Epiſcopos, & Principes Armeniæ vnà cum Ieſere eorum Patriarcha; nec non etiam plures Græcorum ſapientes, quibus poſt menſtruã Collationem, & diligentiſſimum examen omnes prædicti Armenij conſenſere: atque cum Græcis iterum reconciliati, Theuinenſe * Concilium anathemate percuſſerunt; feſtiuitates Natiuitatis, & Baptiſmi Domini rurſus, vt anteà, ſeparatim celebrandas, de-

* Concilij Charnēſe orthodoxū; in quo Eccleſia Armena cū Catholica cōciliatur.

* Theuinēſe Armeniorū Cōciliabulū ab ipſis Armenis Patribus ſub ijcitur anathemati.

creuere; & additionem illam, Qui crucifixus es pro nobis, à Trisagio remouentes, illud erga sanctissimam Trinitatem ita deinceps statuerunt decantandum: Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus & immortalis, miserere nobis. Sacrum denique Chalcedonense Concilium, eiúsque decreta, haud aliter, ac alias tres præcedentes sanctas Synodos, honore prosequuti sunt, & receperunt. His autem omnibus, vnus solummodò Ioannes Maracumensis, qui aduersaretur, repertus fuit: & hic damnatus, pulsúsque in exilium, in hæreticorum numerum ascriptus est.

սուրբ և հզօր, սուրբ և անմահ, ողորմեա մեզ: և զսուրբ Երրորդութիւնն նոյա, համապատիւ այլ երից առաջնոց սուրբ Երրորդացն ընդունելոյին: Եւ այսմ հակառակեցաւ Յոհան մարտագումեցին: և սա աքսորեալ. ընդ հէր ձուածօղն կարգեցաւ նզովեալ:

ANNOTATIO.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ
Վարդապետին:

HEraclium Cæsarem, bellum in Persarum Regem Chosroën illaturum, bis in Armeniam properasse, ex Annalibus Græcis memorat Baronius, & quidem hoc ipso Ieseris eximij Patriarchæ tempore; semel nimirùm anno Christi 621. atque iterum anno sequente 622. In ea verò Regione inclytus Imperator, quò plures, glorioſoſque de visibilibus Romani Imperij hostibus retulit triumphos; eò glorioſiùs de inuisibili Reipublicæ Christianæ, catholicæque fidei aduersario, Principe tenebrarum, satore zizaniorum, & schismatum, pijssimus triũphauit. Compererat enim ibi Armenam tunc Ecclesiam abscissam à Catholica, adeòque propter erronea præteriti Conciliabuli Theuinensis decreta in Acephalorũ hæresi implicatam, obfirmatamque; vt vel Ieser ipse, vigilantissimus licet, ac optimus Patriarcha, nequiuisset

Baron. t. 8. an. 621. & 622.

ԶԵրակլիոս պատմիչն մեր կարդէնալ Բարոնիոն՝ ի ժամանակագրութեանն իւրեն. ՈՒ. երրորդ հատորին. ասէ. Եթէ բարեպաշտ կայսեր Հերակլ երկու անգամ գնաց՝ ի յաշխարհն հայոց. առնել պատերազմ ընդ դէմ Խոսրովու արքային պարսից: մի անգամ՝ ի թվին փրկչին. ո. ի. և ՈՒ. ամին: եւկ միւսն՝ ի. ո. ի. և Բ. ամին: յորում ժամանակի Երջ սրբազան հայրապետն նըստէր՝ ի յաթոռ պատրիարգութեան հայոց: և որպէս՝ ի նոյն աշխարհին անյաղթ Քաղաքն արարեալ էր զբազում յաղթութիւս՝ ի վր անհաւատ երևելի Քշնամեացն այնոցիկ. նոյնպէս և յաղթեաց անդ քաջապէս ընդ դէմ անէրևոյթ Քշնամոյն, իշխանին խաւարացց բան սարկուին. որ սկզբնական էր անդ զբոմն բաժանմանց և հերձուածոց: Եւ Քնպէս Երջ կիմն էր ուղղափառ, զգաստ, և զըւարթուն հոգւիւ. և յոյժ սիրօղ միաբանութեան. յանկն՝ մի գոլոյ այնր աշխարհին

կարէ յոյժ աղաւաղեալ մոլորու-ՁԲԲ. ոչ կարէր ինքն միայն զօրու-ՁԲՆ հրով ած-եալ գնամ ի յուղիղ շաւիղս ճշմարտու-ՁԷ, և ի միաբանու-ՁԻՆ առաջադոյն ընդ կաթուղիկէ և առաքէլական եկեղեցւոյն : ՎՀՈ որոյ բազում ապաշանաւք խնդրեաց ի Հայս բէն առ ինքեան զօրնուՁԻՆն ինչ. և դործակից լինել այնպիսի մեծ և ած-ա յնն գործ առնու-ՁԵՆ: Ուստի քաջագէտ արբայն Հերակլ ախորժելի և յօժար կամաւք ընկալեալ զաղաչանս սրբոյ Հայրապետին Եզրի, պատրաստ հանդ-բեցաւ առնել ժողով ամ եպիսկոպ, վարդապետաց, և եւս իշխանացն հայոց. որպէս գլ ի ձեռն բազմօրեայ քննու-ՁԷ հաստ լծին հայք ողջամիտ վարդապետու-ՁԻ հաճ-ատոյն :

Մակս որոյ հրամանաւ եկեղեցւոյն. շր. Ե-ղրի, և Հերակլեայ վաղվաղակի ժողովեցան ի քաղաքն կարնոյ ամ եպիսկոպ, վարդապետք, և իշխանքն հայոց. ընդ որս և էին և յունաց ի մասանագոյն եպիսկոպ ոմանք. վն ցուցանելոյ հայոց ի ձեռն պատճառաց զրո-զղափառ հաճ-ատն քաղկեդոնի ժողովոյն, և յայտ առնել զխաբէու-ՁԻս զրախօս և մատնաբ հնարեալ զրոց : եւ ապա յետ ամսօրեայ քննու-ՁԷ և տրամաբանու-ՁԻ՝ հայք հաճ-անեցան յունաց. և յայնժամ էրն եղեալ նոցա ճշմարտու-ՁԻ ուղղափառ հաճ-ատոյն. և զգուշացան ՁԻ սրբան երաց-աբար վարեցան. ո. Լ. և Ղ. սբ հարքն քաղկեդոնի ժողովոյն ի կանոնադրու-ՁԷն եւրեանց առ ի բացայ-դրել զպարզ և զմաքուր ճշմարտու-ՁԻ նոյն հաճ-ատոյն ըստ շնչոց այլ առաքելոց երից սբ ժողովոցն և ընդ-նմին հանաչեցին, ՁԻ որչափ առա-

uiſſet eam ſuis duntaxat viribus ad rectæ fidei tramitem, & priſtinam vnionem adducere. Ab eodem ergo Pontifice enixè rogatus fuit Heraclius, vt ad facinus illud, non ſecus fructuoſum, quàm operoſum, tantique certè ponderis, ac laboris, vt multorum potiùs, quàm vnius videretur poſcere manus, ſuam quoque vellet operam conferre, ipſique in eius ſuſceptione opitulari. Annuit eueſtigiò Imperator; indictaque Synodo in Vrbe Charno maioris Armeniæ, omnes Armenos Epiſcopos, & Principes illuc aduocauit; quò etiam aduenire iuſſi ſunt eruditi quidam Græcorum Epiſcopi, vt Armenijs fidei veritatem iuxta Chalcedonenſis Concilij ſanctionem cõgruis rationibus patefacerent, eorumque purgarent errores.

Heraclius Imp. Concilium indicit in Armenia.

Menſtrua igitur in eadem Synodo inter Armenos, & Græcos expleta collatione, perſpicuè explorata fuit Armenis Patribus veritas orthodoxa, & quàm rectè Patres Chalcedonenſis Concilij ad illius puritatem explicandam in ſua Definitione oculos collimaſſent, & manus. hinc inſuper omnes Hæreticorum fallacias, atque calumnias, quæ ipſorum animos ad idem Concilium reijciendum impulerant, facilè ipſi detexerunt. Quapropter Conuenticulum Theuinenſe, quod Armeniam primò ſub ſchiſmate conſtituerat, execrantes, omnia illius decreta, maximè quæ de vna natura, de recepta in Triſagio appendice, atque de dominicis feſtiuitatibus, vna die

coniunctim celebrandis, edita fuerant, abrogarunt. mox præ-
tereà ſuſcipientes ſanctam Syno-
dum Chalcedonenſem, cæteraſque
Eccleſiæ vniuerſalis traditiones,
quæ præſertim in ea, de miſtione
aquæ in ſacris myſterijs, ab ini-
tio fuerat; in priſtinum reſti-
tuerunt concordiam inter Arme-
nam, & catholicam Eccleſiam.
Vnus porrò tot inter Patres Ioan-
nes Maracumenſis in ſua hæreſi
pertinaciter conſiſtere voluit; qui
damnatus à Synodo, exilio quo-
que multatus fuit ab Heraclio Im-
peratore.

Armeni Patres Cõcilij Charnenſis ſuſcipiunt Chalcedonenſe Cõcilium.

Manſit autem Armenia in hac
concordia, rectique ſtatu tran-
quillitate, annos 95. vſque ad Ioan-
nem Oznienſem, Patriarcham hæ-
reticum, qui eam denuò, in Ma-
naſchiertenſi Armenorum, atque
Syrorum Conciliabulo, priorum
errorum ad vomitum redire fe-
cit; vt dicetur alibi. Meminit
etiam prædicti Concilij Charnen-
ſis, in Armenia ſub Heraclio Im-
peratore, & Ieſere Patriarcha coa-
cti, præter alios Armenos libros,
& Auctores, Gregorius Siſenſis
Patriarcha in epiſtola ad Hayto-
nem Regem Armeniæ, dicens:
Heraclius Imperator, cum ob ſan-
ctam Crucem profectus eſſet in
Orientem, omnes Armenos Patres
conuocauit; qui, poſt menſtruum
examen, concordiam, & vnionem
iterùm componentes, ſuſceperunt
vſum aquæ in Sacrificio, celebra-
tionem dominicæ Natiuitatis die 25.

Gregorius Siſen. Arm. Patriarcha in epiſtol. ad Haytonem.

De-

Էին ամբաստանուԹիքն հնարեալք ի
չարախօս բամբասողացն ընդ դէմ նոյն
սբ ժողովոյն քաղկեդոնի. զի վասն
բնակ յառաջն հայք մերժէին զնա: Եւ
երբէք ծանեան զայս ամ. փոԹով ա-
մենեքեան միաբանեալ նզովեցին զչա-
բաժողովն դէսայ, որ արարեալ էր
զբաժանուԹիւն. և խոհանեցին զիա-
մոլորական կանոնադրուԹիս նորա,
մանաւանդ որք էին յղգս միոյ բնու-
ԹենՆ, և վերստբերուԹիք խաչեցարին,
և ոճնախմբուԹիք տէրունական ո-
նեին ի միասին ի միում աւուր: Եւ
ապա ընդունեցին զամենասբ ժողովն
քաղկեդոնի. և զայլ աւանդուԹիս
ընդհանրական սրբոյ եկեղեցւոյն. զա-
նաւանդ որ էին ի սկզբանէ առաքե-
լոց անտի յղգս խառնելոյ սակաւիկ
մի ջրոյ ի բաժակ սրբոյ պատարագին
և այսոքիկ հաստատեցին միւս անգամ
զմիաբանուԹիւն հայոց ընդ ուղղափառ
եկեղեցւոյն այլոց չրիստոնէիցն: Իսկ
մի միայն Յոհան մարտագոմեցին, որ
կամեցաւ հաստատ մնալ ի հերձուա-
ծողուԹիւնն իւր, նզովեցաւ ի բոլոր
սինհոդոսէն. և արտաքսեալ եղև ի
բարեպաշտ կայսրէն Հերակլեայ:

Ձայդ՝ միասդ հայոց եկեղեցին ի միա-
բանուԹեաս այսմիկ և յուղղափառ
կացուԹեաս, ասս. ՈՂ. և. Է. միսնչ և
ց Յոհան օձնեցին հերձուածողկԹան.
որ և դարձեալ մոլորեցոյց զնա ի ժո-
ղովն մանազկերտի. որում և ասի-
ցեմք ի վայր: Եւս արդ՝ բազում գիրք
հայոց յիշատակեն զվերոյգրեալ ժո-
ղովն կարնոյ. և զարտաքսեալ ի նմա
զմիաբանուԹիւն: և մանաւանդ հա-
յոց կԹան տէր Հ-բնեցի ի սղաս ի
ԹուղԹն ասս Հ-ԼԹում ԹգԷն գրէ այս
պէս: Երբ Հերակլ վս սբ խաչին յար-

ձէ ը

և ելս

Decembris, alia que omnia; atque
ՃԿԴ post Domnum Ieſerem, tunc tempo-
13 ris Patriarcha n, quinque alij Pa-
triarchæ ſucceſſores in eadem per-
manſerunt fide; &c. Memoratur
etiam in Actibus Concilij Tarſen-
ſis, hiſce verbis: *Ieſer Patriar-
cha noſter, temporibus* Heraclij Im-
peratoris vnionem compoſuit, quæ
tamen non firma permanſit. Et
Nierſes Lampronenſis ad Patres
eiuſdem Concilij, *Vbi relinquemus,*
ait, *verba Ieſeris Patriarchæ, ſuique
Concilij aſſenſum?*

Concil. Tarſ. in reſponſ. ad 9. propoſit.

Nierſes Lamp. in Orat. ad Patres Concil. Tarſ.

Quocirca vix credat aliquis,
quantum Populorum ſtudia poſ-
ՃԿՂ ſint, & factiones, in pertinac-
14 ter proſequendo, quod ſemel ſiue
iuſtè, ſiue iniuſtè ſuſceperint de-
fendendum, abſque delectione
boni vel mali, veri vel falſi.
certè id maximè præſens declarat exemplum. Quis enim credere poſſet, quòd adeò venerandum Concilium, à tot, tantiſque Eccleſiæ Armenæ priſcis Patribus celebratum; ipſorummet Patrjarchæ ſanctiſſimi auctoritate præfultum; illius quoque præſentia, & conſenſu Imperatoris roboratum, cuius ipſi memoriam,
ՃԿԵ ac pietatem ad ſummam hucuſ-
15 que laudem extollunt; tam diuturno, & accurato examine abſolutum, eo præſertim tempore, quo haud difficile fuerat Armenijs, cauſas tui ſchiſmatis, vtpote paulò ante incæpti, diſcutere, reiqué veritatem haurire; Charnenſe dico Concilium, quod

antea

anteà reliqui ſapientiores Armeniæ Patres adeò magnificiebant, & ſcriptis ſuis concelebrabant; à neotericis nunc Armenis, vt ſua quomodocunque defendant, obliuioni traditum poſthabeātur, ſed & temerè (proh ſcelus) floccipendatur?

ԺԶ 16

նախահարցն եւրոց. և հաստատեալ ի դէպ ի քրիստոնէական և ոչ կարծուղիկոսէն եւրեանց Հ-գրէ. և զօրացեալ հրամայեաւ քահանայապետ և բարեպաշտ կայր էին Հերակլի. և կատարեալ ի ձեռն ամօքեայ քնուԹԵ, ի նախկին ժամանակին այնմիկ, յորում դէպ էր հայոց գեաղ ըստոյգ զպատճառս բան ժանտանն կամ միաբանուԹեն. դի մերձ էր այն ժամանակին առաքելոյն բան ժանտանն հայոց: եւ վն էր մերժէն զնա: ոչ արդեօք վն այլոյ պատճառի. քան Թե դի այն ժողովն ի բոց բարձեալ էր զբաժանող բարն դայԹակղուԹե ի միջոյ անդամոցն քի: ո անօրէնուԹե, և ամբարշտուԹե մեծ:

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput XIV.

ՀԵՏՈՒԹԻՒՆ Հայոց ՊատմուԹենէն:

ԳԼՈՒԽ.ԺԴ.

XXIX

1 DOmnus Nierſes Daianus ex Oppido Iskhanaz, annos 20. Hic diuinæ charitatis feruore inceuſus erat, cæteriſque virtutibus exornatus: quapropter ædificauit magnificentiſſimum * illud gregis rationalis Ouile in Vrbe Vagarſciabat; Eccleſiã quoque in loco * purgatorij ſancti Martyris in Ciuitate Ardaſciad: & Templum aliud in Vrbe Thein.

* Palatiũ Patriarchale.

* Puteus, in quo S. Gregorius, Primus Armeniæ Patriarcha, quatuordecim iugiter annos afflictationibus obſeſſus delituerat.

ա 1

Տէր Ներսէս ի գեղջէ իշխանաց. եմն. ի: Սա ամս այնն սերմանէ զառաքել. երկասիրաբար յարդարել զ-ոչխարատաց քաղաքն. և զբաբ-ասան սրբոյ վկային յարտաշատ քաղաքն. և զայլ վկայարան ի դէնն քաղաքն:

ԺԴ

ANNOTATIO.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Վարդապետին:

2 VRbs Vagarſciabat, cuius modò in Maiori Armenia vix apparet veſtigium, antiquitùs vſque adeò celeberrima fuit, vt in ea Solium Tiridatis Regium, & Patriarchale Diui Gregorij Primi Patriarchæ fixum fuerit. hac igitur in Vrbe

ե 2

Ք աղաքն Վաղարշապատ. որ է այժմ առ Էրեակ. ի նախկին ժամանակս եղև յոյժ մեծ և հռչակաւոր. այնչափ զի գոյր ի նմա Թագաւորական աԹոռն սրբոյն Գրիգորի, և պատրիարգական սրբոյն Վ-գրիգորի լուսաւորչին. և ի նմին

Ա ղ քա-

քաղաքի՝ յետ չարչարանաց Հռիփսիմեայ
սրբուհի կուսանացն, բարձ- ի 7
պաշտ Թագաւորն Տրդատ, և սմա 3
ժողովուրդն հայոց ձեռօք եպիսկոպոսաց
շինեցին զերկուս վիմակառոյս տե-
ղիսն, զոր ի գոյց նոցայ սուրբն Գր-
գոր։ և ի միջի նոցայ յարմարեցին
զպայծառաւագարդ շինիսմս սրբոց կու-
սանացն այնոցիկ. զսա որում ձառէ
Մեդափրաստէս պատմիչն ի պատ
մութենէն վարուց սրբոց լուսաւորչին.
ասելով այսպէս։ Արքայն տրդատ
հոգէբ զերկիրն. և ձգէբ զհողն ի վեր։
նակ՝ Թագուհին Աշխէն, և քոյրն
Խոսրովիդուխտ զդեսուբք եռոնանց
տանէին զհողն։ Եւս և նոյն Տրդատ
բերէր զքարինս առ ի շինուածն այն ի
չափ մեծամեծս. մինչդեռ ոչ ոք կա- 4
րէր բառնալ զնոսա։ և ինքն բառնայր
ի վերայ թիկանցն եւրոյ զքարինս
գերեզմանացն. և զանոնց դրանցն.
ոչ անձնելով զնոսա ձեռացն այլոց։
Տրեալէր ենէ որչափ մեծ էր գԹուԹի
Թագաւորիս այսորիկ։

Արդ՝ մի տաճարն, որ էր սրբու-
հոյն Հռիփսիմեայ, և այժմ կայ կիսա
աւէրեալ, շինեալ եղեւ ի տեղի ըստ
ջարանացնոյն սրբուհոյն։ Եւ երկրորդ
տաճարն, որ էր սրբոյն Հռիփսիմեի,
մինչ և յայժմ ունայ առաղջ ի տեղին,
յորում ինքն նահատակեցաւ։ Եւ նա
երրորդն, որ է մեծագոյնն քան զամ
ենայն հայաստանեայց, եղեւ շի- Ե
նեալ առ ի պատիւ փրկչին մերոյ յի 5
ք̃ի. և կոչի Էջմիածին։ զի հինեալ է
ի վե՛ր այն առեղծոյն, յորում առ՛ին
մեր յի ք̃ս որդին աւ միածինն, ի ջեալ
յերկինս՝ եղեւ եցաւ սրբոյն Գրիգոր Լու-
սաւորչի ի մէջ այս գերազանցագոյն տաճարիս,
որպէս յառաջն կացուցեալ եղեւ ա-

ձ ղ ա Թառ

be poſt paſſionem eiuſdem Gregorij, & martyrium ſanctarum Ripſimis, Caianæ, aliarumque 32. virginum, quarum meminit Martyrologium Romanum, Rex ipſe Tiridates, qui tanti priùs ſceleris auctor fuerat, Chriſtiana fide accepta, tres magnas Baſilicas, & in eis ornatiſſima ſanctarum Virginum & Martyrum ſepulchra ſuis quidē manibus, vnà cum Armeno Populo, Diuo Gregorio ædificiorum loca deſcribente, extruxit. quod præter Armenam traditionem, narrat etiã Metaphraſtes: *Rex Tiridates*, ait, *fodiens terram, ſurſum iaciebat; Regina autem Aſichene, eius coniux, & ſoror Cuſaroducta, ſuis tunicis efferebant puluerem: tum ipſe lapides ea magnitudine, vt nullus alius eos tollere poſſet, deferebat ad ædificandum; deinde etiam ſepulchrorum poſtes oſtiorum, & ſuperliminaria non aliorum credens manibus, ſed ipſe humeris impoſita ferebat.* Quanta in hoc Rege pietas.

Martyrol. Rom. die 29. Sept.

Metaph. apud Sur. tom. 5. die 30. Sept.

Et vnum quidem Templũ, quod nunc ſemidirutum cernitur, titulo ſanctæ Caianæ, in eiuſdem Martyrij loco poſitum eſt. Aliud ſanctæ Ripſimis, vbi & ipſa paſſa fuerat, adhuc integrum extat. Tertium autem, duorum, imò & omnium, quæ in Armenia ſunt, maximum, & ſumptuoſiſſimum, in quo ſicut olim ſacroſancti Præſulis, & Martyris admirandi Gregorij, ita nunc ſupremi Armeniorum omnium Patriarchæ Cathedra ſita eſt, in honorem Redemptoris noſtri Ieſu Chriſti

Sacræ Baſilicæ in Armenia extructæ à Rege Tiridate.

ſti fabricatum, appellatur Armenicè Ecmiazìn, hoc eſt, Deſcenſus Vnigeniti; eo quòd eodem in loco, in quo Dominus noſter Ieſus Chriſtus Diuo Gregorio è Cælo deſcendens apparuerat, conditum ſit. ζ 6

Huic Templo adiunctum eſt Patriarchale Palatium, & ampliſſimum quoque Aedificium, vbi frequens religioſorum Prædicatorum, ac Magiſtrorum numerus degunt, ſuoque obſequuntur Patriarchæ; quod Armenus iam Hiſtoricus *Magnificentiſſimum gregis rationalis Ouile* nominat, & à Nierſeſe vigeſimonono Patriarcha primò conſtructum recenſet. Apparitio autem filij Dei Vnigeniti, hìc facta Magno Gregorio, iuncta fuit cum admirabili quadam Viſione, per quam reuelatum ei fuiſſe futurum Armeniorum profectum, & poſteà defectum in Chriſtiana fide, Armenos ipſos non latet: illamque copioſè memorat idē Metaphraſtes, cuius aliqua ſaltem pars non eſt hìc ſilentio prætereunda. ait enim: ζ 7

Metaph. loc. cit. cap. 27.

Reuelatio Diuo facta Gregorio, de Armeniorum profectu, & poſteà defectu in Chriſtiana fide.

Hoc in loco viſionem quoque, quam ſolus ille, *nempè S. Gregorius*, fuerat aſſecutus, publicè apud aures omnium depoſuit; illa autem eſt eiuſmodi, vt nihil poſſit eſſe admirabilius. Videbatur enim mihi, inquit, Cælum eſſe apertum, *&c. Et poſt alia multa*. Quin etiam mihi cernebatur, ait, grex caprarum reſplendens in nigrore pilorum; poſtquam autem aquam tranſmiſerant, ſpecies quidem eis mutaba- ζ 8

Թոռ սրբազան հայրապետի և սքան չելագործ վիճակին քի սրբոյն Գ-րի-գորի լուսաւորչին, նմանպ և ի հետևեալ ժամիկս հաստատեցին անդ զաթոռն Կաթողիկոսաց ամենայն հայոց։

Եւ մեզ այսմ տուեալս, որ էջ միսած-ին ասի, կայ պատմութիւնն կաթողիկոսին, և մեծ-ագոյն շինուած, նեբսւմ քեանէ բազմութիւն հայոց վարդապետաց։ եւ այսպիսի շինուած է այն, զոր հայ պատմիչն ի վերոյ կոչեաց բազմապայծառ վարդան բանաւորն ոչխարաց, և ասաց, Թէ շինեալ էրև ի Եւերսէէ ի տայոց ի գեղջէ եշխանաց։ Բայց ի սմին առեղծուած երևելոյն մեծ-ին Գ-րիգորի միւս այլ հրաշալի առնել, որպ նմա յայտնեալ էրև, էթէ ի հանդէր ձեալ ժամանակս լինելոց էր նախ աշխարհին, և յետոյ պակասումն հայոց ազգին ի հնմարիտ հաւատոյ։ եւ պատմէ զնոյն առեղծն բովանդակ մեզ դաշտատես պատմիչն, բայց մեք ի բաց կալով յերկարութենէն ասացս զոր զոյգ մասն, որ բաւ է դի-տաւորութեամ մերոյ։ եւ բանքն նոքա են այսոքիկ։

Ի սմին առեղծուածն Գ-րիգորիոս յայտնի արար առ ականջս ամենից զոն զանելով, զոր ինքն առանձնաբար առեալ էր. և այն էր այսպիսի, զի ոչինչ բան զնա կարէ գոլ հրաշագոյն։ Ե-րևէր ինձ, ասէ. Թէ բացեալ էր երկինք. և այլ։] Ե-ւ զինն բազմոց դարձեալ ասէ։ Նոյն և ինձ երևէր երկնակ ինչ այծեաց, որ պայծառ-ացեալ նայր սեւութեամբ մազից։ և յետ որոյ անցեալ էին ընդ ջուր։ տեսանէի եղբեանց փոխանակութիւն յոչխարս, և սեւութիւն մազից ի սպիտակութիւն ձեան-

եբս Ա՛ի մի կէտ ժամանակն ոչ
չացեալ էին սևքն, և այլ սպիտակք
եղեալ: Եւս եբևէբ, Ա՛ի ոչխարքն
ծնանէին զայլս. և նորապէս ծնեալքն ունէին և զմարդն սպիտակ. և բազմու Ա՛ին եբբեմն զերազանցէբ զՄի՛ն և զտեղի զոր կարէբ աչք տեսանել: ապա եբևէբ, էԱ՛ի Նոր բապէս ծնելոցն դարձեալ ծնանէին այլք. և Ա՛ի զառինքն փոխոխեալք ի զայլս չարառնէին ոչխարացն, և ձկտէին զիշատել և ուտել զնոսա: Իսկ ոմանք յայնոցիկ արտահանէին զՄի՛ն, և Ա՛ուչէին ի զառն լուսաբոս. և ոմանք կալեալք էին ի զայլոցն: Էբ մինչ տակաւ՛ին այս լինէր. վաղվաղակի ելանէին գետք հրոյ հեղեալ ընդ դէմ զայլոցն, այլ բնելով զնոսա. և ոչ կարէին փախչել ի նմանէ: Ես յսպիսեաբ, ասէ, ես ճեպով յոյժ զարմացեալ. և մանաւանդ զի տեսին հրաշալի եբևէբ նշանակել ծած-կաբար զինբս ոմանս: Իսկ այն որ ընդ ինս էբ, և ցուցանէբ ինձ զտեսիլն, նա էբ հրեշտակ աստուածային. և դարձուցանէբ զաչիցս Ա՛ին իմ ի բաղցր հեացու՛ն. և զարմացեալ զբանէբ ինձ զոբ ինչ նշանակէբ տեսիլն:] Էբ յետ այսոբ բանից զարձեալ ասէ: Իսկ եբամանն այծեաց. անցուա՛ն զջրոյ. փոխոխուա՛ն սև աւ՛ մազին ի սպիտակս. և բազմու Ա՛ին այն՝ նախագուշակէն զբաւ՛ու Ա՛ն մեզաց որ լինի ի ձեռն սկզբան Ա՛Ե. և զՄոզու Ա՛ն յանցանաց գործելոցն. և զդարձու՛ն ի բարեպաշտու Ա՛ն. և առաջու Ա՛ն աւաբենու Ա՛եց. և զաճու՛ն բազմու Ա՛Ե բրիստոնէից: Բազում ևս ինչ որ ի զայլս փոխեցաւ՛, նշանակէ զայն, որ յետոյ լինելոց է,

ծղբ զամ

tabatur in oues, nigror autem pilorum mutabatur in alborem niuis: dixisses, momento temporis effluxisse nigras, & alias exortas esse, nempè albas: atque oues quidem vilæ sunt parere, & cani pili erant etiam recèns natis fœtibus: multitudo autem superabat & numerum, & locum, quantumcunque definiebat oculus. Ex his autem, quæ nuper natæ erant, videbantur rursus quoque nasci aliæ. Et quidem agni, mutati in lupos, malefaciebant ouibus, & eas aggrediebantur comedere, ac discerpere. Sed ex his quidem aliæ interim producebant alas, & volabant ad exercitus lucis: aliæ autem capiebantur à lupis. Cum hoc fieret, repentè riui ignis effusi contra lupos, in eos incidebant, & exurebant; & non licebat eis ampliùs effugere. His, inquit, & talibus erâ ego animo obstupefactus; & maximè, quòd qualdam res tacitè videbatur significare Visio admirabilis. Sed qui vnà mecum aderat, & quæ videbantur, ostendebat: erat autem is Angelus Domini Omnipotentis: ipse & stuporem conuertebat in dulcem admirationem, & explicabat, quid significabant singula eorum, quæ cernebantur. *Et rursus post alia sequitur*: Grex autem caprarum, & aquæ transitus, & nigræ lanæ in albam mutatio, & multiplicatio, eam, quæ fit per baptismum, expiationem peccatorum; & scelerum, quæ admissa fuerint, remissionem; translationem ad pietatem, virtutumque fertilitatem, & fœcunditatem; piorũ

Bb que

que multitudinis incrementum, & augumentum prænunciant. Quicquid autem in lupos quoque est mutatum, eam, quæ posterius fiet, Pseudochristianorum impietatem; & eos, qui illam amplectuntur insurrectionem, præsignificat. Eos autem, qui huic insultui excelso & forti animo resistent, dicit, ad cælum ipsum euolasse pernici, & leui ala fidei. Ignis autem riui significant Gehennam, excepturam eos, qui insurrexerint aduersus pietatem. Oues verò, captæ à feris, volunt eos significare, qui à maligni venatione miserè capti fuerint.] Hoc totum Metaphrastes.

Pseudochristianos Armeniorum Seductores futuros, S. Gregorius longè ante prædicit.

զամբաղշտութիւն սուտ քրիստոնէից; և զնոսա որք ընդունին զնա, [ԻՀ] [ԻԲ] [ԻԳ] [ԻԴ] [ԻԵ] [ԻԶ] [ԻԷ] [ԻԸ] [ԻԹ] [Լ] [ԼԱ] [ԼԲ] [ԼԳ] [ԼԴ] [ԼԵ] [ԼԶ] [ԼԷ] [ԼԸ] [ԼԹ] [Ճ] [ՃԱ] [ՃԲ] [ՃԳ] [ՃԴ] [ՃԵ] [ՃԶ] [ՃԷ] [ՃԸ] [ՃԹ] [Մ] [ՄԱ] [ՄԲ] [ՄԳ] [ՄԴ] [ՄԵ] [ՄԶ] [ՄԷ] [ՄԸ] [ՄԹ] [Յ] [ՅԱ] [ՅԲ] [ՅԳ] [ՅԴ] [ՅԵ] [ՅԶ] [ՅԷ] [ՅԸ] [ՅԹ] [Ն] [ՆԱ] [ՆԲ] [ՆԳ] [ՆԴ] [ՆԵ] [ՆԶ] [ՆԷ] [ՆԸ] [ՆԹ] [Շ] [ՇԱ] [ՇԲ] [ՇԳ] [ՇԴ] [ՇԵ] [ՇԶ] [ՇԷ] [ՇԸ] [ՇԹ] [Ո] [ՈԱ] [ՈԲ] [ՈԳ] [ՈԴ] [ՈԵ] [ՈԶ] [ՈԷ] [ՈԸ] [ՈԹ] [Չ] [ՉԱ] [ՉԲ] [ՉԳ] [ՉԴ] [ՉԵ] [ՉԶ] [ՉԷ] [ՉԸ] [ՉԹ] [Պ] [ՊԱ] [ՊԲ] [ՊԳ] [ՊԴ] [ՊԵ] [ՊԶ] [ՊԷ] [ՊԸ] [ՊԹ] [Ջ] [ՋԱ] [ՋԲ] [ՋԳ] [ՋԴ] [ՋԵ] [ՋԶ] [ՋԷ] [ՋԸ] [ՋԹ] [Ռ] [ՌԱ] [ՌԲ] [ՌԳ] [ՌԴ] [ՌԵ] [ՌԶ] [ՌԷ] [ՌԸ] [ՌԹ] [Ս] [ՍԱ] [ՍԲ] [ՍԳ] [ՍԴ] [ՍԵ] [ՍԶ] [ՍԷ] [ՍԸ] [ՍԹ] [Վ] [ՎԱ] [ՎԲ] [ՎԳ] [ՎԴ] [ՎԵ] [ՎԶ] [ՎԷ] [ՎԸ] [ՎԹ] [Տ] [ՏԱ] [ՏԲ] [ՏԳ] [ՏԴ] [ՏԵ] [ՏԶ] [ՏԷ] [ՏԸ] [ՏԹ] [Ր] [ՐԱ] [ՐԲ] [ՐԳ] [ՐԴ] [ՐԵ] [ՐԶ] [ՐԷ] [ՐԸ] [ՐԹ] [Ց] [ՑԱ] [ՑԲ] [ՑԳ] [ՑԴ] [ՑԵ] [ՑԶ] [ՑԷ] [ՑԸ] [ՑԹ] [Ւ] [ՒԱ] [ՒԲ] [ՒԳ] [ՒԴ] [ՒԵ] [ՒԶ] [ՒԷ] [ՒԸ] [ՒԹ] [Փ] [ՓԱ] [ՓԲ] [ՓԳ] [ՓԴ] [ՓԵ] [ՓԶ] [ՓԷ] [ՓԸ] [ՓԹ] [Ք] [ՔԱ] [ՔԲ] [ՔԳ] [ՔԴ] [ՔԵ] [ՔԶ] [ՔԷ] [ՔԸ] [ՔԹ] [Օ] [ՕԱ] [ՕԲ] [ՕԳ] [ՕԴ] [ՕԵ] [ՕԶ] [ՕԷ] [ՕԸ] [ՕԹ] [Ֆ] [ՖԱ] [ՖԲ] [ՖԳ] [ՖԴ] [ՖԵ] [ՖԶ] [ՖԷ] [ՖԸ] [ՖԹ] ասէ. Թռչել յերկինս արա- գագոյն թևօքն հաւատոյ: այսպէս դեալ հեղեալ հրոյն՝ նշանակէն զդէմ հէնն որ կլանիցէ զնոսա, որք յա- րիցեն ընդ դէմ գԹուԹէն: և ոչ խաբէն կալեալք՝ ի գազանաց՝ նշա- նակէն զնոսա, որք լինիցին կա- լեալք յոտոյն բանաւարկուին:] Հինչ և ցայս՝ բանք են առելեան սրբոյն Գ-րիգորի:

EX ARMENA Historia.

Caput XV.

ՀԵՏԵՒԻ Հայոց Պատմութիւնն:

Գլուխ. ԺԵ.

XXX. *Dominus Anastasius Massiazuc. tanus ex Oppido Aghorri, annos 6.*

Տէր Հնաստատաս՝ ի մասեացոտ- նէ. ի գեղջէ ակոռոյ. ամս. զ: [Ա] [Ա]

XXXI. *Dominus Israel Vanantanus ex Oppido Zotmuds, annos 6.*

Տէր Իսրայէլ՝ ի վանանդայոցմուդ գեղջէ. ամս. զ: [ԱԱ] [ԱԱ]

XXXII *Dominus Isaac, qui fuit ex Patre Zoropporanus, ex Oppido Arcasçini; ex Matre verò Masassinus, ex Oppido Perteghnuoz; annos 29. Hic mancipium effectus à nefario Præside, missus fuit Damascum, vbi & mortuus est in Haran. In eius obitu miraculum quoddam animaduertẽs Dux Generalis exercitus Sarracenorum, qui erat Armeniorum Præses, plurima Armenis ipsis beneficia contulit.*

Տէր Սահակ՝ հայրենեաց՝ ի Զո- րոպորոյ. ի գեղջէ արքաշինոյ. և մայրենեաց՝ ի մազազայ՝ ի գեղջէ բերթհնոց. ամս. ԻԹ: Սա գերեալ՝ ի ժանդագործ Ոստիկանէն՝ ի դա- մասկոս առաքի: և անդէն փոխեալ՝ ի Հառան. վճարի՝ ի կենացս: և հրա- շալի նշան տեսեալ՝ ի մեռելոցէ սո- րա զօրապետին տաճկաց, որ ոստի- կան էր հայոց. զբազում խնամա- ծուԹիս առնէր հայոց:

[ԱԲ] [ԱԳ]

A N. ՃՂԵ ամեն

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ
Վարդապետին.

Զ ԱՅՍ ժամանակաւ բարձեալ էր ի յոյն Թագաւորէն հարկն ՂԲ. և ի յամենայնէ այսոսիկ. յր. ի թվին փրկչին. ո. ծ. և պ. ի յաւուրս կայսերին Հրաւանաւայ. որ հետևեցաւ առ Հերակլ. կրկին անգամ ապստամբեալ նովաւ աշխարհն հայոց ի Մաւիայ՝ վս ծուլութեանն որ էր կայսերն Հրաւանաւայ. որ միայն հոգայր հաղորդել զուղղափառս: Եւ այն պնդեր պատուհասն անկեալ էր ի վր աշխարհին հայոց. վս զի յայնժամ մնացեալ էր ի նոյն աշխարհն մոլորութեն Մանիքեցւոցն. զոր անդ սերմանեալ էր ոմն Հրաւանաւիանոս անուն մանուսպի.

Յայնմ ժամու հայոսատանն ի ձեռն Մաւիայ առն բազում մինչ և ի Յեմէն փոքրին Յուստինիանոսի կայսեր. որ առաքեաց անդ զօրապետն Ղևոնտեոս հանդերձ զօրօք բազմօք. և մաշեաց սուր բոլն զամ Մաւիեան. և հաստատեցաւ հռոմայեցւոց աւրութեն ոչ թէ միայն հայսատանն միայն. այլ և զաշխարհն վիրաց, աղուանից, և ամենայն ազգս: Եւ ապա և նոյն կայսեր յոյժ հալած եաց զմանիքեցիսն, որք կային ի մէջ հայոց: բանզի ժողովէ լով զնոսա ամենայն ի մի առեղծ. և այրէլ զոր ոք կամէր հաստատ մնալ ի հայ ազանդն նոր:

Եւ ընդ նմին ընդ դէմ ապստամբել մանիքեցւոցն արարեալ էր յառաջ զհրամանատուն մեծ Հրայրն Հրատան անուանս, Թոռն Հերակլեն. և զնոյն արարեալ էր յետոյ կայսերն Լեւոն ի թվին փրկչին. ՀՂ. ի. Բ. առաջին ամ կալ

ANNOTATIO.

NVnc temporis, scilicet anno Christi 653. & Constantis Imperatoris, successoris Heraclij, 12. *Armenia*, inquit Baronius, *itidem à Sarracenis longè latèque deuastata est; ita quidem dormiente, atque stertente ignauo Imperatore, ad malum inferendum Catholicis tantummodò vigilante, totus funditùs quassatus est Orient. Hęc planè adeò ingentia mala pertigerunt Armeniam ea ex causa, quòd Manichęorum hęresis ibi restituì cœpta est, tot antè Conciliis, ac legibus Imperatorum sępissimè iugulata.* Qui verò pestem illam iterùm renouare, ac latiùs ibi d ffundere, in animum induxerat, fuit non procul à Samosatis Armeniæ indigena quidam, Constantinus nomine, Vicum incolens Mananalim. Baron. t. 8 an. 653.

Perseuerauit autẽ Armenia in manu Sarracenorũ plures annos vsque ad Imperatoris Iustiniani tẽpora, * qui mittẽs illuc Leontium Prætorẽ cum Romano potẽtatu, Sarracenis ibi existentibus interemptis, nõ solùm Armeniã Romanis subiecit; sed & Iberiam, Albaniam, Hircaniam, atque Mediam. Idem quoq; Princeps aggressus fuit pariter inuentos illic Manichæos exagitare; quos & in vnum cogi, seorsumque interrogari iussit, atque flammis tradi, quotquot essent in errore pertinaces. Vndè extructo ad aceruum ingenti rogo, omnes incensi, & cremati fuerunt. * Ex Theophane apud Bar. an. 685.

Eosdem in Armenia Manichæos

inſectatus etiam fuerat anteà Imperator Conſtantinus, Heraclij nepos: idemque egit poſt Iuſtinianum Leo Iſauricus anno Domini 722. nec penitùs eos extirpare valuerunt, ſemper exciſis capitibus in ſobole pullulantibus. è Iuſtiniani enim flammis vnus dumtaxat Paulus Armenus lapſus fuerat cum filijs duobus, Theodoro, & Geneſio, cui & Timothei nomẽ impoſuit. Hic autẽ, Timotheus inquam, vti narrat Lucas Siculus, Conſtantinopolim ab Imperatore Leone vocatus venit; interrogatuſque de ſingulis fidei articulis à Conſtantinopolitano Patriarcha, voce quidem probè reſpondit, ſed ſimulatè, animoque reſponſa peruertens: erat enim paſſim in Manichæorum ore, & opere lex illa, eo verſu conſcripta: *Iura, periura, ſecretum prodere noli.* Quare pro innocente habitus, acceptiſque ab Imperatore formalibus litteris, Epiſparim, Vicum in Armenia, vbi degere conſueuerat, reuerſus eſt: coactiſque ſubitò omnibus diſcipulis, cum eis aufugit, deſcenditque Mananalim, Manichæorum Metropolim apud Sarracenos, ex qua Conſtantinus, eorum auctor, prodierat. Ibi poſt aliquot annos ad ſummum iam inſaniæ culmen euectus, è furore, rabie, angore, tanquam miſſione à prauis Angelis accepta, exagitatus, Deo pœnas expoſcente, fœdo ex inguinis tumore vitã finiuit, cũ annos fermè triginta impietatis familiã duxiſſet. Quæ verò in eadẽ impietate diſſeminãda egerint eius filius Zacharias, eiuſque puer mercenarius Ioſephus, lege in prædicto Authore.

Lucas Sic. apud Bar. tom. 9. an. 722.

Cum ergo exitiali Manichæorum hæreſi nunc inficeretur Armenia;

ab

բայց ի բոլորովին և յարմատէն
հանել զնոսայ. զի միշտ ի գլխոյն
հատելոյ բուսանէին այլք: քանզի
ձառէ ի պիտան ի-ր պատմիչն Ղու-
կաս սիկիլեցին. որ էնակեալ էր ի յայ
խարհն այնոսիկ. ԵՒԹԷ ի յայրմա
նէն անտի Յու-ստինիանոսի Թագա-
որին փախեալ էր մի ոմն մանիկեցի հա
յոյ աղգաւ, որոյ անուն էր Գի-
զոս. և ընդ նմա փախին և-ս էր
կու որդիք նորա Թ-էոդորոս, և
Գէնէսիոս. հակ Գէնէսիոս, որ
յայլ անուն ասացեալ էր Տիմո-
Թէոս. կոչեցեալ ի Լևոնէ արքա
յէն՝ գնաց ի կոստանտնու-պոլիս. և
երբև հարցին զնա ի վե բանին
հաւատոյ. խաբէու-Թ-ե էցոյց զինքն
ու-ղղափառ. վն որոյ հաւատեալ ի
յամենեցուն անպարտ. և առեալ
ի Թ-գբէն զԹու-ղԹ ընդ-ու-նելու-Թ-ե.
դարձաւ ի գեղն իւր Է-պիսպատ. և
ժողովեալ անդ զաշակերտս իւրեան,
փախեաւ հանդերձ զնոքօք առ տա
ճիկս ի Մանանալ. որ է քաղաք մա
նիկեցւոց, յորմէ ելեալ էր պիղծն
Մ-ոստանտինոս, պլուխն նոցա:
և անդ յետ ամաց ինչ այսահա
րեալ, և առեալ զպատիժ անօ
րէնու-Թ-ե-ն իւրոյ, մեռաւ սատակեալ
ի բարկու-Թ-ենէ ամենակալին ՅՍ: այս
Տիմոթէոս ու-սուց զաշակերտս յո
լովս, ասս երեսուն. և յետ վաղ
ձանելոյ իւրեանն՝ զնոյն արարին Օա
բարեայ որդի նորա, և Յովսէփ
ծառայ:

Իսկ արդ՝ գոլով հայաստանն ի
յաւ-ուրս այսոսիկ յաղաւաղեալ մոլո

ab eo tamen contagio non modò ſe-
ſe immaculatum ſeruauit Iſaac, tri-
geſimus ſecundus Armeniorum Pa-
triarcha, verùm etiam in catholica
fide, ac vnione cum vniuerſali Ec-
cleſia conſtantiſſimè perſeuerauit:
quod & præſtiterunt etiam eius Suc-
ceſſor, & quatuor alij ipſum imme-
diatè præcedentes Patriarchæ; vt
colligimus ex Epiſtola Gregorij Si-
lenſis Armeniorum Patriarchæ ad
Regem Haytonem; vbi poſtquam
ille de concordia Armeniorum, cũ
catholica Eccleſia à Ieſere Patriar-
cha in Charnenſi Concilio inita, mẽ-
tionem habuit; hæc alia de Iſaac Pa-
triarcha proſequitur: *Et poſt Domũ*
Ieſerem, qui tunc temporis erat Pa-
triarcha, quinque alij Patriarchę ſuc
ceſſores in eadem permanſerunt fide;
ex quibus vnus fuit ſanctus Iſaac;
ille, qui, dum Mahometem pro Ar-*
menis adiret, diem ſuum obiuit in Me-
ſopotamia, deſcenditque ſuper eum lux
de Cęlo, in cuius morte multa miracu-
la perpetrata ſunt. Quare ſuperuenięs
Mahometes, epiſtolamque increpato-
riam, ab eo ſibi relictam, legens, ap-
ruit illius ſepulchrum: repertoque ca-
dauere incorrupto, dexteram illius
oſculatus eſt, dicens, quicquid mihi
iuſſiſti, exequar: moxque inde diſce-
dens, Armenos Monachos è captiuita-
te liberauit: eamque dexteram nos ipſi
in Ghelaięſi vidimus Ciuitate adhuc
incorruptam, quę deinde argento exornata fuit. Hæc Gregorius Patriarcha
Regi Haytoni.

Grẽgor. Siſen. in epiſt. ad Hay. Reg. Arm.

* Hic militiæ Sarracenorum Dux erat.

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput XVI.

XXXIII Domnus Elias Ieliuodanus ex Oppido Dirargi. Hic ſedit anno Armeniorum 112.*, vixitque in ſede Patriarchali annos 24. Sedes itaque Armeni Patriarchatus è ſancto Gregorio vſque ad Nierſesē Aſcdarachenſem, à quo Theuinēſe Concilium ex mandato Regis Perſarum actum fuit, extitit obediens ſanctæ Romanæ Eccleſiæ annos 218. quo tempore ſederunt in ipſa Patriarchæ viginti, omnes eidem ſanctæ Romanę Eccleſiæ obtemperantes. Ex Nierſeſe autem Aſcdarachenſi fuit ſanctę illi Eccleſię contraria vſque ad Ieſerem Parraſnachiertenſem annos 112. ſederuntque in ea Patriarchę ſeptem, Eccleſię Romanę aduerſarij. è concordia verò Ieſeris vſque ad Ioannem Oznienſem fuit iterum obediens annos 95. Patriarchę verò ſex. Igitur ex tempore Diui Gregorij vſque huc ſupputantur anni 425. Patriarchę 33. ex quibus perſtiterunt in eadem obedientia Patriarchę 26. annos 313. in ſchiſmate verò Patriarchę 7. annos 112.

* Hoc eſt: anno Domini 663.

Ad calculum reducuntur tũ catholici, tum ſchiſmatici Patriarchæ, qui in Armena Cathedra hucuſque ſederunt.

ANNOTATIO.

Hìc Armenus, & (vt manifeſtò conijcimus) etiam orthodoxus Hiſtoricus ſupputat tempus, & numerum tum catholicorum,

Հայոց Պատմութիւն.

Գլուխ. Ի Զ.

Տէր Եղիա՝ յԵղիովտայ, ի գեղջ մերձաւոր. Սա նստաւ ի Թվին հայոց. ՌԺԲ. կացեալ յաթոռ հայրապետութեան սմա. իե. ամս. Եւ կացեալ աթոռ հայրապետութեն հայոց հնոցդանդ սբ եկեղեցոյն հաւատոյ, ի սր բոյն Հռիփսիմէ սինչ և ի Հեբրսէս աշ տարանէցին. որ գաւառ ժողովէ արար հրամանաւ արքային պարսից. ամք. ԱՀ. Ի. Բ. հայրապետեաք. ի. որք ամենեքեան հնազանդք էին սբ եկեղեցոյն հռոմայ. եսկ կացեալ ի հակառակութեն նոյն եկեղեցւոյն ի Հեբրսէս աշտարանէցոյն սինչ և ցէզր վռասդանայ կեթսացին. ամք. ՌԺ. Ի. Բ. և հայրապետեաք. Է. որք Եղեն հակառակք առաբ եկեղեցւոյ. Եւ ի սիսբանութենէն Հզրայ սինչ և ցՅոհան օձնեցինասք. ՂԷ. և հայրապետեաք. Ղ. Եւ այդ ի առաբ Հիփսիմեայ սինչ և յայս. ամք. ՆՀԷ. և հայրապետեաք. ԼԳ. եսկ ի սբ Հիփսիմեայ սինչ և յասան կացեն ի հնազանդութենէն հայրապետեաք. ԽԳ. ամք. Յ. Ի. Գ. և կացին հակառակ՝ հայրապետեաք. Է. ամք ՁԻ. Ի.

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹԻՒՆ.

Յայսմ տեղւոջս՝ հայ պատմիչն ժողովէ զթիւ և զժամանակ այն հնազանդ կաթուղիկոսաց. և հնազանդելոց եկեղեցոյն հռոմայ. որք

ՁՂԸ սինչ

rum, tum ſchismaticorum Patriarcharum, qui hucuſque Armenam rexerunt Eccleſiam. Cur autem talis calculus hìc potiùs, quàm in fine ſubducatur; ea fortaſſe ratio eſt; quia poſthac nulla fuit in Armenia continuata ſeries obedientium, vel inobediẽtium ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Patriarcharum, ſed ex vtriſque valdè promiſcua, & confuſa viciſſitudo; vt ex ſequentibus perſpicuè conſtabit. Prima porrò annorum ſubductio, à diuo nempè Gregorio ad vſque Nierſesẽ Aſcdarachenſem, non nihil pati difficultatis, & minus temporis, quàm opus eſſet, calculare videtur: nec ſanè mirum; dum tempora duorum priorum Armeniæ Patriarcharum ab alijs etiã hiſtoricis nimiùm confusè tradita reperiuntur. Nicephorus enim ex Euſebio refert, S. Gregorium ad Nicænum Concilĩ acceſſiſſe: contra verò Baronius ex Metaphraſte, quin ex ipſis actibus Synodi Nicænæ, non Gregorium, ſed Ariſtarcem ſacro illi Cœtui interfuiſſe, commemorat; immò erroris arguens Nicephorum, ipſum Gregorium longè ante Nicænum mortuum fuiſſe, putat. Nos interim ex Armenis hiſtorijs ſatis exploratum habemus, Gregorium plures annos Nicæno ſuperuixiſſe Concilio, ad quod tamen non ipſe, ſed Ariſtarces acceſſerit; vt ſuo iam loco * oſtenſum eſt. Vt autem benè ſaluentur, quæ ex ſupra dictis vera exiſtimamus: nimirùm in Armena Cathedra primò ſediſſe D.

Niceph. lib. 8. c. 14.

Baron an. 325. Metaph. apud Sur. t. 5. die 30. Sep c. 39. Concil. Nicæn. vbi triplici nomine ſubſcriptus reperitur, Acrites, Ariſtæus, Ariſtarces.

* Vide c. 3 num. 3. & ſeq.

Gre-

Gregorium anno Domini 311. & in ea vixiſſe annos 30. ſecundò Ariſtarcem annos 7. qui Nicæno interfuit; tertiò Vertanem annos 15. & à Diuo Gregorio vſque ad Nierſeſem Aſcdarachenſem ſubduci annos 218. quibus ſeptem alij adhuc viderentur deſiderari: omninò prorſus aſſerendum eſt, in triginta illis annis Pontificalis adminiſtrationis S. Gregorij omnes etiam ſeptem annos Ariſtarcis includi; hoc pacto videlicet; S. Gregorius, poſtquam Eccleſiam Armenam fundauerat, ac rexerat multos annos, ſecedens in ſolitudinem, filium ſuum Ariſtarcem in Patriarchalis munere rectionis Epiſcopum Coadiutorem adhibuit ſeptem annos, quandiù hic viuus ſuperſtitit; intra quos contigit Nicæna Synodus, ad quam miſit eundem anno Domini 325. trigeſimo verò anno ſui Patriarchatus, quã do ipſe Gregorius mortuus eſt, vtrique, Patri ſcilicet, & Fratri ſucceſſit Vertanes, qui eo munere functus eſt annos 15. Sic igitur procedendo, calculantur à primo anno Patriarchatus D. Gregorij vſque ad Nierſeſem Aſcdarachenſem anni 218. vt Armenus iam refert Hiſtoricus, & optimè, quæ hactenus tradidimus, verificantur.

Ե 7

կենալով ՚ի նման գաւս. Ը. և ապա առէր ՛ի-ըստաւակէս. ամս. Է. որ եմուտ ՚ի Ժողովն Նիկիոյ. և զկնի սորա առէր վարդանէս-ամս. Ի. և ԼԹ ՚ի սբբոյն Հ-բիգորէ մինչ և ՚ի Նեբսէս աշտարակեցին անցեալ ամք. ՈՒ. Ը. և ոչ որպէս Եբեւ ի Թվոցս ամք. ՈՒ.Ի.Ե. վս այսորիկ ասելի է՝ առնեւին. ԼԹ. Է. ամքն առաջնորդուԹԵ ՛ի-ըստաւակէսի մտանեն ՚ի մէջ. Ը. ամացն առաջնորդուԹԵ սբբոյն Հ-բիգորի. և ոչ Թվին ստատոյ նոցա. քանզի նոյն սբն յետ առաջնորդելոյ զնիկեղեցին հայոց ամս յոլով. գնաց ՚ի յանապատ. և նստոյց յաԹոռն եւ զաէր ՛ի-ըստաւակէս որդի եւ ՚ի տեղի եւ-բեան. ոնելով զնա որպէս զբորենպիսկոպոս եւ ամս. Է. զոր և առաքեաց ՚ի Նիկիոյ Ժողովն յամի ՈՒն. Յ.Ի.Ե. ապա ՚ի յերեսնեբորդամի պատրիարգուԹԵ վաղճանեցաւ սբն Հ-բիգոր. և առէր վարդանէս Ժառանգեաց զաԹոռն հօր և եղբօրն եւ ամս. ՃԵ. և վայրկէս տրամբանելով. զհարսան Թիւն ամաց. ՈՒ.Ի.Ը. եղ ՚ի սբբոյն Հ-բիգորէ մինչ և ՚ի Նեբսէս աշտարակեցին. որպէս ասէ հայ պատմիչն. և տառագեալ լինին ամենայն վերոյգրեալ աւանդուԹիքն.

Ը 8

EX

ՀԱՅՈՑ

Հայոց Պատմութիւն.

EX ARMENA

Hiſtoria.

ԺԷ. գլուխ. ԺԷ.

Caput XVII.

XXXIV

Տէր Յոհան՝ ի տաշրայ. ի գիղ ՚ի օձնոյ. այս. Ժա: Սա առաքեալ Ժողով ՚ի գեղաքաղաքն մանազկերտ. ՚ի սահմանս գլխոյ վիճակին հարքայ. հրամանաւ՝ աշխարհակալ տէրն տաճկաց Օմարայ. և հնազանդութեամբ իւրոյ ենթակային, որ ՚ի բաղտատ: եւ կային անդ վեց եպիսկոպոսունք ասորոց: և եդին կանոնս սիրաբանութեամբ, խառնուիլ ՚ի քո մի կամք, և միաբերանութեամբ, և մի բնութեամբ: և հաստեալ ասորոցն՝ չոգան յիւրեանց քահանայութեան տեղիս: եւ եբարձ գլխոյն, և գլուխն: եւ կանոնիւ հաստատեաց, ոչ արկանել ջուր ՚ի սբ խորհուրդն: Սա սահմանեաց յաղագս հայոց զշաբաթ օրն; եբրև գկնի լսել անել զպահոն: Սա ասաց, յաւուրս մեծ ի հինգ շաբթին ոչ հարկ դնել ժողովրդեանն. ասելով՝ նուիրութիւն է խորհրդոյն. զի տէրն ոչ է խաչեալ, և ոչ թաղեալ, և ոչ յարուցեալ: Սա զձուկն, զձէթն, զգինին, զթանն, զպանիրն, և զձուն, միաձայնակ կարգեաց: և կանոնիւ հաստատեաց, ոչ բաժանել ՚ի միմեանց:

Dominus Ioānes Oznienſis è Prouincia Daſcerana, annos 11. Hic iuſſu Homaris, Sarracenorum Ducis, & auxilio Caliphæ Babilonis, Synodum congregauit in Vrbe Manaſchierti in confinibus Harcanæ Prouinciæ; vbi, conuenientibus cum Armenis ſex Aſſyrijs Epiſcopis, definita fuit in Chriſto vna natura, vna voluntas, & vna operatio; fuerunt- que à ſacris ablata Myſterijs fermentum, & aqua; canoneque ſtatutum eſt, non eſſe amplius in Sacrificijs aquam vino miſcendam: & poſtquàm Armenij Aſſyriorum voluntati obſequuti fuere, in ſuum vniuſcuiuſque locum reuerſi ſunt. Patriarcha iſte decreuit, in ſabbatis Quadrageſimæ ieiunium eſſe frangendum, quemadmodum in Dominicis; & Feria quinta Maioris hebdomadis non diſtribuendam eſſe populo ſacram Communionem; eo quòd Dominus non fuerat tunc crucifixus, neque ſepultus, neque à mortuis exuſcitatus. Præterea ſtatuit, piſces, oleum, & vinum eſſe in eodem ordine computanda tempore ieiunij cum lacte, caſeo, & ouis; ac denique Armenios, & Aſſyrios nunquam ab inuicem ſeparandos.

Conciliabulum Manaſchiertenſe, in quo Armenij, ab Aſſyrijs ſeducti, redeũt ad priores errores.

A Ioanne Oznienſi Patriarcha interdicitur miſtio aquæ in ſacris Myſterijs.

ANNOTATIO.

IOannes Oznienſis, Armeniæ Pleudopatriarcha, & Doctor inſipientiſſimus, cuius hæreticæ propoſitiones in ſecunda Parte confutabuntur, decoloratione, macieque vultus innata, & vaferrimæ hypocriſis artificio (vt Armenorum Catholicorum traditione accipitur) præferebat cunctis ſpeciem auſteri viri, ieiunijs, carniſque macerationi addicti; quapropter tantam adeptus fuerat apud omnes famam ſanctitatis, adeòque populum illum doloſis verbis dementauerat; vt, quamuis Armenam Eccleſiam iniquiſſimis legibus, decretiſque ad vltimam penè ruinam perduxerit, & è qua illa, erroneis eius, ipſiuſque ſectatorum ſcriptis obfirmata, nunquàm deinceps emergere valuit, illud tamen vſque in hanc diem perſeueret in vulgi fœce delirium, quo plerique eiuſdem Eccleſiæ reparatorem, ac ſecundum illuminatorem eum nominare minimè vereantur.

Oznienſis hypocriſis in vltimũ diſcrimen adducit Armenam Eccleſiam.

Circa tempora itaque Sextæ Synodi Generalis, quæ Conſtantinopoli ad hæreſim Monothelytarum profligandam celebrata fuerat anno Redeptionis 680. dum ſub duriſſimo adhuc Sarracenorum iugo gemebat Armenia, pœnas luens Manichææ, de qua ſuprà loquuti ſumus, impietatis; prodijt in ea peſtilens Coluber iſte, Oznienſis inquam, *Serpentinus* latinè interpretatus, vt Eccleſiam, ibi ſub Infidelium dominio

Sexta Synodus Generalis damnat hæreſim Monothelytarũ.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ
Վարդապետին։

Յոհան օձնեցի, սուտ և խաբէբայ վարդապետն՝ գոլով ի նէրսէս դպոլ ամիշոսակոդ. ցուցանէր առ աչս մարդս զերևոյս ոչխարի. և ի ձեռն մեծի կեղծաւորութեան հաճոյացոյց ամենեցունն զինքն առաքինի։ Ցոր որոյ աղանդաւորս բանիւ, և սուտ վարդապետութեամբ դարձեալ խաբեայց և մոլորեցոյց զպարզամիտսն հայոց. և թեպետև մոլորական ահմանադրութեամբ և օրինօք արատնալէր զանչափ մեծաս եկեղեցւոյն նոցա. պատուհասով գնաց կրկին անգամ ի յընթհանուր կռնատղիկ եկեղեցւոյն ընդ սահմանաւորս կռնատղիկ եկեղեցւոյն ունանց այնքան անուիաք և մոլորութեամբ նորա արբուցեալք. մինչդեռ հաւատարին թէ նմա սուրբ էր. և գմոլորեցեալն կոչէին այսօր երկրորդ լուսաւորիչ։ Իսկ մեք ի յեկեղեցոյդ հաւատոյն ընդդեմանաբանեցեալք ի դէմ մեծամեծ հայոյութեանն սորա պատճառաւք, և վկայութեամբ սրբոց հարցն, մանաւանդ վարդապետութեամբ այլոց սբ վարդապետացն հայոց։

Հաւրդ և ի մէջ հայոց աշխարհին այս օձաբարոյ վիշապս ի ժամանակս վէցհարիւրորդ տեղեկութեան Մեհենհարցոյն, որ գոլեալ նեղն ի կոստանդնուպոլիս ի Թվին փրկչին, ո. և .ճ. ամին վասն կորուսանելոյ զհերձուածողութեանն սատղային ի քս մի կամս, և մի նէրգործութեան Հ-ռ ինամին ծամանակի, յորում հայաստան կրէր զբազում չարչարանս ընդ լուծով ծառայութեամբ Մահկաց. և փոքունք զպատուհասեան այս մի հերձուածողու-

մբ թէն

minio iamdiù ſylueſcentem, pluribus etiam oppleret erroribus, flatuque peſtifero penitùs arefaceret. Hoc ergo malum vt ſacrilegus Patriarcha Paganorum viribus, ac fœdiori exequeretur iniuriâ, accepto è Ducibus Sarracenorum mandato, prædatorium coegit Conciliabulum in Vrbe Manaſchierti: vbi cũ Aſſyrijs Epiſcopis coniurare faciens in propriam perniciem Armenos, ne dum priſtinam Acephalorum hæreſim vnius in Chriſto naturæ de integro confirmauit; verùm etiam tunc imminẽtem Monothelytarum vnius voluntatis, & operationis, in ſacra illa, & œcumenica ſexta Synodo damnatam, in ſuam recèns Nationem inuexit. Et quamuis eadem Armeniorum Eccleſia nonnullis etiam tum vitiaretur abuſibus; vtpote quæ ad Sacerdotium non admitteret niſi eos ſolummodò, qui ex ſacerdotali genere orti eſſent; Quadrageſimæ tempore diebus Dominicis caleum, & oua comederet; atque more Iudaico carnes intra Altare aſſaret, & populo comedendas diſtribueret: non ceſſans tamen Oznienſis alijs eam erroneis ritibus deprauare, decreuit inſuper, vt vino tantùm in ſacrolancto incruento Sacrificio vteretur, nulla admiſta aqua; vt Populus feria quinta in cœna Domini non communicaret; & in Quadrageſima non ſolùm Dominicis, ſed Sabbati quoque diebus ieiunium frangeret. Vt verò ſuam magis cohoneſtaret hypocriſim; atque dictas ſanctiones, alioſque per-

Errorem vnius voluntaris in Chriſto nouiter amplectũtur Armeni.

Abuſus Eccleſiæ Armenæ.

niciales abuſus reformatæ, arctioriſ- Ժ
que diſciplinæ prætextu ſuaderet; in- 10
iunxit vltro Armenis, vt in ipſorum
ieiunijs, quæ quidem crebrerrima
ſunt, adhuc à piſcibus, oleo, & vino
abſtinerent; quod illi hucuſque in-
uiolabili lege obſeruant. Hæc pla-
nè ita ſe in Armenia tunc habuiſſe,
indicant tũ ſuprapoſitæ hiſtoriæ ver-
ba, tum ſubſequẽtes ipſius ſextæ Sy-
nodi pro Armenis ſanciti Canones.

Canones pro Armenis ſanciti à Synodo Quiniſexta.

Canon 32.

QVoniam ad noſtram cognitio- ԺԱ
nem peruènit, quòd in Ar-
meniorum Regione vinum tantùm 11
in ſacra Menſa offerunt, aquam illi
non miſcentes, qui incruentum Sa-
crificium peragunt: adducentes Ec-
cleſiæ Doctorem Ioannem Chryſo-
ſtomum, hæc dicentem in Interpre-
tatione Euangelij ſecundum Mat-
thæum: Quamobrèm non aquam
bibit, cum ſurrexit, ſed vinum: im-
probam aliam hæreſim radicitùs
extirpans. quoniam enim nonnulli
aquà in Myſterijs vſi ſunt; oſten-
dens, quòd & quando Myſteria tra-
didit, & quando, poſtquàm reſur-
rexiſſet, abſque Myſterijs ſolam, ac
nudam menſam appoſuit, vſus eſt,
inquit, vino ex genimine vitis; vi- ԺԲ
tis autem vinum, non aquam gene- 12
rat.] Et ex eo aquæ in ſacro Sacri-
ficio adiunctionem Doctorem ſub-
uertere, exiſtimant. Vt non ab hoc
tempore in poſterum ignorantia te-
neantur, Patris ſententiam ortho-
doxè aperimus. Cum enim impro-

Chryſoſt. in cap. 26. Matthæi.

ba

Հայք հաստատապէս առնեն մինչ
և յայս օր: Ի՛ թէ ի ժամա- 10
նակս այնոսիկ այնպէս վարէին եկե-
ղեցիքն հայաստանեայց, որպէս և
այժմ ասացաք. յայտնի վկայ են
ոչ թէ միայն բանքն վերոյգրեալ
պատմութեանն, այլ և կանոնա-
դրութիքն սահմանեալք վասն հա-
յոց ի սբոյ հարցն վեցերորդ ա-
սացեալ տիեզերոդոսին, որք են այս
պիսիք:

Կանոն. Լ. և. Ե.

Ֆանալի ծանուցումն եղև մեզ, 11
եթէ ի յաշխարհն հայոց, որք առ-
նեն զպատարագն, մատուցանեն միայն
զգինի առանց ջրոյ ի վեր սբոյ սեղա-
նոյն: և առ այս ածէն վկայ նուի-
րեալ զվարդապետն եկեղեցւոյ սբն
Յոհաննէս ոսկէբերանն, որ ի մէկ
նուիրէ սբոյ աւետարանին ըստ մա-
թէոսի ասէ այսպէս: Վասն որոյ չէ
չարութիւն ո՛չ էարբ զջուր, այլ զգի-
նի: զի զմիւս չար հերձուածն արմա-
տախիլ արասցէ: քանզի էին ոմանք,
որ ի սբ խորհուրդն ջուր ի կիր ար
կանէին. ցուցանելով այսպէս, զի յոր
ժամ աւանդեաց զխորհուրդն, և
յոժամ յետ յարութիւնն բազմեցաւ
ի լոկ և անխորհուրդ սեղանն. ի կիր
հասկ զգինի ի բերոյ որթոյ, ասելով.
եսկ որթն գինի և ոչ ջուր ծնանի.] 12
Ի՛ սակս այսոցիսի բանից՝ կարծէն.
եթէ սբ վարդապետն մերժէը զխառ-
նուածն ջրոյ ի սբոյ պատարագէն:
Հարկ զի մի այսուհետև տգիտու-
թիւն մոլորեցուցանէ. մեք յայտ առնեմք ու-
ղղապէս զմիտս սբոյ հօրն Յոհաննու-
վն որոյ գիտելի է. զի ի նախկին ժա-

մէ յայ

ba Hydroparaſtatarum, hoc eſt,
13 eorum, qui aquæ defenſionem ſuſcipiebant, antiqua eſſet hæreſis, qui pro vino ſola aqua in proprio Sacrificio vſi ſunt: refellens hic vir diuinus iniquam eiuſdem hæreſis ſucceſſionem, & oſtendens, quòd directè Apoſtolicæ traditioni aduerſatur, id, quod iam dictum eſt, confirmauit. Quoniam autem & ſuæ Eccleſiæ, vbi eſt illi paſtoralis adminiſtratio tradita, aquam vino miſcendam tradidit, quando incruentum peragi Sacrificium oportet; ex pretioſo, ac honorabili noſtri Redemptoris latere ex ſangui-
14 ne, & aqua contemplationem oſtendens, quæ in totius Mundi viuificationem effuſa eſt, & peccatorum redemptionem; & in omni etiam Eccleſia, vbi ſpiritalia lumina refulſerunt, hic ordo diuinitùs traditus ſeruatur; nam & Iacobus, Chriſti Domini noſtri ſecundum carnem frater, cui Hieroſolymitanæ Eccleſiæ Thronus primùm eſt creditus; & Baſilius Cæſarienſium Eccleſiæ Archiepiſcopus, cuius gloria omnem terrarum Orbem peruaſit, myſtico nobis in ſcriptis tradito Sacrificio, ita tradendum in ſacro miniſterio ex aqua, & vino ſacrum calicem, ediderunt; & qui Carthagine
15 conuenerunt ſancti Patres, adeò apertè, & præcisè mentionem fecere, vt in ſanctis nihil plus, quàm corpus, & ſanguis Domini offeratur, vt ipſe Dominus tradidit, hoc eſt, panis, & vinum aqua miſtum. Si quis ergo Epiſcopus, vel Presbiter,

Iacobus Apoſt. & Baſilius, in ſuis Liturgijs.

Synod. Carthag. 3. can. 24.

non

non ſecundum traditum ab Apoſtolis ordinem facit, nec aquam vino miſcens, ſic immaculatum offert Sacrificium; deponatur, vt imperfectè, ac ſimpliciter myſterium annuncians; & quæ tradita ſunt, innouans.

ՔԷն առաքելոյ. և ոչ մատուսցէ զամենասքուրբ բաժակն խառնեալ ՚ի գինւոյ և ՚ի ջրոյ. անկեալ ՚ի կարգէն եւբեան, որպէս այն, որ մատուցանէ զխորհուրդն անկատարած, և այլապէս զհանդուԹիս զայս.

Canon 33.

QVoniam cognouimus, in Armeniorum Regione eos ſolùm in Cleri ordinem referri, qui ſunt ex genere Sacerdotali; ijs, qui hoc facere aggrediuntur, mores Iudaicos ſequentibus; nonnullos autem eorum, etiam non tonſos, ſacros cantores, & diuinæ legis lectores conſtitui: decernimus, vt deinceps non liceat ijs, qui volunt aliquos ad Clerum adducere, ad eius, cui manus imponitur, genus reſpicere: ſed examinantes, an digni ſint, iuxta expoſita in ſacris Canonibus decreta, in Cleri catalogum referri; vt eos Eccleſiaſticè promoueant, ſiue ſint ex Maioribus ſuis Sacerdotibus, ſiue non. Sed etiam, vt nulli ex omnibus permittant, iuxta ordinem eorum, qui ſunt in Clericorum ordinem relati, populo in ſuggeſtu diuinas ſcripturas recitare, niſi is Sacerdotali tonſura vſus fuerit, & benedictionem à ſuo Paſtore canonicè ſuſceperit. Si quis autem præter hæc facere deprehenſus fuerit, ſegregetur.

Կանոն. Լ. և. Դ.

Եւ զի ծանեալք. ԹԷԹ ՚ի յայլ ազգաց հայոց միայն ընդունին ՚ի կարգ կղերիկոսուԹէ զայնոսիկ, որք են ծնեալ ՚ի քահանայական ցեղէ. հետեւելով ըստ այսմ սովորուԹեանցն հրէից. նա և կայցուցանեն զամանս ՚ի նոցանէ եղբօրս և ընԹերցօղս ածայինս օրինացն առանց հաւանելոյ ջինեցս նոցա. ՚ԼՔ որոյ սահմանեմք. զի այսուհետև որք կամիցեն ածել զոմանս ՚ի կղերիկոսուԹի. մի ակն ունիցեն առ ցեղ նոցայ. այլ միայն քննելով, ԹԷ են արժանաւորք ըստ եկեղեցական կանոնացդ, ածցեն զնոսայ ՚ի կղերիկոսուԹի, և առաջարկիցեն ՚ի յաստուածեան եկեղեցւոյ, ԹԷ և ցեղեալ եցեն ՚ի նախնեացդ քահանայից, ԹԷ ոչ: ՚ԱՀՒ և այս հրամայեմք. զի մի ոք իշխեսցէ առալ հրամանս կղերիկոսացն ելանել ՚ի յաստիճանս, և անդ ընԹերցուել ժողովրդեանն զգիրսն ածայինս. ԹԷԹ ոչ եցեն քահանայք. և ոչ կանոնաւորէս ընկալեալ եցեն զօրհնուԹի ՚ի հովիւէն իւրմանց: Եւ ԹԷ ոմն արասցէ զընդդէմ հրամանացս այսոցիկ, որոշեսցի յեկեղեցւոյ:

Կանոն. Ծ. և ՀԸ.

ԺԹ

19

Վանդատիս լուաք. եթէ ի յայն
ժամուն հայոց և ի յայլ տեղիս,
ոմանք ուտեն զձու և զպանիր յա-
ւուրս շաբաթի և կիրակէի ազու-
ցին: սակս որոյ հարկաւոր հան-
բնաբ. զի բոլոր և տիեզերամաս-
նական եկեղեցին ոչ զմի կարգ պահեսցէ ի
հաստատել զպահս. և հրամայեսցի,
որպէս ի մայր կենդանեացն Նոյեան
ի ձուէն և պանրէն, որք էն պատ-
ճառք ծնեալ ի նոցանէ յորոց և հրամա-
բիսք: Եւ որք ոչ պահեցեն զայս եթէ
հղիբնիկաք եցեն, անկցին ի կարգէն
իւրմանց. և եթէ աշխարհականք, որք
չնացեն:

ի

20

Կանոն. Ղ. և Ի.

Եւ դարձեալ պիտոյ եթէ եղեւ մեզ.
եթէ ի յաշխարհն հայոց ոմանք
եփեն զիւան ի մէջ եկեղեցւոյն. և
հրէաբար բաժանեն գնա քահանայ-
ից: Ուստի մեք գանն անարատ պա-
հելոյ զեկեղեցին, հրամայեմք. զի ու-
քահանայ որ եչխանայէ առնուլ զբա-
ժին ինչ այնպիսի մսոյ ի մատուցա-
նողացն: այլ առցեն միայն զորինչ
ասացի ընդհանուր մատուցանողն արտա
քոյ եկեղեցւոյն: Եւ եթէ ոմն այս
պէս ի չարացեալ. որոշեսցի:]

ՀՈ

21

Եւ յայսմ կանոնիս գան բառնալոյ
ի մէջոյ հայոց զասացեալ չար սովո-
րութիւնն հաստատեցան ի վեցերորդ
ընդհանուր ԼԻԲՆՀՈԴՈՍԻՆ. որ ի
կոստանդնուպոլիս ի դուռն պա-
լատին եղեւ. Եւ ներկայ գտեալ յայնժամ
այն եկեղեցին առաքինորդեալ ի մոլո-
րեցուցչէ Օհնեցւոյն. ոչ ընկալաւ

մէ

զիւո

Canon 56.

SImiliter accepimus, & in Armeniorum Regione, & in alijs locis, in ſabbatis, & Dominicis ſanctæ Quadrageſimæ quoſdam ouæ, & caleum comedere. Viſum eſt ergo & hoc, vt omnis Dei Eccleſia, quæ eſt in vniuerſo terrarum Orbe, vnum ordinem ſequens, ieiunium perficiat; & abſtineat, ſicut ab omni mactabili, ſic ab ouis, & caleo, quæ quidem ſunt fructus, & fœtus eorum, à quibus abſtinemus. Qui autem hoc nõ ſeruauerint, ſi ſint quidem Clerici, deponantur; ſin autem Laici, ſegregentur.

Canon 99.

POrrò hoc quoque in Armeniorum Regione fieri didicimus, quòd quidam intus in ſacris Altaribus carnium membra coquẽtes, fruſta offerunt, Sacerdotibus Iudaicè diſtr buentes. Quocirca Eccleſiam immaculatam ſeruantes, ſtatuimus, nulli licere Sacerdoti, ſeparata carnium membra ab offerentibus accipere; ſed ijs ſint contenti, quæ offerenti vila fuerint, eiuſmodi oblatione facta extra Eccleſiam. Si quis autem hoc non fecerit, ſegregetur.]

Hi Canones, ad tollendos Armenos abuſus, à ſexta Synodo Trullana, ſeu, vt magis propriè loquar, à Quinisexta ſanciti ſunt: quitamen apud illam Eccleſiam, à peruerſo tunc Patriarcha ſeductam, nihil põderis

deris eo tempore habuerunt. Vndè irreparabilis eiuſdem Eccleſiæ caſus deploratus fuit amariſſimo animo à celebri Doctore illo Armeno, Moyſe nuncupato, cuius meminit ipſorum Mænologiũ die 25. Nouembris: ibique memorata eius verba ſunt hæc.

Moyſes Doctor Armenus deplorat ſtatũ ſuæ Regionis.

Defleo te Armeniorum Regio; defleo te vniuerſa Septentrionis ora; quia ablatus eſt à te Rex, & Sacerdos, Conſiliarius, & Magiſter: receſſit pax, & acceſſit confuſio; corruit orthodoxa fides, & graſſata eſt hæreſis cum inſcitia. Lugeo vos Armeniarum Eccleſias, deſpoliatas ſpecie ornamenti Altaris, ſtrenuis priuatas Ducibus, ac Paſtoribus. Et poſt alia iterùm: *Exurge Ieremia, exurge, & prophetico ſpiritu deplora noſtras præſentes miſerias, necnon etiam & futuras. vaticinare facinora Paſtorum inſipientium, vt quondam Zacharias in Iſrael. Epiſcopi noſtri ignaui, ſeipſos, & gloriam ſuam amantes, nec à Deo vocati; argento electi, & non ſpiritu; inuidi, manſuetudinem, in qua Deus inhabitat, deponentes; quique in lupos conuerſi dilaniant greges ſuos. Monachi hypocritæ, ſemetipſos exaltantes, gloriæ cupidi, ſuperbi, calumniatores, pigri, artium, ſcientiarumque oſores.* Hactenus ille. Et hæc ſatis de ſtatu Eccleſiæ Armenæ tempore, quo illius gubernacula à Ioanne Oznienſi præpoſterè tractabantur. Quomodò autem ſatannicum eius Conuenticulum Manaſchiertenſe fue-

եր 22

եր 23

եր 24

դնոսա. այլ հանստաա ճաայ ի յառա-
ջադոյն մոլորու-թին. որոյ վէրայ ցաւ-
ակից հոգւով, և արտասու-ամբ աչօք
դառնութեամբ ողբայր հայոց վարդա-
պետն Մովսէս. որոյ բանքն ի յայս
մատու-ցին. ի. ին. նոյեմբերի. ին
սոքա.

Ողբամ զքեզ հայոց աշխարհ, ող-
բամ զքեզ հանուս-ից հիւ-սիսականաց
զէհադոյն. զի բարձաւ ի քէն թա-
գաւո-ր, և քահանայ, խորհրդական
և ու-սու-ցանող. վտռվեցաւ խաղա-
ղու-թիւն, և ապստամբացաւ անկար
գու-թի. դըղրդեցաւ ուղղափառու-
թիւն. և կայիայեցաւ սպիտու-թիւ-
ամբ չարափառու-թիւն. Ողբամ զքեզ
նենգեցեք հայաստանեայց. որ թո-
ղեալ ի բարեզարդու-թեանց բեմին.
ի քաղաց գրկելոց, ի հովուաց, և ի
հովու-ասիւաց:] Ե-ւ յետ այլոց բա-
նից դարձեալ ասէ. Զարթիր Եր-
միա. զարթիր, և ողբա մարգարէա-
կան հոգւով զորինչ Զաւա-ա-ացաբս.
և զորինչ Զաւա-ա-անալոց եմք: գու-
շակեա զառնել հովու-ացդ սպիտաց.
որպէս Երբեմն Զաքարիա յիշեին.
եպիսկոպոսք ազխատք, և քնդինք
նահաձք անձամբ առեալ պատիւ.
և ոչ յաստու-ծոյ կոչեցեալք. արծա-
թով ընտրեալք և ոչ հոգւով. ոսկերք
հանանձնաւոք. Զողեալ զհեղու-թիւն
յու-մ ուծ բնակիչ. և զայլք եղեալ՝ զիւ-
րեանց հօտսն զիշատեն: կրծնա-ոտք
կեղծա-ւորք. անձնասիրք. մնասիաբ.
պատու-ասէրք. վհծակա-ւորք. հպարտք.
դատասէրք. զրաբանք. ծոյլք. ատե-
ցողք արու-եստից, և վարդապետա-
կան բանից:] մինչ և յաստա-ն բանք
մովսէս վարդապետին: Ե-ւ այս բա-
ւ ասացեալ յաղագս կացու-ածէ եկե-

եր

ղեցին

fuerit poſteà à pluribus orthodoxis Armeniæ Patribus, & Concilijs execrationi ſubiectum, ſuis dicetur in locis. Interim, dum Armenia poſterioribus annis magis, ac magis in ſuis obfirmaretur erroribus, non intermittebat, Deum iratum, ſuæque obſtinatæ peruicaciæ iuſtum vindicem experiri. Turcæ enim è Portis Caſpijs egreſſi anno Chriſti 763. improuiſò in illam irruperunt Prouinciam; quam & anno ſequente iterùm inuaſerunt, ac immaniter populati ſunt; de quibus irruptionibus agit Theophanes, Græcorum Hiſtoricus.

Turcæ è Portis Caſpijs irrúpunt in Armeniã.

Theoph. apud Baron. t. 9. an. 763.

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput XVIII.

XXXV. Domnus Dauid Guotainus ex Oppido Atamæ, annos 13.

XXXVI. Domnus Tiridates Taſnauorenſis, annos 23.

XXXVII. Alter Domnus Tiridates Taſnauorenſis, annos 3.

XXXVIII. Domnus Syon Aracazuotanus ex Oppido Peſnuotz, annos 8.

XXXIX. Domnus Iſaias Necainus, ann. 13.

XL. Domnus Stephanus Theuinenſis, annos .

XLI. Domnus Ioab Vſtanus ex Gurobalato, annos .

XLII. Domnus Salomon Charnenſis, annos . ֊ե 2

XLIII. Domnus Georgius Aracazuotanus ex Oppido Oſciachani, annos 3. Տէր Յովհաննէս յարագած-ոտնէ. ՚ի գեղջէ օշականոյ. ամս. ֊գ.

XLIIII. Domnus Ioſeph Aracazuotanus ex Vrbe Metropolitana ſancti Gregorij, annos 11. Տէր Յովսէփ յարագած-ոտնէ. ՚ի մայրաքաղաքէ սրբոյն Գ֊րիգո֊ րի. ամս. ԺԱ.

XLV. Domnus Dauid Maſaſſinus ex Oppido Acoghiz, annos 27. Տէր Դ֊աւիթ ՚ի մաղազայ. ՚ի գեղջէ ակօղոյ. ամս. ֊իէ.

XLVI. Domnus Ioannes khadanus ex Oppido Vecaiz, annos 22. Տէր Յոհաննէս ՚ի խատայոյ. ՚ի գեղջէ վկայից. ամս. ֊իբ.

XLVII. Domnus Zacharias Guotainus ex Oppido Zachæ, annos 22. Ad hunc egregiam, diuerſisque teſtimonijs refertam, de feſto Dominicæ Natiuitatis Epiſtolam miſit Ioannes Nicææ Epiſcopus. Տէր Զաքարիա ՚ի կոտայից. ՚ի գեղջէ Նագայ. ամս. ֊իբ. ԱՂՒ ոմն գրեաց Թողթ գեղեցիկ, և աղդի աղդի վկայու֊թ֊ե֊, վ֊ս ոտնի ծնընդեան քի֊, տէր Յոհաննէս եպիսկո֊ պոսն Նիկիոյ. ֊գ

XLVIII. Domnus Georgius Charnenſis, annos 22. Huius ætate Aſciut Pacratidem, Abaſi Pacratidis, exercitus Armeni Ducis Generalis, filium, inſtituerunt Regem Armeniæ, qui Regnum iampridem collapſum in integrum reſtituit. 3 Տէր Գ֊էորգ ՚ի գեղաքաղաքէն դաւնոյ. ամս. ֊իբ. ՚ի սորա աւ֊ուրս կար գեալ կայսրեանն Բասիլ֊ոս հայաս տանեաց զԱշոտ բագրատունի, զոր դն ԱԲասայ բագրատունոյ, հայոց սպարապետի. որ ՚ի վաղընջուց գնա֊ ւանեալ Թ֊գոր֊Թիւնն կրկին նորո֊ գեաց.

XLVIIII Domnus Masctuoz, vir Dei, annum 1. Տէր Մաշտոց. այր ա֊յ. ամս. ա֊ ֊իթ

L. Domnus Theodorus, annos 11. Տէր Թ֊էոդորոս. ամս. ԺԱ. Ժ

LI. Domnus Ioannes, annos 7. Տէր Յոհաննէս. ամս. Է. Ժա

LII. Domnus Eliſeus, quem recipere noluerunt; ſedit tamen ſic dubius annos 7. Տէր Եղիսէ, զոր ո֊չ ընկալան. ընդ֊ անկն, և ընդ֊ տէրու֊Թիւն. ամս. Է. ԺԲ

LIII. Domnus Ananias, annos 22. Տէր Ա֊նանիա. ամս. ֊իբ. ֊գ

LIIII. Domnus Vahanus Vasburachenſis, annos . Hoc tempore ſciſſa fuit Sedes Armeni Patriarchatus: ſiquidem exiſtebat nunc magnus, ac acerrimus ille Armeniorum Doctor Gregorius Narechenſis, qui verbis, ſcriptiſque Theuinenſe, & Manaſchiertenſe Concilia execratus fuerat, atque 4 Տէր Վահան ՚ի վասպուրական. ամս. ֊։ ՚ի սորա աւ֊ուրս բաժա֊ նեցաւ աԹոռ հայրապետու֊Թ֊ե֊ հայոց. բանզի յայսմ ժամանակի էր մեծ վարդապետն հայոց, անյաղԹ Գ֊րիգոր Նարէկացին. որ գրով, և բանի֊ նզովեաց զժողով֊ն Գ֊ձեայ, և զմանազկերտայ. և կամօք և գործ֊ով միաբան եկաց սբ

Schiſma ortum in Armeno Patriarchatu.

կա֊

քաջասիրտ եկեղեցւոյն : Սա էր հա-
մահոգ վահանայ. եւ հնազանդ է
կեղեցւոյն հռոմայեցւոց. քանզի ղվա-
հան ի վասպուրական նստուցին. եւ
զսա փախստական արարեալ մի կար
ծեաց դասանուէ ժողովոյն քաղկի
դոնի. եւ մի պատկերս մուծանելոյ
յեկեղեցի եւ ի սեղան սբ. զոր վան
ատր կարծեաց փախուցանել. եւ գնաց
եալ՝ տեղէ կողմանն վասպուրական.
Եւ փոխանակ նորա նստուցին զտէր
Մաթփաննոս ի յանի.

Vahanus Patriarcha catholicus.

que animo, & opere cum ſancta vniuerſali Eccleſia concors, vnius erat conſilij cum Vahano Vasburachenſi, & vterque Eccleſiæ Romanæ obediens. Itaque Vahanus, poſtquàm Patriarchatum obinuerat, tum quia in ſacrum Eccleſiæ altare Sanctorum imagines introduxerat, tum quia de ipſo ſuſpicio profeſſionis Chalcedonenſis Concilij habebatur, fugitiuus effectus eſt: & in ſuam Vaſburachenſem Prouinciam ſe recipiens, ibi adminiſtrationem ſui muneris exercebat; ipſius autem loco Domnum Stephanum Anienſem in Patriarchali Sede conſtituerunt.

Եղեւ Մաթփաննոս ի յանի. ամս.
Եղեւ Խաչիկ. որ միաբեռեաց զա-
Թոռ հայրապետութեան հայոց ի նմ.
Թվին. կացեալ ամս. ի.

Domnus Stephanus Aniēſis, annū. 1. LV.
Domnus Khaccich, qui rexit Armenam Eccleſiam anno * Armeniorum 420. vixitque in eius regimine annos 20. LVI.

* Hoc eſt, anno ſalutis 971.

ՀԱՒԵԼՈՒԱԾ-ԻՆ.
Վարդապետին.

Ի սմին ժամանակին, յորում աշ
խարհն հայոց յոյժ յաճախեալ
էր ի ժողովրդեամբ. եւ առատ էին
մեղք եւ շարութիւնք. յայնժամ անդ
ադա յատ ելան շնորհք. եւ ծաղկեցան
ունակք առաքինի եւ գեղապայծա-
ռացեալ, եւ քարոզողք ուղղափառու-
թեան. յորոց մինն էր վահան կիթս. որ
վն քարոզելոյ զհաստատուն ճշմարիտ,
համբերեաց զհալած-ուխտ մեծ-ամեծ,
հղեալ փախստական. եւ մեռան անդ
յաղթ վարդապետ, եւ սբբազան ե-
պիսկոպոսն վրիպոր նարեկացինորոյ
անուն յիշատակի հանապազ ի մէջ
սբբոց պատարագին հայոց. որք եւ
պատուով մեծաւ պահեն զգեղեցիկ
գիրս աղօթիցն նորա. զոր սորա էր
կոչեցեալ ի յատուկս վանսն. եւ կրօ

Gregorius Epiſc. Ar. catholicus.

ANNOTATIO.

QVando in Armenia hæreſes vt cum maximè graſſabantur, abundabatque ſummoperè malitia, ibidem, ſuperabundante gratia, clariſſimi hoc eodem tempore floruere viri; inter quos, orthodoxæ fidei præcones, virtutibus omnibus opulenti, præ alijs præfulſerunt, Baſilio, & Conſtantino Imperantibus, tum Vahanus Patriarcha, qui pro eiuſdem fidei defenſione ſæuiſſimas hæreticorum inſectationes, & odia ſubijt; tum Gregorius Narechenſis Epiſcopus, cuius Armeni perpetuam celebrant memoriam in ſua liturgia, eiuſque pulcherrimum venerantur ſacrarum precum Opuſculum. Hi igitur ambo, reli-

gione, atque animo coniunctissimi, peruersa Maiorum suorum Conciliabula Theuinense, & Manaschiertense detestantes, in Armenæ fidei correctionem, & concordiam cum vniuersali Ecclesia pro viribus incubuere: quocirca plurimùm in alijs etiam Armeniorum codicibus commendantur; & Prior quidem à toto laudatus fuit Tarsensi Concilio, in cuius actibus hæc ab Armenis Patribus memoriæ prodita inueniuntur: *Vahanus Patriarcha tempore Basilij, & Constantini Imperatorum Ecclesiæ vnionem componere satagebat, nec tamen pium illius desiderium valuit vlteriùs progredi.* Posterior verò celebratur à Niersese, Lampronensi Episcopo, qui in Oratione ad Patres eiusdem Concilij sic fatur: *Vbi relinquemus Concordiam Papchenis Patriarchæ cum Ecclesia magna Græcorum; necnon eiusdem Successorum & Regum, & Doctorum, ex quibus vnus erat gratiæ diuinæ opus, ac pluribus excelsior, Angelus in corpore, Gregorius Narechensis?*

Concil. Tarsi. Arm. in Relat. ad 9. petitionem Græcorū.

Pijssimis horum Virorum laboribus, in Armeniorum hæresibus exterminandis, & catholica fide in eos introducenda perfunctis, suam quoque & maximam certè operam adiunxit sanctissimus Monachus ille, Nicon Armenus, Prouinciarum illarum Apostolus; cuius nomen die 26. Nouembris à Græcis in Mænologio, & à Latinis in Romano Martyrologio inter Sanctos relatum

S. Nicon. Armenus.

ա՛ն դ-եաց կայսերաց՝ գոլով միմեանց սիրելի և բարեկամք. և՛ ի դա՛մ նոցին ուղղափառ հա՛ւատոյ միաբանեալք և միահաւո՛ր-ք. գրով և բանիւ հակառակեին մոլորու-թե՛ան այնոցիկ. և քանզսկս զինեալ ընդդէմ չարամոլոցն դնային, և մանաւանդ ի կարի յոյժ քանայինն հզգալ էր միաբանու-թե՛ն եկեղեցւոյն երբեմն ընդ կաթո՛ղիկէ աբ եկեղեցւոյն այլոց քրիստոնէից. Որոյ սպա՛ռ գա՛մ գտանեմ զնոսա յոյժ գոլաբար նեալս՝ ի գերն հայոց: քանզի զ-Վահան հանապ յիշո՛ւմ առնելով հարքն տար անի ժողովին՝ ի պատուականն առ ինեալորդ խնդիրս յուշադ. ասեն այս պէս. Վահան կամ՛ն քանաց առնել զմիաբանու-թի՛ն ի ժամանակս Վասլի և Կոստանդեայ Թագաց. և ո՛չ կա՛րաց ցանկու-թի՛ն իւր ընթա՛նալ ի յառաջ.] Ե՛ւ զԳ-բիգորէ Նարեկացոյն այսպէս ասէ Ներսէս լամբրոնացին՝ ի յառենական խօսքն. Ո՛ւր դնցուք զԷաբգենէ հայրապետին զհամաձայ նու-թի՛ն առ մե՛ծ եկեղեցին հռոմայ. և զնորին հետեւողացն Գագա՛ղոյց և վարդապետաց. յորոց մի էր, և ինն ա՛ծ-աշնորհ, և յորմէնց գերազանց, հրեշտակն՝ ի մարմնի, Գ-բիգոր Նարեկացին.]

Վասն ո՛չ Ե՛ս սոքա միայն աշխատեցան սրբել զեկեղեցին հայոց՝ ի մոլորու-թե՛ց. և հինանել՝ ի նմա զուղղափառու-թե՛ն այլ և ս՛ի նոյն ա՛ւուրս եր և եղեալ՝ ի աշխարհս յայնոսիկ ա՛ծ-ապին և մե՛ծ այր. աբե՛ն Եղիկոն, հայ ազգա՛մբ՝ ի ձեռն քարոզու-թե՛ն իւրմ՛ան, և լուսով չքմաղիւ հա՛ւատոյ լուսաւո՛րեաց զհայաստանեայն, և զնո՛մ արևելս: վա՛ն որոյ առնէ զիշխանութի՛ն

latum habetur, annis ſingulis in Eccleſia publicè recolendum. Eius verò res præclarè geſtas, Græcè conſcriptas, atque ex Sforciana bibliotheca acceptas, Iacobus Sirmũdus Aruernus Ricomagenſis in latinum conuertit; ex quo Baronius, ſancti huius agendi primordia, in Armenis Regionibus cœpta, colligens, ac ſummatim perſtringens, in hæc retulit verba.

Baron. tom. 10. an. 863.

Ortus Nicon in Ponto Polemoniaco parentibus honeſtiſſimis, ijſdẽ inicijs, vbi adoleuit, fugam arripiens, ad Monaſterium Aureæ petræ dictum, ſitum in finibus Ponti, & Paphlagoniæ, religione ſanctiſſimum, ſeſe contulit: ibique ſub eius Monaſterij Abbate, viro religioſiſſimo, ad duodecimum annum monaſticam vitam omnibus numeris perfectionis excoluit. Cum verò diuinitùs eſſet admonitus eius Abbas, ipſum ad plurimarum gentium cõuerſionem vocatum, è monaſterio abire cogit ad Apoſtolatus ſui munus implendum: vt planè de eo illud Ioannis elogiũ haud incongruè vlurpari poſſit: *Fuit homo miſſus à Deo.* quippe qui vt alter Ioannes, Vox clamantis in deſerto, & illud vbique iugiter inclamantis: *Pœnitentiam agite*; ab ijſdem vocibus cognomentum acceperit, vt dictus ſit μετανοῖτε, id eſt, Pœnitentiam agite. Qui primùm Orientis vbi peragraſſet Regiones, Apoſtolatus ſui primitias, in conuerſione Armenorum ab innumeris quibus detinebantur erroribus, Deo dicitur conſecraſſe. iſtatamen

Ioan. 1.

tamen ab Auctore non recenſentur; eo quòd ipſe res ab eo geſtas in Græcia tantùm, vbi & defunctus eſt, vt ſibi notiores, ſcribendas ſuſcepit. Vbi verò Dei Omnipotentis miſericordiâ Creta inſula eſt recuperata à Chriſtianis, ad eius culturam idē Nicon ab Oriente euocatus à Deo mittitur, &c.] Hæc Baronius, qui vlteriùs enarrare proſequitur quanta idem S. Nicon miracula, & in Creta inſula, & per vniuerſam Græciam, pœnitentiam prædicando, operatus ſit, atque vberes fructus ex eius prædicatione collectos. Cuiuſmodi autem eo tempore fuerint Armeniorum errores, quorum magna ſaltem ex parte S. Nicon eas Prouincias, ad ſummum tunc impietatis culmen euectas, expurgauit; idem ſanctus copiosa narratione exponit: cuius verba in Bibliotheca veterum Patrum talia ſunt.

Errores Armeniorum priſci temporis.

Vide in Biblioth. Margar. tom. 3.

Quæ ab Armenis præter rationem fiunt, & creduntur, hæc ſunt: Dicunt, diuinam naturam eſſe patibilem, & in Arphtardocitarum hæreſim inducti, Trinitatem paſſam dicunt. Hoc autem etſi non audent apertè dicere; ijs tamen, quæ faciunt, hoc declarant. Tres enim cruces coniungentes, & vni ligno tanquam iugo affigentes, nominant hoc, *Sancta Trinitas*. Adijciunt autem ſancto, atque adeò ſanctiſſimo hymno illud: *Qui crucifixus es pro nobis*; Petri Fullonis rabiem ſequentes, & nobis quidem aſſerũt, ſe de Filio hoc adijcere: ipſi autem, Deum eſſe patibilē, apertè ſentiunt.

Ex-

Եւ դարձեալ՝ կարծեն զհոգին սբ
գոլ փոքրագոյն քան զհայրն և զորդի 17
դէ. վ՚ այսորիկ յերկոց յառաջեալ քան
չկայն առնեն զմիջինն փոքրագոյն. ա
սելով զնա գոլ նշան հոգւոյն սրբոյ.
Դարձեալ՝ դնեն չփոթութիւն ՚ի մէջ
երկուց բնութեանցն քր. Եւ ոչ խառնեն
ջուր ընդ գինւոյն սբ բաժակին. Եւ
՚ի հինգերորդ աւուրն ուխտարկն ՚ի եկ
բիկուն տօնեն զտօնն աւետաց. եր
գելով զառաջն. և ընթերցելով զաւե
տարան պատմաշաւիղ սմին տօնի.
և յառաւօտուն տօնախմբեն զծնունդն
քի. և ՚ի սբ պատարագն զնոյն այսոյտ
նորին. բայց անոյտ լինի. մի թէ
զայս առնեն կարծելով, թէ ՚ի նմին
աւուրն աւետաց էզև ծնունդ քր 17
փրկչին մերոյ յն քն. թէ ոչ. այս մի 18
այն յայտնի է. թէ ոչ հաւանութեամբ զմար
միոն քի այնպէս ներքսագեալ ՚ի յորովայ
նի սրբոյ աստուածածնին. որպէս և մեք հաւ
առեմք. քանզի զինարդ հնարեւոր է
իմանալ. թէ ՚ի միում աւուր կատա
րեալ եղեն էրէխայն, և միանգամայն
ծնեալ. յորմէ և բազում այլ անտե
ղիք հետեւին. ազգի թէ կարծեն.
եթէ զինի. Ե. ամսոց եղև ծնունդն
յորժամ շրջի ամն ՚ի նոյն օրն; մեծ ա
նէն արդեօք ոչ թէ զմարդկային ծնո
ւնդ. այլ զձիայինն և զէշայինն. զի այս
պիսի անասունք ծնանին յետ միոյ
կատարեալ ամի. Իսկ յորժամ լինին
տօնն ամն այսոյտնոր թէ. ոչ պատշա 19
ճաւոր աղօթիւք, ոչ աւետարանաւ,
և ոչ երգիւ հնամ այլով ընթերցմամբ
վարին. այլ միայն ընկղմեն զկանչն ՚ի
ջուր. հատանելով զայս բառ առան.
Եւ ապա ՚ի յոթներորդ աւուր զինի
ամն այսոյտնոր թէն տօնեն զթլփատու
թիւն. ոչ գիտելով. թէ յառաջ թլփա

Exiſtimant quoque, Spiritũ ſanctũ eſſe Patre, & Filio minorem; vndè & paulò ante dictarum crucium mediam minorem ſtatuunt, in Spiritus typum hanc eſſe reuelantes. Ijdem & duarum Chriſti naturarum vnione, confuſionem decernunt; & in ſanctum Calicem aquam non immittunt: & quinto die menſis Ianuarij veſpere feſtum Euangeliſmi celebrant, tum aliam quoque huius feſti conſequentiam facientes, tum etiam conueniens Euangelium legentes: mane autem Chriſti Natalem celebrant, & in diuino Sacrificio ſancta Theophania. An autem eo Euangeliſmi die venerabiliſſimum Saluatoris noſtri Natalem fuiſſe exiſtimantes hoc feſtum celebrent, incertum. Manifeſtum autem eſt, quòd non ſicut nos, carnem Domini in Dei Matris vtero formatam eſſe exiſtimant. Quomodo enim fieri poſſet, vt infans vno die perfectus, completuſque naſceretur? Et innumerabiles abſurditates ex eo deducuntur. Sin autem exiſtimant, poſt duodecim menſes, anno in eundem diẽ reuerſo, editũ eſſe partum: non tam magis humanam natiuitatem, quàm ab Equis, & Aſinis ſimilem introducunt: hæc enim animalia poſt annum pariunt. In feſto autem ſanctorũ Theophaniorum non oratione, non Euangelio, non hymno, non aliarum ſcripturarum lectione vtuntur; ſed crucem tantùm in aquam immergẽtes, hoc ſibi ſufficere exiſtimant. Circumciſionem autẽ octo diebus poſt

Theophaniam celebrantes, fallun-
tur; neſcientes, quod priùs circum-
ciſus, deinde baptizatus eſt.

Deinde cum Magnus Gregorius,
qui fuit magnę Armenię Epiſcopus,
decreuiſſet, Armeniæ Epiſcopum
à nullo eſſe alio ordinandum, quàm
ab illius temporis Cæſareæ Cappa-
dociæ Archiepiſcopo, vbi ipſe quo-
que ordinatus eſt; & horrendæ exe-
crationes, & anathema in eos fit in-
tentatum, qui aliter faciunt: hæc
quidem illi tranſgrediuntur; à Sy-
riæ autem Amerano vniuerſalis eo-
rum Epiſcopus ordinatur. Si autem
negant, Magnum Gregorium hæc
conſtituiſſe; oſtendant nobis eius
ad filios conſtitutiones, & os eis ob-
turabitur. Quando enim vniuerſa-
lis eorum Epiſcopus non ordinatur
ex Canonibus; quomodò qui ab
eo ordinantur, fide digni habe-
buntur?

Porrò autem à ſacris quoque
Euangelijs abſtulerunt vocem, quæ
dicit: *Et factus eſt ſudor eius ſicut*
guttæ ſanguinis in terram deſcenden-
tis: hoc eſſe imbecillitatis exiſti-
mantes, non diuinæ Maieſtatis. Sed
etiam hiſtoriam, quæ nos docet,
quòd mulier ad Ieſum tanquam
adultera adducta eſt; cum is autem
dixiſſet: *Qui non peccauit, lapidem*
in eam proïjciat, receſſerunt omnes;
nec à Chriſto condemnata eſt: reij-
ciunt; hanc auditionem multis eſſe
pernicioſam dicentes.

Comedunt autem & in Sabbatis,
& in Dominicis ſanctæ Quadrage-
ſimæ oua, caſeum, & butyrum; &

in

ակեցաւ ըստ. և յետոյ մկրտեցաւ:

Եւ դարձեալ՝ Թէոփիլոս մեծն
Հայոց լուսաւորչէն, առաջին և
սիսեցի կաթուղիկոսն Հայաստանեայց, հրամա-
յեալ էր հիմնոյ կաթուղիկոսն ոչ ձեռ-
նադրել յայլմէ ումեքէ, բայ միայն
յԱրիմեպիսկոպոսէն կեսարիոյ կա-
պադովկեցւոց. յորմէ և ինքն ձեռնադ-
րեցաւ: և զարհուրելի նզովից ե-
նին եալ էր զայնոսիկ, որ ոչ առնէին
այսպէս: սակայն նոքա չանդիմեն
զայս. և կաթուղիկոսն եւ բնակ
յԱղուանոյքէն առաքեայ ձեռնադրի:
Ազգաց Թէ ասեն, Եթէ սբն Հր ըն
դոր ոչ սահմանեալ էր զայս, ցուցցին
մեզ գիտուն սահմանս աւանդեալս առ
որդիսն նր. և յայնժամ նոցայն բերան
խցցի: քանզի Եթէ կաթուղիկոսն Ե-
րեանց ոչ ձեռնադրի ըստ կանոնաց,
ղե արդ արժանաւորք լինիցին ձեռնա-
դրեալքն՝ ի նմանէ:

Եւ զատեալ՝ ընկիցին՝ ի սբ աւե
տարանէն զայն որ ասէ. Թէ հոսէին՝ ի
նմանէ քրտունքն երբեմն զկայլակս արե
ան ողոն ողոն հեղեալ՝ ի յերկիր. հա
մարելով զայս երբեմն զտկարութիւն որ,
ոչ զիւծ-այնու մեծ-գործել չուԹէն: ևս
և ս մերժէն զպատմեալ Թէին զայն ընդ
ցեալ կնոջն. զոր մեղ ուսոյց աւետ
մեր յն քն, հրամայելով. Թէ անմեղն
՝ի ձենջ նախ նա ընկեացէ քար՝ ի մէ
դայն: և վարկեալ ընկեն լուեալ զայս.
նկանեին մի ըստ միոջէ: ուսաւն և քն
ոչ դատապարտեաց զկինն: և ասէն
զայնոսիկ դատաստանն զոր բազմաց
ճշմարտեաց:

Եւ դարձեալ՝ ի շաբաԹս և կի
րակին աղուհացիսն ուտեն զեռ, և
զպանիր, և զիւղ. և զայս առնէ և ս
կաԹուղիկոսն Ե[illegible]. և կայ սո

Նոսա

Նոյնպէս կանոն ինչ, որ ասէ. ԵԹԷ ոք ղինւոն, և զպանիրն, և զձուն ոչ հաշուեսցէ միատաշակ ընդ գինւոյ և ձէթի. նզովեալ լիցի: Նաև և զբոլոր շաբաթն բարեկենդանին զմիս ուտէն: Եւ զշաբաթն, որ առաջադրեալ բարեկենդանին, պինդ պահօք պահէն. զոչինչ ուտելով առնուն բայց ի հացէ և ջրոյ. և կոչէն զնա շաբաթն առաջաւորաց. ոչ գիտելով զպատճառս այսպիսի անուանն: ուստի ոմանք ասեն գոլ զպահն Մարգոսի ուրուք. ոմանք՝ զպահն Նինուէացոցն. ոմանք՝ զպահն Ադամայ, յոր ժամ մերժեալ էղև ի դրախտէն: զոմանս որոյ յայտնի լինի նոցա, առնել զպահս զայս առանց պատճառի: եւ այլ ոմանք ասեն. ԵԹԷ երբ ուտեն Նոյնպէս եպիսկոպոսս, որ ունէր ի շուն կոչեցեալ Ադուաքար. զի զի առաջ քան զհասանելն եպիսկոպոսին՝ երթ գայր և՝ ի դէղս. շունն այն առաջել լով զնա, լինէր աւետաբեր մերձա կոյ գալստեան նորին: եւ նոյն ժամ շունն մեռանի. եպիսկոպոսն յոյժ ուրա նայեալ, հաստատեաց զպահն զայն վասն յիշատակի սգաւորութեան այնր] Ադրդ՝ գայս յետինս, որ լուեալ էր սբն Ներսէս ի յայլ ոմանց. եւ հաստատէս կարծեմ, Թէ եղև առաս պելուԹէն հնարեալ ի յուտացն հայոց Թշնամեաց: եւ՝ Նեղկոնն հետևի ասել: Եւ դարձեալ՝ յոյժ ոմանք զպատարագսն, ոչ Թէ հանեն զգլուխն ի գլխոյն. այլ և զգիեղարն վերաբերեն գլխոյն. Թեպետ և սբն Պօղոս յայտնապէս ասէ. Թէ ոչ է պատշաճ մարդ ունել զգլուխն ծածկեալ ի յաղօԹս:

Եւ դարձեալ՝ ոչ պաշտեն զպատ

ԻԺ Է կերսն

in primis eorum vniuerſalis Epiſcopus; & eſt apud eos Canon, qui dicit: *Si quis butyrum, caſeum, & ouum, vino, & oleo non æquiualere exiſtimet, ſit anathema.* Septimana quoque τῆς τυροφάγου carne veſcuntur; ieiunantes ſeptimana, quæ eſt ante ἀπόκρεων intenſis ieiunijs, præter panem, & aquam nihil aliud guſtantes. Vocant autem hanc ſeptimanam Artziburzia*: neſciunt tamen, quid ſibi velit vis huius nominis. Sed nonnulli quidem dicunt, fuiſſe hoc cuiuſdam Sergij ieiunium; nonnulli verò Niniuitarum; aliqui verò Adami, quando ex Paradiſo deliciarũ eiectus eſt. Et hinc ſine ratione ieiunare conuincuntur. Quidam autem dicunt, & videtur verum eſſe, quod ab eis dicitur, fuiſſe quemdam apud eos Epiſcopum, qui vtebatur catulo, cui erat cognomen Artziburzes*, (id autem præcurſor, ſeu præceſſor, Latinè appellatur) præcedebat enim Epiſcopum in Vrbem, vel Vicum ingreſſurum: quo mortuo ſeptem dierum ieiunium ab Epiſcopo conſtitutum eſt in memoriam luctus, qui fuit propter canem.] *Hoc vltimum puto accepiſſe Niconem à Græcis, infenſiſſimis Armeniorum inimicis. Proſequitur Nicon:* Sacrum autem celebrantes, non ſolum capiti tegmen non detrahunt, ſed etiam capiti cucullam adijciunt; licet diuinus Paulus apertè exclamet, detectos eſſe debere in oratione.

Venerabiles autem Imagines

Ee non

* Artzibur zia, vocabulum à Græcis corruptũ: dicitur ab Armenis Arracciauuoraz.

* Propriè dicitur Arracciauor.

1.Cor.11.

non adorant; ſed, quod magis eſt, eorum vniuerſalis Epiſcopus cum reliquis eos, qui adorant, anathemate percutit. Nec crucem adorant, niſi clauum in eam immiſerint, & ipſam etiam baptizauerint; poſtquam autem clauo fixa, & baptizata crux fuerit, & alterum duorum lignorum diuiſum, & relictum fuerit, rectum ſcilicet, vel tranſuerſum; id ſolum, quod relictum eſt, adorant. Sed & omnia ferè, quæ ſunt abolita, legalia adhuc peragunt. Agnum enim magno Dominico ſacrificant, & limina inungunt, & eius oſſa comburentes, ſeruant cinerem cum ſanguine in ſignum expiationis: & velum ante altare ſtatuunt, & tintinnabula ipſi, & altari appendunt. Quin etiam pro mortuis ouium, & boùm ſacrificia peragunt, nec defunctum aliter ſeruandum exiſtimant, niſi tertijs, & nonis, & quadrageſimis eius diebus eiuſmodi ſacrificia peracta fuerint. Antequàm autem huiuſmodi ſacrificia peragantur, ſal benedicentes, dant beſtijs in nutrimentum, & ſuper earum etiam capita dicunt quaſdam orationes, & eas mactant; nominant autem hæc ſacrificia, Natalitia. Si qui autem aliquid horum negant, eum, qui hoc facit, anathematizant.] Hucuſque S. Nicon de erroribus, quibus Armenij ſui temporis detinebantur. Quoſnam verò ex dictis erroribus, cæteris eius prædicatione reiectis, illi retinuerint, conſtabit inferiùs.

Præ-

եղ 26

եէ 27

եը 28

հերձս սրբոց: այլ մանաւանդ կը-ծիս իւրեանց, և եպիսկոպոսն նզո-վին զայնոսիկ. որք պաշտեն զխոտա: և ոչ են երկիւղածք անէծն. եթէ նախ ոչ նայի նա բնաւ եռալ և սիրտեալ: և եթէ բնաւ եռալ և սիրտեալ խաչն լուծ-ուածք բաժանե-ցին, երկիւղածքն են ոմն փայտ-ոյն, որ ինայ բաժանեալ ի միւսոյն, ձգյլ են զերեթ տախտակ ին կատարելն զայս օրինակաւն ետ-ծոյլ խոհեմանալ: քոտոզի ի մեռ-կերակին պատարագեն զգոյն. և արեամբն օծ-ին զանս դ-ռանցն. և այ տնկոյ զոսկերսն նորա, պահեն զմոխիր և զաթիրն առ ի նշան քաւ-ութե-ան: և վարագոյզ ծած-կեն զանդրան: և զան կանուխ կախեն ի սեղանն և ի վա-րագոյն: և մի նոքիցէքն տեսա-ցանեն զպատարագս ոչխարաց և ի զանց. և ոչ կարծ-ին լինել օգուտ-ութ ինչ մեռելոյն. եթէ ոչ կատարին զոյսպիսի պատարագս ի յերրորդ, և ի յիսներորդ, և ի քառասնե-րորդ աւուրն: և յառաջ քան զատ-նելն այսպիսի պատարագացս, օրհնեն զաղն, և տան ուտել զնա անասնոյն. և առնելով ի միջ գլխոց նոցա զաղօթս ասեն, զնուռն զնասն. և զայս պնոխս պատարագս կոչեն մատաղ: և եթէ ոք արհամարհիցէ զատաղե-ալ սովորութիւնն, նզովեն զնա:] Ասյս ամ գրեաց աբէն Նիկոն յաշարա-մարտութեանց. զոր ուսանէին հայք ի ժամանակին այնոսիկ. Թևսիսա չ-ասյ ի հնոն քարոզութեանն սրբոյ Հոգին զնասն. բայ ի սակաւ-ուց ոմանց. զոր պինդ պահեցին մինչ և ցայս օր. որպէս և առնլոյ Նիկ ի տեղի նը-ը:

Præſtitit præterea ſanctitate in Regionibus illis haud multò poſt Niconis ætatem Macharius quidam Armenus, Antiochenus Patriarcha, cuius hiſtoriam, ab auctore eiuſdem ſeculi conſcriptam, compendifaciens Surius, hoc vtitur exordio: *Gemma regalis, quam non artificis manus, ſed omnium artifex Deus in ſuo repoſuit diademate, Armeniæ decus, parentum gloria, beatus puer Macharius, nobiliſſimo apud Armenos ſtemmate ortus eſt: quippe cuius Maiores omnes ab omni hominum memoria præcipua fuere nobilitate; nec inter eos facilè quiſpiam degener repertus eſt. Parentes habuit Michaëlem, & Mariam, multa quidem generis claritudine inſignes, ſed quibus non minus ſplendoris, & ornamenti acceſſerit ab optimis moribus nati ex ipſis filij clariſſimi.* Surius, tom. 2. die 10. Aprilis.

Tum enarrare proſequitur, quomodò in pietate, ac ſcientijs educatus idem beatiſſimus puer Macharius ab Antiochenæ Sedis Antiſtite, ſeniori Machario, ipſi electione totius Cleri, & Populi eadem in Sede ſucceſſerit: qui deinde, poſt multa in cura paſtorali egregiè præſtita, atque miracula edita, peregrinaturus Hieroſolymam, ſe abdicauit Patriarchatu, & Eleutherio, viro probitate ſpectabili, reliquit Eccleſiam. veniens Hieroſolymam, permulta ibi ab Infidelibus patitur, detruſuſque in carcerem, ac diuinitùs liberatus, nonnullos ex ijs ad fi-

dem conuertit. Cum autem Hierosolymæ famâ celebris euasisset, ignotus latere cupiens, migrat in Occidentem, borealesque lustrat Ecclesias. Denique redditus iam virtute miraculorum vbique conspicuus, dum in monasterio sancti Bauonis in Flandria subsisteret, ibidem 4. idus Aprilis, anno Salutis 1012. sancto fine quieuit.

Ititem anno Christi 1016. alius moritur vir Armenus, sanctitate insignis, nomine Simeon, de cuius vita sermo apud Baronium texitur ab auctore, quem, etsi nomine incognitum, eodem tamen vixisse tempore, certum est. Quæ igitur tum ex dicto Auctore, tum ex Baronio de hoc referuntur sancto, sic breuiter accipe: Vitam anacboreticam exercuit Simeon in Palæstina: vndè diuino monitu in Occidentem se transferens visitaturus Sanctorum memorias, peregrino venit habitu Romam, Benedicto Octauo Summo Pontifice. Cum multa hic Sanctorum corpora circumeundo visitaret; tandem ad Oratorium sancti Ioannis Baptistæ Lateranensis Ecclesiæ applicuit, vbi Benedictum Pontificem cum multis religiosis Episcopis in congregata Synodo residentem inuenit. Dum hoc in loco deuotæ orationis moram, vt ei semper consuetudo fuerat, diu in longum protraheret; vnus ex Clero, Simeonem virum sanctum, & catholi-

Baron. tom. 11. an. 1016.

ՃԼԲ 32

ՃԼՐ 33

ՃԼԳ 34

յաՃառէն. և էտ զպատճառսն Ճն առաքինասէր վարդոյ ունին, որոյ անուն էր Լեւոն: և յետ ապրելոյ զնոսա ի յերուսաղէմ. և անդ յոյժ չարչարեալ նզնե յանհամասից. և արկեալ ի բանդ. և ապա ազատեալ յայլ սրբոյն Երանելոյն զարձոյց զնա ի նոցանէ ի հռոմ առն բեւեռակ գոլով և անդ յոյժ պատուեալ ի ժողովրդենէ. և ցանկալով մնալ անձամբ. գնաց ի կալուածս ուր, և շրջեցաւ ընդ ամս հինս ապրելոյ ի կիզիկեան գաւառիս ուր էր և յայտնեալ սրբութիւնն Ճն Ճեզնելոյն. և վախճանեցաւ յաստեղ կենացս ի գիւղին որում անուն Ճէ Բասին

Եւ դարձեալ ի Ճէին ծնընդեանն ՌԺԶ. այլ մեռաւ այլ սբ կրօտաբնակ յաՃ ի գաւառիսն, որ էր ի հայոց աշխ. կոչեալ Սեւերոմէ. և բարի նիստն պրկ զպատասխանի Ճէ վարուց սրբոյ ի մատուռսն Հաւատնեցւոց. և ասէ այսպէս Սեւերոմէ հայ աղիւսէ և ուղղափառ. նախ հետեւեցաւ Ճգնաւորութեան Ճէ անապատաւ ի Պաղէստինէ և գնաց տեսանել սպա կոչեցեալ յայլ վայր յանտառ ի մէջն հռոմի առնանել սբ առնիսն և զպատուականսն մատուռս սրբոցն ի յաՃուրս մեծ Պատկին բէնեդիկտոսի ուՃեցողի. և մտեալ ի մեծ եկեղեցի սբ Յովհաննու մկրտչին եգիտ անդ զսրբազան հայրապետն բէնեդիկտոս. որ հանդերձ բազմութիւն եպիսկոպոսաց առնէր պաշտօն եհան եբդն ինչն աղօՃէ ի սմին առեղծուածս յոյժ ի չեզակաւ ըստ սովորութեանն եբդ. առնեալ զնա սի սնի կղէրիկոս. և զպաշտօնեալ Ճէ ի հայոց ազգին էր. հայ մտեալ զուղղափառ և սբ սպն այլ դրլ

ղեկդաւ ած ոդ և կեղծաւորս մանիկեցի. և չար ամբաստանօղ դանկատաւ առնէր զիանակ առաքի ժողովոյն այլ և յորդորէր զիւղովուդն առ՝ նոսա նել զնա. և ասէր այսպէս։ Ոչ ապաքէն տեսանէք զայր առաքինի. որ՝ ի տեսանել երեսաց, և՝ ի ձեռն, և՝ ի պատկերի մարմնոյն է մի կեղծաւորս հերձուածող։ ուրեմն յորիանալ՝ ի վերնոյն, քարկոծ եսցուք զնա. կամ հրով այրեսցուք զնեղոսանն։

Զայս ասէր աներամբ կղերիկոսն. քանզի զնան էրկար ժամանակի, յորում մանիկեցիքն բնակեալ էին՝ ի յայսմհարն հայոց. և զնան այլոց հերձուածոդաց, որ տոգեկանեալ էին զնոյն աշխարհն մոլորութեբ եւ բազում յայնժամ հայոց անուն ոչնչեր չար համբաւ՝ ի յայնմհետս. և երբեմն ձա նաչէին զնոսդ մինչ գոլ հայ, կարծէին հերձուածող։ Եւթէ և հանդիպեալ էր. Թէ՝ ի նմին ժամանակին գտեալ էին՝ ի չարութեսն զմանիկեցիս ոչ մանաւ և հրով այրեալ էին զնոսայն։ Եւքանզի ամ մանիկեցիքն սովոր էին ցուցանել՝ ի տեսակ զկեղծաւորսն Թէ՝ զնան ծածկելոյ զանօրէնութեն Թէ՝ ևս ևս։ զի այսորիկ սովորութեբ էր՝ ի յայնմհետս խնդրել, և ճանաչել զնոսա իւրայսպիսի նշանսցս։ Որ առ՝ ի չէ բանիս Տիրոջն առ Եւստաքիոս յաշակերտսն զնաւտացս

ricus nequitiæ, ac ſuperbiæ furore plenus in Armenum inueheretur; cuius quoque flagitio plures adiuncti fuerant, vnanimiter conſpirantes: qui, inſtigante diabolo, virum ſanctum, ac pium toto conamine moliebantur occidere. Qua de re Romanus Pontifex cum vniuerſo Epiſcoporum Collegio turbabatur, & quibus indicijs hoc verè potuiſſet cognoſci, ſciſcitabatur. Aderat tunc ibi religioſus, ac reuerendus Epiſcopus, qui ab Armeniæ finibus peregrè Romam venerat, atque conſilio, & ſapientia præditus, reuerentiâ ſanctitatis habebatur egregius. Hic Dominum Papam humiliter adiens, dulciſſimis illũ verbis exhortabatur, dicens: Tua, Beate Pater, iubente auctoritate, furor Populi conquieſcat; & quis vir ille ſit, vel cuius profeſſionis, ſeu qualiter catholicam fidem excolat, me percontante, tua Paternitas recognoſcet. cuius ſapienti conſilio credidit Venerabilis Papa, eoque iubente, ſeditio Populi conquieuit.

Tum verò ſuprà memoratus Epiſcopus virum Dei Simeonem aggreditur, & Armenica lingua ita eum alloquitur: Quis es? vnde es? dic ergo frater monache; & ſi catholicæ fidei cultum tenes, per me his omnibus innoteſcat. Ad hanc vocem Simeon, qui Deo plenus erat, nuſquam verò ſapientia vacuus, denuo quoque interroganti prudenter reſpondens, catholicæ, & Apoſtolicæ fidei perfectionem ita confitendo perdocuit, qualiter per vniuerſum

լբ 38

լթ 39

40

Նման խորհրդով ամբաստանէր զնոր այրն Սիմէոնէ. և յարուցեալ զբազումս ամբոխս վարդիան, ջանայր սպանանել զնա՝ղղափառ ծառայն նորա: Եղեալ՝ մինչդեռ լինէր աղմուկս շինմանն. սբ հայրապետն բէնեդիկտոս ընդ բոլոր ժողովոյն եպիսկոպոսաց յոյժ խռովէին. և խնդրէին ճանաչել զձշմարտութիւն երթղութեաս այսորիկ: Քայր յոյժ ամաչեալ՝ հնձդն հռոմի ուղղափառ և պատուական ոճս եպիսկոպոսացն հայոց. որ էր նահատակ և որբութիւնն մեծաւ զսպդարիալ: Նա մատեալ խոնարհաբար առ պապն, աղաչեաց զնա բանիւ քաղցրութեան, և ասաց: Սբ հայր. հրամայեա՛, զի դադարեսցի բարկութիւն ժողովրդեան այսորիկ. և նա հաւանեալով և քնեալով զայրն օտար. ճանաչեցից. թէ որպիսի՛ ինչ իցէ, թէ ուղղափառ, թէ հերձուածող. որպէս զի սբ հայրապետութեանդ ծանուցուսցի ճշմարտութիւն: Եւ հանապատով պատուական հայրն բէնեդիկտոս բանից եպիսկոպոսին. հրամանաւ նորա վազ վաղվաղակի դադարեցաւ աղմուկ խռովութեան:

Եւ ապա դնացեալ եպիսկոպոսն առ Սիմէոնէ. խօսեցաւ ընդ նմա հայ բարբառով. և ասաց. Ո՞վ ես դու, և ո՞ւստի եկեալ աստ. ասա՛ ինձ եղբայր աբեղա. և զինչ հանապատս նախ. զի ես յայնմանէ ազգէ հանապատալդ ամ սոցայ: Իսկ Սիմէոնէ, որ լի էր հոգւով սրբով և ամենայնիւ իմաստութեամբ. պատասխանի տալով ցեսէն. խոստովանեցաւ զուղղափառ հանապատն կաթուղիկէ սբ եկեղեցւոյն հռոմայ. և զդաւանութիւն ամենասբ ժողովոյն Նիկիոյ: զոր

մի [illegible] նբբև

իբրև լուաւ եպիսկոպոսն, եւ հանապազեաց, թէ
ծառայն այր լինէր սրբութեամբ 41
եւ ոչ զգաստութեամբ. տեսի ոչ
չարս նորա. եւ ծանեալ առ
ասս սրբոյն. այսպիսի նշանաւ ցու
ցանէր ժողովրդեանն. թէ ոչ ամ
ստեղծ մեծ արարեալ էր, հալածել
լոկ իբրև զհերձուածողն զայրն այ
նբ եւ արդար։

Եւ[1] յետ սակաւ խօսեալ էին ընդ
միմեանս զբանն յոլովս. եւ առա
գեալ էր եպիսկոպոսն զչարաբարո
վաղվաղակի գնաց. եւ յայտնեաց
մեծ Պապին եւ ամենայն ժողովրդեանն
զոր զղջմամբ հաւատացեալ ծառայն այ.
եւ սրտիկ խոստովանեցեալ զամենայնսն
եղծուածոցն. եւ էր այր լի սրբու [Եբ]
թեամբ, եւ սրբութեամբ։ Ընդայլ կրկն 42
զի առնեակաւն ածէ ամենայն ի գի
տութիւն. ոչ էձողց առանց պատճառի
զիշխողին կամ, որ յորդորեալ էր զինչ
զոյնս ջան առ ի սպանանել զսբն
Սիմեոնէ. վասն զի ի նմին ժամու
եղև ընծառնալ ի դիմի էն. եւ այ
սահարկեցաւ. եւ առնջնալ ցան օդ
բազմօք շրջէր զինչն ի վեր հոգոյն
Ե՛ւ իբրև Պապն եւ ամ ժողո
վուրդն առնէին զայն սքանչե
լագործութիւնս զայս. առնեալքն
բարձրաւորած աղաղակելով փառ
աւորէին զաւէր. եւ գոհութիւն մա
տուցանէին առնեակալին այ։

Եւ[2] առեալ Սիմեոնէ զիշխէլ [Եգ]
կոն այսահարեալ, եւ առնջնալ ի 43
յայնոյն պղծոյ, գթացաւ ի վերս նո
րա։ եւ յիշեալ զաւետացելոյն էին. Թէ
սիրեցէք զթշնամիս ձեր. օրհնեցէք զա
նէծ եղս ձեր. բարի արարէք առելե
ացդ ձերոց. եւ աղօթս արարէք ի վե
ր սխոցեակ, որ լրկեն զձեզ եւ հալա

sum Orbem Apostolorum Symbolum, in Nicæna Synodo peroratum, clara voce personuit. Quod cum peregrinus Episcopus audisset, Dei scilicet famulum fide, & sanctitate plenum veraciter esse, magno repletus gaudio, pro reuerentia sanctitatis, eius pedibus se prostrauit humilitatis obsequio: his signis ostendere Populo volens, quàm enormiter peccassent, eum crimine hæresis infamando.

Postquam igitur plura inter se Armenico idiomate contulerunt ad inuicem, ad extremum Episcopo totum de seruo Dei, quod quærebat, innotuit: quod protinus Papæ, ac omnibus, qui aderant, Simeonem scilicet veræ fidei esse professorem, sanctum, iustum, & æternæ Trinitatis cultorem, palàm declarauit. Sed quia Deus Omnipotens Deus vltionum Dominus est, Clericum, qui ad necandum seruũ Christi Populum concitauerat, non reliquit impunitum; cum quippe eadẽ horà spiritus malignus arripiens, pro illata Simeoni iniuria diutissimè volutando vexauit. Videntes autem Romanus Pontifex, ac totus Clerus, vniuersusque Populus tanta Dei magnalia, eleuatis in Cœlum manibus simul cum clamoribus, Omnipotenti Deo laudes, & gratias referebant.

Tunc cernens Simeon peruasum Clericum ab vltore spiritu crudeliter tormentari, memor Euangelici dicti: *Diligite inimicos vestros; benefacite his, qui oderunt vos; & orate* Matth. 5.

orate pro persequentibus, & calumniantibus vos; compatitur miserrimo: & eleuata super eum manu signum crucis, increpando dæmonem, edidit, moxque malignus spiritus, per os vexati turpiter exclamans, vlulando euanuit. eàdem verò hora liberatus Clericus, pedibus viri Dei Simeonis prouolutus corruit, ac ingenti gemitu plorans, se reum, culpabilemque multùm accusans, de patrato scelere veniam postulauit.

Tit. 44

Simeon interim cũ ab ipso Summo Pontifice honorificè excipere-tur, & sparsa de eius sanctitate famà, plurimi ad eum conuenirent, ijdẽque curarentur; cum nimio Populi totius plausu coleretur ab omnibus, ab Vrbe discessit, & peragrans Italiæ, Galliæ, & Hispaniæ regiones, visitans loca sancta, demum Mantuæ substitit; vbi à Bonifacio Duce, & Richelda eius coniuge dignè habitus, diem clausit extremam 7. Kalendas Augusti, prædicto Dominicæ Incarnationis anno 1016. à Deo tum viuens, tum mortuus multis miraculis illustratus. Hoc totum de Simeone Armeno ex memorato Auctore refert Baronius.

Tit. 45

ՀԵՏՈՑ

Հայոց Պատմութենէն.

ԺԴ. ԳԼՈՒԽ. ՃԾ.

ԺԵ Տէր Սարգիս. ամս. իե. Սա վաղճանեի ի Թվին հայոց ՆՀ. ամսին.

ԺԶ ՍՏԷՓ Պետրոս, եղբայր առէ Ստե֊ փանոսի. ամս. իե. Եւ զսա աքսորեցին առ բաղարատ. և կացուցին զհայրն զՀէ֊ ոսկորս հուշակուոր վանիցն սանա֊ հնի. և ապա դարձեալ կաթուղի֊ կոս աղուանից ընկեց զաեր Հէ֊ սու կորս յաթոռոյն յաւուրս մկրտու֊ թենէն էի. և պատատեցին զբօղն հայ֊ բասիւտական. և դարձուցին զաեր Պետրոս ի տեղի իւր. ի սորա աւ֊ ուրս առաւ էվնի ի Թուրքէն.

ԺԸ ՍՏԷՓ Ստեփանի, բուէր սրդի Պետրոսի. ամս. ղ. Եւ յետ մահուան սորա զամս. գ. Ծայր առնոյ կիմա֊ ական հայ ոչ զի վատբերայ աթոռ հայրապետութենէն ի Սեբաստիա կա պարտ ոմկեցուցին. և խափանէին հոս֊ ուիր ձեռնադրել զկին հայոց. մինչ և Տարեալ դուռան Թագէն Հ֊ ապիայ ի Կարուց ենդբեաց յաբբայէն յու֊ նաց. Եւ սա առաքեաց

Կ Զաեր Հ֊ բիգորիս սրդի Հ֊ ոն֊ գոյ Մամիստոսի. որ Թողեալ զհայ֊ րենի պատիւն. հետեւ Եգիպ կրօնաւ֊ որութէ. և բռնադատեալ նստու֊ ցան յաթոռ հայրապետութէն. ի. Ջ. Ի. Թվին հայոց. և Հ կայսրեբ անց֊ անեցաւ. գնաց ի կոստանդնուպօլ֊ իս. և բազում ջանս սբ վկայից Քար֊ գևանեաց ի յունաց, և յասորոց ի սերս. կացեալ ամս. իբ.

ՃԻԵ ՀԵՒԿ

EX ARMENA

Historia.

Caput XVIIII.

DOmnus Sergius, annos 24. qui obiit anno * Armeniorũ 464. LVII.

Dominus Petrus, prædicti Khaccichi frater, annos 40. Hunc, tametsi innocentem, in exilium pepulere; & in Sede Patriarchali collocarũt Dioscorum, Præfectum celebris monasterij Sanahni: quo deinde ex Albanensium Patriarcha die dominicæ Epiphaniæ de eadem Sede eiecto, Domnus Petrus suo iterùm loco, orto schismate, restitutus fuit. Huius tempore Ani Ciuitas à Turcis capta est. LVIII.

* Hoc est anno Christi 1015.

Domnus Khaccich, filius sororis Domni Petri, annos 6. Post huius obitum Armena Cathedra vacauit annos quatuor. quippe, cum Sebastiam Cappadociæ translata fuisset, Græci creationem Armeni Patriarchæ impedierunt: quousque Maria, Caghici Regis filia, efficacissimis precibus exitum huius rei ex Græcorum Imperatore obtinuit. Is ergo misit LIX.

Dominum Gregoriũ, Gregorij Machistruos filium; qui, honorifica paternæ domus amplitudine posthabita, se in humili monasticæ vitæ statu collocarat, et inuitus Patriarchatus administrationẽ suscepit anno * Armeniorum 514. fuitque cognominatus Vecaiaser. Abiit deinde Constantinopolim, ac plures sanctorũ Martyrũ historias ex Græco, & Syriaco in nostrũ idioma conuertit; vixitq; in Patriarchatu ann. 42. LX.

* Hoc est, anno Christi 1065.

ANNOTATIO.

HAc tempeſtate, ob infeſtas Sarracenorum excurſiones, qui, Regno Perſico iam occupato, Armeniã crebris irruptionibus deuaſtabãt, nec nõ ob nouos Turcarũ progreſſus, magnũ eidẽ Prouinciæ metũ incutientes, Cathedra Armeni Patriarchatus ex Vrbe Vagarſciabat Maioris Armeniæ Sebaſtiam Cappadociæ ſub Græcorum Ditionem translata fuit; Indeque poſteà Siſidem Ciliciæ, vbi ad hæc vſque tempora perſeuerat: tametſi Armenus in Cilicia nunc reſidens Patriarcha, quamuis à Diuo vſque Gregorio, imperturbata quidem Patriarcharum Serie, verus ac legitimus eius Succeſſor deſcendat, non habeatur ſupremus Armeniorum omnium Patriarcha, qualis duntaxat eſſe videtur Armenis ille, qui in præfata Ciuitate Vagarſciabat in Eccleſia Ecmiazìn olim Cathedrali ſancti Gregorij iam ſedem obtinet. Nam poſtquam Armeni amiſſo penitùs Principatu ſub Infidelium iugo mancipati omnino fuere, in pacifica ſeruitute à bellorum vexationibus liberi, ſemidirutam Diui Gregorij Sedem inſtaurarunt; atque in ea alterum denuò Patriarcham, legitimo adhuc ſuperſtite in Cilicia, collocarunt: eumque, quippe in priſtino Sacroſancti Gregorij Throno conſtitutum, nunc vti ſupremum agnoſcunt; ſacri potiùs eiuſdẽ Gregorij loci, quàm legitimæ ſuc-

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ
Վարդապետին։

Յաւուրս այսոսիկ յորում Մոմ ձեռք առեալ ՚ի վերայ պարսից աշխարհին, և բազմապատիկ ասպատակօք աւերէին զբովանդակ աշխարհն հայաստանեայց, աթոռն հայ բռնակալութեանն հայոց ՚ի վաղարշապատ քաղաքէն վտարեցաւ ՚ի Սեբաստիա քաղաքն Կապադովկեցւոց ՚ի նեղըլոյ ինամակալութեանն յունաց։ եւ յետոյ յաստի դարձեալ եղև տարած-եալ ՚ի Կիլիկեա ՚ի մայրաքաղաքն Սսոյ. յորում քաղաքի մինչ և յաստուածօր։ եւ թէպէտ հայոց կաթուն. որ նստի այժմ ՚ի քաղաքն Սսոյ. քան հարաստատ հետեւութեանն կաթուղիկոսացն հայոց՝ չիմարիտ աթոռակալ ժառանգ նոցն սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին։ սակայն հայք բազում ոչ ընդունին զնա այսուհետ. և ոչ հաւատան ընծայհանդուգնական իշխեցողութեանն նորա։ այլ պատուէն և հռչակեն իբրև զաթոռակալ սրբոյն Գրիգորի, և երբեմն զկնի ընծայհանուր հայոց՝ զպատրիարքարդն Վաղարշապատու. որ նստի յաթոռն Տիրամայ եկեղեցւոյն յորում և նստէր յառաջ սբն Գրիգոր։ քանզի նախկին հայք՝ յետ անկման բռնութեանն Թագաւորութեանն իբրեւ զանց.դադարեալք ընդ լուծ-ով խաղաղ կերութեան. դարձեալ նորոգէցին զաւերեալ աթոռն Վաղարշապատու։ և մինչդեռ կենդանի էր ՚ի Սիս Շիմարիտ կաթուղիկոսն իբրեւ զանց. հաստատ հետեւողք լուսաւորչին նորա նստուցին զայլ կաթուղիկոս ՚ի Վաղարշապատ. որում և հնազանդեցան որպէս զկնաւոր կաթուղիկոսի

ամ հայոց. առաջ եկն ոմնեքով սրբա-
զան անեղծն յայտ առաջ որչէս, քան զհա-
րազատ հետև ու ԹԵ նոյն սրբոյն։

Եւ արդ՝ երբէք առեալն յոյնք զաթոռ
հայրապետուԹէն հայոց կոչ՛ե էին
բաստիսն ընդ իշխանութէն հռոմեա-
ց Թոյլ տային յետ վաղճանման ա՛ն
ետաչեայ լինել զայլ կԹա՛ե ի վե հա-
յոց. և խափանեցին զընտրուԹի՛ն նո-
ցա ամս չորս. զի յոյս ունէին, հետ
զանդել ցառաջ պատրիարգական ա-
Թոռոյն հռոմայ։ վե որոյ հայոց աբ
գայն էր ապին, և նորին դռնատէն
էմարիամ՝ միաբանեալով Թգրին
յունաց զպարգեւս յոյժս և զաղա-
ջանս. ընկալան՝ ի նմանէ, նաեւ յոյնա
ետացեալ աԹոռն զէր բիգորիոս վկայ ը
ասէին, այլ անապատաբար և առա- 8
քինի, որ յոյժ անձեռնակ էր պղծոյն յու-
նաց և ասորոց։ Եւ վե միաբանեալ
նեղոյ գհօսան հայկազեան ընդ կա-
Թուղիկէ ընԹհանուր ենեղեցոյն էի.
գնաց՛ե կոստանդնուպօլիս առ բա-
զեպաշտ կայսրն ալէքսիոս։ Թե-
պեա և ոչ կատար լցու-ցանել զգանկու-
Թի՛ն նր բարւո վե յանդ-նմանու-ԹԵ
ոմանց չար հակառակաց-որպէս վկայ
է ժողովն տարսոնի. որ՛ե պատասխա-
նիս առ ինդ-նոյն յունաց՝ ասէ այսպէս.
Նիկն և էՀ-բիգորիոս վկայասէրն առ
ալէքսիոս արքայն՛ե մեծ եկեղեցի.
և ոչ եղև հնար միու-ԹԵ։]

Իսկ՝ շատ՝ եղեալ էր էՀ-բիգո- Ը
րիոս վկայասէրն՛ե վեհագոյն ցեղէ 9
հայոց իշխանաց։ քանզի յոյժ՝ե
նախկին ժամանակս աշխարհն հայոց աւ
երեալ եղև՛ե պատճառ և՝ ամ իշխանքն
նորա շատացեալ էին՛ե միջոց.
մեացեալ էր միայն ոմն իշխան Գագ
հաւ՛ենէ անուն։ Եւ վասնեալ՛ե բար

ՄԸԵ կու-

succeſſionis rationem habentes.

Intereà Græci, cum Armenios, quorum Patriarchalem Cathedram ſub ipſorummet ditionem iam translatam videbant, ſuis potiùs Patriarchalibus Sedibus fore ſubijciendos ſperarent; eorum Patriarchæ electionem quatuor iugiter annos impedierunt: quoad uſque Caghicus Armeniorum Regulus vnà cum ſua ipſius filia Maria, pretioſiſſimis ad hoc oblatis muneribus, ex Græcorum tandem Imperatore impetraret, vt in locum Domni Khaccich Patriarchæ, quadriennio iam ante demortui, ſufficeretur Gregorius Vecaiaſer, Armenus Eremita, vir eximiæ virtutis, & Græcæ ac Syriacæ linguæ peritus; qui poſteà, vt cum Catholica ſuam conciliaret Eccleſiam, Byzantium vſque, ad pijſſimum Imperatorem Alexium Comnenum 1. profectus eſt; cuius licet rei euentus impiorum hominum causà optatum deinde finem haud quaquam ſortitus ſit: vt colligitur ex Actibus Concilij Tarſenſis, vbi ſic habetur; *Venit etiam & Gregorius Vecaiaſer ad veſtram magnam Eccleſiam, & Imperatorem Alexium; neque potuit vnio conciliari.*

Graci electionem Armeni Patriarchæ impediũt.

Concil. Tarſ. Arm. in Reſp. ad 9. prop. Græcorũ.

Erat autem Gregorius ex illuſtriſſimo veterum Armenorum Principum ſanguine oriundus: etenim * multis ab hinc retro ſeculis, quando Armenia primò à Perſis euerſa fuit, cum omnes illius Proceres fuiſſent penitùs è medio ſublati, vnus

* Ex hiſtorico Carmine Nierſeſis Ghel. de Regibus Arm. num. 580.

dunraxat Princeps, Bahlauich nuncupatus, ab immani truculentium inimicorum furore ſeſe præripuit, atque in ſylueſtria ſecedens loca, inter Barbaros ruſticanos diù vixit ignotus. ab eo deinde, longa generationum ſerie interiecta, ortum duxit Vaſah quidam, quem Armenij martyrem celebrant. Huic filius erat, cùm apud Armenos, tùm apud Græcos famà celeberrimus Princeps, nomine Gregorius, cognomine Machiſtruos, quem pietate, diuitijs, atque diuinarum, humanarumque litterarum eruditione mirum in modum effloruiſſe, ferunt. Ex hoc tandem genitus eſt præfatus Gregorius Patriarcha; qui poſtquam, ſub nomine Vahrami, ne dum Principatus, verùm ſapientiæ quoque, & pietatis paternæ hæreditatem aſſecutus fuerat: audiens illa Euangelij verba, *Si quis vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me*, ſtatim mutato Vahrami nomine in Gregorium, bonis hæreditarijs, omnique ſeculi cura abiectis, vt ſe totum IESV Chriſto daret, & contemplationi commodiùs vacare poſſet, in remotas ſeſe contulit ſolitudines: vndè poſteà accitus ab Imperatore, atq; ab Armenis pugnaciter rogatus, Patria chalem e orum Eccleſiæ rectionem inuitus ſuſcepit.

Idem Patriarcha Gregorius Vecaiaſer anno Domini 1080. legationem miſit Gregorio VII. Pontifici Maximo; qua functus eſt Ioannes Presbiter, inſecutus Hæreticũ quendam,

Legatio Armeni Patriarchæ ad Romanum Pontificem.

Ժ կու-ԹԼԿԷ ԹԷԽՆաՒԹաց, Ծաձ-կԼալ
էր զինքն ՚ի ՒԷՋ ռաՒՒիկ աղգից. կԼԿ
ցաղավաբԷլով ընդ նոսա անձ-անօԹ
բաղում ժաՒաՒանակ: ԱՂպա՚ի ապա
նէ սկսանԷլով. յԷտ փոխոխաՒան բաղ
մապատիկ ծՒնդեանն, հասեալ լինէ
մինչ և ՚ի ԼՂասաԿն, զոր հայք առէն նա
հատակ յորմէ ծՒնաՀ հրաշագործ ԱՒծ
ԷչխանՒն Հ-բիպոր, մաՒկանաւ անՒալ
Ամպհատրոս. այն որ Էղև առ ՚ի յոյ-
նաց և հայոց սիրով պատուեալ.
և հաՒՒբաՀօք ԱՒծ-ահռչակԷալ: զի
յոյժ փարԹամաՒալ էր ընչից և
կրԹնից, և գիտուԹԷ ԱՒծ-այնն և
մարդկայինն գրոցն զաղտագԷալ:
ԱՂպ՚ա՚ ապա որպէս էր Հ-բիպորիոս
վկայասէն, որ յառաջ Ա՚ահրամ
անուանեցաՀ. և ժառանգ Էղև ոչ
ԹԼ միայն աԹոռոց հօրն իւրեանն,
այլ և նմանուԹԷ և առաքինու-
ԹԷ նորա: և ՚ի միում աՀուր լու-
Էալ զբանն աՀեաղարանին, որ ասէ.
ԷԹԷ ոչ կամի գալ զինի նմ, ուրաս
զի զանձն իւր, և բարձցէ զխաչ
նւր, և ԷկԷսցէ զինի նմ: վՒ որպ
ԹողԼալ զհայրենի աԹոռն, և զխաղս
աշխարհիս. և փոխադրԷալ զանուն-
նւր առաջադոյն. հետևԷցաՀ կրօ-
նաՀ-որուԹԷ յանապատաւ: և ապա
կոչեցեալ յանապատ ՚ի ԹադաՀ-որէն յո-
նաց. և բռնադատեալ յամենեցուն
յակամայ նստուցաՀ յաԹոռն հայ-
բապետուԹԷ հայոց:

Եւ յԷտ այսորիկ նոյն Հ-բիպ
պորիոս կԹԱն յաւի ՃՃ. ՌՀ. առա-
քԷաց ՚ի մեծն հռոմ զյոհաննէս քա
հանայն առ սրբազան Պապն Հ-բի
պորիոս ԵւԹԷրորդ. և գրեաց նմա
ԹուղԹ ընդ դէմ միոց հԷրձուածոց
ղէ, որ ՚ի նոցն ՊաՒՒԷն նզովեալ Էղև ՚ի

ՃՒ ՚ի ԸԸ հռոմ.

dam, ab ipſo Papa Romæ damnatum: extãt de his litteræ ipſius Gregorij Papæ ad Epiſcopum Beneuentanum. Cuius occaſione idem Gregorius Papa, ſcribens ad eundem Armeniorum Antiſtitem Vecaialer, errores damnãdos enumerat, à quibus eos præcipit abſtinere; licet negaret Legatus, eos illis eſſe implicitos. ea autem Epiſtola, quam Romæ ex manuſcriptis Bibliothecæ Vallicellanæ depromſimus, talis eſt. Greg. lib. 7. ep. 26.

GRegorius Epiſcopus, ſeruus ſeruorum Dei; Gregorio, dilecto in Chriſto fratri, Armeniorum Epiſcopo ſal. & Apoſt. bened. Summæ Sedis ſpecula, cui Deo auctore licet indigni præſidemus; ac vniuerſalis Eccleſiæ ſolicitudo, quã ipſius diſponente prouidentia gerimus, compellit nos, ſicut de illorum, qui ſe à Chriſti corpore ſeparant, perditione vehementer dolere, ita quoque de eorum, qui rectè ſentiunt, & vnitatem fidei ſeruare noſcuntur, ſalutari conſenſu ineffabili lætitia congratulari. Proinde quoniam veſtram ſanctam Armeniorum Eccleſiam à rectitudine fidei, quam ab Apoſtolis & ſanctis Patribus traditam vniuerſalis Eccleſia tenet, in quaſdam prauas exorbitaſſe ſententias, nobis relatum eſt: propterea paterni affectus com paſſione dolemus. Quorundam ſiquidem relatione didicimus, in celebrandis ſacrificiorum ſaluti ferís Sacramentis aquam vino penitùs apud vos non admiſceri: cum nemo Chriſtianus, qui ſacra nouit Euan- Greg lib. 8 epiſt. 1. Reſpõſio Romani Pontificis ad Gregoriũ. Arm. Patriarcham.

Euangelia, dubitet, è latere Domini aquam cum sanguine emanasse. Audiuimus etiam, quòd contra morem sanctæ Ecclesiæ Vestra non ex balsamo sanctum Chrisma, sed ex butyro conficiat; & quòd Dioscorum Alexandrinum hæresiarcham, ob perfidiæ duritiem in Chalcedonensi depositum, atque priuatum, veneretur & approbet. Hæc autem licet præsentium portitor, tuus Legatus, ita esse coram nobis negauerit; tamen ex Fraternitate tua scire firmiùs cupientes, volumus vt per hunc eundem Ioannem Presbiterum & de istis rebus quid sentias, & de cæteris sicubi hæsitas, ad nos procures cum sigillo tuo rescribere: ac deinceps Dilectionis tuæ litteras ad Apostolicam Sedem frequenter dirigere. Volumus etiam Charitatem tuam Fratribus suis significare, vtrùm Vestra recipiat, quod Ecclesia Vniuersalis amplectitur, fidem scilicet quatuor Conciliorum, quæ à sanctis Patribus comprobata, à Romano Pontifice Siluestro, Leone, & alijs Apostolica sunt auctoritate firmata; inter quos nihilominus Beatissimus Gregorius Papa, Doctor egregius, maioribus Ecclesijs Alexandrinæ, Antiochenæ, alijsque in epistola sua sese eam tenere his verbis testatus est: Quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, sicut sancti Euangelij quatuor libros, sic quatuor Concilia susci pere & venerari me fateor; Nicænum scilicet, in

Ղե 16

Ղէ 17

Ղը 18

quo

եւ ջուր բղխեցաւ ընդ արեանն: Լսելն եւս լուրաբ դարձեալ. եթէ դուք ընդդէմ սովորութեանն սրբոյ Եկեղեցւոյ առնէք զմեռոնն ի խեղոյ, եւ ոչ ի պալասանէ: Եւ թէ պատուով ընդունէք զհերձուածողն Դիոսկորոս աղէք առնդրացին, որ ի քաղկեդոնի սբ ժողովոյն դատապարտեալ էր նզովիւք: Եւ թնաշխ հրեշտակս առաքինակցս յոհաննէս քահանայ, որ եբեր առ մեզ զԹուղթ ձեր, ասաց մեզ, ոչ դոլ այս պէս զրոյնդ ասացեալ ի վէրսականին ցանկանալով մեք գիտել զդաւանսն ստուգագոյն հաստատ ի յեղբայրութենէ քումէ. կամիմք, զի ի ձեռն սոյն քահանային Թուղթ առաքեսցես. ձեռամբդ քով ստորագրեալ եւ կնքել զալ. եւ զչշմարիտն առ մեզ գրեսցես: եւ յայսմանէ եւս ապառաջես զկարծեացդ քոյ եսկ զորպիսութենէ. մի թէ եւ դու եւս տարակուսես ի վերայ այսպիսեացս, եւ կամ ի վերայ այլոց բանից: Եւ եսյայսմ վայրի բազում անգամ ծրէացեսն նահատակ առաքելական սբ աԹոռոյս էր դարձեալ կամիմք, զի սէրդ ձեր ծանուցանիցես ապասդ եղբարդդ. մի թէ հայոց Եկեղեցիդ ընդունի զհամաան չորից նախնիապետին եւ տիեզերական սբ ժողովոյն. որք եւ ընդունեցան ի սրբոց հարցն, եւ յընԹհան բոլոր կաԹուղիկէ Եկեղեցւոյն. եւ առաքելական իշխանուԹէ հաստատեցան ի գլխաւորս հայրապետացն հռոմայ ի սրբոյն Լեւդեբեստրոսէ, Լեւոնէ, եւ յայլոցն. մանաւանդ ի մեծէ վարդապետէն, եւ սրբազան հայրապետէն Գրիգորեոս պապէն. որ ի Թուղթն իւր առ մեծ Եկեղեցիան աղեքսանդրու, եւ անտիոքայ, եւ առ այլսն՝ գրէ այսպէս: Քանզի սրտիւ

հաւա-

հաւատամբ յարդարութիւն. և բնիկ
նոյն խոստովանութիւնք ի փրկութիւն. վն այ
սոցիկ եւս խոստովանիմ ընդունել և
պատուել զչորեսեան նախընտրեալն
ժողովն, որպէս զչորս գիրս սրբոյ
աւետարանչացն։ ՅԹ. զինիկիոյ սբ ժո
ղովն յորում եղծեալ եղև չար աղանդն
Արիոսեւ զոր սինհոդոսն բուզանդի
ոյ. ևերում մերժեցին զմահեդոնն մը
լորութիւն։ և զնփեսոսն սբ ժողովն,
յորում դատապարտեցին զամբարշ
տութիւն Նեստորի։ այլ եւս առաւել
ջերմեռանդ սիրով ընդունիմ, և գա
նանիմ զբաշխեդոնն սբ ժողովն. նե
րում ջնջեցին զԵւտիքէսի և զԴիոս
կորոսի հերձուածողութիւն։ և զի ի
վր չորս ժողովոցս այսոցիկ, եբբեթէ ի
վր քառանկիւնն չիմի, հիմնեալ է բո
լոր շինուած սբ հաւատոյս մերոյ։ և
որ ոչ յինու հաստատուի սոցա.
Թևպետ և այլ առաքինի վարուց նկի,
և վեմ հաստատուն։ սակայն արտա
քոյ շինուածոյս հաւատոյ տեսանի
դոքայն դարձեալ ընդունիմ և դաւա
նիմ զհինգերորդ սբ սինհոդոսն, որ ի
բուզանտիոյ երկրորդ ժողովն. յորում
մերժեցին զԹէոդորոս Մոպսէստացի, ի մո
լորութիւն. և առաւ ցուցին զանիծս
վարդապետութեանն Թէոդորի, որ զմի
անձն էին, միջնորդին այլ և մարդկան,
բաժանէրյերկու անձնաւորութիւնս
և այսպաքսեցին զորինչ յիմարու
և լրբու գրեալ էր Թէոդորիտոս ի
դէմ ճշմարիտ հաւատոյ սրբոյն Կիւ
ղի աղէքսանդրացոյն։ Եւս հերքեմ և
նզովեմ զոր ինչ այլ մարդ հերքեալ և
նզովեալ եղև ի նախասահմանեալ սբ ժո
ղովոցն։ և ընդունիմ զընդունելսն
ի նոցանէ։ զանդի գոլով նոքայն հաստա
տեալք հաւատոյ սբ աւետարանին. որոք

quo peruerſum Arij dogma deſtruitur; Conſtantinopolitanum quoque, in quo Eunomij, & Macedonij error conuincitur; Epheſinum etiam primum, in quo Neſtorij impietas iudicatur; Chalcedonenſe verò, in quo Eutychis, Dioſcorique prauitas reprobatur, tota deuotione complector, integerrima approbatione cuſtodio, quia in his, veluti in quadrato lapide, ſanctæ fidei ſtructura conſurgit; & cuiuslibet vitæ atque actionis exiſtat, quiſquis eorum ſoliditatem non tenet, etiamſi lapis eſſet, cernitur tamen extra ædificium iacere. Quintum quoque Concilium pariter veneror; in quo epiſtola, quæ Ibæ dicitur, erroris plena, reprobatur: Teodorus, perſonam Mediatoris Dei & hominum in duabus ſubſiſtentijs ſeparans, ad impietatis perfidiam cecidiſſe, conuincitur: Scriptura quoque Teodoriti, per quam Cyrilli fides reprehenditur, auſu dementiæ prolata, refutatur. Cunctas verò, quas præfata veneranda Concilia, perſonas reſpuunt, reſpuo; quas venerantur, amplector; quia dum vniuerſali ſunt conſenſu conſtituta, ſe & non illa deſtruit, quiſquis præſumit aut ſoluere quos religant, aut ligare quos ſoluunt. Quiſquis ergo aliud ſapit, Anathema ſit.] His itaque ſanctiſſimi Viri, præcipuique Doctoris verbis diligenter declaratis, prudentiam tuam charitatis affectu commonendam cenſuimus, vt clauſulam, quam

Armeni S. Greg. PP. recipiunt, etſi 4. & 5. Synodũ reſpuant.

in illa

in illa Laude ſubiungitis, *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis*, iſtam videlicet, *qui crucifixus es pro nobis*; quoniam nulla Orientalium præter veſtram, ſed nec ſancta Romana habet Eccleſia, vos totius ſcandali occaſionem, prauique intellectus ſuſpicionem vitantes, ſuperaddere de cætero omittatis. Si enim Vas electionis, Beatiſſimus Apoſtolus de ſumendis cibis, meliùs ſibi eſſe non manducare, neque bibere, quàm vt frater ſcandalizetur, aſſeruit: conſiderare debetis, quàm graue, & periculoſum ſit, vbi ſaniori intellectu vitari poteſt, Fratribus de fide ſcandalum generare. Quapropter Fraternitas tua Eccleſiæ, cuius ſibi cura commiſſa eſt, tenendum puter, & credat ſufficere, quod catholica in Orbe terrarum diffuſa Eccleſia, Spiritu ſancto illuſtrante edocta, ſentire cognoſcitur, & tenere declaratur. De reliquo, quia cognouimus, Eccleſiam veſtram azima ſacrificare; & ob hoc à Græcis, dumtaxat imperitis, quaſi de hæreſi reprehendi; nolumus, vos de temeraria garrulitate illorum multùm mirari, ſed nec ab inſtituto deſiſtere: ſcientes eorum procacitatem non modò vobis hanc velut calumniam obijcere; verùm etiam ſimili de cauſa, grauiori verò iniuria, hucuſque contra ſanctam Romanam Eccleſiam inſurgere; quæ per Beatum Petrum, quaſi quodam priuilegio ab ipſis fidei

Græci Armenios reprehendũt quòd in azimis ſacrum faciant.

եղիա արձանիլ զիւսկիւրան ի նոցանէ. եւ կամ կարգել զարձանիւրան. ոչ քա- 22
զի զիսուս, այլ զանձն իւր: ուստի եւ
նա՛ղողվեալ լինի:] Մոքա՛ են բանքն
ամենասուրբ վարդապետին եւ հու-
մայ հայրապետին էջմիածնի: եւ
արդ՝ եղբայրական սիրով զգուշա-
ցանիմք եւս զիսոհելոյն ձեզ վա՛ն-
քէ սրբասացութեն. զի կամիմք
ասել զայն սրբէրգութենէն, քաց ի նա-
չեղելոյնէ մեզ. եւ բառնալ յանդհանո-
ւր նիհղեցւոյ զգայթակղութե սպա
ռնաւս զայս, եւ զչար իմացողութենան
կարծես: զի ոչ ոք նիհղեցի երբէ այդ
պէս բաց ի ձէնէ, ոչ արեւմտեանն եւ
ոչ արեւելեանն: քանզի ենէ անօթ
ընտրութե սբ առաքեալն Պօղոս ա- 23
սէր. ենէ լաւագոյն է ոչ ուտել եւ ոչ
ըմպել. քան զի գայթակղեցուցանել
զեղբայր: ոչնչափ եւս առաւել պատ
է՛ ձեզ զմտաւ ածել, զի որքան ճըշ
մարտոյ հոգ տալ գայթակղութենէն եղ
բօրն՝ ի վե՛ր բանիդ հաւատոյ. մանա
ւանդեւ գիտացէք եղբայրութենդ ձեր.
ենէ բաւական է՝ նիհղեցւոյդ որ է՝
ձեզ անձնացեալ, հաւատալ եւ ընդու-
նիլ զամ ինչ որ հաւատոյ եւ ընդունի
տիեզերածաւալ նիհղեցին այ: եղպա
ւ՛ն ի մեզ իմացաք. ենէ բազարձհա-
յոնէ զգաստարարքն մատուցանէք. եւ
զի՛ն այսորիկ չոչոք ոմանք ապեալ՝
համարելով զայդ հերձուածողութի,
հանդարտ՝ ի ձեզ սատանն: չարագո- 24
րոյ կամիմք, զի դուք ոչ զամենայնի
ղէարահաւատութենէն խրխնջեք, եւ այ
սու ոչ ճգասջիք՝ ի սկսեալ սրբարողու-
թենէդ: գիտելով ենէ չարաբաստո
լբութե՛ն խրխնջոյ ոչ զի հակառակ
է՛ ձեզ միայն. այլ եւս մեծագոյն ան-
բաւո՛ւթե յարեալ՝ ձիսոհնոյն պատճա

ռաբ մինչ և ի դեմ կաթուղիկէ և առաքելական եկեղեցւոյս հռոմայ. որ
25 մի գլխաբոյր աթոռույս սրբոյն Պետրո
սի՝ համարեցաբ ի սկզբանէ մայր ամ
ենեղեցեացն աշխարհին և համարիմ
ցի և այսպէս մինչ և ի սպառ: և ի
նմա ոչըք նահաբ հերետիկոս առաջ
նորդ. նա և յոյսաբք ի տէր, եթէ ոչ
և նահանջոյն եղէ երբէք ըստ տէրու
նական խոստմանն. Թէ ես աղաչեցի վա
ղ՛ պետրէ, զի մի պակասեսցին հաւ
ատք քոյ: նակ՛ Թէպետ նորա դովելով
զիմոն եբրէանդ, ոչ Թողուն անտի
բանիւք չարախօսել ի մեր սակայն
մեք անյաղթելի պատճառաւք լսատ այ
ժ Քաւտդով եղեալք բաղաձին մերոյ, ոչ եղ
արհամարհեմք զիմոն եբրէանդ. զհետ 26
էրԹալով զկնի բանին առաքելոյն
Պօղոսի. որ ասէ Թէ ամ ինչ սրբոյ
արդ՝ բանքս այսոքիկ բաւական եղեն
մեզ ծանուցանել և անփոյթ առնել
զլրբուԹինս յոտնացեալ ապա վերստին
անձն առնեմք եղբայրուԹեդ քումմէ և
պատուիրեմք. զի ի ձեռն վերոյգրեալ
քահանային և կամ այլոյ պատշաճա
ւոր հրեշտակի՝ առաքեսցես առ մեզ
նամակս. եւ յաղագս ասացելոցն ի վե
րոյ. և եւս յաղագս այլոյ բանիցն հաւ
ատոյ. և Թէ զիարդ լինի հաւ սպառն քոյ եղ
ծանուցուիս մեզ արագեւս: Եւ այլ 27
պէսյաւ ի.իդ. աւուրն յունիս ամսոյ:]
Մինչ և յայս գրէ Հ բնդոր պապն
աս կաթուղիկոսն հայոց:

fidei primordijs à ſanctis Patribus omnium mater Eccleſiarum aſtruitur, & ita vſque in finem ſemper habebitur, in qua nullus vnquam hæreticus præfuiſſe dignoſcitur, nec vnquam præficiendum Domino promittente confidimus. Ait enim Dominus Ieſus: *Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua.* Et illi quidem ſuum fermentatum commendantes, reprehenſionis in nos leuiſſima verba contumaciter iaculari non deſinunt. Nos verò azimum noſtrum inexpugnabili ſecundum Deum ratione defendentes, ipſorum fermentatum nec vituperamus, nec reprobamus, ſequentes Apoſtolum dicentem, mundis eſſe omnia munda. Sed ad detegendam, & contemnendam Græcorum temeritatem, nunc iſta ſufficiant. Dilectioni verò tuæ iterum inculcando mandamus, vt de ſupraſcriptis, & de alijs, quæ ad fidem pertinere cernuntur, qualiter teneas, per memoratum Presbiterum, aut per alium idoneum Nuncium tuas ad nos litteras mittere ſtudeas. &c. Datum 8. idus Iunij.] Hucuſque Gregorius Papa ad Armeniorum Patriarcham.

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput XX.

LXI. Dominus Baſilius, prædicti Gregorij Conſanguineus, annos 6.

LXII. Dominus Gregorius, cognatus iſtorum, annos 53. Ad hunc Pontifex Romanus* litteras quaſdam miſit, quibus ab ipſo poſtulaba, vt eo planè ritu Natiuitatis, & Epiphaniæ Domini feſta perageret, & in ſacris myſterijs aquam vino miſceret, quo & ſancta Romana Eccleſia, & omnis alia Chriſtianorum Natio id præſtare conſueuerant. Et hoc ipſum anteà per litteras quoque ab eo petierat, ac neceſſarium oſtenderat Innocentius Papa*. Idemque ſimiliter Græcorum Patriarcha, & Manuel Imperator, qui illum præterea ad vnionem, & concordium cum vniuerſali Eccleſia cohortati ſunt.

* Eugenius III.

* Innocentius II.

ANNOTATIO.

GRegorius iſte, cuius Patris antedictus Gregorius Vecaiaſer, nobiliſſimus ac integerrimus Patriarcha, fuerat auunculus, fratrem habuit magnum illum Nierſeſem Ghelaienſem, qui poſteà in Patriarchatu ipſi ſuccedens, præclariſſima ſuæ fidei, ac virtutum monumenta Poſteris dereliquit, vt infrà latè dicemus. Rexit autem hic Patriarcha Armenam Eccleſiã annos 53. quo tempore adeò perſti-

tit

ե

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ա

Ի

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ. Ե.

ԵՐԷՔ Բարսեղ՝ աղբական նախորդ ասացեալ Գ-րիգորեան. ամս. Զ.

ԼՄՈՒԷ Գ-րիգորիս՝ աղբական սորին. ամս. ԾԳ. Առ սա Պասն հռոմայեցի գրեաց Թուղթ. և խնդրեաց ի նմանէ զժամն ծնընդեան և զկիրսոՒԹիւնն և արկանել ջուր ի սուրբ խորհուրդն, որպէս և առնէ սուրբ եկեղեցին հռոմայեցի, և ամենայն ազգ քրիստոնէից: Եւ առաջ քան զսա Իննովկինդիոս պապն զնոյնս գրեաց, և եղոյց հարկաւորս զնոյնս և Յունաց Թագաւորն յուսոյց ամանուել. և Պատրիարքին. որք ևանդրէին ի սմանէ, սիրով միաբանել ընդ միմեանս.

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին:

ՏԷՐ Գ-րիգորիս կՀՈՒ՝ որդի էր քեռորդոյն մեծին Գ-րիգորի, որ անուանեցաւ Վկայասէր. և էր եղբայր ածախօս վրդպետին Նեռսէսի կլայեցոյն, այր որ զԿնի եղբօրն ի-ր ժառանգեալ զնոյն աԹոռ. մի ծաւալ լուսով առաքինուԹԵ, և վրդպետուԹԵ ուղղափառ հաւատոյ՝ լուսաւորեաց զեկեղեցին հայոց. որպէս սակաւ ՔՀ մի յետադոյն ճառէդոց եմք. ԱՀդ՝ առէր Գ-րիգորիս առաքնորդ ազգս քաԹոս հայրապետուԹԵ հայոց

ՄԼԴ ամս.

tit Apoſtolicæ ſanctæ Sedi deuotus, vt ſæpè iuæ erga illam ſubiectionis ſigna publicis etiam legationibus aperire non deſtiterit. Quapropter primò litteras commonitorias ei reſcripſit Innocentius Papa; quem fuiſſe Innocentium II. annorum ſupputu manifeſtè deprehendimus. Alteram deinde ſimilem epiſtolam ad eundem miſſam hìc legimus ab alio Romano Pontifice anonymo; qui, vt conſtat ex actibus Concilij Siſenſis Armeni, fuit Eugenius III. Ibi enim ſic habetur; *Si in promptu & ad manum ea ſanctorum teſtimonia velis, incunctanter reperies in epiſtola, quam Eugenius Romæ Papa miſit ad Domnũ Gregoriũ Patriarcham, fratrem magni Nierſeſis Ghelaienſis.* Hac igitur epiſtola Dominus Papa Eugenius reſpondit ipſi Gregorio Patriarchæ, à quo legationem quandam acceperat anno Domini 1145. relatam ab Otthone, qui præſens aderat, Friſingenſi Epiſcopo: quæ quidem legatio, vtpotè noratu digniſſima, ijſdem verbis Otthonis hìc apponenda, viſa eſt.

Acta Siſenſis Cõcilij afferuntur in calce huius primæ Partis.

Otth. Friſ. Epiſ. lib. 7. c. 31. apud Bar. ann. 1145.

Legati Armeniorum Epiſcoporum, *ait Otthe*, eorumque Metropolitani, quem ipſi Catholicon, id eſt, Vniuerſalem, propter infinitum, id eſt, ampliùs quàm mille Epiſcoporum ſub ſe habentem numerum, vocant: legati ab vltimo penè Oriente, Summum Pontificem Eugenium III. Viterbij, laborioſum iter per annum & ſex menſes complentes, adeunt: eique ex

Ecclesia Armena per Legatos subiectionē offert Romano Pontifici.

parte illius Ecclesiæ subiectionem omnimodam, eum consalutando, offerentes, causas viæ, nobis cum alijs præsentibus, apud veterem Aulam aperiunt, quæ tales erant. Inter ipsos & Græcos quædam de ritu Sacrificij habitudo est in quibusdam, in alijs verò, discrepantia. ponunt enim fermentatum panem, sicut illi; aquam autem vino non admiscent, sicut nos & illi. Præterea Natiuitatem Domini Epiphaniæ continuantes, duas illas festiuitates vnam faciunt. Pro his, & alijs dum inter se dissentirent, Romanam Ecclesiam iudicem eligentes, consultum veniunt, formamque Sacrificij iuxta consuetudinem eius sibi tradi depoſcunt. Quos Romanus Antistes gratanter suscipiens, Missarum solennijs, ac Sacrificijs secretis adhibuit; diligenterque ea, quæ fiebant ibidem, eos animaduertere monuit. Quod dum facerent, intentique sacro Altari astarent, vnus ex eis Pontificali dignitate præditus (sicut postmodùm in plena Curia retulit) in Beati Martini Octaua, quando Dedicatio Ecclesiæ Beati Petri celebrari solet, Summo Pontifice diuina mysteria agente, splendido fulgore radium solis super caput eius coruscare, & in ipso duas columbas ascendentes, & descendentes vidit: cumque diligentiùs hàc illacque oculos circumferret, nullumque aditum, per quem lux illa transfunderetur, inueniret; deificum hoc esse cognoscens,

Visio diuinitus ostēsa Romæ Armeniorum Legato.

ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՈՑՆ Ի ԲԱՂԱՐԸՆ ՎԻՈՒԷՍԿԻ. ԵՒ ԷԿԵՆ ԱՌ ՄԵԾ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԱՀԱՆ ԵՒ ԺԷՆԻՈՍ ԼՍԵՑԵԴՆ, ՈՐ Ի ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ԱՅՆՄԻԿ ԱՆԴ ՄՆԱՑԵ: ԵՒ ԽՈՒՈՒԱՐՀՈՒԹԻՒՆ ՄԵԾ ԱՒ ՀԱՒԱՏՔԵԱԼ ՆՄԱՆ ՊՂՊՋԻՆ, ԵՒ ԵՒ ԶԻՆԱՊԱՆԴՈՒԹԻՒՆ Ի ԿՈՂՄԱՆԷ ԿԻԹԱՒՆ, ԵՒ ՈՐՊԷՍԶԻ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՔԻ ՄԵՐ, ՈՐՔ ԱՆԴ ԵՒ ՄՆԱՑԱՔ. ԱՅԱՄ ՄԵՂԻՆ ՆՄԱՆ ՊՂԱՏԱՐԱՌ ԱՂԱՒԵՍԱՒՈՐՆ ԲՆԱՒԱՆՑ. ՈՐ ԷՐ ԱՅՍ: Ի ՄԷՋ ՅԱՒՆԱՑ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ԿԱՑԵ ՎԻՒՐ ԲՆԻ ՅԱՂԱԹԱԿ ԱՐԲԵՑ ՊԱՏԱՐԱԳԱՑԻՆ: ՔԱՆԶԻ ՅԱՅՍՄ ԱՐ ԽՈՐՀՐԴԱՑՆ ԷՐ ԻՆՉ ԱՍԱՑ ՈՐՈՒՄ ՆՈՔԱ ՀՈՒՄԱՆԱՅՆ ԷԻՆ, ԵՒ ԷՐ ԻՆՉ ԱՍԱՑ ՈՐՈՒՄ ԷԻՆ ԲԱՑԱՌԱՅԱՑ: ՎՈ ԶԻ ՀԱՅՔ ԴՆԷԻՆ ԶԻՄԻՍԻՆ ԱՂ ՀԱՑԻՆ, ՈՐՊԷՍ ՅՈՅՆՔ ԽՈՀ ՈՉ ԽԱՌՆԷԻՆ ԶՈՒՐ Ի ԶԻՆԻ, ՈՒՐ ԽԱՌՆԱՐՔ ՄԵՔ ԵՒ ՅՈՅՆՔ: ՆՈՒ ՈՉՆԷԻՆ ՁՈՉՍԱ ԴՆԸՆԴԱՆ ԵՒ ՅԱՅՍՈՒԹԻՒՆ ԱՆՆ Ի ՄԻՈՒՄ ԱՐՈՒ-ՐԱՒԱՒՆ Ի ՎԵՐ ԴՈՑԱՒ ԵՒ ԱՅԼՈՑ ԲԱՆԻՑ ՎԻ ՀԱՐՈՒՑ ԸՆԴ ՄԻՄԱՆԱՆՍ. ՀԱՅՔ ԸՆԴՈՐԷՑԻՆ ԻՆՔԵԱՆՑ ԴՈՒՈՒԱԾՈՒ ՁԱՒԱՒՔԵԼԱԿԱՆ ԱՐ ԱՊՕՒՆ ՀՈՒՈՒՄԱՅ. ԵՒ ԷԿԵՆ ԱՌ ՆՈՒ ՈՒՍԱՆԻԼ ՂԿԵՐՔ ՊԱՏԱՐԱԳԱՑԻՆ ԸՍՏ ՍՈ ՎՈՐՈՒԹԵՆ ՆՈՐԱ: ԷԼՆ ՈՐՈՅ ԱՐԲԱՊԱՆ ՊԱՏԱՆ ԵՒ ԺԷՆԻՈՍ ԸՆԿԱԼԵԱԼ ԶՆՈՒԱՆ ՍԿՍՈՒՆ ԵՒ ՅՕԺԱՐ ԿԱՑՈՂ. ԵՒ ՆՈՅՆ ԱՌԱՋ ՆԱԼ ՂՀԱՆԴԻՍԷ ՄԵԾ ՊԱՏԱՐԱԳԱՆ ԵՒ ԵՒ ՁԻՐԸՐՆ ՈՐ ԼԻՆԷՐ Ի Ծ-ԱԾ-ՈՒ-Կ: ԵՒ ԵՒ ՆՈՅՆ ՊՂՈՒՀԱՆԱԼ ՁԱՄ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՆ ԱՐ ԽՈՐՀՐԴՈՅՆ: ԽՈՀ Ի ՄԻՈՒՄ ԱՐՈՒ-ՐԱՒԱՒՆ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏՈՑ ՍՈՒՐԲԱՐՔ ՍՐԲՈՑՆ ԱՌՏՐՈՍԻ ՄԻՆՉ Դ-ԵՈ ՀՐԵՇՏԱԿՔ ՀԱՅՈՑ ՊՂՈՒՀԱՆԱՅԻՆ ՂՀԱՆԴԻՍԷ ՊԱՏԱՐԱԳԱՆ ԱՐԱՐԵԱԼ Ի ՊԱՏԿԵՆ ՄԻՆՆ Ի ՆՈՑԱՆՔ, ՈՐ ԷՐ ԷՍԿՈՊՈՍ, ԷԱՒԵՍ ԹԷ Ի ՎԵՐ ԱՌ-ՈՒԱԿԱՆ ՊԼՈՒՆՈՆՊԱՏԻՆ ՀԱՌԱՒ-ՆԿ ՄԻ ԱՌԱՋ-ԱՌ ԼՈՒՍՈՅ ՎԱՅԼԱՍԱՒԿԷՐ. ԵՒ Ի ՄԷՋ ԱՌԱՋ-ԱՌ-ՈՒ ԹԷՆ ԵՐԿՈՒ-ԱՂԱՒՆՔ ՎԵՐՈՒ-ՍՈ Ի ՎԱՅՐ ԻՋԱՆԷԻՆ ԵՒ ԵԼԱ-

ՆԷԻՆ-

ſcens, ac ad obedientiam Romanæ Sedis ampliùs accenſus, cunctis, quæ viderat, aperuit. At venerabilis Pater non ſuis hoc meritis attribuens, ipſius potiùs fide cælitus hoc ſibi monſtratum, affirmabat: vt videlicet Eccleſia, à qua ipſe miſſus fuerat, Sacramentorum virtutem, veritatis luce perfuſam cognoſceret; ac deinceps quali ea reuerentiâ, ac formâ tractare deberet, addiſceret. Retulit etiam præfatus Epiſcopus, quòd in confinio Armeniæ quædam gentes eſſent, quæ fœtus ſuos fœtentes generarent, eoſque ſtatim ad aquas Armeniorum lauandos tranſmitterent: quos cum illi Baptiſmatis vnda tingentes, innatum eis fœtorem propellerent, mox tamen remiſſi, ad Paganiſmi ritum, & ſpurcitiam redibant: quod vtrùm faciendum eſſet, item Romanam Eccleſiam conſuluerunt.]

Baptiſmus propellit à pueris infideliũ innatum fœtorem.

Hæc Ottho, Eccleſiæ Friſingenſis Epiſcopus: qui tamen in eo ſolùm, quod refert, Armenios nimirùm in ſacris Myſterijs panem vti fermentato, hoc fuiſſe tempore ſolitos; atque ob id prætereà conueniſſe cum Græcis; erroris quidem manifeſti conuincitur. nam quòd multis ab hinc annis ijdem Armenij fermentatum depoſuerint, & azimo vti cœperint, iam liquidò conſtat ex ſupradictis tum in cap. 17. n. 2. tum quoque in mox præcedenti cap. 19. num. 24. vbi etiam à Gregorio VII. Sum. Pont. nimiùm de

hoc

hoc instituto eos laudatos, atque à Græcis reprehensos ostendimus. quamobrem & verisimile reputamus, illam adhuc, inter Græcos, & Armenos ab Otthone iam relatam, contentionem, hac præsertim ex causa fuisse exortam.

էին զհետն. և ընկալեալ էին զբանդարձն որպէս ի վերոյ ցուցաք ի գլուխն. ԻԷ. և ի Թիւն. Բ: նաև և ի գլուխն. ԻԸ. և ի Թիւն. ՆԹ. յայսմ նեցուք. Թէ վասն բաղարձի զոր հայք ընդունեալ էին. յայժ զովհեան ի պալսէն էպիսկոպոսէ Ներսոսդէ. և բանբասեցան ի յունաց: վասն որոյ վճռեն այն ի մէջ յունաց և հայոց. պատուհաս ի վերոյ ի Հռոմոնէն. կարծեմք Թէ եղև վասն պատճառի նոյն բաղարձին.

EX ARMENA Historia.

Հետեւեւի Հայոց Պատմութենն.

Caput XXI.

Գլուխ. ՃԱ.

LXIII. Dominus Nierses Ghelaiensis, frater Prædecessoris, doctor vniuersalis, qui carmina plurima composuit, annos 7. Hic concordiæ Ecclesiarum procurandæ, quod ab ipso Manuel Græcorum Imperator popposcerat, maximam dedit operam. quare nonnullas de sacrosancto Trinitatis mysterio, & de Incarnati Verbi dispensatione egregias, orthodoxèque elaboratas epistolas ad illum rescripsit; quas Græci demirantes, continuò virum eruditissimum quēdam ad Nierseſem verbis comprobandum miserunt. Is autē eiusdem Patriarchæ sententiam cum sua satis conuenientem nactus, ad suos iterum reuersus est. Nierses interea, dum alterà illum vice præstolaretur, cum deliberatione cogendi in eius reditu Concilium, in quo cum Græcis concordiam confirmaret, cessit è vita.

Տէր Ներսէս կղայեցի, աներէց հարազատ նախորդոյն վարդապետ. որ բազում երգս յօրինեաց ի հայս. ամս. Է: Սա խնդրէր կատարել զհաշտութիւն Եկեղեցեաց. զոր խնդրէր Մանուէլ ոն յունաց էհանուէլ: և բազում Յունաց դէղեցիկ խոստովանութեամբ ի սուրբ երրորդութենն. և ի մարմնաւորութենն որդւոյն այ. ըստ ուղղափառ դաւանութեանն գրեաց նամակ ընդ որ յայժ զարմացեալ նորա, առաքեցին զոմն իմաստասէր խօսել ընդ նմա, ընդ որ յայժ հաւանեցան իմաստասէրն. և դարձաւ յեաս: իսկ՝ ի միւս անգամ դայն. կամէր Ներսէս ժողով առնել. և միաբանել ընդ նոսա: և մինչ յայս միտս էր. փոխեաց յաւարտ աւուց:

AN. ՌՀԸ ՌՀԿ

ՍԵՆԿՆԱՒՈՒԹԻՒՆ
ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ։

ANNOTATIO.

Ներսէս Ղեղայեցին, որ հայր ձա-
նաչէն, և ընդունին իբրև դհովիւ-
ս ու բ, և հաստատող եկեղեցոյն ի-
րեանց. եղև մեծ ահռչակ բանաս
տեղծ հնդկաբնակաց տաղիւ դեր ի
վերոյ. և այնչափ հմտացեալ ի ա-
ղաչաբանութիւն արհեստի, զի արժանի
է համարիլ հռետորաց ոչ միայն դլխա-
ւոր բանաստեղծացն յունաց և լատի-
նացւոց։ Եւ շարադրեաց հոմերա-
կան տաղաչափութիւն զմի քերդ լի հոգե-
ւոր երգիւք, որովք վարին յաղօթս է
կեղեցեքն հայոց։ և արար զայլ դեղե
ցիկ շարադրութիւնս, յորոց մեք արտա
հանեցաք զվկայութիւնս ոմանս. և ի
դաք ի յերկրորդ հատորին առ ի հաս
տատել զերկու բնութիւն ի մի անձն
քի. և զբղխումն հոգւոյն սրբոյ ի հօ
րէ և յորդւոյ. և զայլ ուղղափառ ու
սացուածս։ քանզի Քաղկեա նոյն Եւեր
սէս կարծեալ էր յառաջ առաքակու
տական մաօք. եթէ ասացեալն սրբոյն
Կիւրղի. որ ասէր, Թէ մի է բնութիւն
բանին մարմնացելոյ. նշանակէր զմի
բնութիւն դոյ ի քս. և համարելով ինքն
պարզամտութիւն, եթէ սբն Կիւրեղ ո-
նէր և զայնպիսի միաս, գրեալ էր առ
Մանուէլ Թագաւն ի յառաջագոյն դա-
րանութիւնն, Թէ մի բնութիւն էր ի քս
սակայն յետոյ յորժամ նկն առ նմա յոյ-
նաց վրդովման Մրինանէ, և յայտ ա-
րար նմա զուղղափառ խնդրոյութիւն
նոյն ասացելոյն ի ձեռն պատճառաց,
և սրբոյ հոգւոյն վկայութեանց, մանաւ
անդ և սրբոյն Կիւրղի. որ բազում
ութիւնք մեկնեալ էր զասացեալն նո

Nierſes Ghelaienſis, orthodoxus Patriarcha, quem Armenia vniuerſa, vt ſanctũ illius Eccleſiæ Patrem, ac Doctorem agnoſcit, eiuſque commemorationem in Liturgia, & Mænologio celebrat, fuit poëta ſacer, & hac quidem facultate adeò inſignis, vt celebrioribus, meo iudicio, vel Græcis, vel Latinis Poëtis in ſuo coæquãdus ſit idiomate. Librum integrum ſacrorum Canticorum, quibus Armena nunc vtitur Eccleſia, Venetijs ab ijſdem Armenijs typis datum, aliaque ſacra Opuſcula pererudite & carmine, & ſoluta oratione compoſuit; quæ à nobis ad comprobandum duas in Chriſto naturas, proceſſionem Spiritus ſancti ex Patre & Filio, ac cætera catholica dogmata, in ſecunda Parte citantur. Quamuis enimuerò exiſtimaſſet anteà idem Patriarcha, dictum illud Diui Cyrilli Alexandrini contra Neſtorium, *Vna eſt natura Verbi diuini incarnati*, non poſſe conſequenter ſaluari; niſi, declinando tamen ab Eutychis confuſione, poneretur in Chriſto vna natura, ex humana & diuina inconfuſè compoſita; quemadmodùm & in homine vna ponitur natura, compoſita ex anima, & corpore; quod falsò ipſe opinans fuiſſe mentẽ eiuſdem S. Cyrilli, qui tali ſæpè vſus fuerat exemplo, in priori fidei profeſſione, quam ab ipſo petierat Manuel Imperator, vnam naturam in

Nierſes Ghelaienſis, Armeniorum Patriarcha Catholicus, & poëta inſignis.

Chri-

Chriſto confeſſus fuerat. Poſteà verò, vbi primùm Theorianus, Græcus Theologus, rationibus, ac ſanctorum Patrum teſtimonijs, præſertim ipſiuſmet Cyrilli, qui non ſemel ſemetipſum in ea re explicauerat, orthodoxum illius dicti ſenſum ei aperuit; ſtatim duarum naturarum veritatem, vniuſque in Chriſto naturæ figmentum, vt infrà dicemus, aduertit, & confeſſus eſt; nec, ſe priùs fuiſſe deceptum, fateri palàm erubuit. Quapropter deinde ad ſuã Eccleſiam cum Catholica, & Apoſtolica conciliandam, ſtudij, ac diligentiæ tantum planè adhibuit, quantum potuit.

Audiamus porrò, quid de hoc Patriarcha Armenum referat Mænologium, cuius verba ſunt hæc. *Maximæ famæ ſapientiæ, ac doctrinæ Nierſeſis Gbelaienſis Patriarchæ ad aures vſque Manuelis Græcorũ Imperatoris peruenerat; qui propterea, miſſis Nuncijs, petijt ab eo fidei Profeſſionem Eccleſiæ Armenicæ: & ſacroſanctus Nierſes ſcripſit illam veris, patentibus, & elegantibus verbis: quam vbi audierunt Rex, Patriarcha, & omnes Græcorum ſapientes, approbantes aſſenſerunt orthodoxæ fidei Armeniorum, elegantiam præſertim compoſitionis admirantes: miſeruntque ad ſacrum Antiſtitem Nierſeſem, Philoſophum quendam nomine Theorianum, qui poſtquam illum adijſſet, ac plures dies inter ſe collocuti fuiſſent, ad Imperatorem reuerſus, magnam Nierſeſis ſapiẽtiam, perfectamque morum probitatem ei renun-*

Mænolog. Arm. die 19. Nou.

ըստ բարի ժառանգ այլոց ուղղափառաց. յայնժամ զգուշանալով ինքն նորա սէս զմոլորութենն միոյ բնութեան, հաստատակամապէս խոստովանեցաւ ի միանձն քն զերկուս զանազանեալ և զմիացեալ բնութիս. և խնացաւ, եթէ այլ էր ասել զմի բնութի քի, որպէս ասաց Հիսուսն Եւտեքէս. և այլ էր ասել զբանին մի ժարմնացեալ բնութի. յր. զաճ-այնն բնութի բանին որ մարմնացաւ. որպէս ասաց սբն Կիւրեղ. սակս այսորիկ նոյն սբ հայրապետն Նեստոր յայնուհետև յոյժ աշխատեցաւ միաբանել զեկեղեցին հայոց ընդ կաթուղիկէ եկեղեցոյն այլոց քրիստոնէից.

Իսկ արդ ի յայսմանէ ուրբէն հայոց ի նոյնժբերի. ՅԹ. գրեալ է պատմութի հայրապետացն Նեստորի. և ասի այսպէս. Եհաս համբաւ զինութենէ և յաճախ խնաստութենէ սրբոյ հայրապետին Նեստորի առ թագն յունաց ի Կիւռմանուէլն. և նա առաքեաց և խնդրեաց ի նմանէ զդաւանութի հայաստանեայց եկեղեցւոյ. և նա գրեաց ձշմարտութենէ պարզ և ըստակ բանիւ քաջզօր երբեք լուան թագն և պատրիարգն և ամ խնաստուն յունաց. հաճեալ հաւանեցան ընդ ուղղափառ դաւանութիս հայաստա նեաց. և հիացան ընդ գեղեցկադէզ շարս բանիցն առաքեցին զոմն խնաստասէր Մրիանէ անուն առ սբ հայրապետն Նեստորիոս եկիեալ խօսեցան ընդ միմեանս աւուրս բազումս. և դարձաւ Մրիանէ առ թագաւորն. և պատմեաց զանհաս գնութի սրբոյն Նեստորի, և զկատարեալ առաքինութի նորա ինորա. և ասաց, Եթէ ոճ ամբաւան և ոսկնաբան յայտնեալ է ի

renunciauit, dicens: Deiloquus ſanè vir, & os habens aureum, ex Armena prodijt Natione. Quamobrem Græcorum Rex, & Patriarcha, multà in ſanctum Pontificem Nierſeſem beneuolentia, & amore capti ſunt. iterumque ad illum miſerunt viros quoſdã venerabiles, vt concordiam, & amorem inter duas has Nationes, ab inuicem prauorum cauſa diſciſſas, cõciliarent; verumtamen negotium illud manſit imperfectum propter obitum eiuſdem ſacri Præſulis Nierſeſis: qui accidit anno Armeniorum* 622. Hæc in Mænologio; in quibus adnotandum eſt (quod ex infrà dicendis clariùs innoteſcet) Græcos non approbaſſe primam, vt ſuprà narrare videntur Armenij, ſed ſecundam fidei Profeſſionem, quam Nierſes Patriarcha ad Imperatorem remiſerat per Theorianum legatum, à quo ipſe meliùs inſtructus, errores primæ Confeſſionis correxerat in ſecunda.

* Hoc eſt, anno Redemptionis 1173.

Nuſquam profectò valuimus, & ſi quàm maximè ob id niteremur, ex Armenis explorare codicibus, quænam fuerint illa inter Nierſeſem & Theorianũ colloquia. Porrò casù deinde Romæ, ſic Deo ad noſtrum ſolatium diſponente, ea ex Græco in Latinum tranſlata perlegimus in Bibliotheca Veterum Patrum: ex qua eadem, multam licet in prolixitudinem extenſa, ad verbum huc extraximus; plurimum inde ſperantes emolumentum Armenis ipſis futurum.

Biblioth. vet. Patr. tom. 4. circa mediũ.

*Legatio Imperatoris Cęſaris Manuelis Comneni ad Armenios; ſeu Theoriani cum Catholico * Armeniorum, Domino Nierſeſe Diſputatio.*

* Vulgò Catholicũ vocãt; hoc eſt, Generalem Patriarchã.

ANno ab Orbe condito * VICIↃIↃCLXXVIII. Imperij Piiſſimi, & Chriſtiani, & diuinitùs coronati, Domini Manuelis, in Porphyra * nati, Comneni decimo & octauo; indictione tertia; die 15. menſis Maij: adiuuante nos Deo, limites Romanorum attigimus; cumque Generali Armeniorum, Domino Nierſeſi, præpotentis & ſancti Imperatoris noſtri nomine ſalutem dixiſſemus; datas ad ipſum, imperatoris ſacras litteras ei reddidimus; expoſita ſimul benigna voluntate, quam erga ipſum præpotens & ſanctus Imperator noſter gereret; & quòd maximo deſiderio tam ipſius, quàm ſubditorum eius vnionem cum ſancta vniuerſali & Apoſtolica Eccleſia expetens, nos minimos ſeruos tam longo locorum ex interuallo, & adeò duro itinere, ad inſignem ipſius Sanctitatem ablegaſſet.

* Hic annus eſt a nato Chriſto 1170.

* Palatij nomen, in quo pariebãt Auguſtæ.

Ea cum Generalis audiſſet, hæc ad nos locutus eſt: Agimus Imperatori ſancto gratias, quòd & noſtri curam gerat; minimorum ex ijs, qui pro ſancto ipſius Imperio preces fundunt; & quòd Orbis vniuerſi curas ſuſtinens, noſtri quoque non ſit oblitus. Poſtridie nobis accerſitis, dixit: Poſteaquàm datas ad me impe-

ՀԱՌԱՔՈՒԹԻՒՆ Ի ՄԵԾԷՆ ԿԻՍԱՐԷՆ ՄԱՆՈՒԷԼ ԿՈՄՆԷՆՈՅ ԱՌ ՀԱՅՍ ՅՕԹՈՒՄԴՆԻ ՏԻՐՈՋ ՄԱՔԱՆՈՒԹԻՒՆ, ԶՈՐ ԱՊԱՐ ԿՈՉԷՑ ՀԱՒԱՏԱՑԻՆ ՅՈՒՆԱՑ ՏԻՐԱՆԻՆ ԸՆԴ ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ ՀԱՅՈՑ ԱՐ ՆԻԵՐՍԷՍԻ։

ՅԱՄԻ ՉՐԱՍԵՂԾՄԱՆԷ ԱՇԽԱՐՀԻ, Ռ. Հ. Ը. ՈՐ ԷՐ ՅՈՒԹԱՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՄԻ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵՒՆ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԵՒ ՔԱՀԱՊԱՏԻՒ ԵՒ ՈՒՂԱՓԱՌԱԿ ԿԱՅՍԵՐՆ ՀՄԱՆՈՒԷԼԻ ՀՌՈՄԵՈՑ Ե ԴՆԵԼՈՑ Ի ԲՈՒՐԻԲԻՈՒ ՊԱԼԱՏԻՈՆ, ԵՒ Ի ՎԱՑԵԼ Ի Ե. ՅԻԼ. ԱՒՈՒՐՆ, ՕԳՈՒՆԱԿԱՆՈՒԹԵՆՔ ՍՈՒ ՀԱՒԱՏՔ Ի ՎԵՐՋԻՆ ԱՀԻՄԱՆԱ ՀՌՈՄԱՅԵՑՈՑ ԱՇԽԱՐՀԻՆ։ ԵՒ ԱՆՈՒԱՆՔ ԻՆԴՐԱՀԱՐՕՐ ԵՒ ԱՒՆՆԱԱՆՔ ԿԱՅՍԵՐՆ ՄԵՐՈՑ ՄԱՌՈՒՑԵԱԼ ՄԵՂ ՂՈՂՋՈՅՆ ԿԱՒԹՈՒՂԻԿՈՍԻՆ ՀԱՅՈՑ ԱՐՆ ՆԻԵՐՍԷՍԻ, ՈՐՔԱՐ ՆԱՒԱ ՂԹՈՒՂԸՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ. ԵՒ ՅԱՅՍ ԱՐԱՐԱՔԱՑ ՂԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԵՒՆ ՂՈՐ ՈՒՆԷՔ ԱՌ ՆԱ ԻՆՔՆ ՄԵԾ ԱՀՂՕՐ ՔԱ ԿԱՅՍՊԻՆ ՄԵՐՈՑ. ԹԷ ՄԵԾԱՒՔ ՀԱՓԱԿԱՆՈՔ ՅԱՆ ԿԱՑԵԱԼ ԶՍԻՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ՆՈՐՈՅ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՆԴԵԼՈՑՆ ԻԲՐ ԸՆԴ ՍԻԵԶԵՐԱՏԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱՔ ԵԿԵՂԵՑՒՈՑ, ԱՌԱՔԵԱԼ ԷՐ ՄԵԶ ՂՆԵՐԲԵԼ ԶՆԱ ԱՅՍ Ի ՀԵՌԱՍԱՏԱՆՔ ՏԱՐԱԿԱՑԵԱԼ ԱՒԵԼԱՑՆ ԵՒ ԸՆԴ ԴԺՈՒԱՐՈՒԹԵԱՆՑ ՀԱՆԱՊԱՐՀԱ ԱՌ ՄԵԾ ԱՀԱՒԱՔԱՒ ԱՐԲՈՒԹԵՆ ՆՈՐՈՅ։

Ծոր ԵՐԲԼ ԼՍԱՒ ԿԱՄԱՌՈՒՂԻԿՈՍՆ, ՅԱՌ ՄԵԶ ԶԱՅՍ ՊԱՏՄԱԽՈՍԵԱՑՆ։ Յոյժ զոհանալով զարբաշան Կայսերէ, ՎՂ հոգս բարձելոյ Ի ՄԸ ՄԵՐ, ՈՐՔ ԵՄՔ ՆՈՐ ԱՍՏուգոյնՔ յաշօԹողացն յաղագս ԱԹԳՈՒԹԵՆ ՆորՈՆ. ԵՒ ՄԱՆԱՒԱՆԴ՝ ՊՂ Ի ԲԱՂՄԱՀՈԳ ԱՌԱՔՆորդուԹԵՆ ՈՒՆԵՂԵՐԱԾ-ԱՒԱԼ ԱՇԽԱՐՀԻՆ ԵՒ ՉՄԵԶ ՄՈՌԱՑԿԱԼԵԼ։ ՀԱՊԱ Ի ՀԵՏ

եւ ասաց. Յետ ընթերցման կայսերական թղթոյն ած-ոպսակ եւ բարեպաշտ թագին՝ խնացեալ եմ զկամս նորա եւ հռոմայեցւոց սբ եկեղեցոյն զոլ այսպէս. զի եթէ մեք կամեաք՝ ի բաց մերժել զմոլորութիս մեր՝ ի դաւանութենէն հաւատոյ. պատրաստ լինէին նոյն սրբասնեալ կայսր եւ առաքելական ընդհանուր եկեղեցին ընդունել զմեզ իբրեւ զսիրելի եղբայրս. զի ոչ ուրեմն՝ նախ կամիմք ուսանել՝ ի նէնջ. եթէ որպիսի ինչ են այնոքիկ, որով մեք մոլորիմք՝ ի ճշմարիտ հաւատոյս. եւ ապա եթէ առաւելեմք զոյգ՝ ի սահմանադրեալ կանոնացն, եւ՝ ի վկայութենէ ած-աշունչ գրոց, եւ ա- յսպես ցուցեալ պատրաստ հաւատոյ. ընկալցուք ախորժանօք զսրբա գրութիւնս զայն.

Մրիանէ ասաց. Հաղագեմ զդիւրասնան սրբութիդ ձեր զի յօժարասիտ հեզութիւ ընկալեալ զսահմանս մեր. եւ ոչ ծանասր եւ տրտմասրտ հաստատեսցէ զմեզ հարցմունս. Էլ ապա որպէ՞ն նախ արտասցուք՝ ի մէջ մեր յեր կոչին կողմանք հաստատս դաւանիս. եթէ յորժամ լսեմք զբան որ թուի մեզ՝ զոլ հակառակ ճշմարիտ հաւատոյ. շուտով ոչ ասասցուք, զբանն այն զոլ հերետիկոսական. այլ յառաջ զգուշութիւ հարցցուք եւ քննեսցուք զինչ նակութիւն նորին, եւ զիտասնորա որ ասաց զայն.

Կիւան. Բարւոք առիս. այսպէս եղիցի. Մրիանէ. Հաղաբեաց քոյ սրբութիդ զհուզմունս առ մեծահոգի սբ Կայսրն յորում գրեալ էին դևխաղդութիւք ոմանք. յղիս հաւատոյ եւ սովորութենէ ձեր եկեղեցւոյ. Ես

imperatorias & ſacras Ordinati, Coronatique diuinitùs, & Pijſſimi Imperatoris litteras perlegi; tam ipſius, quàm ſanctæ Romanorum Eccleſiæ voluntatem perſpexi: quòd videlicet, ſi noſtros circa fidem orthodoxam errores corrigere velimus, paratus ſit & ſanctus Imperator, & ſancta Generalis ac Apoſtolica Eccleſia nos tanquam fratres recipere. volumus ergo doceri, quænam ſint illa, in quibus nos aduerſus fidem aberremus: ac ſi quidem ex inſtituto Canonum, per ſacrarum litterarum, & conſentaneas demonſtrationes conuicti fuerimus, emendationem illam alacriter acceptabimus.

Theorianus. Obſecro eximiam illam Sanctitatem tuam, vt orationem noſtram cum inſita ſibi manſuetudine excipiat, nec graues, ac moleſtas ſibi noſtras interrogationes ducat. Eſto autem conſtitutum inter nos, velut ex ſtipulatu, & promiſſu partis vtriuſque, vt ſi quid audiuerimus, quod aduerſari rectæ ſententiæ videatur, non continuò pronunciemus, id hæreticum eſſe; ſed diligenter interrogemus, ac erudiamur de vocis cuiuſque ſignificato, & illius mente, qui eà ſit vſus.

Generalis. Recte ais, ita fiat.

Theorianus. Miſit epiſtolam ad præpotentem & ſanctum Imperatorem eximia Sanctitas tua, qua de quibuſdam fidei capitibus, & cõſuetudinibus eccleſiaſticis tractat. itaque Sanctitatem tuam eximiam in-

terrogo, ita ne ſentiat, vt in ea perſcriptum eſt; an aliquid eorum, quæ in illa perſcripta ſunt, nullius momenti ducat? *Gener.* Ita tum ſentiebam; & ita ſentio, ſicut in ea perſcripſi.

Armenij tres tantùm priores Synodos generales recipiunt.

Theor. Quas Synodos recipis? *Gener.* Nicænam ſanctorum 318. Patrum; Conſtantinopolitanam ſanctorum, & inſtinctu diuino gubernatorum 150. Patrum; & Epheſinam ſanctorum 200. Patrum, in qua Neſtorius ab officio remotus fuit. *Theor.* Quorum Doctorum ſcripta, & doctrinas approbas? *Gener.* Magni illius Athanaſij, ſancti Gregorij Theologi, Baſilij Magni, ſancti Gregorij Nyſeni, Sancti Ioannis Chryſoſtomi, Sancti Ephræmi, Sancti Cyrilli Alexandrini Antiſtitis, & multorum aliorum. *Theor.* Ergo lectionem epiſtolæ tuæ inchoemus, & Capitum in ea comprehenſorum mentem fraternè conſideremus, an prædictos diuos Patres, & ſanctas Synodos ſequatur. *Gener.* Rectè dicis, ita fiat.

Tum perlegentes ad eum locum veniimus, vbi ſcriptum erat: Dicimus in Chriſto naturam vnam eſſe, non ſecundum Eutychem confundentes, nec ſecundum Apollinarim detrahentes; ſed ſecundum Alexandrinum Antiſtitem Cyrillum in Orthodoxia, qui in libro contra Neſtorium ſcripſit, vnam eſſe naturam Verbi incarnatam.

Theor. Sanctus Cyrillus non dixit vnam in Chriſto naturam, nec vnam

Յը 18

Ի 19

Ի 20

ան է հարցանեմ զնոյն զբաւականապէս
սրբոյ-Քէդ. մի Թէ նոյնպէս հաճ-
ա՞ս եսկ. որպէս և գրեալ էղե՛ր Թու-
ղէն. կամ Թէ անփոյթ առնես՝ ի գիր
ցոյն՝ ի նմա՛ զտեսանես. Ցայնժամ
հաճ առայն այսպէս. և այժմ և նմա
նապէս հաճ առայ. որպէս և շարա-
գրեցի՛ ի Թուղէն.

ՄՊրի՛. Օրպիսի՛ ժողովս ընդու-
նիս՝ Կիւրեղ. Օ ժողովն Նիկիոյ. յՀՃ.
և՛ հարցն՝ և զկանոնադնու-պօլսի. ՃՌ.
եցւոց՝ և զԵփեսոսի. Ի. հարցն սրբոյն,
յորում մերկացու-ցին զՆեստոր՝ ի կար
գէ եպսկան՝ ՄՊրի՛. Զորս սրբոց վարդա
պետաց և հարց դիր ընդունիս Կիւրեղ
Զմեծ-ին Աղեքսանդրի. զրբոյն Հ-րի
գործ ած-աբանին զմեծ-ին Բասիղիոսի.
զրբոյն Հ-րիգորի Նիւ-սացւոյն. զրբո
յն Յոհաննու ոսկեբերանի՝ զրբոյն
Եփրեմի. զրբոյն Կիւ-րղի աղեքսան
դրացւոյն. և զայլոց բազմաց ՄՊրի՛.
Ո՛ւ-բեմն ապա սկիզբն արասցուք ընդ
Քննուլ զՔու-ղէն ջոյ. և Էղբայրք
բար բննեսցուք զմիտս գլխատրու-Քեյ
որք՝ ի նմա՛. մի Թէ զհետ երթան գլխի
ա՛ն-դու-Քեյ առաջնասացեալ սբ
հարցն, և ած-աշու-նչ ժողովոցն՝
Կիւրեղ. Բարե՛ր ասես այսպէս եղիցի

Է՛ւ կարդալով զՔու-ղէն հասան
առ այն տեղին. յորում գրեալ էր այս
պէս՝ Հաւանիմք՝ ի քո գոլ մի բնու-Քի՝ ած
չիմՔելով ըստ Եւտիքեայ, և ոչ պա
կաս առնելով ըստ Հաւղինարի. այլ
ըստ սրբոյ Հիւրեաւնն Կիւ-րղի աղէք
սանդրացւոյն, որ՝ ի գիրսն գրեալ ընդ
դէմ Նեստորի, ասէ. մի է՛ բանին
մարմնացեալ բնու-Քի՛.

ՄՊրի՛. Սբն Կիւ-րղ ոչ ասաց, մի
բնու-Քի՛ ի քո. և ոչ, մի բնու-Քի չի՛.
այլ ասէ. մի է՛ բանին բնու-Քի. և վա

բաբեր. մարմնացեալ. ոչ ասաւ ոչ դիտեմ. Թէ որպէս բոլ սրբոյ Թէոդ հա մարձակասցէս և առանց պատշաճաւոր մեղադրուԹե գրեաց զմի բնուԹի ՚ի քս: և յոյժ զարմանամ. Թէ որպէս իշխեալ էր փոխել զբանն սրբոյ հօրն Կիւղղի: ԿիւԹան. Ես ոչ փոխեցի. քանզի նոյն է՛ ասել, բնուԹի քի. և ասել, բնուԹի բանին մարմնացելոյ:

ՍՊրի՛. ոչ է՛ նոյն. քանզի լոյծ զայս ասել. վա՛ղ ղի անուանդ. քրիստոս. նշանակէ զերկու ինչ միաւորեալ, զաստ և զմարդ: սակս որոյ բարբառ ասելոյ, Թէ բանն մարմին եղև: բայց ոչ ասէ աբ բաբեպէս, Թէ քս մարմին եղև: վա՛ այսոքիկ ոչոք ՚ի սրբոց հարցն կամի յանՀ երբէք ասել մի բնուԹի քի: Թէ պէտ զմի բնուԹի բանին ասացին ոչ Թէ միայն սբն Կիւրեղ. այլ և սուրբ հաՀաւատս առաջ քան զնա: Կիւ՛ղ զի ասելով զմի բնուԹի բանին. նշանակեմք զաստն բնուԹին որդոյ. և զերաբերելով զմարմնացեալ, պատուհանակեմք զբոլոր անօրինուԹի միաՀ. որուԹե բանին ընդ մարմնոյ:

ԿիւԹան. ՌՀ ոք հաւանեց սրբոցն զայդ ասացդ յեռ միացմանն: ՍՊրի՛. ՀՀմ նեքեան զորոց անուանս արտաքս բեալդ ես յառաջ: ԿիւԹան. ցոյց մեզ զնոսա ՚ի նոցանէ. և բաւական լիցի: քանզի որինչ ՚ի միոջէ ուսեալ սրբոցն ասի յամենեցունն ասի. զի ամենեքեան ՚ի միոյ հոգւոյն սրբոյ առաքնորդեցան:

ՍՊրի՛. ՌՀ Թէ միայն զնոսին ցուցից քեզ. այլ օգնականուԹէն այ զամենեսին զորս յառաջն յիշեցիր բայց դու ՚ի յերկարաժամ լսողուԹիվ կացցուԹեցն նոցին մի նեղանայր ԿիւԹան. Սակս այ սորին մեք ժողովեցաք ՚ի միասին. զի գոցարք զՀմարտուԹի. և անպատ

մ ին ե շար

vnam Chriſti naturam; ſed vnam naturam Verbi, ac deinde ſubijcit, incarnatam; tua verò Sanctitas neſcio quo pacto incogitanter, & liberè naturam vnam in Chriſto dixit; ac miror equidem, cur vocem, à ſancto Viro poſitam, mutare ſit auſa. *Gener.* Non mutaui: nam idem ſignificat natura Chriſti, & natura Verbi incarnati.

Theor. Non idem ſignificat; abſit: nam Chriſti nomen vtrumque coniunctum ſignificat, Deum ſimul & hominem; propterea dicimus, Verbum caro factum eſt; at verò Chriſtus caro factus, non dicimus. Idem & inde patet, quòd nemo Sanctorum vnam Chriſti naturam dicat; vnam verò naturam Verbi, tum ſanctus Cyrillus, tum ſanctus Athanaſius ante ipſum dixit; quippe cum dicimus, vnam naturâ Verbi, diuinam hoc Filij naturâ ſignificat: cũ verò adijcimus, incarnatâ, ſicuti ſanctus Cyrillus in ſecunda ad Succeſsũ epiſtola fecit, tota ratio adminiſtrationis cum carne comprehenditur.

Gener. Et quis ſanctorum hominum poſt vnionem hoc expreſsè dixit? *Theor.* Omnes, quorum nomina ſuprà recenſuiſti. *Gener.* Oſtende nobis vnum ex his, & ſatis erit; nam quod ab vno Sanctorum dicitur, ab omnibus dicitur: quòd omnes ab vno diuino ſpiritu afflati fuerint.

Theor. Non vnum duntaxat oſtendam, ſed vniuerſos, adiuuante Deo, quos nominatim ſuprà commemoraſti. ſaltem auſcultando ne defati-

geris,

Cyrillus, alijque Patres non vnam naturâ Chriſti, ſed vnâ naturam Verbi incarnatam dixerunt.

Cyrill. epiſtol. 2. ad Succeſsũ.

geris, & omnium tibi teſtimonia proferam. *Gener.* Propterea conuenimus, vt veritatem inueniamus: nec in huiuſmodi negocijs defatigari debemus.

Theor. Antequàm ipſa dicta proferamus, neceſſarium arbitror, vt quid eſſentia, vel ſubſtantia ſit; quid hypoſtaſis, quid perſona dicatur? Propterea te interrogo: quomodò hæc accipias? num vt exteri Scriptores; an vti Doctores Eccleſiæ definierunt? *Gener.* Nos amborũ de vocibus hiſce propoſitis finitiones nouimus; & eas in rectitudinem dogmatum pietatis ſcienter dirigimus.

Theor. Ego plurimùm in his extraneos ab Eccleſiæ Doctoribus diſſidere video. Nam illi eruditi homines exteri indiuiduum, ſiue hypoſtaſin, & vnum numero, ſubſtantiam definiunt; quod ſanè diuini Patres non admittunt. quippè Patres illi, gubernati diuinitùs, ſubſtantiam & naturam eſſe vniuerſalia dicunt, quæ ſcriptores exteri ſpeciem vocarunt. quapropter in ſacroſancta Trinitate naturam vnam, & vnam ſubſtantiam, hypoſtaſes verò tres tradiderũt: natura nimirùm, & ſubſtantia plures hypoſtaſes continente: hominum quidem certè natura, cum vna ſit, infinitas habet hypoſtaſes, puta Petrum, & Paulum, & homines ſingillatim vniuerſos. Ariſtoteles autem indiuiduum, & vnũ numero, ſiue hypoſtaſin, propriè ſubſtantiam definijt, his verbis vſus: Subſtantia, quæ proprijſſimè, primùm.

Differentia inter naturam, & perſonam.

եղ 24

Հաւ է՛ մեզ նեղանալ՝ ի վր այսպիսի ացս։

Տ՛ր՝. Հաւասք քան Թէ բերցու՛ք ի մէջ զկայու՛թիս, հարկաւո՛ր համարիմ զի յայտնի արասցուք, Թէ զինչ ինչ է ու՛Թի, և գոյացու՛Թի, կամ բնու՛Թի և զինչ անձնաւո՛րու՛Թի, կամ հիպօստասիս, որ Թարգմանի ենԹադրու՛Թիւն որոյ հարցանեմ զքեզ. Թէ զինա՞րդ նմանաս դու զայդոսիկ. մի Թէ ոչ և օտար վրդովտ. կամ Թէ ոչ սբ վրդովտքն ևկեղեցւոյ սահմանեցին զնոսայ։ Լ՛Թ՛ան. Մեք լաւ գիտեմք զառ՝ի յերկոցունցն բացատրեալ սահմանս բառիցս այսոցիկ. և ուղղա՛ղ յարատբերեմք զնս՝ի ճշմարտու՛Թի ո՛ղղափառու՛Թէ։

եե 25

Տ՛ր՝. Ես տեսանեմ; զօտար վրդովտ յոյժ բացանալոյն ըստ այսմ մասին՝ի վրդովտացն ևկեղեցւոյ։ զի նոքա զինԹադրեալն և կամ զանձն. յր՛. զանհատանն ոչ է՝ մի Թուով՝ անուանեն գոյացու՛Թի. նոքա յայ առաջնոր դեալ սբ հարքն ոչ ասեն այսպէս. այլ ուսուցանեն, Թէ գոյացու՛Թի և բնու՛Թի են ընԹհանրական ինչ. զոր և օտար վրդովտքն կոչեն տեսակ։ ուստի և մեզ աւանդեցին. Թէ՝ի սբ Երրորդու՛Թէն է՛ մի բնու՛Թի և մի գոյացու՛Թի, նոքա ենԹադրեալք և կամ անձնաւո՛րու՛Թիք՝ երեք։ զի մի բնու՛Թի և մի գոյացու՛Թի զբազում ենԹադրեալս և կամ յոլով անձնաւո՛րու՛Թիս ընդունի զոր օրինակ. մարդկայինն բնու՛Թիւն մի արդեօք գոլով, նեղբընդունի զանձինս անձնաւո՛րու՛Թիս. յր՛. պետրոս. զոլոմոս. և զիւրաքանչիւր մարդն։ Բայց ևկեղեցասէրն ասէ. Թէ գոյացու՛Թիւն յայտ առնէ զինԹադրեալն և զանձն, որ է՛ անհատ և մի Թուով և սահման

եզ 26

մի[illegible] նե

նե զինա այսմ . Հ֊ոյացու֊Թ֊ , որ ես հաւանիս և մանաւանդ այսպ ասեմ , որ ոչ ասեն զինքնակայիւ զոմանից . և ոչ է՝ ի մեզ ինքնակայն ոուսուք . որպէս . այս մարդ . կամ այս ձի՝ Ոյոյ աղագաւ զի այդ հնարեւոր ինչ . Թէ օտարք ի հօ առնս մերմէ միաբանեսցին ընդ վըճռոս մեր ըստ այսմ մասին . Էրբ սոքա ասհ մանէն զդոյացու֊Թ֊ին և զբնու֊Թ֊ին ընդհանրական ինչ . եսկ նոքա մաս առ՝ որ ասեն :

Լ֊Թան . Ամեք և ես եմանամէչզդոյացու֊Թ֊ և զբնու֊Թ֊ զհասարակաց ասել եսկ զանձն և զինքնադրեալն զհատ նաւ՝ որացն Ս֊Ոյն՝ . բաւական է արդարև հայր սէր . զի և դու ըստ այսմ մասին համաձայն լինիս հարցն սրբոց : Հ֊ապա զինչ արասցուք բացադրեսցու֊ք զսահ մանս վէրսացեալ բառիցն . կամ Թէ բաւական լիցի մեզ դեռեւ Թէ դոյացու֊Թ֊ և բնու֊Թ֊ են ընդհանուր ինչ . եսկ ենդադրեալ և անձն մասնաւո՝ որ :

Լ֊Թան . Եթէ քեզ ոչ լինիցի ծանրագրել . ես ապրեցայ ժամար կամօք լուայց Ս֊Ոյն՝ . Ես զոչինչ հնոյ յառաջ բէրեցեմ . այլ միայն զոր ինչ ուսուցին մեզ լուսաւո՝ որ Ջահքն Եկեղեցւոյ :

Լ֊Թան . Եա՛ ես զսոյն այս ցանկամ լսել . Թէ զինչ աւանդեցին վարդապետքն Եկեղեցւոյ :

(Հ֊ապա Ս֊Ոյնանէ՝ Երկարաձամ տրամաբանու֊Թ֊ և ի՝ ներուն բազում վկայու֊Թ֊ց սրբոց հարցն , ցուցանէ զանազանու֊Թ֊ն . որով բնու֊Թ֊ և դոյացու֊Թ֊ տարբեր էին ի յանձնաւո՝ որու֊Թ֊նէ և յենադրելոյն . որպէս և կարէ ընդէրցող տեսանել ի ճառն տերն գրանկաց : զոր և մեք Թողումք պատմել . զի մի Երկարապատմու֊մ յոյժ եցիմք . և զի հայք և ես խոստովանին

մ֊ն֊ զայն

mùmque , ac maximè ſic dicitur , eſt quæ neque de ſubiecto quodam dicitur , nec in aliquo ſubiecto eſt ; velut hic homo , vel hic equus . Quo igitur pacto fieri poteſt , vt alieni ab ouili noſtro cum Doctoribus noſtris hac in parte concilientur ; cum hi ſubſtantiam & naturam vniuerſale quiddam ; illi ſingulare definiant ?

Gener. Nos quoque ſubſtantiam , & naturam de vniuerſalibus accipimus ; perſonam verò , & hypoſtaſin de ſingularibus . *Theor.* Macte animo , beatiſſime Pater , ob hanc ſatisfactionem : qui & hac in parte cum ſanctis Patribus conſentis . Quid igitur ? horum ne finitiones , ac declarationem exponemus ; an ſolùm hoc nobis ſufficiet , quòd ſubſtantia , & natura quiddam vniuerſale ſint ; hypoſtaſis , & perſona , ſingulare ? *Gener.* Si tibi moleſtum non erit exponere , lubens equidem audiam. *Theor.* Nihil ego meum proferam , ſed quicquid ipſa nos Eccleſiæ lumina docuerunt . *Gener.* Idem & ipſe cognoſcere geſtio , quid nimirum Eccleſiæ Doctores tradiderint .

Hìc pluribus ſanctorum Patrum doctrinis profuſiſſimè oſtendit Theorianus differentiam inter naturam ſiue ſubſtantiam , & hypoſtaſin ſiue perſonam : quę quidem omnia , cum vel ipſi Armenij hanc differentiam apertè confiteantur , ne nimiùm Lectorum mentes defatigemus , miſſa facimus , curioſo in Bibliotheca Patrum legenda . Tandem concludit ille , na-

turam

turam & ſubſtantiam vnum & idem eſſe, & de vniuerſalibus dici; hypoſtaſin verò & perſonam aliud idem, ac dici de ſingularibus. præterea poſſe vnam naturam in pluribus eſſe perſonis, vti conſtat de ſancta Trinitate: & vnam numero perſonam continere plures naturas. Nec diſcrepat Armenus Patriarcha; qui demum ſic ei reſpondit.

Gener. Iam tempus fuerit, vt auctoritates in medium proferas, de quibus ſanctorum hominum mentem perſpiciamus; quippe de ſubſtantia & natura, de hypoſtaſi & perſona conſentimus, nulla penitùs in re diſſidentes; nam illa priùs etiam, quàm abs te dicerentur, intelligebamus: ſed ex ore tuo lubebat audire, quænam de his veſtra eſſet ſententia. Nunc ergo dicito, quinam ſanctorum Patrum naturas duas poſt viſitionem ſtatuerit.

Theor. Primùm, cum tempore primum, magnum illum Athanaſium proferre, par eſt, cuius hæc ipſa verba ſunt in epiſtola ad Epictetum Corinthi Epiſcopum; *Ex hoc abſurditatem perſpicere poteſtis. Si verbum vnius eſt ſubſtantiæ cum corpore, de terra naturam ſuam habente; ſique conſubſtantiale eſt Patri Verbum, iuxta confeſſionem Patrum; etiam ipſe Pater vnius erit ſubſtantię cum corpore de terra facto. Et cur Arrianis indignamini, filium dicentibus eſſe creaturam; cum ipſi dicatis, Patrem vnius cum creaturis*

Athanaſ. epiſtol. ad Epictetũ.

զհնդկեսի տաբբերու-Թիւն Պետեր և ինքն Մրմանէ յետ բազում բանից եղրակացուցանէ. Թէ բնու-Թիւն և դէմ յացու-Թիւն զմի և զնոյն նշանակեն, և ասին զհոստաբանաց. և Թէ ենԹադրեալ և անձն ևն այլ մի և նոյն, և ասին զմանաւանդաց: Նա և ա՛ս Թէ կարէ մի բնու-Թիւն գոլ ի բազում անձինս, որպէս յա յտ է ի սբ երրորդու-Թենէն. և Թէ կարէ մի անձն ունել զբազում բնու-Թիւնս Պետրոց բանիցն ոչ ընդդիմանայ, այլ հաւանի Եւեթ ևս կՅանն և ասէ ցՄրմանէ:)

Կիրան. ձեռն ժամանակ է այժմ, առաջաբերել զասացեալսն ի սբբոց հարցն ի մէ՛ տնօրէնու-Թենն քեզ. զի կարասցուք ճանաչել զմիտսն ևբեանց: բանզի յայնց գոյացու-Թէ և բնու-Թէ. և յայդ անձին և ենԹադրելոյն մեք ոչ ևմք հակառակք, այլ միաբանզի առաքեան զմեզնու-Թիւն քոյ, և մեք լաւ ևմք նայեաք զայդ. Թեպետ և կամեցաք լսել զնա ի բերանէդ քումմէ վա՛ ճանաչելոյ զորսիսու-Թիւն նաճեանց հերոց ի մէ՛ այնը երևիս. Իսկ ապա սակս ինձ այժմ Թէ նմ կոչ ի սբբոց հարցն, որ յետ միաւո՛ու-Թենն սակաց երկու բնու-Թի:

Մրմէ. Նախ պարտ է մեզ ի մէջ առնել զմեծն Աթանաս. եբրև զայն որ առաջադոյն էղև ժամանակաւ: Սա ի ԹուղԹն առ Ե՛պիկԹետոս եպիսկոպոս կորնԹոյ սրսամաբանէ այսպէս ի սմանէ կարէք դուք առնուլ զհետեւեալ ան առեղիս: բանզի ևԹէ բանն ունի զնոյն գոյացու-Թի հօրն ըստ հարցն խոստովանու-Թէ, որևէս ապա և հայր ունի զնոյն գոյացու-Թի հօրն ըստ հարցն խոստովանու-Թէ. և վասն էր դուք բարկանայք ի մէ՛ աՀրեսա՛ կանացն, որք առեղծուած առնդրդին.

turis eſſe ſubſtantię?

Gener. Quid ad nos dictum iſtud Philoſophe? *Theor.* Grauiter eos tangit, qui dicunt, vnam eſſe naturam Verbi, & Carnis. Ac vide, obſecro, quàm admirabili ratione ſanctus vir Athanaſius in tertia figura ſyllogiſmum nectat. Quippe iam anteà pro confeſſo habetur, quæcunque de ſubſtantia dicenda veniant, eadem & naturæ accomodanda. Hoccine in confeſſo eſt, an non? *Gener.* Omnino id quidem.

Theor. Commutemus ergo ſubſtantiæ nomen cum naturæ vocabulo, & dicamus: Si eiuſdem eſt naturæ Verbum cum corpore, de terra naturam ſuam habente; ſique Verbum vnius eſt cum Patre naturæ, iuxta confeſſionem Patrum; etiam ipſe Pater erit eiuſdem cum corpore terreno naturæ. Quo fit, vt ſi qui dicant, Verbum vnius eſſe cum corpore ſubſtantiæ, (valet autem hoc tantumdem, ac ſi dicas, eiuſdem naturæ) ſequatur, & Patrem eſſe vnius cum corpore ſubſtantiæ, ac naturæ. quodquod obſurdius? Quid ergo de hoc impoſſibili diſcimus? Verbum non eſt eiuſdem cum corpore ſubſtantiæ, nec eiuſdem naturæ. Quòd ſi Verbum nec eiuſdem eſt cum corpore ſubſtantiæ, nec eiuſdem naturæ: planum eſt, eſſe illum ſubſtantiæ, naturæque diuerſæ. Si naturæ diuerſæ; omnino alia natura Verbi eſt, alia corporis: non

ergo Christus vna natura est. Quòd si primam hanc diui Athanasij propositionem, *Si Verbum vnius est substantiæ cum corpore, de terra naturam suam habente*, quàm accuratè facta sit, perspexerimus; maximum thesaurum reperiemus: quippe non frustra positum est, *de terra naturam suam habente*. *Gener.* Rectissimè dicis: sed pergito.

ԵՐԿՐ. Ուղիղ ես ասում. բայց ինձ հարկաւոր է Կիւրեղի վկայութիւնը, որ առաջին Թուղթն առ Եւկունդոս ասէ. Տոյժ անպատշաճ է ասել, թէ մարմինն փոփոխեալ եղեւ ի բնութիւն աստուածութեան, եւ կամ հակառակաբար. այլ. թէ բանն փոփոխեալ եղեւ ի բնութիւն մարմնոյն. քանզի նոյն բանն անփոփոխելի եւ անայլայլելի նախնական եւ անհնարին է այս միտս, զի ոչ կարէ առնել ինչ անցանել ի բնութիւն ստուածութեան: եւ մարմինն առնել եմս է արարած:]

Cyril. ep. ad Successum.

Theor. Accedat & sanctissimus Cyrillus, cui vos magis innititimini, testimonium orationi nostræ perhibiturus; qui in priore ad Successum epistola inquit: *Par est, quod absurditatem attinet, dicere; quòd corpus in diuinitatis naturam mutatum sit; & vicissim, quod Verbum mutatum sit in naturam carnis. nam sicut hoc fieri nequit, cum ipsum Verbum sit incommutabile, & alterationis expers; ita nec illud alterum: non enim creatorum quidquam ad naturam diuinitatis transire potest; & caro quoque creatura est.*

Եւ դարձեալ նոյն Կիւրեղն ասէ առաքանելով ի Թուղթն առ Եւլոգիոս զնոս զերկու բնութիւն. եւ անդ եւս ցառաջագոյն եղեալ եպիսկոպոսացն ար եւելից, որք զնոսն ոչ ուզէին ասել այսպէս: Ոմանք ընդդիմանան դա- անուն Թեանն արեւելցոց եպիսկոպո- սացն. եւ ասեն. Զի ամեներ եպիսկո- պոսն աղեքսանդրացի հաստեցեալ եւ ընկալեալ զասոցս երկուց բնու- թեցն:] Եւ յետ սակաւուց դարձ նելով ասէ: Նոյնպէս եւ Նեստո- րեական ասէ երկու բնութիւն, նշա- նակելով զասպբերութեան մարմնոյ եւ

Idem perspicuè in epistola ad Eulogium tam pro se naturas duas profitens, quàm sanctissimos Orientis Episcopos, idem tradentes, propugnans: *Reprehendunt*, ait, *nonnulli factam ab Orientalibus Episcopis expositionem; & cur, inquiunt, naturas duas dicentes Alexandrinus Episcopus ferre potuit, aut probauit?* Et paulò post subijcit: *Sic & in causa Nestorij; quamuis duas naturas, discrimen*

Eiusdem epist. ad Eulogium.

carnis

բանին . քանզի այլ է բնութիւն բանին . և այլ՝ բնութիւն մարմնոյ : ապա
ևս ոչ խոստովանի ընդ մեզ զմի աստուածութիւն : եսկ մեք միաբանելով զիրաւ խոստովանանիմք մի քրիստի որդի, և մի առ , նա և բանին մի մարմնացեալ բնութիւն :] Եւ դարձեալ՝ ապա հան ինչ յետոյ ասէ : Եւ արդ՝ ձանաչել զտարբերութիւնն երկուց բնութեանն . ոչ է բաժանել զմի քրիստոս :] Եւ զկնի այլոց բանից վերս առին ասէ : Եւ մի տպեհասցեն զայն. թէ ուրուբեք յիշումն լինի միաբանութեան . ոչ միոյ նոյն բաղադրութեան նշանակի . այլ կամ երկուց . կամ իրրիցս , և զանազանելոց բնութեանն միմեանց : վասն որոյ՝ որք ասեն զմիաստուածութիւն կենդանական և մտաւոր մարմնոյն ընդ բանին . և ոչ ասեն զերկու բնութիւն . նորա զայս միաս ունին : եսկ յետ որոյ խոստովանեցաւ զմիաստուածութիւնն . ոչ եւ եթէ բաժանին ի միմեանց միացեալքն . այլ այնուհետև լինին մի որդի . և մի բնութիւն բանին մարմնացելոյ :] Հայի ի նոսա այսոցիկ յայտնապէս ասէ սբն կիւրեղ. եթէ ճանաչել զտարբերութիւն երկուց բնութեանցն . ոչ է բաժանել զմի քրիստոս ի երկուս : բայց դուք ի սմանէ երկնչեք . և նզովեն կիւրեղ ի բաց մերժէ զսուտ երկիւղ ի մտաց նոցա :

Եւ դարձեալ՝ նոյն սբն ի յերկրորդ թուղթն առ Սկիւնդոս զնոյն ուսուցանէ այսպիսի բանիւ : Հաւրդ՝ մտօք խորհելով զիւրարն առնման զմարդկային բնութեն . առաւելեմք զերկու բնութիւս միացմամբ շաղկապելս առանց բաժանման , չիւթման, և փոփոխութեան : քանզի մարմինն՝ է

մ ծ մար

carnis , & Verbi ſignificans , dicat : (nam alia natura verbi eſt , alia carnis) vnionem tamen nobiſcum non confitetur . Nos enim , his vnitis , vnum Chriſtum , vnum Filium , vnum Dominum confitemur : vnam denique naturam Verbi incarnatam . Ac paulò poſt : Itaque noſſe naturarum duarum diſcrimen , non eſt vnum Chriſtum in duo ſecare . Rurſum poſt alia : Nec illud ignorent : vbicunque fit vnionis omnino mentio , non vnius rei coitio ſignificatur ; ſed vel duarum , vel plurium , & inter ſe natura diſcrepantium . qui ergo dicit vnionem , videlicet carnis animatæ , ac mente præditæ , cum Verbo : quique duas naturas dicunt ; eorum hæc mens eſt , atque ſententia . Verùm poſteaquàm vnionem confeſſi ſumus , non amplius à ſe inuicem vnita diuiduntur ; ſed vnus deinceps filius eſt , vna Verbi incarnati natura . Ecce in his diuæ memoriæ Cyrillus apertè dicit , duarum naturarum diſcrimen noſſe , non eſſe Chriſtum vnum in duo ſecare . Hoc enim vos vereri ſoletis ; at beatus ille Cyrillus vanam hanc veſtram formidinem reijcit .

Quin & idem in altera ad Succeſſum epiſtola eadem ſe ſentire , his verbis oſtendit : Itaque modum aſſumptionis humanæ naturæ animo conſiderantes , naturas duas coiuiſſe per vnionem , videmus , citra diuiſionem , confuſionem , & mutationem . Caro enim caro eſt , non

Eiuſdem epiſtol. ad Succeſſū .

diuinitas ; licet Dei caro facta sit : similiter & Verbum Deus est, non caro ; licet dispensatione quadam carnem propriè suam fecerit. Cum igitur hæc animo consideramus, minimè delinquimus, dicentes hunc in vnionem concursum ex duabus naturis factum, sed tamen post vnionem naturas à se inuicem non diuidimus ; nec vnum, & impartibilem in duos filios secamus: sed vnum dicimus filium, &, vti Patres loquuti sunt, vnam naturam Verbi incarnatam. Quantùm ergo mente, atque oculis animi duntaxat videre possumus, quo pacto Vnigenitus ille factus sit homo; duas naturas esse dicimus, at vnum Christum, & Dominum, & Filium, Dei Verbum, quod homo factum, & incarnatum est. Quid clarius hoc quærimus ? *naturas* enim, ait, *duas esse dicimus.*

Idem in Enarr. libri Leuit.

Rursus idem ille Diuus Cyrillus in enarratione libri Leuitici, de purgatione lepræ differens, ait : *Totum igitur rursus Seruatoris nostri mysterium, & purgationem, quæ per sacrosanctum Baptismum fit, respice. Duas aues accipi viuas, & mundas, iubet ; vt per has volucres hominem illum cœlestem intelligas, hominem pariter, & Deum, in duas quidem naturas (quantùm ad id, quod de vtraque dici conuenit) distinctum ; quippe Verbum erat, exortum à Deo in carne mulieris ; non tamen diuisum ; vnus enim ex ambobus Christus: propterea duæ sumuntur aues, & ambę*

մարմին, և ոչ այլ. Քանզի և այլ մարմին եղեալ է. Նմանապէս և բանն այլ է, և ոչ մարմին. Քանզի պէտ և անօրէնութիւնք զինչ արար զմարմինն. Հաղորդ եբրև զմասն անձնէ այսպէս, ոչ յանցանիմք ասելով զեղեալ միաւորութենն յերկուց բնութեց: Իսկ ապա յետ միաւորութեն ոչ բաժանեմք զբնութիւնսն ի միմեանց, և ոչ հատանեմք զմինն անբաժանելի յերկու որդիս, այլ զմի գոլ առնեմք զորդին, և այլ հարքն խօսեցան զբանեղեն մի մարմնացեալ բնութիւն: Քո որպ որքան մտօք, և միայն հոգւոյ աչօք կարեմք տեսանել. Քէ զիարդ միածինն մարդ եղև, երկու ասեմք գոլ զբնութիւնս. և զմի քս, և տէր, և որդի, բանն այլ, որ մարմնացաւ, և մարդացաւ:] Չինչ խնդրեմք յայտնագոյն քան զայս: զի ասաց. Քէ երկու ասեմք գոլ զբնութիւնս:

Եւ դարձեալ նոյն սբն Կիւրեղ ի մեկնութիւն ղեւտական գրոցն ձառելով յայդ սրբազանն ի բորոտութենէ. ասէ: Քէ Նայեա ի բոլոր խորհուրդն փրկչին մերոյ. և ի սրբազանն որ լինի ի ձեռն մկրտութենէն: բանզի հրամայէ առնուլ զերկու թռչունս կենդանի և սբ: զինչ բօք հնազանդս զմարդն այն երկնաւորս. որ մարդ էր և ամբ. զանազանել ի յերկու բնութիւնս, ըստ այնմ զոր պարտ է ասել յաղագս երկոցունցն: վն զի էր բանն, ծնեալ յայր ի մարմնի կնոջ. բայց ոչ բաժանեալ. զի յերկոցունցն մի քս: սակս այսորիկ են առեալ երկու թռչունք. և երկոքինն նմանին իբրև զմի:] Լսեմք. Քէ որպէս յամենայն որբէք նմանելին այն Կիւրեղ խոս

 տալ

մանանի զերկոս բնութեն։

Եւ դարձեալ՝ ի միւս Թուղթն առ Լէկունդոս նոյն եւս ասէ այսպէս։ Զի՞ որ զտէրն ասէ չարչարեալ՝ ի մարմնի եւ սուկ մարմինն, զաստ՝ ի մտաց եւ ի կամաց առնէ զչարչարանս։ Իսկ եթէ ոչ ասէ զնա չարչարեալ եւս ըստ մտաւ՝ որ հոգւոյ, չի կամաւ՝ որ եղեցն չարչարանքն. ոչ արգելու ասել զնա չարչարեալ ըստ մարդկայինն բնութեն։ Եւ եթէ այս՝ ճշմարիտ է՝. վասնզի ոչ ասիցեմք զերկուս բնութեն յետ միացման առանց բաժանման։ Եւ այլ որոյ ասելով ոմն՝ զերկուս մերժել չարչարեալ. ոչ զայլ ինչ ասէ, քան թէ զերկուս մերժ ըստ բնութեանս մերոյ չարչարեալ։] Եւ յետ եառնելն. որպէս եւ առնելին երիցս յայտնաբար խոստովանի զերկուս բնութեն յետ միացմանն։

Եւ դարձ՝ առեալ եւս զմնծն Հ֊րիշ գոր ասաբանն. որ ի նէզբօղեանն յաղագս որդւոյ ասէ այսպէս։ Հայտ ցուք, կոչել ասծ՝ ոչ թէ բանին, այլ նորա որ առեալ էր ազգ. քանզի զինարդ կարէք եսկապէս այլ ասծ լինել։ զոր նման՝ եւ հայր ասի ոչ նորա որ առեալն ազգ, այլ բանին. վասն զի երկեակ էր։ Ուստի այսպիսի ըստ մասինն ինչ ասին յատկանալ զերկոցունցն. եւ ըստ մասին ինչ անյատկաբար։ Եւ եթէ այս ոչ նոյնպէս լինի, որպէս ի մերս. քանզի ասծ յատկապէս եւ սուրբ է՝ մեր ասծ. բայց ոչ յատկապէս է հայր մեր։ եւ այս է այն որ քարշէ զհերձուածողն ի մոլորութեն. Յի. միաբնութեն եւ փոխոխումն բառիցս այսպիսի վասն միացման բնութեանցն։ Իսկ սորա այս է նշան. զի երբ բնութիքն ի միաս ածելոք զանազանին. եւ

rursus vnius instar intelliguntur. Vides, vt vbique beatus ille Cyrillus naturas duas confiteatur?

Quin & in altera ad Successum ait epistola: *Qui Dominum nuda carne passum dicit, alienum à ratione, voluntateque cruciatum facit. At si quis dicat, eum participe mentis anima passum, vt spontaneus sit cruciatus; nihil dicere prohibet, eum in hominis natura passum: quod si verum est, cur non duas naturas extitisse dabimus post vnionem citra vllam diuisionem? quare si quis ait, Christo pro nobis carne passo: nihil aliud dicit, quàm Christo pro nobis natura nostra passo.* Vides, vti clarissimè naturas duas beatus Cyrillus post vnionem confiteatur?

Epistola ad Successum epist.

Etiam magnum illum in rebus diuinis Gregorium videamus. Ait enim in Oratione de Filio: *Deum appellari putemus, non Verbi, sed eius, quod oculis cernebatur. Quì enim propriè Dei Deus esse possit? Quemadmodùm & pater dicitur, non eius, quod cernebatur, sed Verbi: erat enim duplex. Itaque partim hæc de vtrisque propriè, partim non propriè dicuntur; diuerso scilicet modo, quàm in nobis res habet: nam Deus propriè quidem noster est Deus, non autem propriè pater: & hoc illud est, quod hæreticos in errorem trahit, vocum scilicet harum coniunctio, permutatis inter se vocabulis, propter naturarum coalitionem; eius hoc argumentum est: cum naturæ cogitando distinguuntur, etiam ipsa simul*

Nazianzenus in Orat. de Filio.

voca-

vocabula diſtinguuntur. Vides, eum Chriſtum appellare duplicem? Rurſus ait: Cum naturæ cogitando diſtinguuntur, etiam ipſa ſimul vocabula diſtinguuntur. Verùm videamus & ſequentia: Paulum dicentem audi. Deus domini noſtri Ieſu Chriſti pater gloriæ. Chriſti quidem ille Deus eſt; pater autem gloriæ: nam licet vtraque natura copulata, ſit quiddam vnum; non tamen hoc à natura eſt, ſed propter coitionem. Audi quid dicat: licet vtraque natura copulata, ſit quiddam vnũ; non tamen hoc a natura eſt. Si verò non vnum à natura eſt, relinquitur omnino, duo eſſe à natura.

Item in prima ad Cledonium epiſtola diſertis verbis ait: Naturæ duæ, Deus & homo, quemadmodùm & anima, & corpus: non tamen duo filij, nec Dij, ſicut nec hic quidem duo homines: tametſi Paulus ad hunc modum internam, externamque partem hominis appellauerit: atque, vt paucis rem complectar, aliud quidem atque aliud ſunt ea, de quibus Seruator conſtat, (niſi adſpectabile ſit idem cum inadſpectabili, & temporis expers idem cum eo, quod tempori ſubeſt) non tamen alius atque alius; abſit hoc. ambo enim hæc copulatione vnum ſunt, Deo nimirum humanam naturam, & homine diuinitatem ſuſcipiente; vel quocunque tandem alio verbo quis hanc rem exprimendam duxerit. Dico autem aliud, atque aliud vice verſa, atque in Trinitate res habet: illic enim alius atque alius, ne hypoſtaſes confundamus; non autem aliud atque aliud, quòd tria ſint vnum & idem

Kiuſdē ad Cledoniũ. epiſt. 1.

ինքեանք բարբառքն զանազանին.] Լսեմք. Եւ որպէս կոչէ զքեզ Երկեակ. Եւ դարձեալ ասէ. Օի երբ բնութիւն ի միաս ածեալք զանազանին. եւս ինքեանք բարբառքն զանազանին. ապա առնուցուք զհետեւեալսն. զոր զՊօղոսն որ ասէ. հՀՃ ան մի բոյ յի քն. հայր փառաց. քին արդեօք նա ած է. եւ հայր է փառաց. զի Քեզեա և Երկրքին միացեալ բնութիւնքն են մի ինչ. սակայն ոչ լինին այս ի բնութենէ, այլ վն միաւորութիւն.] Լուր զինչ ասէ. Քեզեա և Երկրքին միացեալ բնութիւնքն են մի ինչ. սա կայն ոչ լինին այս ի բնութենէ. հՀպա Եէ ոչ է մի ինչ ի բնութէ. հայր արդեօք առնելն զի Երկեակ եղէ ի բնութէ.

Եւ դարձեալ ի յառաջինն Թուղթն առ Կղեդոնիոս ասէ. բնութիւք եր կու. բանզի ած և մարդ. որպէս հզի և մարմին. բայց որդիք ոչ Երկու, և ոչ ած. զի և ոչ Երկու մարդիկք Քեզեա և աբէն Պօղոս այսպիսի ինչ պիտի կոչեալ էր նեքրքին և արտաքին մարդոյ. և զի համառօտապէս ունկնդրից զիրն. այլ ինչ, և այլ ինչ են այնպիսի, յորոց փրկիչն բալ կանայ. զի Երեւելին ոչ է նոյն ընդունելի Քեզեա և ոչ առժամանակին ընդ ժամանակաւորն. բայց ոչ են այլ ոչ, և այլ ոչ. բայց լինին այս. բանզի Երկրքին սուրբ միաւորութիւք են մի ոչ. զի ած էառ զմարդկային բնութենէ, և մարդ զած եղեալ ինչն. կամ Եէ ունկնդրից այլոչ մարդ զիրսդ Քեզեա զայս այլով բառիւ. եսկ ես ասեմ այլ ինչ, և այլ ինչ. և ոչ որպէս ի Երրորդութենէն, յոր բում նին հակառակաբար լինին մեզ զի անդ այլ ոչ, և այլ ոչ. զի մի չիմոնեացուք զանձինս բայց ոչ այլ ինչ, և այլ ինչ.

զի

զի երկքեանն մի են ըստ աձ-ութիւն։] Ես
ԼՐԵանէս. Թէ որչափ զգուշութիւն 51
խօսի յաղագս աձ-այնն երից։ այլ ևայլ
ասէ. և այլ ինչ են այնոքիկ. յորոց
միմիոյն բաղկանայ Յիւայլ և այլ բնու-
թիւն այլ ինչն՝ չէզոքական անուն է
դնելոյ զբնութիւնս ցուցանէ. իսկ այլ ոչն
ցուցանէ զանձն և զայս առաւել երևե-
ցուսանէ ոչն ասելով. Թէ անդ. Յի-
ւ հերետիկոսութիւնն՝ այլ ոչ, և այլ ոչ։
զի մի շփոթեսցուք զանձինս. բայց ոչ
այլ ինչ և այլ ինչ. զի երկքեանն մի են
ըստ աձ-ութիւն։ ևս յլ և հետևի և
ասէ։ Որպէս և այն, Թէ բոլոռաստևո-
ամ ինչ եղև. և այն, Թէ ըս բնակէ՛ի
սիրտս մեր. այսպիսիքս ոչ ասէին ըստ
այնմ մասին բն, որ անկանի ընդ աչօք. Եբ
այլ ըստ այնմ, որ իմանի մտօք. Թէ 52
որպես և որպէս միաւորեալ են բնու-
թիւնքն, նոյնպես և միաւորին անու-
անքն ասացուածոցս. ընդգկելով զի
մեանս վասն միացման բնութեացն։]
ևս յառաջիկ բաւ ասիան եղեն յղգս մէ
ծ ին եկեղեցոյն աձ-ուրանին։

ևս զոյ յայտ ասացուք այժմ. Թէ
որպէս ինոյն միտս ունէր սբն եկե-
զար նէս ացին. որ՛ի գիրսն ասս. Լիմայ
ընկերս այսպէս գրէ։ Եւ քանզի ճա-
նաչեմք զերկուս ինչ՛ի քն զմինն աձ-ա
յին. և զմիւսն մարդկայինն. զմինն
բնութիւն աձ-այինն. և զմիւսն անօթ
նութիւն մարդկայինն։ սակս այսորիկ
զյաւ հաւնականն վերաբերեմք աձ-ու- Եգ
թեն. իսկ ըզսահման էակն յարաբե- 53
րեմք մարդկայինն բնութենն։] Իսմա
ցեր. Թէ որպէս այդս այս աձ-այինն ա
ռէ. Թէ զերկուս ինչ ճանաչեմք՛ի քն.
զմինն աձ-այինն. և զմիւսն մարդկա
յինն։ և ապա զմինն. ասէ. բնութիւն ա
ձ-այինն։ և յառաջագոյն ընդունուսով.

& idem ſecundum diuinitatem. Vides, quàm accuratè de rebus diuinis loquatur? *Aliud*, ait, *atque aliud ſunt ea, de quibus Seruator conſtat*: hoc eſt, alia atque alia natura; nam aliud, neutro genere poſitum, de natura dicitur: alius verò de hypoſtaſi; atque hoc, progrediens vlteriùs, manifeſtò declarat. *Illic*, ait, nimirùm in Trinitate, *alius atque alius, ne perſonas confundamus: non autem aliud atque aliud, quòd tria ſint vnum, & idem ſecundum diuinitatem*. Quin & vlteriùs inquit: *Sicut & illud, per Chriſtum omnia facta eſſe; et Chriſtum in cordibus noſtris habitare; non ſecundum eam Chriſti partem dicitur, quæ in oculos cadit: ſed eam, quæ intellectu percipitur, permiſtis videlicet, vt naturis, ſic etiam nominibus, ſeque ratione connaturalitatis inuicem complectentibus*. Hæc de magno illo Gregorio Theologo protuliſſe, ſatis eſt.

Eiuſdem verò ſententiæ ſanctum quoque Gregorium Nyſſenſem Epiſcopum fuiſſe, demonſtrabo, in lib. ad Simplicium his verbis vtentem: *Quoniam duo de Chriſto agnoſcimus, hoc diuinum, illud humanum: vnum naturâ diuinum, & vnum diſpenſatione humanum: idcirco æternitatem diuinitati equidem attribuo, creatum verò humanam ad naturam referimus*. Audiſti ne, quo pacto & hic diuinus vir dicat, duo nos de Chriſto agnoſcere, hoc diuinum, illud humanum? deinde vnum naturâ diuinum, inquit, & progreſſus vlteriùs, Creatum, ait,

Nyſſenus in lib. ad Simplicii.

ait, humanam ad naturam referimus. Ecce diuinam in Chriſto naturam, & naturam humanam manifeſtè confitetur. ճդ 54

Basilius in lib. aduerſus Eunom.

Quin & Baſilij liber, aduerſus Eunomium ſcriptus, eadem docens, hæc verba continet: *Mediatorem illum Dei, & hominum, ſicut à magno illo Apoſtolo appellatur, nihil ita demonſtrat, vt Filij nomen, vtrique naturæ, diuinæ ac humanæ, ex æquo accomodatum. Idem enim & Dei filius eſt, & filius hominis per diſpenſationem factus eſt.* Vides, vti duas naturas, diuinam & humanam, confitetur? Eadem facientem videre licet in quarto eiuſdem argumenti libro, vbi hæc verba ſunt: *Vbique temperamentum eius, quod humanum eſt, cum illo, quod diuinum, prædicans Apoſtolus, nihilominus in vtroque, quod cuique proprium eſt, perſpicit.* Hæc & de ijs, quæ vtrique naturæ propria ſunt, tradit; veluti quæ reapſe ſint, & animi conſideratione percipiantur. Hinc paulò poſt ſubijcit: *Ac ne quis naturæ temperamenti experti paſſionem in cruce attribuat, per alia clariùs errorem huiuſmodi corrigit, mediatorem eum Dei, & hominum, & Deum appellans: vt, quoniam duo de vno dicuntur, de vtroque, quod vtrique competit, intelligatur.* Hic apertiſſimè duo de vno dici prædicat, nimirùm naturas duas. ճե 55 ճզ 56

Idem in Orat. 2. de Filio.

Similiter & in Oratione de Filio ſecunda, clariùs idem duarum naturarum proprietates, etiam poſt ineffabilem illam coniunctionem, ſaluas

ղ ճ զ ղնան

ոչ էր միաւորեալ ընդ բնութիւնէ հօրն. ոչ էր միշտորդ, այլ բաժանեալ ի նմա նէ. քանզի որպէս է՛ միաւորեալ ընդ բնութիւնէ մարդկան. զի եկեալ է՛ առ մարդիկան. նոյնպէս և միաւորեալ է՛ ընդ այլ բնութիւնն. զի եկեալ է՛ յայլ.]

ՀԱրդ ապա՝ այն մեծ և ահեղերոյն ի նա սբ ժողովին. որ հրաւանաւ այլ, և ամենասէր կայսերացն եղև գումարեալ ի քաղաքն քաղկեդոնի. գոլով միահաւոր հոգւով ընդ նախասացեալ սբ հարսն. հաստատեաց, թէ մի էր քն. մի որդի. մի աէր. և միածին. ճանաչելով ի յերկուս բնութիւս. անշփոթ, անփոխելոյ, և անբաժանելի. ոչ ի բաց բաժանեալ զբանաւորութիւնն բնութեանցն վասն միաւորութեանն. այլ առաւել զառաջ ծառայեալը յաւակութիւնէն երկուբանչիւրոյ բնութեան. և ի մի ենթադրեալն և ի մի անձն շաղկապեալը. ոչ բաժանեալ կամ անջատեալ ի յերկուս անձինս. այլ մի և նոյն որդի միածին, բանն աստ, և աէրն քն.

Լիմն. ՀԱռնել բարբարիկն զերկուս բնութիւնէ ի մուծանել զառաջադոյն ինչ բաժանման. և երկնչիմ արդեօք. զի վասն խոտորելոյ ի դժոխոցն Ե-տիբեայ, որ ասէր զմի բնութիւն. մի դուք անկցուք ի դժոխան Նեստորի. մուծանելով զերկուս անձինս ի ձեռն երկուց բնութեանն.

Լիմն. Նեստոր ասէր զերկուս բնութիւս բաժանեալս. ոչ միացեալս ի մի անձն. որպէս և գրեաց սբն Կիւրեղ ի Թուղթն առ Ե-ւլոգիոս, ասելով. Նոյնպէս և Նեստոր Թեսթեր ասէ զերկուս բնութիւնէ. նշանակելով զտարբերութիւնս մարմնոյ և բանին. քանզի այլ է բնութիւն բանին. և այլ՝ բնութիւն մարմնոյ. սակայն ոչ խոստովանի զնոր

enim cum hominum natura coniunctus est, quoniam ad homines venit; ita & cum Dei natura, quoniam à Deo venit.

Cum hisce sanctis Patribus consentiens sancta illa, magnaque, & vniuersalis Synodus, Chalcedone nutu Dei, pioque decreto Augustorum congregata, statuit, vnum, & eundem esse Christum, filium, Dominum, vnigenam, in naturis duabus citra confusionem, mutationem, diuisionem, separationem adagnitum: nequaquam naturarum discrimine sublato propter vnitionem, sed salua potiùs proprietate vtriusque naturæ, ac in vnam personam, & vnam hypostasim coëunte: non in duas personas partitum, vel diuisum; sed vnum, & eundem filium vnigenam, Deum Verbum, Dominum Iesum Christum. Synodus Chalc.

Gener. Omnino duas dicere naturas, speciem quandam diuisionis introducit: ac vereor equidem, ne deuitato Eutychis barathro, quod est, vnam naturam dicere, in Nestorij barathrum incidamus, per duas naturas, duas personas introducentes.

Theor. Nestorius verò duas naturas separatas aiebat, non vnitas in vnam personam; atque hoc sanè denotans sanctus ille Cyrillus in epistola, quam ad Eulogium scripsit, ait: *Sic & in causa Nestorij; quamuis duas naturas, discrimen carnis, & Verbi significans, dicat: (alia nam-* Cyrillus ad Eulogiũ.

que natura Verbi eſt, alia carnis) vnionem tamen nobiſcum non confitetur. Nos enim his vnitis, vnum Chriſtum, vnum Filium, vnum Dominum confitemur; vnam denique naturam Verbi incarnatam.

Tu igitur iuxta ſapientis illius Salomonis admonitionem, nec ad dexteram, nec ad ſiniſtram inceſſeris, ſed media, regiaque via. Sunt enim quatuor hæreſes, ex diametro inter ſe pugnantes: duæ de Diuinitate, ac duæ de natura humana. In Diuinitate Sabellius quidem aiebat, eſſe naturam vnam, & vnam hypoſtaſin: Arius verò tres hypoſtaſes, ac tres naturas diuerſas, & alienas à ſe inuicem. Nos verò nec in vnum tria commiſcemus, ne Sabellij morbo laboremus; nec in tria peregrina & aliena inter ſe diuidimus, ne in Arij furorem incidamus; ſed naturam vnam in tribus hypoſtaſibus prædicamus. Rurſum de Incarnatione Dei Verbi velut ex diametro inter ſe pugnabant Neſtorius, & Eutyches. Quippe Neſtorius aiebat duas naturas ſeparatas, & duas Perſonas, & duos Chriſtos, & duos Filios. Eutyches verò naturam vnam, & vnam hypoſtaſin. Nos autem dicimus vnam hypoſtaſin, vnum Chriſtum, vnum filium in duabus perfectis naturis, diuinitate, inquam, & humanitate, inſeparabiliter, & citra confuſionem vnitis, itaque ſemitâ media, regiaque, ſicuti diximus, incedito;

Sabellij, & Arij errores,

Hæreſes Neſtorij, & Eutychis.

que-

մեզ միասնորոգեալ բայց մեք միասնութեամբ զնոսա. զմի քս, զմի որդի, և զմի տէր խոստովանիմք. նա և զմի բնութեամբ բանին զմարմնացեալ.]

Եղ 66

Եղբա՛ դու ըստ խրատուն իմաստնոյն Սողոմոնի մի խոտորիր՝ ի յաջ, և մի յահեակ. այլ ընթացիր ընդ ուղիղ և միջին ճանապարհն. քանզի դուք նին չորք հերձուածողութիւք, հակառակք միմեանց դէմ յանդիման, երկու ըմն ամբարիշտութեան մարդէղութեն. զի յաղգ ամբարիշտն ասէր Սաբելիոսն, գոլ մի բնութեամբ և մի անձն. իսկ Արիոս ասէր զերիս անձինս և զերիս բնութիս տարբերս՝ ի միմեանց. Եկ 67 բայց մեք՝ ի բաց կալով յաղանդոյն Սաբելիոսի, ոչ շփոթեմք զերիսն՝ ի մի անձն. եւ հրաժարելով՝ ի սրամտութենէն Արիոսի՝ ոչ բաժանեմք զմինն՝ ի յերիս զանազան բնութիս. այլ քարոզեմք զմի բնութիւն գոլ ի յերիս անձինս. Նմանապէս և յաղագս մարդէղութեան բանին դիմեմ՝ առեալ ընդ մի միանալ Նեստոր և Եւտիքէս. քանզի Նեստոր ասէր զերկու բաժանեալ բնութիս, զերկու անձինս, զերկու քս, և զերկու որդիս. Իսկ՝ Եւտիքէս ընդ դէմ նորին ասէր մի անձն և մի բնութիւն. Եղբա՛՝ մեք ասեմք մի անձն, մի քս, մի որդի. և երկու կատարեալ բնութիս, զաստուածութիւն և զմարդկութեն միացեալս անբաժանելապէս և անշփոթապէս. Ուս ան և պարտ է՛ ձեզ. որպէս յաւանին ասացաք. ընթանալ ընդ ուղիղ և միջին ճանապարհն. ըստ որում և ասէր այն աստուածաբան հօրն պողոսն. Եթէ յորժամ զմիջին ասեմ. զձախակողմեանն խնայեմ. զի

Եղ

ան-

ՃԷ 57

ՃԸ 58

ՃԹ 59

ՄԾ

ſaluas & integras eſſe, tradit. *Credimus*, inquit, *in vnum Deum Patrem ingenitum, & in vnum Filium genitum, Ieſum Chriſtum, eiuſdem ſubſtantię cum Patre ſecundum diuinitatem, & nobiſcum ſecundum carnem: non duos, ſed vnum filium, ſaluis naturarum proprietatibus.*

Quin & magnus Ambroſius, Mediolanenſium Pontifex, ad Apollinarim ſcribens, ſic ait: *Diſcrimen carnis, & diuinitatis ſeruemus: vnus in vtroque loquitur Filius; quoniam vtraque natura in ipſo eſt. Verùm licet idem loquatur, non vno tamen modo loquitur: nam vides in eo nunc quidem Dei maieſtatem, nunc autem paſſiones hominis.* Conſentanea iam dictis & in ſecundo ad Gratianum Auguſtum libro tradit. *Homo Ieſus Chriſtus, Dominus maieſtatis, dicitur crucifixus; quia conſors vtriuſque naturæ, id eſt, humanæ, atque diuinæ.* Sed & in libro ad Sabinum Epiſcopum idem vir ſanctiſſimus ait: *Cum eſſet in proprietate diuinitatis, exinaniuit ſe, & accepit plenitudinem naturæ, & perfectionis humanæ: ſicut Deo nihil deerat, ita nec hominis conſummationi, vt eſſet perfectus in vtraque natura.*

Ambroſius ad Apollinarim.

Idem in lib. 2. ad Gratianū.

Idem in lib. ad Sab.

Generalis. Equidem arbitror, ante multos annos curæ tibi fuiſſe, libros vti colligeres, ſanctorumque virorum auctoritates de naturis duabus excerperes.

Theorianus. Ea verò multæ curæ, multique temporis egent, quæ rara ſunt, & inuentu difficilia: de duabus autem naturis non penuria, ſed ſupra modum ingens abundantia, copiaque reperitur in omni à ſpiritu Dei profecta ſcriptura, quanta ſcilicet eſt aërjs latè diffuſi amplitudo. Quarè ſi etiam pluribus opus ſit, paratus ſum & alias proferre.

60

Et quidem mox liceat audire magnum illum philoſophum, atque martyrem Iuſtinum, de ijſdem loquentem in libro de Trinitate, capite 17. *Cum audieris*, inquit, *de vno Filio voces contrarias, conuenienter partire naturis ea, quæ dicentur: ſi magnum, ac diuinum aliquid, diuinæ naturæ attribuens; ſin exiguum, & humanum, ad humanam naturam referens. Sic enim et ipſarum vocum diſcrepantiam vitabis, natura qualibet ſibi cognata recipiente; & vnum Filium tam ante omnia ſecula, quàm recèns ortum iuxta litteras ſacras confiteberis*. Hæc diuinus ille Iuſtinus.

Iuſtinus mart. in lib. de Trinit. c. 17.

61

Ioannes autem Chryſoſtomus in epiſtolæ ad Timotheum ſcriptæ interpretatione ſic ait: *Mediator amborum conſors eſt, quorum ſcilicet eſt mediator: quippe mediatoris eſt, vt coniunctus eorum vtrique, quorum mediator eſt, participet*. Ac paulò poſt: *Si ergo non coniunctus eſt cum natura Patris, non eſt mediator, ſed eſt ab eo ſeparatus. Quemadmodum enim*

Chryſoſt. in epiſt ad Timoth.

62

ղվկայու-Թեան վասն երկուց բնու-
Թեցն: ԱՐԻՆ. Բազում հոգի և բա-
զում ժամանակք պիտոյ են վասն այնց
նրաց, որք են տակաւ-ք և դժուարա-
գիւտք: նակ վկայու-Թեց երկուց բնու-
Թեցն ոչ գոյ պակասու-Թիւ. այլ առա-
տու-Թիւն մեծ: և այնչափ է՛ բազմու-
Թեան այնոցիկ՝ ի յիւրաքանչիւր սե
գերան. որչափ և մեծ է՛ լայնու-Թիւն
ծաւալէալ օդոյ: ուստի և պատրաստ
եմ առաբերել զայլ յոլովս. եԹէ գոն
պիտանացուք:

Լե արդ լուացուք տակաւ-ին
զմեծ վիճաբանիչն և զքեր սբ վկայն
Յուստինոս· որ՛ ի գիրսն նւրջղդա ա
նուանբ երրորդու-Թեն. ՛ի. Էէ. ներդ
զլուխն ասես այսպէս· Յորժամ լուիր
ցես վն միոյ որդւոյն զբառս հակառա
կաց. վէրաբերեալ քոյ պատշաճի առ
նւրաքանչիւր բնու-Թի զասացեալսն·
եԹէ լուեցես զմեծ ինչ և զաստ-այինն·
ուղղեա զայն առ աստ-այինն բնու-Թիւն·
ապա Թէ զխորը ինչ և զմարդկայինն·
յարաբերեա զայն առ մարդկայինն
բնու-Թիւնս զի այսպէս առնելով. միա
բանեցես զբացատմանու-Թիւն բառիցն. զի
նւրաքանչիւր բնու-Թիւն զիւրն առնու-
ցէ ինքեան· և և զոյ խոտորումն խզես զմի
որդի, ծնեալ առաջ քան զյաւիտեան
անդ, և զնոյն ծնեալ՛ ի վերջին ժամա
նակս ըստ սբ գրոցն·] ահա յայտնէ ս
ստ աստ-այինն այրն Յուստինոս·

Իսկ սբն Յոհան ոսկեբերանն՛ ի
մեկնու-Թի Թիմոթէոս առ ԱՐԻ
մեԹէոս, ասէ· Միջնորդն է՛ հաղորդիչ
երկոցունցն, որոցն է՛ միջնորդ· քանզի
պարտ է՛ միջնորդին. զի միաւորու-Թիւ
հաղորդեսցի երկաքանչիւր բնու-Թեանցն
նոցիկ, որոց լինի միջնորդ·] Լե յիս
տակաւ-ուց դարձեալ ասէ· Ահա Թէ

զի ամենայն բնութիւն առնելիս ոչ կարէ չարչարել՝ մարմնի". բայց սահայն քո արդարև չարչարեցաւ. Եպիկոն. Չարչարեցաւ արդեօք. բայց միայն՝ ի մեր մարդկային բնութեն որ կարէր չարչարել՝ մարմնի". Հաւատ ուրեմն քո զերկոս բնութիւն ոմնէր. զմինն, որով կարէր չարչարել. և զմիւսն, որով ոչ կարէր չարչարել՝

Ես՝ յետ որոյ այսու բանիւս խոցեալ եղև բերանն եպիսկոպոսին Պետրոսի. յարեալ սրբակրօն Եպիսկոպոսն Գրիգոր, ասաց. Ես՝ ի հռոմ եմ. և ընդ հռոմայեցւոց կողմանէ եմ. և միաբանիմ նոցայ. Հաւատ յետ երկուց աւուրց մեք դարձեալ կոչեցեալք, եկաք՝ ի վեր նստուցաւ առ սրբազան Կիւրեան. և եբրև բազմեցաք՝ ի միասին. նա խոսեցաւ ընդ ամենեսին, և ասաց՝

Կիւրեան. Որչինչ՝ միայ տարակուսութիւն՝ ի յասել զերկոս բնութիւն՝ ի քո. եթէ խոստովանիմք զնոսա այնպէս բաժանաբար միացեալս՝ ի մի անձնա հորութիւն՝ որպէս և այն սբն Կիւրեղ ասէ՝ ի յերկրորդ Թուղթն առ Եկեւնդոս, ասելով՝ Որբան մաօք և միայն հոգւոյ աչօք կարելի է տեսանել. Թէ զինարդ Միած՝ ենն մարդ եղև. երկու առնէ գոլ զմիացեալ բնութիւս. և մի տէր, և որդի, բայն այլ որ մաք միացան՝ և մարդացան՝] Սմանաւ՝ անդ զի և զայն այս ասէն յայտնապէս ամ գերապայծառ հաւրհայր՝ բիչքն Եկեղեցւոյ. զորոց վկայութիւս առաջաբերեաց Իմաստասէրն՝ Եկն որոյ անպատշաճ է՝ քաղաքանն մարդոյ, հակառակել տակաւին այնչափ յայտնի և բացատրեալ ճշմարտութեն՝ և այսու հետև մեզ ոչ է՝ պարտ աշխատիլ՝ ի վերայսր բանի՝ Բայց

reipſa Chriſtus paſſus eſt. *Epiſc.* Sed in natura noſtra, quæ ſic comparata eſt, vt patiatur. *Theor.* Ergo Chriſtus naturas duas habebat, vnam ſic comparatam, vt pateretur; alteram non vt pateretur.

His cum obturatum eſſet os religioſiſſimo Petro, ſupradictus religioſiſſimus Epiſcopus Gregorius, ſurgens: Ego Romanus ſum, inquit, & cum Romanis ſentio. Poſt biduum rurſus accerſiti, aſcendimus in cœnaculum ad ſanctiſſimum Generalem: cumque conſediſſemus, omnes ſic alloquutus eſt:

Gener. Nihil ambigui eſt, duas in Chriſto naturas dicere, ſi confiteamur eas vnitas inſeparabiliter in vnam hypoſtaſin; quemadmodùm ſanctus ille Cyrillus in prima ad Succeſſum epiſtola loquitur: *Quantùm*, inquiens, *mente, atque oculis animi duntaxat videre poſſumus, quo pacto Vnigenitus ille factus ſit homo: duas eſſe naturas dicimus vnitas, at vnum Chriſtum, & Filium, & Dominum, Dei Verbum: quod homo factum, & incarnatum eſt.* Quin etiam omnia illa lumina Eccleſiæ, quorum auctoritates anteà Philoſophus adduxit, hoc ipſum expreſsè clamant. Itaque manifeſtis, & apertis, & veris aduerſari, non eſt hominis Chriſtiani: ac de his quidem poſthàc minimè laborandum. Quid autem prohibet, quo minùs & duas naturas in vno Chriſto, & vnam

Cyrill. ep. 1. ad Succ.

vnam naturam, propter expertem diuiſionis & ſeparationis naturarum vnionem, confiteamur? quippe ſanctum illum Cyrillum in altera ad Succeſſum epiſtola ſic diſertè dicentem reperimus: *Non de ijs duntaxat, quæ naturâ ſimplicia ſunt, vnum verè dicitur; ſed etiam de illis, quæ compoſitione copulata ſunt: quale quiddam eſt homo, ex anima, & corpore conſtans; nam ea diuerſæ ſunt formæ, nec eiuſdem inter ſe ſubſtantiæ: verùm vnita naturam hominis vnam abſoluunt.* Quoniam igitur ex anima & corpore, quæ diuerſæ naturæ ſunt, vna natura hominis abſoluitur, atque dicitur; non abſurdum arbitror, ex diuinitate, humanitateque Chriſti vnam abſolui, dicique naturam. Hoc ſoluito; ac ſatisfactum nobis erit.

Idem in epiſt. 2. ad eundem.

Theor. Satis erat magnæ Sanctitati tuæ ad hoc, vt perſpiceres, non vnam eſſe dicendam naturam in Chriſto poſt vnionem, prolata ſancti viri, Gregorij Theologi, à nobis auctoritas, quæ extat in altera de filio oratione, ac hujuſmodi verba continet: *Licet vtraque natura copulata, ſit quiddam vnum; non tamen hoc à natura eſt, ſed propter coitionem.* Cum ergo dicit: Non hoc à natura eſt, dare ſcilicet prohibet, ne vtraque copulata vnum naturâ dicantur. Quid dilucidius hoc requiris?

Narian. Orat. 2. de Filio.

Gener. Sic textus in Armenica ſcriptura non habet. *Theor.* Mendoſus eſt ergo liber tuus. Mox

Theo-

78 79 80

ſանկան՝ ինչ սրինելէ մեզ, խոստովան
նել միանպատման և զերկու բնու-Թի՛ ի
մի քն, և և զմի բնու-Թի՛ ոչ անբա
ժանելի միաւորու-Թ բնու-Թի՛ն այ
նպիսի՛ ոչ զն սբն Կիւրեղ՝ ի յերկրորդ
Թու-ղԹն առ Ս՛էկունդոս գրե այսպէս.
ոչ Թէ միայն նոքա, որք ունին զմի
պարզ բնու-Թի՛, մի ինչ ասին. այլ և
նոքա, որք բաղադրու-Թ՛ են միաւո
րեալք. որպիսի՛ է մարդ, ի հոգւոյ և
ի մարմնոյ բաղադրեալ. զի Թեպետ
տգայ են զանազան կերպարանք, և
ոչ միմեանց հաամապատկեալք: սակայն
գոլով միաւորեալք, կատարեն զմի
բնու-Թի՛ մարդոյ:] Եւ՝ որոյ Թէ՛ ի
հոգւոյ և մարմնոյ, որք են երկու զա
նազան բնու-Թիք, կատարե և ասի մի
բնու-Թի՛ մարդոյ. ապա ոչ հաամարիմ
անդէպ, ի յաած-ու-Թենէ և մարդ-կու
Թենէ կատարել և ասել մի բնու-Թի՛
քն: Ա՛ղդ լու-ծեա զայսպիսի տատա
նումս-Թիս. և բաւ ապէս լինիցի մեզ
վճռեալ:

Ա՛րիւ. Եւ՝ ոչ ասելոյ զմի բնու-Թի՛
ի քն յետ միաւորման. այլ զայս էր գե՛րա
կատար Լիւրեղ-Թէդ-բաւ ականն լինել
ի վերայ ասացեալ բանիցն սրբոյ հօրն
Գ՛-բեգորի ած-աբանին. որ ի յերկրորդ
կնդրեզեանն յաղագս որդ-ու-թ այսպէս
ասէ. Թ-եպետ և երկուքին միացեալ
բնու-Թիքն են մի ոմն. սակայն ոչ լինի
այս՝ ի բնու-Թենէ. այլ վն միաւորու
Թեն:] Ա՛ս-տուած ասելով. Թէ ոչ լինի
այս՝ ի բնու-Թենէ յայտնապէս ապգե
լու-ասել մի բնու-Թի՛ զերկոսեան միա
ցեալսն: արդ զինչ խնդրես առաւել
յայտնի քան զայս:

Կրթան. Ա՛յդպէս ոչ է պարտ՝ ի
գերան աշ-ածաբանին Թարգմանեալ՝ ի
հայս: Ա՛րիւ. Ա՛պա սղալ է գրեալ

եթէ առ այն միայն հայեսցուք . բա-
րի ոչ արասցուք ։]

Եւ անսպասելիօք ի քեզ՝ երկնչել
ի Թուոյ երկուցին ։ զի որպէս և մեք
ասելով զերիս անձինս ի մի աստու-
ծեն, ոչ այսու բաժանեմք զմի բնու-
թիւնեմ և ի անօրէնութեաս այսմիկ
ասելով զերկու բնութիւն , այսու ոչ
հաստանեմք զմի անձն քի ։ Եւ այս է
այն զոր ասէ աստուածաբան հ֊բնծորիոսն
ի յերկրորդ գիրսն առ Կլէդոնիոս ։
Թէ Եւս ասեմ այլ ինչ և այլ ինչ. ոչ ոյզ
ի յերրորդութենն , յորում նիւն հակա-
դարձաբար լինի ։ վա զի անդ այլ ոչ .
և այլ ոչ . զի մի չիոնթէացուք զան
ձինս . բայց ոչ այլ ինչ և այլ ինչ. զի
երէքեանն մի են ըստ աստուածեն ։ Եւ
ես որոյ խորհիր մատադրութիւ զնե-
բանիւր շարադրութենէ բանիցն սրբա
կրօն հայրապետին ։ նախ ասէ . Թէ Ես
ասեմ՝ ի քս այլ ինչ և այլ ինչ ։ բանզի
այլինչն չեզոքական սեռիւ եդեալ՝նշա
նակէ զբնութենն . ուստի զայլ և զայլ
բնութես խոստովանի ի քրիստոս այլոյն
նշանակէ զանձն . զոր այսոցիկ հետեւի,
և ասէ . բայց ոչ այլ ոչ , և այլ ոչ ։ Եւ
դարձեալ՝ նայեա առ այն . Թէ ոչ ոչ
պէս ի յերրորդութենէն , յորում նիւն
հակադարձաբար լինի ։ զի ի յերրոր
դութենէն է մի բնութիւն . բայց ոչ մի
անձն։ նակ ի քս է մի անձն. բայց ոչ մի
բնութիւն ։ Եւ այս է զոր նշանակէ հա
կադարձաբանն ։ զի անդ է մի բնու
թիւն , և երեք անձինք . նակ աստ մի
անձն , և երկու բնութիւն ։

Եւ յետ ասացելոցս այսոցիկ՝ սրբա
կրօն նախնորպան հ֊բնծոր , ազգա
կան ամենասէր կաթողիկոս , աստուածակ հայ
րենի աղաղակեաց և ասաց. Եւս ի հոգով
մայեցուց կոչմանէ եմ . որ ոչ ոչ ասէ

quemadmodùm Gregorius ille
Theologus ait : *Medium cum dico,* 69
veritatem intelligo ; ad quam ſolam
ſi reſpiciemus, rectè faciemus .

Nec eſt , quòd numerum duorũ reformides: quemadmodùm enim, cum in Diuinitate tres hypoſtaſes dicimus , nullam naturæ diuiſionem facimus; ſic & in hac diſpenſatione , cum duas naturas dicimus , nullam ipſius hypoſtaſis diuiſionẽ facimus : atque hoc illud eſt, quod Gregorius Theologus in 2. ad Cledoniũ libro dicit : *Dico autem aliud atque aliud* ⁊*verſa* ⁊*vice , atque in Trinitate res habet . illic enim alius atque alius , ne* ζ *hypoſtaſes confundamus: non autẽ aliud* 70 *atque aliud ; quòd tria ſint* ⁊*vnum, & idem ſecundum diuinitatem .* Rectè verò quamlibet ſeriem verborum religioſi huius Theologi conſidera. *Dico*, inquit , in Chriſto *aliud atque aliud*; nã aliud , neutro genere poſitũ, naturam ſignificat ; adeòque aliam atque aliam naturam in Chriſto dicit . Alius verò ſignificat hypoſtaſin ; ideò ſubiecit : *Non alius atque alius* . Etiam illud inſpice : *Verſa* ⁊*vice , atque in Trinitate res habet .* Nam in Trinitate vna natura eſt, ſed non itidem vna hypoſtaſis: in Chriſto autem vna hypoſtaſis eſt, & non itidem vna natura : hoc ſcilicet denotat illud : *Vice* ⁊*verſa* . Nam ibi natura vna eſt , ac tres hypoſtaſes : hìc autem vna hypoſtaſis, & duæ naturæ .

His dictis , religioſiſſimus Epiſcopus Gregorius, ſanctiſſimi Generalis Conſobrinus , voce magna

exclamabat: Ego Romanus ſum. Anathema non dicenti duas in Chriſto naturas.

Poſtridiè religioſiſſimus Sappirij Epiſcopus aduenit; itaque cum illo Generalis ſeorſum ea communicabat, quæ de propoſita quæſtione dicta fuiſſent: etiam oſtendit ei quaſcunque ſanctorum hominum auctoritates habebat, duas in Chriſto naturas dicentium. at is, quòd diſertus eſſet, ad lubitum ſuum eas peruertebat. itaque cum Generalis eum valdè reſiſtentem, ac repugnantem deprehenderet, nos accerſebat, & his verbis vtebatur: Petrus hic Epiſcopus, qui præſens eſt, colloqui tecum de argumento, quod inter nos tractamus, cupit; ait enim, ſanctum virum Cyrillum vnam dicere naturam poſt vnionem.

Theorianus. Vbi nam hoc, Domine Epiſcope, ſanctus Cyrillus dicit? *Epiſcopus*. In ſecunda ad Succeſſum epiſtola, aduerſus eos, qui dicunt: Si vna natura facta eſt poſt vnitionem, neceſſe eſt, eum in natura ſua paſſum; ſic ad verbum ait: *Qualia verò paſſum ipſum in natura propria, neceſſe eſt, ſi poſt vnitionem vna filij natura dicatur incarnata?* Vides ne, quòd poſt vnitionem vnam naturam dicat? *Theor*. Et quænam eſt illa propria filij natura, in qua neceſſe non eſt, eum eſſe paſſum? *Epiſc*. Diuinitas filij. *Theor*. Ergo filius in natura propria non eſt paſſus? *Epiſc*. Abſit hoc; quippe natura diuina ſic comparata non eſt, vt pati poſſit. *Theor*. Tamen reipſa

Cyril. ep. 2. ad Succ.

72

73

74

ի ըս զերկու բնութիւն, նզովելոյ լինի։

Զայսմ ի վաղիւն եկն առ մեզ Պետրոս սրբակրօն եպիսկոպոսն սա ի ներքս։ զոր և առեալ կաթուղիկոսն ի զատ. ծանոյց նմա զրոյնս առաջեալ եղև յառաջ ի տրամբանութիւն. և եւս նոյոյ նմա զամ վկայութիւնս սրբոց հարցն յորս էր կոյս բնութեցն։ Թեպետ և ինքն Պետրոս ոչ հաճանէր, դարձեալ ցանէր զվկայութիւնս զոյնոսիկ առ ի միտս եւր։ ուստի կիւն գտեալ զնա հակառակող. կոչեաց զմեզ և ասաց։ Պետրոս եպիսկոպոս յայն կայ խօսել ընդ քեզ ի մէր առաջի կայ բանիս. և ասէ, Թէ սէն Կիւրեղ ասաց մի բնութիւն յետ միաց մանն։

Տէր՛. Յորում առեղծած զայդ ասէ սէն Կիւրեղ ոմ աեր եպիս կոպոս։ Եպիկան. ի յերկրորդ Թուղթն առ Սէկուենդոս. ներքս գրելով ընդ դեմ նոցայ, որք ասէին. զի եթէ յետ միացմանն մի բնութի ասէ. ապա ի հարկէ բանն չարչարեալ էր ի յիւրեան խրեան բնութեն։ Ես պատասխանատուէ սէն Կիւրեղ այսպէս. մէն էր հարկաւոր էր նմա չարչարել ի յիւրեանն բնութեն, եթէ յետ միաց մանն մի բնութեն որդւոյ ասացեր մարմնացեալ։] Ոչ ապաքէն առեալ նես. որպէս յետ միացմանն զմի բնութի ասէ։ Տէր՛. Հաւքն ոչն է՛ որդւոյ այն իւրեանն բնութեն, որ ի հարկէ ոչ պատրաստ էր չարչարել Եպիկան. Է՛ ասէ բնութեն որդւոյ Տէր՛. Ուրեմն որպէս ոչ չարչարեցաւ ի յիւրեանն աստուածային բնութեն։ Է՛պիկան. քան լինի.

Theorianus, qui eius dicti Syriacam interpretationem excerptam habebat, eam Generali porrigens, ait; Lege Domine. Generalis autem, accersito quodam ex ijs, qui Syriacè legere nossent, legi iussit, & ita scriptum reperit, vti Theorianus dixerat.

Itaque Theorianus: Hoccine sufficit, inquit, Domine? an etiam & aliam requiris auctoritatem? nam equidem Syriacè non noui, sed ita perscriptum in Syrorum libris Cessunij reperi; atque hoc reperto, maximoperè gauisus sum. *Gener.* Quando in Armeniorum scriptura textus ita non habet, aliunde certior fieri volo, debere nos duas in Christo naturas post vnionem fateri, non vnam. *Theor.* Facillimum id quidem ei perspectu, qui agere malitiosè nolit. *Gener.* Mihi verò ne contingat vnquam agere malitiosè, præsertim diuinis in rebus; nec vlli alij, qui ex Christi præscripto viuere velit: sed confirmari desidero, ne inconsideratè, perque subreptionem pronuntiem.

Theor. Fateris, vnitas esse naturas citra mutationem, & alterationem? *Gener.* Omnino; quippe sanctus ille Cyrillus in epistola ad Successum sic ait; *Par est, quod absurditatem attinet, dicere; quòd corpus in Diuinitatis naturam mutatum sit, & vicissim, quòd Verbum mutatum sit in naturam carnis: nam sicut hoc fieri nequit, cum ipsum Verbum sit incommutabile, & alterationis expers; ita nec illud alte-*

Cyrill. e ad Succ

rum : non enim creatorum quidquam ad naturam diuinitatis tranſire poteſt ; & caro quoque creatura eſt.

Theor. Ipſe nos ſubleuaſti à negotijs, qui ſanctum Cyrillum teſtem doctrinæ noſtræ produxeris. Nam ſi fieri nequit, vt in ſubſtantiam, vel naturam diuinitatis creatum aliquod tranſeat; & ipſa quoque caro creatum eſt; quidnam de hoc colligatur, ipſe dicito. *Gener.* Quid hoc ſit, ignoro; quidnam eſt, quod colligis? *Theor.* Carnem, & Verbum non vnam eſſe naturam.

Gener. Equidem non oblitus ſum eorum, quæ à ſancto Cyrillo prolata ſunt anteà, cum diceret: *Quale quiddam eſt homo, ex anima & corpore conſtans; nam ea diuerſæ ſunt formæ, nec eiuſdem inter ſe ſubſtantiæ: verùm vnita, naturam hominis vnam abſoluunt.* En hìc quoque naturæ duæ, anima, & corpus; neque tamen vel anima corporis in naturam conuerſa eſt, nec corpus in animæ naturam tranſijt; ſed ambobus intra fines ſuos manentibus, vna de his abſoluta natura eſt. Itaque non eſt ex eorum numero, quæ fieri nequeunt, ex duabus naturis vnam fieri naturam: nam ecce hoc in hominis eſt compoſitione.

Theor. Exemplum illud noſtræ compoſitionis ad hoc duntaxat à ſancto Cyrillo eſt vſurpatum; vt oſtenderet, poſſe de duabus, ac diuerſis naturis vnam hypoſtaſin fieri; ſicut ex anima, & corpore Petrus

84 85 86

անախտանալի, և անապականելի. նոյն պէս և անհնարին է այս. զի ոչ կարէ առեղծեալ ինչ անցանել ի բնութիւն աստուածեան. զի և մարմինն արդեօք առեղծեալ նիւթ է։]

ՄՐբ՝. Դու իսկ քեզ քեզ ասացեր մեզ զաշխատութիւնս. որ ի մէջ աստը ցնբեն Կիւրղէ վկայ վարդապետութեա մերոյ։ քանզի եթէ անհնարին է, առեղծուած ինչ անցանել ի բնութիւն աստուածեան. և եթէ նոյն մարմինն է առեղծուած ինչ. ապա դու իսկ ասացեր, թէ զինչ ի սմանէ եղբակացուցանես։ Կիւրեան. Ես ոչ գիտեմ, թէ զինչ ի սմանէ եղբակացուցանեմ։ այլ դու զինչ եղբակացուցանես։ ՄՐբ՝. եղբակացուցանեմ. թէ մարմին և բանն ոչ են մի բնութիւն։

Կիւրեան. Ես արդեօք ոչ մուռ ացայ զայնցանէ. որք յառաջ ասացան ի սրբոյն Կիւրղէ յորժամ ասաց. թէ որ պիսի է մարդ ի հոգւոյ և ի մարմնոյ բաղկացեալ։ զի թէպէտ սորա են զանազան կերպարանք, և ոչ միմեանց հաւասարագոյակից. սակայն գոլով միաւորեալ. կատարեն զմի բնութիւն մարդոյ։] և հանապազ ասեմ զի թէպէտ և ասա բնութիւնքն են երկու, հոգի և մարմին. սակայն ոչ հոգին փոփոխեցաւ ի բնութիւն մարմնոյ. և ոչ մարմինն էանց ի բնութիւն հոգւոյն։ այլ միաւորով երկոքինն ի սահմանս իւրեանց. կատարեցին զմի բնութիւն։ ուրեմն ապա ոչ է անկարելի. ի յերկուց բնութեանց լինել մի բնութիւն. զի ահա նոյն իսկ հանդէս պի ի բաղադրութիւն մարդոյն։

ՄՐբ՝. Եթէ այսոքիկ ի սրբոյն Կիւրղէ առբերեալ եղև այն օրինակն բաղադրութեան մերոյ. զի միայն ցուցցի մեզ. թէ ի յերկուց և զանազան

բնութեց կարէր մի անձն լինել. որ
պոն. ի հոգւոյ և մարմնոյ մի պէ- 87
տրոս, կամ պօղոս: քանզի զինեալով
նոյն սբն քնդ դէմ Նեստորն. որ ան
կարելի ասէր, ի զանազան բնու-
թեցն լինել մի անձն. և սակս այսո-
րիկ անմասաբար բաժանէր զմի քն
և զան բաժանելին ի յերկու քս, և
յերկու որդիս: Ոյսմն սբն Կիւրեղ
եբեր ի մէջ զօրինակին մարդոյ. առ ի
ցուցանել. Թէ որպէս ի հոգւոյ և
մարմնոյ մի մարդ բաղկանայ. նոյնպէս
ի յաճ-այնն և մարդկայինն բնու-
թեցն բաղկացաւ մի քս: ձՀրդ ասաս
ցուք այժմ զպատճառն. Թէ վասնէր
բաղադրութենն հոգւոյ և մարմնոյ 88
ասի ի մարդ մի բնութ: զի սովոր
եմք ասել եզանիւ զմարդկայինն բնու-
թենն նորոգեալ ի քն. և ոչ ասէմք
բազմաւորապէս զբնութենս նորոգեալս
նմա և քանիցս անգամ սբ հարքն ասեն
զերկու բնութ ի քս. զհոգի և զմարմ
մինն ի տեղի միոյ բնութ առնուն: բա
յց զմի բնութ ասել ի քս, է արգելեալ:

Կիւրեղ. Նախ ցանկամ ճանաչել. Թէ
յո՞ւմէ եցէ արգելեալ՝ ասել զմի բնու-
ի քս. և յետոյ վն որով պատճառի ար
գելեալ էղև այս: բանզի ինձ ոչ Թուի,
լինել զայս արգելեալ յումէք սրբոց:
Տէրն. Ի բբնաբան ասեն զերկու բնու-
թէ. սակս այսորիկ եմանի արգելեալ՝ 89
ասել զմի բնութ: քանզի էթէ ենն եր
կու. ոչ է՛ մի: ապա Թէ մի. ուրեմն
ոչ երկու: Կիւրեղ. ձՀս՝ այնր միայն
ասելս արգելեալ. զի նորա զերկուս ս
սացին. կամ Թէ զայլ վկայու-Թէ ու-
նիս, որ յայտնապէս արգելու զայդ:

Տէրն. Գիարտ էր քեզ՝ բաւական
լինել զայն պատճառն: սակայն ունիմ
և զայլ վկայու-Թէ սրբոց հարցն. որք

trus, verbi gratia, vel Paulus. Pugnans enim contra Neſtorium, qui fieri poſſe negabat vnam ex diuerſis naturis hypoſtaſin; ideoque in duos Chriſtos, & duos filios, vnum & impartibilem Chriſtum ſtultè diuidebat; hominis exemplum adduxit, vt oſtenderet, quemadmodùm ex anima & corpore conſtat vnus homo, ſic ex diuina, humanaque natura Chriſtum vnum exiſtere. Exponamus & cauſam, ſi placet, ob quam in homine compoſitio ex anima & corpore, natura dicatur vna: quippe dicimus, naturam humanam à Chriſto inſtauratam; non autem naturas inſtauratas. Itidem quoties diui Patres duas naturas in Chriſto dicunt, animam & corpus vnam naturam accipiunt: at in Chriſto naturam vnam dicere prohibitum eſt.

Gener. Cognoſcere primùm cupio, à quibus ſit prohibitum, naturam vnam in Chriſto dicere: deinde cauſam, ob quam ſit prohibitum, ſi placet, audiemus: nam mihi quidem ab aliquo ſanctorum Patrum hoc eſſe prohibitum non videtur. *Theor.* Ex eo quòd duas illi naturas dicunt, vnam non eſſe dicendam, intelligitur: nam ſi duæ, non vna: ſin vna, non duæ. *Gener.* Ex eo duntaxat prohibitum ais, quòd duas ipſi dicant; an & auctoritates habes, quæ hoc diſertè prohibeant?

Theor. Satis hoc eſſe tibi debebat: verùm & ſanctorum, magnorum-

que hominum auctoritates habeo, diserte hoc prohibentes. Et primò quidem à nobis prolata sancti viri Gregorij Theologi auctoritas, quæ extat in altera de Filio oratione, huiusmodi verba cõtinet: *Licet vtraque natura copulata, sit quiddã vnum; non tamen hoc à natura est, sed propter coitionem.* Cum ergo dicit, non hoc à natura est, dare scilicet prohibet, ne vtraque copulata vnum naturà dicantur. Producam etiam sanctum illũ Ambrosium Mediol. Episcopum, sic expresè loquentem in lib. aduersus Apollinarim: *Emergunt alij, qui carnem Domini dicunt, & Diuinitatem vnius esse naturæ, Quæ tantum sacrilegium Inferna vomuerunt?* Eadem diuus ille Gregorius Nyssenus in libro & ipse, aduersus Apollinarim scripto, clamat: *Si ergo in aduersantibus sibi proprietatibus horum vtriusque natura cernitur, carnis inquam, & Diuinitatis; quomodò duæ sunt vna?* Diuus quoque Chrysostomus in epistola ad Acacium monachum ait: *Vnum filium, vnam dico personam vtraque copulata; quæ tamen citra confusionem ac diuisionem agnoscatur, non in vna sola natura, sed in perfectis naturis duabus.* Quid ad hæc ais?

Nazianz. Orat. 2. de Filio.

Ambros. de Incarnationis Sacramento, cap. 6.

Nyssenus in lib. aduersus Apollinarim.

Chrysost. in epist. ad Acacium monac.

Gener. Non iam hoc pronunciandæ sententiæ, sed exercitationi modò destinatum tempus est; suo verò tempore, quid mihi videatur, adhibita cautione conuenienti, & accurato iudicio pronunciabo. Cæterùm, si placet, promisso fac satis. *Theor.* Cui? *Gener.* Causam dicito,

pro-

ար-գելուն զայդ յայտնապէս։ Նախ
90 բերեմ զառաքեալսացեալ բանն սրբոյ
Հօրն Գ-բնոյն ած-աբանին. որ ի
Քրիստոդ Աստուածանան յղդս որդոյ գրէ
այսպէս։ Թ-էպետ և երկոքին միա-
ցեալ բնու-Թիւնքն են մի ոմն, սակայն
ոչ լինին այս ի բնու-Թենէ, այլ վն մի
աւ-որու-Թենն։] Եթէ ասէ. Թէ ոչ լինին
այս ի բնու-Թենէ. զու-գանէ արգելու-
ղն մի երկոքին միացեալքն ասացին
մի ինչ լսա բնու-Թէ։ Նա և սբն
Աղ-բրոսիոս եպիսկոպոսն Մէդիոլանոյ
ի գիրսն գրեալ ընդ դէմ Ազգողնա-
բին ասէ։ Յարեալ ոմանք՝ ասեն. Թէ
մարմին և աած-ու-Թիւն աստ ոչնչին զմի
բնու-Թիւն։ որպիսի դժոխք փաղեցին զա
91 յնչափ հայհոյու-Թիւն։] Զնոյն ասէ
և սբն Գ-բիդոս Նիւ-սացին ի գիրսն,
զոր գրեաց ընդ դէմ նոյն Ազգողնա-
բին, այսպէս։ Ազդա Թէ մարմնոյ և
բանին երկաքանչիւր բնու-Թիւնն երևի
ի յատկու-Թիւս հակառակս միմեանց,
զի արդ երկոքինն են մի բնու-Թիւն։]
Եւ դարձեալ՝ սբն Յոհան ասկէբ-
բանն ի Թու-ղթն առ Ազկակիոս աբե
զայն ասէ։ Զերկոսին միաւ-որեալ նրս՝
մի որդի, և մի անձն ասեմ. որ առ
անց չիոԹ-ման և առանց բաժանման
ճանաչելոյն ոչ ի մի բնու-Թէ. այլ ի
յերկու կատարեալ բնու-Թիս։] Ազբ-
առ այս զինչ ասես։

92 ԼիԹան. Ազժմ ոչ է ժամանակ հա-
ւանելոյ զվէճս զայս. այլ միայն տրա
մադրանելոյ։ ապա յետ պատշաճաւ-որ
քնու-Թէ, և ի դիպուկ ժամանակն
դատեցից զգու-շու-Թէ. և ասացից,
Թէ զինչ ես կարծեմ։ Իսկ արդ՝ ԵԹէ
ընդ հաճոյ լինիմ. վճռաբան խոստանամ։
Աստ. Ո՞րպիսի խոստումն։ ԼիԹան.
Ազա այժմ. վճռեն որոյ պատշաճաւ-

որ

ապդելեալ եղև ասել ՚ի քրիստոս զմի
բնութիւն։

ՏՈՒԲՆ՝. ՈՐՔ ունին զմի բնութիւն,
ունին և զմի բան դոյացութիւն, և
են հաւասարականք։ իսկ ուր-ուրէ և
մասնակութիւնն չէ ոչ էն հաւասար
կիցք, և ոչ ունին զհաւասար բան
դոյացութիւն։ իսկ՝ որոց ոչ է մի բան
դոյացութիւն. յայտ է, զբնութիւս ևս
քանզ միշտ տարբերել ՚ի միմեանց։
քանզի որպէս տարաստօղն հակադրի
բացաստղին. նոյնպէս և ասել զքս եր
կու բնութիւն՝ հակադրի ասելոյն զնա
մի բնութիւն։ զի ՚ի վերայ միոյ երկի ոչ
երբէք կարեն ձշմարտել միանգամայն
երկու հակառականք։ ապա ուրեմն
ոչ երբէք երկու կարեն գոլ մի։ ՀԱՎԱ
ԵԹԷ հաձոյ լինի քեզ. քննեսցուք և
զբանս առաքինակայս ըստ Լօգիկայի
խրատուցս։ ԿԱՅ՝ն. Կարի յոյժ հա
ձոյ լինի։

ՏՈՒԲ՝. ՈՐինչ գոյ. ԵԹԷ մի է և
բազումք. ոչ ըստ այնմ է մի, ըստ
որում և բազումք։ այլ է՛ մի ըստ մի
ում բանի. և է՛ բազումք ըստ այլ
ում բանի։ զոր օրինակին տեսանեմք
՚ի յամենասուրբ երրորդութեն։ զի այս
է՛ մի, և բազումք. մի ըստ բնութիւն.
և բազումք ըստ անձանց։ վասն որոյ
ըստ այլում է՛ մի. և ըստ այլում բա
զումք։ ապա անհնարին է՛ գոլ մի
ըստ նոյն բանին, ըստ որում է՛ բա
զումք։ և անհնարին է՛ գոլ բազումք
ըստնոյն բանին, ըստ որում է՛ մի։
նմպ և ՚ի քրիստոս. երբ մեք խոստո
վանիմք սրբոց հարցն վկայութիւք.
ԵԹԷ քրիստոս է՛ երկեաք ըստ բնու
թեցդ. ուրեմն ապա ոչ կարեմք ասել.
ԹԷ ըստ նոյն բնութեցդ է՛ մի։ ՊՈՍ
տե՛ որ ինչ գոյ. ԵԹԷ մի է՛, և բա

մ կ թ զումք։

propter quam prohibitum ſit, vnam
in Chriſto naturam dicere.

93 *Theor.* Quorum vna natura eſt, eorum & communis eſt ratio: quorũ verò ratio eſt communis, eorum & eiuſdem ſubſtantiæ eſt exiſtentia; nunquã verò Chriſti Diuinitas eiuſdem eſt ſubſtantiæ cum eius humana natura; itaque non poteſt horum vna eſſe ratio. Quorum verò nunquam vna ratio eſt, eorum naturas ſemper à ſe inuicem differre, cuiuis eſt perſpicuum. Quippe ſicuti Neganti opponitur Aiens; ſic dicere, Chriſtũ naturas eſſe duas, opponitur illi, Chriſtum eſſe naturam vnam; nunquam verò Negans, & Aiens de eodem pariter vera ſunt: ergo nunquam duæ ſunt vna. Quòd ſi placet, etiã modo logicæ diſciplinæ magis accomodato theorema propoſitum examinemus. *Gener.* Placet omnino.

Ratio, propter quam nõ poteſt in Chriſto vna dici natura.

Theor. Quicquid exiſtit, ſi vnum eſt, & plura, nõ ſecundùm id vnum eſt, ſecundùm quod plura: ſed ſi eſt vnum, & plura, ſecundùm aliud eſt vnum, & ſecundùm aliud plura: ſicuti, exempli gratia, videmus in ſacroſancta Trinitate, quæ vnum eſt, & plura; vnum naturâ, plura perſonis; igitur alterius reſpectu eſt vnũ, & alterius plura: nequit ergo fieri, vt eatenus plura ſit, quatenus eſt vnum; vel eatenus vnum, quatenus plura. Sic & de Chriſto, pro confeſſo eſt, iuxta ſanctorum Patrum auctoritates, Chriſtũ eſſe duo reſpectu naturarum; nequit ergo fieri, vt vnum ſit quoad naturas. Quicquid igitur exiſtit, ſi vnum eſt, & plura,

reſpe-

respectu alterius vnum est, & alterius respectu, plura: quod demonstrandum erat, vt Geometrarum more loquamur. per illas enim necessitates, quas vocant theorema, demonstratum est.

ղու-մբ. ըստ երից ինչ է՛ մի, և ըստ
ՁՀ այլ երից է՛ բազու-մբ։ Եւ այս է՛ք.
96 զոր մեք պարտ էաք ցու-ցանել։ և
այժմ ցու-ցաք զնա տրամաբանելով
ըստ սովորու-թեն փիլիսոփայից։

Gener. Ego naturam vnam dico respectu indiremptæ vnionis; ne Christus in duos Christos diuidatur. *Theor.* Vtram ergo naturam dicis? diuinam, an humanam? an præterhas aliam nec diuinam scilicet, nec humanam? *Gener.* Vnam naturam compositam dico ex diuinitate, & humanitate. *Theor.* Si vnam naturam compositam dicis, mutationem, & confusionem naturarum introducis, ex quibus vna fuerit composita natura. Iam, si placet, in vna quadam composita natura propositam quæstionē exploremus. Hoc lignū vnius est omnino cōpositæ naturæ: nam ex terra, & aqua, & igne, & aëre constat, & est iam vna natura de his composita. verùm mutatio præcessit earum naturarum, ex quibus factum est: & iam nec est, nec dicitur aliquid earū naturarum, de quibus est compositum; quippe nec ignis est, nec esse dicitur, nec aliud quid eorum, quæ ad ipsius compositionem concurrerunt. At ea non est in Seruatore ratio, sed naturæ manserunt incommutabiles, vnione indissolubili ad perfectionem vnius hypostasis coëuntes: ac nunc quælibet in vnum coëuntium naturarum & est, & dicitur mutationis expers; propterea idem perfectus Deus, & homo perfectus est, atque dicitur:

Neque dici potest in Christo vna natura composita.

Լրութեան. Է՛ս զմի բնու-թիւն ասեմ
ըստ անբաժ միացմանն. զի մի բա-
ժանեսցի մի քրիստոս ի յերկու բնս։
Ստր՛ն. Ո՞ւրեմն զորմէնսի բնու-թիւն
խոստովանիս. զայծ-այինն միայն. Թէ
զմարդ-կայինն միայն. կամ Թէ բաց ի
սոցանէ զայլ միւս ոչ այծ-այինն, և ոչ
մարդ-կայինն։ Լրութեան. Օմի բնու-թիւն
ասեմ բաղկացեալ յոսոոու-ած-ու-թէ
նէ և մարդ-կու-թենէ։ Ստր՛ն. Է՛թէ
ՁԷ զմի բաղադրեալ բնու-թիւն ասես,
97 ապա մո-ծանիս զշփոթո-ւմն և զխռ-
վհոս-ւմն բնու-թեցն. յորոց մի եղե-
ալ նոր խառնեալ բնու-թի։ Է՛ւ արդ
եթէ հաճոյ լինի. քննեսցու-ք՛ ի մի
բաղադրեալ ինչ բնու-թէ զառաջի
կայ խնդրոս։ զոր օրինակ. այս փայտ
է՛ մի ինչ բաղադրեալ բնու-թի. զի
բաղկանայ ի հողոյ. ի ջրոյ. ի հրոյ.
և ի յօդոյ. և է՛ մի բնու-թի ի սը-
յանէ բաղկացեալ. եւք՛ փոխեալ-ւմն
եղև բնու-թեցն այնոցիկ, յորոց միաւ-
որեցաւ. և փայտն ոչ է՛, և ոչ ասի
մի ոք ի բնու-թեցն յորոց ինքն եղև.
զի ոչ է՛, և ոչ ասի գոլ հու-ր. կամ այլ
ոք յատացեալ երացն։ Բայց՝ ոչ նմա-
ՁՁ նապէս հանդիպի ի անօրէնու-թեան
98 փրկչին մերոյ. այլ բնու-թիւնքն, ան
բաժանաբար միացեալք առ ի կա-
տարու-ած մնոյ անձինն, միացին ամեն
և ին անփոփոխ. և ի-բաբանչիւր ի
նոցանէ է՛ և ասի փոփոխման անքն
դուռնակ։ վա՛ որոյ նոյն ինքն է՛, և ա-
սի այծ կատարեալ. և մարդ կատա-
րեալ. զի ոչ խառնակու-ած ինչ առա-

quip-

ջացաւ, ոչ փոխոխուեաւ, և ոչ շփո-
թուեաւ այնոցիկ. որք բաղկացուցին
զնմանուէնն: Ոչ ևս ապա ոչ ևս
բաղադրեալ բնութիւն կարէ գոլ քո: զի
այս ունի մնայն զաւելի ի փայտն. և
կամ ի յայլս այսպիսեացս:

Լիմն. Ընդէր սէ հարքն բերեն
ի մէջ զօրինակն մարդոյ վասն ցուցա-
նելոյ զանօգնութիւնն փրկչին. եթէ
օրինակն այն ոչ ունէր զնմանութիւնն
ընդ առնօրէնութեան այնմիկ: Մոր-
ձաքաբերեն սէ հարքն զօրինակն
մարդոյ՝ առ ի բացայայել զնմանութի-
լին խորհրդոյն. զի ցուցցեն. թէ մի ե
քո. և ոչ երիս, որպէս ասէր պնդն
Նեստոր: Ես ոչ յայտնապէս նոյն օրէ
նական այլուստ երեւի: Լիմն. Ազդ
ըստ որում օրինակս այս օգուտ լինի
դիտաւորութեանդ քումմ. ըստ այնմ
ընդունիս զնա: նոյն ըստ որում հա
կառակ լինի դիտաւորութեդ. ըստ
այնմ մերժես:

Մոր. Ես այս իրաւի ասդէօք.
զի և ամենայնիւ գիրքն նոյնպէս սո
վորէ վարել ի յօրինակս: ասէ զի երբ
ասէ փրկիչն մեր առ աշակերտս իւր.
Եկայք զկնի իմ. և արարից զձեզ որ
արդս մարդկանս: եթէ օրինակս զայս
ըստ ամենայնի պահեսցուք. պարտ
էր ասել. թէ առաքեալքն քարշել
զինն զմարդկունսն ի կենցաղ առ ի մահ.
զի արարչին այսպէս առնէ. քարշէ
զնկուղանն ի մահ: արդ՝ քահ լինի
զմտաւ ածել զայս զառաքեալսդն
քո: Ես դարձեալ՝ ասի ի գիրսն
Ծնընդոց յղիս քո այսպէս. Բաղմեալ
նստեաց իբրև զառիւծ, և որպէս կո
րիւնն առիւծու. ո՞վ զարթուսցէ զնա:
Ոչ ևս եթէ ուղղափառութիւն ո՛չ
նմանացուսցէ զայսպիսիս. և եթէ մնիմք

quippe non antegressa est eorum ali
qua mistio, vel mutatio, vel confu-
sio, quæ ad constituendum Emma-
nuelem cõtuerunt. Nequit igitur
vlla natura composita esse Christus:
nam hoc in ligno, alijsque talibus
locum habet.

Gener. Cur sancti Patres exem-
plum illud hominis vbique sursum
(vt aiunt) ac deorsum ad dispen-
sationem Seruatoris accomodant, si
quidem eius similitudinem non re-
tinet, cuius exemplum est. *Theor.* Explicatur exemplũ, allatum a sanctis Pa tribus.
Proferunt illi sancti viri hoc de no-
bis ipsis exemplum, ad declarãdum
istud circa Emmanuelem myste-
rium; vt demonstrent, vnum esse
Christum, non duos, vti Nestorius
aiebat, ac superiùs est iudicatum: li-
cet exemplum ipsum in altero non
procedat. *Gener.* Quantũ ergo pro-
desse videtur ad institutum tuum,
tantum de hoc exemplo admittis:
quantum verò repugnat, reijcis.

Theor. Meritò id quidem: hoc
enim Scriptura sacra in exemplis fa
cere consueuit. Nimirũ alicubi Ser-
uator noster ad discipulos suos in-
quit: *Sequimini me; ac faciam vos* Matth. 4.
piscatores hominum. Ergo si exem-
plum per omnia seruabimus, dicen-
dum erit, Apostolos è vita traxisse
homines ad mortem; hoc enim pi-
scator facit, trahit pisces ad eorũ in-
teritum: sed absit, vt ita de rebus
Christianis sentiamus. Rursus alio
loco Scriptura de Christo dicit:
Procumbens sopitus est instar Leonis, Gen. 49.
& Catuli leonini: quis excitabit eũ?
Itaque nisi piè huiusmodi accipia-

mus, & ad ſacræ Scripturæ ſcopum ea dirigamus, atque interpretando dũtaxat eò referamus, quò pertinẽ; non tantum in abſurditates, ſed etiã contumelias infinitas prolabemur.

ՃԲ
102

Gener. Sapientiſſimè loqueris: verùm vti tu dicis, exemplum hoc hominis eò tantùm à ſanctis Patribus vſurpatum, vt oſtendatur, quemadmodùm ex anima & corpore vnus homo conſtat, ita & Chriſtum vnum ex diuinitate, humanitateque conſtare: ſic & ipſe dicere poſſum, eos ad hoc ſumere illud hominis exemplum, vt oſtendant, perinde atque anima & corpus vnam hominis naturam abſoluunt, vti ſanctus Cyrillus loquitur; ita etiam ex diuinitate, atque humanitate naturam vnam eſſe abſoluram; nec in homine mutationẽ naturarum deinceps compoſitarum comitatam, nec in Chriſto.

ՃԳ
103

Theor. Niſi prohibitum eſſet à ſanctis Patribus, ne vnam in Chriſto naturam, poſt factam vnionem, dicamus: fortaſſis auſus fuiſſet aliquis itidem, vt tu dicis, hoc exemplum interpretari; licet ipſa rerum natura ſic illud accipi, non permittat, vti demonſtrabitur. nunc cum tales, ac tot ſancti viri hoc prohibuerint, tanquam ſacrilegum: (*quæ*, inquit diuus ille Ambroſius, *tantum ſacrilegium inferna vomuerunt?*) ceu pium recipere, hominis nulla mente præditi fuerit.

ՃԴ
104

Gener. Dixiſti ſupra, ne ipſam quidem rerum naturam pati, vt ſic accipiatur: quidnam igitur eſt impedimento?

ՃԲ
102

ՃԳ
103

ՃԴ
104

նաեւ որպ և զանհատից. որպ պարս
դաեւ մարդ՝ ընհանուր ինչ է. զի
սաորոգն զպետրոսէ, և զպօղոսէ,
և զիւրաքանչիւր մարդոյ. և սակս
այսորիկ ասէ մի բնութիւն. քանզի
ամ մարդկիքն բաղկանան ի բանա
կան հոգւոյ և ի մարմնոյ. և զիարդ
դոյ սահմանն ընդունին. որ է այս.
կենդանի բանական մահկանացու.
Իսկ սահմանն ցուցանէ զբնութիւն
ենթակոյ իրին. վասն որոյ պատշաճ
անհատքն ոչ ունին զյատուկ սահ
ման. Բայց արդ՝ քրիստոս ոչ է հա
սարակ ինչ, և ոչ ընհանուր. այլ
է մի անձն, և մի ենթապրեալ, և
երբեմն զանհատս. զի ոչ դեռ այլ երբ
սաոսք, յաճախութենէ և մարդկու
թենէ բաղկացեալք. զորոյն սաորո
գեացի մի բնութիւն. սակս այսորիկ
քրիստոս ոչ կարէ դոլ մի բնութիւն.
զի ոչ կարէ գտանիլ մի անհատ և
մասնաւոր բնութիւն. այլ ամ բնու
թիւնք է ընհանուր. և զյոլովիցն ա
սէ. Օրք օրինակ. ամ այնն բնու
թիւն սաորոգն զհօրէ, զորդւոյ, և
զհոգւոյն սրբոյ. նոյնպէս և բնութիւն
հրեշտակաց սաորոգն զմիքայէլէ, զգա
բրիէլէ, և զայլոցն. Է՞ր մարդոյ
բնութիւն զտկրատասց, զպղատոնէ,
և զայլոցն. նմանապէս և եղ, ձի, և
այլքն այսպիսեացս, սաորոգքն զյո
լով անհատիցն հերձանց. Ձայսմ քան
զի բնութիւն ընհանուր ինչ է. և քա
ոչ է ենթ ընհանուրդ այսպէս է՝ ուրեմն,
եթէ ոչ է պարտ ուղղափառ մարդ
կան ասել զքն մի բնութիւն. Եւս
տե և գոլով այս արդելեալ ի նոյն
բնութենէն հրաց, և և այս ամ հարցն
սրբոց. ոչ թէ ունայնութիւն լինիցի.
այլ և յանդգնութիւն մեծ և լրբու

մ հ գ թիւն,

mento? quoue pacto natura rerum in his aduerſatur? *Theor.* Natura de vniuerſalibus,& cõmunibus dicitur, non de particularibus,& indiuiduis. Homo quiddam eſt vniuerſale; nã de Petro, & Paulo, & omnibus ſingillatim hominibus prædicatur: quapropter & vna natura dicitur. Omnes enim homines ex anima ratione prædita, & corpore conſtant, hominiſque definitionem recipiunt, nimirum hanc: Animal ratione præditum, mortale. definitio verò naturam rei ſubiectæ demonſtrat; quam ob cauſam indiuidua propriam definitionem non habent. Chriſtus autẽ nec vniuerſale, nec commune quiddam eſt: vna nimirùm eſt hypoſtaſis, vna perſona, quaſique indiuiduũ; nõ enim alij Chriſti ſunt, ex diuinitate, atque humanitate conſtantes, de ijs vt prædicetur: ea propter vna nequit eſſe natura; nã particularis, & indiuidua natura reperiri nequit; ſed omnis natura vniuerſalis eſt, deque pluribus dicitur. Non longè abeamus: natura diuina prædicatur de Patre, de Filio, & Spiritu ſancto: itidemque Angelorum natura de Michaële, Gabriele, cæteris: hominum denique, de Socrate, Platone, de reliquis particulatim hominibus: ſimiliter & bos, & equus, aliaque talia, de omnibus ſub ſe indiuiduis. Quoniam ergo natura quiddam eſt vniuerſale; Chriſtus autem quiddã vniuerſale non eſt: manifeſtò patet, homines rectè ſentientes nunquam dicturos eũ vnam naturam. Itaq; cũ & ab ipſa natura rerum, & à ſanctis

Ipſa rerũ natura nõ patitur, Chriſtum vnam dici naturam.

viris interdictum ſit: non modò ſu-
peruacaneum, ſed nimis audax que-
que mea fuerit opinione, vnam in
Chriſto naturam dicere.

Gener. Meum verò animũ ſem-
per Cyrilli verberat auctoritas, cum
ait: *Vna natura Verbi incarnati.*
Quapropter agitata mens mea, ceu
dixi, ſurſumque pedibus ſuis, vt ita
loquar, requietem quærens, tandem
in eam ſententiam venit, vt diceret:
niſi voluiſſet indicare, naturam vnã
Verbi, & carnis eſſe poſt vnionem,
nunquam hoc protuliſſet: quippe
nullus Hæreticorum naturas duas
Verbi dixit, vt aduerſus illius opi
nionem diuinus hic Vir diceret na-
turam Verbi vnam.

Theor. Fortaſſis illius magni Atha-
naſij librum aduerſus Arianos quar-
tum non legiſti; quippe ſi legiſſes,
nullam mens tua ſuccuſſionem ex-
periretur. Nam ex eo cognoſcere li-
cet, Arium tradidiſſe duas naturas
Verbi, vnam creatam, & alteram in-
creatam. Dicit enim in eo libro ma-
gnum illud lumẽ Orbis Athanaſius:
Beatus ille Alexander Arium expulit
ab Eccleſia, proferentem hæc ſacrilega;
Non ſemper Deus pater, non ſemper
erat filius. Item; de nihilo filius eſt,
& creatura eſt, & exiſtendi princi-
pium habet. nam cum Deus nos crea-
re vellet, tunc eum propter nos fecit;
& ex quo factus fuit, appellauit eum
Sermonem, & Sapientiam, & Filium;
Sermonem, vel Rationem, propter
creata ſermone, rationeque prædita,
quæ condidit: Sapientiam, propter eos,
quos erudiit: Filium, propter eos,

Ratio, propter quam ſancti Patres vnam Verbi naturam incarnatam dixerunt.

ձը 108

ձթ 109

ճժ 110

Թիւն, ասել զմի բնութիւն ի բերս
առս:

Լիմն. Բայց սակայն միշտ առ-
բանականաբար ի միտք եմ ինձ առած-
լոյն սրբոյն Կիւրղի. որ ասէ. Թէ մի
է բնութիւն բանին մարմնացելոյ: քան
զի բազում անգամ խորհելով ընդ-
անձինս եմոյ. ոչ էղէ հասու. Թէ վասն
որոյ պատճառի սբն Կիւրեղ ասաց
զայդ: սակս այսորիկ միտք եմ անհան
դեսա և տապալեալ գոլով. ապա ի
յայս կարծիս եկի. և ասացի. զի եթէ
սբն Կիւրեղ ոչ կամէր ցուցանել. զմի
գոլ բնութիւն բանին և մարմնոյ յետ
միացմանն. ոչ երբէք ասացեալ էր զա
յդ: ինքն զի ոչըք հերետիկոս ասաց էր
բնին. Թէ բանն ունէր յինքեանն զեր
կու բնութիւն. մինչ զի այնոյ լինէր
ընդդեմ նորին ասել սբն Կիւրեղ զմի
բնութիւն բանին:

Մտրն. Թերևս ոչ ես ընթերցեալ
ղերորդ գիրսն մեծին աղթանասի
գրեալ ընդդեմ աղրիոսականացն: զի
եթէ ընթերցեալդ էիր զնա. ոչ ունէ
իր զտարակուսութիւդ զայդ: քանզի
այն գիրքն ծանուցանէ մեզ. եթէ
սինձն աղրիոս աղանդաւորքանն ու-
նել զերկու բնութիւն. զմինն ստեղծեալ,
և զմիւսն անստեղծ: ուստի և այն
մեծ լոյսն աշխարհի սբն աղթանաս
գրէ ամդ այսպէս երբանելին աղդքան
որոս մերժնաց յհելենացոյ զաղրիոսն.
որ ասէր զհայհոյութիւնս զայսպիսիս. Ոչ
միշտ այր էր հայր. ոչ միշտ էր որդի:
Եւ դարձեալ. որպէս ինչ յոչընչէ լինին, և
արարած է, և ունի զսկիզբն գոլոյ. յա
յնժամ այր կամէր ստեղծել զմեզ. յա
յնժամ արար զնա մես մեզ: և յորմէ էղ
էն, կոչեաց զնա բան և իմաստութիւն,
և որպէս կոչեաց բան, կամ բանաստ-

զ հդ բութիւն

ոյս ԹԷ՝ ՚ի սահմ-նլոյն բանիւ, և ՃԻա
բանաւ-որս ԹԷ զատ-ալոյն, զոր ա- 111
րար. խնամատ-ԹԷ, ՚ի նոյն զոր ո-
ւոյց. և որդի, ՚ի նոյն զոր որդէ
դնէր ասլար: Է-ս դարձեալ ասէր. ԹԷ
՚ի հայրն գոյ այլ բան և խնամատ-ԹԷ
յատու-կ գոյացու-ԹԷն ի-րենն. և որով
ինքն ապարեալ էր զորդին. և ԹԷ սա
էր բնու-ԹԷ փախիսնլի. և կոչելս ՃԺ
ըստ հաղորդ-ու-ԹԷ միոյն, և ոչ ապ
դար մարդինկէն. Թեպետ և օտար էր
յԱծ-ային բնու-ԹենԷ. և ոչ մարտնէն
և խառնիճն, այսպէս և նա կոչելս
զօրու-Թի այլ: Է-ս դարձեալ ասէր. ԹԷ
հայրն անձ-անօԹ էր որդուոյն. զի որ
դին ոչնչով զանկիզէն, ոչ կարէր կա ՃԺբ
տարելաւ ձանաչել զհնանկիզէն. և ոչ 112
ԹԷ միոյն ոչ ձանաչէր կատարելա
պէս զբնու-Թիւնն հօր. այլ ոչ և ս զբնու-
Թիւնն ի-րենան ինքեան: Օայսոսիկ և
զայլս այսպիսեացս աղանդէր ՀՀրի
ոան:] Սինչ և յատատ ևն բանք մեծ-ին
ՀՀԹանասի. ՀՀրի՛ առատյու-ք և մեք.
ԹԷ զնաղդ-նոյն ՀՀրիոան հատատաւէր
զնո-ք աղանդն. ըստ որում ատատհա
նեցաք ՚ի յայլոց հարց սրբոց: բանզի
մ՚ն հատատաւելոյ. ԹԷ գոյք ՚ի հայրն
այլ ՚անէրտատմադրեալ բան յատու-կ
գոյացու-ԹենԷ իւրեան, ասէր հերձո
ած-ոյն. ԹԷ մ՚ն այսորիկ քո աստուածալ
էր հրէիցն. Է-ս գիտեմ զհայր. և այս ՃԺգ
հետ զբանն նորա: որոյ մ՚ը իմանայր 113
ՀՀրիոան զայն բանն, զոր ինքն կոչէր
նէրատատմադրեալ բան այլ: ոչ գիտէ
լով, ԹԷ քո անուատմբ բանին՝ իմանայ
ատա զկատմս հօրն. Է-ս դարձեալ ասէր.
ԹԷ հայր ած այնպիսի բանիւ՚ն խօսե
ցեալ էր առ որդին իւր, ասելով: ՚Ի
յարգանդէ յատաջ քան զարուսեակ
ծնայ զքեզ: և ԹԷ յայլ ու-րէք նովին

quos adoptauit. Addebat etiam, alium
esse in Patre à natura, & pro-
prium substantiæ ipsius, Sermo-
nem, ac Sapientiam, in quo illum
fecerit, quòdque natura sua mu-
tationi sit obnoxius, & per com-
municationem, vt homines iusti,
Deus appelletur; alienus interim à
Dei natura. Item, vt erucam,
& bruchum, sic & ipsum Potesta-
tem Dei dici. Patrem quoque filio
inadspectabilem esse: nam filium,
qui principium habeat, expertem prin-
cipij non posse perfectè cognoscere:
nec tantùm illum accuratè Patris na-
turam non nosse, sed ne suam quidem.
Huiusmodi alia quoque nugabatur.
Et hæc quidem ex illo magno Atha
nasio. Dicamus & nos, quæ diuer-
sis ex Patribus excerpsimus, vnde
suum ille delirium confirmauerit.
Probans enim, alium esse insitum
Patri Sermonem, & ipsius substan-
tiæ proprium, dixisse Christum ad
Iudæos, aiebat: *Noui Patrem, &* Ioan. 8.
sermonem eius seruo. quibus in ver-
bis eum sermonem intelligebat,
quem insitum ipse dicebat; igno-
rans, Christum hic sermonem vo-
care voluntatem Patris. Præterea
dicebat, Patrem ad filium hæc ver-
ba protulisse: *De vtero ante lucife-* Psal. 109.
rum genui te. Et alibi ad Populum:
Hic est filius meus dilectus. Et in Matt. 17.
Transformatione similiter. Hinc
aiebat: Si Pater per Sermonem
ad filium loquebatur; alius scilicet
erit Sermo, quàm Filius. Igitur
aduersus hanc opinionem magnus
Athanasius ille dimicans, vnam

naturam Sermonis, ſeu Verbi incarnatam dicebat : non vnam increatam, & Dei ſubſtantiæ propriam; aliam creatam, & ab eodem alienam. Atque hinc beatus ille Cyrillus id Verbum mutuatus, vnam dixit naturam Sermonis incarnatam. Et hoc eſt, quod ait: *Vti Patres loquuti ſunt* : Patres appellans magnum Athanaſium, & reliquos, qui ſe impio illi Ario oppoſuerunt.

Arm. Patriarcha plene ſibi a Theoria no ſatisfactũ, fatetur.

Gener. Plurimùm mihi profeciſti mi Frater. Ignorabam enim, ex Hæreticis aliquem hoc dixiſſe. Nunc mens mea, perceptis magni Athanaſij verbis, quietem adepta eſt. *Theor.* Habes ſanctiſſime Domine, teſtimonia ſanctorum hominum plura de eo, quòd naturas duas in Chriſto & credere debeamus, & confiteri; minimèque naturam vnam in eo dicere : quin & cauſam audiuiſti, propter quam Patres dixerint vnam naturam incarnatam. Itaque nihil poſthàc negotij nobis de hoc facelſes; ſed malam in rem eat vnius in Chriſto naturæ confeſſio : nam ex ea non exiguum naſcitur offendiculum. Nec ignorat magna ſanctitas tua, vocem aliquando non malam, quæ malè tamen ab aliquibus intelligeretur, & exponeretur, reiectione dignam, à Patribus eſſe iudicatam; qualis & Chriſtiparæ vox eſt, Deiparæ Virgini tributa. nam & Chriſtiparam dicere poteramus

ասէ. Ժողովուրդն, և ասէ. ձայն է որդւոյ իմ սիրելի. Ուստի ասէ ա-
114 ղանդօղն զի ևթէ հայր ած ՚ի ձեռն բա-
նին խօսէր առ որդին եւրէն ապա ու-
րեմն այլ էր ներտաւտադրեալ բանն
այլ. և այլ որդին եւրէ. ձայն վն այսր
պատճառէ զինելով մեծն ձղթանաս
՚ի դէմ այսպիսի չար կարծեացս, ասէր
զմիբնութեն բանին զմարմնացեալին.
ոչ ևն երկու բնութեք բանին, միոն
անատնզծ, և յաւուրկ գոյացութեն
այլ. և միւսն ստեղծեալ, և օտար ՚ի
նմանէ. Ե՞ապա սբն Կիւրեղ ասէ
զմի բնութեն բանին զմարմնացեալն
վն այսորիկ ասաց. Թէ ոչ հարքն խո-
սեցան. կոչելով զհարս՝ զմեծն ձղթա
նաս՝ զայլս որք ընդդեմ ասեն ամբա-
ստանին ձղթոսի.

Կիւրեղ բազում օգուտ քեն արարեր
ինձ այժմ եղբայր իմ սիրելի բանիդ ոչ
գիտէի. Թէ մի ոմն հերձուած ոգոյ ա-
սացեալ էր զայդ. եսկ այժմ որ խնացայ
զբանս մեծին ձղթանասի. միաբ իմ
հանգիստ եղև. Աստր. ձղհատ ասիկ
ոչնիս ոչ առ աստնաբ զմիկայութեն
յոլովս սբբոց հարցն. Թէ պատճառ
հատ առալ և խոստովանիլ ՚ի քս զերկու բնութեն. և ոչ զմի ՚ն նա և լուեալ
ես զպատճառն վն որոյ սբ հարքն ա-
սացին զմի բնութեն բանին զմարմնա-
ցեալ. Ուրեմն այսու հետէ մի ապա
ջիս մեզ զբան ևնչ տարակուսութե՚ի
վն այսորիկ. այլ ի չար կրճանցն խոս
տովանութեան մի ոյ բնութե՚ն յորմէ
ծնանին մեծ գայթակղութեքանզի լա-
գիտեաք քոյ սբբութեդ. ևթէ սբ հարքն
էրբեմն մերժեցին զբաղբատ ինն, վն
ոմանոյ չար իմացողութե՚ն զիմանալ. Թէ
պէտ և բարբառն այն ոչ էր չար ըստ

մեզ

ինքն

ինքեան : զոր օրինակ . Ընկեաւ և մեք
բարեկէս կարէաք կոչել զայծ-ած-ինն
ամբիծ, քրիստոսած-ին զի ոչ զի ծնաւ
զքն, այծ և մարդ. զոր ընդունակէ անուանս.
քն սակայն սոյնպիսի բառս քրիստոս
ած-ին մերժեցաւ ի սրբոց հարցն եբ
րե. զհայհոյու-Թիւն, զի ոչ կարէ ներելոց
Թեն Նեստորի, որ մեկնէր զնա Թե
րադիւս ընդ ան և քէզ. հայր սբ. պարտ
է և մեր մերժել զասացեալն ոմոյ բնու
Թե. զի և սբ հարքն հերքեցին զնա եբ
րե զհայհոյու-Թիւն. որպէս ասէ սբն
ընդ մբոսեաս. Թէ որպիսի դժոխք միտք
ցին զանչափ հայհոյու-Թի. և ոչ հաս
տատագոյն համարիլ զբոյ կարծ նոդ
առաւել քան զիարծ նոն նուիրանց. և
ոչ տալ զառիթ դայԹակղու-Թէ բազ
մաց : Լիմն. Բարու-ք ասես : ապա
տու-ր ինձ զառիմանն չորրորդ սինհո
դոսին . Եւ երբև մատու-ցեալ էաք
նմա զառիմանն բազիեղծնի ժողովոյն.
գնացաք առ ի հանգիստ առնու-լ :

Է-և ի վաղիւ դ էկն առ մեզ Յո
հաննէս ասորեստանի եպիսկոպոսն հնդ
այ. և լուեալ Թէ Լատնու-զիկոն հա
յոց յետ բազմահաս ատամնբանու-Թէն
հաւանեալ էր բանիցն հռոմայեցո
ց. և Թէ միաբանեալ էր ընդ նոսա
ամ երօք. զի ասէին ոմանք, Թէ նա
յանձն առնու զոր ինչ ի նոցանէ ասի .
և վկայէ մեզ, զհռոմայեցիսն ոչ ա
ռել ինչ արտաքոյ ամ-աշու-նչ գրոցն.
այլ ի նէնեան վկայու-Թեց սրբոց հարցն,
զոր և մեք նակ ընդու-նեմք, հաստա
տել զվարդապետու-Թիւն եւրեանց :
Օր երբև լուաւ եպիսն Յոհաննէս.
եմու-ս առ կին. և ասաց : Ոչի ոէր.
և զինչ է այս որ լսեմ զկեղծաւորու-Թիւնէ
սրբու-Թենէ բու-մէ : ապաքէն և դու
և նա՝ անխս հռոմայեցու-ցն ընդու-

mus : Chriſtum enim peperit , Deum & hominem ; quod ipſum nomen propriè denotat : ſed quòd eius nominis ſignificatum à Neſtorio nequiter acciperetur , velut ſacrilegum à ſanctis hominibus repudiatum eſt . Debes ergo , ſanctiſſime Domine , illam quoque vocem , iudicatam à Sanctis ſacrilegam , (*quæ tantum* , ait Ambroſius , *ſacrilegium Infernа vomuerunt ?*) vti ſacrilegam , miſſam facere : nec iudicium tuum illorum iudicio firmius ducere ; nec pati , tuum vti iudicium pluribus occaſionem offendiculi præbeat . *Gener.* Rectè dicis ; ſed date mihi quartæ Synodi de fide definitionem. Quam cum ei obtuliſſemus , ad quietem nos compoſituri diſceſſimus .

Poſtridie eius diei , Epiſcopus Ceſſunij Ioannes Syrus appulit ; & intellecto , Generalem Armeniorum , multoties habito cum Romanis colloquio , verbis eorum aſſentiri , iamque per omnia cum eis conuenire : (probat enim , aiebant alij , quæ ab ipſis dicuntur , nihil affirmans extra ſacras Scripturas à Romanis proferri : ſed ex ſanctis Patribus , quos ipſi quoque veneramur , ſuam eos doctrinam aſſerere) ad Generalem aſcendit : et , Quid hoc rei eſt , inquit , Domine , quod de tua inſigni Sanctitate audio ? Tùne Romanis , errores Neſtorij probanti-

Syrus Epiſcopus queritur cum Arm. Patriarcha , quòd Romanis aſsẽtiretur .

bus,

bus, assentiris?

Gener. Ego Romanis non assentior; immo nec Patriarchæ Constantinopolitano, nec ipsi excelsissimo supra omnes Imperatori, vel propter dignitatem Patriarchalem, vel maiestatem Imperatoriam paruissem; nisi veritatem ipse agnouissem. Eam verò negare nequeo; nec sanctis Patribus aduersari possum. Respondit Generali Syrus: Audiui te quoque naturas duas in Christo confessum esse. Nosti verò, Nestorij nos opinionem sequi si duas naturas confiteamur, & pro Trinitate Quaternionem, propter naturæ alterius accessionem, habituros.

Gener. Heri, ac nudiustertiùs, propeque totam hanc hebdomadam plurimùm laborauimus, quotidiè colloquentes: hodie verò, & cras quiescere volumus, animumque remittere. post triduum verò, si placet, nobiscum aderis in colloquio; quodque tibi ad animum acciderit, dices: nos quidem id lubenter audiemus.

Cæterùm vbi adueſperasset, accessit ad Theorianum Doctor Vartanes nesciente Generali, & ait: Episcopus ille Syrus, & noster Generalis totam hodie diem inter se collocuti sunt de vna, duabusque naturis. Tum Theorianus, vellem, ait ad Vartanem Magistrum, quænam ea sunt, quæ Syrus ille ad dogmatis sui probationem dicat, cognoscere. Vartanes verò, nihil, inquit, vltro citroque nostrum ad

Gene-

ձեռ 120

ձեռա 121

ձեռբ 122

Նողոյ դիմոլորա-Թիս Ղեհսաորին։

Լիմ-ան. Ես ոչ հաճ-անեալ էի հոդով տայեցո-ոյն. և ոչ ես Հնազանդեալ էի Պատրիարգին Կոստանդնո-պոլ սի, և կամ ինքեան գերազարձը Կայսերն. ոչ վն պատրիարգական մեծ-ու-Թէն. և ոչ վն կայսերական մեծ վա-յել չու-Թէն. Եթէ ես իսկ ոչ ճանաչէ-ալ էի զձշմարտու-Թին։ քանզի ոչ կա-րէմ ուրանալ զնա. և ոչ հակառակ լինել սրբոց Հարցն։ Ես ասէ Եպս-կո-պին ցկ-Թան. Լու-եալ եմ. զի և դու խո-սովան եղեր ի քս զերկու բնու-Թիս ոչ ապաքէն գիտես. Հետեւիլ զմեզ կար-ծեացն Ղեհսաորի. Եթէ խոստովա-նիմք զերկու բնու-Թին և ես վախ-նամ երրորդու-Թէն ընդ-ունել զչոր-րորդու-Թի, վն վերաբերու-Թէ միս բնու-Թեան։

Լիմ-ան. Ե-րեկ, և յեռանդ, և ի բովանդակ անցեալ շաբաթն յոյժ ազ խոսեցեալ տրամաբանելով։ արդ կա-միմք այսօր և վաղն Հանգստանալ և Թուլացու-ցանել զանձն; ապա յետ երից աւ-ուրց. Եթէ քեզ հաճոյ Թու-նայ. Նոքինա ընդ մեզ ի տրամաբա-նու-Թէ. և խօսեսիս զոր ինչ ած-ցես զմտաւ. Նա և մեք լու-ցցու-ք զբեզ յո ժար կամօք։

Ձրդ երբեք ընդ երիկոյս եղև. մա-տեաւ առ Մ-րնանէ վրդպան Լ-րթա-նէս. և ասէ։ Ձ-ասոն եպիսկն, և մեր Լիմ-ան բովանդակ այսօր խօսեցան ընդ միմեանս յղգս միոյ և երկու-ց բնու-Թեցն։ Ես Մ-րնանէ ասէ ցԼ-րթա-նէս. Կամէի գիտել, Թէ զինչ առ-բե-րէ ոյն Ձ-ասոնն վն հաստատուելոյ զա-նացեալն նա։ Լ-րթանէս ասէ. Ոչ առաջաբերէ զայլ ինչ բայ ի սմանէ. զի Եթէ մեք ասեցեմք զերկու բնու-Թի-

ոչ Թէ միայն լինելոյն նեստորականք. այլ եւս փոխանակ երրորդութեանն
ՃԽԳ 123 Generalē protulit, nisi hoc: Si duas in Christo naturas dixerimus, non Nestoriani dumtaxat erimus, sed & Quaternionem loco Trinitatis in diuinitate confitebimur, propter naturæ alterius accessionem. Tum Vartani Theorianus: Et quibus, ait, probationibus hoc demonstrabat? Nec auctoritatibus, inquit Vartanes, nec syllogismis orationem suā probabat; sed tantùm ita contentiosè, ac inconsideratè voces confusas effundebat, vt Sacerdotibus suis aliquid dicere videretur. Theorianus verò Vartanem interrogans, Quid, ait, Generalis ad ista dixit? Dixit, inquit Vartanes, tota ista septimana plurimùm laboratum esse, quotidianis colloquutionibus habitis; nūc aliquot diebus labores remittendos. Vbi verò colloquiū denuò inchoabimus, inquit, ipse nobis adesto, si placet; ac quicquid ad animnm tibi acciderit, dicito: nos quidem id libenter audiemus.

Post aliquot dies accersiti, ascendimus in Cœnaculum, vbi nuper quoq; collocuti eramus: inuenimus autem Syrum illum Episcopum ad dextrum Generalis latus assidētem, & Armenios Episcopos sedētes singulos suo loco: cumque nos ad sinistram Generalis pro more considere iussi fuissemus, deinde cōsedissent & Episcopi; (quippe primas in confessu nobis offerebant) multo tempore nihil omnino quisquam ad alterū vlla de re proferebat, sed commune silentium erat. Igitur vbi iam plurimum temporis præterijsset, his ver-

bis

bis Generalem Theorianus allocutus est: Audiui, quosdam esse, qui dicant, si duas in Christo naturas confiteamur, non modò nos furiosos Nestorianos, sed etiam Trinitatis loco Quaternionem prædicaturos; ac miror equidem, quonam pacto, qui hæc dicunt, perspicere non potuerint, minimè Nestorium propterea depositum fuisse, quòd duas naturas diceret, (hoc enim illustri & clara voce diuini Patres vniuersi prædicant: Cyrillus quidem his verbis, duas naturas esse dicimus: Gregorius verò Theologus; naturæ duæ, nam Deus & homo: cæterique omnes, quos anteà tibi produxi testes) sed quòd diceret naturas duas inuicem separatas, diuinã seorsum, itidẽque seorsum humanam: ea propter duos filios, & duos Christos esse, Fanaticus ille statuebat; aliũ filium esse delirans, qui ex Deo Patre sit, alium qui ex Virgine; quam ob causam & sanctam illam Virginem vocare Deiparam nolebat. Quod autem minimè Nestorius vnionem confessus sit, sanctus ille Cyrillus in epistola ad Eulogium his ipsis verbis ostẽdit: *Sic & in causa Nestorij, quamuis duas naturas, discrimen carnis, & Verbi indicans, dicat; (alia namque natura Verbi est, alia carnis) vnionem tamen nobiscum non confitetur. Nos enim his vnitis, vnum Christum, vnum Filium, vnum Dominum confitemur.* Ad id verò, quod subijcitur, Trinitatem fore Quaternionem, si duas naturas in Christo confiteamur: pro nobis sanctus ille

Qui duas naturas in Christo cõfitetur, nõ ponit in Deo Quaternionẽ.

Cyrill. ep. ad Eulogium.

vir

զնա՛րդ ա՛նօգնէն այսպիսեացն ո՛չ կա-
րացան ճանաչել, եթէ Նեստոր ո՛չ
եղե՛ նզովեալ վասն այսորիկ զի ա-
սէր զերկու բնութիւն: քանզի և այժ
ա՛ր հարքն բարձր ձայնիւ բարոզեցին
զոյն այս. մանաւանդ սբն Կիւ-
րեղ այսպիսի բանիւ: Երկու ասեմք
զոլ զբնութիւնս: և զի բնիցդ ա՛ն-
ապատն. բնութիւնք երկուք: քանզի
ա՛ն և մարդ: և այլ սբ վրդ պաք,
որք յառաջն բերեալ եղեն ի մէնջ.
ա՛յլ նզովեալ եղե՛. վասն զի ասէր
զերկու բնութիւս բաժանելոյ ի մի-
մեանց, զա՛ն այնինն ուրոյն, և զմարդ
կայինն ա՛ւրոյն: ուստի և զերկու որ
դի, և զերկու քրիստոս այն զնի՛ա
հարն կայուցանէր. ասելով, զայլ
զոլ որդի հօրն սո՛ր, և զայլ որդի
կուսին Մարիամայ: վասն որոյ և
ո՛չ կամէր զամենասբ կոյսն Մարիամ
կոչել ա՛ստուածին: Եւ թէ Նեստոր
ո՛չ խոստովանէր զմիացուածն բնու-
թեանն. մեզ ցուցեալ եղե՛ի նոյն
սբոյն Կիւրեղէ. որ ի Թուղթն ա-
ե՛լքիոս գրէ զայս: Նոյնպէս և
Նեստոր Թէպէտ ասէ զերկու բնու-
թիւն, նշանակելով զտարբերու-
թիւն մարմնոյ և բանին. քանզի այլ
է՛ բնութիւն բանին, և այլ բնու-
թիւն մարմնոյն: սակայն ո՛չ խոստո-
վանի ընդ մեզ զմիաւո՛րուն թիւն:
[զոր՝ մեք միաւո՛րելով զնաւա՛ն զմի քրիս
տոս, և զմի առ խոստովանիմք] ա՛յլ
ա՛ն այն զոր ասեն. Թէ Երրորդու-
թիւնն լինիր չորրորդու թիւն, եթէ
խոստովանիմք զերկու բնութիւն.
պատասխանատուէ վասն մեր սբն
Ա՛թանաս. որ ի Թուղթն ա՛ն
Ե՛պիթէոս գրէ այսպէս: Ա՛մա-
չէաց՝ն նոքա՛, որ կարծե՛ն զերրոր

դա-Թեւն լինել Հօրորդա-Թեւն , ՃԽԹ
եթէ մարմինն ասէ գոլ ի սրբոյ կու- 129
սէն Մարիամայ ասելով . զի եթէ
զմարմինն հաւասգոյակից բանին ա-
սիմք . Երրորդա-Թեւնն ինայ Երրոր
դա-Թեւն . զի այս ոչ մուծանէ զօ-
տար ինչ ի նմա : ապա թէ ասեաք ,
գոլ ի մարիամայ զմարդկային մար
մինն . ի հարկէ վերաբերի այլ եր
ինչ Երրորդա-Թեանն . զի այդպիսի
մարմինն էր ըստ բնու-Թեան օտար
ինչ ի յԵրրորդա-ՈՒԹենէն : Հաւդ ոչ
բան ոչ գիտեն , եթէ ասելով զայս ,
աւելին զնոյն մտած-ու-Թին ներբե-
անց : քանզի ասելով , Թէ մարմինն
ոչ է ի Մարիամայ , այլ Թէ հաւա- ՃԼ
գոյակից է բանին . ըստ այդպիսի 130
մտացն ներբեանց յայտնապէս ասէն
զնոյն , զոր և Երկնչեին ասել . ՅՒ . գոլ
Հօրորդա-Թեան : վասն զի որպէս որ
զի Թեպետ է հաւասգոյակից Հօր . ոչ
այսու ինքն է Հայր , այլ զանազանի
ի հօրէ : նմանապէս և Թեպետ մար
մինն լինէր հաւասգոյակից բանին . ոչ
այսու ինքն էր բանն , այլ զանազանեալ
էր ի բանէն . Եւ եթէ զանազանեալ
ինչ էր ի բանէն . ապա և ըստ ին
քեանցն ներբեանց՝ ամենասուրբ Երրոր
դա-Թեւնն լինէր Հօրորդա-Թեան :
քանզի Աշխարհս , գերակատար , և
անբաժանելի սէր Երրորդա-ՈՒԹենն ոչ ՃԼԱ
է ընդունակ վերաբերու-Թեան ինչ . 131
այլ միայն այս միւս Երրորդա-Թենն
մտացած-ինա ներբեանց՝ գոյր այդպի-
սի : Եւ զիարդ քաղաքանդ լինիք
ցին սրբոյ , որք ածէն զմտաւ զայլ
ինչ ևս բաց ի Աշխարհս աստուած-ոյն
մերոյ Եւ դարձեալ ի ձեռն այլոց պատ
ճառի կարելիք առնանել զինքեանսդա-
Թեան դոյն : քանզի ԵԹԷ կարծէն ,

ՄՀ ևս ԹԷ

vir Athanasius satisfaciet ; cuius in epistola ad Epictetũ Corinthi Episcopum hæc ipsa verba sunt : *Insigni pudore afficientur , qui vel cogitatione putarunt , posse pro Trinitate fieri Quaternionem , si corpus esse de Maria dicatur : si corpus , inquiunt , vnius esse substantiæ dicamus cum Verbo , Trinitas manet Trinitas ; quòd hæc ratio nihil ei peregrinum inferat . Sin humanum dicamus illud ex Maria corpus ; necesse est , aliquid Trinitati accedere ; quòd corpus illud secundum substantiam ab ea sit alienum . Hæc cum ita dicunt , non cogitant , quo pacto seipsos euertant . nam si maximè corpus ex Maria non esse dicant , sed eiusdem cum Verbo substantiæ : nihilominus quod vereri se simulant , ne sentire videantur , id ipsum eos iuxta sententiam suam dicere constabit , nimirùm esse Quaternionem : quippe sicuti Filius , secundum doctrinam Patrum , eiusdem existens cum Patre substantiæ , non ipse Pater est , sed filius cum Patre consubstantialis dicitur : ita & illud consubstantiale Verbo corpus non erit ipsum Verbum , sed aliud quiddam cũ Verbo : si aliud quiddam est , sanè secundum ipsos sacrosancta Trinitas erit Quaternio : nam vera , plenèque perfecta , & expers illa diuisionis Trinitas nullam recipit accessionem , sed ista ab eis excogitata Trinitas . Et quo pacto Christiani erunt , qui alium præter verum Deum excogitant ? Rursus & in altero sophismate stoliditatem ipsorum perspicere licet . Si propterea , quòd sit , atque dicatur in sacris litteris huma-*

Athanasius in epist. ad Epictetũ .

num ex Maria corpus Seruatoris, pro Trinitate Quaternionem dici putant, velut acceſſione facta propter corpus; multùm ſanè falluntur, creatum exaquantes Opifici, & exiſtimantes aliquid accedere diuinitati poſſe. Ignorant denique, non vt aliquid accederet diuinitati, Verbum factum eſſe carnem; ſed vt genus humanum redimeret, &c. Audis, quo pacto beatus Athanaſius, diuinum quendam zelum ſpirans, eos tangat, qui corpus eiuſdem eſſe ſubſtantiæ cum Verbo dicunt? *Pudore afficientur*, ait. item, *Non cogitant, quo pacto ſeipſos euertant.* & rurſus, *Stoliditatem ipſorum perſpicere licet.* Inſipientes, & ſtultos vocat. Et hæc quidem Athanaſius. Nos autẽ alio quoque modo, ſi placet, impietatẽ eorum redarguemus.

ՃԼԲ 132

ՃԼԳ 133

Gener. Mihi ſanè videtur, ad eiuſmodi erroris agnitionem, non eſſe opus ampliori refutatione. nam qui aſſentiri ſancto viro Athanaſio non vult, tantoperè occlamanti eorum veſaniæ, qui corpus eiuſdem eſſe cũ Verbo ſubſtantiæ nugantur, & quaternionem in diuinitate, loco Trinitatis fieri ſomniant: cuinam mortalium, nunc in terris exiſtenti, ſit aſſenſurus, equidem non video. Quòd tamen complures, aut omnino litteras ſacras non legunt; aut legunt illi quidem, ſed aliud quaſi agentes, non ſtudiosè; qua de cauſa mentem earum intimam ignorant: rectè feceris, & acceptum Deo, nobiſque gratum præſtiteris, ſi errorem eorum confutaueris; modò id tibi placeat, & alia facere via poſſis.

ՃԼԴ 134

Theor.

Theor. Multi Satanæ, qui malis oblectatur, & genus humanũ odit, extitere discipuli, vel instrumenta potiùs, ad multorum perniciem; qualis erat abominabilis ille Seuerus, qui Antiochiæ thronum per tyrãnidem obtinuit. Is minimè præceptum illud reueritus, quo dicitur: *Execrabilis, qui in itinere cæco causam erroris præbet*; plurimos in errorem à recta deuocatos via, in perniciei barathrum miserabiliter præcipitauit; cum facere diuersum deberet, nimirùm ab errore ad veritatem diuertere, quod quidem & præsulatus ipsius ab eo requirebat. Deutor. 17

Verùm & ab auribus, & multò magis à corde reiectis Dei mandatis, quæ ita præcipiunt: *Per portas meas ingredimini, & iter populo sternite, deque via lapides amouete*; Is operã dedit, vt non ad structuram illius viui templi, sed potiùs ad ruinam, & offensionem plurimam lapides in via vitæ per infamiam spargeret: adeòque verbis, & scriptis naturam Emmanuelis vnam tradidit, veritus, ne Trinitatis loco quaternio fieret; haud cogitans miser, vti quidem videtur, nomen Trinitatis non habere significationem naturæ, sed numeri personarum, vel hypostasium. Quo igitur modo collegit ille quaternionem, cum nos minimè cõfiteamur Dei Verbum assumpsisse hypostasin, sed nostrum illud in seipso constituisse: adeòque statuamus, Emmanuelẽ esse vnam hypostasin, & vnum filium? Quòd si nouus, ac vanus ille Theologus tres

naturas in ſancta Trinitate confitetur; deinde naturà Emmanuelis humana, quã nos confitemur, ad ſuas illas tres naturas adiunctà, pro Trinitate quaternionem fieri, concludit; optimè id quidem facit; quippe ſeipſum artificiosè, peritèque ſeparat ab vno ſolo Deo, & in opinionem de pluribus Dijs deflectit. Sin vnam diuinitatis naturã & ipſe confitetur, dualque naturas in Chriſto: vndenàm ei naturarum quaternio proficiſcatur, ſcire nequeo. Nec item fieri poteſt, vt in Trinitate quaternionem hypoſtaſium, abſque alterius hypoſtaſis acceſſione, cogitemus.

ևս սուտ ասե-ալբանն խոստովանի զնա
քան բնու-Թիս ի յամենասբ երրորդու
138 Թեն. և յետոյ վերաբերելով առա
դմարդկային բնու-Թին զոր մեք խոս
տովանիմք ի քրիստոս. ասէ լինել նոր
երրորդու-Թի փոխանակ երրորդու-Թեն.
բարի առնէք արդեօք. զի հնարու-Թիւ
և հանձարիւ հրաժարելոյ-ցանէր
զինքն ի միոյ այլ. և խոստովէր ի կար
ծիսն բազու-մ ասե-ոց: հաղիւս Թէ և
ինքն խոստովանի զմի բնու-Թիւն յայ
ծու-Թեն. և զերկու բնու-Թի ի քրիս
տոս. ոչ կարեմ առնսանել Թէ ուսաի և
յե չորրորդու-Թի բնու-Թեայն: և ոչ
կարէ եւս լինել. Թէ մեք, առանց զի
րաբերու-Թե այլոյ անձին, խորհիմք
139 ի յերրորդու-Թեն զչորրորդու-Թի ան
ձանց:

Ես-յետ ասացելոցս այսոցիկ կիմն
էարկ զաչս ես-ր ի վե ասորի եպիսկոպոսն. և
տեսանել զնա երեսանակեալ հայել յերե
կիր, և ոչ երբէք հատբառնալ զաչս.
դարձեալ ի մելխան կողմն, աչիսա
կէր նմա, որպէս զի և ինքն հայէր
հաւատոյն. և տեսանել զնա մելխան,
ժպտեալ. և ասայ ցնմա: Տէրնիմ
զինչ հարցանել ոմ տէր ի քոյ գէրա
կատար սրբու-Թենէդ: և աղաչեմ
զքեզ. ոչ հատնարել ծանրա, տալ ինձ
պատասխանի և լուծումն խնդրոյս:
141 կիմն. ԵԹէ ասե-ոց ինձ զիմա
ցողու-Թիւնդ. ոչ ծանրացայց ծա
նուցանել քեզ զնեինու-Թիւն:

մելխ. Ջնորհէ ասե-ցուք, զոր
ասաս առաջի մեր զերիս կատրս ոսկւոյ
ունօղս զմի բնու-Թի. յր. ոսկւոյ: ԵԹէ
սոցա զմինն արկանեմ ի մէջ հրոյ յա
յժամ հրացեալ մի կատրն ունէր զեր
հու բնու-Թի. յր. ոսկւոյ, և հրոյ ապա
առնել ի միասին զմի հրացեալ կատրն

Aptiſſimũ exẽplum.

Theor. Sint hìc, vel vt in hypotheſi, tria igne potiora, quæ tamen vnius naturæ ſint, auri ſcilicet. Si horum vnum in ignem coniecero, planè ignitum illud duarum naturarum erit; ignis inquam, & auri. Deindè hoc ignito, reliquis duobus nec dum ignitis, interrogo: quotnam ſint hæc igne potiora? triane, ceu

140

priùs

և զեր

և զերկուսն ոչ հրացեալս. հարցանեմ, թէ քանի են ասէ կատարք այսոքիկ. եղեալ որպէս յառաջն. կամ թէ եղեն չորք վս վերաբերեալ բնութեանն հրոյն Հայնա. Օրհնեալ ես այդպիսի հարց տանդ տացէ Յոհաննէս սրբակրօն եպիսկոպոսն Հայոց Հայնանեայ։

ՏՊրն՝. Իսկ քոյին սրբութեդ ինո հետեւութեն զինչ ասէ։ բնութենն վերաբերեալ հրոյն ամենայնի զերիս եղեալս այսոցիկ. թէ ոչ։ Հայնա. Իմն թուի, թէ ոչ ամենայնի։ ՏՊրն՝. Բայց եղելոյն, ասեն ունենին յառաջ զիս բնութեն. և այժմ միոն ի նոցանէ զերկուս բնութեն։ Հայնա. Եւ զայս մեք լսեմ զի առեալ է։ ՏՊրն՝. Ոչ սակաւքն է հարկ հաւատոյ, զերիսորդութեն կատարին լինել չորրորդութեն վս միութեան բնութեանցդ. հրոյն Հայնա՝. Ոչ բնաւ եւ եւ է հարկ հաւատոյ։ ՏՊրն՝. Ուրեմն սպայ իմաստք են այսոքիկ, որք ասեն. թէ ի հարկէ պարտ էր մեզ խոստովանել զչորրորդութեն, եթէ ասէաք ի քո զերկուս բնութեն.

Եւ եբեւ զայս ասաց ՏՊրնանէ. դանգնեալ ասորի եպիսկոպոսն առանց խօսելոյ ինչ՝ եւ ի վերնատանէն հանդերձ քահանայիւքն իւրովք։ և հարցաք նեղով զինա քահանայքն թէ վասնէր ոչ էր խօսեալ ինչ ընդ եպիսկոպոսին. ասաց նոցա. թէ անպատշաճ է ինձ խօսել զայսպիսեսացս ի չորեսի սեղանոյն։

Եղեալ պակաս էր մի թուխտ ի չորինակին չորեսին և լատինացուցին։

ոչ էր ըստ մարդկութեն. զի ըստ աստուածութեն է յամենայնի ամենայնիւ հաւասար մարդ. այլ ոչ ոչ աստուած։ ուրեմն՝ եւս ըստ որում մարդ էր, ունէր

ՃՃԵ զկամս։

prius? An propter ignis naturam facta sunt quatuor? *Gener.* Huius interrogationis solutionem exponat Ioannes religiosissimus Episcopus Cessunij. 141

Theor. Quid verò Sanctitatis tuæ prudentia dicit? ignis ne natura numerum, siue quantitatem trium illorum auxit, an non? *Gener.* Mihi quidem non auxisse videtur. *Theor.* Atquì prius hæc tria vnius erant naturæ, nunc in vno duæ naturæ conspiciuntur. *Gener.* Hoc quoque in confesso est. *Theor.* Non igitur necesse est, trinitatem illorum, ignis vi potiorum, fieri quaternionem, propter alteram illam naturam, videlicet ignis? *Gener.* Non est necesse. *Theor.* Ineptiunt ergo, qui dicunt, necessariò nobis quaternionem pro Trinitate confitendam, si naturas duas in Christo demus. 142

His dictis, surgens ille Syrus Episcopus, nullo verbo prolato, è Cœnaculo cum Sacerdotibus suis egressus est. Interrogatus autem à Sacerdotibus suis, cur nihil cum Philosopho loquutus esset: non sibi licere, dixit, in aliena Synodo de huiusmodi rebus loqui. 143

Hic deerat vt in textu Græco, ita & in translatione Latina folium vnum.

humanitate non erat, nam diuinitate nusquam abest: ergo quatenus homo, non quatenus Deus, ingredi voluit; adeòque voluntate præ-

Theorianus demõstrat in Christo duas voluntates.

præditus erat, etiam quatenus erat homo. Item alibi; *Volo*, inquit, *vt vbi sum ego, & ipsi sint*. Si quatenus Christus est Deus, supra illud Vbi est; (quatenus enim Deus est, in loco non est) fieri verò nequit, vt natura creata supra idē illud Vbi sit: sanè quatenus homo est, vult, vt vbi sit, ibidem & ipsi sint; adeòque voluntate præditus erat, etiam quatenus erat homo. Rursus alibi; Cum veniisset ad locum, sitire se dixit; *Et obtulerunt ei vinum felle mistum, quo gustato non voluit bibere*. Secundum quam partem ipsius dixeris eum sitijsse? Si secundum diuinitatem, affectibus erit obnoxia diuinitas eius, quæ naturâ sua potum appetiuerit. Sin quo ad humanitatem; sanè quatenus sitijt, eatenus & quod naturæ non conueniebat, bibere noluit; eratque voluntate præditus idem, etiam quatenus erat homo. Et alibi dicitur; *Circumibat in Galilæa Iesus, non enim Iudæam obire volebat, quòd eum Iudæi ad necem quærerent*. Si circumitio carnis naturæ competit, non ei iunctæ in eadem hypostasi, diuinitati: nimirùm quatenus erat homo, idem in Galilæa circumãbulans, Iudæã obire non voluit; ergo idem voluntate præditus erat, etiam quatenus erat homo. Et alibi: *Inde egressi, Galilæam pertransibant, nec id quemquam scire, volebat*; neque tamen latere poterat. Item alio loco: *Inde mouens abijt ad Tyri, Sydonisque fines, & domum ingressus, neminem id scire volebat; neque tamen latere poterat*.

Ioan. 17.

Matth. 27.

Ioan. 7.

Matth. 9.

Marth. 7.

ձեսդ. 144

ձեսե 145

ձեսզ 146

Si

ղկամիլ: Եւ դրէլ յայլ ուրեք ասէ. Հայր միմ ղի և ուր եմ ես. և նորա եղիցեն ընդ իս աշդ՝ քս. ոյլ ասդ. կերպանացէ զայս աւէղիս ղի ըստ որում է ասդ. ոչ է պարագրեալ ի տեղւոջէ ուրիքեւսկ ստեղ ծ-եալ բնութեն ոչ կարէ նոյնպէս զե րպատանել զաէղիս: ապա քս, ըստ որում էր մարդ, կամէր. զի և ուր ինչն եղէ. անդ. և եղիցեն նորա: ապահուբեն և ըստ որում էր մարդ, ունէր զկամս Եւ դրէլ յայլ ուրեք ասէ. Թէ նկեալ ի գողգոթա, եառնն նմա գինի ընդ լեղի խառնեալ. և երբև ճաշակեաց, ոչ կամէր ըմպել: աշդ՝ ըստ որում մարդն առնն. Թէ քս ծարաւէր էաց: ոչ ըստ ասդ-ու Թէ. զի ասդ-ու Թեն ոչ է առ րադրեալ կրնդ. և ոչ գանկանայ ըմպել էր Թէ ըստ մարդկու Թէ. ապա ըստ որում ծարաւէր, ըստ նոյն մասին և ոչ կամէր ըմպել զայն, որ բնու Թեն եւրոյ էր գաղշէլի: ուրեմն և ըստ որում էր մարդ, ունէր զկամս: Եւ դրէլ յայլ ուրեք ասէ. շրջէր յու՛ի գա լիլեա. քանզի ոչ կամէր՝ ի հրէաստան գնի շրջել. զի խնդրէին զնա հրէայքն սպանանել: աշդ՝ էին Թէ շրջուն պատ շաձի մարմնոյ բնու Թէն, այլ ոչ ասդ-ու Թէն միացելոյ ընդ նմա: ապա քս ըստ որում էր մարդ, շրջելով՝ ի գալիլեա, ոչ կամէր շրջել՝ ի հրէաստանեուրեմն ապա և ըստ որում էր մարդ, ունէր զկամս: Եւ դրէլ յայլ ուրեք ասէ. Եւ անտի ելեալ անցանէին առ գալիլեա յուղք. և ոչ կամէր, էին ոք գիտաս յէ: Նա և յայլ ուրեք ասէ. Եւ ան տի յարուցեալ՝ եկն՝ ի սահմանս տիւ րոսի և սեդոնի. և մտեալ՝ ի տուն, ոչ ուրեք կամէր յայտնել. և ոչ կա րաց ծածկել: աշդ՝ էին Թէ քս. ըստ որում էր ասդ. աւետարանող էր ըստ

ինքնան . և ըստ որում մարդ , յոկար էր . ոչ ասէ հաւատքեալն. զի Թէպէտ և խաչեցաւ ի մերմէ տկարութենէ. այլ կենդանի է զօրութիւն այր : ասպա ըստ որում մարդ էր . մտեալ ի տունն ոչ ուժեք կամեր յայտնել. և ոչ կարայ ծածկել : ուրեմն և ըստ որում էր մարդ , ունէր զկամս : Է՛ս դարձեալ յայլ ուրեք ասէ . եւ մատեան աշա կէրպէր առ յն . և ասէն . ուր կամիս , զի պատրաստեսցուք քեզ ուտել զպասեքն՝ հաւդ՝ ուսէն զատկին պատշաճ էր այնոցիկ , որք օրինացն էին հնազանդք . իսկ քն հնազանդ էր օրինացն ըստ որում մարդ , այլ ոչ ըստ որում ած , ապա ըստ որում էր մարդ , կամեր ուտել զպատկին՝ ուրեմն և ըստ որում էր մարդ , ունէր զկամս : Եւ դացես զանձինս այլ վկայութիւնս ի սբ գիրսն . որք յոյժանէն զԻմ մանուէլն և ըստ որպէս մարդ , ունել զկամս :

Si Chriſtus, quatenus erat Deus, potentia per ſe ſubſiſtens erat ; & infirmitas , quatenus homo : (ſcilicet *crucifixus eſt* , inquit Apoſtolus , *ex infirmitate* ; *viuit tamen poteſtate diuina*) ergo quatenus homo erat , domum ingreſſus, neminem id ſcire volebat : neque tamen latere poterat ; adeòque voluntate prædituſ erat idem , etiam quatenus erat homo . Alibi quoque dicitur : *Et acceſſere diſcipuli dicentes: quò nos abire vis , & Paſcha manducandum parare* ? Si manducatio Paſchatis ad ſubiectos legi pertinet ; Dominus autem , quatenus homo , non quatenus Deus erat , legi ſubiectus fuit : ergo quatenus erat homo , Paſcha manducare voluit : & erat idem voluntate prædituſ,etiam quatenus erat homo. Reperies & alia ſacris in Oraculis infinita,quę Emmanuelem voluntate prædituſ fuiſſe demonſtrant, etiam quatenus erat homo.

1 Cor. 13.

Matth. 26.

Doctor : Quinam voluntates appellare debemus ? naturales , an hypoſtaticas ? *Theor*. Naturales; quippe ſi voluntates hypoſtaticas dicemus , tres in ſacroſancta Trinitate voluntates concedemus ; quoniã tres ſunt hypoſtaſes . Igitur vt vna voluntas eſt in ſacroſancta Trinitate , quoniã vna natura : ſic duæ voluntates in Chriſto ſunt,quoniam duæ naturæ, ſicut eſt indicatum . *Doctor* : Valdè me iuuiſti per exemplum illud ſacroſanctæ Trinitatis : eſtque mihi perſuaſum , debere nos voluntatem naturalem dicere,non hypoſtaticã ,

Chriſti voluntates nõ hypoſtaticæ,ſed naturales dicendæ.

Itaque cum duas in Chriſto naturas concedamus, neceſſariò duas quoque voluntates confitebimur, diuinam, & humanam.

Theor. Humana voluntas intelligenda eſt, non arbitraria, vel eligẽs: ſed tantum naturalis. *Doctor:* Et quid eſt naturalis voluntas? quid eligens? *Theor.* Voluntas naturalis eſt vis, & facultas, id appetens, quod ſecundum naturam eſt, omniumque proprietatum, quæ naturæ ſubſtantialiter adſunt, conſeruatrix: ſecundum quam ſemper ei, quod à natura voluntate præditum eſt, hoc ipsũ ineſt, vt ad volendum ſit comparatum. Non idem eſt autem, comparatum eſſe ad loquendum, & loqui: nam quidquid præditum eſt vi loquendi, comparatum quidem eſt ad loquendum, ſed non ſemper loquitur: quoniam id quidem eſt ſubſtantiæ, rationeque naturæ continetur; hoc verò conſilij, & loquentis arbitrio formatur: quò fit, vt naturæ quidem ſit, ſemper comparatum eſſe ad loquendum; hypoſtaſis autem, quodammodò loqui: ſicut ad volendum eſſe comparatum, & quodammodò velle. Arbitrium verò, & electio, ſi quidem propriè loqui volumus, in Dominum non cadunt: nam arbitrium, poſt habitam de ignota re quæſtionem, & deliberationem, ſiue conſilium, & iudicium, affectio quædam eſt ad id, de quo iudicium factum eſt; poſt quam electio ſequitur, alterum pro altero deligens. Dominus autem, qui nudus homo non eſt, ſed etiam

Humana Chriſti voluntas, prout ſubiecta diuinæ, & a malo auerſa, non dicebatur eligens, vel arbitraria.

Deus

ձճ 150 տովանեմք ՚ի նմա զկրկու կամս. յր. զյաճախումն, և զմաղդկայինն։

ՀՈրկ՝. Բայց՝ պարտ է՛ մեզ եմա- նալ զմաղդկային կամսն ոչ զոր սահ մանական, կամ ընտրողական, այլ միայն բնական։ ՀՎդեպան. Որպիսի՞ ինչ է կամքն բնական, և որպիսի՞ լն ատրողականն։ ՀՈրկ՝. Բնական կամքն է՛ զօրու-Թի՛ ինչ, որ յանկանայ այնմ եղի, որ է՛ պատշաճաւո՛ր բնու-Թեն նեբեան. և պահէ զյամ յատկու-Թիս նոյն բնու-Թեն. և նովաւ՛ բնու-Թիւն ենԹակայ երևին է՛ բնաւո՛րեալ առ կատիլ։ Հաղդ՝ ոչ նոյն է՛, բնաւո՛րին առ խօսիլ. և նեղդործ-ու-Թ- ձճա սին։ Ապան զի որ որ բնաւո՛րի խօ- 151 սիլ. Թէպէտ ունի զզօրու-Թիւն խօ- սելոյ. ոչ սակայն նեղդործ-ու-Թ- միշտ խօսի. զի զայն ունի զոյա- ցու-Թ- և պատշաճաւո՛ բնու-Թեան, ոչ զայս ունի ընտրու-Թ-, և ըստ կամաւո՛ որու-Թեան ներոյ։ ՀՀատու սա լինի. Թէ բնու-ԹԷն ինչ, զոր միշտ բնաւո՛րեալ առ խօսիլ. և ան- Ձին ինչ, խօսիլ երբեմն։ և զնոյն ասեմ յաղագս բնաւո՛րու-Թեան առ կամիլ, և յաղագս կամելոյ երբեմն։ Հաղդ՝ սահմանական կամքն, և ընտրու-Թիւն, խոհագին և ընտանեբար ասելով, ոչ պատշաճին ասն մերոյ։ քանզի սահ ձճբ մանական կամաւո՛րու-Թիւնն է՛ մե- 152 բաբերու-Թի՛ ինչ կամացն առ այն, որ յառաջ քննեցաւ՛, ճանաչեցաւ՛, և դատեցաւ՛. և յետ նորա հետեւի ընտրու-Թիւն որ ընտրէ զինն միոյ- նակ միտսն։ Ւոոկ առնու մեր. որ ոչ Թէ մարդ է՛ միայն, այլ և աս ած. և լաւ դիտէ զնա ինչ. ոչ պիտոյա- նայ քննու-Թե, և ոչ զգու-շու-Թե, կամ դատմանն. և ս և բնականա-

բար ունի զյօժարութիւն առ բա-
րի, և զգայշութիւն ի չարէ: վասն ձճգ
այսորիկ ոչ դնեմք ի նմա զսահման 153
նախան կամին. և ոչ զընտրողական.
այլ միայն զբնականն:

Եւ յետ այսոցիկ սրբակրօն եպիսկո-
պոսն Սահակ ասաց: Բաւական են սո-
քա յայտագրս երկուց կամացն քո.
մանաւանդ այսոցիկ, որք առանց
հակառակութեան լուան զասացե-
լոցն ի քէն: արդ՝ այսու հետե.
եթէ հաճոյ լինիցի, խօսեսջիր և ա-
յայտագրս երկուց ներգործութեացն
Մարի. վասն զի զանազանելոյ զերկուս
ներգործութիւս քո. համարիմ ոչ
գոլ պիտանացու երկարել յոյժ զբանն ձճդ
մանաւանդ առ ձեզ, որ էք տեղեակք 154
ամենայնի գրոցն: քանզի լաւ զի
տէր. զի Քրիստոս, և առնել կաւ ին
ի Քրոյն. և ծեփել նորա երկու ա-
չաց կուրին. արդ ինչ մարդոյ նման
գործութիւնք. վասն զի եթէ ոչ եմք
անմիտք, գիտեմք զաստուածութիւնն ոչ
Քրիստոսի: եսկ զլուացանելն կաւ
ին ի ըրոյն և ի տեսութիւն, զայս յա-
յտաբերեմք աստուածութեանն: Եւ զայլ ան
դիս օրինակս այսպիսեացս գտանել
եղ որոց ընդհանուր զնաց աշուն գիտու
ձվրդ այս ամ յայտնի լինիցի օրինա
նական հրացեալ սրոյն. զի սա հա
մանգամայն հատանէ և այրէ. եսկ ձճե
այրելն ոչ է երկաթին, այլ հրոյն. 155
և հատանելն ոչ հրոյն, այլ երկա
թին: ուստի և ընդհատութիւնն
և այսուհետև են գործողութիւնք զանա
զան բնութեացն. սակայն վասն միոց
մանն ասելի. եթէ այսուհետև այն ոչ
միոյն ի հրոյն ելանէ, այլ և ա ի երե
կաթէն, և սովոր եմք խօսել. Եթէ երբ
կաթէս այս այրէ: Սովին գաղափար

մ ձճ բաւ

Deus, & qui nouit omnia, nec con-
siderationis vllius eget, nec inqui-
sitionis, nec consilij, nec iudicij;
& tum coniunctionem cum bono
naturaliter habet, tum auersionem
à malo. quapropter arbitrariam, aut
eligentem volũtatem Domino non
tribuimus, sed naturalem.

Tum religiosissimus Episcopus
Isaac dixit: Sufficiũt hæc de duabus
voluntatibus Emmanuelis, ijs qui-
dem, qui non contentiosè, quæ di-
cta sunt, audiunt. Nunc, si placet,
etiam de geminis actionibus dicito.
Theor. Ad demonstrandum actio-
nes Christi duplices, apud vos ora-
tione prolixa non opus esse arbitror,
qui sacris litteris estis innutriti. Nã
expuere, lutumque de sputo confi-
cere, cæcique populas inungere, ,
hominis omnino actio est; quippe
diuinitatem expuere, non dicemus,
si non insani simus. At lutum illud
in oculum, & lucem conuertere, id
verò diuinitati omnino attribue-
mus. Eiusmodi quis infinita repe-
riet, si oracula diuina diligenter in-
spexerit. Erit autem res tota perspi-
cua de gladij quoque candentis exẽ-
plo; nam is pariter & secat, & vrit:
estque dubio procul vstio quidem
non ferri, sed ignis: sectio verò non
ignis, sed ferri: effecta denique di-
uersarum naturarum sunt, tã sectio,
quàm adustio. verùm propter vnio-
nem, non ignis tantùm esse dici-
mus hanc vstionem, sed etiam ferri.
Sic enim loqui solemus: Hoc fer-
rum vrit. Sic quoque rem conside-
rabimus: animæ est, corpus suum

Demon-
strantur
in Christo
duæ actio
nes.

Exemplũ
notandũ.

Oo ani-

animare, ac viuificare; quod quidem ex amborum diremptu patet: nam animà tempore mortis à corpore ſuo dirempta, corpus mortuum manet. cum ergo diuinitas eius nunquàm nec à corpore, nec ab anima dirempta fuerit: quo pacto vim iſtam animæ, viuificantem ſcilicet, non habuit eius diuinitas? nimirùm à corpore indirempta, eique copulata hypoſtaticè, mortuum manere corpus haud ſinebat? quippe dum ineſt anima corpori, nunquàm illud mortuum eſt. Nam cum anima ſit ſpiritus vitalis, corpus ipſum viuificat: ſicut etiam alicubi ſapiens ille Salomon, de impijs quibuſdam, & de aſtrorum cultoribus loquens, dixit. *Luto vilior eſt vita ipſorum; quoniam ignorarunt eum, qui finxit eos, & efficacem animam inſpirauit eis, ac ſpiritum vitalem eis afflauit.* Sapient. 13.

ձճզ 156

ձճէ 157

Gener. Quicumque conſciētia nſuam pedibus proculcat, præſertim in doctrina fidei, non dignus eſt appellari Chriſtianus. Ego verò, Deum teſtem appellans, fateor, me & eiuſdem vobiſcum fuiſſe fidei, & eſſe, ex quo libros ſacros inſpexi: cuius ſcilicet es ipſe fidei, & in medium abs te producti diui Patres. *Theor.* Si ſic credebas, & nunc credis: quare ſcribebas in epiſtola: Dicimus vnam in Chriſto naturam?

ձճը 158

Gener. Equidem reſpiciens ad illud exemplum ab homine ſumptum, quo ſancti Patres vſi ſunt; homine, inquam, ex anima, corpore.

Armenus Patriarcha ſe priùs deceptum fatetur.

ըսաե՛ խորհեալդ ընդն, զոնզի հոդւոյ նեղփոթ-ութիւն՝ է կենդանացուցանել զմարմինն եւ. որպէս յայտ լինի նե՛ ի բաժանումն հոգւոյ ամենայն մարմինն: ապա եթէ ած-ութիւն քո ոչ էրբեք բաժանեալ՛ ի հոգւոյն, և ոչ ի մարմնոյն եւբեան. ընդէր նոյն ած-ութիւն, որ միաւորեալ էր ընդ մարմնոյն, ոչ առնէր զինեփոթ-ութիւն հոգւոյ. և ոչ կենդանացուցանէր զմեռեալ մարմինն: զոնզի մինչ դեռ հոգին ճեալ՛ ի մարմնի. սա ոչ ճեալ մեռեալ. զի հոգի ոչ այլ ինչ է, քան թէ շունչ կենդանացուցիչ մարճեալ. որպէս և խնամատարն Աստուած խօսելով յաղագս աստեղապաշտ անհաւատից ոմանց, ասէ. Թէ ևիկ անքիչ նոցա անարգագոյն եղեւ քան զկաւն. զի ոչ գիտացին զարարածինքն եւբեանց, և զնա որ զբաղ հոգի եառուբ նոցա, և զշունչ կենդանական փչեաց՛ ի նոսա:]

Լիմեան. Որով դնէ զխնդիր մատեան՛ ի ներքոյ ասից եւբ մանաւանդ՛ ի բանն հաւատոյ. ոչ է՛ արժանի կոչել զբնաւանեալ. Քանզի՛ էս կոչելով զած-վկայ՝ խոստովանիմ. եԹէ յորմէ առեխ զգրեանս սբս. այնու հետեւ պաշտեցի և պահեմ զնոյն միաս և զնոյն հաւատս. զոր և դուբ ուսանիք, և սբ հարքն առաքաբերեալք՛ ի քէն:

Մոկ". ԼԹէ առնակէս հաւատոյիս և հաւատոս. ընդէր գրեալ էս՛ ի Թուղթն. Թէ ասեմք զմի բնութիւն՛ ի քրիստոս:

Լիմեան. Որպէս այդպէս վասն օրինակին մարդոյ. որ էգեալ էր առաջի մեր՛ ի սբոց հարցն: զի գիտելով, Թէ մարդն՛ ի հոգւոյ և՛ ի մարմնոյ

բաղկացեալ, ասի մի բնութիւն յետ
միացմանն. առանց շփոթման և փո-
փոխման բնութեանցն յորոց բաղ
կանայ: վասն այսորիկ հատարէի սէ
ֆաբիլ ասելով զքս մի բնութիւն: նա
և պիտելով զասացեալն սրբոյն Կիւ-
ղն. մի՛ բնութիւն բանին մարմնացե-
ալ. կարծէի, թէ սբն կամէր զսոյն
այս ուսուցանել: մանաւանդ զի և
լսէի. եթէ հռոմայեցիքն ասեին զեր
կու բաժանեալ բնութիւս լսա նմա
նութեն Նեստորի: ասէի այսորիկ
մեք զարհուրելով ի բարբառէն բա
ժանեալ բնութեց. ասէաք մի բնու-
թիւ: բայց ասկայն մտաք միշտ այս
պէս նմանապէ և նմանապէ. որպէս և
դու մեզ բացատրեցեր եսկ ի ձեռն ա-
պացուցութեց, և վկայութեց գրոց
ՀՀդր. ապա եթէ այժմ ունիս զայլ
գլխագրութիւն. ասասջիր: զի կարաս
ցուք տրտմաբանել և ի մէ նորա:
ՍՏրն". Ուրեմն ընթացցուք յառաջ
ընթեռնուլ դարձեալ զթուղթն քոյ:
Կիւն. ՀՀդր եղիցի:

Եւ երբոր ընթեռնուաք զթուղթն,
հասաք առ այն տեղին, յորում գրեալ
էր այսպէս: Բնակեաց ի յարգանդ
Կուսին նոյն աստ և հինգ ամիս:
ՀՀդրեան ոմն ասէ ՍՏրնեակ ցկնդն:
ՈՒսաի գիտէս, եթէ քս նոյն աստ և
հինգ ամիս բնակեաց յորովայնի ող
ջախոհ սբ կուսին Մարիամու:

Կիւն. Ուրեմք ամենայն ի վաղ
դասէ ուսանողացն մերոց. եթէ անդրանիկքն
ճանն յարգանդի մարդն երբեմն հինգ
ամիս յամէնի քան զորդիս ոչ ան
դրանիկս: և զատ առաջնացուցա
նեն նոքա զայս կարծիս վկայութիք
նմանանոյն ՍՏողոմոնի. որ ասէ զինքն
նէն, թէ Ես տասն ամիս մեացի կա-

մ ղ ա լեալ

poreque compoſito, quique poſt
vnionem eſſe natura dicitur vna, & 159
naturas, ex quibus eſt compoſitus,
inconfuſas, & mutationis expertes
retinet: minimè mihi, ceu multo-
ties tibi iam dixi, falli videbar. Præ-
tereà putabam, beatum illum Cy-
rillum, cum dicit vnam naturam
Verbi incarnatam, hoc ipſum in-
dicare velle. à pluribus denique au-
diebam, Romanos exemplo Neſto-
rij duas naturas ſeparatas ſtatuere.
Quamobrem vnius naturæ vocem
vehementer propugnantes, pro Se-
paratis naturis, Vnam reponeba-
mus. Interim mente ſic ſentiebam, ձկ
& ſentio, quemadmodùm ipſe no- 160
bis declaraſti per eas demonſtratio-
nes, quas ex diuinis litteris contexe-
bas. Itaque ſi nunc aliud caput ha-
bes, adijcito, vt etiam de illo, ſi vi-
debitur, colloquamur. *Theor.* Er-
go rurſus ex epiſtola tua legere per-
gamus. *Gener.* Age verò.

Cum igitur legeremus, ad eum
locum venimus, vbi ſcriptum erat:
Habitauit in vtero Virginis nouem
menſium, & quinque dierum ſpa-
tio. Dixit ergo Theorianus: Vndè
quæſo id habes, quòd nouem men-
ſibus, & quinque diebus habitaue- ձկա
rit in caſtiſſimæ Virginis vtero? 161

Gener. Accepimus à Doctoribus
noſtris, primigenia quinque die-
bus in matrum ſuarum aluo diutiùs
exiſtere, quàm fœtus non primige-
nios: atque huic opinioni fidem
conciliant ex illo ſapiente Salomo-
ne, de ſeiplo dicente: *Decem men-*
ſium ſpatio defixus in corpore fui.

Sapien. 7.

Chriſtus non habitauit in vtero Virginis nouẽ menſium, & quinque dierũ ſpatio.

Quibus verbis hoc iudicare vult, quòd non modò nouem menſibus in vtero matris ſuæ fuerit; ſed etiam decimi partem aliquam cœperit. Noſter igitur Emmanuel, tanquam fœtus primigenius, par temporis ſpatium in vtero matris exegit.

ՌՃԼԲ 162

Theor. Salomon Hebræorum more tempora metiens, decem menſium ſpatio ſe in corpore defixum fuiſſe dicit: quippe menſes Hebræorum minores ſunt noſtris menſibus. nam ſecundum Lunam menſes ſuos dimetiuntur; adeòque Lunæ principium faciunt menſis principium; ac viciſſim Lunæ finem, menſis ſui finē. Nunquàm vero Luna dies xxx. vel xxxi. inſtar noſtrorum menſium habet: itaque iuxta numerum Hebræorum menſium Salomon dixit: Decem menſium ſpatio defixus in corpore fui. Cæterùm lumen illud Orbis, Ioānes Chryſoſtomus in oratione de Natiuitate Domini noſtri Ieſu Chriſti; qua etiā clarè demonſtrat, quando Natalis Seruatoris celebrandus ſit: cuius quidem orationis hoc eſt exordium: *Quæ olim Patriarchæ parturiebant, prædicebant Vates, iuſti videre deſiderabant; ea nunc euenerunt, hodieque conſummata ſunt.* Sub huius igitur orationis medium Chryſoſtomus ait: *Cum Ioannem Eliſabetha ſextum iam menſem in vtero gereret, Mariæ conceptio principium habuit. hinc iam cognito conceptionis Mariæ principio, nouemque menſibus à conceptione enumeratis: quando peperit, ſciemus.* Non menſes nouem, & dies quinque dicit,

ՌՃԿԳ 163

ՌՃԿԴ 164

Chryſoſtomus in orat. de Natiu. Domini.

ՌՃԼԲ

ՌՃԿԳ

ՌՃԿԴ

թէդ · Լիթան , եմք ոչ ունիմք զայն
ձառն Ոսկէբերանին , բայց սակայն
դիւրին է ուղղել զայս առակ տեսցուք
զինուեալս ·

Ի և դարձեալ ընթեռնլով զթղ
թղին , եկաք ի գլխադրութիւն տո
նից . ներում գրեալ էր այսպէս · Մեք
ծնանիմբնիք զտօնս Ծնընդեան և
զմկրտութէ ան ի միում աւուր · և
ցուցանեմք , լինել զայս իրաւաբար ,
ի ձեռն բազում վկայութէց · Նախ
զի ամ եկեղեցիք այսպէս սովոր էին
առնել մինչ և յառաքելոյն ատեն ·
և Երկրորդ զի Ղուկաս աւետարա
նիչ զնոյն և ցուցանէ , ասելով .
Թէ Զաքարիա քահանայապետն է
մուտ ի տաճարն . և արար զինակար
գութիւն , և եառն զհրեշտակն ի
ծնոյն քաւութեան . որ լինի ի տաս
ներորդ աւուր Թշրին ամսոյ . ՅԲ . ի
տեսութեան , ին է ·

Լոյծ . Ոչ ասաի գնոսա , եթէ տաս
ներորդ օրն Թշրին ամսոյ հանդիպի
ի տեսութեան , ին է Լիթա . գիտեմ ի
հրէից · Լոյծ . Զիարդ ի հրէից . էրբ
հրէից ամիսքն ոչ համեմատին ամսոց
մերոց , և ոչ և ս մեք ամիսքն ամսոցն
հրէական · Եւ այս յայտնի լինի ի զա
տիկն զի վ ս այսորիկ մեք ծնանիմք զա
տիկն երբեմն ի մարտ ամսին . և
երբեմն ի յապրիլ . ոչ հետևելով զինի
զատկին հրէական · Քանզի միշտ ծնանիմք զնոյն ի յառաջին ամսին ի
նիսանայ , Ցղ . որպէս պատուիրեաց
նոցա օրէնքն Մովսէսի · Ոսոան լի
նի , Թէ առաջին ամսին հրեանց էր
բեմ հանդիպի ի մեր ամսին մարտ ,
և երբեմն յապրիլն . և քանզի միա
ցեալ ամիսքն հարկաւորապէս հետ
են առ առաջինն . սակս այսորիկ

մ ղգ եւ թ

ձկե cit , vti tua Sanctitas ſcripſit. *Gener.* Nos orationem illam Chryſoſtomi
165 non habemus : at enim hoc emendatu facillimum fuerit . itaq; miſsũ id faciamus, & ſequentia videamus .

Vlteriùs ergo legentes epiſtolam, ad caput de feſtis peruenimus, in quo hæc erant verba : Quòd Natiuitatis , & Baptiſmi feſtum vno , eodemque die celebramus; id rectè fieri , multis teſtimonijs docemus . Primùm omnes Eccleſiæ ſic factitabant , inde vſque ab Apoſtolis . Altera ratio ; quòd Euangeliſta Lucas id teſtatur; quippe commemorat, in feſto Propitiationis , quod
ձկզ 166 eſt menſis Tiſronis die x. hoc eſt, xxvij. Septembris : quo Zacharias Pontifex templum ingreſſus fuit , & ſuffitum fecit , & Angelum aſpexit .

Natiuitatis . & Baptiſmi Domini feſta non eſſe vno die celebranda, animaduertũt Armeni .

Ad hæc Theorianus, Vnde cõſtat, ait , diem x. menſis Tiſronis eſſe xxvij. Septembris ? *Gener.* ex Hebraico . *Theor.* Quìnam ex hebraico ? atquì menſes Hebræorum noſtris menſibus non reſpondent: nec ipſorum menſibus noſtri : quod ſanè manifeſtum eſt Paſchate ; propter illam enim cauſam aliquando Martio menſe , aliquando Aprili
ձկէ 167 Paſcha celebramus ; cum illud Hebraicum Paſcha non ſequamur . at illi nũquam à primi apud eos menſis , videlicet Niſanis , die xiv. recedunt, quemadmodùm lex Moſaica præcipit : quo fit , vt qui primus apud eos menſis eſt , nonnunquam in eum , qui apud nos Martius dicitur, nonnunquam in Aprilem incidat ;

dat; ideoque menſes in ordine cæteri neceſſariò ſequuntur eum, qui apud ipſos primus eſt: ac ſeptimus ipſorum menſis, quo feſtum Propitiationis apud eos celebratur, non ſemper in Septembrem noſtrum incidit; ſed eſt neceſſe, nonnunquam vt anticipet, nonnunquã accedat tardiùs. vndenàm ergo certus es, diem xxvij. Septembris, eſſe Tiſronis x.

Gener. Sic à Maioribus noſtris accepimus. *Theor.* Quì accepiſtis? per ſcripturam? an citra ſcripturam? *Gener.* Contra ſcripturam. *Theor.* Ex ijs, quæ dicta ſunt de inæqualitate noſtrorum, & Hebræorum menſium, manifeſtum eſt, nõ te ſcire certò, an dies x. Tiſronis ſit xxvij. Septembris; quod cum ignores, nec Ioannis conceptionem noſti: vt ſcilicet eius menſe ſexto, reperire Domini conceptionem poſſis.

Gener. Equidem aliam certitudinem non habeo: corrigetur tamen hoc quoque, Deo propitio, ſi quæ maioris momenti ſunt, emendata fuerint: nam ego diui Chryſoſtomi orationem, qua docet, quando Natalis Chriſti celebrandus ſit, (cuius ipſe ſupra mentionem feciſti) hactenus non vidi; immò ne quidem audiui, aliquam Chryſoſtomi orationem eius argumenti extare: potiùs intellexeram, eſſe quandam de hoc orationem ſancti Epiphanij, Cypri Epiſcopi; quam ipſam quoque non vidi. Aiunt enim diuum Epiphanium, qui eſſet Hebræus natione, de litteris Hebræorum, & Annalium ſcriptore Ioſepho affirmaſſe,

ակը 168

ակը 169

ակը 170

եւ Թնեղբօրդ ամիսն ի-ցնանդ, յորում կատարեն զաօնն քաւու-Թե, ոչ միշտ հանդիպի ի սեպտեմբերն. այլ ի հարկէ երբեմն յառաջ, և երբեմն յետոյ Ո-սամն ուրեմն սատկեւ. եթէ քան և եւ Թնեղբօրդ օրն սեպտեմբերի եցէ տասնեւրորդ օրն Թշրինայ. Ցիթան. Հաշտիս ու-սաւ ի Նահանջն մեծոց ԱՊրն. Որպէս ու-սեալէք հաստատելով սբ գրոցն, կամ Թէ բացատրելով նոցա։ Ցիթան. Թ-էր եւս ընդդիմանալով նոցա։ ԱՊրն. Տատացելոցն ի վերոյ յաղագս ան հաւ-ատարու-Թեան ամսոց մերոց և հրէից, յայտնի եղև քեզ ոչ գիտել սատկիւ. եթէ տասնեւրորդ օրն Թշրին լինի ի սեպտեմբերի. Ն-Է. Թէ ոչ։ եւ երբ ոչ գիտես զայդ. ոչ եւս կարես գիտել զըզաղատւմն Տ-ւմանու. և ոչ եւս գտանել զըզուա-Թն ան, որ եղև ի վեցերորդ ամիս յըզայ մանն սրբոյ Ցարատեսին։

Ցիթան. Ոչ արդեօք ունիմ զայլ ինչ սատկու-Թի։ վն այսորիկ և այս տակաւ-ին ո-ղղիցի օգնականու-Թիւն այ. եթէ եւս ո-ղղեսցին այլ երբեմն որ ծ-անօթագոյնք։ բանզի եւս մինչ և յայ ցիմ ոչ առի զառ ի քէն ինչ առակել ի վերոյ գծառն Ո-սկէբերանին, յորում նա ու-սու-ցանէ յորժամ պատահիմք առ նել զծ-ննդեանդն քի։ այլ և ոչ եւս լուայ. Թէ գոյր այնպիսի ճառն։ բայց միայն լուեալ էի, գտանել զայլ ճառ ինչ սբոյն Ե-պիփանու Կիպրոսի Եպիսկոպոսի որ ի վե այսր երի. զոր և եւս ոչ առի։ և ասեն Թէ սբն Եպիփան, որ ազգաւ հրէայ էր, ընԹերցեալ էր ի դիտան երբայեցւոց. զոնն ծննդեանն քի լինել ի դեկտեմբերի. Ն-Է։ ընդ որ և ասէն հաստատոյն լինել զդրեանան

ի ղդ հրէ-

հրէից. որք ի հռոմէ էին բերեալ ի
յերուսաղէմայ ի կայսրէն Տիտոսէ,
յորժամ և առ զայն քաղաքն։ Բայց ես
ոչ հոգայցեմ յոյժ յղել ածնից և այլոց
սովորութեցն նկեղեցւոյ. Եթէ միա-
բան լինիցիմք ի վերս բանիցն հաւա-
տոյ։

Տէր՛, ահաւադիկ ես ասացուք յա-
ղագս երից սրբենին, որում դուք վէ-
րաբերիք զնահէցարն։ Մի՛թէ զայն
վերաբերութեն առանց քննութեան
թողցուք։ բանզի Եթէ դուք ոչ կա-
միջիք ընդունել զկէրսին որում երգե-
ցին սբ հարքն Ղրղզդ սինհոդոսին
զայն երից սրբասացութեն, պարտ
էր ինձ առաջաբերել զպատճառս, և
ցուցանել քեզ. Եթէ վերաբերութեն
նահէցարին մերժելի է յամէ սբ նիկէ
ղեցւոյն քէ։ Կիթան. Բարւոք որա-
րէք, յիշեցուցանելով մեզ զերից
սրբերգութեն։ վասն որ որ վկայու-
թիք ոմանց վարդապետաց մեծաց,
որք ի դէմս որոշեալ Թուին միայն յա
րաբերել զսրբերգութեն զայն։ Եւ
ես բազում անգամ խորհելով զայնո
սին ընդ անձինս եմ. յոյժ երկչոտ
բակաս։ և կարծեմ. Եթէ առաջինն
հնարողքն այնր վերաբերութեանն
հնարեցին զնա, շարժեալք ի վկա
յութեցն այնոցիկ։ և ուստերն զմեզ,
Եթէ յոյժամ կամիմք երգել զերից
սրբասացութիւն ի դէմս երրորդու
թեն. մի ասասցուք զվերաբերութեն
նահէցարին։ Իսկ՛ յոյժամ երգեմք
զնա՛ ի դէմս որոշեալ միայնոյ. վերաբեր
ցուք երբեմն, որ նահէցար վասն մեր. և
երբեմն՝ որ յարեաւ ի մեռելոց. և եր
բեմն՝ որ հաստարձակ յերկինս. որպէս
զի յերեսանչիւր ժամանակի նորին
դոյն ասասցի պատշաճաւորապէս վերա

ՄՂԵ բեր

ſe, Natalem Seruatoris die xxv. Decembris celebrandum. cum eo conſentire dicunt & ea ſcripta, quæ Titus Hieroſolymis Romam deportauerit, cum eam Vrbem caperet. Verùm non magnoperè ſollicitus equidem fuero de feſtis, alijſque conſuetudinibus Eccleſiæ, modò ſententijs de fide conueniamus.

Theor. Quid autem de illius hymni, quem Triſagium dicimus, eoquòd ter in eo Sancti nomen repetatur, appendice? num illam inexaminatam relinquemus? vt, quoniam in actis ſanctæ ac vniuerſalis quartæ Synodi traditur, qua formà tũc temporis eum iſti diuini Patres pronunciauerint, nos eorum in illo hymno pronunciando formà contẽti ſimus. an & argumenta promenda, probãdumque, Fullonis iſtius appendicem ab Eccleſia pro abominabili, & reicula dici? *Gener.* Tu verò rectè, qui de Trilagio nos admonueris; quippe magnorũ Eccleſiæ Doctorum auctoritates inueniuntur, quæ ſoli Filio hymnum illum Triſagij attribuere videntur: ac ſæpè mecum illas equidem conſiderans, admodùm anxius hæſi; adeoque arbitror, eius appendicis auctores, illis permotos auctoritatibus, eam feciſſe; noſque docuiſſe, quoties de ſancta Trinitate diuinum illum hymnum canimus, nullam faciendam appendicem: at quoties eum de Filio dumtaxat pronunciamus, interdum quidem addendum, qui crucifixus es propter nos; interdum verò, qui reſuſcitatus es: vel illud,

Sacrũ Triſagium nõ erga ſolũ Filium, ſed in tota Trinitatem ſine Armenorũ appẽdice decantandũ, probat Theorianus.

qui

qui aſſumptus es ſurſum: nimirùm vt pro tempore myſterij, apta quoque ſubijciatur appendix; & illam vocem, Deus: & alteram, Fortis: & tertiam, Immortalis: de ſolo propter nos crucifixo, deque mortuis ſuſcitato, & ſurſum aſſumpto, Chriſto Deo noſtro intelligamus.

Theor. Sequitur ergo, vt, cum pronunciatis hunc hymnum cum appendice, filium ter ſanctum appelletis. *Gener.* Nam rectè facimus, eum non modò ter ſanctum, ſed millies ſanctũ appellantes: quemadmodùm magnus ille Athanaſius in oratione de carnis aſſumptione, Trinitateque loquitur: *Non ter modò ſanctus, inquiens, ſed infinitè ſanctus, & omnem ſupra ſanctitatem poſitus.* *Theor.* Patrem verò, ſanctumue Spiritum, ter ſanctos non dicitis? *Gener.* Non. *Theor.* Et vnde profecta eſt iſthæc diſtributio, vt vel ſoli Filio hymnus hic tribuatur, vel toti Trinitati; non autem vel Patri ſoli, vel ſoli Spiritui ſancto?

Gener. Sic à ſanctis hominibus edocti ſumus. nec lõgè abiuerimus: magnus ille Athanaſius in oratione de carnis aſſumptione, ac Trinitate, cuius ſuprà mentio facta eſt, huiuſmodi profert: *Vidimus eum; nec ſpeciem, nec pulchritudinem habebat; nam anteà viderat eum in diuina, glorioſaque forma ſedentem in alto, ſublimique ſolio, cum Seraphi Maieſtatem eius verbis hiſce concelebrabant; Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus ſabaoth; poſteà verò videt eum, aſſumpta ſerui forma, ſimi-*

Athanaſius.

քերու-Թի: և զայն եթէ բարբառեմք. յի. ամ-, հոգի, անմահ, նմանապէս մի- 174
այն ի դէմս խաչելոյն, յարելոյ, և ի վեր հանելոյն զբնաւոսի այլ մերոյ:

Տիրե՛, ձայն յորժամ երգէք զերրորդ սրբեանն վերաբերու-Թիւն հան դերձ. կոչէք զորդի եթէ յաւ անգամ սբ- 175
լիւեան. բարեաւ առնեմք, կոչելով զնա սուրբ ո՛չ միայն եթէ յաւ անգամ. այլ և հաղարիցս. այլ և մեծն ձայնեմք զնա ի նեբբողեանն յիշ- մարդելու- Թէ բանին, և յիշ սրբոյ երրորդու- Թէն ասէ. Թէ ո՛չ միայն սբ եթէ յաւ անգամ. այլ և անբաւ այլ է սբ, և ի վեր սամ սրբու-Թեան եդեալ: Տիրե՛, իսկ զհայր և զհոգին սբ ո՛չ ասէք սուրբ եթէ յաւ անգամ: Լիւեան. ոչ: Տիրե՛. Ես ուսանի ելաբ առնել զայդ պիսի բաժին: վաներ մատուցանեք զերեք սրբեանն կամ որդոյ միայնոյ, կամ բոլոր երրորդու- Թեանն. և ոչ և ս հօր միայնոյ, կամ հոգւոյն սրբոյ միայնոյ:

Լիւեան. ձայսպէս ուսաբ ի սրբոյ հարցն: քանզի մեծն ձայնաս ի ձառն յիշեալ ի վերոյ յաղագս մար դեղու-Թեան բանին, և յիշ երրոր դու-Թէն այսպէս ասէ: Տիեսաբ զնա. և ոչ ունէր զանսաև, և ոչ զդիզեց 176
զնա ամ-այնն և փառաւո՛որ տեսա- կամ՛ հասեալ ի բարձրագահ աթոռ. յորժամ Սերոբէէն փառաբանէին զմեծ-վայել չու-Թիւն նորա. ասելով. սուրբ, սուրբ, սուրբ տէր սաբաւթ- Թ՛ ապա ելաս զնա առեալ զկնը պարանն ծառայի, և նմանեալ մարդկան:] Տիեսի՛, Թէ որպէս այս ամ-այնն վերապեաս Թուի յա-

ցաբէթել զայն ի բնէ սրբերդութենն որ
դուստ միայնոյ։ ՃԿԷ

Նայ և ըստ Եպիփան ի Ճառն 177
յիշս սրբոյ ած-ածնին զնոյն ասէ այս
պէս։ Երանելի ես դու ի կանայս,
որ զբանն զառ ի քէն մարմնացեալ
ծնար։ զբանն ասեմ, որ որդի է հօրն
այլ. որ է ած առաջ քան զյաւիտեան
անս։ անբակիցէն և յաւիտենական.
հաւասարակից ընդ անբաժանելի եր
րորդութենն։ զբանն որ ընդ հօր և
հոգւոյն սրբոյ երկրպագի. որ է հա
ղորդակից հայրական աթոռոյն. և
նստի ի վերոյ քերովբէից։ զբանն
այն, զոր փառաբանեն բառակիր
պեան աթոռքն՝ ասելով. սուրբ, ՃՀԸ
սուրբ, սուրբ տէր սաբաւթ. լի են 178
երկինք, և երկիր մեծ-վայելչութ
նը։] Տես զի և նա և սա և Թեոդիտոս
բերել զերիս զայս որդւոյ միայնոյ։

Ես դարձեալ զեն Յովհէբեան
զնոյն ասէ ի Ճառն յիշս օրհնելոյ, այս
պիսի բանիւք։ ահա այսօր տէրն մեծ-վա
յելչութեամբ փառաւորի. որ ի սկզբան
և առաջագիտեալ ի մարդկէն։ և
հոգւովդ առնէ զերկրաբնակս եր
կնայինս ուրախութիւ. որպէս զի դուս
ցէ զինքն զոլ աւր երկոցունցդ. զի յեր
կրքն կողմանէ փառաւորեսցի հա
մաձայն օրհնութիւ։ Յայն այսպիսի
երկնայինքն ամպրկի ծանուցանելով ՃՀՔ
յերկիր զայս փրկութիւնս, երգէին, 179
սուրբ, սուրբ, սուրբ տէր սաբաւթ։
Լոկ՝ երկայինքս ուրախութիւ մե
ծաւ փառաբանականիցք լինելով, վի
րաձայնէին, ով Յաննա որդւոյ դաւ
Թի։] ՌՀ ապաքէն տեսանես, թէ
որպէս երեքեան սիմեսրին նկե
ղեցւոյ Թուին յարաբերել զերեք սրբե
րութենն ի դէմս որդւոյ միայն։

simílem hominibus factam. Videſne diuinũ hunc virum ſoli Filio videri ter ſanctum iſtũ hymnũ attribuere?

Quin & S. Epiphanius in oratione de ſancta Deipara ſimilia dicens: *Beata*, inquit, *inter mulieres, quæ Sermonem ex te incarnatum peperiſti: Sermonem illum, qui Patris eſt filius; qui Deus ſæculis prior; qui expers eſt principij, & æternus; qui eiuſdem eſt ſubſtantiæ cum inſeparabili Trinitate; Sermonem, qui cum Patre, ac Spiritu ſancto adoratur; qui conſors eſt paterni ſolij; qui Cherubis inſidet; Sermonem quem illæ quadriformes beſtiæ verbis hiſce concelebrant: ſanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Sabaoth: plenum eſt cælum, & terra maieſtate ipſius.* Viden' vt & ille ſoli Filio ter ſanctum hymnum attribuere videatur? Epiphanius.

Quin & diuus ille Chryſoſtomus in oratione de Benedicto, cuius initiũ, de miraculis in miracula: verbis his eadẽ dicit: *Hodie Rex maieſtatis in terra ſic concelebratur, vti Vates deſcripſit: & lætitiæ cæleſtis participes terrigenas facit; vt oſtendat amborũ ſe dominum, qui vtrinque conſona voce concelebratur. Propterea ſuperi quidem illi ſalutem iſtam in terris indicantes, canebant: ſanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Sabaoth; plena eſt vniuerſa terra maieſtate ipſius: Inferi verò cum lætitia cæleſti celebrationem ſuam coniungentes, clamabant: Hoſanna filio Dauidis.* Vides, hæc tria magna Eccleſiæ lumina videri Filio ſoli ter ſanctum illum hymnum attribuere? Chryſoſtomus.

Theor. Benè dictum abs te, videri; non enim attribuunt, ſed attribuere videntur; videntur autem, ſed quibus, obſecro? qui penetrare ad profunditatem ſententiæ magnorum iſtorum, diuinorumque hominum nequeunt. Cum Seraphi maieſtatem eius concelebrabant, inquit eximius ille Athanaſius; ſed non ait, ſolum concelebrabant abſque Patre, ac Spiritu ſancto: quippe ſi totam Trinitatem concelebrabant, neceſſariò ſcilicet concelebrabant & Filium; quapropter rectè dixit Athanaſius, cum Seraphi eum concelebrabant. Sic & ſanctum Epiphanium, & diuum illum Chryſoſtomum, & cæteros ſanctos homines, quoſcunque talia ſcribentes repereris, intelliges.

ձՁ 180

ձՂա 181

Fuerit autem res tota perſpicua per exemplum, hoc modo: Mulier quædam, non regio prognata genere, imò nec illuſtri quidem admodùm, filiam venuſtiſſimam habuit, forma, pudicitia, prudentia mulieres eius temporis vniuerſas ſuperantem. Eam videns Imperator omnibus prædita femineis virtutibus, ac ſinceris quidem, minimèque fucatis, vxorem ſibi accepit, & imperatoria pro more corona redimiuit. Adpetente verò tempore, quo vrbs vniuerſa fauſtis vocibus Auguſtis acclamare conſueuit: quidam matri Auguſtæ, veni, ait, vt filiam tuam ab vrbe tota fauſtis excipi vocibus, audias. Tum Generalis, interrupto Theoriani ſermone, intelligo, inquit, quid dicere velis:

Exemplũ notandũ.

ձՃԲ 182

Մեծ. բարւոք եղեւ ասացեալն ի քէն. Թէ Թուին՝ քանզի ոչ յարաբերին իսկ այլ Թուին յարաբերել՝ հաւատոյն Թուին՝ նոցայ արդեօք, որք ոչ կարեն իմանալ զիարսս Թէ բանիւ սբ վարդապետացն այնոցիկ՝ քանզի եր ջանիկ սբն հաՂ Թանաս ասաց. յորժամ սերովբէքն փառաբանէին զմեծ-վսյկրս-Թի նորա՝] այլ ոչ ասաց. Թէ փառաբանէին զորդի միայն առանց հօր և հոգւոյն սրբոյ՝ զի երբ փառաբանէին զբոլոր երրորդութիւն. հարկաւորապէս փառաբանէին և զոր դի՝ Եւ նմանապէս և մեսրոպ զքն Եպիփան. և զՅովհէբեանն. և զայլ սբ վրդ. որք գրին զբանս սոյնպիսիս՝

ՁՂ՝ յայնժամ եղեւգի այս երջ-ղու-Թիս՝ ի ձեռն օրինակիս այսորիկ՝ ԵԹէ կին ոմն էր գաեալ՝ ոչ՝ ի Թագաւորական ազգէ, և ոչ յաշխարհական գաւմէ. որ ունէր դուստր մի գեղեցիկ, որ տեսանիւ, հասեալ տու-Թ՝ և խոհեմու-Թ՝ գերազան ջէր զամ դասերբ ժամանակին այ նորիկ՝ ուստի տեսեալ զնա Կայսրն ամ իգականս չսորհօք զարդարեալ էառ զնա՝ ի կին ի-ր. և եղ՝ ի գլուխ նորա զԹագն կայսերական՝ Եւ ա-պա յորժամ՝ ի դիպուկ ժամանակի սովոր էր քաղաքն բովանդակ՝ օրհնս տասիտառ ձայնիւ աղաղակել առ Թագաւորն և Թագուհին. և՝ ի ձայն ցնծու-Թ՝ տալ նորա զիւրաւս օրհնու-Թեան. ասաց մի ոմն առ մայրն Թագուհոյն. եկ, և տես, որպէս ամ քաղաքացիքն զծաւիս հարկանեն, և փառաբանեն զդուստրն քոյ Ե-սինչ զեռ Մրիանէ զայս ասէը. Կրնամ կռնեաց զբանն նորա և ասաց. Իմաց

ցայ ղրբինչ կասիս ասել. այլ. Թէ որ պէս այս ձայն փառաբանութեան էր հաճ ասաւ առ Քաղուհին և Քաղաքն որն նոյնպէս և Սերովբէքն յորժամ փառաբանէին զորդի. փառաբանէին և առ հայր և հոգին սբ: վասն այ սորին սբ հարքն ասելով, Թէ փառաբանէին զորդի, ոչ ասեն զորդի միայն:

ԼՏրի՛. Հաւատացեալ զիս յաշխատութենէ, տէր սբ. վն մեկնութեանցն ապա Սերովբէքն ոչ որդւոյ միայնոյ երգէին զերեք սրբեանն. այլ բազանդակ երրորդութենէն: ասակս այ սորին անպատշաճ է՝ վերաբերել զնա չէցարն. կամ զայլ ինչ վերաբերութեան: Թէպէտ և՝ ի նախասացեալ բանիցն սրբոյն Եպիփանու յայտ և լինի. Թէ սբն ոչ խմացեալ էր զերեք սրբեանն զորդոյ միայնոյ: վն զի ասէ. Զբանն որ է՝ հաղորդականիկ հայրական աթոռոյն. և նստեր՝ ի վր քերովբէից:] Հաւ յս արդեօք ոչ նշանակէ, զորդի միայն նստիլ՝ ի վերայ քերովբէից առանց հօր և հոգւոյն սրբոյ. զի յառաջ կոչեաց զնա հաղորդական հայրական աթոռոյն և զոյն և նմանապէս զփառաբանութեան Թէնէն մեծ վայելչութէ. զի երբ նստեալն է՝ նոյն հաճ ասաւ. և հաճ ասաւ է փառաբանութէն: Հաւ ասէ. ոչնմանալ զայս. օգնէ մեզ ասացեալն առ Հռոմայեցիսն Հոգի կաուռ. որ ի գործս առաքելոյն գրէ՝ ի վերջն. Թէ սբն Պօղոս ասաց զբանս զայս: Բարւօք հոգին սբ խօսեցաւ՝ ի ձեռն Եսայեայ մարգարէին առ հարսն մեր. ասելով. գնա առ ժողովուրդս այս. և ասա նոցա. ականջօք լուիցէք, և ոչ հասանիցէք. տեսանելով տեսանիցէք, և ոչ հայեսջիք. և այլ:] Հաւսպ զինչ ասաս ցուբ: մի Թէ հոգին սբ միայն՝ ի բարձ

velis; quando illæc acclamatio fausta communis eſt Auguſto cum Auguſta, rectè quis dicere poteſt, quòd qui Filium, Patrem quoque concelebrent, & Spiritum ſanctum: hæc enim omnia, tam ſimul, quàm ſeorſum enunciata, vera ſunt: modò ſolius vox non adjiciatur.

Theor. Liberaſti nos moleſtia, ſanctiſſime Domine; nimirùm ſequitur, Seraphos non Filio duntaxat hymnum illum ter ſanctum ceciniſſe, ſed vniuerſæ Trinitati. Propterea non addendum eſt illud, *Qui crucifixus es*, nec alia quæpiam appendix. Quanquam & aliunde probari poteſt, magnum illum Epiphanium non de ſolo Filio ter ſanctum hymnum intellexiſſe, idque de verbis dicti ejus, antea poſitis; ait enim: *Sermonem, qui conſors eſt ſolij paterni; ſermonem, qui Cherubis inſidet*. Certè non hoc vult, ſolum Filium Cherubis inſidere ſine Patre, ac Spiritu ſancto; nam anteà ſolij paterni conſortem dixit. Idem de concelebratione maieſtatis intelligendum; communis eſt ſeſſio; communis celebratio. Nec parùm nobis ad hunc ſenſum & illud confert, quod in Actis Euangeliſta Lucas in extremo ſcribit; ait enim, Paulum hoc verbum protuliſſe: *Rectè Spiritus ſanctus per Eſaiam vatem loquutus eſt ad patres noſtros hiſce verbis: Vade ad populum hunc, & dicito; auribus audietis, & non intelligetis; videntes videbitis, & non perſpicietis, &c.* Quid ergo? Act. 28.

ſolumne Spiritum ſanctum dicemus, in alto, ſublimique ſolio conſidentem, Eſaiæ vati præcipere; Vade ad populum hunc, &c. quoniam diuus Paulus ſancti duntaxat Spiritus meminit? an Patrem quoque cum Filio? *Gener.* Hoc iam ſolutum eſt; nec quidquam dicendum ampliùs. *Theor.* Deinceps videamus, quid in epiſtola tua de vnguento perſcripſeris. *Gener.* Rectè dicis: ita fiat.

ՔԱՂԶ 186

Sacra Vnctio ex oleo oliuæ ſolùm cõficienda.

Itaque caput de vnguento legentes, hæc ſcripta reperimus. Rurſum præcepit ipſa ſcriptura, vt ijs oleis olerum, quæ ſeſaminum vocant, vnguentum noſtrum conficiatur, non ex oliuarum arboribus; atque hoc reapſe verum eſt. Cauſa rei eſt hæc; quòd in Armeniorum regione non ſunt oliueta, ob aëris in ea regione frigus: itaque neceſſitas ipſa flagitat, vt oleum illud, quod in ipſa regione reperitur, ad vſum vnguenti adhibeatur; qua in re nullum ego ſpirituale delictum video. *Theor.* Miror Domine, cur ad Imperatorem hoc perſcripſeris; nam plurima hìc oliueta video, & quidem olei ſatis. *Gener.* Verùm iſta vnguenti confectio principium habuit ad Orientis plagam intimam, vbi nulla ſunt oliueta: indeque nos acceptam ſeruamus hactenus.

ՔԱՂԷ 187

ՔԱՂը 188

Deinde capitis eiuſdem parte proxima perlecta, ſic ſcriptum inuenimus: Sicut vinum ſanguinis Chriſti materies eſt, & cuiuſcunque ſit coloris, recipi debet; ſiue nigrum, ſiue rubrum, ſiue album

vinum

քագահ աԹոռն նստեալ, հրամայէ ած ժողովուրդն, և այլ. վասն յիշելոյն սրբոյն Պօղոսի միայն զհոգւոյն սրբոյ: կամ Թէ զնայն և հրամայեաց հայրն ընդորուսոյ: ԼփԹան. Հարց՝ լուծեալ եղև տարակուսանքս այս. և ոչ տակաւին հայ ենչ ասելի՝ ի վերնոյսն: Մոբն. Հապա այսուհետև տեսցուք, Թէ զինչ գրեալդ էս՝ ի ԹուղԹն յղդս մեռոնի: ԼփԹան. Բարւոք ասես: այսպէս եղիցի:

Եւ ընԹեռնլով մեք զգլխաւոր բոԹէն, որ վերս մեռոնին. գտաք գայս գրեալ: Եւ դարձեալ հրամայէ գնոքն մեք. զի արասցուք զմեռոնն՝ ի ձիԹոյ շուշմայի, և ոչ ձիԹենեաց. և այս երաՀի: որոյ պատճառն է. վասն զի՝ ի հայոց աշխարհն ոչ գտանին առնկէ ձիԹենեաց վերս մեծ ի ցրտոԹէ յօդոյն որ ՀնդԿ: ուստի և ինքն հարկաւորուԹին պահանջէ. զի յեւրոպացանչելոց աշխարհի մեռոնն արտասցի այնուՀետև, որ գտանի՝ ՀնդԿ: որոյ վերայ ես ոչ առնամնեմ գոլ հոգևոր ինչ մեղք. Մոբն. Յոյժ զարմանամ առ. Թէ վասնէր գրեալդ ես առ բարեպաշտ Կայսրն զայդ: քանզի տեսանեմ յայսմ աշխարհիս զբազում ձիԹենիս. և գոլ և զբաւական ձէԹ: ԼփԹան. Ճշմարիտ ասես. բայց այսպիսի արարողուԹիս մեռոնին սկսաւ լինել՝ ի վերին կողմն արևելեայց. յորոյ ոչ գտանին ձիԹենիք: և զանստուստ առեալ մեռոնն մեք պահելոք աստ մինչ և ցայսօր:

Եւ ասպ յետ ընԹեղցմանն առաջին մասին նոյն գլխոյն ԹԷՀնդ, այս պէս գտաք գրեալ: Որպէս գիտեն. որ է՝ նիւԹ արևմանն բեր. Թևկեա սեաւ եղէ, կամ կարմիր, կամ սպիտակ, կամ

զինարդ և նշէ. առնուլք ՚ի կնէ. և ՃՀԹ
պատուաստելիք ՚ի խորհուրդ. և լինի 189
արիւն քրիստոսի. զի յդպիսի օրինակիւ
ոչ է յարմար մեզ երթալ մեզոյ՝ զի մեք ոչ
վիճաբանեմք այժմ յղկոյ դուռոցնե-
թոյ, այլ յղկոյ ևնեաիայի, և ևնքեան
նե-թոյ. և ոչ դուռ լսէ դեառս. զի թէ
պետ զինի կարէ լինել ՚ի զանազան
պտղոց, ՚ի նռնւոյ, ՚ի կեռասէ, և յայ
լոց պտղոց և խոտոց. սակայն ոչ պա
տուական, ևթէ ոչ միայն զինի յորթոյ
նմէ և ՀԷՔՆ ՚ի զանազան խոտոց և
պտղոց կարէ լինել. բայց ՚ի սրբոց
հարցն ՀԷՔՆ ՚ի ևնեևնեաց միայն առ
նանի ՚ի կնէ վասն մեռոնին, և ոչ այլ
ոսկէս և աւ անդեալ ոնիմբ ՚ի սրբոց ՃՂ
յն ՀԳ-էնէսեոսէ արեսբագոյ. և յայ 190
լոց ոչ սակաւ հարց սրբոց: և պատ
ճառն այսոքիկ է ինքն անուանն. զի յոր
ժամ անուանիմբ պարզապէս, ՀԷՔ. մի
այն իմանի ՀԷՔՆ ՚ի ևնեևնեաց. և ոչ
այլ ոնկ յորժամ կամիմբ նշանակել
զՀԷՔՆ շուշմայինն, կամ զկտաւատինն և
կամ զայլ ոք. այնժամ վերադրեմբ՝
շուշմայի. կամ կտաւատի. և այլ ևս
զոր օրինակ, ևԹէ միայն ասէ ասելիք.
իմանի նաւն փայտէղէն և ոչ այլ
ոնկ ևԹէ կամիմբ նշանակել զնաւն ՃՂ
քարեղէն, վերադրեմբ զքարեղէնն: 191
և առանց այսպիսի վերադրութեան՝
ոչ երբէք քարեղէն նաւն իմանի. Ըստ
սմին դաղափարի՝ ասելի է յաղագս ՀԹ
թոյ. և ևնեթոյն շուշմայի: զի ասե
լով, ՀԷՔ, առանց վերադրութե.
իմանի ՀԷՔՆ ևնեևնեաց միայն: Ք՚Թան.
Եւ այս ևս դիւրաւէս ուղղեցոյ:

Ե՚ զինի առաջելոցս այսոցիկ՝
սկսան քահանայքն երգել զաղօթս
երեկոյին արտաքոյ ևկեղեցւոյ ըստ
սովորութե ևրևանց: վն որոյ ասէ

ՅԱ ԼՄՐՔ

vinum fuerit; quoniam per miniſterium ſacrificatur, & Chriſti ſit ſanguis. *Theor.* Exemplum hoc tuum parùm ad ipſam rem quadrat: non enim de coloribus nobis eſt quæſtio: ſed de ſubiecto, ſiue materie. Noſti enim diuerſis ex arboribus vinum fieri; nam ex pomis, & ceraſis, & alijs fructibus, & herbis quoque conficitur; ſed ad hoc Sacrificium non adhibetur, niſi duntaxat ex vite factum. Sic & de oleo; fit ex lauro, iunco odorato, & alijs multis oleum: ſed à ſanctis Patribus oleũ oliuæ cæteris eſt prælatum; atque hoc cuilibet cognoſcere licet, tam ex ſancto Dionyſio Areopagita, quàm alijs ſanctis hominibus non paucis. Nec minoris eſt momenti argumentum, quod ex ipſo nomine contexitur: quippe ſi ſimpliciter oleum dicatur, ex oliua factum intelligitur; at cum oleum laurinum, vel iunceum, vel ſeſaminum, & huiuſmodi alia ſignificare volumus, adijcimus, laurinum, iunceum, &c. Quemadmodùm enim ſi nauim dicam, facta de lignis, clauis, & pice nauis intelligitur: ſed ſi nauem lapideam ſignificare velimus, lapideã adijcimus; abſque qua appendice nũ quam ex ſola nauis appellatione, lapidea nauis intelligetur: eodem modo ſtatuendum de oleo, & oleo ſeſamino. quapropter oleum abſque appendice dicentes, ex oliua factum ſignicant. *Gener.* Hoc quoque correctu facillimum fuerit.

His ita dictis, Sacerdotes eius pſallere cœperunt hymni veſpertini

ſeriem

Armenij psallebāt extra Ecclesiam.

seriem extra Ecclesiam, de more ipsorum. Et Theorianus, cur extra Ecclesiam Sacerdotes tui stant, ait, cum psallunt? *Gener.* Scriptum est: *In omni loco dominij eius. Theor.* Similiter scriptum est: *Celebrate Dominum omnes serui Domini, stantes in domo Domini.* Et rursus: *In Ecclesijs Deum celebrate.* Et alia sunt infinita eiusmodi. Sed interrogo, vnde hoc accepistis? *Gener.* Doctores nostri, qui seriem, & ordinem rerum Ecclesiasticarum nobis tradiderūt, solam diuinam administrationē intra sacrum templum perficiendam statuerunt, ingrediente solo Ponti fice, reliquo populo foris stante: cætera fieri extra templum debere, nec id citra rationem, ordinarunt: nam valde veteribus noua præstant, vt vmbræ veritatis; quippe mactatur intùs Dei filius pro totius mundi salute; maioremque reuerentiā exhibere nos templo nostro, quàm illi apud Hebræos, par est. Etenim illi si puri essent, in id sanctum ingrediebantur, quod mundi vocabant; non tamen in Tabernaculum, quod Sanctum sanctorum dicebatur, & vmbra sacri apud nos templi erat: nos verò, toti coinquinati sordibus, quo pacto sanctissimum Dei templum ingrediamur? Quod cum Doctores nostri non ignorarent, ita fieri debere statuerunt.

Pſal. 102. Pſal. 134. Pſal. 67.

ՀՂԲ 192

ՀՂԳ 193

ՀՂԴ 194

Theor. Doctores vestri, qui hæc ordinarunt, contraria statuisse videntur illis cccxviij. sanctis, ac diuinitus gubernatis Patribus, qui Nicææ conuenerunt. Etenim illi sic

Nicæna Synodus. can. 11. apud Latinos.

in x.

ՅԲ

սահ

սահմանեցին այսպէս. եաշխարհ, որք հրաժարեցան ի հաւատոցն քոց առանց բռնաբռնոյ հարկաբռնութեան, և առանց կորստեան ընչիցն եւթանց, և կամ առանց կարծեաց այլոց վնասուց որք հանդիպեցան ի ժամանակս հալածմանն Լիկինեանոսի. Թեպէտ և ոչ էն արժանի գթութեանն. սակայն հայմարեաց այս սէր սիրհոդոսս վարել գթութիւն ընդ նոսա. մի որոյ՝ եթէ ապաշխարիցեն. ճաւցէն երիս ամս ի մէջ հաւատացեալ լսողաց. և ապա ամս եւթն լիցին ի վայրապոյն կարգի. և յետոյ ամս երկուս աշօթեացեն ընդ ժողովրդեան, բայց հաղորդութենէ խորհրդոյն։] ՃՂՂ

ԼՈՒԻՍ. Թէ ոմն նիկիոյ սէր ժողովն հրամայէ. զի անկեալքն յոտապատուութենէ՝ լսողք եղիցեն ամս երիս միայն. յր. ճաւցէն արտաքոյ եկեղեցւոյ լսելով զընթերցուածս սէր գրոց. բայց քահանայք ձեր միշտ ճաան ի մէջ լսողացն. եւ ապա կանոնն ասէ. եւ ամս եւթն լիցին ի վայրապոյն կարգի յր. ճաւցէն յեկեղեցի. և ի յետին կողմն ամբիոնին կացեն։ եւ դարձեալ ասէ. եւ յետոյ ամս երկուս աշօթեացեն ընդ ժողովրդեան. բայց ոչ ընկալցեն զհաղորդութենէ՝ ի սէր խորհուրդն, եթէ ոչ զկնի երկուց ամացն։ եաշխ՝ եթէ նզովեալք կալեալքն եւս մնանեն ի տաճար. ընդէր օրհնեալ ժողովուրդն ար տաքոյ ճաայցէ։ Լիթան. ՃՂՂ ոչ երբեք զդուշացեալ էի վն այդպիսի կանոնիդ. որ և արդեօք յոյժ հաստատէ զբանն քոյ բայց մեզ ոչ է պետու զբաղում հոգս ունել յղեալս այսպիսեացս. եթէ լինիցիմք միաբան ի վն հաւատոյ։ ԼՈՒԻՍ. եաշխ Թողեալ զայսպիսի՝ առացուք զսահմանն երրորդ ԼԺն

ՅԳ հոդս

in x. Canone ad verbum aiunt: *De ijs, qui fidem Christianam citra coactionem, & faculiatum ademptionem deseruerunt, aut absque periculo, vel eiusmodi quopiam, quod durante Licinij tyrannide contigit: visum est sanctæ Synodo, tametsi humanitatem nullam mereantur, benignè vt tamen cum eis agatur. Quotquot ergo verè pœnitentiam agunt, tres annos inter audientes exigent fideles; & annos septem inferioris erunt ordinis; & biennio citra* * *oblationem cum populo precabuntur.* ՃՂՂ 195

* Id est, perceptionem Sacramentorũ.

Vides, tam fœdè lapsis à canone præscribi; tres tantùm vt annos auditores sint, hoc est, extra Ecclesiam stent in * Ferula, sacrasque litteras audiant. Tui verò Sacerdotes semper inter auditores hærent. Quid deinde canon vlteriùs? Et septem, inquit, annos erunt ordinis inferioris: hoc est, Ecclesiam quidem ingredientur, sed in parte ambonis postica stabunt, & cum Cathecumenis exibunt. Annos denique duos fidelibus astabunt, & cum eis precabuntur: non tamen Sacramentorum quoque perceptionem impetrabunt, donec biennium præterierit. Si ergo constricti excommunicationis pœna, templum tamẽ ingrediuntur? *Gener.* Nunquam animum isti canoni hactenus aduerti: tuæ quidem orationi plurimum momenti affert. Sed de his esse solliciti non debemus, modò citra fidem, vt dixi, consenserimus. *Theor.* His igitur in præsentia dimissis, de-

* Locus, vbi stabãt qui erant veluti sub ferula.

ՃՂՂ 196

ՃՂՂ 197

fini-

finitionem quartæ Synodi, ſi placet, inſpiciamus; quam heſterna die tibi obtulimus. *Gener.* Ita fiat. lubet enim de vocibus quibuſdam, in ea poſitis, interrogare. Sed priùs vtrumque librum inter ſe conferamus, & videamus, an ſibi reſpondeant: deinde quæramus de ijs, in quibus hæremus.

ՀՂԸ 198

հոգոյն. զոր և քեզ մատուցեալ էաք երեկ։ Ակնայ. Այդպէս եղիցի. քանզի կամիմ զքեզ հարցանել զբառիցն ոմանց էդելոց ի նմա։ Եւ ապա քննեսցուք զերկոսին գիրսն, և առցուք, եթէ հանդիպեսանան միմեանց. և ապա քննեսցուք զայնոսիկ, զորոց անհնիմք տարակուսութեի

Սահման չորրորդ Ժողովոյն Քաղկեդոնական սրբոյ հարցն։

Քաղկեդոնեի։

SVfficeret quidem ad perfectã pietatis cognitionem, & confirmationem, hoc eruditum, ac ſalubre diuinæ gratiæ Symbolum, quod & perfectam de Patre, & Filio, & Spiritu ſancto doctrinam tradit, & Incarnationem Domini fideliter excipientibus exhibet: ſed quoniam illi, qui prædicationem veritatis abolere conantur, per ſuas hæreſes nouas quaſdam doctrinas pepererunt: alijs ſuſceptæ propter nos adminiſtrationis dominicæ myſterium corrumpere audentibus, & Deiparæ vocem Virgini tribuendã negantibus; alijs confuſionem, & commiſtionem introducentibus, & vnam eſſe carnis, diuinitatiſque naturam, ſtultè comminiſcentibus, adeòque per hanc confuſionem mõſtroſè ſtatuentibus, diuinam Vnigeniti naturam eſſe paſſibilem: ea propter hæc ſancta, magna, & vniuerſalis Synodus, eos ab omni contra veritatem machinatione volens excludere, doctrinamque traditam antiquitus immotam aſſerens, ante

ՌՂԹ 199

Ա՛ռ ի կատարելագոյն ճանաչել զրուղղափառ հաւատսս. բաւական էր նախասացեալ խորհրդական և փրկական դաւանութենն նիկիոյ և կոստանդնուպօլսի սր Ժողովոյն. որ ուսուցանէ զկատարել վրդովմուն զհօրէ, և զորդւոյ, և զհոգւոյն սրբոյ. և յայտ առնէ զմարդեղութենն աստ ընդ հաւատարիմս ընդունողացս. բայց քանզի այնոքիկ. որք ջանան խափանել զբարեզուարթն ձգմարտութենէ. ի ձեռն հերձուածոցն նոր-բանից առաքելաբերին դնորանձև վրդովմունս. զի ոմանք իշ խանգին ապականել զնորհուրդն եղելոյ վասն մեր անօրէնութենն բի. և ան պատշաճ հասանելոցն կոչել աստ-ած-ծնի զամենասր կոյսն Մարիամ. և այլ ոմանք՝ մուծանելով զրխութիւն և

ՅՂ 200

զկատարակուիս, անմատաբար առաւելն զմի զոլ զբնութենի մարմնոյ և աստուածութենէ. և վն չխորհմանն այնոքիկ՝ չարչարելի առացին զաստուածային բնութենն որպէս. Մակս այնոքիկ այս մեծ և տիեզերական սր Սինհոդոսս՝ կամելով մերժել զնոցին աւտ չար հնարս որ ի դէմ ճշմարտութենէ. և անշարժ պահել զաւանդեալն ի սկզբանէ զվարդապետ

ՅԴ ութենէ

ատ-Ն. Նախասպէս սահմանեալ, զի
հաստատուն և անսասան մնասցէ
հաւատն ՅԱ. Ա. և Ը. սրբոյ հարցն ։
եւ և սա հաստատէ զվարդապետու-
Թիւն յիրս գոյացու-Թէ հոգւոյն սրբոյ ,
ոչ անդեալ լեալ ի Ն.Ճ.Ե սրբոյ հարցն
կոստանդնուպօլսի ժողովոյն , ընդ-
դէմ այնոցիկ որք հակառակք էին նմին
հոգւոյն սրբոյ ։ և սք հարքն այնոքիկ
յայտնեցին ամենեցուն զվարդապետու-Թիւն
զայն , ոչ նոր առբերելով զնոսը ինչ-ոք
պակաս եղեալ առաքելական սք ժողովոյն
նիկիոյ . այլ միայն յայտնելով վկա-
յու-Թիւք սք գրոցն զմիաւս եւթանաց
ՅՂՊ հոգւոյն սրբոյ . ընդ դէմ այնոցիկ ,
որք ջանային խափանել զառքու-Թիւն
նորա ։ Եւ ապաքէն՝ մի հակառա-
կելոյ այնոցիկ , որք կամէին ասելով
նէ զիսորհու-րդն առնօրէնու-Թէ ան ,
և լբբու-Թէ ազանդէին , Թէ լոկ մարդ
Ծնաւ՚ի սրբոյ կուսէն մարիամայ . զի
այսոքիկ՝ այս սրբազան Ս.ինհոդոս
ընդունի , եբբեւ զհամաձայնս միմե-
անց , զի ու-զան սրբոյն Կիւրղի աղէք
սանտրեայ հայրապետին . զոր գրեաց
առ Ներսէս , և առ եպիսկոպոսս սրբե-
ալեայց , վասն սամոսէտա-ցանելոյ զնես
տորական խնդրատրու-Թիւն. և զի մե-
կնելոյ զհաւատն այնոցիկ , որք ցան
կային ուղիղ մտօք խնամալ զիրկական
դաւանու-Թիւն ։ Եւ դարձեալ ընդու-
նի նմանապէս զի-ու-զի-ն եղանելոյ և
ամենայնք հայրապետն , և մեծ-ին
հռոմայ արհիեպիսկոպոսին Լեւոնի .
զոր գրեաց առ սք յիշատակն փլաքե-
ռնոս արհիեպիսկոպոս , զի ա-Ն երկոյ
գմոլորու-Թիւն Եւտիքեայ ։ գոլով նոյն
Ն-ու-զի-ն հաւանձայն խոստովանու-
Թեան առաքելոյն Պետրոսի . և հա-
մարակ սեռն ձշմարիտ հաւատոյ .

ՅԵ ատ-

omnia ſtatuit , vt ſanctorũ cccxviij. Patrum fides inconuulſa permaneat . Ac propter eos quidem , qui Spiritum ſanctum oppugnant , doctrinam de ſubſtantia Spiritus à ſanctis illis c l. Patribus , aliquot poſt annis in auguſta Vrbe congreſſis , traditam confirmat ; quam illi vniuerſis notam fecerunt , non quaſi quiddam afferentes , quod prioribus deeſſet ; ſed ſuam de Spiritu ſancto ſententiam aduerſus illos , qui poteſtatem eius abolere conabantur , ſacrarum litterarum teſtimonijs illuſtrantes . Propter eos verò , qui Sacramentum dominicæ diſpenſationis falſariorum more corrumpere tentant , & impudenter purum hominem eſſe nugantur eum , qui de ſancta virgine Maria procreatus fuit ; beati Cyrilli , qui Alexandrinæ paſtor Eccleſiæ fuit , Synodales ad Neſtorium , & Orientales Epiſcopos litteras ſibi conſentientes amplexata eſt , tum ad Neſtorianæ dementiæ confutationem , tum ad interpretationem pro ijs inſtitutam , qui pio zelo Symboli ſalubris intellectum deſiderant ; atque his epiſtolam quoque beatiſſimi , ſanctiſſimique Archiepiſcopi Leonis , illius maximæ Romæ Præſidis , ad ſanctæ memoriæ Flauianum Archiepiſcopum , euertendæ deprauationis Eutychianæ causà ſcriptam , veluti magni illius Petri confeſſioni conuenientem , & columnam quãdam rectæ ſententiæ publicam aduerſus malarum opinionum auctores , ad orthodoxa dogmata ſtabiliẽ-

Qq da ,

da meritò coniunxit. Nam & ijs hæc opponit ſele, qui Sacramentum diſpenſationis in duos filios diſtrahere nituntur; & eos cœtu Sanctorum expellit, qui paſſibilem dicere diuinitatem Vnigeniti audent; & ijs reſiſtit, qui in duabus Chriſti naturis commiſtionem, vel confuſionem excogitant; & eos exterminat, qui ſumptam de nobis ſeruilem formam, cæleſtem eſſe, vel alterius cuiuſdam ſubſtantiæ delirant; & eos, qui duas quidem Domini naturas ante vnionem fabulantur, vnam verò poſt vnionem fingunt, anathematizat.

Sequentes ergo ſanctos illos Patres, vniuerſi conſona voce vnum & eundem filium, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum confitendũ eſſe docemus: eundem in diuinitate perfectum, & eundem perfectum in humanitate: verè Deum, & eundem verè hominem, ex participe rationis anima, corporeque conſtantem: eiuſdem cum Patre ſubſtantiæ ſecundum diuinitatem, & eundem nobiſcum eiuſdem ſubſtantiæ ſecundum humanitatem, ſimilem nobis per omnia, excepto peccato: ante ſecula quidem ex Patre genitum quoad diuinitatem; extremis verò diebus eundem propter nos, & ſalutem noſtram, natum ex Maria Virgine Deipara ſecundum humanitatem: vnum & eundem Chriſtum, Filium, Dominum, Vnigenitum, qui duas in naturis citra confuſionem, mutationem, diuiſionem, ſeparationem agnoſcitur;

nequa-

մ՚դ 204

մԷ 205

մ՚զ 206

աւերիչ չար կարծեացն աղանդոցաց, և հաստատակից ուղղափառ վարդապետութեանց-ՔԵԳ-քանզի հակառակ է նոցայ, որք կամին բաժանել զանօթ-նու-ՔԵ խաչհատ-ըդն ի յերկու որդիս, և մերժէ ի հօտէ սրբոյն զոխտոսիկ, որք ելհեն ասել չարչարելի զնած-ուՔԵն միած-ին որդոյն ասյ. և ընդդէմ կանայ հնարողաց զեռաւնակուԹիս և զչիմԹուԹիս երկուց բնու-ՔԵանցն ելի. և արհամարհէ զնոսայ որք վայրապարսին, զառեալն ի մէնջ ծառայական կերպարանն գոլ երկնային, կամ ասյոյ օտար գոյացու-ՔԵ. և նզովէ զոխտոսիկ, որք առասպելեն զերկու բնու-ՔԵ ի ցն առաջ քան զմիաւ որս-ՔԷ, խակ յետ միաւ-որս-ՔԷն զմի բնու-ՔԵ եղէալ:

Ո-ըեմն ապա և մեք զհետ երԹալոյ զկնի սրբոց վարդապետացն այնցիկ, ամենեքեան համաձայնու-ՔԷ ուսու-ցանէմք, խոստովանել զաէ ընդ մեր յն քն՝ զմի և զնոյն որդի, զնոյն ինքն կատարեալ ի յաած-ուՔԷ և զնոյն կատարեալ ի մարդկու-ՔԷ ած ճշմարիտ, և զնոյն՝ մարդ ճշմարիտ բաղկացեալ ի բանական հոգւոյ և ի մարմնոյ. հաւասարակից հօր ըստ ած-ուՔԷ, և զնոյն՝ հաւասարակից մեզ ըստ մարդկու-ՔԷ. ամ ևրօք մեզ նմանակից, բայ ի մեղաց. առաջ քան զյաւ-հառնանս ի հօրէ ծնեալ ըստ ած-ուՔԷ, խակ ի յետին աւ-ուրս զն մեք և մերոյ փրկուՔԷ նոյն ինքն ծնեալ ի սբ կուսէն Մարիամայ ած-ածնէն ըստ մարդկուՔԷ. զմի և զնոյն քն, զմի որդի, զմի առ և միած ին. որ ի յերկուս բնուՔիս ճանաչի անշփոԹ և անփոփոխ, անանջատելի և անբաժանելի. ոչ պղով ի բաց բարձեալ զանաղանուՔի բնու-ՔԵցն վասն միաւ-որս-ՔԷն,

այլ առաքել առողջ մտալով յատ
կութիւն երկաքանչիւրոյ բնութեան,
որք միացան ի մի անձն և ի մի ենն
Բանիայութիւն. ոչ բաժանեալ, կամ
հատեալ ի յերկուս անձինս. այլ մի,
և նոյն որդի, միածին, ած բան, և
աէր մեր յն քրիստոս. որպէս և յառաջ
մարգարէքն մեզ ուսուցին զնմանէ.
այլ և ս որպէս ինքն յն քս ուսոյց մեզ.
և սբ հարքն աւանդեցին մեզ ի դաւ
անութիւնն։

հՀՈՐ քանզի այս ամ հաստատեալ
եղև ի մէնջ մեծ-ամեծ զգուշութիւբ և
քննութիւբ. սահմանեաց այս սինէզ
րանան սբ Լիւնհոդոս, հրամայել,
զի մի ոք առաջաբերցէ, կամ գրեսցէ, մբ
կամ շարադրեսցէ, կամ դաւանեսցէ, 208
կամ ուսուսցէ զայլ հաւատս։ վասն
որոյ եթէ եպիսկոպոսն ոմանք զայլ հաւ
ատս շարադրել, կամ առաջաբերել,
կամ ուսուցանել, և կամ աւանդել
զայլ դաւանութիւն սոյացնիկ, որք կա
մին դառնալ ի ճանաչութիւն ճշմարտու
թեան, թէ ի հեթանոսաց, թէ ի
հրէից, թէ յոր ինչ հերձուածոցն թէ
նէ այլոմէ. այսպիսիք՝ եթէ եպիսկո
պոսք նոցին կամ թէ կղերիկոսք, զկէ
ս լեցին ի կարգէ եպիսկոպոսի և կղերի
կութեց. եսկ եթէ կրօնաւորք, կամ աշ
խարհականք, նզովեալ լեցին։

Լ ՈՒ զինչ ընթերցան սահմա մբ
նեն բազկեդոնի ժողովոյն գերբն 209
հայոց գտան ի էղև հաւանաբար ընդդրոյն
հռովմայեցւոց։ և յետ որոյ մեկնեալ
եղեն բառք ոմանք նոյն սահմանին,
որք երևեալ էին հեթանոս անյայտս. ա
սաց Լ՛՛րհանէ ցկեթան։ հՀՈՐ տեսա
նես. տէր որբազան. թէ որպէս այս
սինհոդոսն. ո. ՀՀ. սրբոց հարցն, ի
բազաքն բազկեդոնի ժողովելոց, ոչ

յէ սահ

nequaquam naturarum discrimine propter vnionem sublato, sed vtriusque naturæ proprietate salua potiùs, & in vnam personam, vnamque hypostasin coëunte; non in duas personas discerptum, vel diuisum; sed vnum, & eundem filium, Vnigenam, Deum Verbum, Dominum Iesum Christum; sicut olim Vates de ipso, & ipse nos Dominus Iesus Christus erudijt, & Symbolum illud Patrum nostrorum tradidit.

His ergo cum omni vndique accuratione, diligentiaque à nobis sancitis, sacra, & vniuersalis Synodus decreuit, nemini fas esse, fidem aliã proferre, vel in litteras referre, vel componere, vel amplecti, vel alios docere. Si qui verò fuerint ausi, fidem aliam vel componere, siue proferre, vel docere, vel aliud ijs Symbolum tradere, qui de Paganismo, vel Iudaismo, siue Secta quacunque, veritatis ad agnitionem se conuertere volunt: eos, si fuerint Episcopi, vel Clerici, tam ab Episcoporum, quàm Clericorum ordine remouet; sin monachi, vel laici fuerint, anathemati statuit esse subiectos.]

POsteaquàm Concilij decretum recitatum fuisset, atque liber Armeniorum Romano respondere deprehensus; satis essent denique declaratæ Concilij voces, sanè tolerabiles, quæ Generali vilæ fuerant obscuræ: Theorianus hisce Generalem verbis compellabat: Vides, sanctissime Domine, sacrum illum Cœtum ɔɔcxxx. diuinorum Patrum,

Qq 2 in

in Oppido Chalcedonenſi congregatorum, non modò nihil extra dogmatum rectitudinem vel loquutum eſſe, vel ſenſiſſe; ſed ne vna quidem peregrina voce ad huius diuini decreti expoſitionem vſum. Nam fidem Patrum ſe maiorum ætate retinuit, & ipſa quoque verba. Oſtendam verò tibi, ſi placet, ex quibus antiquioribus diuis Patribus hi beati Patres vocē quamlibet huius decreti ſumpſerint: cōplures quidem certè de Cyrilli Commentarijs vſurpatæ ſunt, quem vos magis, quàm alios, ſequi decreuiſtis. *Gener.* Perlubenter id quidem audiemus, ſi dicere tibi libuerit. *Theor.* Si dicere non libuiſſet, non promiſiſſem. Verùm per inciſa ſingula Concilij decretum recitetur, & ad quodlibet inciſum decreti, dictum illius, à quo ſumptum eſt, adijcjatur.

Verba Definitionis Chalc. Cōcilij, ex Commentarijs D. Cyrilli vſurpata oſtenduntur.

EX DECRETO.

Sequentes ergo ſanctos illos Patres, vniuerſi conſona voce vnum, & eundem filium, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum confitendum eſſe, docemus.

Cyrilli, ex 1. ad Succeſſum epiſtola.

Edocti ſumus à Scriptura ſacra, ſanctiſque Patribus, vt vnum filium, & Chriſtum confiteamur. *Eiuſdem, ex epiſtola ad Eulogium:* Nos vnitis hiſce, Chriſtum vnum, eundē vnum filium, vnum Dominū confitemur.

EX

210

211

212

Ի ԱՒԵՏՄԱՆԷՆ.

ՍԺԳ
213 Օնոյն ինքն կատարեալ ի յածո-
ւԹիւն. և զնոյն կատարեալ ի մարդ-
կութիւն.

Ի Կիւրղէ Աղեքս. առ Յո-
հաննէս.

Նոյն ինքն կատարեալ ի յածո-
ւԹ. և կատարեալ նոյն ի մարդկու-
ԹիւՆ Է՛ ի նմին Աղեքս. առ Թա-
գուհիսն ՀԱպա՛ ԵԹԷ զայս և այլ
ցեմ. համարեմ զբաւն ոչ առնել. զի
որպէս կատարեալ է ի յածուԹիւն
բանն այն ի հօրէ ծնեալ. նոյնպէս և ՍԺԴ
ի մարդկուԹիւն կատարեալ է, ըստ 214
բանի մարմնոյն նորոյ. զի ոչ զանկեա
դուռնակ հոգւոյ զմարմին էառ. այլ
զկենդանացեալն հոգով բանական
նաՀ.

Ի ԱՒԵՏՄԱՆԷՆ.

ԱՀԾ Ճշմարիտ. և զնոյն՝ մարդ Ճշմա-
րիտ, բաղկացեալ ի բանական հոգւոյ
և ի մարմնոյ. հաւասարակից հօր
ըստ ածուԹԷ, և զնոյն հաւասարա-
կից մեզ ըստ մարդկուԹԷ. ամ նոյն
մեզ նմանակից, բաց ի մեղաց. առաջ
քան զյաՀԽսեանս ի հօրէ ծնեալ ըստ ՍԺԵ
ածուԹեան. իսկ ի յետին աՀուրս 215
վասն մեր և մերոյ փրկուԹեան նոյն
ինքն ծնեալ ի սուրբ կուսէն Մարիա
մայ ածածնէն ըստ մարդկուԹԷ.

Ի Կիւրղէ Աղեքս. առ Յո-
հաննէս.

ԱՀԾ կատարեալ, և մարդ կատա-

EX DECRETO.

Eundem in diuinitate perfectum, & eundem perfectum in humanitate.

Cyrilli, ex epistola ad Ioannem.

Idem perfectus in diuinitate, ac perfectus idem in humanitate. *Eiusdem, ex epistola ad Augustas.* Præterea si hoc quoque priùs atteſter, rectè me facturum arbitror: quemadmodùm enim perfectus est in diuinitate genitus ille de Patre Sermo, sic & in humanitate perfectus est, ՍԺԴ secundum ipsius humanitatis ratio- 214 nem; nec expers animæ corpus assumpsit, sed animatum potiùs per animam rationis participem.

EX DECRETO.

Verè Deum, & eundem verè hominem, ex participe rationis anima, corporeque constantem: eiusdem cum Patre substantiæ secundum diuinitatem; & eundem nobiscū eiusdem substantiæ secundum humanitatem: similem nobis per omnia, excepto peccato; ante secula quidem ex Patre genitum quoad diuinitatē; extremis verò diebus eundem propter nos, & salutem nostram, natum ex Maria Virgine Deipara secundum humanitatem. ՍԺԵ 215

Cyrilli, ex epistola ad Ioannem.

Deum perfectum, & perfectum homi-

hominem, ex anima participe rationis, & corpore conſtantem: ante ſecula quidem ex Patre genitum quoad diuinitatem; extremis verò diebus eundem propter nos, & ſalutem noſtram, natum ex Maria Virgine ſecundum humanitatem: eiuſdem cum Patre ſubſtantiæ ſecundum diuinitatem; & eundem nobiſcum eiuſdem ſubſtantiæ ſecundum humanitatem.

եմէղ 216 բնաւլ, ՚ի բանականն հոգւոյ և ՚ի մարմնոյ բաղկացեալ. առաջ քան զյաւիտեանս ՚ի հօրէ ծնեալ. իսկ ՚ի յետին աւուրս նոյն ինքն վասն մեր և մերոյ փրկութեանն ծնեալ ՚ի սուրբ կուսէն Մարիամայ ըստ մարմնոյ. հայրապետից հօր ըստ աստուածութեան, և նոյն մեզ համայրապետից ըստ մարդկութեան:

EX DECRETO.

Vnum, & eundem Chriſtum, Filium, Dominum, Vnigenitum, qui duabus in naturis citra confuſionem, mutationem, diuiſionem, ſeparationem agnoſcitur.

Օմն և զնոյն քրիստոս, զմի որդի, զմի տէր և միածին, որ ՚ի յերկուս բնութիւնս ձանաչէն անշփոթ եմէ 217 և անփոփոխ, անանջատելի և անբաժանելի:

՚ի Կիւրղի Աղեքս. ա. առ Լեւկոնդիոս:

Cyrilli, ex 1. *ad Succeſſum epiſtola.*

Itaque modum aſſumptionis humanæ naturæ animo conſiderantes, naturas duas coiuiſſe per vnionem, videmus, citra diuiſionem, confuſionem, & mutationem. Caro enim caro eſt, non diuinitas; licet Dei caro facta ſit: ſimiliter & Verbum Deus eſt, non caro; licet diſpenſatione quadam carnem propriè ſuam fecerit. *Eiuſdem, ex eadem epiſtola*: Duas 218 naturas eſſe dicimus, vnũ verò Chriſtum Ieſum, Dominum, Dei Verbum incarnatum. *Eiuſdem, ex epiſtola ad Neſtorium*: Nec carnem dicimus in diuinitatis naturam eſſe conuerſam, nec ineffabilem Dei Sermonem in naturam carnis translatum: eſt enim incommutabilis, &

զՀ աղաչեմք զձեզ եղբարս, զի զայս ամենայն խորհելով զկէրպսն առնման զմարդկայինն բնութեանն, առանձինն զերկու բնութիւնս միայ միմբ շաղկապելոյ առանց բաժանման, շփոթման, և փոփոխութեան. քանզի մարմինն՝ է մարմին, և ոչ աստուածութիւն. Թէպէտ և այ մարմին եղեալ է. նմանապէս և բանն՝ աստուած է, և ոչ մարմին. Թէպէտ և անօրէն եմէղ նոքօք ինչ զիւր արարք զմարմինն:] Եւ ՚ի նոյն Աղեքս. ասէ. Երկուասէմք զդէնս-Քիս. և զմի քրիստոս, և տէր, բանն այ մարմնացեալ:] Եւ ՚ի նորին Աղեքս. առ Եւեստոր: ՈՉ ասեմք, Թէ մարմինն փոխեցաւ ՚ի բնութիւն աստուածութեան. և ոչ, Թէ անճառելի բանն այ էանց ՚ի բնութիւն մարմնոյ. զի անփոփոխելի է, և անայլայլելի, և միշտ նոյն ինքն ըստ ամենայնի:]

Ես՝ ի նորին Թղթոյն առ Վղղոկեոս
Հոյակապէս և Հանճարով Գեղեցիկ ասէ
եղեալ բնութիւն. նշանակելով զտարբերութիւնն մարմնոյ և բանին. քանզի այլ է՝ բնութիւն բանին. և այլ՝ բնութիւն մարմնոյ: սակայն ոչ խոստովանի ընդ մեզ զմիաւորութիւն: քանզի մեք միաւորելով զնոսա, խոստովանիմք մի զբնաւոս, մի որդի, և մի տէր:

մԽԸ
219

Ի ԼՍՒԱԾՀՄԱՀՆԷՆ:

Ոչ դրոյով ի բաց բարձեալ զանարատ նութիւն բնութեանցն վս միաւորութեան

մի
220

Ի Կիւրղի Թղթոյն առ Նեստոր:

Ոչ նբրև ի բաց բարձեալ զանարատ նութիւն բնութեանցն վասն միաւորութեան:

Ի ԼՍՒԱԾՀՄԱՀՆԷՆ:

Այլ առաւել զանազանել զիարտ կութիւն երկայնանշնորոյ բնութեանն:

Ի Կիւրղի. Բ. Թղթոյն առ Աքակեոնդոս.

մԽա

Թեպետ և մի որդի ասի ի մէնջ 221
մարմնացեալ և մարդացեալ միածինն որդին այլ ոչ վասն այսորիկ լինի խառնեալ ըստ կարծեացն եւթեանց. զի բանին բնութիւն ոչ էանց ի բնութիւնս մարմնոյ. և ոչ մարմնոյ բնութիւն ի բնութիւն բանին: այլ նմանի եղ կարծանշնութիւն միասի ի յատկութիւնն եւ ըստ կնթռի, որ ի վերոյ ասացեալ եղև ի մէնջ:

Յ Ի ա ի

inalterabilis, semper idem manens, secundum Scripturas. *Eiusdem, ex epistola ad Eulogium*: Sic & in causa Nestorij, quamuis duas naturas, discrimen carnis, & Verbi significans, dicat: (nam alia natura Verbi est, alia carnis) vnionem tamen nobiscum non confitetur. Nos enim his vnitis, vnum Christum, vnum Filium, vnum Dominum confitemur.

EX DECRETO.

Nequaquam naturarum discrimine propter vnionem sublato.

Cyrilli, ex epistola ad Nestorium.

Non tanquam naturarum discrimine sublato propter vnionem.

EX DECRETO.

Sed vtriusque naturæ proprietate potiùs salua.

Cyrilli, ex 11. ad Successum epistola.

Licet enim vnus à nobis dicatur vnigenitus Dei Filius incarnatus, & homo factus: non tamen ideo commistus est, de ipsorum opinione; nec vel natura Verbi in naturam carnis transijt; nec carnis natura in naturam Verbi: sed vtroque in sua proprietate manente simul, ac intellecto, secundum expositam à nobis modò rationem.

EX

EX DECRETO.

Et in vnam perſonam, vnamque hypoſtaſin coëunte.

Cyrilli, ex epiſtola ad Ioannem.

Et tanquam in vna perſona vnitis: vnus enim Dominus Ieſus Chriſtus; tametſi naturarum diſcrimen non ignoratur. *Eiuſdem ex* 11. *ad Neſtorium epiſtola*: Vni ergo perſonæ omnes in Euangelio voces attribuendæ ſunt, vnique hypoſtaſi Verbi incarnatæ: Chriſtus enim Ieſus vnus Dominus eſt, ſecundum Scripturas.

EX DECRETO.

Non in duas perſonas diſcerptũ, vel diuiſum; ſed vnum, & eundem filium vnigenam, Deum Verbum, Dominum Ieſum Chriſtum.

Cyrilli, ex epiſtola ad Succeſſum.

Non in duas perſonas Filium diſcerpetur; ſed manſit vnus, & idem Dominus Ieſus Chriſtus.

EX DECRETO.

Sicut olim Vates de ipſo, & ipſe nos Dominus Ieſus Chriſtus erudijt, & Symbolum illud Patrum noſtrorum tradidit.

մեբ 222

մեգ 223

մեդ 224

Cyrilli

յ֊ֆ֊ե

Ի ՄԱՀՄԱՆԷՆ:

Որք միացան ի մի անձն, և ի մի ենթակայութիւն.

Ի ԼԻՒՐԻՆ ԹՂԹՈՅՆ ԱՌ ՅՈՀԱՆՆԷՍ:

Եւ որպէս միացեալք ի մի անձն, զի մի առ է յն քրիստոս. Թէպէտ և ոչ տգիտասցի զանազանութիւն բնութեցն] Եւ ի նոյնն Ք. Թղթոյն առ Նեստոր: Զոպա ամ բանքն աւետարանին պարտին յարմարել ի մէ միոյ անձին, և միոյ մարմնացեալ ենթակայութեան բանին. զի յն քն մի առ է ըստ սբ գրոցն:

Ի ՄԱՀՄԱՆԷՆ.

Ոչ հատեալ, կամ բաժանեալ ի յերկուս անձինս: այլ մի և նոյն որդի, միածին, ամ բան, և առ մեր յն քրիստոս:

Ի ԼԻՒՐԻՆ ԹՂԹՈՅՆ ԱՌ ԼԱՀ ԿՈՒՆԱՏՈՍ:

Ոչ ի յերկուս անձինս որդին բաժանեցաւ. այլ մի և նոյն միայն առէն մեր յն քրիստոս:

Ի ՄԱՀՄԱՆԷՆ.

Որպէս և յառաջ մարգարէքն մեզ ուսուցին զնմանէ. այլ և ս որպէս ինքն յիսուս քրիստոս ուսոյց մեզ. և սուբ հարքն աւանդեցին մեզ ի դաւանութեանն:

Ի ԼԻՒՐ

Ի կիւրղէ Աղեքսն առ Նեստոր.

Նոյնպէս դատեցինք. Թէ սուրբ հարքն հաճեսցին.

Ի ՍԱՀՄԱՆԻ.

Ածդ՝ քանզի այս ամ հաստատեալ եղեւ ի մէնջ մեծ-ամեծ զգուշութբ, և քննութբ. սահմանեաց այս ամէն ընդհանուր սբ Ժողովոյս, հրամայել. զի մի ոք առաջաբերցէ, կամ գրեսցէ զայլ հաճասս. և այլ.

Ի կիւրղէ սահմանէն Եփեսոսի ժողովոյն.

Ետս ընթերցմանն այսոցիկ՝ հրամայեաց սբ Ժողովս. զի մի ոք առաջաբերցէ զայլ հաճասս. և այլ.

ՄԻՒՍ. Ածդ՝ տեսանես. հայր սբ. Թէ ոչ զարկեցաւն սբ Ժողովս ոչ միով ինչ խոտորեցաւ ի յուղիղ հաճասդ սբոցդ հարցն. այլ եւս պահեաց զնոյն բանս և զիմաստսդ ընդ կիւրղեայն. Ես արդեօք ի Սահմանիս այսմիկ ոչ գտանեմ ինչ որ հակառակ լինի ուղղափառ հաճասդ. Եւ յոյժ զարմանամ. Թէ ինձ նէր. մեք ածդ ընդունէք վարեցին լբբոս Թբ առ ի յամբաստանել զնա.

ՄԻՒՍ. Ածդ՝ եթէ հաճոյ լինի. բերցուք եւս ի մէջ զվկայութիս այլոց սբոց հարցն. որք առաջ քան զկիւրեղեն. և զկնի նորա պայծառացան յեկեղեցի. Եւ տեսցուք. Թէ ոչ նոքա եւս հաւանձայն եղեն բանիդ և մտաց քաղկեդոնի սբ Ժողովոյն. Կիւրեղ. ածդ աւետարդ լինիցի. զի նախատացեալ վկայութիւնքն սբոցն կիւրղի են բաւական. ՄԻՒՍ. Բայց

Cyrilli, ex epistola ad Nestorium.

Sic sanctos sensisse Patres, inueniemus.

EX DECRETO.

His ergo cum omni vndique accuratione, diligentiaque à nobis sancitis, decreuit sacra Synodus, nemini fas esse, fidem aliam proferre, vel in litteras referre, &c.

Cyrilli, ex Ephesina Synodo.

His ergo recitatis, decreuit sacra Synodus, nemini fas esse, fidem aliam proferre, &c.

Theor. Vides, sanctissime Domine, sacram hanc Synodum, Chalcedone habitam, à recta Patrum sententia ne paululùm quidem recessisse; sed ipsa verba cum mente verborum retinuisse. *Gener.* Equidem in hoc decreto nihil inuenio, quod orthodoxæ fidei aduersetur: adeòque miror, quì factum sit, vt nostri Maiores impudenter ad id calumniandum progrederentur?

Theor. Apponamus, si placet, eorum quoque Patrum auctoritates, qui partim ante Cyrillũ, partim post eum illustres extiterunt, tam verbis, quàm sententijs sanctæ Chalcedonensi Synodo respondentes. *Gener.* Id verò superuacaneum fuerit; quippe Cyrilli supracitatæ auctoritates sufficiunt. *Theor.* Videamus ergo, si pla-

Armeniorũ Patriarcha approbat Chalcedonẽse Conciliũ.

Definitio Synodi Chalc. multis hæreticorũ Sectis aduersatur.

placet, quot, & qualibus Sectis diuinum hoc decretum sese obijciat. *Gener.* Id verò præclarum fuerit intueri, ne quid eorum nobis desit, quæ deinceps eius stabiliendi causa proferri debent.

ակայն տեսցուք. Թէ քանի հերձուած ընդդիմանայ այսպիսի ՅԱԾ-ային սահմանս։ Ղեւոն. Զայդ երանի և բարւոյ ոչ լինիցի տեսանել. զի մի պակաս եցէ եւ ինչ, որ այսուհետեւ պետոյ եղիցի մեզ առ ի հաստատել զնա։

EX DECRETO.

Vnum, & eundem filium, Dominum nostrum Iesum Christum esse confitendum, vniuersi consona voce docemus. Theor. In his obturat os Paulo Somosateno, & Nestorio, qui hominem adorabant, & in duos filios ausi sunt eum diuidere, aliumque dicere filium naturâ Verbum, & alium rursus filium per gratiam Christum Iesum, qui nomen filij per vnionem, & coniunctionem cum naturali filio sit adeptus; qui denique non confitebantur vnum, & eundem filium, carnis quidem expertem ante descensum, & hominis assumptionem; incarnatum verò eundem post descensum, & hominis assumptionem, nostri causa factam.

ՅԱՌ ՀԱՒԱՆԵԼԻՆ.

ԱՂՈՒ՝ մեք ամենեքեան հաւանեալ զա-Թ ուսուցանելոյ խոստովանել զաւետն մեր յԻ քրիստոս՝ զմի և զնոյն որդի։] ԱՐԻՒ. Աղյապետ բանիւս քաղկեդոնի սբ Ժողովն խցցէ զբերանն Պօղոսի սամոսատեցւոյն, և Նեստորի որ երկերպագէին լոկ մարդոյ, և բաժանէին զԻ ՅԵՐԿՈՒ որդիս, և այլ որդի բնական ասէին զբանն ՅԱԾ, և այլ որդի չնորհօք ասէին զնա քրիստոս. որ չահեալ եցէ զանուանն որդւոյ ի Նեստ վարդապետին միաւորութեան ընդ բնական որդւոյն։ և ոչ խոստովան էին զմի և զնոյն որդի. անմարմին առաջ քան զիջանելն յերկինս. եւ մարմնացեալ նոյն՝ յետ իջանելոյն վասն մերոյ փրկուԹԵ

EX DECRETO.

Eundem in diuinitate perfectum, & eundem perfectum in humanitate. Cum in diuinitate perfectum dicit, Arianorum blasphemiam reijcit. Nam illi Deum quidem esse Christum dicunt, sed imperfectum, & Patre minorem Deum tradunt. Cum autem inquit: Et eundem perfectum in humanitate; non Arianorum

Նոյն ինքն կատարեալ ի յԱԾ-ուԹիւն. և զնոյն՝ կատարեալ ի մարդկուԹիւն։] ԱՂաբերով՝ կատարեալ ի յԱԾ-ուԹիւն. մերժէ զհայհոյուԹիւն ԱՂբիոսականացն. որք ասէին զբն՝ ՅԱԾ, այլ անկատար, և փոքրագոյն քան զհայրն։ Է՛ւ ասելով՝ զնոյն կատարեալ ի մարդկուԹիւն. հերքէ զնեստորականացն, ոչ Թէ ԱՂբիոսականացն միայն, այլ եւս ԱՂպօղի

նարտականացն։ զի հաշիւս աղանդիչ
զմարմինն քրիստոսի անհոգի. և հա- մլա
պօղինայն՝ զմարմինն ընդ հոգւոյ առ 231
անց մտաց։ ուստի երկոքեանն իմա
րուքեամբ աճանդիչին զմարդկու-
թիւնն չի անկատար։

Ի ՍԱՀՄԱՆԻՆ։

հաստուած ճշմարիտ. և զնոյն՝ մարդ ճշմարիտ։] բանքս այսոքիկ երեալ երկին վասն մանեայ. որ խոստովանէր զքս՝ ած միայն. և ոչ մարդ։ Եւ և վասն Պօղոսի սա մոսատենցւոյն. և վասն հաշիւմայի. որք ասէին զնա՝ մարդ միայն. և ոչ ած։

EX DECRETO.

Verè Deum, & eundem verè hominem. Hæc propter Manem posita sunt; qui eum purum fatetur Deum, non etiã hominem: & propter Paulum Samosatenum, & Artemam, qui diuinitatem eius pernegant, pu- մլբ
232 rum hominem confitentes.

Ի ՍԱՀՄԱՆԻՆ։

բաղկացեալ ի բանական հոգւոյ. և ի մարմնոյ։] հաստ դարձեալ դատապարտէ զհաշիւնայ. որ զհոգին քրիստոսի ոչ ասէր բանական, այլ միայն կենդանական։ Եւ և դատապարտէ զմանէ, և զվալենտինոս. որք ուրանային զմարմնաւորումն րուքինն նորա։

EX DECRETO.

Ex participe rationis animæ, corporeque constantem. Hìc rursus Apollinarim oppugnat; qui Dominum nostrum Iesum Christum non dicebat animam habuisse mente prædi- tam, sed duntaxat vitalem: itemque Manem, & Valentinum, incarnationem eius negantes.

Ի ՍԱՀՄԱՆԻՆ։

համագոյակից հօր ըստ ած-ուքեան։] հայս առաջաւ վասն Եւնոմեայ միոյն, և հաշիւսի. որք առաքել րուքենէն զբանն որդի միա- ծին ունել զզանազան գոյացուքիւ ի հայրական գոյացուքենէ. և զնոյն գոլ առեղծուած և գերի։ մլգ
233 *Eiusdem cum Patre substantiæ secundum diuinitatem*. Hoc propter Eunomium, & Arium; qui vnigenam illud Verbum diuersæ à paterna substantiæ, & creaturam, & mancipium, impiè prædicabant.

EX DECRETO.

Et eundem nobiſcum eiuſdem ſubſtantiæ ſecundum humanitatem. Hoc propter Marcionem, & Manem, & Valentinum; qui eum per opinionem, ac phantaſiam duntaxat aiebant hominem apparuiſſe, non re ipſa, & naturaliter hominem factum confitebantur.

EX DECRETO.

Ante ſecula quidem ex Patre genitum quoad diuinitatem. Hoc propter Simonem, & Eunomium, & Arium; qui generationem ipſius ex Patre, factam ante ſecula, negabant.

EX DECRETO.

Extremis verò diebus eundem propter nos, & ſalutem noſtram, natum ex Maria Virgine Deipara ſecundum humanitatem. Hoc propter Photinum, & Theodorum, & Diodorum, & Neſtorium; qui exiſtendi principium ei dant ex Virgine; ac tradunt, eum hominem eſſe, qui ob virtutem profectu quodam, & incremento ſit deificatus; non Deum de Deo, qui amore generis humani citra mutationem homo factus ſit.

EX DECRETO.

Qui duabus in naturis citra confuſionem, mutationem, diuiſionem, ſeparatio-

ԻՒԱՀՄԱՆԷՆ.

մԼԴ
234 Եւ զնոյն՝ հաւասարակից մեզ ըստ մարդկութեան:] Եւ այս եղաւ վասն Մարկիոնի, և Մանեայ, և Վալենտինոսի. որք ասէին զնա երևեալ մարդ առաջօք. և ոչ եղեալ մարդ ճշմարտապէս և բնականաբար.

ԻՒԱՀՄԱՆԷՆ.

Առաջ քան զյաւիտեանս ի հօրէ ծնեալ ըստ աստուածութեան:] Եւ այս՝ վասն Սիմոնի, և Եւնոմիոսի, և Արեայ, որք ոչ խոստովանէին զնա ծնեալ
մԼԵ առաջ քան զամ յաւիտեանս
135 ի հօրէ առաջ քան զամ յաւիտեանս:

ԻՒԱՀՄԱՆԷՆ.

Յետ՝ ի յետին աւուրս վասն մեր և մերոյ փրկութեան նոյն ինքն ծնեալ ի սբ կուսէն Մարիամայ աստուածածնէն ըստ մարդկութեան:] Եւ այս՝ ընդ Փոտինոսի, և Թէոդորի, և Դիոդորոսի, և Նեստորի. որք ասէին, թէ նա ունէր զսկիզբն գոյից ի սբ Կուսէն: Եւ թէ էր մարդ, որ ըստ առաքինութեանն եւբեան աստուածացեալ:
մԼԶ Նոյնը առաւելապարտ: Եւ ոչ թէ
236 գոյր աստ յայլ, որ վասն սիրոյ ազգի մարդկան մարդ եղև առանց փոխման:

ԻՒԱՀՄԱՆԷՆ.

Որ ի յերկուս բնութեամբ ձանաչի անշփոթ և անխոտոր. անանջատելի և անբաժանելի: ոչ գոլով ի բաց բաժ

ձեալ զանապատու-թիւն բնու-թեանցն
վասն միաւորու-թեանն, այլ առաւել
եւ առաղջ մնալով յատկու-թիւնն եր
կաքանչիւրոյ բնու-թեանն, որք միա
ցան ի մի անձն, եւ ի մի ենթակա
յու-թիւն:] Եւ այսպիսի՝ վասն Նես
տորի: Եւ եւս վասն ապողինարի, եւ
Եւտեքեայ. որք ի չեզուց զանազ
գուն բնու-թեանցն· այլ. բանիւն եւ մար
մոյ. մի բնու-թիւն եղեալ ասեն. եւ
կարու-ածալ յատկու-թիւն երկաբան
չեզոյն: ասասի լինել. եթէ ըստ վար
դապետու-թեանն եւթնանց՝ ոչ կա
րելի ասել ի բնութեան ինչ չարչա
րելի, վասն անչարչարելի աստ-ու-թեն
եւթեան. եւ ոչ ինչ անչարչարելի, վասն
չարչարելի մարդկու-թեանն եւ
րեան:

Եւ արդ՝ յետ առաքաբերու-թեան
եւ մեկնու-թեան այսոցիկ. ասէ
կումն ցԱՀրիանէ. Ես ապրեաք՝
զինեն ընդունելոյման այսը սահմանիս,
զոչինչ կարծեցի գտանել ի նմա, որ
ընդդիմասցի ուղղափառ հաւատոյ.
ոչ եւ յառաջ միւս անգամ խոստո
վան եղէ: եւ հնարաւոր տարձեալ, եթէ
ինարդ ազգայինքն մեր յանդգնա
բար վարկանիցեն առ ի յամբաստա
նել զնմանէ: Բայց ես համարիմ.
զի եթէ այս մեծ եւ տիեզերական ո՛չ
Սիւնհոդոսն հակառակ լինի բա
զում հնչեաց. ոչ սասցեալ է ի
վերոյ. սակս այսորիկ եւ բազում ամ
բաստանողք յարուցեալ եղեն ընդ
դէմ նորա ի Քհնամոյն մարդկային
փրկու-թեանն, վասն պատճառի մե
ծամեծ վիրացն, որովք այն սիւնհո
դոսն խոցեաց զնիրան նորա: ազգա
ւողիղ եւ սասոյգ է՝ առնել ինն այս սահ
մանս. որ ի ձեռն այնքան, եւ այն

rationem agnoſcitur; nequaquam na- մ՚լ է
turarum diſcrimine propter vnionem
ſublato; ſed vtriuſque naturæ proprie- 237
tate potiùs ſalua, & in vnam perſo-
nam, vnamque hypoſtaſin coëunte.
Iſta propter Neſtorium; ac etiam
propter Apollinarim, & Eutychem,
qui naturas diuerſas, Verbi, in-
quam, & carnis eius, vnam natu-
ram abſoluiſſe, dicunt; amiſſa ſci-
licet ſingularum proprietate: quò
fit, vt ſecundum ipſorum doctri-
nam non amplius in Chriſto vel
eſſe paſſibile quidquã ſtatuere poſ-
ſimus, propter diuinitatem ipſius,
paſſionis expertem; vel quidquam մ՚լ ը
impaſſibile, propter ipſius huma- 238
nitatem, paſſioni obnoxiam.

His ita recitatis, & declaratis,
Generalis ad Theorianum
inquit: Equidem, poſt recitatio-
nem huius decreti, nihil in eo de-
prehendi, quod orthodoxæ fidei
repugnet, ſicut & pridem faſſus
ſum: miror etiam, quì factum
ſit, vt noſtri Maiores impudenter
ad id calumniandum progrederen-
tur. Sed arbitror, propterea quòd
hæc ſancta vniuerſalis, magnaque
Synodus aduerſus plures ſe Sectas
obijciat, vt indicatum eſt; multos մ՚լ թ
aduerſus eam ab hoſte ſalutis huma- 239
næ calumniatores fuiſſe ſuſcitatos,
pro multis illis vulneribus, quæ ad
cor ipſum ei ſunt à Synodo inflicta.
Rectiſſimum ſanè decretum eſt, vti
quod à Spiritu ſancto per tot, taleſ-
que ſanctos Patres dictatum fuerit;
quippe nulla Synodus tam frequen-
tem ſanctorum Patrum collectorũ

numerum habuit. Cæterùm modò tibi quiddam aperio, quod hactenus vulgo proditum non fuit. Ante ce. annos quidam Generalis Armeniorum fuit, cui nomen Ioannes, vita, doctrinaque magnis, ſanctiſque Patribus par, & qui diſciplinas exteras vniuerſas, adeòque philoſophiam ipſam non ſummatim attigiſſet; vitâ quidem diuina, haud ſcio, an omnibus, plurimis certè præiuit; dignus habitus, tam vitæ, quàm doctrinæ gratiâ, qui hoc ſacro gradu, ſolioque Generalium potiretur. Hic diuino repletus zelo, contra * Monophyſitas ruebat, & toto eis propemodùm Epiſcopatus ſui tempore, tam ſcriptis, quàm lingua, infligere vulnera non deſijt: cuius & ſacram memoriam honorificè, pièque celebramus. Huius diuini, beatique viri Commentarius eſt apud me, quem contra Monophyſitas ſcripſit, pluribus ſcripturarum teſtimonijs, & enthymematis, & valentibus ſyllogiſmis, & notionibus communibus, & demonſtrationibus refertus. Eum beatæ memoriæ Generalis Gregorius, qui non multò ante me illuſtris in hoc ſolio fuit, ita confirmauit; vt eius in extremo hæc verba præſcriberet: *Sic & ego credo, quemadmodùm ſanctiſſimus Generalis Ioannes hìc ſcripſit; & ita non credentes anathematizo.* Ac legamus ſanè paulùm ex eo, ſi placet; vt hunc virum agnoſcas, veluti leonem ex vnguibus. *Theor.* Equidem hoc ſcriptum lubentiſſimè audiam.

* Qui vnâ in Chriſto naturam credunt.

Cum

պետն սրբոյ հայրն հաստատեալ էղև
ի հոգւոյն սրբոյ. վասն ոչ ոքէ այլ սնահո
դոս պարծանակեաց զանձն իւր մեծ. քա
ջն Յովհաննէս սքանչելոյ սքանչելի կամիմ
ասասանօք յայտ առնել քեզ զկնի ինչ որ
միանչ և յայժմ անյայտ եղև. Յովհան
նէս: ազգաւ քան զժամանակս երկու
հարիւր ամաց՝ գոյր մի ոմն կաթու
ղիկոս հայոց, որոյ անուն էր Յովան
նէս. զսա վարուց և խնամոյ քէ հա
մահամանակ մեծ-պատն և սրբազանն
վրդ-ապետն. և յայժ հնոյացեալ ի գեաւ
քի խնամոյսիրութէ, և ամ արտաքին
մակացութէ որ վն մեծ ի առաքինու
թէ ամ-այնն վարուց նորա զոլովիւք
գերազանցէր. և երբե՞ն արժանի էր պա
տրիարգութէ սքանչանալ և պ
Թոռոյսն՝ զրդ. սա ամ-այնն նախանձով
բորբոքեալ՝ քաջապէս դեմամարտէր
ընդ դէմ միաբնակաց. և ի բոլոր ժամկ
պատրիարգութէն իւրմանն ոչ ինաց
դրով և բանիւ հակառակել նոցունորոյ
չեշտասին ի մէնջ պատուհաս լինի մե
ծաւ պատուով: Իսկ ապա առ իսկ
գերզ մի այսր երանելի հօրս մերոյ. գրե
ալ ինամանէ ընդ դէմ միաբնակաց. որ
լին ի վկայութէ սքանչելոյ. և զօրաւոր
պատճառօք. և հաւ աքսանութէք:
Եւ երանելի յիշման էր բեզդր ի ժամ.
որ նստաւ սահաւ ինչ առաջ քան զնա.
հատատեալ էր զնոյն գերզն. և ի
զերջն նորա գրեալ էր զայս. Ես այս
պէս հաւ ատամ, որպէս ամենասքա
նչելի կաթուղիկոն Յովաննէս գրեալ է ատա.
և նզովեմ զայնոսիկ, որք նոյնպէս ոչ
հաւ ատան: ազգ ընթերցողք փոքր
ինչ զնմանէ. եթէ հաճոյ լինի. ոչ զի
կարասցես ճանաչել զայսպիսին այլ
մեծ. ւոյն. Լուայց յօժար կամօք
զգրած-դ զայդ:

Եւ

Եւ երբեմն ընթերցեալ եղեւ առաջաբանն . ասաց Լատինն ցկին. 243
Աղաչեմ զգերապատուութիւնդ. զի տացես օրինակել զգիրս զայս, և ինձ բաշխել . զի կարասցուք ունել զնա ի մեր աշխարհս Թոքմանեալ ի յոյնս առ յիշատակ և պատիւ շարադրողին : Լիցի ամն . Աղ յապէս եղիցի : Եւ ասաց գնացն օրինակեցաւ . և մեզ առաւ . զոր բերաք ի Լատառնտնուպոլիս :

Եւ զինչ այսոցիկ՝ այսպէս խօսեցաւ ընդ մեզ Լիցին . Աղաչ սբն Պօղոս . Թէ ուխտիւք նզովելի ես եսկ ինք ինն ազգիկեալ լինել ի քոյ վն եղբարցդ և աղգականաց իմոց ըստ մարմնոյ. զի նոքա զիրկուն Քն չահեցին : Աղ ըդ՝ ս ի ես. 244
ինոյն ասեմ և ես զազգականսդ իմոց: և որպէս բարն հովուն պարտ է մեռանել ի վն ոչխարաց իւրոց . նոյնպէս և ես խորհիմ զայն հնար . և Քանամ ըստ կարի իմում . և ամենեցուն ամ ինչ լինիցիմ. զի զամենեսեան և կամ զոմանս շահիցեմ : զի և կարասցից ա նել ըստ այմ . Թէ ահաւ ես և մանկունք իմ, զոր ետ ինձ աստ . Իսկ լուր այժմ. Թէ զինարդ արարից զայս : Սկսա նիցեմ այս օր գրել զԹուղթս առ ամ եպիսկոպոսս հայոց . որք են սիւնեաց ընդ աշխարհս ամ : և հրամ իցեմ զնոսայ ի սինհոդոս : Եւ երբ դումա րեալ լինիցին ժողովս առաջաբէնցեմ ս ի ես. առաջն զնոցայ զամ վկայութիւնս , զոր 245
ունին հայք վն հաստատութիւն կար ծեացն եւրեանց : Զնա և առբերիցեմ ի մէջ զաս ի քէն ասել վկայութիւնս հարց սրբոց և նախ խօսեցայց ի կող մանէ հայոց , վիճաբանելով ընդ դէմ ձեր : Եւ ապա մատուցանեմ և զդպրութիւնք , պատշաճաւորս կենսիւ և ժամանակաւ , սկսանիցեմ առաջ սա

ցկին. կաւ

Cum ergo recitatum fuisset proœmium; Theorianus ad Generalem, obsecro, inquit, eximiam sanctitatem tuam, vt hic liber describatur, ac mihi tradatur: quò Græcum factum habere in * Romania possimus, ad honorem Patris ipsius, vtque per eum auctor à nobis ipse celebretur. *Gener.* Perplacet. Itaque descriptus, & nobis traditus est, qui eum ad Vrbem * augustam deportauimus.

* Sic appellabant Imperium Orietale.

* Constãtinopolim.

Secundum hæc Generalis ita nos compellabat: Beatus Paulus inquit: *Optarem ipsemet esse à Christo anathema, pro fratribus meis, cognatis mihi, quod carnem attinet; dumtaxat vt ipsi salutem adipiscerentur.* Idem ego de mea gente dico: & quandoquidem bonus pastor etiam mori debet pro suis ouibus, omnem machinationem, atque studium adhibeo, vt omnibus omnia fiam, vt omnes, aut aliquos omnino seruem: quò & ipse dicere possim: *En ego, & liberi; quos Deus mihi dedit.* Quo autem modo sim id facturus, audi. Ab hodierno die scribere litteras ad Armeniorum Episcopos vbique gẽtium incipiam, quibus eos ad Synodum inuitabo. Ea cum habita fuerit, in medium proponam auctoritates omnes, quotquot Armenij habent, & pro ipsis esse videntur: proponam & illa sacrarum litterarum testimonia, quæcunque tu mihi protulisti. ac primùm quidem ero ex parte Armeniorum, contra vos disserendo contendens: deinde paulatim, ac pedetentim, nec sine multo

Rom. 10.

Nierses Armeniorum Patriarcha, Generale Cõcilium in Armenia se collecturum, pollicetur: quo ad vnionẽ eum Ecclesia Catholica Armenos perducat.

con-

conſilio, conuenienti & tempore, & modo, detergere incipiam Armeniorum errorem, qui hactenus obtinuit: redarguam eos & de libro ſanctæ memoriæ Ioannis illius Generalis Epiſcopi, quem librum tibi deſcriptum obtuli; de omnibus illis denique demonſtrationibus, quas eruditio tua mihi ſuppeditauit. Ad ſummam, Romanus ero, proque Romanis, immò pro veritate aduerſus Armenios decertabo: ac ſpe infallibili fretus erga Deum, futurum mihi polliceor, vt oues meæ vocem meam audiant, ac me ſequantur; & erimus, Deo adiuuante, vnum ouile, & vnus Paſtor. Quòd ſi ad me vniuerſi acceſſerint, benè erit, ac benigno Deo gratias agere non deſinã: ſin autem, (quod euenire nolim) cum ijs, qui me ſequentur, & mecũ conſentient, veritatis doctrinã confirmabo; & ad præpotentem, ſanctumque noſtrum Imperatorem, & ſanctiſſimum Patriarcham, meos auctoritatis præcipuæ Põtifices mittam, qui fidem orthodoxam ſcripto comprehenſam adferent, manu mea ſubnotatam, & omnium mihi ſubiectorum rectè ſentientium Epiſcoporum ſubſcriptiones continentem; quique tam voce propria, quàm per ſcripturam, noſtro nomine pariter, & amplexorum veram ſententiã Armeniorum, eam confirmabunt. Atque huic comprehenſæ ſcripto fidei hoc quoque præter alia inſertũ erit: Nos habitam Chalcedone magnã, vniuerſalem, quartam illam ſacram Synodum recipere cum ijs ſanctis

Patri-

246 կամ յայտ առնել և՛ ի բաց բառնալ զմոլորութիւնս նոցա: և տայցեմ զգուշանալ նոցա զմոլորութեանցն՝ ի վեհն գրոց լուսաւորողն հոգի Տովհաննէս կոչեն. զոր մատուցի քեզ ընթեռնուլ. և մանաւանդ՝ ի վեհն ամ ապացուցութիւնցն, որք յայտնեալ եղեն ինձ՝ ի վէհագոյն իմաստութենէդ բռմիուսան՝ ի կողմանէ հռոմայեցւոց լինելեմ. և վասն ճշմարտութեանդ մամարտիցեմ ընդ դէմ հայոց. և ասիցեմ յայ. եթէ ոչխարք իմ լսելեն ձայնի իմոյ. և ես գիտացեն զիս իմ. և եղիցուք օգնականութիւն այր մի հօտ, և մի հովիւ: և եթէ մերձենացեն առ իս ամենեքեան. բարւոք լինիցի. և ոչ թողից զհաւանալ զբարեբարձն այր: այլ թէ ոչ. յայնժամ ընդ նոսա, որք հաւանեցեն ինձ, հաստատեցից զվարդապետութիւնն ճշմարտութեան: և առաքեցից զդեսպանս հայրապետիս իմ առ մեծ-ահզոր և բարեպաշտ Լեւոն մեր, և առ սրբազան Պատրիարգն: և նոքա բէրիցեն գրով զդաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ սուրբ առաքելական ձեռնադրով իմով, և առ ուղղափառ եպիսկոպոսաց հնազանդելոց իմոց. և հաստատեսցեն զինս ձայնիւ և գրով անուամբ իմով և առ այլոց ճշմարտադաւանց հայոց: և՛ ի մէջ գրեալ դաւանութեանն լինիցին բանքս այսոքիկ: եմք հայք սեղով և պատուով ընդունելիք զչորրորդ սինեզքսատուսսոր և մեծ-ազնիւ սուրբ սինհոդոսն որ ժողովեցաւ՝ ի քաղկեդոն քաղաքի: և զա ընդունիմք զնոսա սուրբ հարսն ընդունելս՝ ի նմանէ. նոյն մերժիմք և նզովիմք զառ՝ ի նմանէ նզովեալսն. զԵւտիքէս. և զԴիոսկորոս. և

Յ՛ և զա

և ղՀեռեքրա, և Թիմոթէոս. և
զայլս ամ որք չարախօսեցան ընդ մխթ
դեմ նորա. ածել և հերքեմք և 249
նզովեմք զնոսա, որք այսուհետև
փակելով զաչս սրտի իւրեանց ընդ
դեմ լուսոյ ճշմարտութեանն, հա-
մարիցեն զինքեանս իմաստնագոյնս
քան զսրբազան հարսն այնոսիկ. և
այլև յորժամ ժողովով հաստատե-
ալ լինիցին սրբոյ ամ ի կայսերական
քաղաքին, և լինիցին դարձեալ յաստ
մեր հայրապետին. եթէ նոյն սրբա-
նելոյ Հոգւոյն հրամայիցէ. ես եսկ
գայցեմ ի նոյն քաղաքն պատուել զսբ
Ժանամօրս մասունսն սրբոյ, և զառ-
աքելականան սբ Հոգւոյն, և զՊետ մխ
րոսքն. Ես և յետ ասացելոցս այսո- 250
ցիկ նոյն Հրճուան Հռիփսէ ետ ելս հնել
զամենեսեան ի վերնատանէն, և ապա
տրտմական սրտիւ և արտասուա-
լից աչօք սկսաւ խօսել ընդ մեզ այս
պէս.

Idem per Theorianum interpellat Imperatorē, vt pro Armena Natione, eousque excommunicationib. subiecta, orare faciat.

Աղաչեմ զբարեպաշտ սուրբ
Հոգւոյն մեր. զի յետ հասանել
լոյս մերոց հայրապետացն ի Հռոման
տնուսոլիս. և յետ հաստատելոյ
զամ առաքագոյն ասացեալ երդու-
Թիւնան. հրամայեսցէ ելանել ի յամ
բիոնն, և կամ ի սուրբ սեղան
նորա զամենասուրբ Պատարագսդն մխա
զգեցեալ ամ հայրապետական զգես
տիւք սրբոյ պատարագին, ուսնելով 251
ի ձեռս զպատուական փայտ խաչին
քրիստոսի և առաքին ամ ժողովրդե-
անն օրհնեսցէ նմա զազգն հայոց, որ
այնքան ժամանակս եկաց մեռց ի
նզովս. և ապա տացէ աղօթել վասն
ամ ինքնիցէլոցն հայոց. որպէս զի ամե-
որ կամի զամենեցունն փրկուԹիւն,
Թողցէ նոցա զմեղս զայս, ոչ ի

Patribus, quos ea recipit: quos autē ex aduerso anathemati subijcit, eos nos quoque anathematizare; nimirum Eutychem, & Dioscorū, & præter hos Seuerum, & Timotheum Aelurum, & omnes, qui aduersus eā nugas meras effutiuerunt. Quotquot autem cordis oculos ad veritatis lucem clauserint, & se Viris illis sāctis doctiores existimabunt, æterno anathemati tradam. Deinde cum hæc omnia in Vrbe augusta, Synodo interueniente, corroborata fuerint, ac reuersi mei Pontifices: si quidē piissimus Imperator iusserit, & ipse Vrbem augustā ingrediar, adoraturus & res quidem sanctas ac veneratione dignas, & Apostolis parem ac sāctum Imperatorem, & sanctissimū Patriarchā. Quibus dictis, è Cœnaculo expulit vniuersos, & animo dolorem præ se ferente, pleniſque lacrymarum oculis, ita nos affari cœpit.

Obsecro benignū & sanctum Imperatorem nostrum, vt posteaquam mei Pontifices Cōstantinopolim ingressi, & hæc, quæ diximus, omnia confirmata fuerint: iubeat, sanctissimum Patriarcham, ornatum pontificalibus suis, quæ gestare consueuit quoties sacrum Ministeriū peragit, in Ambonem conscedere, vel in sacrosanctum illud solium, post sacrā mensam collocatum, crucem sanctā manibus suis tenentem, & venerabilia ligna, audienteque toto Ecclesiæ corpore, ac populo, genti Armeniorum benè precari, quæ totū propè seculum execrationi subiecta fuit. deinde curet, ferias concipi preces

etiam pro ijs Armenis, qui obdormierunt; vt Deus, qui omnium vult ſalutẽ, profectũ hoc ex ignoratione, non malitia, delictum eis remittat. 252

Armeniorum Patriarcha, Eccleſiæ ſuæ casũ amariſſimis lacrymis deplorãs, ad Imperatorem miſsũ facit Theorianum.

Cum ergo videremus eum, hæc corde contrito, & cum gemitibus ad nos proferentem; nos quoque mori ſumus ad commiſerationem, totique meras in lacrymas & lamentationes ſoluti. Deinde cum paululum temporis interceſſiſſet, & quaſi ploratus conquieuiſſet, Theorianus dixit: Has preces tuas, Domine, præpotenti, & ſancto Imperatori noſtro exponemus. Inde tradita nobis epiſtolà ad pijſſimum, & ſanctum, & Chriſtianum Imperatorẽ noſtrum, qua & illud complexus erat, ſe magnam illam, & vniuerſalem, ſanctãque Synodum quartam, Chalcedone habitam, recipere: pacificè nos dimiſit; tactoque capite noſtro, benè nobis eſt precatus. Nos autem, actis Deo pro his omnibus gratijs, Conſtantinopolim continuis itineribus proficiſcebamur, Deum interim & collaudantes, & prædicantes: cui quidem omnis maieſtas, honos, adoratio, & magnificentia ſeculis infinitis competit. Amen. 253

Talia itaque inter Theorianum Manuelis Imperatoris Legatum, & Nierſeſem Ghelaienſem, eximium Eccleſiæ Armenæ Doctorem, & Patriarcham interceſſerunt colloquia; quæ quidem optatam Eccleſiæ vtriuſque concordiã procul dubio produxiſſent, niſi ipſius Nierſeſis mors fuiſſet derepentè ſequuta. Et hæc ſecunda modò ſuperius memorata, 254

Nier-

ՅԺԲ

ջար սրտե՛, այլ՝ ի տիեզերականէն
ելեալ։

Է՛ր երբեմն մեք առաքեալք զնո՛
ղջացեալ սրտիւ և սգաւորաբար
աչօք առնել զայսպիսիս. շարժեալք ի
գթութենէ անտի, սիրտք լալ և ողբալ ընդ նմա։ և յետ դուշակել
այ ժամանակի՛ երբ դադարեցաւ ողբակցութենն, ասաց Մրբիանէ. Ծա՛
նուցանեցեմք մեք, ով տէր սուրբ,
մեծահռչակ և օգոստափառ Կայսերն
մերոյ զաղաչանս ձեր։ Է՛ր մինչ դեռ
զայս ասէաք. նա՛ ետ մեզ գիրս գթութեան բարեպաշտ և քրիստոսասիրակ
սուրբ Կայսրն. յորում գրեալ էր
և. Թէ ինքն ընդունէր զմեծ ազգն
և զտիեզերական սուրբ ժողովն քաղկեդոնի։ Է՛ր ապա էդեալ զմեզ
նա՛ ի վերայ գլխոյ մերոյ, օրհնեաց
զմեզ, և արձակեաց ի խաղաղութի՛։
Իսկ՝ մեք՝ յետ գոհանալոյ զաստուա՛ծ
վասն ամենայն բանից այսոցիկ, դարձաք
վաղվաղակի ի Կոստանդնուպոլիս,
գովելով և փառաւորելով զԱստ՛.
որում վայել է փառք, իշխանութի՛ն, և պատի՛ յաւիտեանս յաւիտենից.
ամէն։

Զայդ՝ սոքա էին բանքն, զոր խոսեցան ընդ միմեանս աստուածային բարեմասն Մրբիանէ եպիսկոպոսն յոյնց և առաքեալն Հայոց զոր նա Կղեմէս վրդապետ երդմամբ
հաստատեալ եեթէ Թադրմանեցի զնոսա՛ ի յոյնս բարբառէ ի հայս հանա
տարմաբար և առանց սրտառելանի
ինչ։ Էր նորօք անչափ կարաբար կա
տարեալ լինէր միաբանութի՛ն երկուց
եկեղեցեացս. եթէ փութայր ոչ հետ
էեալ էր մահն Ներսէսի։ Է՛ր սոքա
յայտնի եղեւ առաւօտա, եթէ յոյնքն

ՅԻԲ ոչ

ոչ հաւանեալ էին առաքաւորին դատ անուն Թեան Նեբսէսի. քանզի վասն սրբազրուԹեան նորա առաքեալ էին առ նա զնմանաւանսն ԱՀրիանէ· այլ հաւանեցան երկրորդ դատանուԹեն ուղղափառ հաւատոյն. զոր ինքն Նեբսէս առաքեաց ԹղԹով առ Թագաւն ի ձեռն ԱՀրիանէի· որպէս պատմէ ԱղեսանուԹքն հայոց, ա նելով այսպէս· ԱՀ հրաման Նեբսէս դրեաց զդատանուԹիւն հայաստանեայց նեղեցւոյ աշխարհուԹ, պարզ, և յստակ բանիւք. զոր երբե լուան Թագաւորն, և պատրիարգն, և ամ իսաստուԹքն յունաց. հաճեալ հաւանեցան ընդ ուղղափառ դատանուԹիւնս հայաստանեայց·] ԱՀդ բանակատարաբար պատուեցաք զկԹսէն հայոց աՀր Նեբսէսէ կաթողիկոսն· Եկեսցուք այժմ, և առեսցուք զհայրապետս հետևօդս·

մճե 255

256

Nierſeſis epiſtola, quàm ipſe per eundem Theorianum ad Imperatorem reſcripſerat, fuit illa, in qua (vt Armeni Mænologij verbis vtar) *ſacroſanctus Nierſes fidei Profeſſionem Eccleſiæ Armenicæ veris, patentibus, & elegantibus verbis ſcripſit; quam vbi audierunt Rex, Patriarcha, & omnes Græcorum Sapientes, approbantes aſſenſerunt orthodoxæ fidei Armeniorum.* Haud enim credibile eſt, quamuis ita ex verborum illius Mænologij contextu colligi videatur, quod Græci aſſenſi fuiſſent alteri eiuſdem Nierſeſis epiſtolæ, nempe priori, propter cuius correctionem Theorianus ab ipſo Græcorum Imperatore, & Patriarcha, in Armeniam legatus fuerat. Sed de Nierſeſe Ghelaienſe ſatis hactenus dictum eſt: Patriarchas ſequentes inſpiciamus.

Arm. Mænol. die 19. Nouemb.

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput XXII.

LXIV

Armeniorum Concilij Tarſenſe, à Gregorio Patriarcha celebratum.

Dominus Gregorius, duorum mox præcedentium nepos, cognomento Deghà, annos 20. Is Tarſi in Cilicia, duce magno illo Doctore, ac eiuſdem vrbis Epiſcopo, Nierſeſe Lampronenſi, multorum Epiſcoporum Synodum ad concordiam cum Manuele Græcorum Imperatore coëundam collegit: dumque hoc fœliciter ageretur, audita eſt mors pijſſimi Regis Manuelis, qui eam concordiam ardentiſſimè concupierat. vnde grauiſſimo cunctorum Patrum mærore diuinum hoc facinus imperfectum remanſit.

ANNOTATIO.

Eccleſiæ Armenæ correctionem, quam Nierſes Ghelaienſis, huius Gregorij Prædeceſſor, morte præoccupatus, ad exitum perducere nequiuerat, præſens Patriarcha, iuſſu Leonis Armeniorum Regis, rurſus aggreditur Tarſenſi Concilio, coacto anno Dñi 1177. & Armeniorum 626. cohortatione, & induſtria nobiliſſimi Epiſcopi, ac præſtantiſſimi Doctoris, Nierſeſis Lampronenſis, filij Oſcini Principis Lamproni, aliarumque Prouinciarum; cuius egregia virtus, digna planè eſt, vt æterna laude illuſtretur, no-

ՀԱՅԵՐԷՆ

Հայոց Պատմութիւն.

Գլուխ. ԻԲ.

Տէր Գրիգորիս՝ եղբօր որդի սրբ Գրիգորիսին և Նէրսէսին, մահ ԿԲ
կանուն Ղողայ. ամս. Ի: Սա արար ժողով բազում Եպիսկոպոսաց՝ ի տալ սոսկ կիլիկեցոյ, առաքնորդութ Նէրսիսի, նոյն քաղաքին Լամպրո- պատի, և մեծ վարդապետի. վասն միոյ և միաբանութ առ Թագաւորն յունաց Մանուէլ: Եւ մինչ յայսմ խորհուրդ էին, լուան զմահ բարեպաշտ Թագաւորին Մանուէլի. և յոյժ վշտացան. զի նայ էր կատարած սիրոյ և միաբանութէն. և զի անկատար մնաց այսպիսի մեծ գործն պատուական:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին:

Ի բանզի սրբազան հայրապետն Նէրսէս կլայեցին՝ զոր իւրեան յաւուրս կենացս փոխանակ ոչ կարաց՝ ի ձեռն ժողովոյն հասուցանել՝ ի կատարումն զինքնին փափագանօք ցանկացեալ զաւղաքորութէն հայոց եկեղեցոյն, և զմիաբանութէն ընդ կաթուղիկէ սբ եկեղեցւոյն: սակս այսորիկ նորա հետևողս սրբ Գրիգորիս կաթուղիկոսն. ընդ հաւանութէան քահանայապետ սրբոյն հայոց Լեւոնի. զբուռն էհար ժողով առնել՝ ի տարսոնի քաղաքն, վասն հաստատելոյ զասացեալ միաբանութէնն. և մանաւանդ յորդորեցաւ առ սոյնպիսի

no-

ած այն երկու Թիւնս ի համահրել
ման վարդապետէն Հերսէս լամբրո
նացւոյն, որոյ գերազանուար առաքի
նութիւն, և առաւաքուն խնամատա
րութիւն արժանի է արդեօք, զի մեծա
հռչակեսցի միանգամայն որովհետև
նուիրէ միոչ և ի ծագս աշխարհի:
սորա յիշատակ լինի ի գիրս այսմա
ւուրցն հայոց ի յաւելիսն. Ի. և ասէ
այսպէս: Տիշաւսակ է սրբոյն Հերսէսի
լամբրօնացւոյն, որ էր որդի մեծի ի
խանին օշնոյ տէառն լամբրոնի, և այլ
դաւառացիս] Եւ յետ սակաւ ոց ասէ:
Եւս Թարգմանեաց ի յունաց ի հայ
գիր զպատմութիւն սրբոյն Եղիա
պատուն հռոմայեցւոց. և զկանոնա
կան գիրս բենեդիկտոսի, որով վա
րին ամ ազգն հռոմայ:] Եւ յետոյ դար
ձեալ ասէ: Իսկ նա ասէր զառաքելոյ
բանն. ԵԹէ տակաւին մարդկան հա
ճոյ լինէի, ապա ծառայ քն ոչ էի: այլ
զոր սէր հարցն էր աւանդուն, ինքն
առնէր անխափան. և զայլսն ի նոյն
յորդորէր: և էր նմա յոյժ խոնարհ, և
հեզ. անպարծոյժ, և ողորմած. գԹած.
աղքատասէր. աղօթական, և արտա
սուեղ. անդադարսասէր, և լուսակաց:]
ԶԸրդ այդպիսի մեծ այր և էակից
կոպոն Հերսէս աստուածեղական հո
գւով, և բարձր ձայնիւ, արտաքս
քեաց առաջի հայոց հարցն տարօրէն
ժողովոյն զառաքելապէսաւանդական
խօսս: յորում բաջապէս և յաճա
խատ նախանձով ընդդիմանայ հերձ
ուածողս վարդապետացն ազգին ին
քեան. և բարձրացուցանէ գովասա
նօք զնորին ազգին ուղղափառ հարս
և վարդապետս. և յորդորէ զհա
մագումար ժողովն տարօրինի ի միա
բանութիւն ընդ ոտիւզերած աշխալ Եկե

ղեցոյն

nomenque ad vltimas Terrarum partes immortali famà peruehatur. De tanto Doctore hæc in Armeno Mænologio leguntur: *Commemoratio eſt ſancti Nierſeſis Lampronenſis, qui fuit filius magni Principis Oſcini, Lamproni, aliarumque Prouinciarum Domini.* Et paulò poſt: *Tranſtulit de Græco in Armenum hiſtoriam ſancti Gregorij Romanorum Papæ, & Regulam Benedicti, apud eoſdem Romanos obſeruatam.* Tum inferiùs: *Dicere ſæpè ſolebat illam Apoſtoli ſententiam; Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem. Omnes ſanctorum Patrum traditiones tum ipſe exactiſſimè obſeruabat, tum alios ad earundem obſeruantiam hortabatur. Eratque valdè humilis, manſuetus, ab ornatus oſtentatione alienus, miſericors, pius, amator pauperum, aſſiduus in oratione, lacrymarum dono præditus, ſolitudinis & ſilentij amicus, &c.* Arm. Mænol die 17. Julij.

Talis igitur, ac tantus Epiſcopus coram Tarſenſi Armenorum Patrum Synodo, cuius deinde os aureum ipſe fuit, apoſtolico ſanè ſpiritu eruditiſſimam habuit orationem; qua zelo admirabili in ſuæ Nationis hæreticos inuectus fuit, catholicos verò Patres ſummis laudibus extulit, & vniuerſam Synodum ad vnionem cum Eccleſia Catholica, & orthodoxam fidem amplexandam animauit. Huius autem orationis initium, & partes nonnullas, quas ipſe furtim ex eorum libris excerpere potui, huc adducere libuit. incipit itaque

tali

tali pacto.

ղեցոյն քրիստոսէ ։

* Extat in Arm. codice inter acta Concilij Tarſenſis.

*Oratio *, ad Armenos Tarſenſis Concilij Patres habita à ſancto Patre Nierſeſe Lampronenſi.*

7 Զամենական խօսք սրբոյ հօրն Ներսէսի լամբրոնացոյն՝ առաջի ժողովոյն ։

OQuos omnes in vnum hìc hodie ſpiritum, in vnum corpus collectos, vnum vniuerſitatis totius caput repræſentantes circumſpicio, Patres ſacroſancti, & ſummi Apices veritatis; ò Chriſtianæ Duces, ac Paſtores Reipublicæ; vigiles Domus Dei Præſides, & Cuſtodes: Ecquiſnam vos, vnà ſimul conſpirantes, ad hunc tranquillitatis portum aduocauit pacificatores Vniuerſi: niſi qui de cælo nobis donatus eſt, ſpiritus Dei pacificus? Verùm & ad quid profectò, niſi ad inſtaurationis ſublapſi, perculſique Templi Dei fundamenta, ac principia iacienda? Eius, inquam, Templi, quod peſſimus Nabuchodonoſor, ille nimirum, qui cauſa malorum omnium eſt, euertit. *Et poſt alia perplura, in ſuæ nationis Pſeudodoctores inſultans, ait.* Hinc proferunt aliqui verba, & miſerabili mente nos ad inimicitiam prouocant: qui licet ex ſapientibus, caritatis tamen dulcedine inſipidi ſunt. Fructus ſpiritus, ait Apoſtolus, eſt caritas, gaudium, & pax; non autem iſtorum, quorum eſt ſchiſma, inuidia, ira, & contradictio; quæ nobis præſcribunt, vt ſeparemur à multitudine aliarum Chriſtianarum Nationum, ab amore, concordia, com-

Ոլ հարք սքբ և պետք ձշմարտութեանն. ով քի ժողովրդեանն գլուխք և հովիտք. ով ատեան այ վիճակացուք և մատակարարք. զրպս տեսանեմ այսօր գումարեալս ի մի շուրջ, և ի մի մարմին, և առ գլուխ հանուրց պատկանեալ։ ով դէղէ էանի մի. ի խաղաղս նաև ահանգիստ. խաղաղարար տիեզերաց. բայց թէ որ յերկնից առաքէ մեզ խաղաղութեն հոգին այ։ եւ ոչ որ աղագաւ. բայց թէ առ սկիզբն առնել շինութեէ քակել և կործանել տաճարին այ. զոր ոկզբնաչարն Նաբուգոդոնոսոր տապալեաց] Եւ յետ բազմաց՝ դարձեալ ասէ ընդ դէմ ոմանց սուտ վարդապետաց հայաստանեաց այսպէս։ Յայտնի առաջաբերեն ոմանք բան և թշնաառական մտօք առ Քինամոն-Թիւն զմեզ մարդէն, որք Թեպէտ ի դիտոց. սակայն ի սերոյն քաղցրութենէ տպէտ եղելոց։ պտուղ հոգւոյն. ասէ առաքեալն. է սէր, ինդութիւն, և խաղաղութիւն. բայց ոչ նոցայն, որ է՛ հեռ, նախանձ, բարկութիւն, և հակառակութիւն. որ գրէ մեզ հրաժարել ի բազմութենէ ազգաց քրիստոնէից ի սերոյ. և որոշել յօրինաց նոցա նոցայ եկեղեցւոյ. և ի միաբանութենէ, և ի հաղորդութենէ նէ։ ով յանդգնութիւն օրինադրին Ողբասցէ զմեզ Էրեմիա, կամ այլ

com-

In crimen adducuntur Armeniorum hæretici.

communione, & legibus Eccleſiarũ illarũ: proh diuinæ legis neglectio! Defleat nos Ieremia, aut alius ei ſimilis queribundus Propheta. Chriſtum pacis mediatorem, fomitẽ odij, & cõtradictionis accepimus. Ecquomodò non digni lacrymis ſumus? caput anguli parietis vnionis, fatui Prophetæ inſtrumentum diuiſionis in medio noſtrũ fecere. Ecquomodò non defleãt nos veritatis diſcipuli? quæ enim in finibus Orbis Eccleſia Chriſti eſt, quæ Chriſtũ Dominum, Deum & hominem nõ confiteatur? quòd ſi res ita ſe habet, quare igitur tanta in medio noſtri exorta eſt contradictio? qui bellum aduerſus alias gerimus Nationes; opinãtes, quod illæ, Chriſtũ ex duabus naturis ineffabiliter vnitum cõfitendo, ſubſtantias, ac proprietates diuidant naturarum; & eſſentias nõ quaſi vnitas, ſed potiùs diuiſas confiteãtur: & hoc totum contendimus ſiue in Theuinenſi Concilio, ſiue in Manaſchiertenſi, ſiue in Siuniẽſis Doctoris epiſtola, ſiue in Scirachenſis, ſiuè in Daronenſis, ſiue tandẽ in qualibet alia; vbi circa talem materiam pugna cõmittitur aduerſus eos, qui Chriſtũ in perſonã diuinã diuidunt, & humanã. At verò Neſtorij quidẽ opinio iſta eſt, non autem Eccleſiæ Dei magnæ, & Throni Imperialis totius Orbis. illi namque contemptores diuiſionis fuerunt, ac ſunt: Chriſtoque tribuunt duarum naturarũ nomen, haud alia mente, quàm vt eundem Chriſtum, Deum & hominem confiteãtur: non autẽ quòd eiuſmodi intellectu compoſi-

Catholici à calũnia vindicantur.

Nomina Conciliabulorũ, & hæreticorum Armeniæ.

poſitionem ineffabilem diuidant. In hoc verò quænam nobis eſt materia contradictionis? idē enim eſt, Deum & hominem aſſerere Chriſtum, ac dicere duas naturas. *Et paulò poſt adducens Patres Armenos Catholicos, inquit*: Sed quare dicunt, nemo ad hodiernum vſque diem hoc nobis manifeſtauit? cum præcipuè multi ex noſtris antiquis patribus, ſanctorū imitatores facti, id ipſum dixerint: ſed cum mores hominum ad aduerſandum ei, quod veritati patrocinatur, proni ſint, declinātes à pace, verba ad inimicitiam prouocantia dilexerunt. Verùm ſi non ſic: vbi relinquemus verba Ioannis Philoſophi, & Patriarchæ, qui hoc ad nos ſanctorum Patrum teſtimonijs traditum, admandauit? vbi Ieſeris Patriarchæ, ſuiq; aſſenſum Concilij? vbi concordiā Papchenis Patriarchæ cum Eccleſia magna Græcorum? nec non eiuſdem ſucceſſorum, & Regum, & Doctorum, ex quibus vnus erat, gratiæ diuinæ opus, & plurimis excelſior, Angelus in corpore, Gregorius Narechenſis? vbi denique verba ſancti Patris noſtri * Nierſeſis, quē proprijs oculis vidimus, & cuius eloquio edocti ſumus? Hi planè omnes cæleſtem hāc machinationem conceperāt, quam vos iam aggreſſi eſtis perficere, ipsàque Eccleſiæ Dei ſuccurrere: quin etiam quamplures alij vnà cum his Patres noſtri, noſtræq; Nationis Patriarchæ; qui quidem ſatis manifeſti ſunt volentibus ſcire, & in diſciplina verborum eorundem laborare. *Et iterum ſermonem conuertens*

Nomina orthodoxorum Armeniæ Patrum.

* Nierſes Ghelaienſis Patriarcha.

Թե՛ն։] Է՛ւ յետ սակաւ՛ց՝ առ բեր զիմ զհայոց ուղղափառ վարդապետս՝ ասէ։ Ա՛յլ ընդ է՛ր ասէն, ոչ ոք զայս մինչ և յայսօր յայտնեաց։ Ա՛յլ մանաւանդ, թէ բազմ՛ւ առաջնոյն, որքո՛յ եղեալ հնարէ՛ օրէ։ սակայն բարք մարդկան հակառակասէր զայն, որ ՀԱՄԱՐՈՒԹԻՆ է՛ր ընդդի՛մ խաղաղութեան անկանելոյն. և զառ ԹՇՆԱՄՈՒԹԻՆ մարդկա՛ն զբանս սիրելոցն։ Ա՛յլ թէ ոչ. ո՛ւր դիւրաւ զբանս Յոհաննու՛ Իմաստասիրին և հայրապետին, որ զայս առ մեզ վկայու՛թիւ հարցն որքո՛յ առաքեաց։ զԵ՛զրսն հայրապետին, և զիւր ժողովոյն զհաստատութի՛ւն զբանն հայրապետին զհամաձայնութի՛ւն առ մե՛ծ ԷԿԵղեցին հռոմայոց։ և զնորին հետեւողացն Թադէ՛ոսեցին և վարդապետացն. յորոց մի է՛ր և նո՛ւն ած-աշնորհ և յորմէ՛ն զԵրզաղանդ, հրեշտակին ի մարմնի, էր՝ի դուռ նարեկացի։ ո՛ւր և զորոյ աչօք տեսաք, և բանիւքն աշակերտեալ եմք, որքո՛յ հօրն մե՛ր Ներսէսի։ Եորմ՛ւ ա՛մենքեան զայն երկնային խորհուրդ և ս՛նան. զոր դուք հանդերձ՛ալ է՛ր կատարել. և սոքա՛ զինքն՛ւ ոչ կերակրել։ Է՛ւ այլ բազում՛ք ընդ սոքօք, որ ուսումնասիրեցա՛ն է՛ յայսմ՛ն, աշխատեալքդ՛ն առ՛ի բանից Նոցա՛ աշակերտու՛թիւն, մե՛ր հարք և մե՛րոյ առհասի՛ս նահապետաց։ քան զի ոչ նեղէ ինձ ոմանց տկարու՛թի՛ւ, մե՛ծոյս արուարքդ երանել։] Է՛ւ դար ձեալ զբանն՛ի դէմ հերձուածողաց դարձուցանելով՝ ասէ. Ա՛յլ թէ ե՛ն ոմանք դարձեալ, որ սոցա՛ ընդդէմ զինեցան. գիտեմ և ես զի՛նք

կամ . ձանաչեմ և զբանեին զօրու-
թիւն . և չեմ անտեղեակ . ուստի
և գտանեմ զնոսա . թէ և սքեա ,
կամ թէ խնաստուն ես , սակայն ոչ
՚ի սերոյն օրէնս ձշմարտու-թիւ վա-
յելօղս : որք ոչ վարկանէին ի-բնանց
յանցանս՝ զմիու-թիւն եկեղեցւոյ քի
ամօտն խորհրդով քակտել : ուստի
և յանդգնաբար ՚ի նոյն սխալանս .
որոց ներքնացէ ՚ած օրօթիւ-դ ձեր
բաս մեծ-ի այս մասին յանցանաց
սխալման . և մի յիշեսցէ զաձեցու-
ցանելն զայս չար սխոտ ձարակու-ին.
որոյ պատուղ ոչ այլ ինչ առնանեմք,
բայց միայն զանարգու-թիւն անու-
անն քի . որովք առնանեմք այժմ
զբազու-մս վարշևալ . և աղբատ ար
առատօք . զի յառաջել սովորու-
թենէն՝ բնու-թիւն եղեալ ի-բնանց
առ ազգս քրիստոնէից և եկեղեցի-
ոյն՝ ոտնձգ առելու-թիւն . և զախտ չար
թշնամու-թէ հայհոյու-թեց չար յարչա
զանօքն յազեցու-ցանելով քի հաճարին
լինել վրէժ խնդիրոյ թշնամու-թեա-
նամ թէ և հաճ առոյ բանս լսեն հաճ
անահան խոստովանու-թիւն յայլ ազ
գաց . ոչ կամին ՚ի սէր խոնարհել.
այլ բուռն հարկանեն զայլ կարծել
ազ . առելով՝ թէ նորա զմեզս ա-
ռեն ազին . վասն այսորիկ և ՚ի մէնջ
առնացին : թերևս ՚ի նմանէ զանց
ապար բանասարկու-ն , և առ քեզ մի
այն նեղգործ-է . մանաւանդ զի դու
՚ի նմանէ , և ոչ նա ՚ի քէն հա-
տաւ : դու զնա , և ոչ թէ նա
զքեզ անկոնանաց ՚ի սկզբանէ : դու
ձեթենի վայրենի պատու-ասաեցար
յանբուն քոյ ՚ի բարի ձեթենոյն . զի
զպօղոսին յիշատակեցից : ոչ թէ դու
զնա , այլ նա զքոյ՝ եղ

յին թ բեմ

tens ad Hæreticos, ait: At quòd alij rurſus fuerint, qui aduersũ hos contenderunt: & ipſe quidẽ ſcio, & verborum eorum virtutẽ agnoſco, nec ſum ignarus, quapropter & illos deprehendo, ſiuè ſanctos dicant, ſiuè doctos, in charitatis tamen lege veritate minimè decoratos; qui haud ſibi aſcripſere pro culpa, Eccleſiæ Chriſti vnitatem animo peruerſo deſtruere; vnde & in hoc ipſum ſeſe merſerunt impudẽter: quibus parcat Deus veſtris orationibus ſecundum hanc magnam peccatorum partem, & errorum; nec ampliùs peſſimũ huius illuuiei malum augeſcere ſinat, cuius non alium inſpicimus fructum, niſi ſolum nominis Chriſti contemptũ; & quo plures iam inquinatos intueor, & lacrymis ingemiſco; quia ex frequentiori vſu natura ipſorum odium facta eſt aduerſus alias Chriſtianorũ gentes, & Eccleſias: quare prauum inimicitiæ fomitem iniquis blaſphemiarum verbis exaturantes, Chriſto fieri videntur exigentia vindictæ. ò miſeriæ calamitatem! quin & ſi acceptabilem articulorum fidei confeſſionem ab alijs audiant, nolunt tamẽ in charitate humiliari; ſed potiùs ad alias verſi opiniones, ſi illi, inquiunt, noſtra odio habent, idcirco & à nobis ipſi quoque odio habeantur. Et quidem ab illis fortaſſe ſeſe abduxit Tentator, & apud vos ſolummodò ſtruit dolos; maximè, quia vos ab illis, non illi à vobis ſciſſi ſunt; vos illos, non illi vos ab initio dimiſere: atque, vt Apoſtoli verbis vtar, vos oleaſter ſylueſtris contra naturã ex-

Inuehitur in hæreticos ſuæ Nationis.

Laudat Eccleſiã Catholicam.

ciſi eſtis à bona oliua. non enim vos illos, ſed illi potiùs, radix cum ſint, vos olim portabant ſufferendo; at nũc, cum non ſimus tales, quales anteà, infirmati ſunt & illi ad legem amoris, hæc pro materia accipiẽtes. *Et inferiùs itẽ*: Reijcite procul à cordibus prauum thẽſaurum, qui nobis diuerſas peperit calamitates; ſed quas? ecquiſnam eas valeat recenſere? Hinc cœpimus eſſe ſine Rege, ſine Principatu, miſerè ſub Gentilium redacti dominiũ: conſtitutiones noſtræ, ſub ſchiſmate exiſtentes, prauæ radicis germina peiora eſſe cœperũt: Populi noſtri inſipientes; Principes, ſocij furum, Eccleſiæ, ſpeluncæ, atq; alienigenarum tabernæ; aliaque permulta, quæ quidem percurrere verbis, menteque recolere, difficile admodùm eſt. *Et poſt alia demum*: Prætereà & alijs cauſis: quandoquidem illi Chriſtianæ fidei, & conſtitutionum Eccleſiaſticarum, ipſorumque Apoſtolorum fundamentum, ac principium præferunt, idque throno imperturbabili; nos autem quodcunque habemus, ab illis mutuatum accepimus. ij ſapientiæ culmen adepti ſunt, atque à Paulo Apoſtolo irrigati floruere: ſacri etiam libri, qui apud nos, ipſorum quoque ſunt; & ſcripta, Patrum eorum. illis thronum Regni, fidei Chriſtianæ robur, & columnam, Chriſtus largitus eſt: Apoſtolo* atteſtante, quòd cum ipſorum principatus occiderit, Chriſti Regnum ſempiternum dominabitur: Non dum, inquit, Romanorum auferetur dominium; non dum aduenier

Enumerat Armeniorum calamitates, ob eorum ſchiſma exortas.

* Exiſtimo, S. Gregorũ, Armeniæ Epiſcopũ, hic Apoſtolum appellari.

ԺԹ 19

Ի 20

Ի 21

ԻԱ

բեմն զքեզ կրէր ոնդելով ի վեր. և զի այժմ ոչ էիք այսպէս. ոնդ բացաւ և նմա առ օրէնս սերոյ, առնալ զայսոսիկ, ներթ.] Եւ դար ձեալ յետ սակաւ ոտ. Ի բաց վտխեկացուք ի սրտից մերոց դէսպ դանձն, որ բղխեաց մեզ զանապատ չարչարանս. և ոչ ևս նորա. ոմ կարէ թուել. ասասի սկսաք լինել առանց թագաւորի, և իշխանութե. յայսր հետէ էզաք ասրտուկ հեթանոսաց տէրութե. կարգք մեր ի բաց հանեալ, աղբիւրք չարին արմատոյն սկսան անասպարեզ լինել. ժողովուրդք անհնազանդ իշխանք զղեցուցիչք պղծոց. եկեղեցիք պանդոկք և մաքսատունք օտարոց. և այլ բազումս, զորս դժուարի բանս թուել, և ընդ անձին ոգորել.] Եւ ի վերջն վերըստին ասէ. Ոչ արձակ ալ և այլ պատճառս. զի հինն և սկզբնէն հաստատուց քրիստոնէից, և կարգաց, և գնոյն հաւատոյն նորա են. և զայս ունին անշարժ աթոռովք. և մեք զոր ունիմք, ի նոցանէ ունիմք. մայր անուանեցան հնազոյն. և յետ այսր ևս ի գիրսն ոտոգեալ ծաղիկս գան. գերզ որ առ մեզ ամաչուցք նորա ի սեպհական. և հարց զնոցին առացեալ. նեցուկ և սիւն հաստատուց քրիստոնէից զաթոռ թագաւորութե նորա էս քրիստոս. ըստ վկայութե հաւատոյ, յորժամ նոցա վաղճանելի իշխանութի դադարեսցի մշտնջենաւոր արքայութիւն տէր. մինչ չէ, ասէ, բարձցի հռոմայեցւոց տէրութի. ոչ ևևնոցի մարդն անօրէնութե, որդին կորստեան, որ ի տեառնէ յիւ բէ սա-

ԻԼ տաց

niet homo iniquitatis, filius perditionis, qui à Domino Ieſu Chriſto diſperdetur. Vides iam, quantum teſtimonium perhibeat Patriarcharum Apoſtolus, hæc dicens. Non quòd ipſe inter ſpiritualia, ac de Chriſti Imperio gloriantes, ſeculare magnificiam principatum; ſed vt ſapientibus oſtendam, quòd illi & ſeculari potiuntur throno vnà cũ ſpirituali, voluntate diuina. Quamobrẽ in Eccleſiæ ipſorum ordinibus decora eſt immutabilitas, ac mutationes quidẽ ad maiorem gloriã Dei. Nos autem quot Reges inſipientes ſortiti ſimus, aut quomodò fuerint Eccleſiæ noſtræ leges à ſtultis Principibus confuſæ, iã in hiſtoriarum libris eruditi eſtis: nec erubeſcere ſcripta debemus, ad finẽ correctionis. &c.] Hæc omnia pijſſimus, ac nobiliſſimus Lampronenſis, corã Tarſenſi Armenorũ Patrum Concilio; cuius quidẽ inſcriptio, & acta, quemadmodùm in Armeno codice extant poſt præfatam Orationem, ita prorſus hoc in loco exponentur.

Diuinum, ſanctum, ac vniuerſale Concilium Tarſenſe, propter Eccleſiæ cõcordiam celebratum, anno Armeniorũ 626. iuſſu Angelici Armeniorum Patriarchæ Gregorij, nepotis S. Nierſeſis: atque in Chriſto coronati, Regis Armeniæ Leonis.*

Concilium Tarſenſe Armenũ.

* Hoc eſt, anno Chriſti 1177.

Propoſitiones, quas Græci poſtulãt à nobis ad pacem conciliandam: & iuxta illas, Synodi reſponſiones appoſitæ.

Græcorum prop. 1. Quærimus, vt ana-

Armenij damnant Eutychē, eiuſque conſentaneos.

anathematizetis aſſertores vnius in Chriſto naturæ, Eutychem, Dioſcorum, Timotheum Aelurum, alioſque omnes eorum conſentaneos.

Armeniorum reſp. Anathematizamus Eutychem, quem & ſancti Patres noſtri, antequàm nos, deteſtati fuere; nec nō & Seuerum. Circa Dioſcorum autem, nō dum nobis innotuit, illum fuiſſe Eutychis conſentaneū; maximè quia habemus epiſtolā, ad noſtras Eccleſias miſſam à ſancto Germano Regiæ Ciuitatis Conſtantinopolitanæ Patriarcha, in qua duntaxat Eutychem huiuſmodi hæreſi laborantem memorat, & non alium; illumq; nobis anathematizandum proponit. Quapropter fas eſſet vobis, noſtras priùs mentes hac in re dubia confirmare, producendo ſcilicet erroneum Eutychis ſcriptum, ſcriptumq; Dioſcori: quòd ſi in illis Eutyches à Dioſcoro ſuſceptus oſtenditur, aut ſi huius ſcriptum eandem illius hæreſim ſapere deprehenditur; expediet tunc vtique nobis, vnà cum Eutyche omnes alios eius conſentaneos execrari.

Poſtulant, vt ſibi oſtendatur, quonam modo Dioſcorus fuerit Eutychis conſentaneus.

Græcorum prop. 2. Quærimus, vt confiteamini Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, vnum filium, vnā perſonam, vnum Chriſtum, vnum Dominum, vnā hypoſtaſim, indiuiſibiliter, immutabiliter, inalterabiliter, incōfusè: non alium filium Dei, & alium filium Deiparæ Virginis; ſed eundē, filium Dei, & filium hominis; & in duabus naturis vnum confiteamini Deum & hominem; atq; duas naturas, vnum & eundem Chri-

զասդին սի բնութիւն ղբն ; զէ-
ութիւն , և զՊ-հոսկորոս . և զԼմի
մոթէոս զկուռն . և զամ համա-
խոհս նոցին :

Պատասխանի ժողովոյ : Նզովեմք
և զէ-ութիւն , զոր և նզովեցին
նախ քան զմեզ սուրբ հարքն մեր .
և զԼեւեւոս : Իսկ՝ զՊ-հոսկորոս
զինչ և ցայժմ ոչ էր լուեալ էր-
ութեան համախոհ գոլ . մանաւ-
անդ զի ունիմք զՊ-երմանոսի . որ
էբբեհա եղեալ ի Թագաւորական
քաղաքի պատրիարգ . առ Եկեղ-
ցիս հայոց զԹուղթ : Նա և ի բանս
նոր զէ-ութիւն միայն , և ոչ զայլ
ոք յայս աղանդս բամբասէ . և մեզ
հրամայէ նզովել : Զպատ հարկ է ,
առ այս կարծիս նախ զմիտս մեր
հաստատել ձեզ . ՅԲ . բերել զկիրս
հերձուածոցն Եւտիքեայ . և զկիրս
Պ-հոսկորոսի : Եթէ յոյժ անկան զբ-
ալքն ընկալեալ ի Պ-հոսկորոսէ զե-
ութիւն , և կամ գտանի գրու-թիւն
նորա հաւանեալ նոցին հերձուածոց .
յայնժամ պատշաճ է մեզ առանց
կարծեաց նզովել զէ-ութիւն , և զամ
համախոհս նոցին :

ԻԲ. Խոստովանեցեք զաէրն մեր
յիսուս քրիստոս . մի՝ որդի . մի դէմ .
մի քրիստոս . մի տէր . մի անձնաւ-
որու-թիւն . անորակ . անփոփոխ . ան
այլայլելի . անշփոթ : ոչ այլ զորդին
այ . և այլ զորդին սրբոյ ած-ածնին
այլ զնոյն որդի այ և որդի մարդոյ .
բնու-թիւնս երկուս , զմին խոստո-
վանել ած և մարդ . և երկուս
բնու-թիւնս՝ զնոյն և զմի քրիստոս
ունելով երկուս ներոգոծ-ու-թիւնս
բնականս՝ ած-այն և մարդկայնս .
և երկուս կամս բնականս՝ ած-ա-

յին և մարդկային , ոչ հակառակք միմեանց . այլ ընդունայ մարդկայն կամքն զինեւ ած-ային կամացն :

Զիւնն , եւ յս խոստովանութեանս հաճախահաս գտանեմք զմեզ սուրբս , և զմեծ հայրապետսն ի բանս խրենց . յոր . զերանելին աղեքսանդրոս , և հ-րեգորեանն , և զայս հանգոյնս սոցին . նոյնպէս և զնոսն Կիւրղոս , որ ընդ դեմ Նեստորի զինեցաւ յաղթօղ ախոյեանին և վանն սատակելոյ զանձաւ և զանն շինող միաբնութեանն ընծայեսն , նեղհակ չարաչար բաժանողին , ուր թէ ուրեք ասաց . մի է բնութիւն բանին մարմնացելոյ : զոր ընկալեալ հարքն մեր խոստովանեցին ի նոյն եղանելոյ Կիւրղի միտս . և մեզ աւանդեցին . զսա միաբնութեան բանիւն ընդ մարմնոյն ասել բացայ-այտնութիւ մի բնութիւն բանին ընդ մարմնոյ . և ոչ լսա պատճ է-ութեան առհասարակ . զի զայս կի-ա՛ որդ էր կարելի ասել՝ ած- և մարդ զբրիստոս խոստովանողացս : զի Թէպէտ և միմեանց զբաղք բա-ցատ-այտնութեան լսա ուրիշ դաւա-նութեան . սակայն ոչ տեղատակս շինի այսու կամք եղբայրութեան ձերոյ . այլ կարծեօք գայթակղու-թեան վարկ ի վերայ մեր՝ ի յէ ղուխս և ի շինողուխս բնութէնս բրիստոսի բաւականէիմ : զոր մի կ-ցի զմասն ած-ել . այլ հետ էին յայս կարծեաց հարքն մեր , և մեք առաքի ա՛ : է վերայ որոյ և կաց և որ հաճարեմք վասն խաղաղու-թեան եկեղեցւոյ , և շինելոյ զսէրս ձեր , և բառնալոյ ի միջ զոսո-րոտեալ գայթակղութեան կարծիս .

Chriſtum; habentem duas operationes naturales, diuinã ſcilicet, & humanam; atq; duas voluntates naturales, diuinã & humanam, non ad inuicem contrarias, ſed humanam diuinæ ſubiectam, & concordem. Approbãt confeſſionem duarum naturarum in Chriſto.

Armeniorum reſp. Huic confeſſioni conſentientes inuenimus omnes ſanctos, & magnos Doctores in verbis ipſorum, nimirùm B. Athanaſiũ, & * Gregorios, quiq; ante, & poſt illos extiterunt: ſimiliter & diuum Cyrillum, qui aduerſus Neſtorium ſtrenuè decertãs, victoriãq; potitus, ad comprobandã ineffabilem, & inconfusã Chriſti cõpoſitionem, peſſimo Diuiſori contrariã, nonnullis in locis ait: *Vna eſt natura Verbi incarnati:* quod recipientes Patres noſtri, iuxta eandem Beati Cyrilli mentem id ipſum confeſſi ſunt: nobiſq; tradiderunt, quòd ſecundum coniunctionem Verbi cum carne dicatur per æquiuocationem vna natura Verbi incarnati, & non ſecundũ definitionem ſimplicis eſsẽtiæ: hoc enim quì poterat à confitentibus Chriſtum, Deum & hominem, aſſeri? Et quidẽ licet iuxta rectã adhuc cõfeſſionem æquiuocum dictũ illud explicemus, neq; tamen idcircò expletur animus Fraternitatis veſtræ; quinimmò in ſuſpicionem, obtrectationem, & ſcãdalum etiam apud vos adducimur, quaſi Chriſti naturas confundentes, atq; in vnã miſcentes: quod abſit vel ad mentẽ venire; ſed ab iſtiusmodi opinione (teſtis eſt Deus) tum Patres noſtri, tum nos ipſi auerſi omnino ſumus. Verumenimverò ad Eccleſiæ

* S. Greg. Nazianz. & S. Greg. Nyſſen.

Confuſionem à duabus Chriſti naturis explodũt.

cleſiæ ſanctæ pacem conciliandam, ad veſtrã ædificandã Dilectionem, vtque à nobis quodlibet iſtius ſuſpicionis offendiculum auferatur, operæ pretium ducimus, abſtinere nos in poſterum ab illo per æquiuocationẽ dicto vnius naturæ Verbi incarnati; ſed aſſerere dúas naturas, vndè exiſtentia illius ineffabilis vnionis Verbi cum carne verè conſtituatur. Atq; ſicuti eãdem priùs propoſitionem cõfirmauerat S. Cyrillus, & Patres noſtri poſt ipſum, aduerſus eos, qui Chriſtum in duas naturas, duaſque diuidebant perſonas: ita modò nos illam diſſoluimus contra opinionem eorum, qui naturas ipſas cõfundunt; ac ſanctorum Patrum confeſſioni concordes, immobiles in veritate perſiſtimus. Quocirca veracem adhuc, & patentibus Patrum teſtimonijs roboratã, ſancti Patris veſtri Germani epiſtolã habemus iuxta rectam, plauſibilemque doctrinam. Hinc quoq; potentes efficimur ad diſcendum veſtram duplicis voluntatis, atq; operationis profeſſionem, in vnum Chriſtum Deum referendam: nec reſpuimus, ſed approbamus vos, veritatis ſectatores, veſtræque confeſſioni conſentimus.

Duas voluntates in vno Chriſto confitentur.

Græcorum prop. 3. Quærimus, vt ſacrum Triſagium ſine additione illa, *Qui crucifixus es pro nobis*; & abſque particula illa, *Et*, concinatis.

Armeniorum reſp. Vix vllius momenti, & minor quidem, quàm vt perfectiſſimæ veſtræ ſapientiæ ſcandalum parere poſſit, ſuſpicio iſta eſt. quin ſi in Chriſtum diceremus, *Sã-*

Ctus

ա. ի. 31

ա. ի. 32

ա. ի. 33

ա. ի. 34

ա. ի. 35

ա. ի. 36

ա. ի. 37

ա. ի. 38

ա. ի. 39

ա. ի. 40

ա. ի. 41

ա. ի. 42

ա. ի. 43

ա. ի.

ctus Deus, ſanctus & fortis, ſanctus & immortalis, miſerere nobis: Scandalum fortè ſumere, potiùs conueniret: quaſi humanationis gratiam, & quã pro nobis ille ſubijt, paſſionem erubeſcentes abiuraremus. verùm cum & hoc confiteamur gloriantes, vt inquit Paulus, *mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce D. N. Ieſu Chriſti*: cur mendaces exiſtimamur à Fratribus? anne quia Deum crucifixum aſſerimus, & non Chriſtum? ſed quæſumus, ne in hoc offendatis; nã crucem adieciſſe, ſufficit ad illius humanitatem, quã mente concipimus, explicandã, atq; ad ſeruandum nos ab omni paſſionis Diuinitatis opinione remotos. Tum particulã, *Et*, ſuperaddimus ad compoſitionem orationis perficiendam etenim dictio illa, *ſanctus*, in noſtro idiomate breuiſſima eſt, & monoſyllaba; nec proinde cũ alia poteſt dictione ſe ſola annecti, quemadmodùm veſtrum ձոյս. Cæterùm, quòd erga Chriſtum ſit à nobis Triſagium decantandũ, teſtes vos ipſos adducimus: extant enim in vrbibus Damaſcena, & Manueſtana libri quidã, veſtris literis exarati, in quibus ter ſanctus hic hymnus ita ſcriptus reperitur: *Sanctus Deus, ſanctus fortis, sãctus immortalis, qui crucifixus es pro nobis, miſerere noſtri*. quare hoc pacto eum eſſe canendũ, haud ipſimet excogitauimus, ſed à vobis ita nos didiciſſe, comperimus. quam autem ob causã deindè hanc Patrum* traditionem in minimis poſueritis, ignoramus: quippe ineptus ille rumor de voce, quæ à puero, ſurſum

Triſagium cum appẽdice erga ſolum filium ſe cõcinere afferunt.

* Appẽdix ad Triſagiũ, Hæreticorũ, nõ Patrũ traditio fuit.

Nõ rumor ineptus, ſed veriſſima hiſtoria eſt; quã refert S. Ioann. Damaſc. lib. 3. de Triſag. c. 10. vide ſupra, c. 10. nu. 57.

ſum in aërem eleuato, audita fuerit, ſeniorumque traditionem immutauerit, aures potius noſtras offendit, quoniã, *licet nos*, inquit Apoſtolus, *aut Angelus de cælo euangelizet vobis præterquam quod euãgelizauimus vobis, anathema ſit*. ille porrò quid Chriſtianis euangelizauit, niſi quòd in cruce D.N. Ieſu Chriſti glorientur? in qua profectò, euangelio eius conſentientes, & nos, & vos gloriamur; tametſi ob ſuſpicionem de paſſione diuinitatis ab illo vos verbo abſtinetis. Nos autem, quamuis ibi Deũ nominemus, non adeò in viſione cæcutimus, vt miſsam propterea faciamus gratiã humanationis: quemadmodùm neq; cum Chriſtum appellamus agnum, auferentem mundi peccata, gloriæ diuinitatis obliuiſcimur. At quia exoptamus vel in hoc ſumma noſtra voluntate Dilectionẽ veſtrã conciliare; proceſſimus, & iuſto ſanè modo, ad medendum in hac parte iſti fratrum noſtrorum ſuſpicioni, ita in poſterum erga Chriſtum canentes Triſagium: *Sanctus Deus, ſanctus & fortis, ſanctus & immortalis, qui incarnatus, & crucifixus es pro nobis, miſerere noſtri*. Sicque veſtræ Charitatis opinio dirigi poterit, ne additio illa, *qui crucifixus es*, in ipſam videatur Trinitatem, aut in Chriſtum, ſecundum Diuinitatem acceptum, à nobis referri.

Græcorum prop. 4. Quærimus, vt in feſtorum celebratione noſtræ conformemini Eccleſiæ; celebrantes nimirum feſtiuitatem Annunciationis 25. Martij: Natiuitatis 25. Decem-

ծինք և մեք և դուք: և զիաւնքն զի յայսմ բանէ վասն ամենայնի դուիանան կարծեաց հրամայողք: Մակայն մեք չենք այդ նուրբ տեսութիւն, ոչ զի ամենայն ասելիք. զնոսին մարգեցոյն զանասելիք: որպէս և ոչ յորժամ գառն բարձող մեղաց աշխարհի, զխաչս և զհուիանան ամենուիանան: Եւ զի կասելիք ի վերայ այսորիկ յօժարասիրտ բաշխանօք զսէրդ ձեր ընդգրկել. բժշկել հրամուռնս վարկաք և յայսմ մասին զհարցնել եղբարդդ. և ասել զերիք սրբեանս առ բրեսառս այսպիսի օրինակաւ. սուրբ ամ սուրբ և հզօր, սուրբ և անմահ, որ մարեցաւդ և խաչեցար վասն մեր, ողորմեա մեզ: զի մի թուեսցուք երկրորդ հանդիսանն յայսմ վայրկ տալ գայն, կամ զբրեսառս առակ ըստ ամենայնի ասել խաչեցեալ. բանդ ուղիղ զսիրդդ ձեր կարծես:] Ողջոյն ցիր ամ ընդհերոյդ. եթէ յայսմ պիտ նման սխալն ժողովէն: բանդն սրբոյ դուիանան խաչեցարն աստուածեալ եղև ոչ թէ ի սրբոյ հարդ, այլ ի հերձուածողացն յունաց: Եւ բար բառն լուեալ ի յօդ վերացեալ մանկանէն, է ճշմարիտ աստուածն, ամ աստուած ի վերոյ. ի. Յ. երդ գլուխ. ի թիւ. ճէ.

.դ. Եղծանելոյիք զսուրբն ընդ հառաջ: ՅԲ. զաշխատասցն ի. ին. մարտի: և զծնունդն ի. ին. դեկտեմբերի: զհրեսառսիանն ի. ա. յունվարի: և զմկրտութիւնն ի. զ. նոյն յունվարի: զամն ընդ առաջն ի. բ. փետր վարի: և պարզապար զայսմ աւրուանական ասելս. և զսրբոյհոգ ամ-

աժնին , զկարապետին , և զառա-
քելոցն ։

զիմանէ . Ծանիցէ եղբայրու-Թիւ-
ձեր . զի զոր ինչ առ ի ընկատա
ուղղել գաւանու-Թիւն , նախ քան
զայս գլուխ , ընկալաք , և խոս
տովան եղաք . Թէ լինի առ ի
սէրդ ձեր հոգևոր և մարմնաւո-
որ հաղորդու-Թիւն . և Թէ վասն
ոչ հանգառակելոյ գիտու-Թեան
ձշմարտու-Թեանն ։ այլ ոչ Թէ
ի Թադաւորական պատիւ վերա-
նամք՝ յաւելեալ ի սոյն . և ոչ Թէ
ի վերջին աղքատու-Թիւն ժամա-
նեմք՝ պակասեցուցեալ ։ քանզի ըստ
հաւաքելոյն . ոչ որ կանոս , և ոչ
հանդերձեալքն կարէն մեհնել զմեզ
ի սիրոյն ընկատոսի , և յառնա խոս
տովանու-Թենէս . այլ կցորդ եմք
ձեզ , մի , և հաւատաւք ըստ առ
ի ընկատոս հաւատոյդ . որպէս
և գրեցաք ։ Էտկ զոմանս տեղու-
նականս , զորս պահանջէք կատա
րել , զայս ունիմք անԹերի կա
տարել այ . և ուրախ եմք ի միասս ընկ
ատոսի ընդ ձեզ . բայց ի ծանընդե
ան օրէ , և որ ի նմա յարին խոս
հրեշտակու-Թիւնքն աւետեացն , և
գալըստեանն ի տաճարն ։ ի նախ
նեացն՝ ի մեզ այսպէս ևկեալ . զի
ընդ մկրտու-Թեանն լինիցի ։ Այ
կայն մեր սիրոյ աղագաւ ժողովել
ալ , և զհաղաղու-Թիւն ընկատոսի
ցանկացեալ հաստատել . ախորժեմք
և յայսմ մասին՝ մեծի ևկեղեցւոյ
հաւատարել ։ Թէպէտ և չիք
ի ընկատոս այսու առաւելու-Թիւն
կամ նուազու-Թիւն . յաւուրց յաւ
րաց ածնից միմիանս . այլ մի
այն հաւատով և սիրով զոյնս կա

յ է տարբեր

Decembris: Circumciſionis 1. Ianuarij: Epiphaniæ 6. eiuſdem menſis: Purificationis 2. Februarij: & ſimiliter abſque vlla mutatione proprio quoq; die cæteras feſtiuitates Domini, Sanctæ Deigenitricis, Ioannis Baptiſtæ, & Apoſtolorum.

Armeniorum reſp. Iam nouit veſtra Fraternitas, quòd quicquid ad orthodoxã Chriſtianæ fidei profeſſionem ſpectabat, iã in præcedentibus articulis lubenter ſuſcepimus, & confeſſi ſumus: idq; profectò, tum ad ſpiritualem, corporalemq; cõmunionem cum Charitate veſtra ſeruãdam; tum quoq; ne contra ſcientiam veritatis niteremur: & non, quòd inde ſperemus, in priſtinã rurſus regalem amplitudinẽ eſſe redintegrãdos: neq; quòd eo fruſtrati vereamur, ne in extremã perueniamus mendicitatẽ haud enim, iuxta verbũ Apoſtoli, inſtãtia, neq; futura poterunt nos ſeparare à charitate Chriſti, aut ab ea, quæ in ipſum eſt, recta fidei confeſſione; ſed potiùs vobiſcum in vnitatem & communitatem ſecundum fidem eiuſdem conſociamur. Porrò quod attinet ad feſtiuitatum dominicarum celebrationem, quã à nobis poſtulatis: illas quidem omnes habemus, ac vnà vobiſcum ad gloriam Chriſti celebramus, excepto Natiuitatis die, & eorum, quæ ad ipſã ordinantur, myſteriorum Annunciationis, & Purificationis. quæ quidem Natiuitas, à Maioribus noſtris traditum accipimus, vt ipſo Baptiſmi die concelebretur. Veruntamen nos hìc propter concordiã congregati, Chri-

Pollicentur, ſe in feſtis celebrãdis vniuerſali Eccleſiæ cõcordes futuros.

Vu ſtique

ſtiq; pacem perficere cupientes, acquieſcimus, etiam in hoc magnæ veſtræ Eccleſiæ cõcordare; & quamuis nihil exceſſus, aut defectus Chriſti fides patiatur ex hac de vno die in aliũ feſtorum trãslatione; id tamen complere, Fratribuſq; concordes inueniri, ex charitate ſaltem debemus, & volumus lubentiſſimè; tamenſi, cum iam olim ab antiquo inueterata ſit in medio noſtri illa conſuetudo, difficilis aliquantulùm nobis erit rei iſtius executio. At verò, cũ inferiùs noſtræ ſimiliter poſtulationes exponendæ ſint: ſi quidem vos Deus ad eas ſuſcipiendas roborauerit, eiſq; ſatisfacere vobis libuerit: nos etiã obſtricti erimus, alter alterius onera inuicẽ portãdo, legem Chriſti vel in hac parte adimplere. Porrò ſi vos infirmi ad hoc fueritis; & noſtræ qnoque infirmitati quælumus ignoſcatis.

Græcorum prop. 5. Quærimus, vt ſanctum oleum ex arboris fructu conficiatis.

Armeniorum reſp. Ex paupertate quidem huic derogamus traditioni; cum in plaga ſeptentrionali difficillimè ea reperiatur materia, quæ continet figuram gratiæ Spiritus ſancti. Si tamẽ deinceps inuentu facilis fuerit, haud quaquam traditionem iſtam fraudabimus.

Sacrã vnctionẽ ex fructu oliuæ conficiendam, fatentur.

Græcor. prop. 6. Quærimus, vt in pane fermentato, & in vino, cui admiſta ſit aqua, ſacrificetis.

Armeniorum reſp. Circa hunc Articulum, quod ſanè iuſtum eſt, Reuerentiæ veſtræ ſuademus; vt nimirum cum Apoſtolica Petri Sede, & cum noſtra

Խոպ 43

Խոպ 44

Խե 45

ասելը : է՛ արդարև այս ի սի
րոյն մասանց , եղբարց համահաւոհ
լինել ի պատիւ նորուն . և կա
միմք բաղձանօք . բայց տկարա
նամք ի տիրապէս լինելին , յաղագս
հնանալոյ աւանդու-թեանս ի մէջ
մեր : ազդ՝ քանզի հանդերձեալ
բանդ ունի և զմեր դլխակարդու-
թիւնս խնդրոց . եթէ զօրացու-ցէ
զձեզ ած առ ի կատարել . և հա
ճոյ Թուիցի ընդունել . պարտս
պանեմք և մեզն այսմ մասին ,
զիմիեանց բեռն բառնալով . կա
տարել զօրէնս քրիստոսի : ի՞նչ
եթէ դուք տկարանայք . և առ
մեզս տկարու-թիւն զինջանել աղա
չեմք :

Է. Կդաւիմք , դի առնիցէք զմ
ռանն ի պաղոյ ծառոյ :

Պէհնի . ազատ յաղբատու-թենէ
խոստանիմք ի աւանդու-թիւնս , և
զայն դժուարագիւտու-թեանն ի
հեռախասին կողմանս զայս նո-ցայ ,
որ ընդունի զանուշ հնարհաղն տուբք
հոգոյն : ազդ՝ եթէ դիւրագիւտ
լինի . զայն օրինաց , և կամ
ըստ հեղգու-թեան , ոչ խաբե
նեմք :

Ջ. Կդաւիմք , դի առնիցէք գա
ծային հաղորդու-թիւնն խմորուն հա
ցիւ . գինով և ջրով :

Պէհնի . ըստ յայսմ մասին է
բաւ ունս վարկաք ձերում պատա
ւականու-թեանդ , ընդ առաքելոյն
Պետրոսի աթոռոյն հաւատալ ,
և ընդ մեր նուաստու-թեանս . և
այսպէս զինջանելով զօրէնս անոյն
նորոգել : քանզի նոքա են առաքելոյն
աւանդոյն աշակերտք հաւատարձեր
ոց հանդոյն և մեք բաղադձ հաց

Reprobāt in ſacris Myſterijs fermentatum panē Græcorū. Aquæ miſtionem ſe ſuſceptu-ros, promittunt.

noſtra adhuc Humilitate concordes efficiamini, atq; ita ſubmiſſi legem charitatis inſtauretis. ſunt nāque illi, non ſecus ac vos, Apoſtolicæ huius traditionis diſcipuli: cū quibus & nos azimum panem in Chriſti ſacrificio conſecramus. Quòd ſi tantā vobis humilitatem Deus conceſſerit, vt hac in re nobiſcum conueniatis; debitum nobis erit, ne quid obſtaculi Eccleſiæ vnitati opponatur, aquam puro vino miſcendi, ad gloriam Dei.

Græcorum prop. 7. Quærimus, vt cum perficitur diuinum ſacrificium, omnes Chriſtiani, tum Eccleſiaſtici, tum ſeculares intra Eccleſiam commorentur; ijs exceptis, quib. hoc pœnitentiæ gratiā à Canonibus prohibetur. Hoc idem ſimiliter in alijs Eccleſiaſticis functionibus obſeruetur.

Armeniorum reſp. Huiuſcemodi delictum nequaquam ex voluntate, ſed ex eo planè proceſſit, quia Gens noſtra extra Regiones, & Eccleſias ſuas aberrat, ac egena peregrinatur in medio veſtri: quare vobis non modò in veſtram nos cōmunionem benignè non excipientibus, verùm & ianuas Eccleſiarum quoq; veſtrarum præcludentibus in faciem noſtrā, nobis impoſſibile fuit, in hac peregrinatione Eccleſias Populis noſtris ſufficiētes ædificare. Hinc abuſus ille, proceſſu temporis ex paupertate continuatus, veluti firmā in legem verſus eſt. nā ſuperioris noſtræ Regionis incolæ, perſpicientes, habitatores inferioris huius Regionis, in quā Sedes Patriarchalis tranſlata fuit, ob Eccleſiarum penuriam extra illas orare, &

Armeniorum conſuetudo extra Eccleſiæ fores orādi.

ipſi quoq; ſimiliter, æmulatione minimè quidem laudabili, eũdem extra Eccleſias orandi vsũ receperunt: quapropter magis creuit in vobis iſta defectus noſtræ Religionis opinio. Cæterùm ſi Patriarchali huic Sedi dederit Deus Eccleſias populorum capaces, facilè iterùm poterit in vniuerſam Armeniorum Nationem, præſertim ex vi noſtri mandati, priſtina induci conſuetudo.

ԽԹ. 49

Græcorum prop. 8. Quærimus, vt recipiatis quartum, quintum, ſextũ, & ſeptimum Concilium Generale.

Sacra Synodus Chalcedonenſis recepta fuit à toto Cõcilio Tarſenſi Armeno.

Armeniorum reſp. Definitio, & cauſa quarti Cõcilij reperitur inter nos; quod quidem concors eſt cum tribus alijs præcedentibus: idcircò & à nobis iàm receptum eſt. Cum verò nos de aliarum etiã Synodorum definitionibus, & cauſis certiores feceritis: illaſque ſupraſcriptæ confeſſioni, & tribus prioribus Concilijs concordes, atque conſonas inuenerimus, excipiemus cum amore.

Ը 50

Græcorum prop. 9. Quærimus, vt veſtri Patriarchæ promotionem, ex Græcorum dumtaxat Imperatore, faciendam, ratam habeatis.

Armeniorum reſp. Præſens Articulus, & ſi poſtremus in ordine, virtute tamen continet omnes alios præcedentes: quoniã iſtud, ſi ita quidẽ euenerit, hanc, quã modò pacem adſtruimus, confirmabit, immò magis, magiſque augebit: ſin verò minus: licet nos iã conſeramus in præſentia, nullos tamen horum ſeminum fructus dehinc collecturos, ſperamus. Cuius rei exemplũ haud quidem in hiſce ſo-

ԹԱ 51

lùm

ղմարդկու-Թիւնս նու-աճել . յետ
այլ խորհուրդ միկու-Թեան հատ
իսկ որեցաւ յայտնել . յր . զբանն
հաճադոյ առաքեալ , և ընդ մեզ
միաւորեալ բնու-Թիւն . և զնոյնս
ած-ու-Թեան հաւաստեալ , ընդ նմին
յարոյց . և ընդ նմին նստոյց յերկ
նաւորս ի վերոյ ամենի իշխանու-Թեց
եղիսեց . և զնոյն եղ- զլու-խ եկե
ղեցւոյ , որ է մարմին նորա . յեր
կինս մեզ բահանայ , և յերկրիս
ըղձելոյ լոս-ցանօղ . ած յապէս և մեզ
այլգն նեղգործ-ու-Թէ չարին բաժա
նելոյ ի ձենջ Թէ ու-ղիղ կարծ-ելոյ ,
կամ Թէ Թու-ղ . մեզ զնշանակե
Թիւն եկեղեցւոյ , և զպատուակութիւն
այսօր չար առնանելէ : առնին զայս
նախ քան զմեզ հարկս ձեր և մեր
յե-ղաքանչիւր ժամանակս . և հնա
րեցան առնել զնաղաղու-Թիւն . որ
պէս էր նեմանոս , պատու-ական
բարի , և երջանիկ պատրիարգն . որ
զրեաց ի հայս զնու-խան հոգևոր
անօթ , և ուղղափառու-Թէ լցեալ
էուիօս դարձեալ ի նոյն աԹոռ
հայրապետ յաւել ի նոյն խորհուրդ
առ մեզ զնու-խն . ած յապէս և մեր
հարքն ջանացին . զի էզր կաԹո
ղիկոսն ի ժամանակս հերակլի ար
քայի արար զմիու-Թիւն եկեղեցւոյ .
սակայն ոչ մնաց հաստատուն . Եւ
էւ էհան կաԹուղիկոսն ի ժա
մանակս էհասլի , և էյոսանդէ
այ Թագաւորայ . և ոչ նորայն
յանկու-Թիւն կարաց ընԹանալ ի յառ
աջ . նմին և էպիսկոպոս միայա
կեան առ էնդրեասեա արքայէ ի
մեծ եկեղեցի . և չերև հնար
մու-Թեան . էւ յետ նոցա այսօր
մեք արժանի գտաք զնաճ-ագործ-ու-

ՅԽ ա Թեան

lùm corporeis rebus, ſed in illis etiã ſupernæ ſapientiæ conſilijs experimur. Quandoquidem volens olim Deus, hominẽ ab ipſo ſeparatum lucrifacere, hæc ſtudiosà inuentione molitus eſt: abſtulit à nobis veterẽ legem, Prophetas, dona, ipſas quoque cœlitùs intentatas minas depoſuit; quippe quæ omnia lapſum iã hominem recuperare nequiuerãt. Sed alia rurſus noua ſalutis noſtræ myſteria voluit exhibere: nempe conſubſtantiale ſibi Verbũ mittens in mundũ, cum noſtra illud natura copulauit: idemq; iã hominem factum, ſibimet ipſi ſecundũ diuinitatem æquale, ad Empyreum ſuper omnes cœlorum Principatus euexit, in dextera ſua collocauit, ac demũ Eccleſiæ ſanctæ caput inſtituit, pro nobis, qui corpus eius ſumus, Sacerdotẽ in cœlis, & in terris gratiarum largitorem. Simili quoq; modo, & Gens noſtra perpetratione mali à vobis ſiue recta, ſiue obliqua mente diuiſa fuit: vnde nos hodiè, Eccleſiarum inimicitiæ, & ſchiſmata quantùm pernicioſa fuerint, experimur. proſpexerũt hoc etiã ante nos Patres veſtri, & noſtri ſingulis tẽporibus; quapropter ad pacẽ conciliandã defatigati ſunt: vt venerabilis, ſtrenuus, ac probus veſter Patriarcha Germanus, qui litteras ad Armenios miſit, ſpirituali charitate, atq; fide orthodoxa plenas. Similiter & Patres noſtri ſupra id ipſum conati ſunt: Ieſer enim Patriarcha tempore Heraclij Imperatoris Eccleſiæ vnionem cõpoſuit, quæ tamen non firma permanſit: itẽq; Vahanus Patriarcha

S. Germanus Patr. Conſtan.

tem-

temporibus Basilij, & Constantini Imperatorum; nec tamen pium illius desiderium valuit vlteriùs progredi. Venit etiã & Gregorius Vacaiaser ad vestram magnã Ecclesiam, & Imperatorem Alexium; neq; potuit vnio conciliari. Post illos autẽ & nos quoque hodie digni reperti sumus, qui ad hoc diuinum opus, & pacẽ animũ adijciamus: veremur tamen, ne fortè, cum minimè vobiscum corpore cõiuncti simus, spiritualis hæc vnio, vti aliàs sæpè contigit, iterũ destruatur; quemadmodùm virtus antiquæ legis adeò infirma fuit, vt homines cum Deo reconciliare nequiuerit. Quamobrem cum aliquãdo, ad facinus hoc perficiendum, simplex consilij prioris inuentum euaserit imbecille, deberetis nunc vtiq; & in hoc seculi fine multiplicis sapientiæ Dei exemplum imitari: atq; non secus ac illa, mutuã naturarum nostrarũ coniunctionem conserere, sicq; charitatem etiã nostram firmo, ac indissolubili vinculo deuincere. deberetis, inquã, Antiochenam Cathedrã Patriarchæ Armeniorũ desponsare: vt nimirum illius castissimæ Virginis, & intemerati huius sponsi consortio, credere valeamus, vnionẽ, inter has duas Nationes nunc initã, stabili deinceps esse charitate perduraturã. Et quidẽ spe maxima niteremur, quòd sicut Dñs N. Iesus Christus per corpus suũ Genus humanũ sub Dei Patris dominio mãcipauit, ita pari quoque ratione & hic Patriarcha sanctã illam Sedẽ, & Ecclesiam veluti corpus suũ habendo, omnes alias Armenio-

Petunt, vt Armeniæ Patriarcha Cathedrã Antiochenam possideat.

Թէ եան բուռն հաբկանել, որ է խա-
ղաղու-Թիւն : սակայն երկնչեմք ,
մի գուցէ , զի ոչ եմք խառնեալ ընդ-
նէզ մարմնով , և հոգեւոր կապակ
ցու-Թիւնս քակտեսցի դարձեալ .
որով վերոյ գրէլոցդ եղև . և որով
զօրինացն տկարացաւ զօրու-Թիւն .
որ ոչ կարաց տիրապէս զմարդինս
առ ած մերձենցուցանել . ազգ
քանզի տկարացաւ սպազդ խորհրդոց
հնարք առ այս գործոյ կատարու ծիս,
պարտ է նէզ ի վախճան յաւիտե-
անս զբազմապատիկ իմաստու-Թիւն
այ առնել յարտացոյց . և հանդերձ
նմա բնու-Թեանց շաղկապու-ծիս ի
մէջ մեր առնել : Եւ այսպէս ան
քակ սիդու-Թ զգէրն նու-աճել : Յի.
հարմնացու-ցանել զաԹոռն ազնուա-
զայ հայրապետաւ-Թեանս հայոց .
զի ի նէռն ողջախոհ կու-սին այն-
րնիկ , և անբիծ փեսայիս այսորիկ
միաւ-որու-Թեան , հաւատամբ լինել
ի մէջ երկու-ց ազգացս անբաժ սի-
րոյ խնամու-Թիւն : և յու-սամբ ,
զի որպէս առքն մեր զմարդկային
բնու-Թիւնս ի նէռն մարմնոյն իւ-րոյ
նու-աճեաց ընդ իշխանու-Թ այ հօր.
այսպէս ու մարմին ունելով զաւա-
ԹոռՆ զայն և եկեղեցի . զայմ
եկեղեցիս հայաստանեայց ընդ իշխա-
նու-Թ Թագաւորիդ հաւատոյ ա-
ծելոյ կացուսցէ , և ի մեծ եկե-
ղեցիդ խառնեսցէ : Այս ոչ նեղ
յիշխանասիրու-Թեան ախտ չարժէ-
ալ այսպէս հաճարձակ խօսիմք առ
սէրդ նէր : մի լեալ զմեզ ած-
կամ այնքան առաջի սրտաւս ի-
մասանոցդ շուալեալ : այլ սիրով բա-
րեաց , և անկեղծաւո-ր սիրով ,
և խաղաղու-Թեան բաղձանօք զայս

nio-

յիս է ան-

ան ամանեմբ հինն հաստատուն , և ՃԸ
անշարժ միութեան եկեղեցեաց մե- 58
ծոց . և առանց քակտելոյ ի ներ
հակացն : Հաւատ թէ ոչ . ոչ լի-
նեցի երկիւղիմբ : զի հոգով խառնելն
մարմին եղիլոցս , ոչ միայ հաս
տատուն առանց կցորդութեան
մարմնոյ և թուի թէ որպէս զօրե-
նայն լինի . որ ոչ կարաց զոր ար
դարացուցանել : և այն զի ամ-
խոնարհեցաւ , և եւս : նոկ այժմ
զի ոգւովբ քահանապետ զինու թէ
նակից մեր զքն , անցեալ ընդ
երկինս , ի ներքոյ վարագուրին ,
նստեալ ընդ աջմէ հօր . ամենեցուն
յոյն ի նմ հաստատուն է . և ՃԹ
լուծ պատուիրանին նմ պատրաս 59
տելովն թեթև : Հաւասիկ յորժամ
լինի կաթուղիկոսն հայոց մի ի ջր
րոց աթոռոցդ , ընդ աջմէ քա-
գահորդ հոռոմոց , պատրիարգ
աթոռոյն անտիոքացւոց . ամ հա
յաստանեայցս յոյս և հաւատս և
միաբանութիւն նոքաւ առ ձեզ
խաղսկի . և ամ լուծ զոր դնէք ի
վերայ պարանոցի մեր , այսու յու-սով
թեթև : ունելով միշտ զմիջնորդ
խաղաղութեան հաղորդ ձեր . և
ձեր կամօքն յաջորդն գառաջինն
փոխել . և քաղքահորական ընտ ԻԹ
րութեդ կոչեցեալ : Հաւասիկ թէ 60
ոչ . ծառայ գոլով այլ ազգայ
ցսա մեղայ մեր . և ընդ իշխանու-
թեդ նոցին քնաւկեալ . զիմդդ հնար
է՛ ինձեալ առ քաղքահորդ հոռո-
մոց , և առաջարկութիւն կաթու-
ղիկոսի պահանջել : Բայն եթէ
էր հնար : զի թէ յարտաքնոյն
Պօղոս սահմանէ քարի վկայութիւն
ունել եպիսկոպոսին . որչափ և առ

niorũ Eccleſias ſub Imperatoris veſtri poteſtatẽ redigeret, veſtræque magnæ Eccleſiæ aſſociaret. Nec verò credatis, quòd principatus cupiditate flagrãtes, hæc ita prælicenter veſtræ cõmunicamus Fraternitati. abſit iſta ſuſpicio à mente veſtra; & à noſtra tale corã adeò ſapientibus. & perſpicacibus viris delirium. ſed animo certè ſimplici, ac nulla ſimulatione tecto, id vobis trãquillitatis deſiderio tracti proponimus, tanquam firmum, atque ſtabile Eccleſiarum noſtrarum concordiæ fundamentũ. quod ſi vobis nequaquam arriſerit, maximoperè dubitamus, quin fruſtretur incœptum. Profectò ſpiritualis coniunctio inter eos, qui corpore præditi ſunt, ſine corporum cõmunicatione nihil firmitatis habebit: haud aliter, ac lex ante quàm à Deo lata iuſtificare neminem potuit: ſed nunc habentes Pontificem nobis cõſubſtãtialem, Chriſtum, qui penetrauit cœlos, ſedetque ad dexteram Patris, omnes certã in eo ſpem collocamus; atque iugum præceptorum ſuorum, eo confortante, leue ſimum ducimus. Ad eundem itidem modũ, vbi Patriarcha noſter in vna ex quatuor veſtris Cathedris ſedebit à dextris Græcorum Imperatoris Pontifex Antiochenus; omnium quidem Armeniorum ſpes, fides, concordia per eum ad vos ipſos conferetur: immò & quodlibet iugum à vobis collo noſtro imponendum, eo ſpem afferente, leue computabimus, habentes ſemper pacis mediatorem, communicantem vobiſcum, qui illum,

Regia electione creatum, pro libito in alium permutare poſſetis. Sin verò minus ita fiet: cum nos propter ſcelera noſtra alienigenarum ſerui facti ſimus, atque ſub duro ipſorum dominio,& ditione degamus;quì fieri vnquam poterit, vt ad veſtrum Imperatorem confugiamus,ab eoque Patriarchæ promotionem efflagitemus? ò vtinam ſic poſſibile foret. Quod ſi Paulus, Epiſcopum ab ijs, qui foris ſunt, teſtimonium habere bonum, adiudicauit: quantò etiam magis ab iſta magna & ſacroſancta veſtra Eccleſia? Vos itaque, an hoc ſimpliciter impoſſibile ſit, ex vobis ipſis iuſtum date iudicium.

ԿԱ 61

աՀԵԼ Ի ՄԵԾԷ Ե Ի ՍԸՌԲԱՉԱՆ ԱՍ ՊԱՏՐԱՐՔԱԲԱՐ ԼԻՆԵԼ. ԵՒ ԴՈՒՔ ՁԵՂԻՆ ՄՈՒՔ ՂԵՐԱՀՆ.

Sequuntur propoſitiones, quas Armenij poſtulant à Græcis.

ՀԵՏԵՒԻՆ ԽՆԴԻՐՔ ՀԱՅՈՑ Ի ՀՈՌՈՄՈՑ.

1. Quærimus, vt omnes, qui crimẽ aliquod admiſerint, de ſingulis ipſorũ delictis, iuxta Canonũ decreta, iudicentur: nec ordines in Eccleſia Dei ſuſcipiãt, niſi poſt accuratũ examen.

ԿԲ 62

Ա. ՀԱՐՑՈՒՓԻՄՔ. ԹԷ ԱՄԵՆԱՅՆ ՄԵՂՍԳԵԼՔ՝ ԸՍՏ ԲԱՐԱՆՉԻՒՔ ՅԱՆՑԱՑ ՆԱՑ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՄԱՆԱՑ ԴԱՏԵՑՆԻՆ, Ե ԱՀԴԻՒ ԸՆԵԼ՝ ԱՊԱ ՅԵՒԿ ՂԵՑԻ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՉԱՍՏԻԱՆԱՑ ԸՆԿԱԼՑԻՆ.

2. Quotquot verò ex ijs, qui ad ordines promoti ſunt, deliquerint, iudicio publico deponantur; & poſt condignam pœnitentiam, locum ſui ordinis inter collegas obtineant.

Բ. ԻՍԿ ՅԱՆՑՈՒՑԵԱԼՔԷՆ Ի ՆՈՑԱՆԷ ՅԱՅՍԱՆԷ ԽԱՐՈՒԹԻԱՄԲ ՈՐՈՇԵՑԻՆ, Ե ՅԵՏ ԱՐԺԱՆԻ ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻԱՆ՝ Ա ՊԱ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՆ ԴԱՍԱԿԻՑՆԻՆ.

3. Mẽbris mutili, manciq; & lymphatici, ad ordines ne admittantur, quacunque licet ex cauſa.

Գ. ԶՄԱԼԵԱԼՆ, Ե ԿՐՃԱՏԵԱԼՆ՝ ԸՍՏ ՈՐՈՒՄ Ե ԻՆՔ ՊԱՏՃԱՌԻ ՄԻ ԿՈՉԵՑԵՔ Ի ՅԱՌԱՆՁՈՒԹԻԱՆ ՊԱՏԻՒ.

4. Vt ſacroſanctũ Sacrificium azimo pane perficiatur, iuxta veram magnæ Romanorum Eccleſiæ, atque noſtræ traditionem.

Դ. Է՞Ր ՁՀԱՑ ՍՐԲՈՑ ՊԱՏԱՐԱԳԱՆ ՂԻ ԲԱՂԱՐԾ ԱՌՆԻՑԷՔ, ԸՍՏ ՁՂՄԱՐԻԱ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻԱՆ ՀՌՈՎՄԱՅԵՑՒՑ ՄԵՐ ԵԿԵՂԵՑՒՑՆ, Ե ՄԵՐ.

ԿԳ 63

5. Vt penitùs abuſus ille tollatur, reliquias eiuſdem Sacrificij ſub terra aſſeruãdi; neq; poſt conſecrationem (quod fit potiùs ad delectationẽ guſtus, quàm ad myſteriũ Sacramenti) miſceatur Euchariſtiæ aqua calida.

Ե. ԲԱՐՁԱՑ ԱՒԱՆԴԵԼՈՅՆ ԿԱՐԾԵՔ. ՁՆՈՒԱՑԱԾ ՍՐԲՈՑ ՊԱՏԱՐԱԳԱՆ ՔԱՐԿԵԼ ՏԱԾ ԿԷՐԿԻՆ. ԶՄԻ Ե ՆԱՅՆ ՀԵՂՈՒԹԵԱՆ ԱՂԱԳԱԼ, Ե ՈՉ ԽԱՌՆԵՐ ԴՈՑ, ՅԵՏ ԿԱՏԱՐԵԼԱՆԱՆ ՋԵՐՄ ՋՐԱՎ ԽԱՌՆԵԼՑԻ.

6. Ieiunia, à Canonibus iniuncta, nec à Regularibus, nec à Sacerdotibus eſu piſciũ, aut vini potu ſoluãtur.

Զ. ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԱՊԱՀՔ ՄԻ Ի ԿՐՕՆԱՒՈՐԱՑ, Ե Ի ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ ՁԿԱՄՔ Ե ԴԻՆՈՎ ԼՈՒԾՑԻՆ.

7. Vt

Է. ԵՒ

Է. Եւ կալցէ զաթոռն Հայոց Լեռնադիկեան հայոց. և զամ- 64
ենայն Եկեղեցիք և սահմանք են ընդ եղ
խանութեամբ նորա յարևելս և յար
եւմուտս. Եւ նոյն յաջորդեսցէ հրա-
մանաւ Բազմաթոռիդ հայոց ազգ.
այլ մինչ և ի սպառ։]

Սմին և ցաւատ են բանք սպարսնոյ
ժողովոյն հայոց. որ վասն մահու-
ան Եդեսիոյն յառնաց ոչ եղև հասանել
ի կատարումն ցանկացեալ միաբա-
նութեանն։ քանզի՝ որպէս պրկ պատ
միչն գրանկաց բարձեալ, ինքն
Մանուէլ սակաւ մի առաջ քան
զմահն եղև, կամէր առնել ժողով
ի Լրստանդնուպօլիս վասն պատ 65
ճառի ուղղափառ հաւատոցն։ և
Ընդեւս ի ժողովն յայնպիսի կատա-
րեալ լինէր միաբանութիւն հայոց.
եթէ ոչ փոխեալ էր յաստի կենացս
նոյն Մանուէլ։

7. Vt Patriarcha Armeniorum Antiocheni Patriarchatus potiatur; domineturque in omnibus illis Eccleſijs, & Confinibus, quæ eiuſdem Patriarchatus ditioni in orientali & occidentali Parte ſubduntur : ac præterea ex Imperatoris veſtri præſcripto idem ſimul regat nunc & in poſterum Gentem Armenam.]

Hactenus acta Concilij Tarſenſis Armeni; quod tamen propter intempeſtiuum Manuelis Imperatoris obitum ſuo fuit fine fruſtratum : nã affirmat Baronius ex Niceta, paulò ante obitum ab ipſo Manuele curatum, celebrari Concilium in cauſa fidei; in quo procul dubio de vnione etiam cum Armenis agendum fuiſſe, niſi illud mors Imperatoris intercepiſſet, ex dictis manifeſtè conijcimus. Baron. an. 1180.

EX ARMENA Hiſtoria.

Caput XXIII.

LXV. *Omnus Gregorius, nepos Prædeceſſoris : annos 2.*

LXVI. *Domnus Gregorius, præcedentium Patriarcharum Gregorij, & Nierſeſis Ghelaienſis nepos ; annos 7. obijtque in Vrbe* Siſi.*

* Vrbs in Cilicia, ab Armenis Sis nuncupata.

ANNOTATIO.

GRegorius hic, Patriarcha, Innocentio tertio Romano Pontifici, primo anno eius Pontificatus, per litteras gratias egit, quòd eius prædeceſſor Cæleſtinus tertius Archiepiſcopum Moguntinum ad Leonem Regem Armeniæ coronandum miſerat ; cui & ab Innocentio perhumaniter reſponſum fuit. eius autem epiſtolæ, de Armenico in Latinum interpretratæ, & in ſecundo libro eiuſdem Innocentij poſitæ, ſunt huiuſmodi.

Apud Innoc. lib. 2. epiſt. 296.

Epiſtola, quam Gregorius Armeniorum Catholicus Domino Papæ Innocentio deſtinauit.

VObis, qui eſtis caput poſt Chriſtum, conſecrati ab eo, & caput catholicæ Eccleſiæ Romanæ, matris omnium Eccleſiarum; adeò

ա 1

Հեստեւի

Հայոց Պատմութեան.

Գլուխ. իգ.

Տէր Գրիգորիս՝ եղբօր որդին անցելոյն. ամս. բ։

Տէր Գրիգոր՝ եղբօր որդի առաջնոց կաթուղիկոսացն Գրիգորի, և Ներսէսի Գելայեցւոյ. ամս. է։ Եւ վախճանեալ՝ ի քաղաքն Սիս։

գ 2

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վասն պատմութեանն։

Գրիգոր կոչեաց, եղբօր որդի առն Ներսէսի կաթուղիկոսին՝ զքեզ զուղղակ գահակալեալ առ Իննոկենտիոս երրորդ, պապն Հռոմայ, ի յառաջին ամի պապութեանն նորա։ Եւ զի միւս պապն, որ նախ քան զնա, Կելեստինոս երրորդ՝ առաքեալ էր ի հայաստանն զարհիպիսկոպոս մօղունդացին առ ի պսակել զքեզ զերկն հայոց զԼեւոն։ Յոյժ զգաստ Թուղթն կոչեցին Գրիգորի մեք զառաջ Թարգմանեալ ի հայոց բարբառ, ի յերկրորդ գիրսն նոյն Իննոկենտիոսի. և Թարգմանեցաք զնա զՔեզաստեն ի հայ բարբառ։ որ է՛ այս։

գ 3

Թուղթ առն Գրիգորի կաթուղիկոսին հայոց առ Իննոկենտիոս երրորդ պապն Հռոմայ։

Գրակատուար դևսափոխանդ ըլի. և հաստատեալ ի նմանէ ինքնագլուխ պետ եկեղեցւոյն հռոմայ, որ է մայր ամ եկեղեցեաց աշխարհի.

Յիշ խնամ

իմաստնացեալ և սրբասնեալ ա-
ղօթիւդ աւագելոյն պետրոսի Պապիդ.
եպիսկոպոսաց. քահանայից. քա-
հանայից. կղերիկոսաց. և ամե-
նայնոցն առ հասարակ որք ի ձեր սբ
եկեղեցիդ. որոյն և եղբայրու-թիւն-
ըդ-բնդոց ծառայ չի էն. և չխորհօքն
այլ կենաս ամ հայոց. և որդն սբ և
կենդանդ ձերոյ, որ է հինն օրինաց
ամ բրիստոնէից: Ընորհք ընդ ձեզ և
խաղաղու-թիւն այլ:

Ես ընդ սերոյ ողջու-նիս՝ ծա-
նուցուցի լինի ձեզ. զի մեք ա-
ղէ հէպիսկոպոսաբ, և եպիսկոպոսբ.
քահանայբ, և կղերիկաբ աղաչեմբ
հանապազ զյն քն զդլու-խն մեր. զի
պահեսցէ զձեզ, և զձերս անփորձ և
անսասան ի չարէ: քանզի երբ դու-ք,
որ էք գլուխ, առողջ լինիք. և մեք,
որ եմք մարմին, առողջասցու-ք օր
հնու-թ-ք ձերով: Ծանիր առ սբ. զի
եկեալ է յայդու-ստ առ մեզ ամե-
նասա, երջանիկ, և սրբակրօն եպիս
կոպոսն մօգունթացի. որ ի կողմա
նէ այլ, և դերաբարձր սբ աթոռոյդ,
և մանաւ-անդ մեծ-ի Լեւոյսերն հռո-
մայեցւոց, երբեք առ մեզ զիաուա-
զարդ պսակն. և նովաւ- պսակեաց
զթ-դրն մեր զԼեւն: և մեզ դարձոյց
զթադն վարսանին, զոր կորուա-ծալ
էաբ ի վաղու-ց, յորմէ հեռացեալ
էաբ ի ձենջ: Ռւսաւ այժմ ընկա-
լեալ եղեւ ի մենջ ախորժանօք և մե-
ծա- ուրախու-թ-ք: Եւ յոյժ գոհա-
նամբ զբարերարելն այլ, և զամենասբ
եկեղեցւոյդ հռոմայ, և զվեհափառ
հայսերէն հռոմայեցւոց: Ես դար
ձեալ ծանիր առ սբ. զի նոյն եպիս
կոպոսն յայտնեաց մեզ զվեհափոյն
հրամանս ձեր. զոր և մեք լուաբ յօ-

adeò prudentes, & ſancti, quòd de-
beris eſſe in loco Apoſtolorũ ſubli-
mis Papa: & vobis ſanctis Archie-
piſcopis, Epiſcopis, Cardinalibus,
Presbyteris, clericis, & omnibus, qui
ſunt de veſtra ſancta Eccleſia, ſaluti-
& fraternitatem. Pax Dei ſit inter
vos. Gregorius homo Ieſu Chriſti,
per gratiam Dei Catholicus totius
Eccleſiæ Armeniorum, filius veſtræ
ſanctæ Eccleſiæ, quæ eſt fundamen-
tum legis totius Chriſtianitatis.

Sciatis quòd nos Archiepiſcopi, E-
piſcopi, Presbyteri, & clerici oramus
Ieſum Chriſtum, qui eſt caput om-
nium noſtrum, vt ſeruet vos, & ve-
ſtros ab omnibus malis: quia cũ vos,
qui eſtis caput, eſtis incolumes; nos,
qui ſumus corpus, benè valebimus
per veſtrã benedictionem. Noueritis
Domine, quòd ad nos venit nobilis,
ſapiens, & ſublimis Archiepiſcopus *
Moguntinus qui nobis attulit ex par-
te Dei, & ex parte ſublimitatis Ec-
cleſiæ Romanæ, & ex parte magni
Imperatoris Romanorum ſublimẽ
coronam, & coronauit Regem no-
ſtrum Leonem; & nobis reddidit
coronam, quam perdidimus à lon-
go tempore, vnde nos fuimus elon-
gati à vobis. Et nos recepimus eam
libenter, & cum magno gaudio; &
inclinamus, & regratiamus Deo, &
S. R. E. & alto Imperatori Roma-
norum. Sciatis, Domine, quòd ipſe
nobis monſtrauit veſtra præcepta; &
nos ea multùm libenter audiuimus,
& libenter volumus legem, & fra-
ternitatem ſublimis Eccleſiæ Ro-
manæ, quæ eſt mater omnium Ec-

* Idẽ erat S. R. E. Cardinalis Epiſcopus Sabinẽſis.

Armenij coronam Regni amiſerant ex quo tempore ab Eccleſiæ Romanæ obedientia ſe retraxerant.

Armenij, Eccleſiæ Romanæ legem ſe prius habuiſſe, fatentur.

cleſiarũ:& nos ſolebamus eã habere, & nunc eã habemus,& libẽter volumus eſſe ad veſtrum mandatũ.Et firmiterſunt ad mandatũ veſtrum omnes Archiepiſcopi, Epiſcopi,& omnis Clerus noſtræ Eccleſiæ, qui ſunt in noſtris terris,& sũt multi per Dei gratiã. Et nos rogamus vos, vt oretis Deum pro nobis: quia nos ſumus in ore draconis, & in medio inimicorum Crucis, & inter eos, qui ſunt naturaliter inimici noſtri. Et nos vos rogamus per Deum, quatenus nobis mittatis tale adiutorium, & tale conſilium, quòd nos poſſimus conſeruare honorem Dei, & Chriſtianitatis, & veſtrum : quia poſtquã nos ſumus veſtri,& vos eſtis memores noſtri,efficiatis tantum erga nos, quòd nos gratias referamus Deo,qui nos redemit ſanguine ſuo; & quòd gratias agamus sãctæ Cruci Domini noſtri, qui fecit totum mundum. Ieſus Chriſtus defendat vos, & omnes veſtros ab omni malo, & nobis det veſtram benedictionem.

ժար կամաք: և յանձն առաք զօրհնա
և զեղբայրու-թիս զերամբարձ սբ և
7 կենդանագոդ, որ է մայր ամ ևկեղեցեաց
քո: եւ որպես սովոր էաք յառաջնոյն
պես և առժմ ունիմք և ընդունիմք
զնա. և կամիմք միշտ հնազանդ ծնալ
հրամանաց ձերոց մեք և արհեպիսկո
պոսք և եպիսկոպոսք. քահանայք և
ամ կղերիկոսք ևկեղեցոյս մերոյ. որք
են բազումք ի յաշխարհս մեր շնորհօք
այ: Եւ աղաչեմք զձեզ, միշտ աղո
թել առ ած վս մեր. որ կարասիք առա
ի բերանն վիշապի և ի մէջ հակառա
կաց մերոց, և թշնամեաց խաչին
քո: Եւ դարձեալ աղաչեմք զձեզ զն
այ, տալ մեզ օգնու-թի և խրատ. զի
8 կարասցուք յայսմ աշխարհիս պահել
զպատուն այ և զքրիստոնէական օրի
նաց, և և զձեր: քանզի՝ էաք մեք և
զաք ձեր. պարտ է՝ ձեզ յիշել զմեզ. և
տալ զայնչափ օգնու-թի. զի կարաս
ցուք գոհանալ զայ, որ փրկեաց զմեզ
արեամբն իւրով. և զի կարասցուք պա
տուել զամենասուրբ խաչն ած մերոյ
յի քո. որ պահեսցէ զձեզ և զձեզա յամ
ս յաւէ. և մեզ ընդհնազանդ զձեր օրհնու-թի.

Armenij, Eccleſiæ Romanæ legem ſe prius habuiſſe, fatentur.

Թ-ուղեն պատասխանատուն
իննովկենթիոսի պապին առ ան
ձինսդ կաթողիկոսի հայոց յորում ձա
ռէ յաղագս գլխաւորի հովուապե
տու-թե եկեղեցւոյն հռոմայ:

9

Ibidẽ epiſtol. 207.

EX eo te radicatum in fide catholica, & eſſe Catholicum non tam nomine, quàm merito, experimur : quòd Apoſtolicæ Sedis magiſterium recognoſcens, eam Eccleſiarum omnium matrem, & Nos caput vniuerſorum fidelium con-

Ինոսկենթիոս եպիսկ, ծառայ
ծառայիցն այ, պատուականն
եղբայրդ. հայոց կաթողիկոսդ տէր էդ ես
գոլի. և ամ հայրապետացդ. և որք
ընդ հնազանդու-թե ձեր. ողջոյն և
առաքելական օրհնու-թի. ա՛ղդ՝ այ
նու գիտեմք. ծնալ զձեզ անչարժ և

հաստատուն ի վե ու-ղղափառ հաւ-
ատոյ . և զոլ կաթուղիկոս ոչ Թէ ա-
նուամբ միայն. այլ և ետօք և արժա-
նաւորութիւն. վասն զի ընդունելով զվար
դապետուԹիւն առաքելական սբ ա-
Թոռոյս . խոստովանեաս զոլ ինա մայր
ամ եկեղեցեացդ . և զմեզ զլուխ ամ
հաւատացելոց . որպէս ընԹերցաք ի
ԹուղԹն քոյ : քանզի ըստուգիւ զկ-
ատես զիշխանուԹիւն Պետրոսի . և որ
պէս տէրն մեր անձնեաց նմա արա-
ծել զամ ոչխարս նո . ասելով երկից
անգամ . Թէ արած եմ զոչխարս իմ :
Եւ նա նմա զիշխանուԹիւն կապելոյ
և արձակելոյ զամենայն . ասելով Թէ
զոր ամ ան գամ կապեացես յերկրի ,
եղիցի կապեալ յերկինս : և զոր ամեն
գամ արձակեացես յերկրի . եղիցի ար
ձակեալ յերկինս : ձՀայլ և ս պետս
զքրիստոս հովուապետուԹի առա-
քելական սբ աԹոռոյս. և զի վասն արդ-
անն սբ Պետրոսի որ էր գլուխ ամ
ՀաՀատելոցն , և առաքելոյն ոչ հա-
ստակաբ , այլ իշխանուԹբ. սակ ժառան
գեաց զվերպետուԹիւն և զառաջնոր
դուԹի ի վե ամ եկեղեցեացն աշխար
հի, սահմանադրուԹբ ոչ Թէ մարդ-
կան , այլ այ : Եւ է հիմնեալ ի վե
անդրդուելի և հաստատուն հիմանն.
զորմէ ասէ Պօղոս . Թէ հիմն եդեալ
է , զոր այլ ոք ոչ կարէ դնել , քան
զայն որ կայն , որ է՝ ինքն քս յս : և
զորմէ ասաց տէրն պետրոս. Ղուս ես
վէմ , և ի վե այդ վիմի շինեցից զե-
կեղեցի եմ . և դրունք դժոխոց զդա
մի յաղԹահարեսցեն : Ղուսաւ նոյն
պետրոս յետ քի իմանի գոլ այն մի
հովիւ . և ընԹհանուր եկեղեցին մի
հօտ . ըստ ասացելոյն քի . Թէ են և
այլ ոչխարք , որ ոչ են յայսմ գաւ-

ՃԽ Թ Թէ ,

confiteris , ſicut ex tuarum nobis innotuit ſerie litterarum . Noſti etenim priuilegium Petri , quòd ſibi Dominus vniuerſas oues ſuas paſcendas , vocabulo tertiò repetito , commiſit , paſce , inquiens , oues meas ; & ſuper vniuerſos ei ligandi & ſoluendi contulit poteſtatem , dicens ad eum : quodcunque ligaueris ſuper terram , erit ligatum & in cælis ; & quodcunque ſolueris ſuper terram , erit ſolutum & in cælis. Noſti etiam prærogatiuam Apoſtolicæ Sedis , quæ per merita Beati Petri , & ſi non tempore , auctoritate tamen inter Apoſtolos primi , non conſtitutione ſynodica , ſed diuina , inter omnes Eccleſias magiſterium obtinuit , & primatum : fundata ſuper immobili fundamento , de quo Paulus inquit Apoſtolus : fundamentum poſitum eſt , præter quod aliud poni nō poteſt , quod eſt Chriſtus Ieſus ; & de quo Veritas in Euāgelio inquit ad Petrum ; ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam , & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam . Petrus ſiquidem poſt Chriſtum poteſt intelligi paſtor vnus , & Eccleſia vniuerſalis ouile vnum : de quibus Dominus in Euangelio proteſtatur , alias , dicens , oues habeo , quæ non ſunt ex hoc ouili ; & illas oportet me adducere , & vocem meam audient , & fiet vnum ouile , & vnus paſtor . Sanè lapis ille angularis , quem reprobauerunt ædificantes , factus poſtmodùm in caput anguli , faciens vtraque vnum ,

Iu-

Iudæorum populos, & Gentium nationes in vnitate Chriſtianæ fidei couiuit, Eccleſiam ex vtriſque conſtituens, non habentem maculàm, neque rugam: quæ ne poſt aſcenſionem eius ſecaretur in partes, & ne vnitum in eius fide, diuideretur ouile, vni eâ commiſit Apoſtolorum Principi gubernandam, quem ſolum ſibi Dominus, & in officio vicarium, & in magiſterio conſtituit ſucceſſorem. Hoc autem tua Fraternitas diligenter attendens, ac ſciens, quòd ſecundum Apoſtolum omnes vnum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra, Nos, quos Dominus (licet immeritos) vicarios ſuos eſſe voluit, & Apoſtolorum Principis ſucceſſores, caput Eccleſiæ confiteris; & te, ac fratres, & Coëpiſcopos tuos partem noſtri corporis recognoſcis; ſciens, quòd ſicut palmes non poteſt fructum facere à ſemetipſo, niſi manſerit in vite, ſic & membrum & ſenſu caret, & actu, ſi non in corporis permanſerit vnitate. Gaudemus ergo non modicùm, quòd in fide catholica perſeuerans, circa Nos piæ geris deuotionis affectum, & filium te eſſe Apoſtolicæ Sedis innuis, dum eam eſſe matrem omnium proteſtaris, recognoſcens à Nobis magiſterium Eccleſiaſticæ diſciplinæ: quam & ſi receptam longo tempore priùs, ex parte tamen per venerabilem Fratrem noſtrum

Mo-

Յգ 13 Յդ 14 ԻԼ 15

Ոմ, և զայն եւս պատրաստ է՛ ինձ ածել այսր, և ձայնն նմոյժ լսելիքէն. և եթէ զնցէ մի հօտ և մի հովիւ: Եւ՚ն որոյ վէմ այն անկեանն, որ անարգէցին շինօղք, յետոյ եղև գլուխ անկեան. և առնելով զբժշկութիւն մի, միաբանութեան զժողովուրդսն հրէից և զաղգսն հեթանոսաց՝ ի միութիւն քրիստոնէական հաւատոյ. և բաղկացոյց յեկեղեցւոյն զնկեղեցին նոր ոչ ունօղ դրաստ կամ զաղտեղութիւն: և զի մի լինէք բաժանեալ՝ ի մասունս յետ յարուքէն նրեանն. և մի կարէալ լինէք հօտն միաբանեալ՝ ի հաւատն նոր. անձնեաց առաքինորդել զնա միութիւնք առաքելոյն գլխաւորն, որ ինքն առէն մեր կացոյց՝ ի յառաքինութեան զուէն զխոհականութիւն նոր. և զհնազանդի վրդպետութէն: Աշխ՚ պղատութէք խորհեալ քոյ եղբայրութիւդ զայսպիսին. և գիտելով ընդ առաքելոյն պօղոսի, եթէ մեք ամենքեան մի մարմին եմք՝ ի քն. այլ նրաբանչիւր միմեանց անդամք եմք. մի այսպիսի որպէս և առէն մեր յն քն կամեցաւ զմեզ անարժանս կացուցանել զխոհականութիւդ նոր և աշխատասիրութիւն գլխաւորին աշխարհակալն պետրոսի. այսպէս և դու խոստովանեցեր զմեզ գլուխ տիեզերածաւալ եկեղեցւոյ: և ճանաչեցեր զքեզ և զգայ հակիցս քոյ զնզբարսդ նրբեալ զմանր մարմնոյս մերոյ գիտելով եթէ որպէս ոտն ոչ կարէ առնել զգաստ ինչ քան, եթէ ոչ ճեայցէ նյարն. նմոյն և անդամ ոչ կարէ զգալ և ոչ գործել եթէ ոչ միաբանեալ լինի ընդ մարմնոյ: Բայց ասպա ուրախութէն ունիմք ոչ սակաւ. զի հաստատ ճանալով՝ ի մեր ուղղափառ հաւատոյ. զնր ունանդ սիրով հայիս՝ ի մեզ. և զքո

գոլէս

Moguntinum Archiepiſcopum, Epiſcopum Sabinenſem, vnum ex ſeptem Epiſcopis, qui Nobis in Eccleſia Romana collaterales exiſtunt, ſuſcepiſſe te gaudes, & deſideras obſeruare. Fuit autem, & eſt magnæ tuæ deuotionis indicium, quòd eundem Archiepiſcopum magnificè recepiſti, & curaſti non modicùm honorare; ſicut & tuæ litteræ continebant, & ipſius Nobis relatio patefecit. Monemus igitur Fraternitatem tuam, & exhortamur in Domino, ac per Apoſtolica tibi ſcripta mandamus, quatenus in deuotione Sedis Apoſtolicæ firmiter perſeueres, & in lege Domini die mediteris, & nocte: quæ ſanæ doctrinæ congruunt, prædicans; & quæ prædicaueris, quantùm Dominus permittit, adimplens; vt in te nec operibus verba, nec opera verbis contradicant. Eſto circa ſubiectos magiſter, vt doceas; vt corrigas, pater; mater, vt foueas; doceas minùs doctos, ſuperbos corrigas, humiles foueas, & deuotos; iuſtitiam miſericordiâ temperans, & æquitatem in iudicio non relinquens; &c. Datum Later. ix. kal. Decembris.

Ժդ 16

Ժէ 17

Ժը 18

Altera prædicti Patriarchæ Gregorij, & totius Eccleſiæ Armenicæ ad eundem Innocentium Papam: qua illi ob collatum Leoni regium honorem gratias agunt amplissimas, Sedis Apoſtolicæ dignitatem, ac primatum commendant, eique obedientiam exhibent.

In vita Innocentij III. lib. 3. cap. 45.

Ղ

19

Ետրորդ Թուղթն ՚ն ՚ղ ՚ւնդ
րն կաթսին, և ՚ամ Եպիսկո
պոսացն հայոց. առ Իննո
ՋԷնԹիոս պապն: Ոգով դոհա
նան ՚ղնմանէ վասն բարեբարո
Թեանց, զոր արարեալ էր
Պապն ՚ԱՂբայինն ն՚ր ՚ենանց. և
ցուցանեն նմա դհնազանդու
Թի՚ն:

Poſt Deum, qui eſt caput omniũ bonorum, Apoſtolicam Sedem tenenti, & ſummo capiti totius Eccleſiæ, & totius terrenæ ſedis, magno Chriſti confeſſori, primæ domui hoſpitalitatis totius populi, & religionis, & ſucceſſori beati Petri, maioris nati poſt Chriſtũ principis, & patris totius mundi, ſedẽti ſecundum Deum, & portanti Chriſtũ in corpore ſuo, Innocentio Dei gratia ſummo Pontifici, & vniuerſali Papæ ſummæ ſedis Romanæ Vrbis, quæ imperiali triumpho vniuerſum mundum ſuo ſubiugauit dominio, & noſtro in Chriſto patri ſpirituali, tãtæ Ciuitatis gloria ſublimato, Gregorius, minimus Epiſcopus, Catholicus omnium Armeniorum, peccator, & ſeruus fidelium Chriſti, omneſq; Archiepiſcopi, Epiſcopi, Abbates, Sacerdotes, & Clerici ſub noſtro regimine viuentes, orationes in Domino aſſiduas. Quia ſupra ſedem dilecti diſcipuli Chriſti ſedetis, vniuerſæq; dominamini Europæ, eò amplius vos de iure venerari debemus;

ի

20

ԻԱ

21

Ի՚ հնադոյն պետի առեղբայրապետ
եկեղեց՚ւոյ. և բոլորից պլուխ ինքնա
կալ յետ այ՚ոյ ե՚ սկիզբն ՚ամ բարեաց.
քաջ խոստովանօղդ ե՚ք. և հովուա
պետ բարձրագահ առաքելական սե՚
աԹոռոյդ. երկնանման կամաբ կը՚
նիդ, և տուն հնազանդուԹե՚ ՚ամ ժո՚
ղովրդոյ. աԹոռակալդ ա՚ ագագոյն
իշխանին յետ ք՚ և ամենից հօրն պԱա
ենանէլին Պետրոսի. երջանկափառ
ևծ ք՚ահանայապետդ ԻննոջենԹի
ոսի, հոգևոր հօրդ եմդ, և սրբազան
Պապդ կայսերանիստ մայրաքաղա
քին հռոմայ որ օրհնաւորուԹե՚ ՚աղԹու
Թե՚ ՚անուն ՚ի վե՚ ՚ամ ՚աշխարհ երկ
րագ՚ որ չնաին եպիսկս, և կԹս ՚ամ հայոց,
յորմէնէզ ծառայս հաւատոյկոյն
ք՚ն. և ՚ամ արհեպիսկ՚, և եպիսկ՚.
երիցունք և կղերիկոսք. որք ընդ հա
ղանդուԹե՚ մերով. զաղջոյն և զոպաղ
ատնս մատուցանեմք սբ՚ ՚ուԹե՚ն Էս
ար՚դ՝ քանզի ՚ի վե՚ աԹոռոյն նստիք սի
ընցեալ աշակերտին ք՚ն. և ՚ի՚ք ՚ի
վե՚ բովանդակ հաւատացեալ. սակս այս
որիկ և ս պարտ է՚ մեզ առաւել քան զա
պատուել զձեզ՚ն և քանզի էք հայր
՚ամ հաւատացեալ քրիստոնէից. վա՚ այ՚

& quia

ԻԾ՚ ՚սրիկ

& quia Pater eſtis totius fidei Chriſtianitatis, mandatum veſtrum cum amore recepimus, & poſuimus ſuper oculos, & faciem noſtram; & referimus laudes Creatori totius mundi, & benedicimus Deum Patrem noſtrum, qui dignatus eſt in nos tantum amorem habere, vt ipſe amor noſter fieret. *Et poſt alia rurſus*: In Chriſto igitur gauiſi ſumus, quia Mater Eccleſiarum, quæ totum Orbem ſua claritate irradiat, voluit Catholicam Eccleſiam Armeniorũ bono corde reſpicere, & conſolari. eò namque quòd ita nos reſpexit, gaudemus in Chriſto; nam oculi noſtri nobis non dederunt malum exemplum ad inſtruendum fratres, & ſubiectos noſtros. *Et infrà*: De cætero Eccleſia Armeniorũ per me, & per populum, tam maiores, quàm minores, qui ſunt in montibus, & Abbatijs, ſimul manibus eleuatis pacem à Deo exigimus, & gratiarum actiones veſtræ exoluimus Paternitati, propter honorem, quem Rex noſter triumphator à Vobis ſemper recepit. Noſtræ itaque Paruitatis voluntas fuit, & eſt, & erit in perpetuũ, quòd quandiù, Deo volente, hac dignitate freti fuerimus, dilectum in Chriſto filium noſtrũ Regem, omnes Barones, & Fideles ſuos ſub veſtro dominio ſtare faciemus. Hinc eſt, quod precibus aſſiduis Vos precamur, vt non tradatis obliuioni ipſũ Regem noſtrũ, vobis deuotum, neque orientalem plagam, neq; domũ Dei: immò ſuccurrite oppreſſis, prout Deus vobis inſpirauit. *Et inferiùs*

tandem : Recepimus ex parte Dei, & veſtra remiſſionem peccatorum; & idem mandatũ augumentauimus auctoritate Dei,& veſtra omnibus ſub Sacerdotio noſtro conſtitutis. &c.]

His acceptis litteris, Innocentius officioſiſſimis verbis reſcripſit, ſe Armenos arctiſſimo ſemper amore complexurũ,omnibuſque proſequuturum ſtudijs; ac poſtquam breui compendio recenſuit, quæ ab eo acceperat, hæc adijcit.

Ibidem, epiſt. 46.

Nos autem,qui diligere debemus proximos ſicut nos ipſos, de tuæ fidei puritate gaudemus in Chriſto,& te velut venerabilem fratrem noſtrum,& magnum Eccleſiæ Dei mẽbrum gerimus in viſceribus charitatis, ac chariſſimum in Chriſto filium noſtrum Leonem Regem Armenorum illuſtrem honorare diſponimus; & vniuerſam Armenorum Eccleſiam, vtpote filiam Sedis Apoſtolicæ ſpecialem,confouere. &c.]

Hæc Innocentius; qui etiam Siſenſi Archiepiſcopo Cãcellario Armeniæ longè antea commendarat, vt in adducendos ad Romanæ Sedis obſequium Armenos ſedulò incumberet: quòd ille,his redditis Summo Pontifici litteris, lubenti animo ſpopondit, precibuſque humillimis expetijt, vt ſibi annulum, mitram, & pallium mittere dignaretur:

Apud Innoc.lib. 5. epiſt. 47.

Quia in remotis partibus inter barbaricas nationes ad Dei ſeruitiũ ſumus conſtituti, & in propria perſona veſtram nequiuimus,quòd moleſtè ferimus, viſitare Paternitatem; flexis genibus cordis veſtræ ſupplicamus

ձեզնէ: և եշխանու-Թէ նորին և ձեր՝ աւանդեցաք և մեր զնոյն Թողու-Թիւն ամ ժողովդ-Էս մերոյ: և այլ:]

Ուստի առնալ զայսպիսի ԹուղԹս ԻննովկենԹիոս պապն. գրեաց առ հայոց կԹ-բնդոր պատասխանի լի հայրական սիրով և պԹու-Թէ: և յետ այլոց բանից գրէ այս պէս:

Իսկ մեք. որ պարտիմք սիրել զընկէրս որպէս զանձն մեր. ուրախ յոյժ եղաք ի բրնաւոս վասն մաքրու-Թեան քոյ հաւատոյ մեծանալոյ. և զքեզ իբրև զպատուական եղբայր մեր, և զմեծ անդամ եկեղեցւոյն քրիստոսի, կրեմք սիրով ի մէջ սրտից մերոց: և կամիմք գիրեվէրոյ մեծ արձիլ և պատուել զմեծադասն Թագաւորդ հայոց զԼեւոն զորդին մեր սիրելի. և մանաւանդ հոգուել և սիրել զընԹհանուր եկեղեցի հայոց իբրև զեւիհանան դուստր. առաքելական սէ աԹոռոյս և այլ:]

Եւ դարձեալ՝ նոյն ԻննովկենԹիոս անձնեալ էր ԹղԹով գլխաւորս արհեպիսկոպոսին հայոց մայրաքաղաքին Սբոյ. հոգալ վա հաստատելոյ զաղգն հայոց ի պատուի և հնազանդուԹիւն առաքելական սէ աԹոռոյն հռոմայ: և արհեպիսկոպոսն խոստացեալ էր նմա առնել զայն յօժար կամօքն. որ նաև հաստատէս ինդրեալ էր ի նմանէ զհայ բասիլեոսական վիրարկուն, և զմանտանն, և զսիՒԹ: և ի-բեաց առ պատն զԹուղԹս զայս:

Քանզի կենաւք ի հեռաւոր և տարակուսելոյ կողմանս ծառայել ոչ ի մէջ այլազգ բարբարոսաց ոչ կարեմք անդամք գալ, և տեսանել զպատուելի

հայրեաիդ ձեր. սակս այսորիկ ծունր
ի[illegible]ալք սրտիւ առաքն ձեր սիբեւ-եդ
աղաչեմք. զի մի մոռասցիք զմեզ.
այլ արժանաւորեսջիք դնել զհրամանս
ձեր ի վր Թիկանց հնազանդելոյս ձե-
րոյ-գիտելով. զի մեք հոգւով և սրտիւ
պատրաստ եմք կատարել և առաջար
կել զամ պատուիրանս ձեր: Եւ դար
ձեալ՝ քանզի մեք եղուք նոր առնկ
սիբեւ-Թե ձերոյ. աղաչեմք պաշտաս
նօք. զի առ յիշատակ սիրոյն առա-
քելական սբ աթոռոյդ, արժանաւո-
րեսջիք ուղարկել առ մեզ զմատանին,
և զվէրարկուն: այլ և զԹաղուԹին
զայն, զոր առիթ էք շնորհել ուխտաւո-
րացն Քանապատհորդաց յանկոյն ծո
վուն, հատատաւսջիք և զայն ի վր
ղինեալ որացն, որք ընդ նշխանու-Թե
Թագին հայոց մարտնչին վասն անու-անն
քի՛ ի դեմ Թշնամեաց սբ խաչին որպէս
ղինորայ շնորհօք ԹաղուԹեդ այդո-
րիկ արիագոյն եղիցին և հզօրագոյն
ի պատերազմ:]

Իսկ ԻննովկենԹիոս յոյժ գովեալ
զարհեպիսկոպոսին սրտոյ ջերմն և
զպատիւն առ առաքելական սբ ա-
Թոռն. և խոստացեալ լսողիլ նմա զվէ
րակուն և զայլ զարուս հայրապետա-
կանս. գրեաց առ նա այսպէս. Օշնոր
հաց գոհու-Թի մատուցանեմք բարե-
բարին այ, Ընդեռ ոչ ըստ արժանի,
սակայն ըստ կարի տկարու-Թեա մե-
րոյ. վասն զի շնորհեաց քեզ զայնչափ
բարեպաշտ մտաւ-որու-Թի. և զհոգեղ
խոնարհ միջեաց ի քեզ: ուստի և մեք
խորհեցաք պատուասիրել զքեզ, և
համարել ոչ պատուական եղբայր, և
արժանաւոր անդամ եկեղեցոյն քի.
նա և լսել աղաչանաց քոց ըստ այմ,
զոր պահանջիցես ի մէնջ առաւ-ծով-

camus ſanctitati, vt nos non tra-
datis obliuioni; immò tanquam
obedienti veſtro mandatum ve-
ſtrum humeris noſtris imponere
non dedignemini; ſcientes, nos ad
omnia beneplacita veſtra promo-
uenda, & exequenda tam mente,
quàm animo promptos, & para-
tos eſſe. Prætereà noua veſtra
planta effecti, multa precum in-
ſtantia expoſcimus, vt in memo-
ria dilectionis ſanctæ Sedis Apo-
ſtolicæ annulum, mitram, & pal-
lium nobis mittere dignemini; &
vt eandem remiſſionem, quam
peregrinis transfretantibus pro Dei
ſeruitio conceditis, ex parte ve-
ſtra militibus pugnantibus ſub illu-
ſtri Rege noſtro contra Crucis ho-
ſtes pro honore, & defenſione
Chriſtianitatis confirmare poſſi-
mus, qui huius remiſſionis gra-
tia ſumptis animi viribus in bello
fiant audaciores.]

Laudans Innocentius egregium
illius ſtudium erga Sedem Apoſto-
licam, atque pallium &c. Soffredi,
& Petri Cardinaliũ operà ad ipſum
ſe miſſurum pollicitus, his verbis
reſpondit: Ei à quo bonum omne
procedit, licet exiles, quas poſſu-
mus tamen gratiarum exoluimus
actiones, quòd tam pium tibi tri-
buit intellectum, & animum tam
humilem inſpirauit. Tibi quoque
ſicut venerabili fratri noſtro, ma-
gno Eccleſiæ Dei membro deferre
proponimus, & preces tuas in his,
quæ à nobis ſecundùm Deum po-
ſtulaueris, exaudire. Super eo au-

Ibidem epiſt. 48.

tem, quòd à nobis per tuas litteras poſtulaſti, vt Fraternitati tuæ pallium deſtinemus, annuere tuis deſiderijs cupientes, per dilectos filios Soffredum* tituli ſanctæ Praxedis, & Petrum tituli ſancti Marcelli Presbyteros Cardinales, Apoſtolicæ Sedis legatos, quos in Terræ ſanctæ ſubſidium deſtinamus, pallium, inſigne videlicet plenitudinis pontificalis officij, de corpore beati Petri ſumptum, tranſmittimus, tibi ab ipſis, vel eorum altero iuxta formam ſolitam, quam ſub bulla noſtra dirigimus, ſolenniter conferendum, &c. Dat. Lāt.]

* Al. Goſfred.

Extant aliæ plures epiſtolæ, à Leone Armeniorum Rege ad eundē Innocentium Papam miſſæ, & è conuerſo: in quibus quanta olim obſeruantia, atque obedientia, non modò in ſpiritualibus circa fidem, verùm etiam in ipſis ſecularibus rebus ex Armenia vniuerſa Apoſtolicæ Romanæ ſedi exhibita fuerit, manifeſtè inſpicitur: vt ex aliquibus epiſtolis notaru dignioribus, mox infrà exponendis, videri poteſt.

ԼԱ 31

Եւ զանսղն եղբայրութեդ ինդրեալս ի մէնջ Թղթով զվերարկուն, կատարեալ սիրով ամենայնիւ լսոյ ցանել զիսդն սրտին քոյ: վասն որոյ ի ձեռն սիրելի որդւոյն մերոյ, Լիսդենալ քահանայիցն Լուցդեդոսի և Պետրոսի, զորս առաքեմք զնվիրակս մեր առ ի յօգնութիւն պատերազմի Երկրին սրբոյ, ուղարկեմք քեզ զառնել ի մեր մեծ սրբոյն Պետրոսի զվերարկուն, յր. զնշան լրութեան հայրապետութեն: Եւ զնոյն վերարկուն դնեցեն ի վր քոյ համդիսապէս վերոգրեալ Լիսդենալքն ըստ սովորեալ կերպին. ոյզ և մեք անձնեցաք նոցայ ի մեր ձանապերնն:]

ԼԲ 32

Լսդ՝ ի պատմագիրսն գրանկաց, որ յԱյգս գործոց նոյն Հռնօրէնթիոս պապէն, գտանին և բազում նամակք, գրեցեալ ի Թագէն հայոց Լեւոնէ, և Հռնօրէնթիոսէ պապէն առ միմեանս: Եւ յընթերցմանէ նամակացն յայտնի լինի մեզ հնազանդութեն և պատիւ մեծ, զոր ունէր կան խաւ հայոց ընկեղեցին առ աթոռն Հռոմայ, ոչ թէ ըստ հոգևկան երկայ մեայն, այլ և ըստ մարմնականաց: որպէս է առնանել ի հետագայ Թղ

Թոցս, զոր և մեք Թարգմանեցաք, և յանուն փոխադրեցաք աստ:

Թուղթ Լեւոնի Թագաւորին Հայոց առ մեծ քահանայապետն հռոմ մայր Իննովկենտիոս պապն։

Leo Armeniæ Rex, Reuerendiſſimo in Chriſto Patri & Domino, Innocentio, Dei gratia Summo Pont. & vniuerſali Papæ, tanto, ac tali honore Digniſſimo.

Apud Innoc. lib. 2. epiſt. 208.

Ոգով ծանուցանէ պատճառն զսէրն եւ զառնայ եւ առ առաքելական աթոռն եւ խնդրէ ի նմանէ զօգնութիւն ընդդէմ Հագարացւոց։

De ſuo erga veram Religionem, & Sedem Apoſtolicam amore; & quòd petat auxilium contra Sarracenos.

ԼԱ

Լեւոն՝ շնորհօքն աւր եւ կայսերին հռոմայեցւոց թագաւոր ամ հայոց. պատուականն հօրդ եւ ամն մերոյ, Իննովկենտիոս, մեծ եւ ընդ հանուր քահանայապետիդ, եւ առ Յանաւոր պապիդ, զանձն մեր եւ զկարս մատուցանեմք։ Փառաբանեալ Աստուած, եւ պատեհ առնակալին աւր. որ զձեզ զայնչափ մեծ եւ սբ հովիտ ընտրեաց, վերակացու լինել եկեղեցւոյ նորոյ ըստ պահանջման գեղ բակատառ արժանեաց ձերոց։ Եւ արժանի համարեաց, դնել ի վերայ հիման առաքելոցն զայդպէս պատուական եւ հաստատահիմն շինուած, եւ պայծառացուցանել տիեզերաց ջահիդ արփիական, եդեալ ի վերայ լուսնկալ աշտանակի առ ի փրկութիւն ամ բոլոր տոհմիցդ։ Ուստի շնորհօք մարդասիրիդ պայծառուԹեան լուսոյդ եւ մեք ուսեալք եւ զգուշացեալք ի նմանէ փրկական խրատուդ գերապատիւ հօրն մերոյ առքեպիսկոպոսի մօգունԹացոյն. կամիմք, եւ փափաքանօք ցանկանամք ածել օգնականուԹիւն աւր ի մեսբանուԹենէն մեծի սբ նկեղեցւոյդ հռոմայ զնորհեալ մեզ յայդ ըմպանդակ աշխարհատարած Թա-

Leo per eandem, & Romani Imperij gratiam Rex omnium Armeniorum, cum ſalutatione ſeipſum, & quicquid poteſt. Gloria, laus, & honor omnipotenti Deo, qui Vos tantum & talem paſtorem Eccleſiæ ſuæ præeſſe voluit, veſtris bonis meritis exigentibus: & tam fructuoſam, & firmam fabricam ſuper fundamentum Apoſtolorum componere, & tantum lumen, ſuper candelabrum poſitum, toti Orbi terrarum ad ſalutem totius Chriſtianitatis effundere dignatus eſt. In veſtri verò luminis gratia, ſalutaribus monitis Reuerendiſs. Patris noſtri Archiepiſcopi Moguntini, inſtructi & informati, omne Regnum nobis à Deo commiſſum, ampliſſimum, & ſpatioſum, & omnes Armenios, huc illuc in remotis partibus diffuſos, ad vnitatem Sanctæ Romanæ Eccleſiæ, diuina inſpirante clementia, reuocare cupimus, & exoptamus. Ad hæc calamitates, miſerias, paupertates, & imbecillitatem

Regni Syriæ ; & noſtrum , per ipſum prædictum Moguntinum (quia difficilior labor erat ſcripto retexere) Pietati veſtræ patefacimus . Ipſe verò per ſingula rei veritatem vobis explicabit : in cuius notitiam iſta non præteriere. Hanc vtique contritionem, & colliſionem in valle deſtituti lacrymarum iamdiu ſuſtinuimus ; quòd de cætero ſine ſpe ſubſidij , & auxilij veſtri ſuſtinere nequimus . Verùm quia zelus domus Dei tepeſcere non debet in cordibus tam veſtro, quàm noſtro , non vt perſonam inſtruentis geramus , eiuſdem domus decorem diligere , & pro eadem domo murum nos oportet opponere ; vt impetus , quem ſuper eam faciunt inimici Crucis , cooperante Dei gratia , collectis in vnum animi viribus , reſiſtendo excludamus . Hinc eſt , quòd veſtram flexis genibus imploramus pietatem , quatenus lacrymabilibus Domini Moguntini precibus , & noſtris diuino intuitu aures miſericordiæ porrigatis : & miſerijs Chriſtianitatis compatientes , ſubſidium Chriſtianiſſimum nobis accurrendo mittatis , antequàm irremeabile, quod abſit , incurramus diluuium ; immò cum Dei , & veſtro auxilio , euaginato enſe, de Hur Chaldæorũ , et perſecutione Pharaonis liberari poſſimus . Datum Tarſi , anno ab incarnatione Dñi. M C X C IX. menſe Maio . die xxiij.

լէ
36

լը
37

լը
38

գահ[illegible]ուԹիս մեր, և զայս ո[illegible]ք սիուն ալ աղջս հայոց : ՀԱպա՛ ի ձեռն առալ ջասայեալ մօգունԹացոյն ձ անուցանել բարեկը զԱած ուԹեանդ զասրս կուԹիս , զառաւտպան , և զակարուԹիս մեր, և և զասրսական ԹագաւորուԹենդանդին՝ դժուարսդոն գոլով գրել ի ԹուղԹս զայս ինչ, ինքն որ լաւ գիտէ, յայտ արասցէ ձեզ բերանով զհմարուուԹիւն իւրաքանչիւրն երե: Զայսսիսի վիշս և զաղէտս մեք Թողեալք ի ձորս արտաուսուաց համբերեցաք ի յերկար ժամանակէ . եսկ այսու հանե առանց օգնուԹէ ձերոյ ոչ կարելիք այլ համբերել : ՀԱրդ՝ բանդի նախանձ տանն այլ ոչ է սրատշաձ Թուլանալ ի սերս ձեր, և ոչ ի մեր. սակս այսորիկ պիտոյ է մեզ զնոյն տան վայելչուԹիւն սերել . և ժողովելով ի մի զզօրուԹիս մեր, այնչափ դնմամարտիլ վն նորա. մինչ զի կարասցուք շնորհօքն այլ ի բաց մերժել ի նմանէ զզօրուԹիս Թշնամեաց խաչին քի : ՀԱսսուսա լի նի, Թէ մեք ծուռս ինքեանք՝ յոյժ աղաչեմք զԱած ուԹիդ սրբուԹենդ . դնել զուն ողորմուԹէ արտասուաչից աղաչանաց մերոց , և և նախկոպանին մօգունԹացոյ : և չարչարակից լինել նէլովդ նեղուԹեց քրիստոնէիցս , առաքեսցիք փութով առ մեզ զօրաւոր օգնուԹիւ. առաջ քան Թէ մեզ հանդիպեսցի անբժշկելի ջրհեղեղ մինչ որ քաւլեսցի : այլ զի կարասցուք այծայինս և ձեր օգնականուԹէն աղատել ի Հռոմ քաղքէացոց . և ի հալածմանէ փարաւոնի : գրեցաւ ի քաղաքն տարսոնի ի Թվին փրկչին մերոյ , ռ. ձ. ղ. Թ. ի մայիս . իգ .

Թուղթ պատասխանատու Թեան Յովսէփայ պատրն, առ Թագաւն հայոց Լեւոն: Որով գո՛ վէ զսէրն նորա առ սբ աԹոռն հռոմայ. և յորդորէ զնա մնալ հաստատուն ՚ի նոյն սէրն. և խոս տանայ առաքել նմա զօգնուԹիւն ընդ դէմ տաճկաց.

Ibidem epist. 429.

Innocentij iij. ad præcedentem Leonis epist. responsio; qua laudat illius studium erga Sedem Apost cuius primatum demonstrat; hortatur, vt in obedientia eiusdem S. Sedis fideliter perseueret; & subsidium contra Sarracenos citò se missurum pollicetur.

ՀՃԹ 39

Ի Ներսէհայ Թագաւոր Հայոց, ՚ի առաջ ՚ի դարձեալն սր և այլ:] Հետոյ ասէ. ՀաշտԹ նա կացոյց ՚ի վէր Թագաւորու Թեաց և տգանց զԼեկեղեցին Ի՛ս ժողովեալ ՚ի հեԹանոսաց անտի, ոչ ուրուք ինչ արատ կամ աղաեղուԹի: և նա ձգեաց զորԹնորա մինչ և ՚ի ծով. և տարած եաց մինչ և ՚ի ծագս աշ խարհի զաւետաւորեսն նորա. որոյ է՛ եղ կեր լսել հեռով, աշխարհ, և ամ բնակիչք նորա: Եւ արդ՝ նոյն ինքն Հացոյց զԼեկեղեցին հռոմայ ոչ ԹԷ ՚ի վէր ամ հաւատացելոց միայն. այլ և զարԹուցոյց զնա ՚ի վէր ամ Լեկեղեցեաց. որպէս զի նորա ուսանէին ՚ի նմանէ զկարգս վարուց. և մանաւանդ զվարդապետուԹիւն ուղղափառ հաւատոց. և պահէին զառ ՚ի նմանէ հաստատակամ հաստատուԹիւն: Քան զի ՚ի ձեռն երանելոյն Պետրոսի զոր Ի՛ս առաքելոցն. որոյ առաջի մեր գերազանց կերպիւ եաս զիշխանուԹիւն կապելոյ և արձակելոյ: ասելով նմա. ԹԷ զոր միանգամ կապեացես յերկրի. Լինցի կապեալ յերկինս: և զոր միան գամ արձակեացես յերկրի. Լինցի ազ նակեալ յերկինս: ՀաշտԹ ՚ի ձեռն նոյն Պետրոսի, ասեմ, սբ Լեկեղեցին հռոմայ, աԹոռ, և հայ

ՀՄԹ

ՀՆԹ 40

41

Innocentij iij. ad præcedentem Leonis epist. responsio; qua laudat illius studium erga Sedem Apost cuius primatum demonstrat; hortatur, vt in obedientia eiusdem S. Sedis fideliter perseueret; & subsidium contra Sarracenos citò se missurum pollicetur.

IS Ecclesiam suam, congregatam ex gentibus, non habentem maculam, neque rugam super gentes & Regna constituit; is extendit palmites eius vsque ad mare, & vsque ad terminos terræ ipsius propagines dilatauit; cuius est terra, & plenitudo eius, Orbis terrarum, & vniuersi qui habitant in eo. ipse etiam Romanam Ecclesiam non solùm vniuersis fidelibus prætulit, sed supra cæteras Ecclesias exaltauit: vt cæteræ ab ea non tam viuendi normam, & morum sumerent disciplinam, sed & fidei etiam catholicæ documenta reciperent, & eius seruarent humiliter instituta. In Petro enim Apostolorum Principe, cui excellentiùs alijs Dominus ligandi & soluendi contulit potestatem, dicens ad eum: quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis: Ecclesia Romana, sedes eius, et Sessores ipsius Romani Pontifices, successores Petri, et vicarij IESV Christi, sibi inuicem per successiuas varietates tem-

porum

porum ſingulariter ſuccedentes, ſuper Eccleſijs omnibus, & cunctis Eccleſiarum Prælatis, immò etiam fidelibus vniuerſis à Domino primatum & magiſterium acceperunt: vocatis ſic cæteris in partem ſolicitudinis, vt apud eos plenitudo reſideat poteſtatis. Non enim in Petro, & cum Petro ſingulare illud priuilegium expirauit, quod ſucceſſoribus eius futuris vſque in finem Mundi Dominus in ipſo conceſſit; ſed præter vitæ ſanctitatem, & miraculorum virtutes, par eſt in omnibus iuriſdictio ſucceſſorum; quos etſi diuerſis temporibus, eidem tamen Sedi, & eadem auctoritate Dominus voluit præſidere. Gaudemus autem, quòd tu, ſicut Princeps catholicus, Apoſtolicæ Sedis priuilegium recognoſcens, venerabilem fratrem noſtrum Moguntinum Archiepiſcopum, Epiſcopum Sabinenſem, vnum ex ſeptem Epiſcopis, qui nobis in Eccleſia Romana collaterales exiſtunt, benignè, ac hilariter recepiſti; & non ſolùm per eum inſtitutis ſalutaribus es inſtructus, quibus iuxta continentiam litterarum tuarum totum Regnum tuum licet ampliſſimum deſideras informari, & vniuerſos Armenos ad Eccleſiæ Romanæ gremium reuocare; ſed ad honorem, & gloriam Apoſtolicæ Sedis, quam conſtitutam eſſe nouiſti ſuper gentes, & regna, diadema regni recepiſti de manibus eius; & eum curaſti deuotè, ac humiliter honorare:

& nos

Եւ 42

Եւդ 43

Եւդ 44

պատեաքն Նորին. որք ևս հետ
օղք սրբոյն պետրոսի, և փոխա
նորդք քրիստոսի, հետեւելով միմ
անց յիւրաքանչիւր ժամանակի.
ընկալան ի մեզ պղխաւորք առաջ
նորդութիւն և վարդապետութիւն
ի մէր ամ հաւատոցեալ քրիստո
նէից: վասն դի ոչ թէ յատուկ
բար ի պետրոս և ընդ պետրոսի
վարձանեցաւ իշխանութիւնն այն
այլ միջնորդութեն նորին և էղե
ջնորհեալ ի տեառնէ ամ հետեւողաց
նորա լինելոց մինչ և ի կատարած աշ
խարհի: վս որոյ միաց ի նոսա ամ հաւ
ատոյ իշխանութիւն. թէպէտ անհա
ւասար սրբութեի և զօրութեի սրանչե
լեաց նոցա: ազգ ուրախ լինիմք ի
առէր. դի դու երբեմն ուղղափառ եր
խանդ ջանաչէցեր զիմէրոյ ասացեալ
իշխանութեն առաքելական աթոռո
յս. և բարեսիրութեք ընկալար զպա
տուական եղբայրն մեր զՍիրհեպիս
կոպոն մօգունթացի որ է եպիս ևա
բինեան, ամ յեւթն եպիսկոպոսաց,
որք էն կողմանիցք մեզ ի յեկեղեցիս
հռոմայ: և դի դու ոչ միայն զդու
շացեալ եղեր վրկական խրատուիւք
նորա. այլ ևս ցանկանաս զդուշա
գոյացանել նոքօք զբովանդակ աշխար
հաձ ամ ի քո թագաւորութիւդ բոյ. և
ածել ի գաւ թե հռոմէական աբե
կեղեցոյս զամ ազգն հայոց: նա և
դի յօժար կամօք առեալ ես ի ձեռ
ոյ նորա զպսակն թագաւորական
առ ի պատիւ և ի փառս առա
քելական աթոռոյս. զոր և ձանչ
չեցեր կատարեալ ի տեառնէ ի վր
թագաւորացդ և ազգիդ. և հոգա
ցար, սիրով և խոնարհութեք պա
տուել զիմոյն եպիսկոպոսն. և հրամ

նել

եր եցեք զմեզ նովաւ եւ նահանգաւ
ա՛ր օգնու Թիւն արեւելեան աշխար
հիդ : Վասն որոյ ըստ ամ կարի մե
ծու՛մ գոհանալոյ վայելէ լինել
ամ ա՛ռեալ բարւո՛ւ, եւ ամ պարտի եւ
կատարեալ. եւ ունի զսիրտս եղեալս
՚ի ձեռին ի՛ր ու՛մ. զի զարթոյց ՚ի բեզ
հոգի լի այդչափ խոնարհու Թ՛ : Ե՛ր ազաչեմք զարբայական վեհանձ
նու Թի՛ւդ. եւ յորդորեմք ՚ի տէր. այլ
եւս ՚ի ձեռն առաքելական Թղթոյս
հրամայեմք բեզ, որպէս զի Քանաս
ցես յաղԹահարել զգոռոզ հպարտու
Թի՛ն անհաւատից. եւ առնել զվրէժ
զանարգու Թեան խաչին քի՛ : Իսկ
զայս կարես առնել այնքան առատ
կագոյն զօրու Թ՛. որքան եւ մերձա
գոյն մնալովդ Քշնամեաց, լաւ ագոյն
ճանաչեցեր զնոսա եւ զնաբէու Թիս
նոցին : Վասն որոյ համարձակեմ դի
մամարտել քաջու Թ՛, ակն ունելով
ո՛չ Թէ ՚ի բազմու Թիւն եւ կարողու
Թիւն զօրաց. այլ մանաւանդ ՚ի յո
ղորմու Թիւն Նորա՛, որ ուսուցանէ
զձեռս ՚ի պատերազմ. եւ շարժէ զմա
տունս ՚ի ճակատամարտս. որ զհզօրաց
հասաս աղեղունս Թուլացուցանէ, եւ
զանարս վառէ զօրու Թ՛ : Եւ հա արդէ
նեսկ բազումք են ՚ի մերայնոցս որ Քնոյ
հօբն ա՛յ եւ մերով յորդորու Թ՛ առնին
՚ի վր՛ ի՛ր ու՛մ զինան սր՛ խաչին. եւ բազ
մագոյնք օգնականու Թ՛ն նորին առ
նուցուն զնա՛ առ ՚ի յօգնու Թի՛ն արե
ւելեան աշխարհիդ. որք ՚ի դիպու՛կ ժա
մանակի գալոց են այդր : Եւ եկու
յեղբարց մերոց առեալ զպատերազմ
մանան նշանն կենարար խաչին, առ
աքինացեն նշանաբարձք զղօրսն քի՛ :
Եւ այս ո՛րպէս բանք առաքելոցդ. եւ զօրաւորք . զի արեւելեան աշխարհիդ ունիցի
զոյժ ընդ մոյժ զօգնու Թի՛ն ամենակալ՝ գրեցաւ՛ ՚ի հռոմ. ՚ի նոեմբերի. ին.

Ի՛ի ա՛ Zz Idem

& nos per ipſum, & litteras tuas ad orientalis terræ ſubſidium inuitaſti. Ei ergo, à quo eſt omne datum optimum, & omne donum perfectum, qui habet corda Principum in manu ſua, quas poſſumus, gratias referentes, quòd tibi tantæ humilitatis animum inſpirauit; rogamus Serenitatem Regiam, & exhortamur in Domino, ac per Apoſtolica tibi ſcripta mandamus, quatenus in timore Domini, & Apoſtolicæ Sedis deuotione perſiſtens, ad expugnandam barbariem Paganorum, & vindicandam iniuriam Crucifixi, tantò potentiùs, & efficaciùs ſtudeas imminere; quantò fraudes & verſutias hoſtium viciniùs poſitus meliùs cognouiſti: non in exercitus multitudine, aut virtute, ſed de ipſius potiùs miſeratione confidens, qui docet manus ad prælium, & digitos mouet ad bellum; qui arcus fortium ſuperat, & robore accingit infirmos. Iam enim per Dei gratiam ad commonitionem noſtram multi Crucis ſignaculum receperunt, & plures Domino dante recipient, in defenſionem orientalis Prouinciæ opportuno tempore tranſituri. Iam etiam duo ex fratribus noſtris de manibus noſtris viuificæ Crucis aſſumpſere vexillum, exercitū Domini præceſſuri. Confide igitur, & eſto robuſtus, quia citiùs forſitan, quàm credatur, orientalis Prouincia ſubſidiū ſentiet expectatum. Dat. Lat. viij. kal. Decembris.

Innoc. lib. 2. cp. 247.

Idem Innocentius Papa ad illuſtriſs. Regem Armeniæ. Quòd ipſi tranſmittat vexillum beati Petri, quo contra Crucis inimicos vtatur.

ՀԸ 48

Ա՛ՀԼ ԹՈՒՂԹ ԻՆՈՔԵՆԹԻՈՍԻ ՊԱՊԱՅԻՆ ԱՌ ԼԵՒՈՆ ԹԳՒՆ ՀԱՅՈՑ. ՈՐՈՎ ԱՌԱՔԵՍՑ ԱՌ ՆԱ ԶՆՇԱՆ ՍՐԲՈՑՆ ՊԵՏՐՈՍԻ. ԶԻ ՆՈՎԱՒ ԸՆԹԱՑԻՑ Ի ԴԷՄ ԱՆՀԱՒԱՏԱԿԻՑ.

POſt alia tandem: Et tibi congaudemus, & Nobis, immò etiam vniuerſo Populo Chriſtiano; quòd eum tibi Dominus inſpirauit affectum, vt Apoſtolicæ Sedis inſtituta deuotè reciperes, & præcepta fideliter obſeruares, & contra inimicos Crucis propoſitum illud aſſumeres, vt in eos vindicare cupias iniuriam Crucifixi, & hæreditatem eius de ipſorum manibus liberare. Nos igitur de tuæ deuotionis ſynceritate confiſi, ad petitionem dilecti filij Roberti de Margat militis, nuncij tui, in noſtræ dilectionis indicium, vexillum beati Petri tuæ Serenitati dirigimus; quo in hoſtes Crucis duntaxat vtaris, & eorum ſtudeas contumaciam cum Dei auxilio, ſuffragantibus Apoſtolorum Principis meritis, refrænare. Datum Later. xvi. kal. Ianuarij.

ԵՒ ՅԵՏՈ ԱՅԼՈՑ ԲԱՆԻՑ, ԳՐԷ ԱՅՍՊԷՍ. ՀԱՒԱՏ ԸՆԴ ՔԵԶ ԵՒ ԸՆԴ ԱՄԵՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՆ ՔՐԻՍՏԵԱՆԱԿԱՆ ԼԻՆԵԼՈՒ ՄԵՐ. ԶԻ ԱՒԵՏ ՄԵՐ ՅԻՆ ՔՈ ԶԱՐԹԱՑԵ Ի ՍՐՏԻ ՔՈՅ ԶԱՅՆՊԻՍԻ. ՈՐՈՎ ԸՆԴՈՒՆԵՑԵՐ ՅՈ ԺԱՐՈՒԹԻՒՆ ԶԽՈՐԱՏՍ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԱՒԱԹՈՒՆՑՆ. ԵՒ ԴԱՒԱՆԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԿՈՂԱՑԵԼԸ ՀԴՐԱՒԱՆԱՆՆ ՆՈՐԱ. ԵՒ ՎԱՐԵՑԵՐ ԲԱՂՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴ ԴԻՄ ԹՇՆԱՄԵԱՑ ԱՅՍ ԱՒԵՏ ԽԱՉԻՆ. ԱՌ Ի ՎԵՐՁ ԱՌՆԵԼ ՁԱ ՆԱՀԳՈՒԹԻՒՆ ԽԱՉԵՑԵԼՈՑՆ ԷԻ, ԵՒ ԱՂԱՏԵԼ ԶԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԱ Ի ՀԵԱՑՈՑՆ ԽՐԻՍՏՈՍԻ. ՊԱՏԱՀ ՄԵՐ Ի ՅԱՆԱՐԱՏՈՒԹԻՒՆ ՍԿԶԲՆԴ ՊԱՆԴԱՑԵԼՔ. Ի ԻՆՔՆԲՅՍ ՍԿԶԲԵՑԵԼ ՈՐԴՈՑՍ ՄԵԾԻՑ ՊԵՏՐՈՍԻ ՏՈՍԻ ԶՔՍ ՀՐԵՇՏԱԿԻՆ ԱՌԱՔԵՄՔ ԱՌ ԴԵՐԱՏԱՑԱԾ ԱՌ ՎԵՀԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆՔ ՀԻՆՔ ՁԻՇԱՆՆ ԵՐԱՆԵԼՈՑՆ ՊԵՏՐՈՍԻ. ՊԻՆԴ ՎԱՀ ՅԱՐՁԵԱՑ Ի ՎՐ ԹՇՆԱՒԵԱՑ ԱՔ ԽԱՉԻՆ. ԵՒ ՉԱՆԱՑԱՑԱՍ ՕԳՆԱԿԱՆՈՒԹԻՆ ԱՅՍ ԵՒ ԲԱՐԵԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ՊԼՈՒԱՀՈՒ ՀԱՌԱՍ ՔԵԶՄԷՆ ԿՈՐԾԱՆԵԼ ՂԳՕՐՈՒԹԻՒՆՆ ՆՈՑԻՆ. ՊԵՏՑԱՀ Ի ՀԱՌՄ. Ի ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ. ԺԶ.

Leonis Armeniæ Regis ad Innocentium iij. epiſtola; qua ad præcedentem reſpondet, & priuilegium ab eo petit.

Apud geſta Innoc. iij. inſerta in Notis Franciſci Boſqueti in epiſtolas eiuſdē.

Թ 50

Թ-ՈՒՂՔ ՊԱՏՈՒԱՍԱՀԱՆԱՍՊՈՒԹԵԱՆ ԼԵՒՈՆԻ ԹԳՒՆ ԱՌ ԻՆՈՔԵՆԹԻՈՍ ԹԻՒՍ ՊԱՊԱՅ-ՈՐՈՎ ԽՆԴՐԵՔ Ի ՊԱՊԱՅԷՆ ՁԻՇԱՒՆ ՆՈՐԱՅ ԻՄՆ.

POſt alia ſequitur: Paternitatis veſtræ litteras, quas per dilectum fidelem Nuncium noſtrum nobis dire-

ՕՐԻՆԻ ԱՅԼՈՑ ԲԱՆԻՑ ԱՌԷ. ԻՒՐՈՒՄԲ ՀՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՊԱՏՈՒԱՍԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԵԾԱՒՆ, ՈՐՊԷՍ ԵՒ ՎԱՅԵԼ ԷՐ, ՄԵՔ ԱՌԱՔ ՁԵՐՆ

ՁԵՐՆ

ղՔն սբ հայրու-Թ-եդ ՆՀբ . զոր առա- ճա
քեցէք առ մեզ ի ՆՀնէն հրեշտակին
մերոյ • և ըստ գրելոցն ի համ լիով 51
ճանացաք . զի զՔով եղբայրու-Թ-ե և սի-
րոյդ զգկեալ էք , զարբուհանական մեծ-
վայելչու-Թիս մերոյ անՆեալ էք մեզ ,
հաստատուն ՆՀալ ի սէր և պատի-
առաքելական սբ աԹոռոյդ • զոր և
մեք կամիմք և ցանկանամք ախորժա
նօք.այլ և ի զոյծ-ով զնոյն կատարեմք .
զի վս ՝ամ պնդայոյց մերոց միշտ աղա
ղակեմք առ առաքելական սբ աԹոռդ
նա և առաքեալ էք առ մեզ ի ՆՀնէն
նոյն հրեշտակին զոյգան սրբոյն Պետ
րոսի վս յիշատակի սիրոյն առաքել
կան աԹոռոյդ • զոր և մեք տայցուք ճբ
բերել առաջի մեր ընդ դէմ Թշնամե 52
այ սբ խաչին առ ի պատի հռոմ
ական ՆԿեղեցւոյդ] Ե-ւ յետոյ զար
ձեալ ասէ • ՀՀդի՝ այսու հետե մի եբ
ինչիք վս մեր , զի մեք կապանօք հա
ղանդու-Թ-ե պինդ էմք նուիրեալք ա
ռաքելական աԹոռոյդ • վս որոյ ՆԹՔ
հաձոյ Թուի ՆՀալ սրբու-Թ-եդ, այլ լա
տինական ՆԿեղեցւոյ ոչ կամիմք և ոչ
և պարտ է՛ մեզ կապել • սակս այսո
րիկ յոյժ խոնարհաբար աղաչեմք զՆէք
սրբու-Թ-եդ . առաքել մեզ զՆեռագիրդ
յայսմանէ. զի մի պարտական լիցուք մեք
և լատինացիք որ ՝ի մեր աշխարհս
բնակին , ՆՀալ ընդ իշխանու-Թ-ե այլ ճգ
ազգաց լատինական ՆԿեղեցւոյ , բայ 53
յՆԿեղեցւոյդ հռոմայ և զի մի այլ ինչ
ՆԿեղեցի , բայ միայն յառաքելական
սբ աԹոռոյդ,ոչնոյն զիշխանու-Թիւն
պղտելոյ , կամ դատելոյ զմեզ , կամ
զլատինացիսն որք բնակին ՝ի Թագաւո
րու-Թիս մեր • ՀՀպա զԹղատրեցս
առաքինական պհաՀ առաքիմ հրեշտակն
մեր էՀ-ատենք հոչեցեալ առաքեմք առ

ՅԿԳ սբ

direxiſtis, eà qua decuit reuerentia, & deuotione ſuſcepimus; & per earum ſignificata pleno collegimus intellectu, Vos charitatis viſceribus Regiam Maieſtatem noſtram amplexari. Continebant etiam, quòd in deuotione, & amore Apoſtolicæ Sedis perſiſteremus; & in hoc ſemper perſeuerare cupimus, & optamus: & teſtis eſt rerum effectus, dum de omnibus negotijs noſtris ad Sedem Apoſtolicam appellamus. miſiſtis autem nobis per eundem Nuncium vexillum ſancti Petri in memoriale dilectionis Sedis Apoſtolicæ, quod ſemper ante nos portari contra inimicos Crucis ad honorem Sanctæ Romanæ Eccleſiæ faciemus: *Et infrà*: Præterea nos obedientiæ vinculis de cætero Apoſtolicæ Sedi eſſe alligatos, non dubitetis; ea propter, ſi placet Sanctitati veſtræ, cuilibet alteri Eccleſiæ Latinæ nec volumus, nec debemus alligari. Hinc eſt, quòd Sanctitatem veſtram humiliter flagitamus, quatenus nobis litteras apertas mittere dignemini, vt non teneamur videlicet cum Latinis de terra noſtra de qualibet conditione, excepta ſancta Romana Eccleſia, cuilibet Eccleſiæ Latinæ: & quòd non habeat poteſtatem, nos, ſeu Latinos de terra noſtra excommunicandi, vel ſententiam in Regno noſtro proferendi ſuper Latinos quælibet Eccleſia, excepta, vt dictum eſt, Sede Apoſtolica. Præſentium quoque latorem, dilectum, & fidelem noſtrum militem, nomine Garne-

re Teuto ad pedes Sanctitatis veſtræ dirigimus; cui ſuper his, quæ ex parte noſtra vobis indixerit, tanquã Nobis ipſis credere, ne dubitetis. &c.

ՅԴ
54

սբ գարշապարս ձեր ։ և զոր ինչ ասիցէ ձեզ ՚ի կողմանէ մերմէ . հաւատասջիք դմա որպէս և մեզ ևսկ ։ և այլ ։

Ex indulto Regis Armeniæ, à Domino Papa Innocentio iij ſibi facto.

Inn. lib. 2. epiſt. 44.

Ձեռագիրն ՚ի Հռնօջէնթիոսէ պապէն , առաքեալ առ Լեւոն Թագն Հայոց՝ որով շնորհէ նմա զգահանջեալ իշխանուԹիւն

VOlentes igitur, quantum cum Deo poſſumus, tuæ Serenitati deferre, & cum honeſtate noſtra petitiones Regias exaudire; tuis precibus inclinati, auctoritate præſentium inhibemus, ne quis in te, vel Regnum tuum, aut homines Regni tui, cuiuſcunque conditionis exiſtant, qui mediantibus tamen eiuſdem Regni Prælatis, Sedi Apoſtolicæ ſunt ſubiecti, præter Romanum Pontificem, & eius Legatum, vel de ipſius ſpeciali mandato, diſtrictionem Eccleſiaſticam audeat exercere. &c.]

ՅԵ
55

Օ՚ինն ասլոց բանից ասէ ։ ՀաՀդ՝ մեք կամելով, որքան և կարօղ լինիմք ՚ի, հաՀնեցուցանել զիղձ վէ հոգւոյն բարձրուԹեդ . և ինքեալք առ աղաչ Քանս քոյ՝ լսուցանել զարբայական խնդրուածս ։ մեր այսորիկ զօրուԹիք հրամանաց հզօրիս մերոյ արգելեմք . զի ոչ ոք յեկեղեցական դասուէ՝ որպէս, բայ ՚ի հայրապետէն հռոմայ Ի հրել տակէն նորա, իշխես զի նզովի լիցի դատաստան ինչ առնել ՚ի վերայ քո Ի ԹագաւորուԹիք քոյոյ, և Ի ՚ի վերայ մարդկան զի արդ և իցեն որք բնակիչն ընդ իշխանուԹիք քով. և որք միջնորդուԹիք հայցեսցեն պետութեան հայոց են հնազանդք առաջ քելական սբ աԹոռոյս ։ և այլ ։]

* Apud Innoc. iij. lib. 2. ep. 240. & 241.

Sunt * inſuper in eodem libro Innocentij Papæ aliæ eiuſdem Leonis Armeniæ Regis litteræ; quibus ad ipſum Innocentium, vt ad ſupremũ Iudicem, pro Rupino nepote ſuo appellabat de ſententia, tanquam iniquè lata à Concilio quodam Antiocheno; per quam Comes Tripolitanus declaratus fuerat legitimus hæres Principatus Antiocheni, & excluſus ipſe Rupinus, Neptis Leonis filius, qui videbatur iure hæreditario debere illi ſuccedere: ad quas litteras reſpondit Dominus Papa Innocentius, Legatos ſe miſſurum,

ՅԶ
56

ՀաՀդ՝ Ի նոյն պատմագիրքն Հռնօջէնթիոսի պապին՝ գոնանէն և այլ նամակք . զոր գրեալ էր Լեւոն Թագն առ նոյն Հռնօջէնթիոս . աղաչելով զնա. զի ինքն որպէս զկնաւ՝ որ և ընԹհանուր գաւազ՝ որ ամ աշխարհի՝ ար ասցէ գատաստան ՚ի վերայ վէճ իշխանուԹեն Հանդերձ, զոր ունէին առ միմեանս իշխանն Մեղեթացոյ և Թոռն Լեւոնի Ռ—ոսինոս քանզի ժողովեցեալ անտիոքացւոց հաստատեալ էր սահմանաւ՝ զիշխանն Մեղեթացոյ զոլ հարազատ ժառանգ իշխանուԹեանն Հանդերձ, և մերժեալ էին զՌ—ոսինոս

gauerat, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ obedientiam, & reuerentiam, iuxta ipſius Innocentij formam præſcriptam, ſolenniter coram omni Armeno Populo exhibuit: vt conſtat ex ſequenti Leonis Regis epiſtola, & altera ipſius Patriarchæ ad Innocentium.

Apud geſta Innoc. iij. inſerta in Notis Franciſci Boſqueti in epiſtolas eiuſdē.

Leonis Regis Armeniæ ad Innocentium iij. epiſtola: qua ad obedientiam Apoſtolicæ Sedis Armenam Eccleſiam iam inductam ſignificat.

Poſt alia ſic habet. Dominus Ioannes Catholicus, venerabilis in Chriſto Pater noſter, cum quibuſdam Suffraganeis ſuis, & Clero: Nos cum Baronibus fidelibus noſtris, & pluribus nobilibus peregrinis aſtantibus, quanta potuimus honorificentia, & veneratione ob veſtri reuerentiam ſuſcepimus Dominum Petrum, tituli ſancti Marcelli Presbyterum Cardinalem, legatum veſtrum. Sequentibus diebus de obedientia Armenicæ Eccleſiæ ad ſanctam Romanam Eccleſiam, ad quam iamdiù laborauimus, diuina auxiliante gratia, deliberauimus: & ad hoc cum multo labore induximus Eccleſiam Armeniæ tempore Pontificatus veſtri, meritorum veſtrorum exigentiâ; ad quod Progenitores noſtri multis tranſactis temporibus inducere nequiuerunt: vt ipſe Petrus Cardinalis

ան. Իննովկենթիոս պապն ; առնել
ղևսաղաղութիւն ի մէջ Ռոսլենոսի և
եղեանին արհպօղայ քստ առաջելոցն ի
վերոյ : Եւ այս լինի մեզ յայտնի ի նիզ
կոյ Թղթոյ . զոր գրեցին Լեւոն Թագաւ
և Յոհաննէս կաթողիկոս առ Իննովկէն
թիոս . զոր գտանի մեզ ի Հատընտիրն
գրանկայ լատին գրով , Թարգմանե
ցաք ի հայս : և են այսք :

Թագաւոր Լեւոնն Թագաւն հայոց առ
Իննովկենթիոս եպիսկոպ , պապն
հռոմայեցւոց : զոր ծանուցանէ Պա
պին , Թէ հայոց եկեղեցին էկեալ
էր ի միաբանութիւն և հնազանդու
թիւն առաքելական սէ աթոռոյն :

Եւ զկնի այլոց բանից ասէ այս
պէս : Մեք Յոհաննէս կաթո
ղիկոս հայոց մեք ի քս , հանդերձ
եպիսկոպոսօք և քահանայութ ե
ղբովք . նա և մեք հանդերձ հռա՛ ատա
կիմ իշխանօք մեղովք և բազում ա
զատայորդութիւք հայոց՝ ունէր պատա՛
կանութիւն աղագաւ ընկալաք զկերակ
բարձ կարդինալ քահանայն առէր Պե
տրոս զնէր նուիրակն մեծ սա՛
տով և հարկիւ ըստ կարի մերում .
Եւ ապա՛ ի հետևեալ աւուրս շնոր
հօքն աւ հոգատուութեամբ զբանն հնա
զանդութիւն հայոց եկեղեցւոյս առ սէ
եկեղեցին հռոմայ : Եւ բազում ջա
նիւ և աշխատութիւ , նա և զօրու թիւ
արժանեաց ունելոյ՝ ած եալ եմք զի
կեղեցիս հայոց առ հնազանդութիւն սէ
աթոռոյդ ի ժամանակս հովուապե
տութիւն ձերոյ . առ որ ի յանցեալ ժա
մանակս ոչ կարացան ած եալ զնախ
նիքն մեր . որպէս վկայ լինիցի ձեզ ինքն
առէր Պետրոս կարդինալն . ոտաև

lis,& rerum eſt teſtis effectus. Domnus Catholicus cum ſolennitate celebri obedientiam, & reuerentiam per manus ipſius Legati, ſecundùm litterarum veſtrarum formam & mandatum, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, & Vobis exhibens, pallium à Beatitudine veſtra deſtinatum, coram prædictis perſonis aſtantibus, cum deuotione omni, & humilitate ſuſcepit: promittens in ordine ſuo ſingulis quinque annis per nuncios ſuos ſecundùm capitularia Apoſtolica ſanctam Romanam Eccleſiam viſitare, tanquam matrem, & magiſtram omnium Eccleſiarum; & in cismarinis Concilijs, ſeu in perſona propria, ſeu per nuncios ſuos intereſſe; & quòd non deberent celebrari Concilia Eccleſiaſtica in cismarinis partibus, abſente eo, vel nuncio ſuo, ab vtraque parte ſtatutum eſt. Quibus peractis, de reformatione pacis inter nepotem noſtrum, & Comitem Tripolitanum tractatum fuit, &c.

Ioannis Armeniæ Patriarchæ ad Innocentium Papam, eiuſdem argumenti epiſtola. Ibidem.

REuerendiſſimo in Chriſto Patri, & Domino, Innocentio, Dei gratia Summo Pontifici, & vniuerſali Papæ, Ioannes per eandem humilitatem Armeniorum Catholicus, Sanctitati veſtræ deuotus, & obediens, cum debita obedientia, & reuerentia, plena ſalutis gaudia. Ex ineffabili prouidentia Domini

noſtri

noſtri, à quo bonum omne procedit, Armenica Eccleſia, primatum, & magiſterium ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, à Deo ſibi conceſſum recognoſcens; filia eius facta eſt deuotiſſima; & Nos, licet indigni miniſtri ipſius, accedente Domino Petro tituli ſancti Marcelli Presbytero Cardinali, legato veſtro, ex iniuncta ſibi legatione, ad partes Catholicatus noſtri, vbi illi reuerentiam cum Clero, & grege à Deo nobis commiſſo obuiantes, quanta potuimus honorificentia illum ſuſcepimus; & mutuis communicantes amplexibus, & alloquijs, per ipſius manus ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, & Vobis, ſecundùm litterarum veſtrarum tenorem, obedientiam, & reuerentiam exhibuimus; atque pallium, à veſtra Beatitudine delegatum, ſolennitate celebri, ac cum omni humilitate ſuſcipientes, promiſimus in ordine noſtro ſingulis quinque annis per nuncios noſtros ſanctam Romanam Eccleſiam, tanquam matrem, & magiſtram omnium Eccleſiarum, viſitare, & in Concilijs cismarinis adeſſe; & quòd in eiſdem partibus Concilia celebrari, nobis abſentibus, vel nuncio noſtro, non deberent, ab vtraque parte ſtatutum eſt. Inſtitutiones ſanctæ Romanæ Eccleſiæ in parte ſuſcepimus, & in parte propter abſentiam Suffraganeorum noſtrorum, longè latèque diffuſam, induciantes; & quia non ſine magna perſonarum deliberatione hoc fieri poterit, con-

Armena Eccleſia obedientiam exhibet Eccleſiæ Romanæ.

ՃԱՆԱՇԵԼով զդլխաւորսն հոովմ. ապետա-
ԹԻՒՆ և զվարդապետութիւն ընդունել
ի տեառնէ ամենասք եկեղեցւոյն հռոմ.
մայ. եղև սիրելի դուստր նորա: քան
զի եկեալ ի կողմանս կաթողիկոսու-
ԹԵ մերոյ գերապատիւն կարդինալ քա-
հանայիս տէր Պետրոս նուիրակին ձեր.
ւոք անարժան ապաստաղ որ նոյն եկե-
ղեցւոյն մեծ-ահանդէս հանդիսիւ և
կեղեցականաց և ժողովրդոց մերոց
ելաք ընդ առաջ նորա: և ընկալաք
զնա մեծ-ամ պատուով: Եւ յետ որոյ
պատուեցաք և ողջունեցաք զմիմ-
եանս. ապա դամ անեցաք առաջի նո-
րա ձեզ և սք եկեղեցւոյդ հռոմայ
զհնազանդութիւն և զպատիւ ըստ կար
պի և հրամանին Քրիստոսի արբուԹեդ:
Եւ յետոյ խոնարհութ առեալ հան
դիսապէս ի ձեռաց նորա զդեղեցկա
զարդ վերարկուն առաքեալ մեզ ի
սրբոյ-Քենէդ ձերմէ. խոստացաք ի
կարգի մերում առաքել զհրեշտակս
մեր առ սք եկեղեցիդ հռոմայ յիւր-
քանչիւր հինգ ամի. առ ի ճանաչել
զնա իբրև զմայր և խրատիչ ամ եկե
ղեցեաց: նա և դալ ի ժողովս որք լի
նիցին յայդկոյս ծովուն: Եւ հաստա
տեալ եղև յերկոցունց կողմանէ, զի մի
արասցի ժողով ինչ յայդկոյս ծովուն.
եթէ ոչ ներկայ լինիմք մեք, կամ հրէշ
տակն մեր: ձշդրիտ զսահմանադրու-
Թիս հռոմէականս սք եկեղեցւոյդ մեք
ընդունեցաք ըստ մասին ինչ. և ըստ
միւս մասին հնազանդ ապաստելով զայլ
եպիսկոպոսս մեր, որք են սփռեալք ընդ
աշխարհս հեռաւորս և հնազանդեց-
եալ ընդունել և զնոսա զհնազանդ հաս
նութիւն ամ հայրապետութեան մերոց, կամ
մեծ-ազգին մասին նոցա, զի մի լինիցի
պատճառ Քրիստոսի ի մեզ եկեղեցւոյս ոս

con-

ան միշտ գտանելիք զինէ զհամաձայն
զնոսա և զհնազանդս ի կատարել զամ
հրամանս ձեր = և այլ:]

Եւ յայսէս գրեաց Յովաննէս կաթո
ւղիկոս հայոց առ Իննովկենտիոս պապն. Ծանու
ցանելով նմա զհնազանդութեն եկե
ղեցոյն հայոց առ աթոռն հռոմ
ոյ: Բայց յետոյ գոլով հայր ծոյլ առ
յընդունել զամ առհասարակ ծառայու
հռոմէական եկեղեցոյն, և առ ի մեր
ժել զամ մոլորութիւնս նզովանաց, զոր
առաքեալքն էին պատմեր, զոր
ոչ զինչ հանդիպեցաւ նոցայ յաճա
յին բարկութենէն: Մանաւանդ մի ի
սոցանէ. ի յաւուրս Հնորիոսի էզոտե
պատին, որ հետևեցաւ անմիջապես
զկնի առաքեալ Իննովկենտիոսին,
զօրքն Թաթարաց առպատակեցին զամ
աշխարհն մեծ ին հայոց. և եղեն զնա
ընդ լուծ ոչ ծառայութեն նզովանաց:
զորոյ աւետեաց յիշատակելով էվին
զկնոսիոս պատմիչն Յաստնակակից
նոյն Հնորիոսին, ասէ այսպէս ի տե
ղեանդորդ գիրսն նզ.

Յամն ծնբնդեանն ՌՄ. ՌՃ. ՄՀ. Ե.
ԱՅ. զօրքն Թաթարացն մտեն ի յաշ
խարհն վրաց. և աւերեցին զնոսայ:
Ետ յետ այսորիկ մտեն և ի մեծ
հայաստանն. և առպատակեցին, և
եղեն զնա ընդ իշխանու թեան նզ
անց: և զկնե. Ջբ. աւուրց առեն
զհռչակաւոր քաղաքն, որ է ի մէջ
հայաստանեայց, էջմիածին կոչեցեալ. յո
րում կան հաղար եկեղեցիք, և հա
րիւր հաղար առնէք: Եւ մերձ նոյն
քաղաքին է լեառն արարատ. որոյ
վերայ հանգեաւ առագանան Նոյի.
և ի յոտ լերինն է առաջին քաղաքն
շինեալ ի Նոյէ. որ կոչի Լաւդու
մին. և շուրջ զնովաւ հոսի գետն

ՅԿԹ. ԷՀրայ

Fm 11 conuenientibus Prælatis noſtris, vel maiori parte Prælatorum in vno tẽpore conſtituto, ipſorum ab aſſenſu, ne in Eccleſia ſcandalum oriretur, inſtitutiones veſtras, in quibus concordaremus, ſuſcipere propoſuimus. Ad omnia igitur mandata veſtra promouenda Nos fideles, & deuotos inuenietis executores, &c.]

Hæc Armenus Patriarcha Ioannes ad Innocentium Papam de obedientia, ab Eccleſia Armena Apoſtolicæ Romanæ Sedi exhibita. Verùm cum deinde eadem noluiſſet Eccleſia dare operam, vt re, exituque præſtaret quicquid de inſtitu- Fe 12 tionibus S. R. E. ſuſcipiendis, ſuiſque abiurandis erroribus ſpopondérat; quid euenit iuſto Dei iudicio? Tartari haud multò poſt, nempè Honorio iij. prædicti Innocentij ſucceſſore, Summo Pontifice, occupatis Georgianorum Prouincijs, in Maiorem irrumpunt Armeniam, eamque ſuæ ditioni ſubijciunt. Cuius excurſionis mentionem faciens Vincentius Bellouacenſis, qui eodem tempore vixit, hæc habet:

Bellou. Spec. hiſt. lib. 30. cap. 95. & 97.

Anno ab incarnatione Domini Fq 1221. Tartari Georgiam intrauerunt, eamque vaſtare cœperunt. Poſt Georgiam autem intrauerunt Maiorem Armeniam, & vaſtauerunt, ſibique ſubiecerunt. In Armenia eſt ciuitas nobilis, quæ Am vocatur, vbi ſunt mille Eccleſiæ, ac centum mille familiæ, quam Tartari ceperunt in 12. diebus; eſt etiam ibi prope eam mons Ararath, vbi requieuit Arca Noe: &

Tartari occupant Maiorem Armeniã.

in pede mõtis illius eſt prima ciuitas, quam ædificauit Noe; & vocatur hæc ciuitas Laudumie: circa illam defluit fluuius Arathoſi, qui fluit per medium Mongam, vbi ſunt in hyeme Tartari, vſque in mare Seruanicum. Eſt autem mons iſte, videlicet Ararath, excellentiſſimus; nec vnquam illuc aſcendiſſe dicitur homo, niſi monachus vnus. ille ſiquidem quodam deuotionis, vt dicitur, ardore commotus propter Arcam Noe, quæ ibi requieuit, multotiens illuc aſcendere, quibus potuit conatibus, attentauit. Cumque aliquam montis partem aſcenderat, & membra corporis fatigata quieti dabat, ſemper poſt quietem euigilans in pede montis ſe inueniebat. Tandem verò Dominus eius affectui cõdeſcendens, eiuſque votum, & orationes exaudiens, per Angelũ ſuum eum monuit, vt ſemel aſcenderet, ita tamen, vt de cætero aſcendere nullatenus attentaret. Tunc ergo ſecurus aſcendit; & poſteà deſcendens, inde ſecum ex Arca vnum aſſerẽ detulit. Tunc in montis pede monaſterium ædificauit, in quo eundem aſſerem, tanquam pro ſacris reliquijs, deuotè collocauit.]

Monachus aſcẽdit montẽ Ararath. ſtudio viſendi Arcam Noe

Hucuſque Bellouacenſis; qui deinde digreditur ad errores Armeniorum eiuſdem temporis recenſendos. Quamuis enim multos ex priſtinis illis erroribus, quos ſuprà tum ex alijs Auctoribus, tum ex S. Nicone retulimus *, Armenij eiuſdẽ Niconis prædicatione, & diuerſis Romanorum Pontificum ſuaſorijs litteris,

* Cap. 18. num. 15.

à ſuis

Ժդ 14 ... Ժե 15 ... Ժզ 16 ...

զան չարչարանօք : եւ ոչ բանքն նա
խատացեալ պատմագրոցն էն այս
պնսիք :

Ղայք ի յաւուրս մեծի շաբաթ
Թու զատկին ուտեն ի յերկուշաբ
գնու և զպանիք . և ասեն , Թէ
քրիստոս ի յերկուշաբ մեծի շաբաթ
Թողն յարեաւ ի մեռելոց : Ե-
յետ զատկին միս ուտեն յամ աւե
ուրս ուրբաթի մինչ և ի պենտէ
կոստն , որ են եւթն : Ե- դար
ձեալ՝ ոչ դիտեն զօրն ծնընդեան
անուն . և ոչ կատարեն զծնունդ
սրբոցն . և ոչ պահեն զվիճակս ա
ռաքելոցն , և զպահս չորից եղե
նակաց : եւ ի յաւուրս աղուհաց
ցնցին ոչ առնեն պատարագ , եթէ
ոչ միայն ի շաբաթ և ի կիրակի .
ասելով , Թէ մարդ լուծանէ զպահս
յորժամ պատարագէ . և յաղագս
նոյն պատճառի ոչ պատարագեն
յաւուրս ուրբաթի , զի մի լուծցեն
զպահս . եթէ պատարագեն ի յաւ
ուրն , յորում միս ուտեն . զի յա
յնժամ ոչ պահեն զպահս :

Ա՛ր՝ զյոլով պահս առնեն . քան
զի ի շաբաթն , որ առաջ է քան
զեւ-Թանասնեակն , սկսանեն պա
հել ի յերկու շաբթի աւուրն մինչ
և ի շաբաթն . և այն ասի պահք սբ
արեան . և ապա ի շաբաթն և
ի կիրակին միս ուտեն . և նոյնպէս
առնեն ի հետեւեալ շաբաթն : Ե-
դարձեալ՝ ի չորեք շաբթի և յու
բաթս ոչ ձէթ և ոչ ձուկ ուտեն ,
և ոչ ըմպեն զգինի . և նմանապէս
և առնեն ի յաւուրս աղուհաց
ցնցին : Ե- ասեն , Թէ յայնպիսի
աւուրս ուտել զձէթ , կամ զձուկ ,
և կամ ըմպել զգինի՝ է՛ մեղք մե

Ժէ 17

Իը 18

Իթ 19

à ſuis eliminauerint regionibus; nũquam tamẽ à reliquis, quibus ad hæc vſq; noſtra tempora pertinaciter implicantur, exſurgere valuerunt, & ſi ad eos etiam exterminandos non ſemel deinceps Concilia coegerint, vt infrà videbimus: vndè nec ſanè mirandum, ſi crebrò, ac nullo ferè præ termiſſo temporis interuallo, ob ſuã duriſſimam pertinaciã, Omnipotẽtis ſenſerint vltionem. Quinam verò tales fuerint errores, vt ſingulos ſingulis temporibus referamus, ab eodẽ Bellouacenſi * ſic accipe:

* Ibidem, cap. 98.

Armeni quidẽ in ſabbato Paſchæ comedunt oua, & caſeum in veſpere: dicunt enim, quod Chriſtus reſurrexit in veſpere ſabbati Paſchæ. Itẽ poſt Paſcha comedunt carnes per omnes ſextas ferias; quæ ſunt ſeptẽ, videlicet vſque ad Pentecoſtẽ. Diem Natalis Domini neſciunt, nullaque feſta, vel vigilias cuſtodiunt, nec quatuor tempora nouerunt. Per totam Quadrageſimam nec celebrant, niſi die ſabbati, vel dominica; quia dicũt, hominem ieiunium frangere quotiens celebrat. Propter hanc etiam cauſam in ſextis ferijs non celebrãt, ne ſcilicet ieiunium frangant. Diebus autem, quibus carnes comedũt, celebrant, quia tunc non ieiunant.

Errores Armeniorum.

Multa verò faciunt ieiunia: In ſeptimana ante Septuageſimam, quia dicitur ieiunium ſancti ſanguinis, à ſecunda feria vſque ad ſabbatum ieiunare incipiunt, & in ſabbato, & in dominica die carnes comedunt. Idem & in hebdomada ſequenti faciunt. In quartis, & ſextis ferijs oleum,

oleum, & pisces non comedunt, nec vinum bibunt, nec etiam per totam Quadragesimam, magis illum peccare, qui in Quadragesima comedit pisces, vel oleum, aut bibit vinum, asserunt, quàm illos, qui ad lupanar vadunt. Porrò in septimana ante Quinquagesimam ita strictè ieiunant, quòd in secunda feria penitùs abstinent: in die Martis tamen aliquid sine oleo, & vino manducant; & in die Mercurij iterùm ieiunant: in die Iouis comedunt semel; in die Veneris omnino nihil; & in sabbato comedunt carnes: & hoc quidem ieiunium faciunt maiores.

Infantes autem duorum mensium sacrificio communicant, & quoslibet indifferenter. In sacrificio aquã non apponunt. In Lepore, & Vrso, & Corniculis, & huiusmodi iudaizant; & in calicibus vitreis, & ligneis celebrant. quidam etiam celebrant sine paramentis, & sacerdotalibus vestimentis omnino; quidam cum Infula; quidam cum diacono, & subdiacono. Sed si aliquod festum in sabbato, vel dominica eueniat, commemorationem eius faciunt tantùm, sed nullum, vt dictum est, celebrant festum.

De Purgatorio nihil credunt: & si vxor alicuius adulterauerit, statim Episcopus dat ei licentiam accipiendi aliam; & accipit. Monachi quoque, & Abbates, & Episcopi potationibus vacant etiam, plusquam laici. sunt etiam Monachi, ac Presbyteri publici vsurarij, & symoniaci; multique illorum Sacerdotes in diui-

ծ ապոյն քան զէ չնալ։ Իսկ՝ ի շաբաթն, որ առաջ քան զյինանեանն, այնքան ծանրագոյն պահեն զպահս, մինչ զի ի չերկուշաբթի միչ ուտէն ինչ. և չերեք շաբթի զիր ինչ ուտեն առանց ձիթոյ և գինւոյ. և ի չորեք շաբթի գարձեալ մեան ան ճաշակ. և ի հինգ շաբթի ուտեն մի անգամ. և ի յուրբաթն ոչ ինչ բնաւ առնեն. իսկ ի շաբաթն միս ուտեն. և զայսպիսի պահս առնեն աստուգագոյնք։

Եւ գարձեալ՝ ասեն զհաղորդութիւնն Քրիստոսի երկամսօրեայ երեխայիցն, և այլոց առնեն անզգամագոյնս։ ի սբ խորհուրդ պատարագին ոչ դնեն ջուր։ Եւ հրեաբար ուտեն պիղծ զնապատառսն, և զիղջերն, և զայլս չայսպիսեացս։ Եւ պատարագեն ի սկիհս ապիղեղէնս և փայտէղէնս։ Եւ ոմանք առնեն առանց քահանայ չոհան սպեսոնց պատարագեն, և այլ ոմանք ուրարիւ միայն. և այլք ընդ դռրն և սարկաւագի։ Եւ էթէ ի կիրակի, կամ չաբաթուբն շաբաթի հան դիպիցէ ածն ինչ սրբոց, զինշումինա չայ միայն առնեն. զի ոչրբ ածնս ոչ նչեն. որպէս ասացաք ի վերոյ։

Եւ գարձեալ՝ ոչ հաւատան գոլ զքաւարանն։ Եւ էթէ ուրուք կինն չնացցէ, ոչ թէ միայն բաժանեն զսրտին, այլ եւս բաժանելոյն տան հրաման զոգիլ ընդ այլում։ Եւ նոցայ աբեղայքն, և վարդապետքն, և եպիսկոպոսն զհետ երթան աբեղոյդուքեանց առաքել քան թէ աշխարհականքն. այլ և ս աբեղայքն և քահանայքն համարձակ ոչս տան զայծ-աթ ի վարձու. և են սիմոնականք։ Եւ ոմանք ի քահանայ չոյն են գաղտնկեցք. և մոլորեալ ի

գուշակութիւնս զոր առնեն տեսութիւ Հատիկին կամ այլոց այսպիսեացս : եւ ասեն , զի եթէ առաջնորդեալ քահանայն մեռանիցի , կինն նորա ոչ կարէ միւս անգամ առնուանանալ : Եւ դարձեալ ոչ կամին հաւատալ . եթէ քրիստոս ունի զերկու բնութիւն . յիշ. զոր այնու եւ զմարդկայինն :] Ոյոյս ասէ գրէ Վինջենթիոս պատմիչն յղգս մոլորական սուտորութեանն , զոր ուսեալ հայք ի ժամանակին այնմիկ : եւ նմանապէս գրէ եւս զնոյնանէ սբն Անտոնինոս ի յերկրորդ հատորին եւրոյ յոր երկրորդ գլուխն :

Lib. 23

diuinationibus errant, & inſpectione granorum, & huiuſmodi : dicuntque, quod vxor Sacerdotis eo mortuo non poteſt de cætero maritari. Præterea nullo modo concedere volunt, quòd Chriſtus duas naturas habuit.] Sic Bellouacenſis de erroribus, quibus tunc Armenij tenebantur : ex quo etiam Sanctus Antoninus eoſdem ad verbum refert.

S. Anton. par. 3. tit. 19. cap. 8. §. 19.

ՀԱՅԵՐԷՆ

Հայոց Պատմութիւն :

Գլուխ. ԻԵ.

Տէր Դաւիթ , որ հակառակ էր միւս կաթողիկոսին որ առաջ քան զնա. եւ նստաւ ամս ՁԲ :

Տէր Յոհաննէս . ամս :

Տէր Կոստանդին ի բաղբերդ ամս . ԽԵ :

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԱՂԱՒԴԱՊԵՏԻՆ :

Ի թվին փրկչին . ՌՃ . ԽՀ . Յոր ժամանակի Կոստանդին ի բաղբերդ եպիսկոպոսն կաթողիկոս յաթոռն հայոց ի սիս . Պատրիարքն անտիոքայ գրեաց առ սբ աթոռն հռոմայ զթուղթ մեղադրանաց և գանկատից զկաթողիկոսէն հայոց : ասէլով , թէ նոքա կաթոն դեղձ ժողովրդով եւրոպ բնակեալ ի յաշխարհին անտիոքացւոց . հրաժա-

EX ARMENA

Hiſtoria.

Caput XXV.

DOmnus Dauid, aduerſarius Prædeceſſoris, qui ſedit annos 2. LXVIII

Domnus Ioannes, annos . LXIX.

Domnus Conſtantinus Pazerpertenſis, annos 47. LXX.

ANNOTATIO.

ANno Domini 1238. quo tẽpore in Cilicia Conſtantinum Pazerpertenſem Patriarchali Armeniorum Cathedræ præſidentem calculo ſubducimus, Antiochenus Patriarcha graues apud Sedẽ Apoſtolicam detulit querelas, quòd Armenorum Archipræſul, Catholicus nuncupatus, qui in Antiochena

Diœceſi vnà cum ſuo Populo degebat, ab Antiocheni Patriarchatus obedientia præter morem ſe retraxiſſet. Quapropter Gregorius IX. Pontifex Romanus Apamienſi, & Manceſtano Epiſcopis, vt illum ad officium debitum inducerent, per has litteras commiſit.

Lib. 12. ep. 198.

Venerabilis Frater noſter Patriarcha Antiochenus propoſuit coram Nobis, quòd licet tota Armenia in Patriarchatu Antiocheno conſiſtat, Armenorum tamen Prælatus, qui Catholicus vulgariter appellatur, ſubeſſe contemnens, debitam ei, & Eccleſiæ Antiochenæ obedientiam, & reuerẽtiam denegat exhibere. quare Nobis humiliter ſupplicauit, vt procedi contra eundem Armenum ſecundùm notata generalis Concilij mandaremus. Cum igitur in vno, eodemque Patriarchatu duo capita eſſe non debeant, quaſi monſtrum; mandamus, quatenus ad eundem Catholicum perſonaliter accedentes, ipſum moneatis attentiùs, & efficaciter inducatis, vt eidem Patriarchæ, & Eccleſiæ, vt tenetur, obediat humiliter, & intendat. Quod ſi monitis veſtris acquieſcere fortè noluerit: quicquid duxerit proponendum, quare ad id ſe aſſerit non teneri, veſtris Nobis litteris fideliter intimetis; vt ſuper hoc, auctore Domino, congruum remedium apponamus. Datum Later. vj. kal. Iulij.]

Anno verò ſequenti idem Summus Pontifex, Leonis Armeniorum Regis, ac Reginæ petitionibus ſatisfa-

ր 3

ր 4

Ե 5

բեալ էր զինքն ի հնազանդութենէ, զոր յառաջ սովոր էր ունել առ նոյն Պատրիարքին անտիոքայ: Վասն որոյ Քրիստոսիս ննջեցողդ պատն զբեաց զԹուղԹա առ նոսին ասպատիայ, և նա առ նոսին մանջևստայ. և անձեռացոյց, ած. Ել խրատիւք զկԹան հայոց առ հնազանդութեն Պատրիարքին այնորիկ ըստ առաջադոյն սովորութենէն: Իսկ ԹուղԹն պատճէն առնեալ նոսին եղեւ այսպէս:

Ծանոյց մեզ Պատրիարքն անտիոքայ պատուականն եղբայրն մեր, զի Թևդէա բովանդակ աղգն հայոց բնակիչք ի մէջ պատրիարքութենէ նորա. սակայն հայրապետական խրիմանց, կաԹուղիկոս կոչեցեալ, յանդգնիլ ընդ հնազանդութենէ նորա, և իւր նկի զնեցոյն անտիոքայ: Վասն յոժ խնամարհաբար աղաչեաց զմեզ, հրամանս հանել և դատապարտել զնոյն կԹան ըստ սահմանադրութենէ ընդհանրական սինհոդոսայ: ուստի որոյ՝ անպատշաճ լինէլով զոր զնէիցս դլուխ ի մէջ միոյ պատրիարքութենէ. մեք հրամայեմք ձեզ գնալ և բերանով խրատել զդլուխ նէ զնոյն կԹան, զի ըստ պատուիրանացն Քրիստոսի հնազանդեսցէ անտիոքայ Պատրիարքին. և այսպէս Թէ ոչ կամիցի հաճանիլ խրատուց ձերոց. գրեցէք առ մեզ առաքեալս, Թէ զինչ որոյ պատճառէ ասէ ինքն, ոչ գոյ նմա պատուհասդ հնազանդելոյ զի խրատուցուք ազդ մամբ հոգևոյն սրբոյ գնել ի վերայ այսր կողմ պատշաճաւորս բժշկութենեն եղբօրն:]

Իսկ ասպա ի հետևեալ աստ նոյն եղբօրիս պատն՝ ինքեան յոժարակս աղաչանաց և խնդրուածոց Թգրին

Յ հդ և Թա

և Թագաւորն հայոց. հաստատեալ զ
նոցայ ձեռագրով զսովորութիւնս ոմանս 6
գովելիս, զոր ունէին հայքն աւանդեալ ի նահապետացն իւրեանց: և պատի
ձեռագիրն եղև այսպիսի: Հաշտ մեք
յօժարեալք աղաչանաց ձերոց. առ
քեալ եղիանոյ Թիւս հաստատեմք
ձեզ զայնպիսի հաճոյական սովորու
թիւնս, որք ոչ ընդդիմանան կանոնական
սահմանադրութեանց, կամ սրբոց հարցն
աւանդութեանց. և զոր դուք պահեալ
անշարժապէս, աւանդեալ ունիք մինչ
և ի ժամանակէ սրբոյ նախնոյն մերոյ
Սիղբեստրոսի պապին, և սրբոյն
Գրիգորի, ժամանակակից նորա, և
հայրապետացն հայրապետին:]

Եւ դարձեալ՝ նոյն Գրիգորիոս 7
պապն առաքեաց առ Թագուհին և Թա
գաւորն հայոց զմիւռս այլ ձեռագիր. ո
րով շնորհէր մեզայ Թողութիւն վասն նո
ցայ, որ քաջութեամբ վաղճանէին ի պա
տերազմի զինեալով ընդդէմ տաճկաց:
Նոյն և զառաքեաց առ Գրիգորիոս Լիւստան
դին կաթողիկոսն վերարկուն, և
զայլ հայրապետական զարդս. զոր
խնդրեալ էր կաթողիկոսն ի նմանէ ի ձեռն
հրեշտակաց իւրոց, վասն ծանուցանել
լոյ զկերմեռանդութիւնն իւր առ առա
քելական սբ աթոռն: և պատն գրե
աց առ նա զԹուղթս զայսպիսի:

Եւ զի դուք պատուասիրութեամբ 8
նայիցէս որպէս արդի զմայր՝ զհաւա
տեական սբ եկեղեցիս, զլուխ և իշխա
նիչ ամ հաճատացելոյն քրս: և և
հաճատարիմ և հնազանդ միշտ ճիտա
գիս երանելոյն Պետրոսի, և մեզ որ
կամօքն այ Թիկեաս անարժանապէս
նստիմք ի սբ աթոռն նորա. այլ և
հետևողաց մերոց կանոնապէս ընտ
րելոց: և այսուհետև մեք լսելով յօժար

կամօք

tisfaciens, veteres quasdam laudabiles consuetudines hoc eis diplomate firmas, atque ratas fecit: Vestris supplicationibus inclinati, rationabiles consuetudines vestras in Regno Armeniæ à tempore felicis recordationis Beati Siluestri Papæ, Prædecessoris nostri, & sancti Gregorij Catholici * eiusdem Regni, qui contemporanei extitisse dicuntur, obtentas, inuiolabiliter obseruatas, quæ sanctorum Patrum regulis minimè contradicunt, & canonicis non obuiant institutis, vobis, & per vos eidem Regno auctoritate Apostolica confirmamus.] Ibidem. Reg. post epist. 391. *Hoc est, Generalis Patriarchæ eiusdem Regni.

Alio quoque diplomate, ipsis Regi, ac Reginæ concesso, idem Dominus Papa Gregorius amplissimã peccatorum veniam ijs, qui in bello contra Sarracenos obirent, attribuit. Ac demum prædicto Armeniorum Patriarchæ pallium, aliaque pontificalia ornamenta, quæ ille per nuncios in suæ erga Sedem Apostolicã deuotionis argumentum petierat, per eosdem misit cum hac epistola: Lib. 12. ep. 394.

Vt sacrosanctam Romanam Ecclesiam, vtpote caput omnium Christi fidelium, & magistram, tanquam matrem filius reuerenter amplectens, beato Petro, & Nobis, qui eidem Ecclesiæ dispositione diuina, licet insufficientibus meritis, præsidemus, nostrisque successoribus canonicè substituendis obediens, semper fidelis, & deuotus existas; quibusdam petitionibus per nuncios tuos ex parte tua Nobis exhibi- Ibidem, ep. 398.

hibitis, ad gratiam exauditionis admiſſis, petitum à te pallium, & tuo, quod olim Anteceſſoribus tuis fuit ab Apoſtolica Sede conceſſum, iam quaſi præ nimia vetuſtate conſumpto, ſicut ijdem nuncij exponere curauerunt, nec non mitram, ſtolam, & annulum, in ſignum Apoſtolicæ dilectionis & gratiæ, ac tuæ deuotionis indicium, Fraternitati tuæ per nuncios mittimus antedictos: alias tibi velut honorabili mẽbro Eccleſiæ prænotatæ, in quibus cum Domino poterimus, propitij & fauorabiles affuturi. Datum Later. vi. Idus Martij.]

Hæc itaque anno Domini 1239. facta ſunt. Dein verò paulò poſt annum 1242. contigit mors coronati Regis Armeniæ Leonis, cuius quidem regnandi finem, ac primordia in Minori Armenia, ſummatim perſtringens eiuſdem temporis ſcriptor Bellouacenſis, in hæc retulit verba.

Spec. hiſt. lib. 31. cap. 29.

Minor Armenia alio nomine ab antiquo vocatur Cilicia, & inter Turciam, & Syriam eſt ſita. ibi eſt Tarſis ciuitas Archiepiſcopalis, de qua Paulus Apoſtolus fuiſſe ſe dicit. ibi quoque eſt Armeniorum Catholicon, id eſt, vniuerſalis eorum Epiſcopus. Huius Armeniæ regnũ acquiſierant paucis ante temporibus duo fratres de Maiori Armenia, Leo ſcilicet, ac Robinus*. Et Robinus quidem, maior natu, prior in ea regnauit, vel potiùs præfuit; moriturus verò regnum, & filiam ſuam, eiuſdem videlicet regni hæredem,

* Aliàs Rupinus.

կամաք խնդրուածոցն, զոր ի կողմանէ քոյումէ յայտ արարին մեզ հրեշտակքն քոյ. առաքեմք եղբայրսդ ընդ քեզ ի քէն պահանջեալ վերարկուն: մեր զի, որպէս եմք լուեալ ի հրեշտակէդ կացդ, յոյժ հնացեալ է միւս վերարկուն, որ ի յառաքելական աթոռոյս շնորհեալ էր ի վաղուց առաջնոց կաթուղիկոսաց: ազ յղ և զառաքեմք զմիթր, և զբեւիսիսորն, և զմատանի առ ի նշան առաքելական սիրոյս մերոյ. և քոյոյ ջերմեռանդութեանդ աղաչեմ: ազպա այսու հետեւ որչափ և կարող լինիմք ցնծալ ի քեզ. հանապազ օրհնական լինիմք պատուելի անդամոյդ Կիրեղիոսի յս մերոյ: գրեցաւ ի հռոմ. ի մարտի. Ժ. երկրդ աստ ուր:]

ազ յառջիկ եղէն յամի տեն ռ. ամ. լ. Ե: Եւ զկնի. ռ. ամ. խս. բ. ամին՝ արքայն հայոց Լեւոն փոխեցաւ յաստեն կեանս. որոյ Թագուհէն սկնգբն և վերջն պատմեցան համառօտապէս ի վէնկին Թիւռէ բէլվաքցւոյն, որ ինամին ժամանակին կենդանի էր: և ի. լուս. գնդեան չորրորդ հատորին իւրոյ ասէ այսպէս.

ազ չխաչիկն փոքրին հայոց, որ ասի Կիլիկիա. կայ ի մէջ Թուրքաստանին, և աշխարհին ասորոց. և գոյ ի նմա մայրաքաղաքն Տարսոն, որ եղև քաղաքն առաքելոյն Պօղոսի: և մնայ ի նոյն աշխարհին կաթուղիկոսն հայոց յր. ընդհանուր եպիսկոպոսն իւրեանց: ազ քո՛ սակաւ ինչ առաջագոյն քան զժամանակս այսոսիկ մահացեալ էին ի տասնուհինգ Թագուհէ փոքրին հայոց երկուս եղբարս որք ի մեծ-էն հայաստանեայց. յր. Ըռոբէնոս. և Լեւոն: իսկ նոցայ աւագագոյնն Ըռոբինոս՝ տասն տերեաց ի վր նորա. և յետոյ հասեալ ի վերջն կենաց իւրեանց, անժնեաց հաւ աստուածուհէն

յհզ Լեւոնի

redem, fratri ſuo Leoni commiſit, eiuſque fidei credidit: at ipſe Leo regnum in ſeipſum retorſit, quinpotiùs de Baronia regnum ſibi facere voluit: nam anteà, vt dicitur, Rex ibi non erat, ſed Baro, qui Sultano Turciæ ſub tributo ſeruiebat. Itaque ad petitionem ipſius Leonis, auus Domini de Trouſot perrexit ad Curiam Romanam, & ad Imperatorem Orbonem, petens ab ambobus, vt ipſum in legium hominem reciperent. Eccleſia verò ſub conditione, ſaluo ſcilicet hæredis iure, recepit ipſum in legium homi- nem, & Otho ſimiliter. Porrò Archiepiſcopus quidem Theutonicus, videlicet Moguntinus, attulit eidem Leoni coronam, ſub tali conditione, vt omnes pueros, infra duodecim annos exiſtentes, ipſe Leo poni faceret ad literas latinas. Tunc ergo Rex Leo dedit Eccleſiæ in dotem caſale Eſtelicæ, Caſtrum Paperon, & alia multa caſalia, pluraque alia: hæc autem omnia iurauerunt Barones ſe firmiter ſeruaturos. factum eſt autē hoc*, anno Domini 1242. Porrò idem Leo ter infirmus ter fecit omnes Barones ſuos Robino nepoti ſuo iurarē, tanquàm vero, & vltimo Domino ſuo, & iuſto hæredi regni Armeniæ; filiam tamen ſuam, cui regnum relinquere diſpoſuerat, fratri Antiocheni Principis in coniugiū dedit, & poſteà ipſum dolosè interfecit. Ipſo autem Leone mortuo, quidam Baro eiuſdem Armeniæ Conſtans nomine, filiam eius violenter rapuit, & poſtmodùm eandem

* Nempe donatio facta Eccleſiæ, & iuramentum Baronum.

Hay ton ſuccedit Leoni in Armeno Regno.

dem inuitam filio ſuo Haytoni matrimonio copulauit, eique cum illa regnum tradidit. Porrò filiam Robini, quæ regnum hæreditario iure poſſidere debuit, Philippus miles de Monteforti vxorem accepit: vndè & meritò ad illud aſpirat, ipſumque, vt iuſtum eſt, acquiſiturum ſe ſperat. Idem etiam Conſtans diuerſis dolis, & machinamentis ſexaginta duos Barones Armeniæ Maioris interfecit; Sultani quoque Turciæ matrem, atque ſorores, quas idem Sultanus ipſi, tanquam ſuo homini legio, ac fideli, vtpote Chriſtiano, causà refugij miſerat à facie Tartarorum, ipſe re vera infidelis, & iniquus miſit eiſdem Tartaris in fauorem ipſorum: & ille quidem in ipſo itinere dicitur obijſſe. Itaque Sultanus ipſe terram eius intrauit, & Vrbem Tarſum obſedit; ſed ibidem infirmatus, mortuus eſt, & in Vrbe regali Satellia ſepultus.]

Bel. Spec. hiſt. li. 30. cap. 144.

Hactenus Beluacenſis de Rege minoris Armeniæ: qui (vt idem teſtatur) Sultano Turciæ tributum adeò oneroſum pendere olim ſolebat, vt non modò ſingulis annis in 300. lanceis per quatuor menſes ei deſeruiret, & pecuniæ, quam in ſuo cudebat ſtatu, medietas ipſius eſſet Sultani; verùm etiam (ſed hoc impijſſimum) efficere teneretur, vt Mahometica lex in ſua maiori Ciuitate ſemel in anno proclamaretur. Nec ſolus Armeniæ Rex, ſed vniuerſi ferè Principes Orientis aut ſimili, aut etiam grauiori tributo ſoluendo

ԺԵ 15

ԺԶ 16

ԺԷ 17

եայ յետ որոյ նենգու-Թ֊ Նապան զիտոյն եղբայրն ասացեալ Հեթանեին. ՀՀրդ՝ զկնի մահուանն լեւոնի, Հեթան ոճն հայոց, Հրոստանաւ կոչեցեալ՝ բռնու-Թ֊ ամիշտակեաց զլեւոնի դուստրն զաին, և զու-զեաց զնա ամուսին ընդ Հեթում որդւոյ Հերքում. և ընդ նմին Նա տամն զԹագու-Թեին. նախ՝ դու-տանն Ըռուբինոսի եղբօրն լեւոնի, որ էր Հիմարիա Յառանգ Թագու-Թեին, առ Նալ եղե՛ի կին՛ի փիլիպպոսէ մանն իտուտացի զինուո֊որէն. որ և այժմ էր աե֊ւաբար յոյս առնի հասանել՛ի տառ ցու-մն ասացեալ Թագու-Թեին: որոյ պատճառե աղագաե Հրոստանաւ հայրն Հեթում՝ ի ձեռն զանազան խա բեու-Թեց և հնարից Նապան զվացուն և եղեւ Հիշատա մեծ-ին հայոց: այլ և՝ գոլով տաճկաց Սու-լտանն յոյժ հալած-Նալ՛ի Թաթարաց. առա֊ քեալ էր զմայրն և զքեռն Նե-րվատ ապաե֊նին առ նոյն Հրոստանաւ Նե րև առ մատոյց նե-ր հաե֊ատուրիս. զի պահեսցէ զնոսա՛ի բռնաե֊ու հալած-մանէն: նախ նա անկրաե֊ու Թ֊ մեծաե֊ տարեալ զնոսա՛ի ձեռս նոյն Թաթարաց զիանն չահելոյ զբա֊ րեկամու-Թիւնն Ներքանց. ասե, Թէ մեռաե֊՛ի նմին ձանապարհի: զի որոյ ինքն Սու-լտանն մաեալ՛ի յԵրկիր նորա պատեալ զօրօք զքաղաքն տարսանն. բայց և ինքն հիւ֊անդացեալ յոյժ. անդ մեռաե֊. և Թաղեցաե֊՛ի Թագեական քաղաքն սատէլիայ:]

ՀՀինչ և ցաստ է պատմու-Թի Բելվա ցեցւոյնոյ և ասէ դարձեալ՛ի ձ֊նդ-գլո֊ ւեն. ԵԹէ Թագաե֊ոյն հայոց սովոր էր յառաջ հարկ յոյժ ծ-անր տալ Սու-լ տանին տաճկաց: զի զի պարտ էր ինքե֊ ւ֊ երբաքանչիւր ամի առաքել նմա՛ի պա

ան յարգմ ղ՚ի . ղինաե՛որս տէրտաբէրս մ՚ն
պետոյեց չորեց առևտց . և տալ նմա
ղկէսն տաճկի կարմելոյ՛ն մէջ աշխատ
հին հայոց, և այն որ է ամբաստանութիւն,
բռնադատեր և ոս ի անգամ ի տարր
ող տալ հրաժարական և հռչակել զ
բէնս Մահմետի ՛ի մեծ-ագոյն քա
ղաքն Բա՛ւ ՛ի մէջ Թէ հայոց արքայն
մեռանի, այլ և ս զբէՔէ ամ իշխանքն ար
ևելեան կողմանն զծ-անուանոյն հարկ
առնեն նմա՛ Քայց՝ յոյժ զօրանալն բան
է . զի Թեպետ անհաւատ այն Մուլ
տանն պճնէր մ՚ն այնքան միտաց իշխա
նութեն նորոյ. սակայն մեծ ի քահա
նայապետին հռոմայ , և զկնոյն ամ
բարձեալ խոստովանէր . և պատի
ցուցանէր նմա՛ ոչ սակաւ . որպէս և
վերադրեալ պատմիչն գրէ ՛ի ՃՁ և ՊԳ
դլուխն . այսպիսի բանիւ . Մահմետ
Մուլտանն առաջ աղաղակել և հռչա
կել զինքն երբեմն զաբեր ամ աշխարհն .
և յորժամ որդին նորա ծնաւ՛ Նա հրա
մայեալ եՔէ ծնաւ՛ որդի՛ն արեգա
կանամիջտ երևայր մեծ-ահռչակն հան
դերձ ծառայից և ոչ պակասագոյն,
քան Թէ ասան հաղարապետ մինչ գոյր
՛ի մեծ-ագոյն իշխանութեն նորա. ասաց
սպարապետին նորում առնառն լամբրն
այ . եՔէ ինքն անձամբ նորով կամիր
գնալ առ Պապն հռոմայ, և դնել ընդ
իշխանու Թ՚ն նորա՛ զբովանդակ երկիրն
նորա՛ զայ ՛ի միոջէ ամենայն քաղաքէ յա
րամ հանգիցէ ինքն ՛ի խաղաղութեՔէ .
և շուտով կամէր առնել զայս. եՔէ ոչ
երկնչէր սպանանիլ ըզսպարապետն
նորա ՛ի զօրաց արտացն .]

Եւ արդ՝ գոյր ՛ի յաւուրս այնոսիկ
իշխան ոմն կարգայ, Հեթում կոչեցեալ
ազգ. ՛ի Թագաւորական զաւ

ՅՀԲ մէ

uendo erant obnoxij. Illud porrò mirandùm : cum tanti Imperij principatu Sarracenorum Sultanus ille ſe gloriabundus efferret ; Romano tamen Pontifici , quamũis infidelis , ſummum deferebat honorem . *Sultanus iſte* (ſubdit prænotatus auctor) *faciebat ſe proclamari dominum totius mundi ; & quando filius eius fuit natus , clamari fecit , quòd natus eſſet filius ſolis : nunquam ibat cum minori ſocietate , quàm decem millium hominum ; cumque adhuc eſſet in maiori poſſe ſuo , dixit Domino de Lambro , quòd ipſe in perſona propria volebat ire ad Papam , eique reddere totam terram ſuam , dum tamen quiete poſſideret arcem ſuam : & hoc quidem ſtatim fieri voluiſſet , niſi Dominum de Lambro ab Admiraldis interfici timuiſſet . itaque Dominus de Lambro conſuluit ei , ne iret , ſed potiùs mitteret , &c.* Ibidem.

Verùm quo pacto ijdem poſteà Sarraceni , ſub quorum armis ſuccubuerant toties Chriſtiani , rapidiſſimis attriti fuerint victorijs à Tartaris , conſilio , auxilioque Haytonis Regis Armeniæ , qui Leoni in regno ſucceſſerat ; accuratiſſimè deſcribit Aytonus , Curchi Princeps , regia Armenorum ſtirpe oriundus, qui ijsdem vixit temporibus , vt ipſe teſtatur , ac dein ætate prouectior , Præmoſtratenſium Religionem ingreſſus , rerum orienta- Ayto. hiſt. oriental. par. 2. c. 9. apud Ramuſiũ, tom. 2.

lium hiſtoriam ad Clementis V. Rom. Pontificis gratiam compoſuit ; cuius quidem verba hæc ipſa ſunt : ՌԻԱ 21

Anno Domini 1253. Hayton Rex Armeniæ de ſuorum ſapientum conſilio ire ſtatuit ad Tartarorum Imperatorem, vt faciliùs eius ſibi beneuolentiam, & amorem conciliaret, pacemque cum eo ſempiternam componeret. vt autem accedendi facultatem ab ipſo priùs obtineret Imperatore, quò illuc poſſet ſecurius proficiſci, allegare ad illum voluit anteà fratrem ſuum Sinibaldum, Comitem Stabuli regni Armeniæ. Is ergo, aſſectatoribus comitatus egregijs, multaque ſecum deferens munera, ad Tartarorum Imperatorem ſe contulit : cumque apud eum iniunctæ ſibi legationis munus abſoluiſſet, quadriennij iam confecto itinere, reuerſus eſt ; & Regi quicquid ibi viderat, ac fecerat, ſingulatim renunciauit. ՌԻԲ 22

Armeniorum Rex proficiſcitur ad Imperatorē Tartarorum.

Tunc Hayton Rex Armeniæ, nullum intermittens temporis interuallum, eandem arripuit viam, occultè tamen, veritus, ne in Regione Turciæ, quà ipſum pertranſire oportebat, cognitus haberetur. Sed cum, eo ipſo tempore, Sultanus Turciæ diuino fuiſſet conſilio ſuperatus, profligatuſque à quodam Tartarorum Duce; ad hunc ſtatim Rex Armenus acceſſit, ac ſeſe illi manifeſtauit ; qui accepto, quòd ad ſuum proficiſceretur Imperatorem, gratanter, ՌԻԳ 23

ter,

ան հայոց. և սա՛ ի Հինալտոս եղեալ կրօնաւո՛ր ի կարգէ գրանկաց պրէ-ատորաստեցուց, գնաց ի գրանկստանն. և՛ ի խնդրոյ պատճին հաւատոյ Հրէ-ականաց հինդերորդի՛ պրէատ գոլով ուր-Թին արևելեան աշխարհին. ճառէ լով՛ ինձմէ. Թէ որպէս ազգն տաճկաց սրատող եղեւ՛ ի Թաթարաց յորդորու-Թէ և օգնականու-Թէ Թագաւո՛րին հա-յոց Հեթմայ. որ հետ եկաւ՛ ի Թր ու-Թէն յետ արքային Լեւոնի. եւ ի Թ. գլուխ պատմու-Թէն այնորիկ ասէ այլ.

Տաճկ ծնընդեանն քի. ռ. ամ. ծ. գ. Հեթում Թգր հայոց կարհուրդ առնէր գնալոյ առ Հրայսին Թաթարաց վա հատատուու-Թէ սիրոյ և խաղաղու-Թէ ընդ նմա : բայց կամելով յառաջ առ նուա՛ի ինոյն Հրայսին զհրամանն գա-լոյ առ ինքն. զի այնու կարասցէ դնալ անարգել և առանց կարծեաց ընդ-դէմ. հաւատացեաց նմա առաքել առ նա զեղբայրն իւր զԱինիբալդ սպարա-պետն հայոց Ռ-սաւէնոյն Լամնիբալ այլ ազգ-անէն ընկերօք հանդերձ, և բազում պարգեւօք, գնաց առ Հրայսին Թաթարաց. և յայտնեաց նմա զկամս Թգրէն եղբօրն իւր և առնել ի Հրայս-էն զինադրեալ հրամանն. զարձաւ զինն չորից ամաց ձառնապարհի. և պատմեաց Թգրէն զամ ինչ ըստ ինքն ա-բարձել էր անդ և առնել մի ըստ միոջէ ըն ոյոյ հայոց Թգրն Հեթում զաղվա-զական զ-ռ-ուն Հրայ առնուլ զինոյն ա-նապարհն, բայց անդ-անօթ և՛ ծա-ծուխ. զի մի լիցի յայտնեալ ի միջ ազ խարհին Թուրքաց. ընդ որ պարտ էր նմա անցանել : Ետուն յորժամ Հրայ ի նոյն աշխարհն, լուաւ Հեթ կայր անդ ոմն զօրագլուխ Թաթարաց, որ ի նմին ժամանակի զօրօք ի-րովք յաղթահա-

ter, honorificèque ipſum excepit, atque ad Cumaniæ vſque regnum, quod erat trans Portam ferri, ſecurum ei iuſſit comitatum præſtari. Alios quoque deinceps idem Rex offendit obiter Tartarorum Duces, qui ſimiles illi comites præbuerunt per omnes terras, ac loca, quouſque tandem peruenit ad ciuitatem Cambalu, vbi Mango Chan, Imperator Tartarorum, reſidebat. Is ergo cum intellexiſſet Armeni Regis aduentũ, magnam percepit lætitiam; ex quo enim tempore Cangio Chan traiecerat montem Belgian, nullus ad ipſum viſendum Princeps aduenerat eiuſcemodi. quamobrem honoribus illum excepit ampliſſimis, cui & nõnullos ex ſuis primoribus aulicis addixit ſocios, vt eum, quòcunque ire vellet, aſſectarentur obſequijs. Poſtquam autem Rex Armeniæ fruitus ibi fuit quiete diebus aliquot, Imperatorem rogauit, vt è negotijs, quorum causà venerat, ipſum expedire, ac redeundi facultatem tribuere dignaretur: cumque Imperator perhumaniter reſpondiſſet, ſe nimirùm eius voluntati animo libenti obſequuturum, ea maximè de cauſa, quòd ſua ſponte ad ipſius veniens Imperium, honore ipſum affeciſſet ſingulari; ſeptem tunc illi Rex petiones expoſuit.

Tartarorũ Imperator Armenum Regem gratanter excipit.

Primò petijt, vt ipſemet Imperator, cunctis aliorum Sectis poſthabitis, ad Chriſti fidem conuerteretur, ac ſimul cum ſua gente baptizaretur. 2. vt firma, atque perpetua pax inter Tartaros conſiſteret,

Rex Armeniæ ſeptem petitiones exponit Imperatori Tartar.

ret, & Christianos. 3. vt in omnibus terris, à Tartaris occupatis, aut occupandis, tam Christianorum Ecclesiæ, quàm illarum Clerici, siue regulares, siue seculares, à quolibet seruitutis iugo, aut vectigali essent immunes. 4. vt è manibus Sarracenorum terram sanctam, sacrumque Christi Sepulchrum eriperet, & Christianis restitueret. 5. vt in excidium Calphæ de Baldach*, qui caput erat, & dux Sectæ perfidi Mahometis, sedulò, nauiterque incumberet. 6. vt omnes Tartari, præsertim viciniores Regno Armeniæ, tenerentur ipsi Armeno Regi suppetias ferre, quotiescunque hic eas deposceret. 7. tandem, vt omnes ciuitates, Regis Armeniæ ditioni subiectæ, quæ priùs occupatæ à Sarracenis, dein ad Tartarorum venerant manus, eidem denuò Regi restituerentur: illas etiam, quas deinceps idem Rex supra Sarracenos acquireret, pro se retinere, ac in pace possidere posset.

* Hoc est, Babylonis.

His itaque Regis Armeniæ postulationibus auditis, Mango Chan suos vndique Barones, & Consiliarios conuocauit, ijsque vnà cum eodem Rege præsentibus, sermonem hunc habuit: Cum Rex Armeniæ è remotissimis Regionibus ad hoc nostrum Imperium, non coactus, sed sponte venerit sua; nostram sanè decet Imperatoriam Maiestatem, eius petitionibus, præcipuè ijs, quæ iustæ, honestæque sunt, obsecundari. Tibi ergo Regi Armeniæ respondemus, Nos, tua omnia

Ab eodē Imperatore satisfit petitionibus Regis Armeniæ.

postu-

զՀՀմաբնահաւատան քի և զկնտաւ-
Թին։ եւ. Բ. զի ի մէջ Թաթարաց և
էրնատնէից միշտ կռուցէ սէր և հաս
տատ խաղաղուԹիւն։ եւ. գ. զի ի քա
ղաքս անկնալս և անկելոցս ընդ նշխա
նուԹԵ Թաթարաց՝ անպարտաւ նոքա
ի ծառայուԹենէ կամ ի հարկէ ամ
էկելեցիք էրնատնէից, և ամ կղեր
կոսք ԹէԿրօնաւորք Թէաշխատհա
կանք։ եւ. դ. զի սպրնցուցէ ի ձեռ
ան տաճկաց զսք էրկիրն և զսրբատան
գԼբեղմանն քի և հատուսցէ զնա էրնա
տնէից։ եւ. ե. զի յանձն առցէ հալա
ծել և տատակել զԱռաքելգայն որ ի
Բաղտատ. որ էր գլուխ պղծ հաւա
տոյն մոլորել ամահմատեան։ եւ. զ. զի ամ
Թաթարք, և ս տուաւել որ ուրբաքա
ղաք հայաստանեաց աշխարհին, պա
տանեան նոքա գալ ի յօգնուԹի պատե
րազմի ԹագաւորացՀայոց ըստ կամաց և
պետոյից սորա։ եւ. է զի նմին ԹագաւՀայոց հատուցեալ նոքա ամ բաղաքք
եւ. որք յառաջ կալեալք ի տաճկաց.
և յետոյ անկեալ էին ի ձեռս ԹաթաՀ
րաց։ և զայլ բաղաքս զորս այսուհե
տև առնուցու ի պատերազմ նոյն
ԹագաւՀ զի զնոսա զս հաստատել ի տաճկաց. զի կարասցէ ու
նել զնոսա զս իւրեանս ինքեան. և ստա
նալ զնոսա խաղաղուԹԵ։

ԱՀրդ՝ նբրև Մանգօ խանն լուաՀ
զայսպիսի խնդրուածս արքային ՀԱՀ
մոլաուքեաց և կռչեաց առ ինքն զամ
նշխանս և զնորհրդականեսն իւր և առ
աջի նոցա և նոյն արքային՝ խօսեցաւ
այսպէս։ Քանզի ԹագաւորնՀայոց
ի հեռաւորս աշխարհէ, ոչԹէ բռնու
ԹԵ, այլ կամաւորապէս ևկեալ է առ
այս ԹագաւուԹիս մեզ. պարտ է կայսե
րական մեծվայելչուԹԵս մերումբնել
հաւանական և հաճոյս խնդրուա

ծոյն

ծոյն նորին : մեր որոյ քեզ Թադաւո-
րիդ հայոց պատասխանելիք. Թէ մեք
ընդունելիք սերով զայն խնդիրս քոյ, և
հոգատացուք զի օգնական ու-Թ ից կա-
տարեցցին : Ու-սուն նախ ես իսկ, որ
եմ աէր և կայսր ԹաԹարաց, կամիմ
մկրտիլ և դաւանիլ զհաւատս քրիս-
տոնէից. և և այլոցդ որքունս զամենե-
ան, որք ընդ իշխանու-Թ իմով զին
նոյնպէս արարացին. բայց ոչ բռնադա-
տիցեմ զնոսա՝ ուր դարձեալ հաճոյ լի-
նի մեզ. զի ի մէջ քրիստոնէից և Թա-
Թարաց եղելոցն հաստատուն և մշտնջենաւ-
որ խաղաղու-Թիւն. եԹէ դու-ք խոստա-
նայցիք, Թէ քրիստոնէայքն հաւա-
տարմու-Թ պահելոց իցեն մեզ զնոյն
խաղաղու-Թիւն. ոյզ և պահիցեմք մեք
ընդ նոսա : Եւ դարձեալ՝ կամիմք. զի
յամենեկին ազատ իցեն քրիստոնէից, և յամ կղե-
րիկոսքն նոցին՝ ազատք իցեն և ոչ նեղն
զնացին յումեքէ. Եւ ոչ կալցեալք եաք ասա ի
յոյոց բանից. մեք եսկ զնոյսդ անձամբ
մերովս զու պատուոյ առնառն մերոյ յի
քն : Բայց յանձնարարացու-ք զիրս զայս
Հալաոնէսի եղբօրն մերոյ. զի ինքն հա-
ւատացէ զայդ ի կատարու-ին. և ապրե
ցու-ցէ զնու-սաղէմ, և զնոյն ու-Թ եղ
կիրն ի ձեռս տացէ զնոյն զքրիստոնէից : Եւ դարձեալ՝ զու բանի
Հալէգայէն որ ի բաղատա. հրամայե
յեսցու-ք Բայիդոսի զօրապետին Թա-
Թարաց որք են յաշխարհս Թու-քաց
տանի. և ևս այլոց զօրապետաց մեր
հաւ-որ աշխարհացն. զի ամենեքեան
հնազանդեսցին Հալաոնէսի եղբօրն
մերու-մ. և կամիմք զի դա ի կոտու-ատ
ածցէ զասացեալ Հալէգայէն զամբա
րիչս Թշնամեաց և զչարագործս հակառա-
կիս մեր : ձայլ և ևս հրամայեմք, զի

ի ի Թա-

postulata susceipientes, vt eadem
Dei auxilio exequutioni mandentur, esse curaturos. quapropter ego primùm, Tartarorum Imperator, ac Dominus, volo baptizari, eandemque fidem, quam nunc Christiani obseruant, profiteri; cunctos etiam, qui meo subduntur Imperio, hoc ipsum vt faciant, adhortabor quidem, sed vim eis non inferam. Lubet præterea, inter Christianos, & Tartaros pacem esse perpetuam, dummodò Nobis pro certo polliceamini, ita esse Christianos erga nos, vti nos erga ipsos, eandem pacem, concordiamque inuiolabiliter seruaturos. Volumus insuper, omnes Christianorum Ecclesias, & Clericos earum, cuiuluis conditionis existant, frui priuilegio libertatis, nec vllam eis molestiam à quocunque inferri. Quod verò ad rem attinet Terræ sanctæ, nisi alijs hìc præpediremur negotijs, Nos quidem ipsi, ob reuerentiam Domini nostri Iesu Christi, personaliter veniremus: interim Haloono fratri nostro hac de re mandata dabimus, vt ipse illam aggrediens, ad exitum pro dignitate perducat, & ciuitatem Hierusalem cum vniuersa Terra sancta è Sarracenorum manibus liberet, & reddat Christianis. Super negotio Caliphæ de Baldalch, mandabimus Baydo, Tartarorum in Regno Turciæ commorantium Duci, necnon alijs circa Regiones illas existentibus, vt omnes fratri nostro Haloono obediant, à quo dictum Calipham disperdi volumus,

Eximia Imperatoris Tart. pietas erga D.N. Iesú Christum.

tan-

tanquam infensissimum, ac pessimum inimicum nostrum. Subsidiũ quoque, quod Rex Armeniæ exposcit à Tartaris, præcipimus, vt ei iuxta petitionem propriam præbeatur. Gratia denique speciali illi concedimus, vt pro maiori augmento, & securitate Regni ipsius, omnes illæ terræ suæ ditionis, quæ captę priùs à Sarracenis, fuerunt deinde à Tartaris occupatæ, statim ei restituãtur.

Mango Chan imper. Tart. baptizatur ab Armeno Episcopo.

Ayto. hist. Or. par. 2. c. 10. apud Ramusiũ tom. 2.

Postquàm igitur Mango Chan satisfecit postulationibus *Regis* Armeniæ, eaſque priuilegio confirmauit, voluit Sacramentum baptismi ſuſcipere, & baptizatus fuit ab Episcopo quodam, Cancellario Regis Armeniæ, qui totam etiam Imperatoris familiam, tam viros, quàm mulieres, & multos Nobiles, ac Principes baptizauit. Posthæc idem Imperator designauit eos, qui pro ſubsidio Terræ ſanctæ fratrem ſuum Haloonem ſequi deberent. is itaque copioſo inſtructus exercitu ſe viæ commiſit vnà cum Rege Armeniæ, traiectoque magno flumine Phiſon, omnes vndique Regiones, ac terras inuaſit; & antequàm ſex menſium ſpatium laberetur, vniuerſum Regnum Perſarum, quòd tunc domino, & rectore careret, faciliter ſubiugauit: cepit etiã Haloonus abſque reſiſtentia omnes terras vſque ad Regionem Aſſaſinorum. *Tum inferius*: Tempore, quo Haloonus dabat operam cuſtodiæ Regni Perſarum, & obſidioni Caſtri Aſſaſinorum, Rex Armeniæ facultatem ab illo petijt redeũdi in Regnum ſuum,

Idẽ Imp. ſubdit iuo Imperio Regnum Perſarum, aliaſque Prouincias.

Rex Armeniæ reuertitur ad ſuum Regnum.

ՔաԹաղէ տացին զօգնութի՛ զօրաց Թագրին հայոց ըստ պետութեան և խնդրեաց նորին։ եւ մի՛ ամման Թադաւորութեանն իւրեան յաւուրկ շնորհօք բաշխեմք նմա զիամ քաղաքս իւր. որք յառաջ ըմբռնեալ էին ՚ի տաճկաց, և յետոյ առնկին ՚ի ձեռս ԹաԹարաց։

ՀՂԻԴ՝ յետ որոյ համագօ խանն հաստեցոյց խնդրուածոցն արքային Հեթմոյ. կամեցաւ առնուլ զնա խորհուրդ սկզբնաՔէն. և սկզբնեցաւ ՚ի յեսուէնն հայոց որ էր խորհրդակից նոյն արքայինս. որ և սկզբնացոյց յետոյ զբոլոր տուրն Հայոցն զայրս և զկանայս. և զբազում այլ իշխանս և զպարոնս ԹաԹարաց։ եւ զկնի սորա նոյն Հայոցն բազմութեաց զսխոսիկ, որք գնացին էին ՚ի պատերազմ ընդ Հալաուէին եղբօրն խրտում ազատել զաՔ երկիրն։ Ուստի և նոյն Հալաուէս հանդերձ արքային հայոց Հեթմով, և զօրօք բազմօք զսկիզբն եաւ Ասիապարհին խրոյ. և անցեալ այնկայս փխանակ մեծաւեծ գետին նմոտա բռնութեամբ յամ աշխարհս և յերկիրս. և առաջ քան զանցանելն վեց ամսոց՝ եղ պիտակս ընդ իշխանութեամբ խրտում զբովանդակ ԹաԹարաստանին պարսից. որ յայնժամ էր առանց առաջնորդի։ և եւս հնազանդեցոյց առանց հակառակութեամբ զամ երկիրս մինչ և յաշխարհն Հասասինեցւոց։] Եւ զկնի այլոց բանից՝ դարձեալ ասէ։ ՀՂԻԴ՝ ՚ի ժամանակս. յորում Հալաուէս հոգայր վն պահպանութեամբ աշխարհին պարսից. և զօրօք պատեալ ունէր զամուր քաղաքն Հասասինեցւոց. արքայն հայոց Հեթում խնդրեաց ՚ի նմանէ զհրամանն դառնալոյ ՚ի ԹագաւորութեանՔէնն իւր. յորմէ տարագրեալ էր ՚ի

ã quo

յերկար ժամանակէ : և Հալաւոն
թոյլ եաւ դառնալոյ . և բաշխեաց նմա
զպարգեւս յոյժս . և հրամայեաց
Բայիդոսի զօրապետին Թուրքաստա-
նի , ճանապարհորդել զնա մինչ ետ
հասանել ՚ի Թգուր-Թին եւթ. և այս
պէս եղև : Էլ՚ն որոյ ասէաքն հայոց ,
զինչ երից ամաց և կիսոյ , դարձաւ
՚ի տունն իւր անփորձ և անսասան ,
շնորհօքն տեառն մերոյ յի՛ս քի :]

Ծայս սա գրէ Հեթում կրօնաւո-
որ պատմիչն , որ էր հայ ազգաւ : Ե-
ւապա յետ ձառելոյ . Թէ զինարդ նոյն
Հալաւոն եղբայր Լայսերն Թա-
թարաց , եաւ զբազաքն Բաղտատ .
և գերե արար զԱմալենգային բաբե-
լոնացւոց . դարձեալ ասէ այսպէս :
Եւ երբեմն զհանդիստ եաւ Հալա-
ոմն մի աւ , ապա առաքեաց զհրեշ
տակս առ արքայն հայոց Հեթում .
զի գայցէ առ ինքն զօրօքն իւրովք յար-
խարհն ւմիջագետաց ՚ի բաղաքն Ռո-
կայս : մն զի կամէր գնալ ՚ի սբ երկիր
նէից : Էլ՚ն որոյ Հեթում Թագաւոր
եմուտ ՚ի ճանապարհս հանդերձ զօ-
րօք բազմօք ոտանաւորաց և ձիաւ-
որաց : զի ՚ի ժամանակին այնմիկ Թա-
գաւորութին հայոց էր այնքան զօ-
րացեալ . մինչ զի կարէր զինաւորել
՚ի պատերազմ . Ժ . Բ . հ . ձիաւորս
և . իբ . հ . ոտանաւորս : և ես իսկ , որ
տեսեալ եմ զայս , կարեմ առնել
զվկայութի ճշմարտութեաս այսորիկ :
Ապա երբեմն եհաս Թագաւորն հայոց
առ Հալաւոն . խօսեցաւն ընդ միմ-
եանս ՚ի վերայ երդմանն երկրին
սրբոյ : և ասաց արքայն Հեթում
ցՀալաւոն . Ծանիր որ զի մեք զի
Մուսլմանն Հալաւայ բաղաքին ունի

զեշ

à quo iamdudum fuerat abſens; & Haloonus eam illi conceſſit, cui etiam ampliſſima munera largitus eſt; præcepitque Baydo, reſidenti in regno Turciæ, vt ſecurum ei comitatum vſque ad Armeniæ regnum præberet; quod ille diligenter exequutus fuit. vndè Rex Armeniæ, elapſo trium annorum, & dimidij ſpatio, incolumis domum ſuam reuerſus eſt per gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti.]

Hæc omnia Aytonus Armenus; qui etiam enarrato, quemadmodùm idem Tartarorum Rex Haloonus, Mangonis Chan Imperatoris frater, expugnata Baldacenſi ciuitate, captiuum fecerat Calipham Babylonium, hæc alia ſubdit; Poſtquam Haloonus requieuit per ſpatium vnius anni, *capta nimirùm Baldaceuſi Vrbe, ſeu Babylone*, nuncios miſit ad Regem Armeniæ, vt veniret cum gente ſua ad ciuitatem Rochais in regno Meſopotamiæ; quoniam ire volebat ad Terram ſanctam, vt illam obtineret, & redderet Chriſtianis. quare Rex Hayton in viam ſe dedit cum magno virorum armatorum, equitum, atque peditum exercitu: quia tunc temporis regnum Armeniæ in tam proſpero ſtatu erat, vt facere poſſet duodecim millia equitum, & quadraginta millia peditum armatorum; & ego, qui hoc totum meo tempore vidi, poſſum de eodem teſtimonium perhibere. Cum igitur Rex Armeniæ aduenisſet, vti mandauerat Haloonus, & ſuper negotio Terræ ſanctæ vnà ſimul colloquium habuiſ-

Ibidem cap. 12.

Idem Rex cum ſuo, & Tartarorũ exercitu pergit ad pugnandum cõtra Sarracenos in recuperationem Terræ ſanctæ.

Ccc ſent,

sent, ait Rex Haloono: Domine, Sultanus Aleppi obtinet principatū totius regni Syriæ, in quo est ciuitas Hierusalem: mihi ergo videtur, Aleppi ciuitas esse primùm obsidēda; nam illa vestro subdetur Imperio, omnes alias terras faciliter obtinebitis. Valdè placuit Haloono consilium Regis Armeniæ; vndè obsidere fecit ciuitatem Aleppi, quæ cum fuisset muris circummunita, gentibus innumeris plena, & diuitijs opulenta, esse validissima æstimabatur. *Viget hæc ciuitas hactenus florentissima Syriæ Metropolis, quæ totius Orientis forum negotiationis est, ac velut ostium, quo merces cuiusuis generis ab Oriente in Occidentem importantur, & exportantur vltro citroque; in ea ipse annum circiter commoratus sum: fuit autem à Tartaris, & Armenis breui tunc expugnata; quæ quidē victoria alijs cumulata est, Damasco videlicet, & Syria in Tartarorum potestatem redactis anno Salutis 1260. vt idem prosequitur auctor, qui tandem verbis hisce concludit.* His itaque peractis, de spolijs acquisitis in captione ciuitatis Aleppi Haloonus magnam contulit partem Regi Armeniæ, cui etiam quamplures terras concessit ex ijs, quas occupauerant. Vndè Rex Armeniæ accepit plura Castra regno suo vicina, & illa fecit muniri ad suam liberam voluntatem.]

Syria à Tartaris, Armeniorum auxilio, subiugata.

Ibidem cap. 13.

Adoranda hic planè diuina prouidentia est, quæ ad euertendam Mahometicam superstitionem Armeniorum opera voluit, & industriā

vti.

ղեչխանսն Քեւն ընԹհանուբ աշխար հին ասաց, յոյսւմ է սբ քաղաքն Երուսաղէմ. վասն որոյ պարտ է քեզ նախ առնուլ զքաղաքն Հալապայ. զի ԼՔՀ դուք հնազանդեցուցանէք զամն քաղաքն. դիւրաւէս առնուցուք զմնացեալ երկիրն ասացից. ՀՀԲԴ այսպիսի խրատս Թագաւորին հայոց հնդաց եղև Հալապայ. վասն որոյ ետ զօրօք պատել զքաղաքն հալապայ. որ ԹՀղէա էր յոյժ ամրացեալ հասասաստահիմն շրջապատուբ. և լի անհամար ազգաւ. և փարատասցնել անձամբ լի հարկատուբ: տակաւն առաւ և զապատակեցաւ շուտով ի զբաղն Թագաւորայ և հայոց: Եւ զայն ոչնչացին եւս զամն յաղԹուԹիս. և եղեն ընդ տէրուԹբ իւրեանց զԼՀամասկոս, և զասացոց աշխարհսն ամ: Եւ յետ այսոցիկ Հալապայ եւս Թագաւորն հայոց մեծ ուսան առատին ապարեզոյ ի յաւարտուԹիւն քաղաքին հալապայ. և եւս շուրջեւոյ նմա քաղաքս ի նոցանէ զոր առնն: վասն որոյ Թագաւորն հայոց եւս յոյժ զբաղաքս մեծաւ որ ԹագաւորուԹեանն իւրում. և ամ բայոյց զնոսա ըստ կամաց հաճոյից նեբեանն.

ՀՀդ՝ փառաւորելի է յոյժ նա խախտաւորԹիւն այ. որ ի ժամանակին այնմիկ կամեցաւ ի կիր առնուլ զայդ զորԹիւն և զհանձարն զրԹին հայկազեան ազգին, վն ամենայն ընոյ զհամակիւտական ազգն հաստատուն առնիցէ. բանզի հայք ոչ կարելով ոչնչի զօրուԹիւ ի գառանկաց սրեւմտից. որք էին կալեալք ի

մաքանչիլ ընդ միմեանս. կայծուցին զինքեանս ընդ հարկին և հնազան դուքն Թաղաթայ. և այսպէս ած-ին զնոսա ի սկզբուքէ և հաճ-ատն չի. և օգնականուքէ զօրացին նոցին վրէժ ա՛ռնուին զգուղուքեն տաճկաց. Ընդ որ ոչ քէ միայն Թաղաթայ կայսր Հանդօ խառն սկզբանէ ցաւի ի հայոց. այլ և նոցին առքայն Հալաուէն յոյժ սիրէր զհաճատն չի. և ի ձեռն հրեշտակի Ն-քեայ Թուղք առ Պատն հռոմ մայ. խնդրելով ի նմանէ, որպէս և միաբանորդ չի, զսկզբուքէ սբ խորհուրդն. ըստ որում է մեզ վկայ Թուղքն ազատասխանուցոյ, զոր գրեաց Պատն առ նոյն Հալաուէն. որ Թուղքն այժմ պահի ի հռոմ ի զբատուրնն Վալիչէլայ. և սկիզբն նորա է այսպիսի. Ընդ երանելի՛ առ առքային Թաղաթայ Հալաուէսի Հնորհք ի ներկայուս. որ հասուցէ ի փառս ի հանդերձելուս. ցնծացի՛ սիրտն մեր ի տէր. և այլ.]

Բայց սակայն մարդկան մեղացն հատարելի է. ևթէ ած-ային երեսուքեն այն յեռոյ ոչ աջողեցա՛. և ոչ ևհաս ի կատարուս. վասն զի երբեմն Հալաուէն լուա՛ զմահն անկարծ-ա կի Ելայսեր եղբօրն ի-րոյ. վաղվա զակի դարձա՛ ի յարևելս. ուստի առեալ զայս Մուլտանն եգիպտա ոն, Բէհդուդար կոչեցեալ. շուտով ժողովեալ բազում զօրս տաճկաց. և բարկուքէ մեծա՛ ել ի պատերազմ ընդ դէմ Ելոյբոկայի սպարապետին Թաղաթայ. որում հրամայեալ էր Հալաուէն, առնուլ զշնարհն Ի-րուսաղեմայ, և տալ ջրնատնէից. վասն որոյ յաղթեաց

vti. Hi quippe dum ab Occidentalibus, mutuis diſcordijs etiam tunc valdè implicitis, iuſta non obtinebant auxilia, Tartarici Imperij vectigales ſe ſponte conſtituentes, valuerunt & Tartarorum Principes ad baptiſmi ſacra amplectenda inducere, & eorum armis à Sarracenorum tyrannide vindicari. Non modò enim, vt ſuprà vidimus, Mango Chan Tartarorum Imperator baptiſmali vnda ab Armenis intinctus, Chriſtianæque militiæ aſcitus fuit; verùm, quòd etiam eorundem Rex Haloonus, ſiue Olaonus, vti à Sanuto vocatur, fuerit Chriſtianis addictus, atque de noſtra fide optimè ſenſerit, quin à Romano Pontifice, vt ſupremo in terris Chriſti Vicario, ſacra baptiſmalia miſſo Oratore efflagitarit, docet inſignis quædam epiſtola, ad eundem Olaonem data, quæ Romæ in manuſcripto codice bibliothecæ Vallicellanæ extat, nullo licet Pontificis, à quo exarata fuit, inſcripta titulo: eiuſque initiũ eſt: *Olaoni Regi Tartarorum illuſtri gratiam in præſenti, quæ perducat ad gloriam in futuro. Exultauit cor noſtrum in Domino, &c.*

Sanut. l. 3. par. 13. cap. 7.

Vallicel. M. S. Sign. lit. C. n. 49. pag. 14.

Hominum porrò eſt aſcribendũ peccatis, ſi diuinis poſteà conſilijs exitus non reſponderint. Etenim Haloono ob improuiſam mortem fratris ſui Mangonis in Orientem reuerſo, Bendocdar Sultanus Aegypti, validiſſimo Sarracenorum agmine collecto, in Guibogam Haloonis Præfectum, qui Hieroſolymitanum Regnum acquirere, &

Ex Ayto. loc. cit. cap. 14.

Chriſtianis reſtituere iuſſus erat, irâ ſuam effundens, magnam in Palæſtina de Tartaris victoriam retulit: dumque aduerſus illum iterum Haloonus, pluribus Armenorũ, Georgianorum, & Tartarorum militum copijs inſtructus, in aciem vocaretur, magno rei Chriſtianæ exitio è viuis ereptus eſt. Hinc Sarraceni reſumptis animi viribus irrumpunt in Syriam, vbi luctuoſis Chriſtianorum ſtragibus editis, ac multis arcibus expugnatis, illam denuò in ſuam redigunt poteſtatem. Lugubris harum rerum euentus grauiſſimum attulit mœroré Clementi IV. Summo Pontifici, qui anno Domini 1265. dum ad reprimendum infidelium impetus arma parabat Occidens, Haytonem Regem Armeniæ ad promptum ferendum auxilium impellere conatus eſt ſequenti epiſtola:

Sarraceni iterum Syriam occupant.

Tom. 1. ep. 48. extat etiam in formular. Marin. Ebul. m.s. Vat. Arch. pag. 50.

Haytoni, illuſtri Regi Armeniæ, Clemens PP. IV.

QVantò te Dominus in populo Chriſtiano amplioris regni ſolio voluit honorari, tantò erectum altiùs obligauit ad ſui cultum nominis dilatandum, & inimicos fidei Chriſtianæ peruigilis curæ ſtudio deprimendos. Noſti, fili chariſſime, quod cum multa cordis amaritudine nuper accepimus, quàm inſolenter irruens in Chriſticolas ille proditor, qui Sultanus Aegypti dicitur, Cæſaream violenter expugnauit, & Azo-

Եւ 45

Եւզ 46

Եւէ 47

ինա՛ ի պաղըստինա՛. և էդ՛ի ին՛ խուսա զամ զօրըն Թաթարաց. Զոր լուեալ Հալաւնէ, որ կայր յարևելս, դու-մարնաց փու-Թով բազ մաՀաԹուն հայոց, վրաց, և Թաթարաց. և մինչ գէռ նոյն Հալաւնէ կամէր միւս անգամ ելանել՛ի Հակառաջ մարտ ընդ դէմ Մուլաման՛ին. փո խանցաւ յասել կենացս. և անկատար Հնաց այն գործն. Եվ որ զհոգի մեծ առեալ տաՀնիկըն. առ պատակեցին զբովանդակ աշխարհն ասորոց. և եղեն գնա կրկին ընդ առերու-Թիւ նուբեանց. մաղելով՛ի տուր տուսերի զամ բրիստոնէայն, մանաւանդ ընդ ըղբինաւորս գրանկաց. Եվ բրտմական համբաւն երացս այսոցիկ յոյժ խոցեաց զսիրտն Կղըմէնտոսի չոր բորդի, պապին հռոմայ. և մինչ գրանկք առնէին՛ի յարևմուտս պատրաստուԹի պատերազմի առ՛ի խնդնարհեցուցանել զհպարտուԹին տաճկաց. նոյն Պաղտն յորդորէաց զարբայն հայոց Հեթում լինել վաղվաղակի օգնական տուրապետ բրիստոնէից այնոցիկ. և դրէաց նմա զԹուղԹս զայս յատի տեառն. ռ. ճ. կ. Ե.

Եւ դերապայծառ արքայն հայոց Հեթում, Կղըմէնտոս չոր բորդ, պապ.

Որբան առաՀել սէրն մեր յս քն կա տեցաւ ընտրել զքեզ՛ի ժողովրդեան քրիստոնէից. և բարձ-բառնալ՛ի վեհագոյն աԹոռ Թագաւորու-Թեդ. այսքան հաս առաՀել սպառատպան ես դու տարածել զպատիւն անուանն ի-ոյ. և զդուշու-Թիւ խոնարհեցուցանել զԹշնամիս քրիստոնէական հաւա-

Azotum, effuſo ſanguine Chriſti militum, & nonnullis ex eis, quod eſt multis morte lugubrius, captiuatis: propter quod inter damna communia Terræ ſanctæ ſpecialiter Hoſpitalariorum ſancti Ioannis grauiùs cæteris, vt audiuimus, Ordo percuſſus, magnam vel maximam Conuentus ſui partem amiſit: licet amiſſi dici non debeant, qui pro ſuo fragilitatis modulo, Crucifixo debitum impendentes obſequium, ſuæ biberunt calicem paſſionis. Verùm cum tu ſpeciali, vt credimus, affectione dilexeris Ordinem memoratum, (quod in diuerſis caſibus re ipſa diceris comprobaſſe) Serenitatem tuam hortandam duximus, & rogandam, quatenus Fratribus eiuſdem Ordinis, in tot & tantis anguſtijs conſtituris, cum ab eis ſuper hoc fueris requiſitus, aſſiſtas efficaciùs conſilio, & auxilio opportunis. Et licet pro ijs ſpecialiter te rogemus, nihilominùs & pro omnibus te rogamus, qui in terra prædicta inuocant nomen Chriſti: in remiſſionem tibi peccaminum ſuadentes, vt ſic ad ipſos te habeas, vt dolere videaris iniurias Crucifixi, & fraternæ charitatis illorum iungi conſortio, à quibus in catholicæ profeſſione fidei non diſcordas. Datum Peruſij vij. kal. Auguſt. ann. 1.]

Militum S. Ioannis ingens numerus ab infidelibus truncidatus.

Rex Armeniæ in profeſſione fidei à Latinis nõ diſcordãs.

Paruiſſe Regem Armeniæ monitis Romani Pontificis, colligitur tum ex alijs ipſius Clementis Papæ litteris ad eundem Regem, & ad Patriarcham Hieroſolymitanum, ſuo loco paulò inferiùs afferendis; tum etiam ex eo, quòd Rex ipſe ſtatim perrexit ad Tartaros, vt aliquod ſibi ſubſidium contra Sarracenos adiungeretur. Cuius porrò abſceſſum ſciens Aegypti Sultanus, in Armeniam, quò potuit citiùs, Sarracenorum immiſit exercitum, qui eam longè latèque depopulatus eſt; atque è duobus Regis filijs alter cum plurima gente in acie cæſus, alter vinculis mancipatus fuit: quæ omnia paucis complectens Sanutus, ait: *Et 12. Auguſti*, anni videlicet 1266. *ſimiliter vnus fortis Admiraldus, percurrens terram Armeniæ, cepit vnum de filijs Regis, alterumque occidit cum populo multo: & huius nouitatis cauſa fuit via Regis ad Tartaros.* Hoc itidem ipſum luculentiùs ab Aytono Armeno ſubiectis deſcribitur verbis: *Bendocdar Sultanus Aegypti, fauente ſibi fortuna, Armeniæ Regnum magnoperè humiliauit: ſciens enim, quòd Rex Armeniæ cum multa gente iuerat ad Tartaros, cogitauit inuadere Regnum Armeniæ; vnde illuc miſit Ducem quendam cum ſua gente. Filij autem Regis Armeniæ, audientes Sarracenorum aduentum, congregatis omnibus, qui poterant arma ferre, obuiam illis progreſſi ſunt,*

Ծա 51

Ծբ 52

Ծգ 53

San. lib. 3. p. 12. c. 8.

Ayto. hiſt. orie. p. 2. c. 17. apud Ramuſiũ. tom. 2.

Ուստեն հայոց արքայն Հեթում՝ վն հնազանդելոյ վերոգրեալ հրամանաց Ղազանայ Լիղղինեանոսի պատճն. գնաց վաղվաղակի առ Թաղաբս. որ պէս զի առեալ ՚ի նոցանէ զօգնութիւն զօրաց, կարասցէ երանել ՚ի պատերազմ ընդ դէմ տանկաց: Ըստոյգ գիտէլով Մուլտանն եգիպտոսի զՀեթայինն գնալն ՚ի հայոց աշխարհէն. շուտով առաքեաց անդ զզօրս տանկաց. որք աւերեցին և սրասուղ արարին զամենայն հոգը հայաստանեայն. և ՚ի յերկուց որդոցն Թագաւորին Հեթմոյ զմինն սպանին, և զմիւսն առին կենդանի և գերեվարեցին. որպէս ՚ի ձեռն սակաւուց գրէ պատմիչն Մանուասոս ՚ի Ժբ. հատորն երրորդ գլոյն ԽԲ. և ՚ի. ը. երրորդ գլուխ. ասելով այսպէս: ՚ի Ժբ. աւուրն օգոստոսի, յամի ծնընդեան քն. ռ. ձ. ղ. մի ոմն արքունի զօրապետն տանկաց՝ ասպատակելով գերկիրն հայոց. ըմբռնեաց զմի յորդուց Թագաւորին. և զմիւսն նոյնպէս հանդերձ բազում Ժողովրդով. և պատճառն սրան՝ ուստի էին այսպիսի գործք արքային առ Թաղաբս: [Ե-կրծնաւորս պատմիչն հայոց Հեթում գրէ զսոյն այս ամենայնիւ պարզաբար ՚ի. Ժգ. գլուխ երկրորդ հատորին, այս պիսի բանիւ: Եգիպտոսի Մուլտանն Բենդոհդար, բարեբախտ լինելով յինքեանն, յոյժ խոնարհեցոյց զԹագաւորութիւն հայոց: քանզի գիտէլով Եթէ արքայն Հեթում գնացեալ էր առ Թաղաբս մեծաւոր հանդերձ զօք. խորհեցաւ մտանել յաշխարհն հայոց: զի որոյ յղղեաց անդ զզօրս պիտ ոմն զօրօք նուրոյք. նաև նբան որ դերքն արքային լուան զգալուստ տանկաց. Ժողովելով զամենայն

ոչք կարէին բնել դէմս. եւ էին ընդ ա- ճգ
ւազ նոցայ. եւ քաջագոյն դիմեաբար 54
ետուն. բայց ի վերջն խորտակեցան
զօրքն հայոց ի տապկաց. եւ յերկուց
որդեաց արքային սպանեալ. եւ
մին ի կալեալ եղեւ զերծ: ապա յայլ
ի ողջ եղեալ տաճիկքն՝ աւերեցին զբո
վանդակ հայաստանեայն. տարեալ յան
տէն ընդ նոսա զաւար յոյժ: որոյ ա-
շագաւ յոյժ տկարացան զօրացն Քրիս
տոսի:]

Զայդ՝ մինչ էին հայք վանեալ անհ
նարին աղէտից այսոցիկ. սրբազան ճլ
հռոմայ հայրապետին Կղեմէսիոսի 55
Քղմով միհիթարեալ զգթութեացեալ
Քրիստոսն հայոց Հեթում. եւ խոս
տացաւ առաքել նմա վաղվաղակի
զօգնութիւն, զոր խնդրեալ էր ինքն ի
Լատինացւոց: եւ Թուղէն նորա էր
այսպիսի:

ԶՂ. կերպարանեալ առաքելական հայոց
Հեթումի, Կղեմէսիոսի Տեր
բոյդ՝ պապ.

Հրաման զմեզ առաքելական վար
դապետութիւն, զի հայրական գթով
հիւանդացուք ընդ հիւանդացեալս. ճղ
եւ տապալացուք ընդ գայթակղեալս: 56
սակս որոյ լսելով մեք ցաւալից սրտիւ
զտառապանս եւ զնեղութիւնս քոյ. որդի
սիրելի. եւ զչարն հանդիպեալ որդե
ացդ քոյ, եւ զաւերն ազգիդ հա
յոց, եւ զտապալութիւնս աշխար
հիդ. Քեզնէտ եւ պարտ եղեւ մեզ յաճ
չար պատահումունս միսիթարել զկամս
մեր ընդ հաճոյից ամենայնի կամացն.
սակայն յոյժ ամենս տրտմակից եւ ցաւ

Տէր ողորմեաց

sunt, & pugnam viriliter inierunt. fuit tandem Armeniorum exercitus debellatus; & ex duobus filijs Regis, alter occisus, alter vero in bello captus fuit. Sarraceni itaque ea victoria per vniuersum regnum Armeniæ discurrentes, totam planitiem deuastarunt, & multa bona secum inde asportarunt, maximo Christianorum detrimento: quo casu multùm creuit inimicorum potentia, viresque Regis Armeniæ fuerunt notabiliter diminutæ.

Cum ergo Armenia grauissimis hisce cladibus in extremum discrimen fuisset adducta; Haytonem Regem, mœrore depressum, & Latinorum auxilia implorantem solantur, ac citissimi subsidij polliciatione ad constantiam erigũt hæ aliæ Clementis Summi Pontificis litteræ, biennio post à superioribus datis.

Haytoni, illustri Armeniæ Regi, Clemens PP. IV.

Tom. 2. epist. 328. extât etiã in formular. Marin. Ebuli, M. S. Archiu. Vatican. pag. 54. & 289.

INiunctæ Nos excitat seruitutis officium, doctrina Nos admonet Apostolica, vt ex paternæ compassionis affectu infirmemur cum infirmantibus, & cum scandalizatis vramur. Quod in tuis calamitatibus, Fili charissime, nuper plusquàm vellemus experti, (saluo tamen in omnibus diuinæ beneplacito voluntatis, cui nos decet nostram in omnibus conformare) casu liberorum tuorum, & excidio tuæ gentis, ac depopulatione Regionis auditis in-

multa

multa cordis amaritudine, Regię maieſtati cõpati, damnaque tua, totiuſq; populi Chriſtiani iacturã recto iudicio deputantes, flendum credimus eſſe cum flentibus, conſolationis diuinæ expectantes beneuolum ſolatium, qui poſt tempeſtatem trãquillum facit, & poſt mœrorem, & lacrymas exultationem infundit. Scimus quidem, quod & tota profitetur Eccleſia, te tranſmarinum Latinum populum, ex varijs nationibus inibi congregatum, diuerſis pro tẽpore tuis liberaſſe præſidijs, te ciuitatis Antiochenæ ciuibus in ſuis neceſſitatibus aſtitiſſe, te crucis hoſtibus totis viribus reſtitiſſe, te cæteris omnibus nationibus Francorũ amicitias prætuliſſe, te Sedis Apoſtolicæ preces, & monita, ſeu mandata in omni reuerentia ſuſcepiſſe. Quis igitur præſtolari non debeat, eius tibi miſericordiam affuturam, qui ſuper te tot, & tanta flagella multiplicans, tuam voluit examinare conſtãtiam, vt eò purior exeas de fornace, quò flamma fueris acerbiore purgatus? &c. *Et infertùr*: Leua ergo ad cœlũ oculos, & auxilium imminens patienter expecta, particulari ſubſidio interim deſtinato, quo terra valeat te ſuſtẽtare. nec te, tuoſue terreat malè ſolida Babylonici * Sultani ſuperbia, quam ad tempus aſcendere permiſit Dominus, vt elatum allidat grauiùs: & populum fidelem humiliari voluit, vt glorioſiùs exaltaret. Demũ Apocriſarios tuos benignè recepimus, & tuæ deuotionis munera gratiarum actione proſequimur, tuis petitio-

Rex Armeniæ ſæpè Catholicis in Orientе præſidio fuit.

Idem Rex mandatis Apoſtolicæ Sedis obediens.

* Babyloniæ, & Aegypti Sultanus.

ակից լինելմէ արբունական մեծ վայել
չուքեդ: եւ զմասնաւ ամբելով զվնասն
քոյ մեծ, եւ զկորուստս բրնատնեա-
կան ժողովրդեանն, արժանի համա-
րեմք լալ ընդ լացողս. սպասելով ի
տեառնէ զնոցին ամբայնի միխի-
թարեն, որ յետ ալիկոծութեան
խաղաղ առնէ, եւ զկնի տրտմութեան
եւ արտասուաց ընդհակ զցնծութեն:
Հաւատամք արդեօք, եւ գիտէ եւս ընդ
հանուր եկեղեցի. Թէ որպէս դու ի
ձեռն օգնականութեն քոյ բազում ան
գամ փրկեցեր ի Թշնամեաց զլատի
նական ժողովուրդն, որ ի զանազան
աղգաց դումարեալ կայ այդկոյս ծո
վուն. եւ Թէ օգնական եղեր քաղա
քացւոյն անտիոքայ ի պետս նուիր
անց. եւ Թէ բոլոր զօրութեամբդ ընդ
դիմացար Թշնամեաց սուրբ խաչին.
եւ Թէ սիրեցեր զբարեկամութեն
գոնակաց առաքել քան զայլ այլոց
աղգաց ամենեցուն. եւ Թէ ամ պատու
ով միշտ ընկալար զաղաչանս, եւ
զխրատս, եւ զհրամանս առաքելական
աթոռոյս. ՀՂԵՍ ասպա ով որ կիտ որ
ոչ սպասեսցէ փափաքանօք ընկանել ի
վէր քոյ զնա՛ցին ողորմութեն. որ եթէ
բազմապատիկ վիշտօք չարչարէ զքեզ
կամի արդարև փորձել զերկայնամ
տութեդ քոյ, զի այնչափ սրբագոյն ել
ցեն ի հնոցէ որչափ մաքրագոյն հրով
փորձանիցես:] Եւ զկնի այլոց բանից
դարձեալ ասէ Ուրբէին ասպա հաւքար
ձիր զաչս ի յերկինս. եւ սպասեա եր
կայնամտութեբ զօգնութեն որ մերձ
ընդ մերձ գալոցէ առ քեզ: Եւ մի զար
հուրեսցէ զձեզ ունայն հպարտութեն
բաբելոնացւոց Մուլտանին, զոր աս
տուած ետուր ի վեր սա ժամանակ մի.
զի յետոյ զվերացեալն տապակացն հա

ընտրէ ի վայր և դհամ առացեալ ժո-
ղովուրդն կամեցաւ խնամարհեցու-ցա-
նել.զի յետոյ մեծ-ագոյն փառօք բարձ
րացուսցէ զխնամարհեալն։ Հապա՛ մեք
քաղցրատես աչօք ընկալաք զհրեշտական
քոյ.և արբան պատշաճ եղև,վճռեցաք
խնդրու-ած-ոց ձերոցդ.և զինուորեալ կո-
հուԹի մատու-ցանեմք քեզ վս պարգև-
ացդ ու-զարկելոց առ մեզ.էրեցաւ՛ ի
քաղաքն էվիտէրբի.ի մայիսի.Ի՟Է։]

Էւ երբև ՛ի ժամանակին այսմիկ
գունակ առնէին պատրաստու-Ի՟Ի պա
տերազմի վս տալոյ զօգնու-Ի՟Ի ինչ հա
յոց. ցանկանալովնոյն պատն Լիղուէն
առաս. զի հայր մերձաւո՟պագոյն օժան
դակու-Ի՟Ը շուտով օգնեսցին ի յարև-
լեան կողմանէնդրեալ Թու-զԹ պատաս
խանատրու-Ի՟եան առ հայրն յունաց
Միքայէլ Պալէոլոգոս. և յորդորէաց
զնա ելանել փոյԹ ընդ փոյԹ զօրօք ի-
րովք ընդ դէմ տաճկաց.գրելովնմա այս
պէս։ Է՟Ի դու-ովի գրեցեր առ մեզ.
զԹու-Ի՟Ը ողջմիս նեղու-Ի՟Էն էրկրին
սրբոյ. և Է՟Ի ողբաս զվնասարարու-
Ի՟ես սերելի որդւոյն մերոյ,և գերապա
ծառ արբային հայոց Հ՟ԷԹռոսայ. լսա
այսմ մասին յոյժ գովեմք զդրԹու-Ի՟եդ
քոյ.Էոակ առաջ Էլադոյն գովեաք զբնգ.
Է՟Ի բարի կամացդ պատասխանիցն
և այս գործ քու-Ը հաճոսիկ եհաս ժամա-

titionibus, quantum licuit & decuit, exauditis. Dat. Viterbij xvi. Kal. Iunij, anno iij.]

Vt verò ab Oriente promptiùs laboranti ſuccurreretur Armeniæ, dum procincebatur interim Claſſis in Occidente, idem Clemens Michaëli Paleologo Græcorum Imperatori reſcribens, illum exemplo Sancti Ludouici Francorum Regis excitat ad arma contra Sarracenos quamcitiſſimè capeſſenda. *Si preſſuris*, ait, *compateris Terræ ſanctæ, ſi chariſſimi in Chriſto filij noſtri illuſtris Regis Armeniæ, vt ſcribis, damna deploras, tuum in hac parte commendamus affectum; quem propenſiùs vtique laudaremus, ſi affectui reſponderet effectus. Ecce ſiquidem, ſi ex animo Crucis perſequeris inimicos, tempus imminet, ſatis propoſito tuo congruum. Iam quidem chariſſimus in Chriſto filius noſter Ludouicus, illuſtris Rex Franciæ, ſe cum filio primogenito, & duobus alijs ſequentibus, Crucis charactere inſigniuit cum multis Comitibus, & Baronibus, militibus, & plebeis, &c.*

Clemens PP. excitat Græcorũ Imperatorem ad ſuccurendum Armeniæ. tom. 2. ep. 327.

նակ յոյժ դեսպան դեսաւորու-Ի՟եանդ քու-մ.Ի՟Է կամիս ՛ի սրտէ և բաշապէս հա
լած-եալ զՀ՟ընամիս սՀ՟ խաչին։ ոչ ապաքէն առասանես. Ի՟Է որպէս սերելի որդին մեր ՛ի
առեր Լու-ովիկոս, վՀ՟ոտիառ Թագաւ՟ոն գունդու-հանդերձ երիքեամբ որդւովք
ի-րովք և այլ բազմու-Ի՟Ը իշխանաց և ժողովրդոց, առնն ՛ի վր՟ երբեանց զնշան սՀ՟
խաչին, առ՛ի գնաւ՟ոլ ընդ դէմ տաճկաց։ և այլ։]

Ad idẽ hortatur Patriarcham Hieroſol. & Proceres Palæſt. Ibid. epiſt. 326.

Ըստ սմին օրինակին գրեաց Նոյն Պատն առ Պատրիարքն Երու-սաղէմայ. և առ իշխանս պալէստինայ աշ խարհին, այսպէս։ Քանզի սերելի որդին մեր, գերապայծառ արբայն հայոց՝ կա

Similiter etiam & Patriarcham Hieroſolymitanum, & Palæſtinæ Proceres, ad Haytonem Armeniæ Regem, quibus poſſent auxilijs iuuandum, his adhortatur verbis :

Cum chariſſimus filius noſter, Rex illuſtris Armenię, Domino permittente, qui, quos recipit filios, corrigit, & caſtigat, per Babylonici furorem exercitus attritus grauiter fuerit, & oppreſſus; & ſit eò dignius in ſuis neceſſitatibus adiuuandus, quò ad noſtram deuotionem ſe reddidit hactenus promptiorem; veſtram deuotionem hortandam duximus, attentiùs obſecrantes, quatenus, ſalua terrarum veſtrarum cuſtodia, omne conſilium & auxilium, quod poteritis, impendatis eidem, ad terram ſuam, ſi opus fuerit, & tam ei, quam dilecto filio Principi Antiocheno ad ciuitatem Antiochenam contra inimicos Chriſti defendendam. Dat. Viterbij xvj. Kal. Iulij, anno iij.

Hayton Rex Arm. inducias paciſcitur cum Aegyptio Sultano.

Dum in hæc, atque alia commendatitiarum litterarum officia, pro ſummittēda Armenis ope, Clemens Papa diligentiſſimè apud Principes Orientales, & Occidentales incumbebat; Rex Hayton, cum nullum habere prorſus ex Abaga, qui Tartaris in Perſide imperabat, nec præſentaneum ab alijs ſperare potuiſſet auxilium; ſpe deiectus, inducias cum Bendocdare pro Leone filio ex Aegyptiaco carcere redimendo iniquis legibus pactus eſt: de quo Aytonus hiſtoricus ſic enarrare proſequitur:

Ayto. loc. cit. c. 16.

Rex autem Armeniæ, infeliciſſimis regni ſui rumoribus intellectis, fuit animo ſummoperè perturbatus, nec aliud diu noctuque cogitabat, niſi quomodò Sarracenis poſſet damnum inferre: vndè ſæpius hortaba-

tur

*արեալ եղև և խորտակեալ ի սաստիկ
ի բարկութենէ բաբելոնական զբա-
նայն, կամելով այսպէս ասէ, որ խրա-
տէ և ապատէ ի յորդիս, զոր ինքն սիրէ.
և զոլով նոյն աւրէնն ազգանն օգնու-
թէ, զի միշտ հնազանդ եղև հաւատ-
ապետութեան մերում: սակս այսորիկ
պատշաճաւոր հաւատարեցաք յորդորել
զնէզ և աղաչել զդուշութէ. որպէս
զի, առողջ մնալով պահպանութենն
քաղաքայ ձերոց, տայէք նմին Թագա-
որին ըստ կարի ձերում զնամ խրատս և
զօգնութէ, որ լինիցի հարկաւոր ի
աշխարհին Երբեան: և ոչ թէ նմա
միայն, այլ և զնոյն աւրէնէ սիրելի
որդոյն միտում իշխանին անտիոքայ,
ի պահելոյ զքաղաքն ի ի Քրիստոս
անուն քի: Հ-րեցաւ ի Վիտերբէ. ի
Յզ. յունիս ամսոյ:]

Հ-ղդ մինչ դեռ Հ-յրմէնաւոս պատմի, ի օգնելոյ աշխարհին հայոց, հոգա-
բարձութէ մեծաւ զրէր զայսպիսի Թուղթս անձնաւարտութէց առ նմ
իշխանս արեւելից և արեւմտից. Հ-յն
Թոմ Թգր ոչ կարէր ի ինչ Թանակի և
նէրկայապէս ունել զմերձաւոր օգնու-
թի յարքայէն Թաթարաց Հ-բաղայ,
որ տիրէր ի վր պարսից. և ոչ և այլ
մէ ուսէր. անյոյս լեալ ազատ-ինի յա
մենեցուն, խորհեցաւ Հ-ստակար և
աներաւ դաշամբք միաբանիլ ընդ տա
ճիկ Բէնդոհդարի, ի փրկելոյ զորեղ-
վարեալ որդին նր: զորմէ այսպէս
ճառէ կրօնաւորն պատմիչն Հ-յթում
ի գլուխն. Յզ:

Տորժամ հայոց Թագաւորն լուաւ
զանախորժելի հաւրեաւն Թագաւո-
րութէն նր. յոյժ խռովեցաւ սիրտն
նորա. և ի տուէ և ի գիշերի հանգ-
պաղ խորհէր. Թէ զի արդ կարէր Հ-ստա

ինչ առնել տաճկաց։ վն որոյ բազում անգամ յորդորեաց զԱբաղայն և զԹա-
ղա Թարս առ՝ ի յառնելոյ զմահմետական աղգն նոցին և օգնական լինել քրիս-
տոնէից։ եսկ՝ Աբաղայն՝ վն պատճառ բազմի զոր առնէր ընդ մեբնական իւր
միշտ պատճառէր զինքն։ բղեսաւն առ-
նամբով Աղբրայն հայոց. եթէ ոչ կա-
րէր առնել զօգնութիւն ի Թաթարաց.
առաքեաց դիրեշտակս իւր առ Մուլ
տանն Եգիպտոսի. և միաբանութիւն
արար ընդ նմա. զի ազատեսցէ զորդին
իւր ի գերութենէն տաճկաց։ և սուլ
տանն խոստացաւ նմա արձակել զոր
դին նորա. Եթէ նոյն Աղբրայն հատու-
ցանէր ինքեան զմի ոմն սիրելի բարե
կամ իւր Աղնդոլաշար անուն. որ կայր
ի ձեռս Թաթարաց գերի. և և զա-
ձուր բազաքս ոմանս որք էին մօտ հա
յաստեայ բազաքին և անկեալ էին ի ձեռս
Հեթմոյ ի ժամանակս Հալաւնէի։
Եվ որոյ Աղբրայն հայոց բազում ա
ղաչանօք ընկալաւ զԱնդոլաշար ի
Թաթարաց. և փոխանակ նորա ազա
տեաց զորդին իւրեա և նոյնպէս Մուլ
տանն զամուր բազաքն Թէմիսգակայ.
և զայլ երիս ևս առ երել ի խնդրոյ
նորա։ և այսպէս ազատեցաւ Լեւոն
որդի Աբգարեան հայոց ի ձեռանէ տաճ
կաց։ Աղբր՝ Հեթմ Թագր, զկնի բա
ռասուն և հինգ ամաց տէրութեանն, նո
ղաղաւ որս Թէն իւր Լեւոնի որդւոյ
իւրում. և ինքն Թողեալ զիշխանս աշ
խարհիս, հեռանայր կրօնաւորս
Թէ. և փոխեալ զանունն իւր ըստ սո
վորութեան հայոց, կոչեցաւ Մաքար։
և յետ փոքր ինչ ժամանակի փոխե
ցաւ ի կենացս յամի Ն՚ղ ընդ հանն քրի
ստ. ամ. ՌՀ. ։ Իսկ վերոգրեալ Թագա
ւորն հայոց Լեւոն նղե յոյժ խոհեմ և

tur Abagam, & Tartaros ad ſectam Mahumeticam deſtruendam, & Chriſtianos iuuandos. Sed Abaga propter bella, quæ cum ſuis vicinis gerebat, ſe iugiter excuſabat. Quare conſiderans Rex Armeniæ, ſe non poſſe tunc à Tartaris vllum habere ſubſidium, miſit nuncios ad Sultanum Aegypti, & inducias cum ipſo iniuit, vt Natum ſuum de Sarracenorum carceribus liberaret. Spopõdit Sultanus Regi, ſe eius filium redditurum, dummodò ille ſibi reſtitueret locium quendam ſuum chariſſimum, nomine Angolaſciar, qui captiuus apud Tartaros tenebatur, necnon etiam aliquot Caſtra ciuitatis Aleppi, quæ occupata fuerant tempore Haloòni. Quamobrem Rex multo labore induxit Tartaros ad concedendum Sultano Angolaſciarem, cuius vice recuperauit poſteà filium ſuum; deinde reſtituit eidem Sultano Caſtrum de Tempſach, & alia duo Caſtra dirui fecit ad petitionem illius: & hoc modo è carceribus liberatus fuit filius Regis Armeniæ. *Tum hæc alia de Haytone, eiuſque filio Leone ſubijcit.* Hayton autem poſtquã annos quadraginta quinque Armeniæ regnum tenuerat, illud reliquit, ac tradidit Domino Leoni filio ſuo, ex Aegypti carceribus liberato: & ipſe, renuncians pompis huius ſeculi, eſt Religionem ingreſſus, & vocatus fuit Macharius, mutato proprio nomine iuxta conſuetudinem Armeniorum; & poſt modicum tẽporis ſpatium requieuit in pace anno Domini 1270. * Leo autẽ Rex Ar-

Leo filius Regis Armeniæ ex ægyptiaco carcere redimitur.

Rex Hayton, abdicans ſe regno, fit monachus.

*Ibid. c. 17. & 18.

meniæ, ſupra memoratus, fuit valdè ſapiens, atque prudens, & ſuum regnũ prouidè gubernauit: dilectus fuit nimis tam à ſua gente, quàm à Tartaris, & ex toto animo ſemper ſtuduit deſtruere Sarracenos.

Tum verbis aliquibus interiectis, quibus refert, regnum Turciæ, nuper occupatum à Sarracenis, fuiſſe iterùm ex Abaga Tartarorum Rege recuperatum, hæc alia de eodem Armeniæ Rege Leone tradit. Poſtquàm igitur Abaga de Regno Turciæ ſua vota compleuit, atque Tartari repleti fuere ſpolijs, & diuitijs, quas acquiſierant contra rebelles, & Sarracenos; vocauit ad ſe Regem Armeniæ, & illi obtulit regnum Turciæ, eoquòd pater eius, & ipſe ſemper ſe fideliter geſſerant erga dominium Tartarorum. Rex autem Armeniæ, tanquam ſapiens, atque prudens, pro tanto dono multas Abagæ grates retulit; ſed de illius acceptione ſe prudenter excuſauit, aſſerens, duobus regnis commodè gubernandis ſe non poſſe ſufficere, quia Sultanus Aegypti multà adhuc pollebat potentiâ, & ad damna regni Armeniæ toto conamine incumbebat; quarè ſatis ſibi agere videbatur, ſi poterat ab illo regnum ſuum defendere: conſuluit tamen Abaghæ, quid in regno Turciæ ſtatuere deberet, antequàm recederet, vt de rebellione nequaquã poſteà dubitaret; nimirùm, quòd in plures partes dictum regnum diuideret, & ſingulas traderet ſingulis rectoribus gubernãdas, nec vlli Sarracenorum dominium in Turcia con-

Leo Rex Arm. oblatum ſibi a Tartaris, Turciæ Regnum reſuſat.

69 70 71

ենաստուն. և խնամարկութիւբ մեծաւ առաջնորդեալ զԱպաքաւորութեանն իւրում սկսեալ յոյժ եղև ազգին իւրեան և Թաթարաց. և ամենայնիւ միշտ հոգայաւ աւելով զառաձեկս։]

Եւ յետ բանից ոմանց, որովք ասէր, Թէ հաբաղայ արքային Թաթարաց ա ծեալ էր սիրս անդամ ընդ ի ենաստուբիւբ իւրով զաշխարհն Թուրքաստանի, որ ապստամբեալ ի Թաթարաց, և դեալ էր ձինքն ի ներքոյ աերութեան տաճկաց։ ընկնելով զբանն իւր ի վերայ արքային հայոց լեւոնի. ասէ այսպէս. հաբդ հաբաղայն յորժամ լցոյց զգան կութիւն իւր ի վերայ Թագաւորէն Թուրքստանի. և Թաթարքն փառաւորեցեալ էին ընչօք և աւարաւք տաճկաց, և ապըստամբեցին. կոչէաց առ ինքն զԹագն հայոց զլեւոն. և կամէր տալ նմա զաշխարհս Թուրքստանի. վասն զի նա, և հայքն իւր միշտ պահեալ էին զհաւատարմութիւբն իւրէաց առ Թաթարս։ Իսկ արքայն հայոց, դողով խոհեմ, և իմաստուն. յոյժ գոհացաւ զհաբաղայէն վասն մեծի պարգեւին. բայց ոչ կամեցաւ առնուլ զինս. պատճառելով զինքն. և ասելով. Թէ ոչ էր բաւական նմա վասն պահպանութիւբ երկուց Թագաւորութեացն զի լցուլտանն եգիպտոսի ունէր տակաւին բազում զօրութիւն. և նոցա ջանայր աւերել զԹագաւորութիւն հայոց։ վասն որոյ համարէր ինքեանն բաւական. եԹէ պահէր միայն զԹագաւորութիւն իւր ի բռնաւորութենէ Թուրքաց։ Եւ ապա նոյն արքայն լեւոն եառ խորհուրդ ընդ հաբաղային վասն պահպանութեան աշխարհին Թուրքստանի. զի մի այնուհետեւ լինիցի ապըստամբ։ ասելով. ԵԹէ պարտ էր բաժանել զնոյն աշխարհն ի յոլով մասունս. և դնել ի

ցՁ

ՀԲ

72

ՀԳ

73

ՀԴ

74

ՀԵ

եւ եւ բաբանչիւր մասին ղյատուկ առաքեսցէ. եւ զոչսը տաճիկ Թաղուլ տեսցէ յայնմ աշխարհին։ Եւ այնպէս էառ զերկրաւս արքային հայոց. եւ հրամայեաց առնել այսպէս ։ Եւ զինի այսոցիկ նոյն արքայն աղաչէր զՀայքայաղն. զի կամեսցէ գնալ զօրօք բազմօք. եւ ազատել զերկիրն ի ձեռաց անհաւատից։ Եւ նա խոստացաւ առնել զայդ բոլորով զօրութեամբ ։ Եւ էառ խրատ արքային. առաքել զհրեշտակս իւր առ Պապն հռոմայեցւոց, եւ առ այլ իշխանս քրիստոնէից վասն օգնութեան երկրին սրբոյ] մինչ եւ ցասաւ պատմիչն Հեթում ։

Հայդ մինչ լինէին այսոքիկ. սրբազան հայրապետն հռոմայեցւոց իւրոց տասնեւորդ վասն առաքելոյ զմեծամեծ օգնութեն զօրացս առ ի փրկել զերկիրս քաղաքին Երուսաղէմ. կամէր առնել տիեզերական ժողով ի քաղաքին Լուգդոնի յամի տեառն. ռ. մ. հ. գ. վասն որոյ հրաւիրեաց ի ժողովն զամենայն իշխանս քրիստոնէից. եւ մանաւանդ զսրբազան հայոց. աղաչելով զնա. զի առաքեսցէ առ ինքն զպատմութենէն կեսայ սբ ժողովոյն, եւ այլոց ժողովոց, զոր ունէր հայ գրով. եւ զնդ տեսին առաքեսցէ եւս զնմանատուն Թարգմանիչս ։ եւ զնոյն եւս գրեաց առ Լիա Թուղկոսն հայոց ։ եւ Թղթով ան Հնեաց Պատրիարգին Երուսաղէմայ, եւ Եպիսկոպոսին անտիոքայ, հղեալ վասն երթոյ այսոքիկ ։

Եւ ապա նկին եւս ի նոյն ժողովն հրեշտակքն Աբգրին Թագաւորէ. եւ ուրախութեամբ հարցին մեծաւ ընդունելեաւք նղու Թուղկն նորա ի մէջ ժողովոյն. որով նա ազաչէր. զի միաբանեալքն զօրութիւքն քրիստոնէից

concederet. Accepit Abaga consilium Regis Armeniæ; atque iussit, nullum Sarracenum in illis terris dominium obtinere. His itaque peractis, idem Rex Abagam rogauit, vt vellet ad liberationem Terræ sanctæ incumbere, & ipsam eruere de manibus Paganorum; quod Abaga promisit totis viribus se facturum; Regique consilium dedit, vt mitteret nuncios suos ad Papam, & alios Principes, ac dominos Christianorum pro subsidio Terræ sanctæ.] Hucusque Aytonus.

Abaga Rex Tartar. Armenios hortatur, vt pro subsidio Terræ sanctæ Legatos mittant ad Papam.

Intereà Dominus Papa Gregorius X. anno salutis 1273. ad œcumenicam Synodum Lugduni ob submittenda potissimè terræ sanctæ subsidia celebrandam animum adijciens, inter cæteros Orbis Christiani Principes, Armeniæ quoque Regem ad Concilium inuitauit [a]; quem rogauit prætereà, vt ad se integra Nicenæ Synodi acta, quæ Armeno idiomate scripta habebat, vnà cum alijs Concilijs, ac peritissimis interpretibus mitteret. eodem quoque argumento ad Armeniorum Catholicum [b], seu Patriarcham scripsit; ac prouinciam Hierosolymorum Patriarchæ, atque Episcopo Anteradensi eadem Concilia ad se transmittendi imposuit [c].

Oecum. Concil. Lugdunense 11.

a Greg. lib. 2. epist. 1.

b Reg. post eandem epist.

c ibid. ep. 2.

Fuerunt autem in prædicto Concilio cum ingenti Patrum lætitia lectæ Abaghæ Tartarorum Regis litteræ de coniungendis cum Christianis Principibus aduersus Sarracenos armis ob Christianam propagandam religionem, & auditi eiusdem Tartarici

Hist. Concilij Lugd. 11. tom. 3. par. 2.

tarici Regis Oratores, qui etiam ſacris baptiſmalibus initiati fuerunt à Petro Cardin. Epiſcopo Oſtienſi, qui poſteà ipſi Gregorio in Pontificatu ſuccedens, dictus fuit Innocentius V.

Oratores Tartarici Regis veniunt ad Concil. Lugd.

Biennio verò à Concilij celebratione dilapſo, videntes Sarraceni, Leonem Regem Armeniæ, priſtina, quam eius Pater Hayton cum ipſis olim coiuerat, pace poſthabita, ſe iterum Tartaris in ſuam ipſorum perniciem addixiſſe, in Armeniam denuò irrupere; à quibus inflictas clades Marinus Sanutus his verbis deſcribit: *Eodem anno*, videlicet à Virginis partu 1275. *Bendocdar, qui vocabatur Malec Madauar, percurrit planum Armeniæ, & percuſsit in ore gladij vltra viginti millia hominum, captiuos trahens ſecum pueros, & puellas vſque ad decem millia; equos verò, & animalia maiora, & minora vſque ad trecenta millia. Rex autem cum equitibus ad montana perrexit: mercatores, & cæteri, qui potuerunt, cum rebus ſuis cum nauibus per mare periculum euadentes, in piratarum ceciderunt manus; deinde Ptolemaidam peruenerunt.*

San. lib. 3. par. 12. cap. 14.

Sultanus Aegypti populatur Armeniã.

His ergo Armenia barbarorum diuexata conflictibus, ac breui temporis ſpatio funditùs bis euerſa, funeſtiſſimo iacebat in luctu; cum Abaga Tartarorum in Perſide, regniſque finitimis Rex, fratrem ſuum Mangodamor ad perdendos, excindendoſque Sarracenos cum ampliſſimo immiſit exercitu, cui etiam

Leo

75 Հե

ընդ դէմ տաճկաց, վն տարած էլոյ ընդ ամ աիեղէրս գհամբաան քի: Եւ Թա Թարաց հրեշտակքն, որք ոչ ունէին գմկրտուԹի, մկրտեցան անդ ի տէր Գէաբրասէ կարդինալ Եպիսկոպն օվստիայ. որ յետոյ գինն վերոգրեալ Գ-բնդր բնոսի պապին, նստաւ ի յաԹոռն սր բոյն Գէաբրասի. և կոչեցաւ Իննը ջէնտիոս հինգէրորդ:

Իսկ յետ երկուց ամաց անցանէլոյ ի ժողովոյն այնմանէ. առնանէլով տաճիկքն. ԵԹէ արքայն հայոց Լեւոն միաբանեալ ընդ ԹաԹարս, մերժէր գնաւսաղուԹիւն արարեալ յառաջ ընդ ՀէԹմոյ հօրն նորա. մանն ի վոքր հայաստանն. և աւերեցին գնա ամ=ոպ պատմէ Մանուէլ ի ՟Գ. գլխոն. ի. Ժբ. հատորն. և ի Ժդ գլուխն. ասելով այսպէս: Էյսմի Ծնընդ դեանն քի. ռ. ո. ՟Ջ. Է. բնդ-ոհդ-ար սուլտանն եգիպտոսի աւերեաց գհայաստան. և ի սուբսուէրի մանեաց առաւել քան զքսան հազար մարդիկս. և դերիվարեաց տասն հազար ուսանող և դպրատէս. և բերին ընդ նոր Նիս և անասունս մինչ և յերկիր հարնոր հազար: և արքայն ընդ Նիսւորան հայոց փախեան ի լերինս. եսկ վաճառականքն և այլք նաւով փախչէլով ընդ ծով, անկին ի ձեռս գողոց:]

Հաւդ յորժամ աշխարհն հայոց ճայր ի խոր խռովութիւն ապստամբէին այսորիկ. գն ի մէջ փոքր ինչ ժամանակն երկու անգամ սպանող եղեալ էր առնանէլն ի տաճկաց: յորմէ ամ հաշտեալ Թագաւորն պարսկաստան Թա Թարաց առաքեաց գևղբայրն իւր գմանգոդամոր հանդերձ զօրօք բազմօք, վն տատապելոյ և կործանելոյ արմատակն զաղգն տաճկաց: և արքայն

յղէ հա-

հայոց Լեւոն միացոյց ընդ նմա զկողբ
րագդին դասս զինառորս նորոց : Եւ
ձառէ զայս ամս պատմիչն Հեթում ՝ի
ՅԹ. գլուխ պատմութեանն նորոց այս
պիսի բանիւ :

Leo Armeniorum Rex ſe coniun xit, florenti Chriſtianorum militum agmine ſuccinctus. quales verò ſucceſſus tanti operis expeditio dederit, his memorat Aytonus : Loc. ſuperiùs cit. cap. 19.

78

Ժամանակի հասանել ժամանակ, յորժամ
ազբաղա կարէր առնել պատերազմ
ընդ դէմ Մուլտանին Եգիպտոսի.
առաքեաց զմանգուդամոր զեղբայրն
իւր յաշխարհն ասորոց հանդերձ երե
սուն հազար Թաթարօք: և հրամա
յեաց, զի եթէ Մուլտանն գայր ընդ
առաջ նորայ, քաջապէս մարտանչելով
յաղթահարեսցին զնմա. ապա թէ
Մուլտանն խոտորէր ՝ի նորայանէ ճամ
բէն, և եղեսցին ընդ իշխանութիւ
իւրեանց զամն բերթս և զքաղաքս. և
տացին պահել զնոսա քրիստոնէից :
Ազդ եբրև Մանգուդամոր եհաս յա
շխարհն հայոց. առաքեաց, և կո
չեաց առ ինքն զարքայն հայոց. և նա
եկեալ ընդ զինառորս նորս. նստին ՝ի
միասին. և մտին ՝ի Թադաւորութի
ասորոց. և ասպատակեցին զնա ամս
մինչ և ՝ի քաղաքն Ազման, որ այժմ
կոչի Քամելլա. և կայ ՝ի մէջ աշ
խարհին : Եւ դէմ յանդիման նոյն
քաղաքին Մուլտանն ժողովեալ էր
զզօրս իւրեան, զի մարտիցէ ընդ Թա
թարս : Ձի որոյ կալով ՝ի դիմի տա
ճիկք. և ՝ի դիմացէ քրիստոնէայք ընդ
Թաթարս. սկսին մեծ-մեծ պատե
րազմ ընդ միմեանս : Իսկ արքայն
հայոց և քրիստոնէայքն, որք էին ՝ի
յաջակողմն զօրացն իւրեանց, քաջա
պէս զինեալք, խորտակեցին զձախա
կողմն տաճկական զօրացդ. և փա
խուցին մինչ և ՝ի քաղաքն Ազման :
Նմանապէս և Ազմալէկ զօրապետն
Թաթարաց կոտրեաց զմիւս կողմն

Termino veniente, in quo Abaga bellum mouere potuit contra Sultanum Aegypti, præcepit, vt Mangodamor frater ſuus cum triginta millibus Tartarorum in regnum Syriæ ſe transferret, ac ſi fortè obuiam illi veniret Sultanus pugnandi cauſa, ipſum ſtrenuè debellaret; ſin verò Sultanus vitaret prælium, ipſe Terras, & Caſtra occuparet, & cuſtodiendas traderet Chriſtianis. Cum autem Mangodamor ad Armeniæ regnum peruenisſet, ad ſe accerſiri iuſſit Regem Armeniorum, qui ſtatim venit cum pulchra equitum turma: atque vnà ſimul Syriæ regnum ingreſſi, totam Regionem deuaſtarunt vſque ad Ciuitatem Amàn, quæ nunc appellatur Camella, & in medio regni Syriæ ſita eſt. in conſpectu autem huius ciuitatis eſt quædam valde ſpecioſa planities, in qua Sultanus ſuum collegit exercitum, vt prælìaretur cum Tartaris. Itaque Sarraceni ex vna parte, & Chriſtiani cum Tartaris ex aduerſo, ingens prælium iniuere. Rex Armeniæ cum Chriſtianis ducens cornu dextrum exercitus, inuaſit ſiniſtrum exercitus Sultani, & inimicos ſtrenuè fugauit vſque ad Ciuitatem Amàn. Similiter Amalech Tartarorum Dux alterum cornu exercitus Sultani viriliter infregit, ac fu-

Tartari cũ Armenis bellum in Sarracenos ſuſcipiunt in Syria.

Victoria potiti, fugant hoſtes.

gauit

gauit per tres diætas vſque ad ciuitatem Turaræ : cumque exiſtimarent, Sultani potentiam profligatam, & diſſipatam fuiſſe; ecce Mangodamor, qui nunquàm diſcrimina viderat præliorum, timens de quibuſdam Sarracenis, qui Arabico idiomate Bedini vocabantur, abſque rationabili cauſa retroceſſit, Campum victoriæ deſerens, & Regem Armeniæ, atque alterum Ducem ſuum, qui inimicos perſequuti fuerant, derelinquens. Quando Sultanus, qui omnia amiſiſſe crediderat, vidit Campum belli vacuum, & omnino derelictum, conſtitit ſuper collem quendam cum multis militibus ſuis armatis, ibique ſeipſum muniuit. Rex autem Armeniæ, rediens è conflictu, cum non inueniſſet in campo Mangodamor, valde obſtupuit; ſed accepta viæ notitia, quà ille regreſſus erat, ſtatim poſt eum abijt. Amalech verò, qui fugientes Sarracenos inſequutus fuerat vlteriùs, per biduum expectauit, exiſtimans, dominum ſuum Mangodamor poſt ipſum, ſicut debuit, equitaſſe, vt Prouinciam, & inimicos, de quibus ipſe victoriam retulerat, ſubiugaret: ſed poſteà cognita de receſſu Mangodomor veritate, poſt ipſum ire feſtinauit, victoriam derelinquens: deniquè illum inuenerunt ad ripam fluminis Euphratis expectantem. Poſthæc Tartari ad ſuas Prouincias ſunt reuerſi: Rex autem Armeniæ cum gente ſua multos in eo bello labores, & incommoda paſſus eſt; nam propter

Ignauiâ Tartarici Ducis victoriæ fructũ amittunt.

ձգաւաց Մուլամանին. և փախոյց զնա զերիա աճուրս մինչ և ի քաղաքն Մուրատայ. Եւ յորժամ ոչընչաց յուցեալ հալածողին զղօրուն Մուլ ամանին. ահա Մանգոդամոր, որ ոչերբեք տեսեալ էր զարհուրանս պատերազմի, ահաբեկեալ ի տագնապ սմանց, բնդին կոչեցելոց արաբերէն. դարձաւ ի յետս առանց հարկաւորապատճառի. և եթող զհետեւողին յաղթուն այսպիսի թողեալ և ընդ նմին զաբբայն հայոց, և զմիւս զօրապետան իւր, որ յաղթողք ընթանային զկնի ընդհալածելոց: Զայն երբեմն Մուլ ամանն եռեսս դառնալին պատերազմի թողեալ դաշտարկ. փութացաւ ամրացուցանել զինքն ի վեր լերին ուրուք հանդերձ բազում զինուորօք իւրով: Ուստի դարձեալ ի յետս աբբային հայոց. և ոչ գտեալ զմանգոդոմոր, յոյժ զարմացաւ. և ծանեալ զձանապարհ ընթացմանն իւրոյ. փութով գնաց զկնի հետիոտնորայ: Իսկ Ամալէկ, որ հալած եալ էր զփախուստս կան տաճիկս ի հեռաւորագոյն տեղի, համբերելով անդ սպասեաց տեառն իւրում Մանգոդոմորի զաւուրս եր կուս. զի կարծէր Թէ նա եկեալ էր զկնի իւր հասուցանել զյաղթութիւն ի վերջն, և դնել զաշխարհն ընդհնազանդութիւն իւրով: բայց յորժամ և ինքն գիտաց զձշմարտութիւն դարձից նորայ. փութացաւ գնալ զկնի իւր. և եթող զյաղթութիւն: Եւ ապա երկեան գտին զՄանգոդոմոր որ սպասէր ի վեր գետափին Եփրատէս: Եւ յետ այսորիկ դարձան Թաթարքն յաշխարհս իւրեանց. Իսկ աբբայն և զինուորքն հայոց բազում աշխատութիւն և վշաս քաշեցին ընդ ճանա-

իւր-

պարհս եւ. քանզի վն երկարութիւն ճանապարհ հինն. եւ վն պակասութիւն կերակրոց եւ խոտոց, այնքան տկարացեալ էին երիվարքն եւ բեռնք. մինչ զի ոչնս կարէին ընթանալ. ուստի երթալով բռնաւորեալքն չիոմ-ապէս եւ զառեալք ի միմեանց, գառեալ էին ի տաճկաց. եւ սպանանեալ էին առանց ողորմութիւն. վն որոյ կորեաւ մեծ-ագոյն մաս զօրացն հայոց. մանաւանդ ամ զօրագլխացն եւ պարոնքն. եւ աղէտս այս հանդիպեցաւ ի Թուականութիւն փրկչին. ռ. ամ. ձ. բ.]

Եւ արդ՝ յորժամ այսքան Թաթարաց ազբատ լուաւ զկորուստ նո- խանացեալ յաղթութեն վն մեծի ծուլութիւն եղբօրն եւրոյ. յոյժ բար կացաւ. եւ մինչ առնէր նոր պատրաստութիւն պատերազմի առ ի հնազան դեղուցանել զասորըստանն. ինքն եւ համադգամար եղբայրն վաղճանեցան հնարիւ եւ խաբէութիւ տաճկաց. դեղ մահու սպրդուցեալ նոցա. Եւ ինչ նորա Մահմադրդոս երրորդ եղբայրն եղեւ Թագաւոր պարսկաստան Թաթարաց. եւ սա սկսեալ ի ժամանակ մանկութիւն եւրոյ. եւ կոչեցեալ Նի- կողայոս. յետոյ ուրացաւ զքն. եւ եղեւ տաճիկ. եւ կոչեցաւ Մահմէտ. եւ հալած-ուն մեծ արար եկեղեցւոյն քի. վն որոյ գոլով պատուհասեալ յայ, սպանանեցաւ յաղբոնէ Թոռոյ նե- բէան. որ փոխանակ նորա նստաւ ի յաթոռ Թգրուիկ պարսից. Բայց աղբոնն եղեւ յոյժ բարեկամ քրիստո- նէից. եւ յանկանայր տարած-ել զհա- ւատն քի ընդ ամ երկիր. եւ աւ- երել զմահմետականն չար աղանդն. զորմէ ասէ Հեթում պատմիչ ի. եգ. գլուխ. աղբոնն որդի աղ բաղայ՝ եղեւ

ի ամ յոյժ

84 itineris longitudinem, & penuriam pabulorum equi Chriſtianorum fuerunt adeò fatigati, vt vix incedere poſſent: vndè ſeparatim Chriſtiani per deuia incedentes, à Sarracenis ſæpiùs inueniebantur, & abſque miſericordia crudeliter interficiebantur; quamobrem maior pars exercitus Regis Armeniæ amiſſa fuit, & Proceres quaſi omnes. Accidit autem Mangodomor hoc infortunium anno Domini 1282.]

Agmen Armenicũ ultra in reditu dana ſubit.

85 Porrò dum Abaga Tartarorum Rex, qui prædictæ victoriæ fructum ob fratris ignauiam iam amiſſum audierat, nouos militum delectus ad Syriam ſubijciendam inſtrueret, vnà cum eodem fratre ſuo Mangodomor, Sarracenorum dolo, veneno ſublatus eſt; eique ſucceſſit Tangodor, alius eius frater, Chriſtiano quidem baptiſmate initiatus in pueritia, ac Nicolaus vocatus; ſed qui poſteà à Chriſtiana in Mahometicam fidem deſciſcens, Mahometes appellatus fuit, diramque in Eccleſiam perſecutionem exercuit. à ſceleſtiſsimo tandem Apoſtata debitas

Reges Tartarorum.

86 pœnas vltio diuina repetijt, dum ab Argone nepote, quem ipſe occidi iuſſerat, & regno, & vita priuatus eſt. Fuit autem Argon Chriſtianorum ſtudioſiſſimus, eorumque religioni ampliandæ, & Mahometicæ ſectæ deſtruendæ ex animo intentus; de quo hæc proſequitur idem Aytonus: *Argon filius Abaghæ fuit aſpectu pulcherrimus, & in dominio ſuo viriliter, ac prudenter ſe geſsit; Chriſtianos dilexit, & plurimum ho-* Ibid c. 23.

norauit; Eccleſias, quas Mahometes dirui fecerat, reparauit. Vndè ad eum acceſſerunt Rex Armeniæ, & Rex Georgiæ, multique alij Chriſtiani Orientales, illum deprecantes, vt Terram ſanctam è Sarracenorum manibus liberaret; quorum petitionibus benignè reſpondit Argon, ſe libenter, quicquid poſſet, facturum ad honorem Dei, & fidei Chriſtianæ. quapropter quærebat fœdus pacis componere cum vicinis, vt ſecuriùs ire poſſet ad acquirendam Terram ſanctam.

Idem Tartarus Rex Honorium IV. Rom. Pont. & Francorum, ac Siciliæ Reges litteris [a] eſt hortatus, vt cum ipſo ad Sarracenos debellandos vires coniungerent: Nicolao etiam IV. ſe egregiè erga Chriſtianam religionem affectum exhibuit [b] per Oratores, qui Papæ ſignificarunt [c], Argonem in ciuitate Hieroſolymitana, ſi eam è tyrannide Sarracenorum eripi contigiſſet, lauacro baptiſmali renaſci meditatum. Interim, defuncto Armeniæ Rege Leone II., Armeno Regno præficitur Hayton II. eius filius, de quo plura in capite mox ſequente.

a Extāt in regeſt. Honorij, lib. 3. pag. 128 nu. 22.

b Nicol. lib. 1. epiſt. 12.

c ibid. epiſt. 17.

ՀԷ 87

յոյժ պեղեցիկ առնլեամբ. և առաքնոր դեսպ զԱպաւաՀորութենն ետ քաջալպէս և խոհեմաբար. սիրէր և պատուէր զքրիստոնեայսն. և նորոգեաց զամ եկեղեցիս նոցայ, զոր աւերեալ էր յառաջ ւմահմետ: վն որոյ մատուն առ նմա Ծագաւորքն հայոց և վրաց, և բազում այլ քրիստոնեայք արևել ցից. և աղաչեցին զնա. զի մրկեսցէ զՔրիստոնեայսն ի ձեռաց տաճկաց: Եւ հաղորդն պատասխանի ետ նոցա քաղցրաբար աչօք. և ասաց, Թէ ես կամիմ ըստ կարի նմանել առնել զամ ինչ վն փառաց այ և քրիստոնէական սէ հաւատոց. Եւ սակս այսորիկ խորհէր միաբանել ընդ սերձաւորս այլ ազգաց. զի կարասցէ առանց կարծեաց ձեռամբ գնալ ի մրկութենէ Երկրին սրբոյ.]

ՀՀ 88

[Եւսկ ասպա նոյն աղբարն Թաթարաց հաղորդն՝ գրեաց Թուղթս առ սրբազան հայրապետն Հռոմայ Հ՚ նորհոս չորրորդ. և եւս առ Թագաւորսն գեռանցոս և սիկիլիայ. զի կամեսցին միաբանել զղջութենէս ի բնանց ընդ ինքեանն վն յաղթահարելոյ զհպարտ տուԹենն տաճկաց. Եւս եւս առաքեաց զհրէշտակս ետ առ Պապն Երկ կողայոս չորրորդ, հետեւօղն Հռոմ բնոսկ. վն ցուցանելոյ նմա զէրն մեծ, զոր առնէր առ հաւատան քն: Եւ հրեշտակքն պատմեցին սէ Պապին. ԹԷ հաղորդն կամէր մկրտիլ ի սէ քաղաքն Երուսաղէմայ. յորժամ աղաւաէր զնա ի ձեռաչն անհաւատից հաղորդ՝ ի յաՀուդս այսպիսի վտանգաց՝ յասան կենացս արքայն հայոց Լեւոն եկելոցդ. յետ որոյ նստաւ ի յաԹոռ Թագաւորութենն Հեթում եկելոցդ, որդի նորա. զորմէ ձառելոց եմք ի հետագայ գլուխս.]

ԺԵ. ՏԱՐԻ

Հայոց Պատմութիւն.

ԿԼՈՒԽ. ԻԶ.

ՀԱՅ. ՏԷր Յակոբ՚ի Սիսոյ, ամս. Ի. Եւ Տէր Ստեփաննոս. ում ամ՚ի տորմ աՀուրան եղև անհաւքին աղէտ. զի անօրէն գոռոզ Սուլտանն Եգիպ տոսն՝ բանդեալ աՀ Եբեաց զաթոռ լուսաւորչին հայոց սրբոյն Գրիգո րի զկալոյն հռոմայական. և՚ ի տուբ տուսերն մաշեաց զամենեսեան. և զհաւատեալսն վաՀեաց՚ի գերուԹիւն. ընդ որս և զհայրապետեան Ստեփան նոս. որ անդ վաղձանեցաւ՚. Նոյնպէս և զաջն լուսաւորչին մերոյ սրբոյն Գրիգորի և այլ բազում սրբոց վկա յից Ն՚չխարս. և աէրունական սբ Նշանն անդ տարեալ Էր. յորժամ եմուտ յա պարանս նոցա. ած պատժեաց զնո սա մահու ամբ. որպէս՚ի Հեռն տա պանակին զայլ ազգին. մինչ զի ան համար և անԹիւ Էին մեռանելքն. մինչ և դարձուցին զպանչելագործ աչն սբ առ բարեպաշտ Թագաւորն մեր Հե Թում. և ապա դադարեաց ցասու Թի՚ն նոցանէ.

ԺԷ. ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին.

ՅՈրժամ Հեթում Թագաւորն Հայաստանեայց Էառ՚ի Հեռս զհայրական գաՀ աթոռն. առաքեաց վաղվաղակի առ Ներկոզայոս Ջորջոզ, պապն Հռոմայ, զպատուրն Յովհան Նէս՚ի մնաւէկօզմինայ՚ի կարգէ գրաՀաւօրացն. ցուցանել առաքելա կան սբ աԹոռոյն զսէր նւր և զհնա զանդուԹի՚ն. և խնդրեաց՚ի նմանէ

ն գ ընդու-

EX ARMENA

Hiſtoria.

Caput XXVI.

DOmnus Iacobus Siſinſis, an. 20. LXXI.
Domnus Stephanus, annũ vnũ. LXXII.
Tempore iſtius magnum accidit infortunium: impius enim, ac infidelis Sultanus Ægypti Sedem diui Gregorij Armeniorum illuminatoris euertit, Armenoſq. propemodùm omnes occidione trucidauit, reliquos ſecum ducens captiuos vnà cum Stephano eorum Patriarcha, qui ibi diem ſuum obiuit: ſimiliter & ſancti illuminatoris noſtri Gregorij dexteram, & aliorum ſanctorũ Martyrum reliquias; & partem ſacroſanctæ Crucis Domini noſtri ſecum illuc aſportauit. Sed ingrediente illo cum ſacris hiſce reliquijs in regnum ſuum, puniuit Dominus populũ eius peſtilentià, quemadmodùm accidit Philiſthæis per Arcam Teſtamenti; adeò vt innumeri penè forent, qui moriebantur: nec planè vnquàm ab eis indignatio Dei ceſſauit, quouſque ſanctam, admirandamq. diui Gregorij dexteram reſtituentes, ad piiſſimum Regẽ noſtrũ Haytonẽ remiſerũt.

Armenia à Sarracenis vaſtatur.

ANNOTATIO.

VIxdum Hayton Rex Armeniæ ſceptrum paternum capeſſiuerat, cum Fratrem Ioannem de Montecoruino Ordinis Minorum ad Nicolaum IV. Summ Pont. deſtinans, ſe Apoſtolicæ Sedis obſequijs addictiſſimum demonſtrauit, & in Eccleſiæ Romanæ communionem admitti petiuit; quem

Legatio Armeni Regis ad Roman. Pontificem.

Nicolaus ſinu excipiens amantiſſimo, eandem fidei formam, quæ olim à Clemente IV.* Michaëli Palæologo Græcorum Imperatori fuerat propoſita, a dipſum cum hac tranſmiſit epiſtola;

* Clem. IV tom. 2. epiſt. 333.

Chariſs. in Chriſto filio Haytoni, Regi Armeniæ illuſtri, Nicolaus PP. IV.

Nicol. IV. lib. 2. epiſt. 50.

GErentes in terris, licet inſufficientibus meritis, vices Chriſti, grandi, nec immeritò, lætitia & exultatione perfundimur, cum ad noſtrum peruenire contingat auditum, quòd corda Regum, & Principum terrenorum ſummi Regis, per quem potentatus altitudine præeminent, beneplacitis ſe coaptant. Nuper etenim audiuimus, & lætati ſumus in Domino vehementer, dilecto filio Fratre Ioanne de Montecoruino de Ordine Minorum, latore præſentium, Nobis ex parte Regia referente, quòd erga Romanam Eccleſiam, cunctorum matrem fidelium & magiſtram feruentis deuotionis geris affectum; quòdque ad habendam cum eadem Eccleſia tanquam Princeps catholicus vnionem, in te voluntatis vigere dignoſcitur promptitudo. Subiunxit quoque Fratris memorati relatio, quòd claræ memoriæ * pater tuus, veluti obedientiæ filius, & catholicus Chriſtianus, mortem ſubijt temporalem. Re vera, fili chariſſime, tam gratis, tamque acceptis rumoribus intellectis, cor noſtrum in Domino vbe-

* Leo II. vitâ exceſſerat.

ընդունել 'ի հաղորդութիւն հռոմէական եկեղեցոյն : Եւ Նիկողայոս ընկալաւ զնա հայրական սիրով, և առաքեաց նմա զիւրդիա, և զդաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ . զի ընկալեալ լիցի 'ի նմանէ . որ է այս .

աշխ սիրելի որդեդ մեր 'ի քս , և զի լսասցած արքայդ հայոց Հեթում, Նիկողայոս չորրորդ , պապս .

Եւ քանզի 'ի երկրի միանաւորդ ևմք քն Թեսիա անսարժանապէս, իբրև ուրեմն լսեաք զնա ուրախութիւն և ուրախութիւն մեծաւ 'ի լսել . Եթէ սիրաք եր հրայինն Թագաւորացդ և իշխանացդ յարմարեն զինքեանս հաճոյից երկնից Թագաւորին, որով աւելորդիք և իշխանութիւնքս բարձրանան : Զի որոյ եկեալ է առ մեզ 'ի կողմանէ որ քուհանայն բարձրութիւնդ սիրելի որդին մեր պատուի Յովհաննէս 'ի մնաւոր կուղինայ 'ի կարգէ քրոնաւորաց առաքեալ քաղցրոյ տայ նորին Թղթոյս այսորիկ : յորմէ լուաք . և ուրախացաք յոյժ 'ի տէր . զի դու ջերմեռանդ սիրով պատուես զառաքելական աթ եկեղեցիս հռոմայեցւոց, և ուսուցիչ աւելի հաւատացելոց . և զի կատիս բաղձանօք որպէս ուղղափառ իշխանդ գալ 'ի միութիւն սորին եկեղեցւոյնոյնա և պատմեաց մեզ վերոգրեալ Պատուին . Եթէ հայրն քոյ լուսաւորեալ յիշատակն փոխեցաւ 'ի ժամանակական կենացս որպէս ոդի հնազանդութիւն , և ուղղափառ քրիստոնեայ : Որոյ ազգաւ երբեմն լուաք մեք . որդի սիրելի . զայդպիսին ախորժելի զրոյցս , ցնծացաւ սիրտս մեր 'ի տէր անձառելի խնդութիւն զի մեծաւ փափաքանօք եմք ցանկացողք

հո-

հոգւոց փրկութէ . և կամիմք ըստ պարտի հովուապետութէս մերոյ , զի ամէն մարդ փրկեսցի ։

Մակս այսորիկ յոյժ աղաչեմք զար քայական բարձրութիդ , և յորդորեմք ի միած ին որդին այ. որպէս զի ուղղէլով զաչս մտաց ի ակր . և հաստատ տելով զինատ որութիդ ի կատարեալ գործս բարի գործոց . Ջանասցիս միշտ պահել անշարժ և հաստատուն ի մէջ առաքեալն սրտիդ քոյ զասացեալ բարի կամս , և զդովելի կնճռեանդ դութիդ ։ քանզի մեք յոժար կամօք և ուրախութէ սկ սակս , ընդունիմք զքեզ որպէս զորդի սիրելի ի միութէ և հաղորդութէ առաքելական ևկեղեցւոյս . աղաչելով բազկատարած պաղատանօք , և զարթուցանելով հայրական յորդորմամբ զքեզ զգապատիս բարձրութիդ . զի ըստ առենայնի պատրաստ լինիս մեզ ընդունել և գործով կատարել զիրկչական վարդապետութէն ասացեալ Պատրոյն և այլոց ընկերաց իւրոց . և Ջանիս հոգալոյս ածել ի սէն զամ հայրապետս և ժողովուրդս հայաստանեայց ։ Եւ այսպէս զարթուն կացցես ի կատարել զիրողութէս զայ սոսիկ . որպէս զի կարասցիս զարժանի վարձս առնուլ ի տեառնէ , որ փոխանակ փոքուց զմեծամեծս պարգեւէ. և մանաւանդ զի առաքել մեծահռչակեացն համբաւ անուանն քոյ . և արժանի եղիցիս ունել զնորհս առաքելական սբ աթոռոյս , որ բաշխէ զնա յօժարապէս որդւոց հնազանդելոց ։

Հաւատս բարեպաշտ շնորհաց գոհութիս տատուցանեմք Քրիստոսի մեծ վայելչութէդ . էս զի յոյժ բաբեխո-

Ե vberibus gaudijs exultauit, cum animarum ſalutem, quam in cunctis mortalibus ex debito paſtoralis officij exquirimus, votis feruentibus cupiamus.

7 Rogamus itaque Celſitudinem regiam, & hortamur in Filio Dei Patris, quatenus mentis oculis erectis ad Dominum, tuæque intentionis propoſito directo ſalubriter ad exercitium laudabilium actionum, deuotionem, & voluntatem prædictas, dignis præconijs attollendas, ſtabili mente continues, ac intra tui pectoris thalamum ſummoperè ſtu-

Ը 8 deas conſeruare. Nos enim te, tanquàm filium prædilectum, ad vnionem lætanter recipimus Eccleſiæ memoratæ; penes magnitudinem regiam precibus inſiſtentes vberibus, eamque paternis exhortationibus excitantes; vt eiuſdem Romanæ Eccleſiæ, dictique Fratris, & ſociorum ſuorum doctrinam, quæ ſalutis commoda ſubminiſtrat, in omnibus promptus, & efficax exequaris; ad receptionem celerem, & efficacem executionem illius, Prælatos;

Թ 9 & populum Armenorum, regiæ ditioni ſubiectum, ſolicitis ſtudijs inducendo: ſic te in præmiſſis cura vigili habiturus, vt à Domino proinde præmium conſequi valeas, pro minimis grandia largiente; tui nominis fama incrementa ſuſcipiat; & Sedis Apoſtolicæ gratiam, quam libenter ad filios deuotos extendimus, vberiùs merearis.

Nicolaus IV. ad vnionem Eccleſiæ Rom. recipit Regem Arm.

Cæterùm magnitudinem regiam plenis proſequimur actionibus gra-

tiarum, quòd, ſicut eiuſdem Fratris patefecit aſſertio, ipſum & ſocios ſupradictos benignè recipiens, eis multæ humanitatis affectum exhibuit; eoſque gratioſi fauoris impendio extitit proſequuta; petētes inſtanter, vt eos clementer habeas commendatos; vt ad laudem diuini nominis, & animarum ſalutem vtiliùs, & efficaciùs opus proſequi valeant inchoatum. Vt autem in fide Chriſtiana, quam tenet, & ſeruat Romana Eccleſia, pleniùs & efficaciùs valeas informari; dictam fidem, & eius formam præſentibus facimus annotari, quæ ſunt hæ:

Romanæ fidei forma.

De Trinitate, ac diuina eſſentia.

Credimus ſanctam Trinitatem, Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum, vnum Deum omnipotentem; totamque Deitatem coëſſentialem, conſubſtantialem, coæternam, & coomnipotentem; vnius voluntatis, poteſtatis, & maieſtatis; creatorem omnium creaturarum, à quo omnia, per quem omnia, & in quo omnia, quæ ſunt in cœlo, & in terra, viſibilia, & inuiſibilia, corporalia, & ſpiritualia. Credimus ſingulam quamque in ſancta Trinitate perſonam vnum verum Deum, plenum, & perfectum.

De Chriſto, & duabus in illo naturis.

Credimus ipſum filium Dei, Verbum Dei æternaliter natum de Patre, conſubſtantialem, coomnipotentem, & æqualem per omnia Patri in diuinitate: temporaliter natum de Spiritu ſancto ex Maria ſemper virgine cum anima rationali, duas habentem natiuitates, vnam ex Patre æternam, alteram ex Matre tempora-

րաբար տեսեր և ընկալար զվերոգրեալ
Պատրին և զընկերս նորա, այլ և ա-
ղուցիր նոցա սէր և հպատակու-Թի-
ւնդ. որպէս և նոյն ինքն պատմեաց
մեզ: Որսորի և այցելեալ և խնդրեալ
զի այսուհետև յանձն առնուցուս
պահել և խնամել զնոսա. զի կարաս-
ցին ի կատարումն հասուցանել զգոր-
ծն սկսեալ ի փառս Այ և ի փրկու-Թի
հոգւոց մարդկան: ևս զի դու լի
կատարեալս գիտասցիս զուղղա-
փառ հաւատն քն. զոր պահէ և դաւ-
անէ հռոմէականն սբ եկեղեցիս. մի
այսորիկ եդաք ի մէջ այսր թղթոյս
զդաւանու-Թի նորին հաւատոյն: որ
է այս.

Հաւատամք զԱմենասբ Երրորդու-Թի, Հայր, և որդի, և Հոգին սբ. մի ած ամենակարող, համագոյակից, և միանձնեաւ որակից. որ ունի մի կամս, մի կարողու-Թի, և մեծ վայելչու-Թի. սաեղծիչ ամ արարածոց, յորմէ ամենայն, և որով ամենայն, և յորում ամենայն որ ինչ երկինս են և յերկրի, երեւելիք և անտեսանելիք, հոգեորք և մարմնաւորք: և իւրաքանչիւր անձն ամենասբ Երրորդու-Թենն է մի ճշմարիտ ած լի և կատարեալ:

Հաւատամք զորդին ամ, զբանն ամ, ծնեալ ի հօրէ նախ քան զամ յաւիտեանս, համագոյակից, համակալ, և ամենայնիւ հաւասար հօր քոսա ած-ու-Թե. իսկ ժամանակաւ ծնեալ հոգւով սրբով ի միշտ կուսէն Մարիամայ մարմնով և բանական հոգւով. ունելով զերկուս ծնունդս, զմինն յաւիտենական ի հօրէ, և զմիւսն ժամանակական ի մօրէ: ճշմարիտ ած, և ճշմարիտ մարդ, յատուկ Երկաքանչիւր բնու-Թե կա-

ատրեալ. ոչ ըստ չնորհաց միայն, և ոչ առաչօք, այլ առուգապէս միածին որդի այ, ի յերկուց կատարեալ բնու-
թեց, և ի յերկուս կատարեալ բնու-
թիս. այ. ած-այնս և մարդկայինս, միաւորեալ ի մի անձն անբաժանելի. անմահ և անչարչարելի ըստ աած-ու-
թե. բայց ըստ մարդկու-թե վասն մեր և մերոյ փրկու-թե չարչարեալ ճշմարիտ չարչարելու-թե մարմնով, մեռեալ, և թաղեալ, և ննջեալ ի դժոխս, և յեր-
րորդ աւուր յարեալ ի մեռելոց ճշմա-
րիտ յարու-թե մարմնով. և դիմն. Ես-
աւ-րդ յարու-թենն ևս որոյ եղեալ յեր
հինս նոցին մարմնով և հոգւով. և նստեալ ընդ աջմէ հօր. և անդ-
ր դա-
լոց է դատել զկենդանիս և զմե-
ռեալս, և հատուցանել ի-րաքան
չիւ-րում ըստ գործոց ի-րեանց թէ չար
եղեն, թէ բարի.

Հաւատամք և զսբ հոգին, լի և կատարեալ և ճշմարիտ աած, ի հօրէ և ի յորդւոյ բղխեալ. հօր և որդւոյ հաւասարոյակից, միանչնաւորակից, համակատար, և հաւասար աստի-
ծու, և յաւիտ: Եւ զաստուա-
ծութենն ոչ երիս աած-ս, այլ մի աած ամենակարող, յաւիտենական, անեղեւոյթ, և ան
փոփոխելի: Հաւատամք մի զոլ զՀ
մարիա, սբբուհի, կաթուղիկէ, և առաքելական եկեղեցին. յորում մի առնել լինի մկրտու-թի, և թո-
ղու-թի աւ մեղաց: Հաւատամք և զՃշմարիտ յարու-թենն նոյն մարմնով, զոր այժմ ունիմք. և զկենդան յաւի-
տենական: Եւ զարձեալ հաւա-
տամք. ևթէ նոր և հին կտակարա-
նաց, օրինաց, մարգարէից, և առա-
քելոցն մի է պատճառ, աած, և ա-
ւետ ամենակարող.

Ե է

poralem: Deum verum, & homi-
nem verum; proprium in vtraque
13 natura, atque perfectum; non ado-
ptiuum, atque phantaſmaticum; ſed
vnum, & vnicum filium Dei in dua-
bus, & ex duabus, diuina ſcilicet &
humana, naturis; ſed in vnius per-
ſonæ ſingularitate; impaſſibilem, & De alijs il-
liusmyſte-
rijs. immortalem diuinitate; ſed in hu-
manitate pro nobis, & pro ſalute no-
ſtra paſſum vera carnis paſſione,
mortuum, & ſepultum; & deſcen-
diſſe ad Inferos, ac tertia die reſur-
rexiſſe à mortuis vera carnis reſur-
rectione: die quadrageſimo poſt re-
ſurrectionem, cum carne, in qua re-
14 ſurrexit, & anima aſcendiſſe in cœ-
lum, & ſedere ad dexteram Patris;
inde venturum iudicare viuos, &
mortuos; & redditurum vnicuique
ſecundùm opera ſua, ſiue bona fue-
rint, ſiue mala.

Credimus etiam Spiritum ſan- De Spiritu
ſancto.
ctum, plenum, & perfectum, ve-
rumque Deum, ex Patre, & Filio
procedentem; coæqualem, & coëſ-
ſentialem, & coomnipotentem, &
coæternum per omnia Patri, & Fi-
15 lio. Credimus hanc ſanctam Trini- De vnitate
diuinitatis.
tatem non tres Deos; ſed vnum
Deum omnipotentem, æternum,
inuiſibilem, & incommutabilem.
Credimus ſanctam, Catholicam, &
Apoſtolicam vnam eſſe veram Ec- De Eccle-
ſia catho-
lica.
cleſiam, in qua vnum datur bapti-
ma, & vera omnium remiſſio pec-
catorum. Credimus etiam veram
reſurrectionem eiuſdem carnis, quã
nunc geſtamus; & vitam æternam.
Credimus etiam noui, & veteris Te-

ſta-

ſtamenti, legis, ac Prophetarum, & Apoſtolorum vnum eſſe auctorem, Deum, ac dominum omnipotentem.

Hæc eſt vera Fides catholica, & hanc ſuper dictis articulis tenet, & prædicat ſacroſancta Romana Eccleſia. Sed & propter diuerſos errores, à quibuſdam ex ignorantia, & ab alijs ex malitia introductos, dicit, & prædicat, eos, qui poſt baptiſmum in peccata labuntur, non rebaptizandos; ſed per veram pœnitentiam ſuorum poſſe conſequi veniam peccatorum. Quòd ſi verè pœnitentes in charitate deceſſerint, antequàm dignæ pœnitentiæ fructibus de cõmiſſis ſatisfecerint, & omiſſis, eorum animas pœnis purgatorijs poſt mortem purgari; & ad pœnas huiuſmodi releuandas, prodeſſe eis fidelium viuorum ſuffragia, Miſſarum ſcilicet ſacrificia, orationes, & eleemoſynas, & alia pietatis officia, quæ à fidelibus pro alijs fidelibus fieri conſueuerunt ſecundùm Eccleſiæ inſtituta. Illorum igitur animas, qui poſt ſacrum baptiſma ſuſceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt; illas etiam, quæ poſt peccati contractam maculam, vel in ſuis manentes corporibus, vel eiſdem exutæ, prout ſuperiùs dictum eſt, ſunt purgatæ, in cœlum mox recipi. Illorum autem animas, qui in mortali peccato, vel cum ſolo originali decedunt, mox in Infernum deſcendere, pœnis tamen diſparibus puniendas, eadem ſancta Rom. Eccleſia credit, & firmiter al-

De baptiſmo non repetẽdo.

De Purgatorio.

De beatitudine, atque pœnis Inferorũ, ſtatim poſt mortem conferendis.

ſeue-

ſեւերատ: & քանզի ոչ ինչ ամենայն ի աւուր դատաստանի Քրիստոսի ընդ մարմնոց իւրեանց երեւեսցին, տալոց հաշիւ վասն գործոց իւրեանց.

De Iudicio vniuerſali.

Եւ դարձեալ դաւանի, եւ ուսուցանէ նոյն հռոմէական եկեղեցի. զեւթն գոլ խորհուրդս եկեղեցւոյ. ա. Մկրտութիւն: բ. Հաստատութիւն. զոր միայն եպիսկոպոսն առնու, օծելով մեռոնաւ զմկրտեալսն ի ձակատն: գ. Աղաչք խաղաղութիւն: դ. խոստովանութիւն. Հաղորդութիւն մարմնոյն և արեանն քրիստոսի: ե. Աւետեան քահանայութիւն: զ. Պսակն: է. Վերջին օծումն, որով քահանայքն եպիսկոպոսին օրհնեալ եղուկն օծանեն զհիւանդս ըստ զօրդ պատուիրեաց առաքելոյն Յակովբոսի. Աղբ հռոմէական սբ եկեղեցիս առնէ զիւորհուրդ ոչ և սոսկալի պատարագին ի բաղարձ հացի: Եւ ուսուցանէ, Եթէ ի նոյն խորհուրդն հացն ճշմարտապես դոյափոխի ի մարմին. և գինին ի յարիւն առնառն մերոյ յիսուսի քրիստոսի: Եւ ուսուցանէ, Եթէ ի խորհուրդն պատկին ոչնչ այլ հասանգամայն բաղադրեալ կանայս կարէ առնուլ. և ոչ կին հասանգամայն բազում այրս: բայց յորժամ լուծեալ լինի օրէնքն պատկին ի ձեռն մահուան միոյ ուրուք յամուսնացելոցն: յայնժամ կարէ միւսն ձեռնադրեալոցն զհարսանիս երկրորդս, և երրորդս, և զայլս հետեւաբար Եթէ ոչ յանդիմանացէ արգելումն ինչ կանոնական վասն պատճառի ուրուհն:

De Septē Sacramentis Eccleſiæ.

Եւ դարձեալ նոյն ինքն հռոմէական սբ եկեղեցին ունի զդէրագոյն և զվեհագոյն և զիշխանագոյն ի վերն ընդ Քրիստոս կաթողիկէ եկեղեցւոյն. և խնամարհաբար և ճշմարտապէս ձայնէ ունել զայն լուծել եւ կապել զիշխանութիւն ի տեառնէ մերմէ յիսուսէ քրիստոսէ. յորմէ և այն տուեալ եղև երանելոյն Պետրոսի պրոտոսի գլխոյ առաքելոյն. որոյ հե-

ſeuerat: & quòd nihilominùs in die Iudicij omnes homines ante tribunal Chriſti cum ſuis corporibus comparebunt, reddituri de factis proprijs rationem.

Tenet etiam, & docet eadem Romana Eccleſia, ſeptem eſſe Eccleſiaſtica Sacramenta, vnum ſcilicet Baptiſma, de quo dictum eſt ſuprà; aliud eſt ſacramentum Confirmationis, quod per manus impoſitionem Epiſcopi conferunt chriſmando renatos: aliud eſt Pœnitentia: aliud eſt Euchariſtia: aliud eſt ſacramentum Ordinis: aliud eſt Matrimoniũ: aliud eſt Extrema vnctio, quæ, ſecundùm doctrinam beati Iacobi, infirmantibus exhibetur. Sacramentum Euchariſtiæ azimo conficit eadem Rom. Eccleſia; tenens, & docens, quòd in ipſo ſacramento, panis verè tranſubſtantiatur in corpus, & vinum in ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti. De Matrimonio tenet, quòd nec vnus vir ſimul plures vxores, nec vna mulier ſimul habere permittitur plures viros. Soluta verò lege Matrimonij per mortem alterutrius coniugum, ſecundas, & tertias, & deinceps nuptias ſucceſſiuè licitas eſſe dicit, ſi impedimentum canonicum ex cauſa alia non obſiſtat.

Ipſa quoque ſacroſancta Romana Eccleſia ſummum, & plenum primatum, & principatum ſuper vniuerſam Catholicam Eccleſiam obtinens, quem ſe ab ipſo Domino in beato Petro Apoſtolorum principe, ſeu vertice, cuius Romanus Pontifex

De Primatu Eccleſiæ Romanæ.

fex eſt ſucceſſor, cum poteſtatis plenitudine recepiſſe, veraciter, & humiliter recognoſcit; ſicut præ cæteris tenetur fidei veritatem defendere, ſic & ſi quæ de fide ſubortæ fuerint quæſtiones, ſuo debet iudicio definire: ad quam poteſt grauatus quilibet in negotijs, ad forum Eccleſiaſticum pertinentibus, appellare; ſed & in omnibus cauſis, ad examen Eccleſiaſticum ſpectãtibus, ad ipſius poteſt recurri iudicium; & eidem omnes Eccleſiæ ſunt ſubiectæ, ipſarumque Prælati, & obedientiam, & reuerentiam ſibi debent: apud quam ſic poteſtatis plenitudo conſiſtit, quòd Eccleſias cæteras ad ſolicitudinis partem admittit; quarum multas, & Patriarchales præcipuè, diuerſis priuilegijs eadem Romana Eccleſia honorauit; ſua tamen prærogatiua, tam in generalibus Concilijs, quàm in quibuſcunque alijs, ſemper ſalua.

Porrò prælcriptam puriſſimam, certiſſimam, & ſolidiſſimam orthodoxæ fidei veritatem, Euangelicæ doctrinæ conſonam, à ſanctis Patribus traditam, & Romanorum Pontificum in ſuis Synodis definitione firmatam, ſicut nec decet, ſic nec volumus, nouæ diſcuſſioni, ac definitioni ſubiacere, ipſam quaſi per hoc quomodolibet contra fas, & licitum in dubium reuocando. Datum Reate Nonis Iulij. Pontificatus noſtri anno 2.] Hæc Nicolaus Haytoni.

Idem

Idem quoque Summus Pontifex Mariam Reginæ Armeniæ ſororem hortatus eſt, vt in eadem Fide Catholica, quam ſemper ipſam profeſſam audierat, conſtanter, ac immobiliter permaneret: *Hortamur*, inquit, *Nobilitatem tuam, & excitamus in Domino Ieſu Chriſto, quatenus mentis oculis erectis ad Deum, & ad ſalutis, ac pietatis opera directo propoſito, ad obſeruantiam Fidei Chriſtianæ, dictæque profecutionem continuam vnionis efficaciter, & reuerenter intendas; aliaque ſtudeas exercere ſolicitè, quæ diuinæ ſunt placita Maieſtati; ad obſeruationem, & profecutionem eaſdem, iuxta datam tibi à Domino gratiam, cæteros inducendo. &c.* Nicol. IV. lib. 2. epiſt. 51.

Aliam eiuſdem argumenti epiſtolam [b] ad Toroſium Regis Armeniæ fratrem dedit. Scripſit præterea ad plures Armeniorum Proceres, atque inter cæteros ad Leonem [c] Comitem ſtabuli regni Armeniæ, & ad Magiſtrum caſtrorum [d], ſeu Mareſcalcum; ac denique ad vniuerſum populum [e]: quos omnes ad vnionem cum Romana Eccleſia pellicere nixus eſt Nicolaus anno ſalutis 1289.

b Reg. poſt eandem epiſt.

c Ibid. ep. 52.

d Reg. poſt eandem epiſt.

e Ibid. ep. 59.

Sub eadem quoque tempora Stephanus, electus Armeniæ Patriarcha, Eccleſiæ illius gubernacula, quæ Iacobus poſuerat in morte, ſuſcepit, ſed immoderatè quidem, contumaciterque tractanda: quippe qui diſpenſandi ſuper impedimento conſanguinitatis in contractione matrimonij inſolenter ſibi arroga-

Stephanus Arm. Patriarcha, ius dispẽsãdi super impedimẽto Matrimonij sibi arrogãter assumit.

uerat potestatem ; quam alioquì ad solum vniuersalis Ecclesiæ Caput Romanum Pontificem spectare, professus deinde fuit eiusdem Armeniæ Patriarcha Gregorius, ipsius Stephani succesſor, de quo plura dicenda inferiùs. Quapropter Armeniorum Princeps Sembat, & Isabella, Guidonis Ioppensis Comitis filia, qui tertio licet consanguinitatis gradu coniuncti, matrimonium tamen, irrita Stephani dispensatione, contraxerant, submonente posteà prædicto Gregorio Patriarcha, Bonifacium VIII. Papam suppliciter rogauerunt, vt ipse, auctoritate fultus Apostolica, facultatem sibi concederet in contracto perperam matrimonio licitè persistendi; quorum quidem petitionibus perhumaniter Bonifacius satisfecit subiecto diplomate, vbi potissimùm de præcipua Sedis Apostolicæ potestate disseritur:

Bonif. lib. 4. ep. 268.

Dilecto filio, nobili viro, Sembat de Botha; & dilectæ in Christo filiæ, nobili mulieri, Isabellæ, natæ quondam Guidonis Comitis Ioppensis Mamistranę Diœcesis, uxori eius.

Sancta Romana Ecclesia non solùm venerandorum Conciliorum definitionibus, & beati Petri æternæ vitæ clauigeri meritis, Ecclesijs cæteris est prælata; sed Euangelica voce Domini, & Saluatoris nostri, eidem Petro dicentis: *Tu es Petrus, & super hanc petram ędificabo Ecclesiam meam*, in Orbe terrarum obtinuit principatum. Qui siquidem Petrus, quamuis, cum ei dixit Dominus:

ԻԸ 28

ԻԹ 29

Լ 30

պատշաճէն միայն պետրոսի հայրապետական ընդհանուր եկեղեցւոյ. որ է մեծ հայրապետական առաքելոյ: Որոյն իշխան ոմն հայոց Սեմպատ կոչեցեալ առնէր զհրամանն ի տէր Մաթիանոսէն, ամուսնացեալ էր ետուրինատէս ընդ Իտաբելայ դստեր Կիդոնէն իշխանին Յոպինայ քաղաքին, որ էր աղգակից նորա. և ի նոցանէ ծնեալ էին որդիք: Բայց յետոյ սրբազան կաթողիկոսն հայոց առ Հռիփսիմէ ի սլսոյ հետեւողն Մաթիանոսի, զգուշացոյց զնոսա զի անօրինական ամուսնութեն խափանեսցեն. և հրամայեաց նոցա գրել և աղաչել Բղիռն զպատն Բոնիփացիոս ութերորդ. զի ինքն առաքելական իշխանութեամբ տացէ ինքեանց զօրհնութեն և զհրաման մնալոյ ի նոյն ամուսնութեն, զի հարազատաբար ելցեն որդիքն նորա: Ել՝ որոյ Բոնիփացիոս պատն լսելով խնդրուածոյն նորոց, ետ նոցա զայս պատասխանի:

Բոնիփացիոս ութերորդ պապ առաքելական, և սիրելի որդին մեր ի տէր Սեմպատ ի բուկիայ. և առաքնութական կինն նորա, և սիրելի դուստր մեր ի քս Իտաբելա, ծնեալ ի Կիդոնէ իշխանէ յոպինայ քաղաքին ի գաւառն Մամիստրիայ, և այլ:

Հռոմէական սէ եկեղեցին՝ ոչ թէ միայն սահմանադրութեբ տեղեկոյ կան սէ ժողովոյն, և արժանաւոր ապ դեամբ երանելոյն Պետրոսի պըճնա պանին յաւէտ իսկական կենդանի է գլուխ հաստատուն ամ այլոց եկեղեցեացն. այլ և աւետարանական ձայնիւ փրկչին մերոյ յի քէ, որով ասաց ցպետրոս. դու ես վէմ, և ի վէմայ այդր վիմի շինեմ զեկեղեցի իմ. ունի զիշխանութի

ն ՃՀ ընդ

mi: interfuit etiam magnus magiſter Ioannes Zorzorenſis, alijque plures cum eo.

Ego igitur Ioannes Chernacenſis, cum diù litteris operam dediſſem in Academia magni magiſtri Iſaiæ, qui ab Armenijs velut oraculum habebatur; atque ex eius manibus baculum cum libro, nempe Magiſterij dignitatem, accepiſſem: audiens omnia hæc, eaque aſſiduà recolens conſideratione, ardenti deſiderio cupiebam, teſtem me fieri oculatum reductionis meæ nationis ad veram ſalutem. Exquirens autem ad hæc operam Latinorum, ſuſpirijs ex intimo cordis auulſis, atque gemitibus ex animi profundo extractis, teſtimonium multoties perhibentibus oculis, veram cum ſancta Romana Eccleſia vnionem ſummoperè expetebam. Cum ergo in dies magis, ac magis hoc in me deſiderium augereтur, adeò me ſpes afflixit; vt tandem egreſſus ſim inquirendo, ſi fortè aliquem offendere potuiſſem ex Apoſtolicis Miſſionarijs.

Accidit porrò, vt, veniens de induſtria in Ciuitatem Maragà, quæ diſtat à magna Vrbe Tauris milliaria lex ſupra triginta, inueniſſem ibi Dominum Fratrem Bartholomæum, Ordinis Prædicatorum S. Dominici, virum planè ſanctitate vitæ conſpicuum; apud quem manens per annum, ac dimidium, ex eius ſapientiæ fonte ita affluenter, tanquam ceruus ſitibundus, expletus fui; vt per idem temporis ſpa-

ՃԼ 31

ՃԼԲ 32

ՃԼԳ 33

Ի մէջ նոցին էր և մեծ վրդպան Յովհան ծործորեցի. և այլք բազումք ընդ նմա:

Ադրդ՝ ես Յոհաննս ըմբռնեցի, յետ ոտոյ պարապեալ էի ի հանդիսարանն մեծ վրդպետին Իսայու. որ էր ի մէջ հայոց յոյժ հռչակելի. նա և ես ի ձեռանէ նորին առեալ էի զգաւազանն. լուեալ զայս ամ. և անդադար զմտաւ ածեալ զնոյն. տոչորեալ փափաքանօք ցանկանալոյ, յայտնի վկայ լինել ինձ դարձեան ազգին իմոյ առ Հայաստան միրկութիւն: ուսան խնդրելով զօգնութիւն Լատինացւոցն մի կատարելոյ զգործս զայս. մեծաւ հառաչանօք բեկեալ անձամբ ի խորոց սրտէ, բազձալի միաբանիլ ընդ սբ եկեղեցւոյն հռովմայ: նակ ի յաճէն յիս ցանկութիւնս այսորիկ օր ըստ օրէ. այնպէս կշտամբեաց զիս յոյն. մինչ զի նոյն ժամայն ելայ ի խնդիրս. գուցէ գտանէի կարացեր զոմն ի յառաքելական բարոզողաց:

Ադրդ՝ պատահեցաւ ինձ երթալ ի բազաքն Համատաղայ. որ հեռի է ի մեծ բազաքէն Ռ[այվրեժ]. Լ. և. ղ. ասպարիսաւ: և երթեալ նմ անդ. գտի զտէր Բարթուղիմէոս ի կարգ դէն բարոզողաց սրբոյն Ռ[օմինկոսի. այր խոհեմ, և լցեալ սրբութիւ: Էր կալով առ նմա մի և կէս ամաւ. ի նորին նամատահոս աղբերէ որպէս ծարաւի էղջիւր այնպէս լցեալ էղէ. մինչ զի ի նոյն ընդացս ժամանակին միջնորդութիւ պարսիկ Թագրմանչի դարձուցաք ի լատին բարբառոյ ի հայս զգիրս. Է. սբ խոր հրդոցն, և զայլ բազումս պրեանս: ուսան ես այսու ամենայնիւ առաւել լաբար հաստատեալ, խորհեցայ կա-

տարել զմիաբանութիւն իմ ընդ սբ եկե-
ղեցւոյն հռոմայ. ՟իդ
Բայց ՝ի միտ ածելով. թէ որպ 34
տական էին ոչ միայն անձին իմոյ փր
կութեան, այլ եւս ամենեցուն մե
ծայնոց. ցաւ էր յիս սրտիւք ոտի իմ
ինան որոյ առնել ընդ իս զնահա
տացեալ առեր բարեբուդիմեան. ա
ծէ զնա ՝ի գիւղաքաղաքն քռնայ.
ուր եւս ժողովեալք էին բազում վար
դապետք աշակերտակիցք իմ ՝ի միու
հաւանալտարանի. որոց անուանք են հե
տեւեալքս.
Համբարձում վարդապետն ՝ի գեղջէն ՟իե
օծոպայ. 35
Տաճոբ վարդապետն ՝ի գեղջէն քռ
նայ.
Դաւթապետ վարդապետն յեօթնաղ
բիւր գեղջէ.
Յովհաննէս վարդապետն ՝ի ծուան
գեղջէ.
Սիմէոն վարդապետն ՝ի բասէն գեղ
ջէ.
Ներսէս վարդապետն ՝ի թարսոն գա
ւառէ.
Հռաքեալ և Էալ վարդապետք յար
տազուն գաւառէ. ՟իզ
Հրիփոր վարդապետն յասպուռականի 36
գեղջէ.
Կրոտանդին և Յոհաննէս վարդա
պետք ՝ի կղզվանոյ գաւառէն.
Սիմէոն վարդապետն ՝ի խաչէն գա
ւառէ.
Եւ այլք բազումք. որոց անուանք
գրեալ են ՝ի գիրսն կենաց.
Հրդ՝ սորա ամենեքեան. յորոց
յեսոյ բազումք ընկալան զեպիսկոպո
սութիւն աստիճան. զհնագանդութիւն
խոստացեալ եւսուն հռոմայ քա
հանայապետին, ոչ միայն վն իւրեանց.

՟իէ ՟իթ

ſpatium, interprete linguæ Perſicæ mediante, librum ſeptem Sacramentorum, aliaq. Opuſcula, ex Latino in Armenum conuertiſſemus. quibus ſanè omnibus magis ipſe confirmatus, deliberaui meam cum S. Romana Eccleſia vnionem perficere.

Cum autem conſiderarem, me non meæ tantùm, verùm etiam omnium meorum ſaluti ſtudium, ac laborem debere; adhuc intra me dolebat cor meum. Quare aſſumens prædictum Dom. Fratrẽ Bartholomæũ, adduxi illum in Oppidum Chernà, in quo multi etiam ex Armenis Magiſtris, mei quondam in ſtudijs condiſcipuli, congregati fuerant: quorum nomina ſunt ſequentia:

Magiſter Marcarè ex Oppido Ozzuopa.
Magiſter Iacobus ex Oppido Cherna
Magiſter Hairabiet ex Oppido ſeptem fontium.
Magiſter Ioannes ex Oppido Zuani.
Magiſter Simeon ex Oppido Paſẽſi.
Magiſter Nierſes ex Prouincia Tarſenſi.
Magiſtri Arracchial, & Eal ex Prouincia Artazunenſi.
Magiſter Gregorius ex Oppido Abragoni.
Magiſtri Conſtantinus, & Ioannes ex Prouincia Cleſuanenſi.
Magiſter Simeon ex Prouincia ſanctæ Crucis.
Et plures alij, quorum nomina ſcripta ſunt in libro vitæ.

Igitur omnes iſti, è quibus poſteà plerique fuerunt ad Epiſcopatũ promoti, tum pro ſe, tum pro ſuis Mo-

na-

naſterijs, ac Prouincijs obedientiam Romano Pontifici ſpoponderunt. Quo peracto, cœpimus omnes per vniuerſam Armeniam prædicare, vnionem cum S. Romana Eccleſia ad ſalutem neceſſariam eſſe: quapropter noſtra Vnitorum Congregatio magis per Dei gratiam augebatur, ac fidelium numerus creſcebat in dies; immo quomagis in fide confirmabamur, & quò plura ex Latino traducebantur volumina; eò magis illuminabantur mentes noſtræ, noſtræque nationis defectus clariùs apparebant. Vndè perſpicientes, nos anteà nil aliud Chriſtianæ fidei, niſi nomen tantummodò habuiſſe, ſtupefacti, ac pudore ſuffuſi, non ſecus ac muti, ſilentio tenebamur.

Triennio autem poſt editâ vnionem, vir Dei Bartholomæus, magiſter, ac paſtor bonus, nec ſanctitate minùs, quàm ſapientiâ ſingularis, tot, tantiſq. exantlatis laboribus, ad Chriſtum ex hac vita migrauit: poſt cuius obitum, vt multiplicabatur Vnitorũ credentium numerus, ita pariter perſecutionum, ac tribulationum creſcebant procellæ. Tunc ego, ad Latinos in Occidentem profectus, petij almam Vrbem Romam; vbi poſtquàm plurima præſens vidi, & audiui, quibus plenè de totius noſtræ fidei veritate, quam S. Romana profitebatur Eccleſia, certior factus fui; animaduerti, non modò populũ noſtrũ à rectis Chriſtianæ fidei ſemitis deuiare; verùm noſtros etiam Monachos, à Canonibus ſanctorum Patrũ aberrantes, non habere ordinem, neque

լե 37

լզ 38

լը 39

այլ և ս վն ի բ ա յ ո ց ն վ ա ն ո ր կ ե ա յ ; և գ ա ւ ա ռ ա ց ։ Ո ւ ա ռ ի ն ի յ ա ւ ա ր տ ե ն ս ո ւ ն ի ա կ ա տ ա ր ե լ ի ն ա ռ ա ք ե ա ն ս բ ա զ ո ղ ե լ ի ն բ ո լ ո ր հ ա յ ս . զ ո ւ ա ք ա ն ո ւ Թ ի ն ը ն դ ե կ ի ղ ե ց ո ւ ց ն հ ո ւ մ ա յ հ ա ր կ ա ւ ո ր ե ս կ զ ո ւ ա ւ ո ր ե ա ւ ի փ ո ք ո ւ Թ ի ն հ ո գ ւ ո ց զ ն ո ր ո յ մ ի ա ք բ ա ն ո ղ ա ց կ ա ր գ ի ն օ ր ի ս ա օ ր ի ն յ ա ւ ե լ ո յ ց ա ն ն ձ ե ռ ն ա վ ո ւ Թ ե ա ն . և Թ ի ւ հ ա ւ ա տ ա ց ե լ ո ց ա ճ ի ր ։ Ե ւ ո ր ք ա ն ա ռ ա ւ ե լ ե ա հ ա ս ա ռ ա կ ա ւ ա ր ե ա ն ի հ ա ւ ա տ ա ց ։ և ո ր չ ա փ զ ք ա զ ո ւ մ գ ի տ ա ն ս ի լ ա ո ի ն ա ց ո ղ Թ ա ր ց մ ա ն ե ա ք . ա յ ն չ ա փ ա ռ ա ւ ե լ ո ւ ա ւ ե ր ե ն մ ի ա ք մ ե ր . և պ ա կ ա ս ո ւ Թ ե ա ք ա զ գ ի ն մ ե ր ո յ յ ա յ ո ւ ա ց գ ո յ ն ե ր և ե ն ։ ո ւ ա ւ ո ւ ի մ ի ա ս ա ծ ե լ ո վ Թ է յ ա ո ւ ա ջ ի մ ե զ ո չ ա յ լ ի ն չ գ ո յ ք ե հ ա ւ ա տ ա ն ի , ե Թ է ո չ մ ի ա յ ն զ ա ն ո ւ ն ն ո ւ ն ե լ . զ ա հ ի հ ա ր է ա լ ք և ա մ օ Թ ա լ ի ք ք ա ւ ի ե ր ա ն ք ա է ա ք ։

Ի ո ւ ր ի ն ի ե ր ո ւ ս ա ղ ե ւ մ ա մ ի ն չ ե ա ս ա ռ ն է ց ո ւ մ ի ա բ ա ն ո ւ Թ է ն . պ ա տ ո ւ ա կ ա ն ա յ ն ա յ , ք ա ր Թ ո ւ ղ ի մ է ա ս վ ր ի պ ա ն , և բ ա ր ի հ ո ւ ղ ի չ ն , ն ա հ ա տ ո ւ Թ ք և ս ը բ ո ւ Թ ք լ ց ե ա լ ն , գ ի ն ի ն ա յ ն ք ա ն և ա յ ն չ ա փ վ ա ս տ ա կ ի ն փ ո խ է ց ա ւ ռ ա ք ։ Ե ւ չ ե ա վ ա զ գ ա ն ի ն ո ր ի ն , ո ր ք ա ն բ ա զ մ ա ն ա յ ր մ ի ա բ ա ն ե ա լ հ ա ւ ա տ ա ց ե լ ո ց Թ ի ւ ն . ա յ ն ք ա ն ա ս ա ւ ա կ ա ն ա յ ր վ ի ճ ա ս հ ա լ ա ծ ա ն ա ց և ն ե ղ ո ւ Թ ե ց ։ Տ ա յ ն ժ ա մ դ ի մ ե ա լ ե մ չ ո ւ ե ղ ի ռ ա ռ յ ա ր և մ ա ս կ ա ն Լ ա տ ի ն ա ն ի և մ ա յ ր ա ք ա զ գ ա ք ի հ ո ւ մ ի մ . ո ւ ք զ ն ա յ ն պ ի ս ի ս և զ ա յ ն ք ա ն ա ս ե ն և լ ո ւ ա յ . մ ի ն չ ի ն հ ա ր ի ւ ր ա ց ա պ ա տ ի կ կ ա ս ա ո ւ ր ե ա լ ե ղ է յ ա զ գ ա պ ա ձ մ ա ք ա ո ւ Թ ե հ ա ւ ա տ ո յ ն մ ե ր ո յ , զ ո ր զ ա հ ա ն ի ք ա ք ե կ ե ղ ե ց ի ն հ ո ւ մ ա յ ։ Ե ւ ղ ղ ո ւ շ ա ց ա յ , Ե Թ է ո չ մ ի ա յ ն Ժ ո ղ ո վ ո ւ ր դ ն մ ե ր ի ն յ ո ւ ր ն ի ղ շ ա զ վ ա յ ն ք ի հ ա ւ ա տ ո յ ն Թ ի ւ ր ե ա լ է ր . այլ և ս վ ա ն ա կ ա ն ա ր ե ղ ա ք ի ն կ ա ն ո ն ա ց ո ր ո յ

հնազոյ անդէն մոլորեալք. ոչ ունելով
ձկարտ և ոչ կանոնս. ոչ զաղոտիս, և
ոչ ուխտս աղքատութեան և հնազանդ
թեան: այլ ինքեանցինքն իւրաքանչիւր ի վա
ճառականութիւն և վաշխառութիւն
պարապելք. և ասա և անդ հե
տաքրքիր շրջմանելք էին ըստ կամաց
ինքեանց. և այնպէս յիմարաբար և ան
հոգաբարձ վարէին զկեանս. մինչ զի
ոչ ունէին զդպրաց առանձին առաջնոր
դս, և ոչ զվանականս. ոչ զհոգա
ւոր հարցն ոք կամ վերադիտօղս. և զոչընչ
ինչ կարգն նախանձայոյզ: այլ
ինքեանքինք ըստ յանկութեան արտից
ինքեանց կառավարեալ զկեանս:

Հրդ՝ տեսանելով. Թէ Լատինա
ցիքն կատարելապէս պահպանէին զայն
ամ. կարի յոյժ նախանձախնդիր եղէ
տակաւին ի վերայնոցին աբեղայից.
ի տուէ և ի գիշերի զմտաւ ածէի.
Թէ որպիսի կերպիւ կարասցի նորոգու
թիւն սուրբ վանորէից և կացուցմանց
նոցին: և էի որոյ դարձայ ի յարևելս.
և հանդերձ ընկերակցօք իմովք ուխտ
արարաք կեալ կրօնաւորապէս ըստ կա
նոնաց սրբոյն Օգոստինոսի. և ըստ
կացուցմանց սրբոյն Դ՝ոմինիկոսի, զոր
զոր և հաւանեցաք ունել ոպ հայր,
հիմն, և սկիզբն կարգին մերոյ: Եւ
ընդ առնելն ուխտադրութիւն ի ձեռն
տէր Յոհու ազգաւ Լատին, որ առա
քեալ էր ի հռոմայ պապէն հանդերձ
լիազօրն իշխանութիւն նմին Թիլիզ քա
ղաքին, ես ընդ բնոյն գաւ առաքեալ
առաջնորդ մերոյ կարգին միաբանու
զոյ. ըստ իշխանութեանն ի նմին նմին
տէ անդեալ մեզ:

Եւ զի առաջին պատճառ և սկիզբն
դարձման մերոյ առ Աշխարհիս հա
յաստան, և նորոգութեան մերոյնոցին ա

que regulam, non Constitutiones, neque Capitula, nec paupertatis, & obedientiæ vota; sed quemlibet eorum, negotiationibus, atque vsuris addictum, vltro citroque pro voluntate circumuagare: ita denique inculte, ruditerque viuere; vt carerent comitijs tum Prouincialibus, tum Conuentualibus; nec Prouinciales Superiores haberent, neque Priores, neque Visitatores, nec vllos demum sui Ordinis zelatores; sed vnusquisque pro suæ voluntatis desiderio regeret semetipsum.

Videns ergo, omnia ista apud Latinos perfectissimè obseruari; deficere verò in nostris Monachis; nimio zelo affectus sum, ac diu noctuque cogitabam, quonam modo potuissem Monachorum Armeniæ, eorumque Monasteriorum, & Constitutionum reformationi prospicere. Quapropter in Orientem reuersus, ego, & socij mei votum fecimus viuendi religiosè iuxta Regulam S. Augustini, & Constitutiones S. Dominici, quem & habere propoluimus tanquàm Patrem, fundamentum, ac principium nostræ Congregationis; emissàque Religionis professione in manu cuiusdam Domini Ioannis, *genere Latini, qui à Romano Pontifice missus fuerat cum plenitudine potestatis Episcopus Vrbis Theflis; electus fui à socijs iuxta facultatem, ab eodem Episcopo nobis traditam, Superior Prouincialis nostri Ordinis Vnitorum.

*Dominus Fr. Ioânes Dominicanus, ac socius B. Bartholomæi.

Cum igitur nostræ reductionis ad veram fidem, atque reformationis

noſtrorum Monachorum auctores extiterint Fratres Prædicatores S. Dominici; eàque de cauſa Congregatio noſtra ſuper Ordinem eorum fundata eſt: volumus idcirco, vt Fratres prædicti à nobis tanquam Patres, Auctores, & Magiſtri noſtri habeantur; eiſque honor præcipuus à toto Ordine noſtro exhibeatur: ac inſuper, quòd nihil inter nos fiat, niſi per inſtructionem, & definitionem ipſorum; neque ſine illorum præſentia vllum à nobis Capitulum celebretur. immò pro viribus curabimus, vt in cunctis noſtris Monaſterijs ſemper aliquot eorum reſideant, habentes tanquam Patres cum honore debito prima loca. In omnibus denique dubijs, ad fidem pertinentibus, dummodò ad S. Sedem Apoſtolicam recurſus haberi nequeat, pro ipſorum ſententia ſtabimus.

Et quoniam Ordo noſter fuit potiſſimùm inſtitutus propter vnionem cum S. Romana Eccleſia; vnde & nomen accepit, ac dictus eſt Ordo Vnitorum: idcirco cum omni reuerentia, & amore ealdem noſtras Regulas, & Conſtitutiones à prædicta S. Romana Eccleſia, matre omnium Eccleſiarum, ſuſcipimus, tanquàm à Capite, fundamento, ac principio cuiuſcunque alterius Ordinis, & Conſtitutionis: vt illa, quemadmodùm ipſi videbitur, de nobis ſemper diſponat. Quia verò ex præcepto Regulæ iubemur, animam vnam, & cor vnum habere in Domino: &c.]

Եթ 43

Եի 44

Եիա 45

բնդհանուր եղեն եղբարք կարգին քո ողողաց սբոյն Դ-օմինիկոսի. որոյ աղագաւ կարգս մեր հիմնեցաւ՝ և վէր կարգին նոցին: սակս այսորիկ կալմիմք. զի նախասացեալ եղբարքն ընդունելիս՝ և մինք որպէս հարք, առաջնորդք, և վարդապետք մեր. և պատուեցին՝ և կարգս մերմէ հանկանան պատուով. նաև և ոչ ինչ եղիցի՝ և մէջ մեր, եթէ ոչ կացուցմամբն և առհանադրութեամբ նոցին. և ոչ և այսացի՝ և մինք ժողով ինչ Ընդհանրացին առաքելիայ լինելոյ. մանաւանդ զգուշութեամբ հոգասցուք, զի՝ և բոլոր վանորայրս մեր միշտ բնակեսցեն ոմանք՝ և նոցանէ, և ընկալցին և մինք որպէս հարք նախապատիւ արժանաւոր պատուոք: և դարձեալ՝ զոմ ապրակոսական լուծ-մունս, որք պատկանին առ հաստատուն. մինչ դնոս առ առաքելական աթոռն ոչ կրասցի ժամանել հրովարտակաբս. ըստ նոցին խոհեմութեանն հաստատեսցուք:

Եւ քանզի կարգս մեր հաստատեալ եղև մանաւանդ սակս միաբանութեամբ ընդ սբ եկեղեցւոյն հռովմայ. ուստի և զանուն ընկալաք. և ասի կարգ միաբանողաց: վս այսորիկ ամ պատուով և սիրով զայսպիսի կանոնս և կացուցմունս մեր՝ և նոյն սբոյ եկեղեցւոյն հռովմայ, մայր ամ եկեղեցեաց ընկալաք, որպէս՝ և գլուխ, հիմանէ, և սկզբանէ ամենեցունց այլոց կարգաց և կանոնաց: զի որպէս հաճոյ Ծ-ուեսցի նմին. նոյն և՛ նիւթ զմեզ միշտ տնօրինեսցէ: ապա՝ քանզի ըստ կանոնական հրամանաց պատուիրեալ ունել զմի հոգի և մի սիրտ՝ և տէր: և այլ:]

Հիւ

Հայտ

Hìc finitur Magistri Ioannis epistola; & immediatè post prologus Constitutionum Fratrum Prædicatorum, ipsæque Constitutiones sequuntur; additis duntaxat, quæ modò retulimus; ac etiam, quòd in Professione facienda deberent Fratres Vniti, Deo, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ obedientiam polliceri.

Sic itaque Vnitorum Congregatione inter Armenos fundata, multa Fratres Vniti non solùm in Armenia, ac Georgìa monasteria extruxerunt; sed trans Pontum Euxinum ad Scythiæ quoque Chersonesum prouecti, in eius primaria Vrbe Theodosia, vulgò dicta Caffa, quæ tunc ditioni Genuensium subdebatur, vniuersale studiorum Collegium erexerunt, ex quo deinde haud pauci egressi sunt viri doctissimi. Dilatato posteà magis Turcarum, atque Persarum Imperio, tot fuerunt ineos ex Infidelibus, Hæreticisque persecutionum tempestates exortę; adeòque ad paruum numerum redacti sunt; vt Scythia, ac Georgìa relictis, in Prouinciam solùm Nasciuanensem Maioris Armeniæ sese omnes receperint; vbi ad hæc vsque tempora in duodecim Armenorum Catholicorum Oppidis inter Paganorum, & Schismaticorum spineta rosam orthodoxæ fidei illibatã cum Romano etiã ritu conseruant. Extat in Italia apud Genuenses in Monasterio quodam, Armenorum dicto, recens adhuc horum Fratrũ Vnitorum memoria; qui Genuam è Scythia olim transuecti, hactenus ibi in posteris perdurant.

Ordo F
trum V
torũ A
longè
rèque
pagan

Igitur videntes prædicti Fratres anno ſalutis 1356., ſe omnes penè ritus Dominicanæ Religionis habere; ac etiam fuiſſe ne dum ad paucitatem, ſed paupertatem, ac miſeriam extremam perductos; miſerunt Romam duos Procuratores, videlicet Fratrem Thomam, & Fratrem Eleutherium, ambos Ciahuchenſes, & germanos, ad impetrandum ex Romano Pontifice; vt, annuente Fratrum Prædicatorum Patre Generali, ipſorum Ordo Dominicanæ Familiæ vniretur; & in omnibus, ac per omnia eidem Generali ſubijceretur, quo quidem per Apoſtolicum illis Breue conceſſo, Frater Eleutherius, primus fuit Prouincialis Superior, qui ex Vrbe ad Naſciuanenſem gubernandam Prouinciam miſſus eſt; Frater verò Thomas initiatus fuit eiuſdem Prouinciæ Archiepiſcopus.

ubditur
enerali
ratrum
rædicato
m, adiũ
tus Domi
canæ Re
gioni.

Poſthæc autem, regente Eccleſiam Bonifacio IX., miſſus quoque fuit ex Armenia Procurator in Vrbem Frater Lucas Xiabunicenſis; qui eiuſdem Summi Pontificis diſpenſatione obtinuit, vt Armeni Fratres Dominicani, ob nimiam ipſorum pauperiem, ac penuriam piſcium, quæ in ea erat Prouincia, poſſent tribus hebdomadæ diebus carnes comedere; ac inſuper à Patre Generali impetrauit, vt in ipſorum Prouinciam aliquis Viſitator in biennia ſingula mitteretur.

Deinde anno Domini 1614. cum eadem Naſciuanenſis Prouincia propter peſtilentias, bella, latronum irruptio-

ԵՒ 49

ԵՒ 50

Ե 51

ԵԲ

ԵԳ

ԵԴ

ԵԵ

ԵԶ

ԵԷ

ԵԸ

ԵԹ

ԶԱ

ԶԲ

ԶԳ

ԶԴ

ԶԵ

ԶԶ

ԶԷ

ԶԸ

ԶԹ

ԷԱ

ԷԲ

ԷԳ

ԷԴ

ԷԵ

ԷԶ

ԷԷ

ԷԸ

ԷԹ

ԸԱ

ԸԲ

ԸԳ

ԸԴ

ԸԵ

ԸԶ

ԸԷ

ԸԸ

ԸԹ

ԹԱ

ԹԲ

ԹԳ

ԹԴ

ԹԵ

ԹԶ

ԹԷ

ԹԸ

ԹԹ

Ա

ԱԱ

ԱԲ

ԱԳ

ԱԴ

ԱԵ

ԱԶ

ԱԷ

ԱԸ

ԱԹ

ԲԱ

ԲԲ

ԲԳ

ԲԴ

ԲԵ

ԲԶ

ԲԷ

ԲԸ

ԲԹ

ԳԱ

ԳԲ

ԳԳ

ԳԴ

ԳԵ

ԳԶ

ԳԷ

ԳԸ

ԳԹ

ԴԱ

ԴԲ

ԴԳ

ԴԴ

ԴԵ

ԴԶ

ԴԷ

ԴԸ

ԴԹ

ԵԱ

ԵԲ

ԵԳ

ԵԴ

ԵԵ

ԵԶ

ԵԷ

ԵԸ

ԵԹ

ԶԱ

ԶԲ

ԶԳ

ԶԴ

ԶԵ

ԶԶ

ԶԷ

ԶԸ

ԶԹ

ԷԱ

ԷԲ

ԷԳ

ԷԴ

ԷԵ

ԷԶ

ԷԷ

ԷԸ

ԷԹ

ԸԱ

ԸԲ

ԸԳ

ԸԴ

ԸԵ

ԸԶ

ԸԷ

ԸԸ

ԸԹ

ԹԱ

ԹԲ

ԹԳ

ԹԴ

ԹԵ

ԹԶ

ԹԷ

ԹԸ

ԹԹ

Ա

ԱԱ

ԱԲ

ԱԳ

ԱԴ

ԱԵ

ԱԶ

ԱԷ

ԱԸ

ԱԹ

ԲԱ

ԲԲ

ԲԳ

ԲԴ

ԲԵ

ԲԶ

ԲԷ

ԲԸ

ԲԹ

ԳԱ

ԳԲ

ԳԳ

ԳԴ

ԳԵ

ԳԶ

ԳԷ

ԳԸ

ԳԹ

ԴԱ

ԴԲ

ԴԳ

ԴԴ

ԴԵ

ԴԶ

ԴԷ

ԴԸ

ԴԹ

ptiones, & locuſtas penè ad euerſionem perducta eſſet; deſtinatus fuit illuc Superior Prouincialis, Frater Paulus Maria Bononienſis, vir quidem ſapientia, & exemplo vitæ inſignis; qui deferens ſecum Fratrem Auguſtinum Pacenſem Armenum, iam in præſentia eiuſdem Prouinciæ Archiepiſcopum, Eccleſiam illam cum in ſpiritualibus, tum in temporalibus inſtaurauit: quippequi non modò, Armenicum aſſequutus idioma, erectoque litterarum Collegio, Fratres priuatis inſtructionibus, ac populum publicis concionibus docuit; verùm etiam profectus deinde in Indias Orientales, multas inde pecuniarum eleemoſynas, à Luſitanis collectas, miſit in prædictorum ſubſidium. Tandem Romam regreſſus, atque ex Carthuſianorum Ordine, ad quem poſteà ex Dominicano tranſierat, aſſumptus; & creatus Epiſcopus primò Myrenſis, ac deinde Naſciuanenſis Eccleſiæ; antequàm in huius reſidentiam ſe reciperet, contendit in Indias Occidentales, eleemoſynas, quibus ſuam iuuare potuiſſet Eccleſiam, congregaturus. Dum autem, multorum millium aureorum ſumma coadunata, in Italiam retrocederet; mortuus eſt in Hiſpania, vniuerſa relicta pecunia pro Armeniorum fundando Romæ Collegio, cuius nunc extructionem Sacra Congregatio de Fide propaganda molitur.

Multi denique ex Dominicana familia Patres Europei, virtutibus ornatiſſimi, ſingulis quibuſque temporibus in ſubſidium Eccleſiarum, &

Cœnobiorum Armeniæ miſſi fuere ve Miſſionarij, vel Superiores Prouinciales; quorum exantlatos ſtrenuè labores, nec ludoribus tantùm, ſed etiam effuſo multoties pro confeſſione fidei ſanguine irrigatos, volumen vix integrum caperet.

Ex his autem duos, non minùs ſcientijs, quàm zelo fidei dilatandæ, alijſque virtutibus præ cæteris opulentos, ipſe in Armena excolenda vinea ſocios habui amiciſſimos. Alter fuit Magiſter Paulus Piromallus, Italus à Syderno; qui, poſt diuerſas hæreticorum inſectationes conſtantiſſimè toleratas, in deuijs Chriſti Ouibus reducendis adeò profecit doctrina, prædicatione, & exemplo, & adhuc in Perſide proficit; vt eius laus, quam poſterirati, cum conſummata poſt mortem fuerit, pleniùs celebrãdam relinquo, noua hìc hiſtoria indigeret. Alter, Magiſter Antonius de Incarnatione Luſitanus; qui, poſtquàm Armenicæ linguæ peritiam perfectiſſimè aſſequutus fuit, incredibile eſt, quantam in Armenis eruendis Fratribus, atque in incommodis perferendis, longanimitatem, ac patientiam exhibuerit: cumque ob id maximam eorundem Fratrum ſibi beneuolentiam conciliaſſet, precibus ipſorum inſtantibus, conſtitutus ibi fuit Superior Prouincialis; nec minoris deinde, in ea tranquillè regenda Prouincia, charitatis, & prudentiæ ſpecimen edidit. Iam verò, quinam Armeniorum Epiſcopi ex dictis Fratribus aſſumpti fuerint, videamus.

55

56

57

Տաղտկ Եպիսկոպոսաց հայոց որք ի կարգէն եղբարց քա- զողղաց։

Թ-Եպիսկոպոսաց հայոց ոչ աննշանագոյն ի մէջ հաստատուածոց . եթէ ըստ հնոյն էին ի յարևելս վիճակք եպիսկոպոսաց ի կարգէն միաբանեալ եղբարցն քարոզողաց . սակայն հազիւ զհինգ եկեղեցաց անուանս կարացաք գտանել ի հնագոյն գիրս ոմանս առ նոսա մնացեալ և յայժմ պահեալս . զի այլ բազում զնոսա վճն ժանդից և վրթուածմանց . որք հանապազ եղեն . ասեմևևին կը- րեան ։ Առաջին վիճակ է Մարտագոյ եկեղեցոյն . որոյ եկաց եպիսկո- պոս վերաստացեալ Բարթողիմէոս քարոզողն Քրիստոսի Եբկրորդ է Թադիոսոյ առ վիրս. որոյ եղև ընտրեալ առ Յոհաննէս եպիսկ. որ էր մի յընկերաց Բարթողիմէոս քարոզողն Քրիստոսի . ոմք յայտ է ի միոջէ գրոցն Թադիոսի առաքելոյ ի նոյն Յոհան նոսա . յորոյ վերջին այս գրեալ եղև ։ Երրորդ եկեղեցին է Քաղցոյ այն հոյս սեաւ ծովուն ։ զանդի ի վերջին այսմանուրայ նոյն եղբարցն գրեալ գտանի եթէ նոյն այսմանուրքն Թադէ- մանեալ եղև ի յոնաց լեզուէ ի հայս ի Հեռն Թ-ամէոս եպիսկն Քաղց- յոյ ։ Չորրորդ եկեղեցին է մայրա- քաղաքին Սուլթանիոյ ի մէջ պարսից. յորում կանգնած կայցն . եթե. եկեղեցիք քրիստոնէից ։ նսկ այժմ հազիւ կան տունք ոմանք սակաւ ազգք անհա- ւատից . և մի եկեղեցին դարձուցեալ ի պեղծ տաճար մահմետական ազգին որոյ յիշատ առ բերի ի վերջին գրոյն ուրուք . որ շարադրեալ եղև ի տէր Հ ն ի հին

De Armeniorum Epiſcopis, ex Ordine Fratrum Prædicatorum aſſumptis.

QVamuis conſtans traditio ſit apud Armenos Catholicos, ſeptem ipſorum Eccleſias in Oriẽte ab Epiſcopis, ex Dominicano Fratrum Vnitorum Ordine aſſumptis, fuiſſe ſolitas gubernari; vix tamen quinque earundem Eccleſiarum nomina ex nonnullis veruſtis codicibus, hactenus apud illos extantibus, (cum plerique propter peſtilentias, crebraſque Regionis vaſtationes amiſſi penitus fuerint) hauriri potuerunt. Prima eſt Eccleſia Maragacenſis; cuius fuit Epiſcopus, vt ſuprà dictum eſt, Beatus Bartholomæus. Secunda Tefliſenſis apud Georgianos; cui præfuit Dom. Fr. Ioannes Epiſcopus, qui vnus fuerat ex ſocijs eiuſdem B. Bartholomęi: vt conſtat ex libro quodam, ab eodẽ Fr. Ioanne traducto, in cuius fine hoc ipſum legitur adnotatum. Tertia eſt Eccleſia de Caffà apud Scythas trans Pontum Euxinum: quippè in calce Armeni Martyrologij ſcriptum reperitur, per Dom. Fr. Thaddæum Epiſcopum de Caffà idem fuiſſe Martyrologium ex Græco translatum. Quarta eſt Eccleſia magnæ Ciuitatis de Sultanæa in Perſide; vbi erant olim Chriſtianorum Templa viginti quinque; nunc verò vix extant in ea domus aliquot Infidelium cum Eccleſia Maiori, in ſpurcitiam Mahometicæ ſuperſtitionis conuerſa: habetur huius rei mentio in fine cuiuſ-

dam

dam libri contra Mahometanos, à Dom. Fr. Antonio Epiſcopo de Sultaniæa compoſiti. Quinta demum eſt Eccleſia Naſciuanenſis in Maiori Armenia; cuius quidem Epiſcopi, longa ſibi inuicem ſerie ſuccedentes, (cum reliqui cæterarum Eccleſiarum per earum deletionem defecerint) ad hæc vſque tempora perſeuerant. ſolent autem, idque de more veteri, ad Epiſcopatum ex Dominicana Familia promoueri per electionem populi, atque Fratrum; deinde accedentes ad Vrbem, confirmantur à Summo Pontifice, & conſecrantur. Horum igitur Epiſcoporum ſeries (paucis intermiſſis, quorum nulla reperitur traditio, neque ſcriptura) ex prædictis libris extracta, ſic ſe habet:

ՀՃ 61 հինգերորդ՝ է նկեղեցին Նախիջևա-
նոյ՝ ի մեծ հայս. որոյ շարադրու-Թի-
ւն եպիսկոպոսաց հետևեալքն մինչ և՝ ի ժամա-
նակս այսոսիկ. Նախ ամենայնի նկեղե-
ցեաց եպիսկոպքն պահպանեցան սակս
խառնակութեան նոցին: Բայց եպիսկոպ-
խնջևանոյ՝ ի կարգէն սրբոյն Դ-օմի-
նիկոսի՝ սովոր են ըստ հնոց աւանդու-Թե-
ան ընդրել՝ ի ժողովրդենէ և յե-
կեղեցականաց յեաոյ դիմելոյ՝ ի մեծն
հռոմ, հաստատին՝ ի դեսպանէն քա-
հանայապետէն, և ձեռնադրին սաղմ-
շարադրու-Թի եպիսկոպոս այսոցիկ. ՝ի
նախասահմանեալ դրոց ազատահանեալ.
ՀԲ Թողով զոմանս նբր սակաւ. զորոց
62 ոչ գտանի աւանդու-Թի և ոչ ձառք.
այս է.

Series Archiepiſcoporum Eccleſiæ Naſciuanenſis in Maiori Armenia.

Շարադրու-Թի սրբհեպիսկոպոսաց
Նախիջևանոյ՝ ի յաշխարհն մե-
ծին հայոց:

DOm. Fr. Thomas Ciahuchenſis Armenus conſecratus fuit Archiepiſcopus Naſciuanenſis anno à Virginis partu 1356.

ՀԴ 63 Dom. Fr. Ioannes Arm. eidem præfuit Eccleſiæ ab anno 1462. vſque ad annum 1477.

Dom. Fr. Benedictus Arm. ab anno 1478 vſque ad annum 1492.

Dom. Fr. Baptiſta Arm. ab anno 1494. vſque ad annum 1501.

Dom. Fr. Gregorius Arm. ab anno 1511. vſque ad annum 1537.

Dom. Fr. Benedictus Arm. conſecratus fuit anno 1541.; verùm dum

ՍՈՒԷՌ Թ-ոմա՛ Ճահուկեցի. Ձեռնադրեալ սրբհեպիսկոպոս Նախիջևանոյ յամի ծննդեանն քի. ռ. յ. Ն. ղ.

ՍՈՒԷՌ Յովհաննէս առաքնորդեաց գնոյն նկեղեցին՝ ի յամէ տէն ռ. ն. կ. բ. մինչ և՝ ի. ռ. ն. Հ. է. ամս:

ՍՈՒԷՐ ԲԷՆԷդիկտոս. ՝ի յամէ. ռ. ն. Հ. ը. մինչ և յամս. ռ. ն. ղ. բ.

ՍՈՒԷՌ Մկրտիչն. ՝ի ռ. ն. ղ. դ. յամէ. մինչ և յամս. ռ. շ. ա.

ՍՈՒԷՌ Դ-ոմինգոս. ՝ի. ռ. շ. յ. ա. յամէն. մինչ և՝ ի. ռ. շ. լ. է.

ՍՈՒԷՌ ԲԷՆԷդիկտոս, Ձեռնադրեալ յամի. ռ. շ. ֆս. ա: իսկ՝ մինչ դէռ դառնայր՝ ի հռոմայ՝ ի հայս. մեռաւ՝

ի Կիպրոս կղզին ի . ռ. շ. խ. ը ,
յամի .

ԼՈՒԷր Մաթիաննոս ի հոշկաշինոյ
ի յամէ . ռ. շ . խ. է . մինչ և յամին .

ԼՈՒԷր Նիկողայոս յամէ . ռ. շ . կ . ա.
մինչ և ի . ռ շ . ղ . ը .

ԼՈՒԷր Ազարիա ձեռնադրեալ յա-
մի . ռ. ո. ք . և մինչ դեռ դառնայր
ի Հայս . ի ճանապարհին վաղճա-
նեալ .

ԼՈՒԷր Մաթէոս միւսանշեցին մինչ
դեռ կայր ի մի վանս յիտալիոյ . ընդ-
լսելն վաղճանին Ազարիայի ձեռնա-
դրին արհեպիսկ նախիջևանոյ ի նմին
ժամանակի . յորում հայք խմացեալ
էին զմահն Ազարիայի . և ըստ սո-
վորութ իւրեանց ընդրեալ էին և
այլ նորին նկեղեցւոյ զայլ քՀ . ուր
Մաթէոս անուն . որ երբեմն լուաւ
ձեռնադրութ միւս եպիսկին , վաղ
ըանեցաւ ի ճանապարհին յետ ամսոց
ինչ : իսկ Մաթէոս միւսանշեցին հով
ուապետեալ զնկեղեցին մինչ և .
ռ. ո ի. ամս .

ԼՈՒԷր Պողոս Բաալեցի ի բռնա-
նոյ . առեալ ի կաթոլիկեան ուսոյ
կարգ . առ որ անցեալ էր ի կարգին
քարոզողաց . եղև եպիսկ Միւրայ քա-
ղաքին ընդ հանդերձեալ ժառանգու-
թ նկեղեցւոյն նախիջևանոյ . զորմէ
ասոյ ժառանգեաց յետ մահուան նա-
խասացեալ Մաթէոսի :

ԼՈՒԷր Օգոստինոս Բաղնեցի ընդրեալ
եղև արհեպիս ի հայոց յետ մահու նո
նոյն Մաթէոսի . Բայց ընդ ժամանելն
նորին ի մեծն հռոմ յաղագս ձեռնա-
դրութ , և հաստատութ . և ընդ
նմանապն , դին եպիսկն Միւրայ , ուր Պո-
ղոսն , առեղիկացեալ էր վաղճանելոյ
եպիսկոպոսին . և ինքն ձեռնադրե-

ի թ ցամ

ex Vrbe reuerteretur in Armeniam, mortuus eſt in Inſula Cypro anno 1542. 64

Dom.Fr.Stephanus Arm.ab anno 1545. vſque ad annum .

Dom. Fr.Nicolaus Arm.ab anno 1561.vſque ad annum 1598.

Dom. Fr.Azarias Arm. conſecratus fuit anno 1604. : cumque rediret in Armeniam , obijt in via .

Dom.Fr.Matthæus Arm., dum in quodam Italiæ monaſterio degeret , audito Azariæ obitu , conſecratus fuit Naſciuanenſis Epiſcopus eodem tempore, quo Armeni, accepto nuntio de obitu eiuſdem Azariæ, elegerant iuxta ſuam conſuetudinem Epiſcopum eius Eccleſiæ alium Fratrem Matthæum ; qui , vbi cognouit, fuiſſe Romæ alium eiuſdem Eccleſiæ ordinatum Epiſcopum , poſt menſes aliquot mortuus eſt . ille verò , ſuam rexit Eccleſiam vſque ad annum 1620. 65

Dom. Fr. Paulus Maria Italus Bononienſis , aſſumptus ex Carthuſiana Religione , ad quam tranſierat ex Dominicana, creatus fuit Archiepiſcopus Myrenſis cum futura ſucceſſione in Naſciuanenſem Eccleſiam , cui deinde præfuit poſt mortem antedicti Matthæi . 66

Dom. Fr. Auguſtinus Pacenſis Arm.electus fuit Epiſcopus in Armenia poſt eiuſdem Fratris Matthæi obitum ; ſed cum Romam propter ſuam confirmationem , & conſecrationem peruenisſet , comperisſetque, Myrenſem Epiſcopum Paulum Mariam in locum demortui ſucceſſiſ-

ſe ,

ſe, creatus & ipſe fuit Epiſcopus Myrenſis, ac ſucceſſor futurus Naſciuanenſis Eccleſiæ; in quam paulò poſt, mortuo prædeceſſore, ſucceſſit; eamque adhuc in præſentia prouidentiſſimè regit.

Iam ſatis hactenus mihi dixiſſe videor circa Seriem Patriarcharum Armeniæ vſque ad Oſcini Regis, & Conſtantini Patriarchæ tempora; quouſque & illam Armenus Auctor in ſuprapoſita hiſtoriola ſua protraxerat. Ex dictis autem manifeſtò inſpicitur, & Solis luce clarius ante oculos Armeniorum poſitum eſt; ipſorum Patriarchas, & Epiſcopos, quin etiam vniuerſam plerunque nationem, ſingulis quibuſque temporibus cum Catholica Eccleſia aut conciliatos fuiſſe, aut debuiſſe, ac voluiſſe conciliari. Quæ verò dicenda deinceps, hoc ipſum per hiſtorias ſubſequentium temporum perhibitura, ſuperſunt; cum nonnulla eorum eruenda ſint ex aliquibus manuſcriptis Armenis, quæ à noſtris diſcipulis ex Armenia hucuſque tranſmittenda eſſe, ſperamus; apponentur, ſi, Deo dante, ad manus noſtras peruenerint, in fine ſecundæ Partis, videlicet Controuerſialis: in qua inſuper Patrum doctrinis, & oraculis Scripturarum, quæ potiſſimùm ex Armenis libris, Authoribuſque decerpſimus, neotericorum Armeniorum errores luculentiſſimè refellentur. Faxit Deus, vt mens horum Fratrum noſtrorum, ex omni parte illuſtrata, ad orthodoxæ Fidei veritatem agnoſcendam,

67 68 69

ցան Եպիսկոպոս Մեծոյ քաղաքին. և հանդերձեալ աթոռակալ Նասկիվանոյ. և զոր ինչ յետոյ զինեն մահուան առնէ զօրսան, ևկայ առ ի հեռագոյն ևնեղեցոյն այնմանիկ. զոր մինչ և յայժմ առ ի սահմանաչափ հովուէ:

Աղդ՝ մինչ և յատա բաւականա բար ձառեցայ՝ ի վե՛ր շարադրուԹե Հայաշունչ պատմուԹեանն հայոց մինչ և՝ ի ժամանակս արքային Օշնոյ, և առնէր Հրամանդին կԹանին: Եւ յատացեալ յայտնապէս երևի. և առաջ աչացին հայոց եղեալ եղև. Թէ ոմն հայրապետաբար նացին, և ևս ընԹհանուր աղգն ևրէանց, հանապատ և յիւրաքանչիւր ժամանակն, կամ միաբանեալ եղև, կամ կամեցեալ միաբանել ընդ կաԹուղիկէ և առաքելական ևկեղեցոյն: Իսկ զոր ինչ ճայ ձառէն՝ ի ժամանակին նոյն արքային Օշնոյ մինչ և՝ ի սպառ. յորմէ և ցուցանեմ, Թէ ամ հնաւանեալ Հայաշունչ հայոց զնոյն միաբանուԹիւն սիրելոյն. ձառեցայ՝ ի վերոյն երկրորդ հատորին, ոչ ի վերաբանական. յորում ամ աբանական պատճառօք, և վկայուԹիւք սք գրոց. մանաւանդ զոր ապաստանեցայ՝ ի գրոցն ևնքնանց հայոց. յանդիմանեցեմք մոլորուԹեց հինս վերոյ պետաց ոմանց հայոց աղգաս. որք նախանձ Հանացան գրով և անգիր չբաւիաս վերոյ պատուԹիք և յինար աղան դիւք հեռացուցանել զմիաւիսիս և ցնաս էր աղգն ևրէանց՝ ի սերոյ և միաբանուԹենէ ընԹհանուր ևկեղեցոյն քի: Հաստատ ամենակալն ամ. զի հայք եղբարքն մեր սիրելիք, ի՛ ձեռն գրոցս այսոցիկ զգուշացեալք, եկեսցեն միաբանուԹե՛ ի միաբանուԹիւն, և՝ ի պատշաճաւոր հպատակուԹիւն ամենասքի

քահանայապետին հնազանդ. և եղիցի սէր հօտ, և մի հովիւ՝ ի փառս քրիստոսի. որ ընդ հօր և հոգւոյն սրբոյ օրհնեալ և փառաւորեալ եղիցի յաւիտեանս ։

dam, ac debitam Romano Summo Pontifici obedientiam exhibendam iterùm reuocetur.

Ա Վերջ առաջին պատմական հատորիս ։

Finis Primæ Partis Hiſtorialis.

AVTORIS PROTESTATIO.

ADuerte, Lector, in elogijs Virorum illuſtrium, quos hoc libro complexus ſum, nonnulla me obitèr attingere, quæ ſanctitatem ipſis videantur adſcribere: perſtringo nonnunquàm aliqua, ab ijs geſta; quæ, cum vires humanas ſuperent, miracula videri poſſunt; præſagia futurorum, arcanorum manifeſtationes, reuelationes, illuſtrationes, & ſi quæ ſunt alia huiuſmodi; beneficia item, in miſeros mortales eorum interceſſione diuinitùs collata: demum nonnullis ſanctimoniæ videor appellationem tribuere. Verùm hæc omnia ita meis Lectoribus propono; vt nolim, ab illis accipi tanquàm ab Apoſtolica Sede examinata, atque approbata; ſed tanquàm quæ à ſola ſuorum Autorum fide pondus obtineant; atque adeò non aliter, quàm humanam hiſtoriam. Proinde Apoſtolicum Sacræ Congregationis S.R. & Vniuerſalis Inquiſitionis decretum, anno 1625. editum, & anno 1634 confirmatum, integrè, atque inuiolatè, iuxta declarationem eiuſdem decreti, à Sanctiſſimo D. N. D. Vrbano Papa VIII. anno 1631. factam, ſeruari à me omnes intelligant: nec velle me vel cultum, aut venerationem aliquam per has meas narrationes vlli arrogare; vel famam, & opinionem ſanctitatis, aut martyrij inducere, ſeu augere; nec quidquam eius exiſtimationi adiungere; nullumque gradum facere ad futuram aliquando vllius Beatificationem, vel Canonizationem, aut miraculi comprobationem; exceptis tantummodò ijs, quos iam eadem S. Sedes Beatorum, aut Sanctorum catalogo adſcripſit: ſed omnia in eo ſtatu à me relinqui, quem ſecluſa hac mea lucubratione obtinerent, non obſtante quocunque longiſſimi temporis curſu. Hoc tamen ſanctè profiteor, quam decet eum, qui ſanctæ Sedis Apoſtolicæ obedientiſſimus haberi filius cupit, & ab ea in omni ſua inſcriptione, & actione dirigi.

LAVS DEO.

Pag.	Col.	Lin.	Err.	Correct.
4		9	Apoſttli	Apoſtoli
4		37	Idolatris	Idololatris
6		19	mulctatum	multatum
8		40	ipſſius	ipſius
21		33	alijs	alij
25		3	Idolatriam	Idololatriam
26		40	fæſtiuo	feſtiuo
30		20	Chiſtiani	Chriſtiani
36		3	Giorgianorum	Georgianorum
42		4	plantaiam	plantatam
45		9	ſpicimen	ſpecimen
56		15	epiſt.77.	epiſt.73.
59		3	illla	illa
61		31	anno Domini 1309.	poſt annum Domini 1314.
65		24	Sacardotium	Sacerdotium
98		11	ſocij, furum	ſocij furum
116		24	Presbiteri	Presbyteri
127	1	6	ſtari	ſtare
129	2	22	conferrent	conferant
130	2	5	conciliandam	conciliandum
170	1	12	priſtinos	priſtinas
179	1	8	cau	cauſa
229		12	depromſimus	deprompſimus
434		4	Leo II.	Leo III.

